

Statistilis-sotsioloogiline ülevaade

RAHVUSTE TALLINN

Koostaja Tiina Raitviir

Eesti Avatud Ühiskonna Instituut

RAHVUSTE TALLINN
Statistilis-sotsioloogiline ülevaade
Koostaja Tiina Raitviir

Eesti Avatud Ühiskonna Instituut

RAHVUSTE TALLINN

Statistilis-sotsioloogiline ülevaade

Koostaja Tiina Raitviir

Tallinn 2009

RAHVUSTE TALLINN

Statistilis-sotsioloogiline ülevaade

Autorid: Tiina Raitviir, Liina Kilemit (osa 5.3)

Konsultandid: Iris Pettai, Peeter Kuulpak, Liina Kilemit, Anu Rentel

Toimetaja: Ester Šank

Kujundaja: Peeter Kuulpak

Kunstnik: Kadi Pajupuu

Toetaja: Tallinna Linnavalitsus

ISBN 978-9949-18-701-0

© Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, 2009

Saateks

Edgar Savisaar

Tallinna linnapea

Hea lugeja, Sinu ees on raamat, mis räägib sellest, kuidas elavad eestlased ja teised rahvused Tallinnas, aga ka mujal Eestis. Mul on hea meel, et raamat on pühendatud Tallinnale - on ju Tallinn mitmerahvuseline linn, kus eestlaste ja teiste rahvuste osakaal on peaaegu võrdne.

Raamat üllatas mind oma põhjalikkusega: eestlaste ja teiste rahvuste eluolu on võrreldud paljudest aspektidest, alates majanduslikust olukorrast, demograafilisest käitumisest ning lõpetades hariduse, kultuuri jms. Selles suhtes on raamat kindlasti täiesti unikaalne ja esmakordne Tallinna, aga ka Eesti jaoks tervikuna. Oleme harjunud sellega, et rahvussuhteid vaadeldakse kitsalt vaid keeleoskuse ja kodakondsuse seisukohalt, jättes elu väga paljud olulised tahud ja probleemid tähelepanuta.

Raamatut lugedes mõistsin, kui vähe me tegelikult teame inimestest, kes ei kuulu põhirahvuse hulka ja elavad meie kõrval, on nad siis eesti-venelased, eesti-ukrainlased, eesti-tatarlased vt. Kõigi nende 142 rahvuse esindajad, kes elavad Eestis ja keda me nimetame kas mitte-eestlasteks, teisteks rahvusteks või vähemusrahvusteks. Raamat annab mõtlemapaneva pildi, milline on nende inimeste olukord tegelikult ning et eesti keele oskus või kodakondsuse omamine pole sugugi ainsad probleemid, mis teistele rahvustele Eestis muret valmistavad. Mõtlemapanev on, et paraku pea igas eluvaldkonnas on eestlaste olukord kas suuremal või vähemal määral parem.

Mulle tundub, et oleme seni püüdnud eestlaste ja teiste rahvuste olukorra võrdlemisest mööda vaadata, sest pilt, mis siis avaneb, ei pruugi meile väga meeldida. Negatiivseid trende pakub raamat hulgaliselt. Nimetan neist mõningaid.

Terviseprobleemid. Tallinlaste, aga ka kogu Eesti rahva tervis on üsnagi kehvast seisusest. Ja kindlasti on üheks tõsisemaks terviseprobleemiks meeste lühem keskmine eluiga ja kõrge suremus, seda eriti mitte-eesti meestel - nende keskmine eluiga on katastroofiliselt lühike, 15 aastat vähem kui eesti naistel.

Eesti mahajäämus arenenud riikidest on tervisenäitajate osas üle 20 aasta. Hetkel küll ei saa kindel olla, et lähikümneks olukord paraneks. Puuduvad tõsiselt võetavad programmid, mis aitaksid vähendada meeste (nii eesti kui mitte-eesti meeste) terviseriske ning pikendada nende keskmist eluiga. Ka on Eesti tervishoiukulude osakaal majanduse kogutoodangust Euroopa Liidu liikmesriikide seas üks madalamaid (u 5% SKPst). Kui meie tervishoiupoliitikas põhjalikke muudatusi ei toimu, suureneb Eesti mahajäämus tõenäoliselt veelgi.

libeprobleemid. Tallinn on üks väheseid kohti Eestis, kus naised sünnitavad oluliselt rohkem lapsi kui mujal Eestis ja kus iive on positiivne. Aastal 2006 oli Tallinnas iive küll positiivne, kuid seda vaid eesti naistel; mitte-eesti naiste puhul on nii Tallinnas kui mujal Eestis iive kordades madalam kui eestlastel. Tallinna eestlaste arv kasvas 2006. aastal 952 inimese võrra, mitte-eestlaste arv aga kahanes 293 inimese võrra. Need on väga suured erinevused.

Mulle tundub, et kuigi iibest räägitakse palju, jääb see üsnagi üldsõnaliseks jutuks. Eestis ei ole süüvitud põhjalikumalt sellesse, mis ikkagi takistab sünnitamist. Puuduvad tõsiselt võetavad analüüsid selle kohta, miks näiteks mitte-eesti naised teevad palju aborte (oluliselt rohkem kui eesti naised) ja miks nad nii vähe sünnitavad. Ka puuduvad konstruktiivsed ideed ja lahendused iibe suurendamiseks - nii eesti kui mitte-eesti naiste puhul. Ainult vanemapalk ei paku ju noortele naistele piisavalt turvatunnet ja tulevikuperspektiivi, et lapsi sünnitada. Mulle tundub, et kriitiliselt vähe on seda turvatunnet just mitte-eesti naistel.

Hariduse probleemid. Ajalooprofessor David Vseviov, kes on kirjutanud arvamuse hariduse peatüki kohta, muretseb: „Kuna mitte-eestlaste demograafiline ressurss on eestlastega võrreldes väiksem, võib kõrgharidusega inimeste vähesus viia mitte-eestlaste kultuurilise kapitali langusele.“ Ja tõepoolest, Tallinnas elavate mitte-eestlaste puhul ongi probleemiks kõrgharidusega, magistri ja doktorikraadiga inimeste suhteline vähesus ning aastail 2000 - 2008 nende osakaal ei kasvanud nii kiiresti kui eestlastel.

Võib ju küüniliselt mõelda, et milleks teistele rahvustele oma rahvusest professorid, doktorid jt, piisab ka eestlaste tippintelligentsist. Selline on rumala inimese mõtlemine. Nimeka ühiskonnateadlase ja ajaloolasena tajub David Vseviov hästi ohte, mis kaasnevad venekeelse elanikkonna tippintelligentsi vähenemisega ja kuidas see nõrgestab teisi rahvuseid tervikuna.

Probleeme loetledes ja eestlasi ning mitte-eestlasi omavahel võrreldes võiks ju öelda: mis siis ikka, igaüks elab, nagu oskab ja suudab; ju siis on eestlased tublimad ja virgemad, et neil on paremad näitajad kui mitte-eestlastel. Sellega ei ole ma kohe üleüldse nõus. Olen täiesti kindel, et meie eesti-venelased, eesti-ukrainlased, eesti-tatarlased jt ei ole põrmugi kehvemad eestlastest, kuid praeguses olukorras Eestis on neil oma potentsiaali märksa keerulisem kasutada.

Üks põhjus, mis eesti-venelastel jt eneseteostust takistab, on distantseeritus ja vähesed kontaktid eestlastega. Paraku on eestlaste ja teiste rahvuste suhted kriitiliselt pinnapealsed, see tekitab vastastikust usaldamatust ja muidugi ka tõrjumist tööturul, hariduse omandamisel jne.

Raamatut lugedes võib veenduda, et Tallinnas on kaks paralleelmaailma: eestlaste ja teiste rahvuste oma. Protsesse sellises kaheks jaotunud linnas on raske juhtida, aga ka linnakodanikul on keerukas hakkama saada linnas, kus eksisteerib kaks erinevat infomaailma, haridussüsteemi, tööturgu, eluruumi jne.

Tallinn tuleb kokku sulatada ja kahe paralleelmaailma asemele luua üks - ühise info ja eluruumi, haridussüsteemi ja tööturuga linn. Olemegi selle eesmärgi nimel välja töötanud kodurahuprogrammi.

Eestis polnud siiani praktikat, et mõni linn või maakond töötab välja ja viib ellu oma tegevuskava rahvussuhete parandamiseks. Seni on omavalitsused rahvussuhete valdkonnas olnud passiivsed ja selge prioriteet on kuulunud riiklikule integratsioonipoliitikale. Paraku pole see - peamiselt keeleõppele ja kodakondsuse omandamisele rajatud riiklik integratsioonipoliitika - andnud oodatud tulemusi rahvussuhete edendamiseks.

Ka Tallinnal puudus aastani 2007 oma nägemus ja programm rahvussuhete arendamiseks. Kuni aprillisündmusteni lootis Tallinn siin samuti täies osas riigile. Nüüd on aga linn valinud aktiivse tegutsemismustri, töötanud välja ja enam kui kahe aasta vältel edukalt rakendanud kodurahuprogrammi.

Toimunud on kümme kodurahufoorumit, kus on osalenud ligi 2000 inimest. Korraldatud on kaks projektikonkurssi, mille raames said toetuse ja viidi ellu või on veel teostamisel 44 huvitavat projektiideed. Pidevalt tegutsevad viies töörühmas eri valdkondade asjatundjad, kes konsulteerivad linnavalitsust rahvussuhete teemal. Koolitusi, seminare jm õppeüritusi on korraldatud rohkem kui tuhandele inimesele jne. Kodurahuprogrammi toel tegutsevad Tallinnas väga populaarsed töötute klubid 50+ ja 20+, mis on edukalt aidanud inimestel tööd leida.

Ka paljudel Euroopa linnadel on oma integratsioonikavad, kus nähakse ette spetsiaalseid meetmeid ja toetusprogramme rahvusvähemuste probleemide lahendamiseks. Euroopas on aru saadud kaasatuse tähtsusest: vähene kaasamine või isegi tõrjumine võib anda äärmiselt negatiivseid tagajärgi, alates kuritegevuse järsust kasvust ja lõpetades rahvuskonfliktide või isegi kodusõjaga selles riigis. Euroopa kogemus näitab, et kõik riigid, kus on kitsas ja piiratud rahvuspoliitika, on hakanud seda üle vaatama ja raame laiendama, kui neis riikides on palju immigrante.

Euroopa uutes strateegilistes lähenemistes on omavalitsustele usaldatud kande roll integratsioonipoliitikas. Lähtutud on arusaamast, et riigi tasandil on raske

arvesse võtta kohaliku linna või maakonna rahvuslikku eripära, kohalikku spetsiifikat, küll aga suudavad seda teha konkreetse linna ja maakonna juhid, spetsialistid, kolmas sektor jt. Uue strateegilise lähenemise raames on loodud on Euroopa linnade integratsioonipoliitika koostöövõrgustik (CLIP), millega Tallinn ühines 2008. aastal.¹ Lähtuvalt Euroopa Nõukogu ja Euroopa linnade integratsioonipoliitika koostöövõrgustiku (CLIP) soovitustest, on ka Tallinna kodurahuprogramm üles ehitatud kaasamise strateegiale, kus prioriteediks on rahvuste võrdväärne positsioon.

Tallinnas on valminud kodurahuprogrammi arengukava järgmiseks perioodiks, mille eesmärgiks on kujundada Tallinnast sõbralik ja turvaline linn, kus kõigil rahvustel on võrdväärsed võimalused end siin hästi tunda ja maksimaalselt teostada.

Tahaksin veel tsiteerida raamatu ühe retsensendi, professor Alari Purju üldistust Tallinna kohta. Nimelt täheldab Alari Purju, et „Tallinn erineb muust Eestist rohkem, kui on erinevus eestlaste ja mitte-eestlaste vahel Tallinnas. Sellel pealinna erinevusel majandustegevuse kontsentreerumise mõttes on üsna hea majandusgeograafiline seletus (Krugman) ning seda võiks võtta kui Eesti edutegurit, mitte näha kui Eesti probleemi. Tallinn ja selle ümbrus konkureerib teiste samalaadsete Läänemere piirkondade, mitte ülejäänud Eestiga. Samas see Tallinna eelistatus peaks olema mingil määral seotud teiste piirkondade kompenseerimisega heaolulises mõttes, mitte Tallinna majandustegevuse tõkestamise või ümbersuunamisega teistesse piirkondadesse.“

Minu arvates on tunnustatud majandusteadlase Alari Purju üldistus oluline Tallinna tuleviku kavandamise seisukohalt. Tallinna konkurentsivõime võrreldes teiste samalaadsete Läänemere piirkondadega sõltub ilmselt paljuski ka sellest, kuidas suudame me lahendada rahvussuhete probleeme ja lähendada üksteisele eesti ja mitte-eesti kogukondi ning kui sõbralikud ja tolerantsed me oleme teise kultuuritaustaga inimeste suhtes. Vaid tolerantselt häälestunud linn suudab konkureerida rahvusvahelisel tööjõuturul parimale tööjõule, pakkudes turvalist ja arendavat linnakeskkonda.

Usun, et raamatust on abi Tallinna arendamisel ja kodurahuprogrammi eesmärkide elluviimisel linnajuhtidele, kodanikuühendustele ja kõigile linnakodanikele.

Suur tänu raamatu autorile, nimekale sotsiaalteadlasele Tiina Raitviirule, kes on teinud ära väga suure töö. Tahaksin tänada ka raamatu väljaandjat Eesti Avatud Ühiskonna Instituuti, aga ka raamatu toimetajat Ester Šanki.

¹ CLIP loodi 2006. a Euroopa Nõukogu poolt ebaõnnestunud riiklike poliitikate tasakaalustamiseks. See koondab enda alla 30 linna nii Euroopa Liidust kui väljaspoolt. CLIP võrgustik aitab omavalitsustel viia ellu kaasamise strateegiat ja ületada kitsaid integratsiooninägemusi, mis rajanevad keeleõppel ja kodakondsuse omandamisel.

Raamatu saamislõost

Iris Pettai

Eesti Avatud Ühiskonna Instituut

Esmapilgul tundub, et Eestis on rahvussuhteid mitmekülgsetl uuritud ja analüüsitud, sel teemal ka raamatuid kirjutatud. Ometi on meil teavet vähe. Paljudele põhiküsimustele, mis puudutavad eestlaste ja mitte-eestlaste kooselu Eestis, on raske vastuseid leida. Me ei tea, miks eesti- ja venekeelne kogukond on üksteisest eraldunud ja elab üsnagi omaette maailmas. Raske on prognoosida, kui kaua selline eraldatus võib veel kesta ja millised võivad olla selle tagajärjed. Nendele ja paljudele teistele küsimustele vastuste leidmine on aga keske tähendusega, sest nii väikeses ühiskonnas võib eestlaste ja mitte-eestlaste kauakestev eraldatus hakata Eesti arengut tõsiselt takistama.

Eestis puudub regulaarne statistilise info kogumise süsteem, mis näitaks tendentse ja arenguid erinevates eluvaldkondades rahvuslikus mõõtnes. Tehakse küll järjepidevaid statistilisi uuringuid ja analüüse, kuid rahvuslik analüütiline mõõde neis tavapärastel puudub. Ka puuduvad regulaarselt ilmuvad trükised, milles eestlaste ja eestivenelaste probleeme ja arengu trende võrdlevalt analüüsitaks. Käesolev raamat aitab seda lünka täita. Esmakordselt analüüsitakse siin rahvuslikus mõõtnes eestlaste ja eestivenelaste olukorda paljudes erinevates eluvaldkondades.

Rahvussuhted on juba alates 1993. aastast olnud üks peamisi uurimissuundi raamatu väljaandja, Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi (EAÜI) jaoks. Rahvussuhete monitooringuid on instituut korraldanud aastatel 1993, 1994, 1995, 1996, 1998, 1999, 2000, 2007 ja 2008. Instituudi spetsialistid osalesid aastatel 2000, 2002 ja 2005 Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudi (RASI) uurimisrühmas, mis korraldas rahvussuhete monitooringuid Integratsiooni Sihtasutuse tellimisel. Peamiste probleemidena rahvussuhete valdkonnas, millega EAÜI on tegelenud, võib nimetada järgmisi:

- teiste rahvuste integratsioon Eesti ühiskonnas
- eestlaste ja eestivenelaste suhtlemine
- eesti keele omandamine
- vene koolide kohandamine Eesti ühiskonnas
- vene noorte integreerumine

Idee koostada raamat, mis kaardistaks rahvussuhteid Eestis põhjalikult ja kogu ühiskonda läbival, tekkis Eesti Avatud Ühiskonna Instituudis 5-6 aastat tagasi. Nimelt siis ilmnisid esimesed märgid sellest, et vaid keeleõppele ja kodakondsuse omandamisele ülesehitatud integratsioon ei anna loodetud tulemusi. Veenvaks näiteks on siin hea eesti keele oskusega mitte-eestlaste noor põlvkond, kes tunneb end Eestis suhteliselt võõrandunult.

2007. aasta aprillisündmused, kus eestlaste ja mitte-eestlaste arusaamad ning maailmapildid teravalt põrkusid, olid märgiks, et distants eesti- ja venekeelse kogukonna vahel on ohtlikult suur. Eduka integratsiooni puhul oleks suudetud nii teravat konflikti vältida.

Kujunenud olukorras asus Tallinn välja töötama oma kodurahuprogrammi, et leevendada nn pronksiöö järgseid pingeid ning ületada eesti- ja venekeelse kogukonna eraldatust. Seda programmi ei saanud enam üles ehitada vaid kitsalt eesti keele õppimisele, vajalik oli märksa avaram vaade rahvussuhetele .

Aprillisündmustele sarnanevad rahvustevahelised konfliktid on välditavad vaid sellises linnas, kus teistel rahvustel on põhirahvusega võrdväärne positsioon, samasugused võimalused elus edasi jõuda, karjääri teha, ennast teostada. Euroopa kogemus näitab, et niisugused linnad on edukamad, stabiilsemad ja parema sotsiaalse kliimaga kui linnad, kus teise rahvuse esindajaid tõrjutakse.

Kodurahuprogrammi väljatöötamisel lähtuti arusaamast, et lõimumist tuleks püüelda ja käsitleda paljudes valdkondades. Tõhus integratsioon peaks haarama kõiki eluvaldkondi, nagu näiteks tööturg, poliitika, tervishoid, haridussüsteem, meedia jne. Tuleks pidevalt jälgida, mis toimub Tallinnas, aga ka Eesti ühiskonnas tervikuna, ning tagada, et keegi ei satuks kehvemasse olukorda ainuüksi oma rahvusliku kuuluvuse tõttu. Uudseks lähenemiseks oli vajalik ka uus statistiline ja sotsioloogiline infobaas, mis võimaldaks jälgida ja analüüsida eestlaste ja mitte-eestlaste olukorda paljudes eluvaldkondades.

Nii sündis Tallinna Linnavalitsuse toel käesolev raamat, mille koostamisel seati eesmärgiks koguda ja süstematiseerida nii statistilist kui sotsioloogilist teavet eestlaste ja mitte-eestlaste olukorra kohta üheksas eri valdkonnas. Raamatu autor Tiina Raitviir on ka lisanud omapoolseid selgitusi ja kommentaare kujunenud trendide kohta.

Raamat üllatab lugejat kindlasti juba sellega, et toob välja üsnagi teravaid probleeme kõikides vaatlusalustes valdkondades. Üks tõsisemaid probleeme on kindlasti eesti- ja venekeelse kogukonna erinev arengukiirus. Venekeelse kogukonna mahajäämus on kohati jõudnud kriitilise tasemeni.

Raamat ei anna retsepte, mida teha, et ületada eesti- ja venekeelse elanikkonna eraldatust - see ei olegi käesoleva raamatu eesmärk. Küll aga annab ta palju

teavet ja mõtlemismaterjali teise kogukonna probleemide kohta. Arvan, et sellise baasinfota on eestlastel ja mitte-eestlastel raske üksteisest aru saada. Kooseluks teiste rahvustega on vajalik psühholoogiline valmisolek, aga see eeldab teadmisi ja arusaamist, miks teisest rahvusest inimesed just nii käituvad, mõtlevad ja elavad.

Suutlikkus elada paljurahvuselises ühiskonnas (riigis, linnas) on nii oluline sotsiokultuuriline oskus, ilma milleta ei saa 21. sajandil hakkama ükski Eestis elav inimene. Konkreetse inimese tasandil tähendab see suutlikkust võõrapärast kultuuri esindavate inimestega kohanduda, neid tunnustada ja austada, teha nendega koostööd.

Raamat on väga oluline ka Tallinna linna juhtimise seisukohalt. Võime juhtida multikultuurset linna on üks olulisemaid sotsiokultuurilisi oskuseid linnajuhtide jaoks, kes on veelgi vastutusrikkamas rollis kui üksikinimene. Tuleb ju linnajuhtidel tagada rahumeelne ja sõbralik kooselu linnas, sh ka eri rahvaste vahel.

Lõpetuseks tahaksin tänada raamatu autorit Tiina Raitviiru, kes on teinud ära väga suure töö. Suur tänu Tallinna Linnavalitsusele raamatu väljaandmise toetamise eest, raamatu toimetajale Ester Šankile, kujundajale Peeter Kuulpakile ning kunstnik Kadi Pajupuule.

SISUKORD

Saateks. <i>Edgar Savisaar, Tallinna Linnapea</i>	5
Raamatu saamisloost. <i>Iris Pettai, Eesti Avatud Ühiskonna Instituut</i>	9
Sissejuhatus	
1. Rahvastik	21
1.1. Rahvaarv ja rahvus	21
1.2. Sündimus, suremus ja iive. Abordid	38
1.3. Abielud ja lahutused	49
1.4. Leibkond	55
1.5. Rahvastiku vanuskoosseis	61
1.6. Oodatav eluiga	74
1.7. Peatüki kokkuvõte	79
Kommentaar. Kas ülevaates toodud järeldustega saab nõustuda? <i>Ene-Margit Tiit, TÜ emeriitprofessor</i>	82
2. Elukeskkond	85
2.1. Elamistingimused: korter ja maja	85
2.2. Teenuste kättesaadavus ja kasutamine	97
2.3. Suhtumine Tallinna elukeskkonda	106
2.4. Liikuv ja muutuv Tallinn	121
2.5. Peatüki kokkuvõte	134
Kommentaar. Millistele olulistele trendile osutab ülevaade? <i>Jelena Tamberg, rus.delfi.ee peatoimetaja</i>	137
3. Töö ja sissetulek	141
3.1. Tööturg	141
3.2. Hõivatus majandussektorite ja tegevusalade järgi	158
3.4. Juurdepääs juhtivatele ametikohtadele	183
3.5. Kihtikuuluvus rahvuslikus kontekstis	191
3.6. Peatüki kokkuvõte	198
Kommentaar. Milliseid järeldusi lubab ülevaade teha? <i>Alari Purju, EBS-i Sotsiaalteaduste Instituudi direktor</i>	202
4. Tervis	205
4.1. Surmapõhjused	205
4.2. Enesetapud ja tapmised	213
4.3. Uimastitarvitamine ja HIVi levik	220
4.4. Tervis enesehinnangu järgi	243
4.5. Peatüki kokkuvõte	252
Kommentaar. Oluline on jõuda viie tervema rahvaga riigi hulka. <i>Siiri Oviir, Euroopa Parlamendi saadik</i>	256

5. Kultuur	261
5.1. Rahvuste elu riiklik korraldamine	261
5.2. Kultuurielus osalemine kultuuriliikide järgi	266
5.3. Religioon	284
5.4. Rahvuslik ja territoriaalne identiteet. Mitte-eestlaste lõimitus	292
5.5. Peatüki kokkuvõte	306
Kommentaar. Mis järeldeb ülevaatest tulevase Euroopa kultuuripealinna Tallinna jaoks? <i>Linnar Priimägi, Tallinna Ülikooli Psühholoogia Instituudi õppekavajuht</i>	308
6. Haridus	311
6.1. Eestlaste ja mitte-eestlaste haridustase	311
6.2. Eesti ja vene õppekeel Eesti haridussüsteemis	323
6.3. Hariduslik integratsioon	346
6.4. Peatüki kokkuvõte	364
Kommentaar. Kultuuriline kapital sõltub haridusvõimalustest. <i>David Vseviov, Eesti Kunstiakadeemia professor</i>	367
7. Kodakondsus	371
7.1. Kodakondsuskoosseis ja selle muutumine	372
7.2. Kodakondsusnäitaja seos sotsiaal-demograafiliste ja majanduslike näitajatega	379
7.3. Peamiste kodakondsusrühmade iseloomustus	392
7.4. Takistused Eesti kodakondsuse omandamise teel	400
7.5. Peatüki kokkuvõte	413
8. Poliitika	415
8.1. Parteid, toetus parteidele ja kohalik võim	418
8.2. Poliitiline osalemine	438
8.3. Maailmavaate erinevused	459
8.4. Peatüki kokkuvõte	477
Kommentaar. Vene poliitika võimatusest Eestis. <i>Jevgeni Golikov, filosoofiadoktor</i>	479
9. Kuritegevus	485
9.1. Kuritegevus	485
9.2. Kurjategijate koosseis	494
9.3. Vangistus ja kriminaalhooldus	502
9.4. Avalik arvamus kuritegevusest ja karistusest	510
9.5. Peatüki kokkuvõte	514
Kommentaar. Kuidas hinnata ilmnevaid kuritegevuse trende? <i>Uno Traat, Sisekaitseakadeemia kriminoloogia ja kriminalistika õppetooli lektor</i>	516
Tabelite ja jooniste loend	518

Sissejuhatus

Rahvustevahelise integratsiooni ja multi-/kahekultuursuse ideede ning vastavate uurimuste levik Eestis on aidanud jõuda mõistmiseni, et integratsioonipoliitika toimib mitte ainult ja eelkõige riiklikul tasandil, vaid suures osas ning enamasti kohalikul, st regionaalsel ja munitsipaaltasandil. Tallinn kui multikultuurne ja Eesti suurim omavalitsus vajab oma integratsioonipoliitikat. Selle koostamiseks ning rakendamiseks on aga vaja mitmekülgset teavet, sh statistilist ning sotsioloogilist.

Tallinna integratsioonipoliitika põhimõtete otsingud viisid järeldusele, et esmalt on hädavajalik koostada statistiline ning sotsioloogiline ülevaade linnaelu valdkondade kohta rahvuslikus võtmes, vaadeldes seejuures Tallinna kogu Eesti taustal. Kuna mitte-eesti rahvastik on peale Tallinna koondunud veel mõnesse Eesti linna ja maakonda, siis oleks ülevaatele kasuks tulnud ka vastav Eesti-sisene regionaalne võrdlus, kuid kahjuks oleks see niigi mahukat tööd ülemäära suurendanud.

Tõsiselt ja argumenteeritult väidelda on väga raske, kui puudub vastav statistika või see ei ole kättesaadav. Rahvustevahelised erinevused on Eestis valdkond, millest küll väga palju räägitakse ja kirjutatakse ning millest arvatakse palju teadvat, kuid sõna võetakse enamasti emotsioonide tasemel. Sellises olukorras tahaks lõpuks rahvuste kohta käiva info valdkonniti kokku koguda, et teada saada, millised siis ikkagi on eestlaste ja mitte-eestlaste erinevused, kui suured need on ja mis suunas protsessid kulgevad. Käesolev ülevaade on katse esitada osa sellest ametkondade vahel pihustunult liikunud statistilis-sotsioloogilist teabest rahvuste järgi süstemaatiliselt.

Ülevaade pakub võrdlust Eesti ja Tallinna eestlaste ning mitte-eestlaste vahel, kusjuures peamiselt jälgitakse olukorra muutumist käesoleval kümnendil, valdavalt aastail 2000-2008, kohati tuleb aga piirduda ka 2006. aasta andmetega. Neil juhtudel, kus Tallinna eestlaste ja mitte-eestlaste kohta andmeid oli napilt või ei leidunud üldse, või nõudnuks nende hankimine selle töö raamesse mittemahvatavate eriuurimuste korraldamist, on esitatud ainult Eesti andmed lootuses, et

suure tõenäosusega võib samu tendentse täheldada ka Tallinna puhul. Kogumik esitab pildi eestlaste ja mitte-eestlaste olukorrast majandustõusu aegses Eestis ja Tallinnast.

Eesti ühiskonnas püütakse vahel teha nägu, et venelasi pole olemas. See käib ka statistika kohta - andmeid rahvuslikus lõikes on küllaltki raske hankida; laiemas käibes on vähe näitajaid või esitatakse neid ainult Eesti, mitte Tallinna kohta. Olen kokku puutunud ka juhtumiga, kus teavet rahvuslikus lõikes ei kogutud kartuses olla süüdistatud rassismis või fašismis. Sageli rõhutatakse ka, et eestlaste ja mitte-eestlaste vastandamisest tuleb hoiduda, ja mida muud see andmete rahvuslikus lõikes esitamine on kui vastandamine. Sotsioloogilistes uuringutes on rahvuse näitajat hakatud asendama koduse keele ja/või kodakondsusnäitajaga. Käsitlusest keele järgi on tõesti abi, kuid käsitlusest kodakondsuse järgi enamasti mitte. Pigem võib see rahvusprobleemid lihtsalt ära peita, mis aga ei soodusta nende lahendamist.

Viimasel ajal on rahvuste kohta käivate andmete vaegust leevendanud *Eesti inimarengu aruanne 2007* ja *Eesti inimarengu aruanne 2008*, samuti *Integratsiooni monitooring 2008*, kuid kõiki valdkondi pole neis kogumikes ja uurimistöodes käsitletud ning ka Tallinn pole eritähelepanu all olnud. Kõige ammendamaks teoseks Eesti ühiskonna sotsiaalse seisundi kohta, kus läbi kõigi valdkondade käsitletakse ka rahvuslikke (eestlased ja mitte-eestlased) erinevusi/sarnasusi, on *Eesti elavik 21. sajandil algul. Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest. Toimetajad Veronika Kalmus, Marju Lauristin ja Pille Pruulmann-Vengerfeldt. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2004*, ent see akadeemiline teos on jäänud laiema tähelepanuta. Statistikaamet on viimaseil aastail hakanud koostama andme- ja artiklikogumikke mitte-eestlaste olukorra kohta ning teadlasterühmad, sh Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi oma, on aastaid uurinud mitte-eestlasi ja esitanud oma uurimistulemusi. Nimetatud allikate andmeid on ka käesolevas töös kasutatud.

Siinses statistilis-sotsioloogilises ülevaates olen ma kasutanud Eesti allikmaterjale ja viitan harva välisautorite töödele. Peamine andmeallikas on Statistikaamet; lisanduvad Rahvastikuregistri, erineva staatusega uurimis- ja teabekeskuste, nt Tervise Arengu Instituudi, Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi, Poliitikauuringute Keskuse Praxis, mitmete avaliku arvamuse uurimiskeskuste uuringutulemused ja muud materjalid, sh Tallinna Linnakantselei tellitud sotsioloogilised analüüsid. Teooriasse laskumine ei ole käesolevas töös minu ülesanne. Kasutan peamiselt Statistikaameti terminoloogiat ja mõistestikku, sest suur osa andmeid pärineb sellest asutusest; sotsioloogilise käsitluse korral rakendan üldtunnustatud sotsioloogilist mõistestikku. Samuti ei lasku ma terminoloogilistesse arutlustesse, nt kas mitte-eestlane on ikka hea ja õige sõna ning kas pärast II maailmasõda Eestisse elama asunud inimeste kohta tohib ütelda immigrant. Terminoloogia on tähtis, kuid selleteemalised arutlused ei mahu käesolevasse töösse.

Väga erinevate teemade ja valdkondade käsitlemise julguse on andnud mulle töö sotsioloogi ja sotsiaalgeograafina, eriti aga õppejõuna. Neid rolle täites olen pidanud tegelema ühiskonnaelu küsimuste laia spektriga. Paljude valdkondade kooskäsitlemine jätab raamatule paratamatu jälje. Kõigi teemade kohta pole võrdsel määral statistilisi ja sotsioloogilisi andmeid. Erinevate autorite materjalid, näitajad ja klassifikatsioonid teevad selle töö kirjuks ja ebahütlaseks, aga näitavad ühtlasi, kui rikkalik, paljutahuline ja samas peaaegu et üldsusele tundmatu on rahvuslike erinevuste kohta käiv teabevool. Käesolevas töös kirjeldan ma eestlaste ja mitte-eestlaste olukorda erinevates ühiskonnaelu valdkondades, ning püüan neile erinevustele ka seletust leida, kuid rahvus-, rahvastiku-, haridus- vm poliitika tegemine ei ole minu ülesanne.

Käesoleva kogumiku peaesmärk on esitada kogu Eesti ja pealinna Tallinna eestlaste ja mitte-eestlaste kohta käivat arvamemestikku erinevates valdkondades ning seda analüüsida. Üks selle töö ülesandeid oli asjakohaste sotsioloogiliste uurimuste ning teemakohase statistika tutvustamine. Kitsam eesmärk on koondata rahvuserinevuste kohta sellist statistilis-sotsioloogilist materjali, mis võiks abistada Tallinna Linnavolikogu ja linnavalitsust juhtimisotsuste tegemisel.

Selles raamatus on üheksa peatükki, igas käsitletakse erinevat valdkonda: rahvastik, elukeskkond, töö ja sissetulek (majandus), tervis, kultuur, haridus, kodakondsus, poliitika ja kuritegevus. Kõik peatükid peaksid olema loetavad eraldi töödena.

Kõike ei jõua, kõik ei mahu ka ära. Mõndagi hädavajalikku jäi välja - näiteks informatsioon ja meedia, keel, keskkonnaökoloogia, suur osa inimeste teadvusesse puutuvast, nagu väärtused, kindlustunne, sallivus, rahvustevahelised kontaktid. Kindlasti tekib lugejail ka hulk küsimusi, millele see raamat vastuseid ei anna, aga ehk annavad mõned teised allikad - viimasel ajal ilmub rahvuste teemadel üha rohkem uurimusi, analüüse, kogumikke ja üksikartikleid.

Seda raamatut lugedes saab selgeks, et pea kõikides valdkondades on mitte-eestlased halvemas olukorras kui eestlased: nende iive on väiksem, nad saavad vähem palka ja on sagedamini töötud, nende tervis on halvem, kuritegevus nende seas on suurem. Kuid, ma rõhutan, nad ei ole selles ise süüdi. Nõnda on lihtsalt ajaloolis-poliitiliste tegurite tõttu välja kujunenud. Eesti riigi ja ühiskonna huvides on seda olukorda parandada.

Demograafiline realiteet rahvaarvu kahanemise näol seab piirid Eesti majanduse arengule, riigi julgeolekule ja lõpuks ka riigi iseolemise võimele. Kuid ka kahe rahvusrühma - eestlaste ja venelaste - vaheline lõhe teeb sedasama, vähendades Eesti sotsiaalset sidusust ning ühes sellega sotsiaalset, kultuurilist ja majanduslikku kapitali, seades ohtu nii sise- kui välisjulgeoleku. Kas pole rahvusküsimusega sama lugu nagu HIV-nakkusega: kui kohe alguses probleemiga piisaval määral ei tegele, siis läheb see hiljem väga kalliks maksma?

Loodan, et see raamat pakub huvi nii mõnelegi inimesele, kes pole integratsiooni ega rahvuspoliitika spetsialist, kuid kes tahab teada, millised siis on need venelased (või mitte-eestlased) meie, eestlastega võrreldes, või millised on eestlased meie, mitte-eestlastega võrreldes. Huvi rahvusküsimuse vastu on kas või juba sellepärast suur, et rahvuskuuluvus on nii eestlaste kui mitte-eestlaste jaoks väga tähtis identiteedi alus.

Tänuavaldus

Selle raamatu sünnile on kaasa aidanud hulk inimesi. Kultuuri peatüki religiooni osa (osa 5.3) põhiautor on Liina Kilemit. Peeter Kuulpak koostas joonised, seadis tabelid paika ja kujundas kogu töö. Anu Rentel, Liina Kilemit ja Peeter Kuulpak lugesid kõik peatükid läbi ning tegid asjalikke märkusi. Ester Šank toimetab teksti. Retsensendid andsid soovitusi, eriti suur abi oli Ene-Margit Tiidu täiendustest ja märkustest. Iris Pettai juhtis raamatu tekkeprotsessi ja - lõppude lõpuks - just tema tuli välja ideega see raamat koostada ja välja anda. Palju tänu teile kõigile!

Tiina Raitviir,

autor

1. Rahvastik

1. Rahvastik	21
1.1. Rahvaarv ja rahvus	
1.1.2. Ränne	25
1.1.3. Meeste ja naiste osakaal rahvastikus	32
1.1.4. Rahvuskoosseis ja selle muutumine	33
1.2. Sünnimus, suremus ja iive. Abordid	38
1.2.1. Sünnimus Eestis ja mujal	38
1.2.2. Sünnimus, suremus ja iive	41
1.2.4. Vanemate rahvus	44
1.2.6. Abordid	46
1.3. Abielud ja lahutused	49
1.3.1. Seaduslik abielu ja vabaabielu	49
1.3.2. Abiellumine ja abielu lahutamine	51
1.3.3. Segaabielud ja sega-vabaabielud	53
1.4. Leibkond	55
1.4.1. Leibkonna suurus	56
1.4.2. Lastega leibkond	57
1.4.3. Leibkonna koosseis	59
1.5. Rahvastiku vanuskoosseis	61
1.5.1. Vanusrühmad võrdluses	61
1.5.2. Rahvastikupüramiidid	65
1.5.4. Ülalpeetavate määr	70
1.5.5. Viljakusealiste naiste hulk käesoleval ajal ja 15 aasta pärast	71
1.5.6. Eestlaste ja mitte-eestlaste osakaal vanusrühmades	73
1.6. Oodatav eluiga	74
1.6.1. Oodatav eluiga mitmes seoses	74
1.6.2. Mitte-eestlaste väiksema oodatava eluea tegurid	78
1.7. Peatüki kokkuvõte	79
<hr/>	
<i>Kommentaar. Kas ülevaates toodud järeldustega saab nõustuda. Ene-Margit Tiit, TÜ emeriitprofessor</i>	82

1. Rahvastik

1.1. Rahvaarv ja rahvus

1.1.1. Rahvaarv ja selle muutumine

Tallinn kogu Eesti taustal

Eesti riigi rahvaarv sõltub suurel määral rahvastiku loomulikust liikumisest (sünnid, surmad ja nende vahe - iive). Mehaaniline liikumine on rahvaarvu suhteliselt vähe mõjutanud, aga hakkab ajapikku seda üha rohkem tegema. Välisrände põhimõisted on sisse- ja väljaränne ning nende vahe - rändesaldo. Eesti sees toimub aga siseränne, nt siseränne Tallinna ja väljaränne Tallinnast ning nende vahet näitab Tallinna siserände saldo (vt lähemalt osa 1.1.2).

Eesti on väike riik, mille rahvaarv pisitasa kahaneb ja Tallinn Euroopa Liidu (edaspidi EL) liikmesriikide pealinnadest üks väiksemaid. Tallinna rahvaarv on Statistikaameti andmeil aastail 2000-2009 pisut kahanenud, kuid Rahvastikuregistri andmeil kasvanud. Hinnangute vahe pole siiski suur, vaid 1,6%.

Eesti rahvastiku käsitlemisel tekitab probleeme Statistikaameti rahvaloendusele tugineva andmestiku ja Rahvastikuregistri registripõhise andmestiku sobitamine. Teatavasti on nendes allikates rahvaarvu näitajad erinevad, mis tekitab kohati arusaamatust. Selle ärahoidmiseks viidatakse rahvastikuandmete osas selles töös kõikjal andmeallikale, et oleks üheselt selge, kas tegu on Statistikaameti või Rahvastikuregistri rahvaarvudega. Statistikaameti andmetele tuginedes saab hinnata ainult rahvaarvu muutust loomuliku iibe põhjal, Rahvastikuregistri andmed võimaldavad hinnata mõnevõrra ka rände mõju, kuid kahjuks alahinnatult, sest seda ei võimalda elukohta registreerimise korraldus. Parema võimaluse nende kahe andmebaasi kokkusobitamiseks annab 2011. aasta rahvaloendus.¹

¹ Täpsustamiseks. Statistikaameti rahvastikustatistika andmete allikaks on rahvaloendused ja registreeritud rahvastikusündmused. Rahvaarvu ja rahvastiku koosseisu arvestuses kasutatakse viimasel rahvaloendusel loendatud Eesti alalise rahvastiku andmeid, mida täiendatakse igal aastal sünni- ja surmajuhtumite andmetega. 2000. aastast võeti rahvastikuarvestuse aluseks 2000. aasta rahva ja eluruumide loenduse tulemused. Rändeandmeid rahvastikuarvestuses nende ebatäielikkuse tõttu aga alates 2000. aastast ei kasutata. Rahvastikuregistril olid aluseks 1992. aasta rahvahetunimekirjad, mida samuti täiendatakse jooksvate rahvastikusündmustega (sünnid, surmad), samuti on arvestatud registreeritud elukohamuutusi, kuid võib arvata, et kuna kõik elanikud ei registreeri alati oma tegelikku elukohta, ei ole kõik rändesündmused kajastatud. Põhilised erinevused nendes kahe andmebaasi rahvaarvudes ongi tingitud erinevast arvestusmetoodikast. Statistikaamet ja Rahvastikuregister on rändesündmused 2000-2007 koostöös teiste asutustega täpsustanud ja taastanud ning andmed avalikustanud (Vt Ränne. Statistikaamet. Tallinn. 2009).

01.01.2009 oli Eesti rahvaarv Statistikaameti andmetel 1 340 415, mis on 31 656 inimese võrra vähem kui 01.01.2000 (vt tabel 1.1). Rahvastikuregistri järgi elas 01.01.2009 Eestis 1 364 385 inimest.²

Eestis elas 01.01.2009 eestlasi 921 484 inimest e 68,7% ja mitte-eestlasi 418 931 inimest e 31,3%.

Tallinnas elas Statistikaameti andmeil 01.01.2009 kokku 398 594 inimest, so 2 197 võrra vähem kui 01.01.2000. Rahvastikuregistri andmeil elas Tallinnas 01.01.2009 404 005 inimest.

Statistikaameti andmeil elas Tallinnas 01.01.2009 eestlasi 219 900 e 55,2% ja mitte-eestlasi 178 694 e 44,8%. Rahvastikuregistri andmeil olid Tallinna rahvuskoosseisul pisut teistsugused proportsioonid: selle järgi elas pealinnas eestlasi 52,2% ja mitte-eestlasi 47,8% (seisuga 01.01,2009).

Tallinlased moodustasid Statistikaameti andmeil 01.01.2009 Eesti rahvaarvust 29,7%. Tallinna eestlased moodustavad Eesti eestlastest 23,9% ja Tallinna mitte-eestlased Eesti mitte-eestlastest 42,7%. Tallinlaste, nii eestlaste kui mitte-eestlaste osakaal kogu Eesti rahvastikust, sh eestlastest ja mitte-eestlastest, on aja vahemikul 2000-2009 veidi suurenenud (tabel 1.1 ja joonis 1.1).

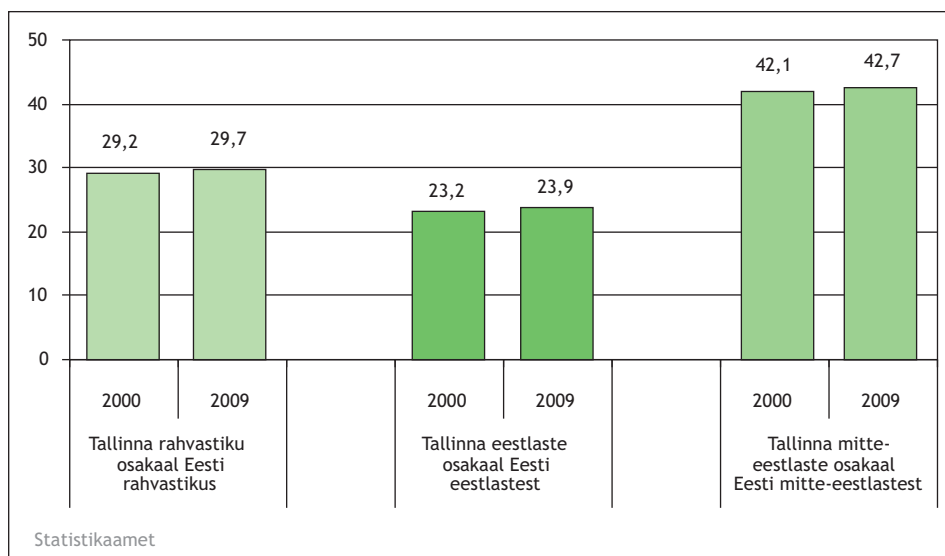
Tabel 1.1. Eesti ja Tallinna rahvaarv soo ning rahvuse järgi 1. jaanuaril 2000 ja 2006-2009

	Eesti			Tallinn			Tallinna %, kokku*
	Kokku	Mehed	Naised	Kokku	Mehed	Naised	
Rahvastik kokku							
2000	1 372 071	632 709	739 362	400 781	180 433	220 348	29,2
2006	1 344 684	619 299	725 385	396 193	178 691	217 502	29,5
2007	1 342 409	618 245	724 164	396 852	179 121	217 731	29,6
2008	1 340 935	617 410	723 525	397 617	179 629	217 988	29,7
2009	1 340 415	617 299	723 116	398 594	180 216	218 378	29,7
Eestlased							
2000	935 884	435 342	500 542	217 248	97 347	119 901	23,2
2006	921 908	429 536	492 372	216 996	97 969	119 027	23,5
2007	921 062	429 298	491 764	217 938	98 575	119 363	23,7
2008	920 885	429 271	491 614	218 878	99 220	119 658	23,8
2009	921 484	429 748	491 736	219 900	99 832	120 068	23,9
Mitte-eestlased							
2000	436 187	197 367	238 820	183 533	83 086	100 447	42,1
2006	422 776	189 763	233 013	179 197	80 722	98 475	42,4
2007	421 347	188 947	233 400	178 914	80 546	98 368	42,5
2008	420 050	188 139	231 911	178 739	80 409	98 330	42,6
2009	418 931	187 551	231 380	178 694	80 384	98 310	42,7

Statistikaamet

Tallinna kogurahvastiku, eestlaste ja mitte-eestlaste osakaal (%) Eesti vastavast rahvastikust.

² Andmed Välisministeeriumi veebist 12.01.2009

Joonis 1.1. Tallinna kogurahvastiku, eestlaste ning mitte-eestlaste osakaal rahvastikus 2000. ja 2009. aastal, %

Teadvustama peaks, et Eesti on väga väikese rahvaarvuga riik ning selle pealinna Tallinna rahvaarv ebaproportsionaalselt suur riigi kogurahvastiku suhtes.

Nagu eespool märgitud, Eesti rahvaarv, sh nii eestlaste kui mitte-eestlaste osas aastail 2000-2009 kahanes, kusjuures mitte-eestlaste rahvaarv kahanes kiiremini. Tabelist 1.2 selgub, et aastail 2000-2009 vähenes Statistikaameti andmeil Eesti rahvaarv 2,3%, Eesti eestlaste arv 1,5% ja mitte-eestlaste arv 4,0% võrra. Ka Tallinna kogurahvaarv vähenes 0,5%, kusjuures eestlaste arv kasvas 1,2% (eesti meeste arv koguni 2,6%) ja mitte-eestlaste arv kahanes 2,6% (meeste arv kahanes 3,3% ja naiste arv 2,1%). Seega kahanes Tallinna rahvaarv mitte-eestlaste arvu vähenemise tõttu (vt tabel 1.2). Samas tallinlaste, nii eestlaste kui mitte-eestlaste osakaal kogu Eesti rahvastikust on suurenemas (vt tabel 1.1 ja joonis 1.1), mis tähendab, et toimub rahvastiku koondumine Tallinna.

Tabel 1.2. Eesti ja Tallinna rahvaarvu muutumine 2000-2009 soo ja rahvuse järgi (2000 = 100%), %

	Eesti			Tallinn		
	Kokku	Mehed	Naised	Kokku	Mehed	Naised
Eesti rahvastik	97,7	97,6	97,8	99,45	99,9	99,1
Eestlased	98,5	98,7	98,2	101,2	102,6	100,1
Mitte-eestlased	96,0	95,0	96,9	97,4	96,7	97,9

Arvutatud tabeli 1.1 andmete põhjal.

Eestlaste arvu kasvu Tallinnas on põhjustanud tõenäoliselt esiteks eestlastest meeste suremuse vähenemine, millega kaasneb eluea mõningane pikenemine - viimased aastad on siin toonud soodsaid muutusi - ja teiseks eestlaste suurem viljakus. Üldiselt võtab immigrantrahvastik mõne põlvkonna möödudes omaks põhirahvastiku demograafilise käitumise, kuid venelased ja muud immigrandid ei tundnud end teise riiki sisserännanutena, vaid jätkasid elu oma elulaadi ja väärtushinnangutega. Kaasaja Eestis on eestlaste ja mitte-eestlaste (põhiliselt venelased jt slaavlaste) demograafilise käitumise vahel erinevused säilinud: mitte-eestlaste käitumine on traditsioonilisem, sarnasem lähiminekiviku omaga; samuti jäävad selle rahvastikurühma demograafilistes protsessides toimunud muutused võrreldes eestlastega ajas maha. Selle põhjuseks võib pidada sõja-järgse vene ja muu mitte-eesti kogukonna suhtelist noorust - rändavad alati pigem noored -, kompaktset elamist Ida-Virumaal ja Tallinnas ning selle ümbruses nii, et põhirahvusega palju ei suhelda, mitte-eesti rahvastiku suurt arvukust ning emamaa demograafilise käitumise mõju siinsele vene kogukonnale tiheda läbikäimise tõttu.³

Vaatamata Eesti rahvaarvu kahanemise pidurdumisele 2000-2007 ja eriti 2007-2009, võib kahanemine 5-10 aasta pärast suurenedagi, kui sünnitamisikka jõuavad väga väikesearvulised naiste aastakäigud (vt tagapool osa 1.5).

Tallinna linnaosade rahvastik

Rahvaarv Tallinna linnaosades on pidevas muutumises (vt tabel 1.3). Ajavahe-
mikul 2003-2009 kasvas Rahvastikuregistri andmetel kõigi linnaosade rahvastik, kuid 2007-2009 see neljas linnaosas suurenes ning neljas õige veidi vähenes. Kõige rohkem kasvas rahvastik Pirital, märgatavalt Kesklinnas ja Haaberstis ning pisut Lasnamäel. Kolme esimesena nimetatud linnaosa kasvu ilmne tegur oli mehaaniline iive uusehitiste intensiivse rajamise tõttu.

1. jaanuaril 2009 elas Rahvastikuregistri andmeil Tallinnas 2633 inimest rohkem kui aasta varem - kokku 404 005 inimest. 2008. aasta jooksul kasvas rahvastik viies linnaosas: Lasnamäel (1331 inimese võrra), Haaberstis (867), Pirital (556), Kesklinnas (487) ja Mustamäel (96), ning kahanes kolmes linnaosas: Nõmmel (297), Kristiines (257) ja Põhja-Tallinnas (150). Aastail 2003-2009 kasvasid kõik linnaosad, eriti palju aga Pirita, Kesklinn ja Haabersti. Kogu linna rahvastik aga kasvas u 7% võrra.

³ Vt ka nt Ene-Margit Tiit (2008). Eesti rahvastikust 21. sajandi algusaastail. Akadeemia nr 12 (237), lk 2585 ja 2586.

Tabel 1.3. Rahvaarv ja selle muutumine Tallinna linnaosades 1. jaanuaril 2003-2009

	2003		2005		2007		2009		Rahvaarvu muutus,%	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%	2007-2009	2003-2009
Haabersti	35 557	9,4	38 267	9,5	38 956	9,8	40 454	10,0	103,8	113,8
Kesklinn	42 196	11,2	45 652	11,4	46 041	11,5	48 158	11,9	104,6	114,1
Kristiine	28 623	7,5	29 908	7,4	29 511	7,4	29 221	7,2	99,0	102,1
Lasnamäe	109 516	29,0	114 440	28,5	112 306	28,1	113 332	28,1	100,9	103,5
Mustamäe	62 993	16,7	65 837	16,4	64 500	16,2	64 339	15,9	99,8	102,1
Nõmme	35 925	9,5	39 102	9,7	38 856	9,7	38 428	9,5	98,9	107,0
Pirita	9 384	2,5	11 299	2,8	13 235	3,3	14 595	3,6	110,3	155,5
Põhja-Tallinn	53 696	14,2	56 997	14,2	55 691	14,0	55 478	13,7	99,6	103,3
Tallinn kokku	377 890	100,0	401 502	100,0	399 096	100,0	404 005	100,0	101,2	106,9

Rahvastikuregister

Linnaosade proportsioonid jäävad pikaks ajaks suhteliselt püsivaks - Lasnamäe oli ja jääb suurimaks ning Pirita väikseimaks linnaosaks. Kuid asjaolu, et Lasnamäe, Põhja-Tallinna ja Mustamäe rahvastiku osakaal linna rahvastikus kahaneb ning et Pirita ja Haabersti rahvastiku osakaal kasvab, tähendab siiski suurt tendentsimuutust (tabel 1.3). Tähelepanu väärib Kesklinna rahvastiku kiire kasv seoses kõrghoonete lisandumisega sinna, kuigi Kesklinn äri-, teenindus-, kaubandus- ja transpordisõlmene on elamiseks problemaatiline keskkond. Ent Kesklinn on samas või naaberlinnaosas tööl käivate, eelkõige noorte inimeste jaoks ligitõmbav.

1.1.2. Ränne

Mehaanilise liikumise sisserände osa on viimastel aegadel olnud väike, nagu ka eespool märgitud, kuid välissuhtlemise arenedes ja pärast Eesti saamist ELi liikmeks on see olukord muutunud. Pärast 2000. aasta rahvaloendust tekkisid raskused inimeste sisse- ja väljarände jälgimisega, sest elukoha registreerimine polnud kuni 2004. aastani seadusega kohustuslikuks tehtud. Kuigi see nimetatud aastal välismaalastele ja 2005. aasta maikuust kõigile elanikele kohustuslikuks muudeti, ei järgne seaduse täitmata jätmisele mingit karistust, ning paljud jäta- vad elukoha ikkagi registreerimata. Täpne teave rahvastiku paiknemise kohta on aga hädavajalik sotsiaal-, regionaal- ja majanduspoliitika, samuti arenguka- vade ja prognooside tegemise seisukohast. Elanike registreerimise traditsiooni taastamine võtab aastaid, kuid viimasel ajal on olukord selles osas paranenud.⁴ 2009. aastast rahvastikuarvestus ELi riikides paraneb ja ühtlustub, sest kõik riigid hakkavad esitama sisse- ja väljarändestatistikat ühtse metoodika alusel.

⁴ Alis Tammur, Helerin Rannala, Ülle Valgma, Anne Herm, Enel Pungas (2009). Rändeandmete metoodika ja kvaliteet. Ränne. Statistikaamet. Tallinn. Lk 5-34.

Eesti Statistikaamet, Rahvastikuregister ning Kodakondsus- ja Migratsiooniamet (KMA) leppisid kokku, et 2000.-2007. aasta rändeandmed taastatakse, kasutades andmete põhjana rahvaloenduse ja Rahvastikuregistri andmestikke, mida täiendati-kontrolliti teistest allikatest, nagu KMA ja välismaised registrid. Rändeandmete usaldusväärsuse tõustes hakatakse taas rändestatistikat avaldama.⁵

Välisränne

Kolmandatest riikidest, sh Venemaalt tulevate inimeste suhtes on Eesti riigis kehtestatud sisserände piirarv. See on alates 2008. aasta suvest 0,1% Eesti alalisest elanikkonnast.⁶ Varem arvutati selleks 0,05% alalisest elanikkonnast. 2008. aasta sisserände piirarvuks oli valitsus kehtestanud 677 isikut, 2007. aastal oli see 586 inimest.

ELi kodanikul on õigus Eestis viibida kehtiva reisidokumendi või isikutunnistuse alusel⁷ ja mingeid arvulisi piiranguid nende sisserännu suhtes ei eksisteeri. Eesti ei sea piiranguid tööjõu liikumisele ühestki ELi liikmesriigist. Ent teiste ELi riikide elanikele pole Eesti olnud piisavalt atraktiivne ning nende arv Eestis rahvaarvu oluliselt ei tõsta. Küll aga mõjutab ELi kuulumine rahvaarvu väljarände näol. Peamine ränne lääneriikidesse ongi tööränne. Suurbritannia, Iirimaa ja Rootsi avasid oma tööturu 2004. aastal liitunud liikmesriikidele 1. maist 2004. Alates 1. maist 2006 on Eesti kodanikel vaba juurdepääs lisaks ka Soome, Hispaania, Kreeka ja Portugali ning alates 27. juulist 2006 Itaalia tööturule. 1. mail 2007 avas oma tööturu ka Holland ning 1. juulist 2008 Prantsusmaa.⁸ Rahvastikuregistri andmeil elas seisuga 2. jaanuar 2009 väljaspool Eestit 52 185 Eesti kodanikku.⁹ On esitatud ka muid arve¹⁰.

5 Esimeseks selliseks kogumikuks ongi Ränne. Statistikaamet. Tallinn 2009, kus käsitletakse sise- ja välisrännet 2000-2007.

6 Vastavalt välismaalaste seadusele (RT I 1993, 44, 637) on aastane sisserände piirarv Eestisse sisserändavate välismaalaste arv, mis ei tohi ületada aastas 0,1 protsenti Eesti alalisest elanikkonnast. Sisserände piirarvu kehtestab Vabariigi Valitsus. Sisserände piirarvu täitumise arvutamisel ei arvestata isikuid, kellel on õigus asuda Eestisse väljaspool sisserände piirarvu või kelle suhtes sisserände piirarv ei kehti (RT I 2008, 15, 107). Eestlasel on õigus asuda Eestisse väljaspool sisserände piirarvu. Sisserännu piirarvu alla ei arvata: Eesti kodaniku ja Eestis elamisloa alusel elava välismaalase abikaasat, alaealist ja täisealist last, vanemat ja vanavanemat ning eestkostetavat, kellele antakse elamisloa. Sisserände piirarv ei kehti Ameerika Ühendriikide ja Jaapani kodanike suhtes.

7 Euroopa Liidu liikmesriigi, Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriigi või Šveitsi Konföderatsiooni kodaniku ning nende perekonnaliikmete Eestis viibimise ja elamise aluseid reguleerib Euroopa Liidu kodaniku seadus. (RT I 2006, 26, 191).

8 Andmed Välisministeeriumi veebist 18.11.2008.

9 Kahjuks pole teada, kui suur osa neist lahkus taasiseseisvunud Eestist ja kui palju on varasemate emigrantide järeltulijaid. Andmed Välisministeeriumi veebist 12.01.2009.

10 Statistikaamet hindab välismaal elavate Eesti kodanike arvuks u 35 000 isikut, kusjuures lühiajalised välismaal elamised on välja jäetud. Vt Anne Herm. (2007) Eestlased välisriikides. Rahvastik. 2005-2006. Statistikaamet. Tallinn. Rahvastikuminiistri büroo andmeil on pärast taasiseseisvumist Eestist lahkunud umbes 40 000 inimest e 3%, Lätist 120 000 inimest e 5% ja Leedust u 400 000 e 10% rahvastikust. (BNS 2008. Poolteise kümnendiga on Eestist lahkunud 40 000 inimest. Postimees.ee, 30.05.) Rahvastikuregistri andmeil elas seisuga 2. jaanuar 2009 väljaspool Eestit 52 185 Eesti kodanikku. On esitatud ka muid arve.

Eesti rändesaldo oli aastail 2000-2007 pidevalt negatiivne. Eestisse saabus sel perioodil 10 326 inimest, so 1291 inimest aastas ja välja rändas 26 518 inimest ehk 3315 inimest aastas. Seega ületab väljaränne sisserännet üle 2,5 korra. Kui sisseränne on kulgenud ühtlases kasvujoones, siis väljaränne on aastati olnud väga ebahühtlane. Seejuures on selgelt märgatav väljarände hüppeline kasv pärast Eesti ühinemist ELiga.¹¹

Ränne erinevate riikidega on aastail 2000-2007 muutunud. Vaadeldud aja jooksul on Venemaa varasem negatiivne rändesaldo (2001. aastal 661) muutunud positiivseks (2007. aastal 430). Ka Ukraina ja Lätiga on rändesaldod positiivseks muutunud. Nn vanade Euroopa riikidega on aga rändesaldo jätkuvalt negatiivne.

Peamised väljarännu sihtriigid on Soome (2000-2007 kokku 17 165 inimest), Venemaa (3601), Saksamaa (1217), USA (689), Rootsi (578) ja Suurbritannia (539). Ränne SRÜ riikidesse vähenes aastail 2000-2007 kolm korda. Välja rändavad mehed ja naised vastavalt rahvastiku proportsioonile, st naised on väljarändajate seas rohkem kui mehi; enamik inimesi on vanuselt nooremas tööeas, kõrgharidusega inimesi on väljarändajate seas üllatuslikult suhteliselt vähe (11%, kusjuures aastal 2001 oli neid 18%, 2007 aga ainult 6%). Enamikul väljarändajast oli Eesti kodakondsus (81%). Eestlasi oli väljarändajate hulgas 59%, venelasi 27%, soomlasi 7%, ukrainlasi 3%.¹²

Sisserändajaid on kõige rohkem saanud Soomest (2018) ja Venemaalt (831). Arvestatav hulk inimesi saabus ka Saksamaalt, Rootsist, Lätist ja Suurbritanniast. Sisserändajate seas on ülekaalus mehed (54%), nooremad tööealised inimesed, 43% on Eesti kodakondsus (mis näitab, et selles osas on peamiselt tegu tagasirändega); on Venemaa (15%), Soome (11%) ja Ukraina (3%) kodanikke.¹³

Hõivatutest on sisserännanute hulgas suurem oskustöölise ning juhtide, tippspetsialistide ja ametnike osatähtsus. Sisserännanute seas on viimasesse rühma kuuluvaid inimesi koguni 47%, samas kui kogu Eesti hõivatute puhul on see näitaja 32%. Ametialane jaotus on riigi tüüpide võrdluses küllaltki erinev. Juhtidele, tippspetsialistidele ning ametnikele kuulub ülekaalukalt suurim osatähtsus ELi vanadest ja muudest kõrgelt arenenud riikidest Eestisse tööleasunute seas. ELi vanadest riikidest Eestisse tööle asunutest hakkas 75% tööle juhi, tippspetsialisti või ametnikuna. Endise Nõukogude Liidu vabariikidest tulnud töötavad aga peamiselt (74%) oskustöölisena.¹⁴

11 Kristi Anniste (2009). Eesti välisränne aastatel 2000-2007. Ränne. Statistikaamet. Tallinn. Lk 50-66.

12 Samas.

13 Samas.

14 Siim Krusell (2009). Välismaalased Eesti tööturul. Ränne. Statistikaamet. Tallinn. Lk 71 ja 72.

Välisränne on üks rahvaarvu arvestamise osasid. Nii on kogu Eesti rahvastik vähenenud registreeritud välisrände tõttu aastail 2000-2007 u 1,2%. Statistikaameti järgi rändas neil aastail välisriikidesse 2% kogu Eesti rahvastikust, so 0,2% aastas. Neid protsente peetakse aga ebatõenäolisteks, pigem on ränne olnud kordi suurem.¹⁵ Võrreldes mitmete teiste Euroopa riikidega pole väljaränne Eestist suur. Sisseränne Eestisse on veel väiksem, u 0,1% rahvastikust aastas.¹⁶ Eeldatavasti on välisränne siiski suurem kui olemasolevad andmed näitavad. Esiteks eelistavad paljud inimesed välisriigis ebaseaduslikult töötamist. Teiseks on paljud inimesed küll ametlikult vormistanud oma viibimise välisriigis, kuid pole end Eestist välja registreerinud.

Tööealise elanikkonna väljaränne tähendab lähteriigile majanduslikult aktiivsete inimeste ehk maksumaksjate osatähtsuse kahanemist ning passiivsete e ülalpeetavate osatähtsuse suurenemist. Harituma ja oskustööjõu väljaränne (nn ajude äravool) on valus probleem, mis avaldab tugevat negatiivset mõju lähteriigi majanduse arengule ja kasvukiirusele. Tööjõu sisseränne võib muutuda riigile koormaks siis, kui riiki saavad lihttöölised, kes võivad end kergesti leida töötuta staatusest.

Esineda võib ka erinevast kultuurilis-sotsiaalsest taustast tingitud lõimumisprobleeme. Eestis on suur venekeelse rahvastiku osatähtsus ja see lihtsustab venekeelsete inimeste sisserännet. Samas näitab nõukogude perioodil sisserännanute suur osatähtsus rahvastikus selgelt pikaajalisi probleeme, mis kaasnevad sisserände sihtriigiks olemisega.¹⁷

Mitte-eestlaste rändetendentsid

Sotsioloogilised uuringud tuvastavad venekeelse rahvastiku, sh eriti noorte suurt soovi välja rännata.

Kus tahaksite tulevikus elada ja töötada või õppida? Vastuste jagunemine protsentides¹⁸:

	Eestlased 2007	Mitte-eestlased 2007	15-29aastased mitte-eestlased, 2008
Ainult Eestis	71	58	23
Osaliselt Eestis, osaliselt lääneriikides	21	18	40
Lahkuda alaliselt lääneriikidesse	2	10	19

15 0,7-0,8% aastas on tõenäolisem, sest Eestis pole väljaränne väiksem kui see on Saksamaal, hindab Siim Krusell. Vt Siim Krusell (2009). Eesti residentide töötamine välisriigis. Eesti Statistika Kvartalikirj 2. Lk 49.

16 Kristi Anniste (2009). Op cit.

17 Siim Krusell (2009). Välismaalased Eesti tööturul. Ränne. Statistikaamet. Tallinn. Lk 73.

18 Ivi Proos, Iris Pettai (2007). Rahvussuhted ja integratsiooni perspektiivid Eestis. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. EAÜI Tallinna Linnakantselei tellimusel. Tallinn. September. Ivi Proos, Iris Pettai (2008). Eestivene noored: uue põlvkonna positsioon ja ootused. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. EAÜI Tallinna Linnakantselei tellimusel. Tallinn. Juuni.

2008. aasta kevadel tehtud Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi (EAÜI) uuringu kohaselt ei soovi 15-29aastased mitte-eestlastest noored tulevikus lahkuda alaliseks Venemaale elama, küll aga soovivad nad siduda oma elu Eesti ja/või lääneriikidega, 5% noortest elaks osaliselt Eestis, osaliselt Venemaal. Lausa viiendik mitte-eestlastest noortest soovib tulevikus elama asuda lääneriikidesse, eesti noorte hulgas on see näitaja 5%. Vananeva ja kahaneva rahvaarvuga Eestile oleks suur kaotus, kui tervelt viiendik muukeelse elanikkonna noori otsustaks tulevikus Eestist alaliseks lahkuda.¹⁹

Kogumikus Ränne publitseeritud statistilised andmed ei näita mitte-eestlaste suurt väljavoolu riigist. Empiirilised analüüsid on viinud järelduseni, et tegelikult vahetavad elukohta kuni pooled nendest, kes on sellist soovi tuleviku suhtes väljendanud. Tähtsamad geograafilisest naabrusest on poliitilisel ja majanduslikul olukorral, traditsioonidel, rännet toetavatel võrgustikel jms põhinevad tegurid. Lisada võib ka sissetuleku erinevused päritolu- ja sihtriigis, töö leidmise võimalused, ootused elujärje suhtes kodu- ja välismaal, nõudluse pakutavate teenuste järele. Takistustena tulevad kõne alla etnilised ja poliitilised probleemid, kultuuri- ja keelebarjäärid.²⁰

Venekeelse elanikkonna kohanematus keele ja kultuuriga on takistuseks ka nende töötamisel välismaal. Sihtriigi kultuuri ja keelega tutvumist ning keele paremat omandamist peab tähtsaks 86% eestlastest ja 62% muukeelsetest residentidest (ajutiselt teises riigis töötavatest inimestest). Koduse keelena muud keelt rääkivad ja madalama haridustasemega inimesed pidasid välismaale mineku suuri maks takistuseks keeleoskuse puudumist.²¹ Aastail 2003-2008 töötas või töötab praegu välisriigis 77,9% koduse keelena eesti keelt rääkivat ja 22,1% muud keelt kõnelevat inimest. Kodakondsuse järgi jaguneti järgmiselt: 94,9% Eesti kodanikud ja 5,1% muu kodakondsusega inimesed. Ka välismaal oli muud keelt kõnelevate residentide sissetulek väiksem kui eesti keelt kõnelevate oma.²²

Tõenäoliselt suureneb tulevikus Eesti venekeelsete elanike väljaränd nendes maadesse, kuhu tekivad sellised venekeelsed enklaavid, mille struktuur ja ulatus oleks piisav suuremahulise migratsiooni soodustamiseks. Välisränne Eestis ning Tallinnas oli 2007. aastal järgmine²³:

	Sisseränne	Väljaränne	Saldo
Eesti kokku	3 743	4 397	-654
Eesti, mehed	2 094	2 083	11
Eesti, naised	1 649	2 314	-665
Tallinn kokku	1 480	1 230	250
Tallinn, mehed	...846	553	293
Tallinn, naised	634	677	-43

19 Urve Palo (2008). Kahju, kui eestivene noored lahkuvad. Eesti Päevalehe ühiskondlik-poliitiline ajakiri Mõte, 31.10. Lk 18 ja 19.

20 Siim Krusell (2009). Välismaalased Eesti tööturul. Ränne. Statistikaamet. Tallinn. Lk 68.

21 Siim Krusell (2009). Eesti residentide töötamine välisriigis. Eesti Statistika Kvartalikirj 2. Lk 46-62.

22 Samas, lk 49 ja 57.

23 Ränne. Statistikaamet. Tallinn. Tabelid 1-3.

Välisrände saldo oli 2007. aastal Eestis negatiivne naiste väljarände tõttu, Tallinna välisrände saldo oli aga positiivne meeste sisserände tõttu. Eestis on naised märksa aktiivsemad väljarändajad kui mehed.²⁴ Ajutiste töömigrantide (residentide) sooline koosseis oli 2003-2008. aasta tugevasti meeste ülekaaluga (71,2% olid mehed).

Eesti maakondades ületab väljaränne kõikjal sisserände, kõige rohkem on rahvastikku nende kaheksa aasta jooksul kaotanud Harju maakond (rändesaldo -5324).²⁵ Samas asus natuke üle poole sisserännanuist elama Harjumaale. Nii Eesti kodakondsusega inimeste kui ka mittekodanike jaoks oli eelistatum siserännu sihtpunkt Tallinn.

Siseränne

Nõukogude ajal koondus välisränne Nõukogude liiduvabariikidest Eesti suurematesse linnadesse ja nende satelliitlinnadesse. See mõjutab venekeelse elanikkonna paiknemist ka tänapäeval. Pärast 1991. aastat toimus Eestis rahvastiku koondumine maalt ja väikelinnadest Tallinna ja regioonikeskustesse,²⁶ kõige suurema väljarännu sihtkoht oli siiski Tallinn ja selle tagamaa. Pärast aastat 2000 on siserände peamine tunnusjoon olnud eeslinnastumine.²⁷ Ametlikus statistikas fikseeritakse see linnast maale rändena. Eriti intensiivistus eeslinnastumine alates 2004. aastast.

Asustuse hierarhiatasemete rändesaldo näitab aastail 2000-2007 valitseva rändesuuna liikumist Tallinna tagamaale, kuid kõikidelt teistelt hierarhiatasemetelt Tallinna:²⁸

Tallinnast Tallinna tagamaale		18 131 inimest
Tallinn ise sai	regioonikeskustest	6 996 inimest
	regioonikeskuste tagamaalt	703 inimest
	maakonnakeskustest	4 456 inimest
	maakonnakeskuste tagamaalt	1 293 inimest
	ääremaalt	5 052 inimest
Kokku saldo		369 inimest

2007. aastal liikus siserände korras Eestis 37 822 inimest. Tallinna 2007. aasta siseränne on järgmine:²⁹

	Sisseränne	Väljaränne	Saldo
Tallinn kokku	7 358	8 093	-735
Tallinna mehed	3 119	3 881	-762
Tallinna naised	4 239	4 212	27

24 Ene-Margit Tiit (2008). Eesti rahvastikust 21. sajandi algusaastail. Akadeemia nr 12 (237), lk 2589 ja 2590.

25 Kristi Anniste (2009). Op cit.

26 Regioonikeskused on Tartu, Pärnu, Jõhvi ja Kohtla-Järve linn.

27 Alis Tammur (2009). Siserände suundumused. Ränne. Statistikaamet. Tallinn. Lk 35-49.

28 Alis Tammur (2009). Op cit. Lk 38.

29 Ränne. Statistikaamet. Tallinn. Tabelid 1-3.

Meeste suurem ränne Tallinnast tagamaale on tingitud meeste ja meestega perekondade suuremast jõukusest üksikute naistega võrreldes. Ka Tallinna tagamaa uusasumite elanikkonna uurimused kinnitavad, et seal on sooline tasakaal olemas (vt 2. pt, osa 2.4.3), seevastu Tallinnas valitseb suur naiste ülekaal (vt osa 1.1.3).

Maakondadevahelises liikumises võitis ainsana teistest maakondadest rahvastikku juurde Harjumaa. See on ühtlasi kõigi maakondade peamine väljarände sihtkoht, erand oli vaid Rapla maakond, mis isegi natuke võitis Harjumaalt rahvastikku (79 inimest).³⁰ Raplamaa põhjaosa kuulub Tallinna tagamaa koosseisu ning võtab osa Tallinna valglinnastumisest, see on tingitud sealse rahvastiku mõningase kasvu. Kõige rohkem kaotas Harjumaale (koos Tallinnaga) aastail 2000-2007 Ida-Virumaa (-5248), Tartumaa (-4514), Lääne-Virumaa (-2304), Pärnumaa (-2240) ja Viljandimaa (-2207). Kokku asus 2000-2007 Harjumaale teistest maakondadest elama 24 714 inimest.

Eestis oli perioodil 2000-2007 rändeintensiivsus 208%, mis tähendab, et möödunud kaheksa aasta jooksul vahetas elukohta 21 Eesti elanikku tuhandest. Ühe aasta rändeintensiivsus on keskmiselt 26% ehk 35 000 rändesündmust aastas.³¹

Kõige aktiivsemad rändajad on noored (15-29aastased) ja just nende ränne koondub suurematesse linnadesse ja nende tagamaale, seevastu ääremaa tühjeneb noortest. Noorte rände sihtkoht on Tallinn ja selle tagamaa. 2007. aastal vahetas noortest (15-29aastased) elukohta 40%. Mida vanemaks inimesed saavad, seda vähem nad rändavad. Üle 50aastastest vahetab elukohta u 11% aastas. See, et Venemaa kodanikud Eesti-siseselt harva elukohta vahetavad, tuleneb asjaolust, et nende seas on Eesti kodanikega võrreldes ligi poole suurem üle 50aastaste osatähtsus. Vanemaealised on ainus eärühm, kes liigub keskustest, sh Tallinnast, äärealadele. Pereealised (30-49) suunduvad samuti Tallinna ja selle tagamaale.

Eri rahvastikurühmade rändeintensiivsus on erinev. Kui Eesti kodakondsusega isikute rändeintensiivsus oli vaadeldaval perioodil 217%, siis määratlemata kodakondsusega isikutel 102% ja Vene ning muu kodakondsusega isikutel 68%. Rahvuse järgi on rändeintensiivsus eestlastel 223%, soomlastel 142% ja vene-lastel 110%.³² Eesti kodanikud hõlmavad elukohavahetajatest enamiku, ja ka nende rändesuunad vastavad valitsevatele suundadele; paljud liiguvad Tallinna. Vene kodanikel on erinevalt Eesti kodanikest rändesaldo positiivne nii äärealade kui maakonnakeskuste tagamaadel; seda tingivad ilmselt vanadele inimestele iseloomulikud rändetendentsid. Määratlemata ja muu kodakondsusega isikud liiguvad Tallinnast selle tagamaale rohkem kui sisseränne mujalt Eestist kom-

30 Alis Tammur (2009). Op cit. Lk 39 ja 40.

31 Alis Tammur (2009). Op cit. Lk 36.

32 Samas, lk 37.

penseerida jõuab; seetõttu on Tallinna rändesaldo negatiivne. Ka neist on paljud vanemaeealised ja eelistavad elamiseks rahulikumaid piirkondi.

Eestlaste rändekäitumine on sarnane üldistele rändesuundumustele. Eestlased liiguvad vähestesse üksustesse: Tallinna ja Tallinna tagamaale; samal ajal on iseloomulik väljaränd Tallinna linnast. Tallinna napilt positiivset üldist rändesaldot kompenseerib teiste rahvuste esindajate suur sisseränne.³³ Kõige rohkem rändab mitte-eestlasi välja Ida-Virumaa keskustest ja äärealadelt. Mitte-eestlaste jaoks on oluline ka ränne Tallinna tagamaale; nende rändesaldo on positiivne ka enamiku taga- ja ääremaade suhtes. Mitte-eestlaste rände on iseloomulikud kaks suunda: ühelt poolt koondumine Tallinna, teiselt poolt tagamaadele ja äärealadele.

Kogu rahvastiku rändesuundi iseloomustasid aastail 2000-2007 kaks tegurit: esiteks 1980. aastate arvuka põlvkonna jõudmine kõige intensiivsemasse rändeikka ja teiseks kõigi rühmade suundumine Tallinna tagamaale koos sealse intensiivse elamuehitusega. Siserände uurija Alis Tammur arvab, et 1980ndate sünnipõlvkonna asendumine rändeikka jõudva poole väiksema 1990ndate sünnipõlvkonnaga vähendab rännet Tallinna ja teistesse keskustesse. Samas jõuavad 1980ndate põlvkonna esindajad pereloomisikka, mis tingib jätkuva surve eeslinnastumisele.³⁴

Alanud majanduslangus aga toimib kolmanda ning eriti tugeva tegurina: see paneb valglinnastumisele vähemalt ajutiselt piiri ning pärsib ka töörännet. Seda enam intensiivistub asustuse madalamatelt hierarhiaastmetelt Tallinna õppima tulek. Noorte sisseränne on suurendanud nooremate vanuserühmade osakaalu linna rahvastikus ning loonud soodsa pinnase sündimuse kasvule ja positiivsele iibetrendile. Seda trendi on hakanud murendama tööikka jõudvate noorte arvu järsk vähenemine, mis tuleneb 1990. aastate madalast sündimusest - ja seda eriti Tallinnas - ning Tallinna valglinnastumise mõjust, mille käigus noored lastega perekonnad leiavad endale uue kodu linna piiri taga (vt lähemalt 2. pt, osa 2.4).³⁵

1.1.3. Meeste ja naiste osakaal rahvastikus

Eesti rahvastiku sooline ebaproportsionaalsus on suur, eriti mitte-eestlastel. Eestis oli 2007. aastal 100 mehe kohta 117,1 naist (nagu Lätiski), samas kui 27 ELi riigi keskmine on 104,9.³⁶ 01.01.2009 oli 100 mehe kohta ikka veel 117,1

33 Alis Tammur (2009). Op cit. Lk 41 ja lisa 1, kaart 13. Kohtla-Järve, Jõhvi ja Narva rändesaldo 2000-2007 oli -1000 - -4099; nii negatiivset rändesaldot polnud üheski teises Eesti linnas.

34 Alis Tammur (2009). Op cit. Lk 42.

35 Tallinna arengukava 2009-2027. Tallinna Linnavolikogu 19. juuni 2008 otsuse nr 129 lisa.

36 Statistikaameti andmed.

naist (eestlastel 114,4 ja mitte-eestlastel 123,4 naist). Tallinnas on soolised proportsioonid veelgi halvemad: 100 mehe kohta tuli 121,2 naist (eestlastel 120,3, mitte-eestlastel 122,3 naist).

Eesti rahvastikust moodustasid 2007.-2009. aastal naised 53,9%, Tallinnas 2007. aastal koguni 54,9% ja 2009. aastal 54,8% (vt tabel 1.4 ja ka tabel 1.1). Eesti eestlastest moodustasid 2009. aastal naised 53,4% ja mitte-eestlastest 55,2%. Tallinna eestlastest moodustavad samal aastal naised 54,6% ja mitte-eestlastest naised 55,0%. Eesti eestlaste seas 2000-2008 naiste osakaal õige pisut kahanes, mitte-eestlaste seas aga kasvas.

Tabel 1.4. Meeste ja naiste osakaal Eestis ja Tallinnas 1. jaanuaril 2000. ning 2009. aastal rahvuse järgi, %

	Eesti			Tallinn		
	Kokku	Mehed	Naised	Kokku	Mehed	Naised
Eesti rahvastik						
2000	100,0	46,1	53,9	100,0	45,0	55,0
2009	100,0	46,1	53,9	100,0	45,2	54,8
Eestlased						
2000	100,0	46,5	53,5	100,0	44,8	55,2
2009	100,0	46,6	53,4	100,0	45,4	54,6
Mitte-eestlased						
2000	100,0	45,2	54,8	100,0	45,3	54,7
2009	100,0	44,8	55,2	100,0	45,0	55,0

Arvutatud tabeli 1.1 andmete põhjal

Suur meeste ja naiste arvuline erinevus tekkis II maailmasõja tulemusena, ent see ühtlustus perioodil 1970-1991. Alates Eesti iseseisvumisest on hakanud see erisus aasta-aastalt suurenema. Eesti mitte-eestlaste puhul mõjutab naiste osakaalu suurenemise suunas meeste eriti suur suremus ja lühem oodatav eluiga võrreldes naiste suremuse ja oodatava elueaga. Eestlaste ja mitte-eestlaste vaheline erinevus naiste arvus 100 mehe kohta on väike, kuid eestlastel see erinevus aegamisi väheneb.

1.1.4. Rahvuskoosseis ja selle muutumine

Eestis on ikka elanud põlisrahvastiku kõrval teatud hulk välispäritolu elanikke, kuid suur muutus sai alguse pärast II maailmasõda seoses Eesti lülitamisega Nõukogude Liidu koosseisu: Eestisse veeti ekstensiivse tööstusliku kasvu perioodil tööjõudu sisse algul lähematest, hiljem aga üha kaugematest N Liidu osadest. Nagu eespool märgitud, elas Eestis 01.01.2008 mitte-eestlasi 31,3%, kellest valdav enamik on välispäritolu. Lääne- ja Põhja-Euroopa riikides on välispäritolu rahvastikku märksa vähem: Šveitsis ja Hollandis üle 25%, Belgias, Suurbritannias

ja Prantsusmaal 25-20%, Rootsis ja Hispaanias 20-15%, mujal aga veel vähem.³⁷ Kõigis neis riikides on sisserändajad saanud erinevatel asjaoludel erinevatest riikidest ja isegi erinevatelt kontinentidelt, Eestis aga Nõukogude Liidu ajal peamiselt Venemaa aladelt ning valdav enamik sisserännanuist on venekeelsed. Eesti on välispäritolu elanike hulga ja päritolu poolest sarnane Lätiga, kus nende osakaal on veelgi suurem.

Nagu märgitud, oli Tallinna elanikest 01.01.2008 mitte-eestlasi 45,0%. Tallinn on küll paljurahvuseline linn, kuid nagu kogu Eesti riigis, elab ka Tallinnas rahvustest kõige enam eestlasi ja venelasi (vt tabel 1.5). Erinevus on aga selles, et kogu Eestis on eestlaste osakaal (69%) suurem ja venelaste oma (26%) märksa väiksem kui Tallinnas. Eesti ja Tallinna täpsem rahvusjaotus 2000. ja 2008. aastal selgub tabelist 1.5 ja jooniselt 1.2.³⁸

Tallinnas elab eestlasi 55% ja venelasi 37%, viimased koos teiste slaavlastega - ukrainlaste, valgevenelaste jt-ga - moodustavad kokku 42%. Muid rahvusi on u 3%. Venelased moodustavad Tallinnas 81% mitte-eestlastest, slaavlastest aga ühtekokku 93%. Nagu on märkinud rahvastikuteadlane Kalev Katus, kujutab Eesti kogurahvastik endast pigem statistilist summat kahe, suurusjärgult teineteisega võrreldava rahvastiku eripalgeliselt kulgevatest protsessidest.³⁹ Tallinna kohta kehtib see veel enam.

Tabel 1.5. Eesti ja Tallinna rahvuskoosseis 1. jaanuaril 2000 ja 2008

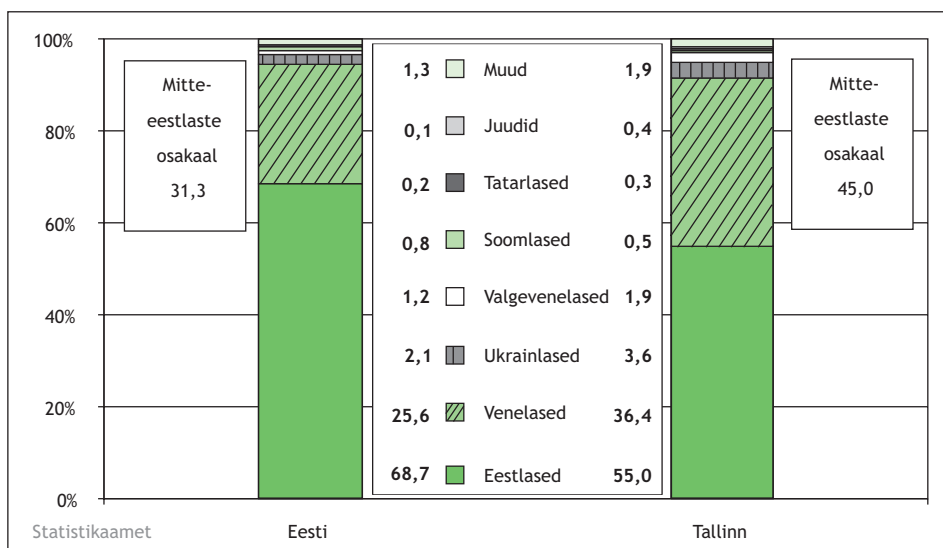
	Eesti				Tallinn			
	2000		2008		2000		2008	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Rahvused kokku	1 372 071	100,0	1 340 935	100,0	400 781	100,0	397 617	100,0
Eestlased	935 884	68,2	920 885	68,7	217 248	54,2	218 878	55,0
Venelased	354 660	25,8	343 568	25,6	147 783	36,9	144 790	36,4
Ukrainlased	29 259	2,3	28 003	2,1	14 849	3,7	14 136	3,6
Valgevenelased	17 460	1,3	15 925	1,2	8 045	2,0	7 509	1,9
Soomlased	11 974	0,8	10 890	0,8	2 469	0,6	2 327	0,5
Tatarlased	2 610	0,2	2 473	0,2	1 276	0,3	1 217	0,3
Juudid	2 178	0,2	1 870	0,1	1 628	0,4	1 394	0,4
Muud	18 046	1,3	17 321	1,3	7 483	1,9	7 366	1,9
Kokku mitte-eestlased	436 187	31,9	420 050	31,3	183 533	45,8	178 739	45,0

Statistikaamet

37 Statistikaameti andmed.

38 Statistikaameti ja Rahvastikuregistri rahvuste rahvaarvude erinevused võivad mingis osas tuleneda sellest, et jooksvas arvestuses on ära jaotatud rahvuste vahel viimasel rahvaloendusel Eestis loendatud 7919 teadmata rahvusest elanikku.

39 Kalev Katus (2004). Rahvastiku heaolu. Sotsiaaltrendid 3. Teadustoimetaja Alari Purju, projekti juht Urve Kask. Statistikaamet. Tallinn. Lk 12-18.

Joonis 1.2. Eesti ja Tallinna rahvuskoosseis 1. jaanuaril 2008, %

Eestlaste osakaal nii Eestis kui Tallinnas kasvab aeglaselt, kui otsustada Statistikaameti andmete põhjal. Seda on märgata isegi nii lühikesel ajavahemikul kui aastad 2000-2008 (tabel 1.5). Venelaste osakaal vähenes sel ajavahemikul ainult veidi, ukrainlaste ja valgevenelaste oma juba rohkem. Oluliselt väheneb enamiku muudest rahvustest elanike arv ja osakaal. Väidetavalt on mitte-vene muulased Eestis ja Tallinnas kaotamas oma rahvuslikku identiteeti ning venestuvad⁴⁰.

Rahvastikuregistri andmeil oli Tallinna rahvuskoosseis 01.01.2009 järgmine (%)⁴¹:

Eestlased	52,2	Soomlased	0,6
Venelased	38,6	Juudid	0,4
Ukrainlased	3,8	Tatarlased	0,3
Valgevenelased	2,1	Teised rahvused	2,0

Mitte-eestlased, eriti aga juudid, ukrainlased, valgevenelased ja venelased, samuti muud rahvused, paiknevad Statistikaameti andmete põhjal 74-42% ulatuses Tallinnas (vt tabel 1.6) ja ülejäänud osas muudes suuremates linnades. Ainult soomlasi elab Tallinnas vähe (21%), nende ülejäänud rahvuskaaslased paiknevad kõikjal Eestis, ka maal, nii nagu eestlasedki.

40 Vt ka Ingrid Rüütel, Ene-Margit Tiit (2006). Pärimuskultuur Eestis - kellele ja milleks II. Tartu Ülikooli Kirjastus.

41 Tallinn arvudes 2008. Tallinna Linnavalitsus. Tallinn, 2009.

Tabel 1.6. Tallinna rahvusrühmade osakaal Eestis elavatest rahvustest 2000. ja 2006. aastal, %

	2000	2006
Eestlased	23,2	23,7
Venelased	41,7	42,0
Ukrainlased	50,8	50,5
Valgevenelased	46,1	47,1
Soomlased	20,6	21,2
Tatarlased	48,9	49,1
Juudid	74,7	74,3
Muud	41,5	42,4

Statistikaameti andmete põhjal.

Tallinna linnaosade rahvuskoosseisu Rahvastikuregistri andmetel kajastab tabel 1.7. Tallinna kõik linnaosad on paljurahvuselised, kuid kolmes on eestlasi alla poole linnaosa rahvastikust: 01.01.2009 moodustasid nad Lasnamäel 28,3%, Põhja-Tallinnas 42,2% ja Haaberstis 48,8%. 50-59% vahemikus on eestlasi Mustamäel (57,2%), 60-69% Kristiines (67,9%), 70-79% Kesklinnas (71,1%). Kõige rohkem elab eestlasi valdavalt peremajadega hoonestatud Pirital (80,9%) ja Nõmmel (84,0%). Kristiine linnaosa suhteliselt suur eestlaste rohkus on seletatav sealse peremajapiirkonnaga, kuid Kesklinna eestlaste arvukus pole seletatav ühe-kahe teguriga⁴². Mitte-eestlaste paiknemine Tallinnas seostub suurte tehaste või muude suurte objektide rajamise või taastamisega Koplis (Põhja-Tallinn), sisserrännulainete ja sellega seotud suurte kortermajarajoonide ehitamisega (Mustamäe, Haabersti/Õismäe, Lasnamäe). Lasnamäel, kus mitte-eestlaste osakaal on linnaosadest suurim, näib 2005. ja 2009. aasta võrdluses mitte-eestlaste osakaal kasvavat: 2005. aastal elas seal mitte-eestlasi 69,1%, 2009. aastal 71,7%. Tõenäoliselt on selle üheks põhjuseks eestlaste püüd kolida uutesse, enamasti peremaja-piirkondadesse linnas ja linna piiri taga. Teise põhjusena tuleks kaaluda spontaanselt toimuvat segregatsiooni, millele võib kaasa aidata sisserränd Kirde-Eestist.

Tabel 1.7. Tallinna linnaosade rahvuskoosseis 1. jaanuaril 2005 ja 2009, %

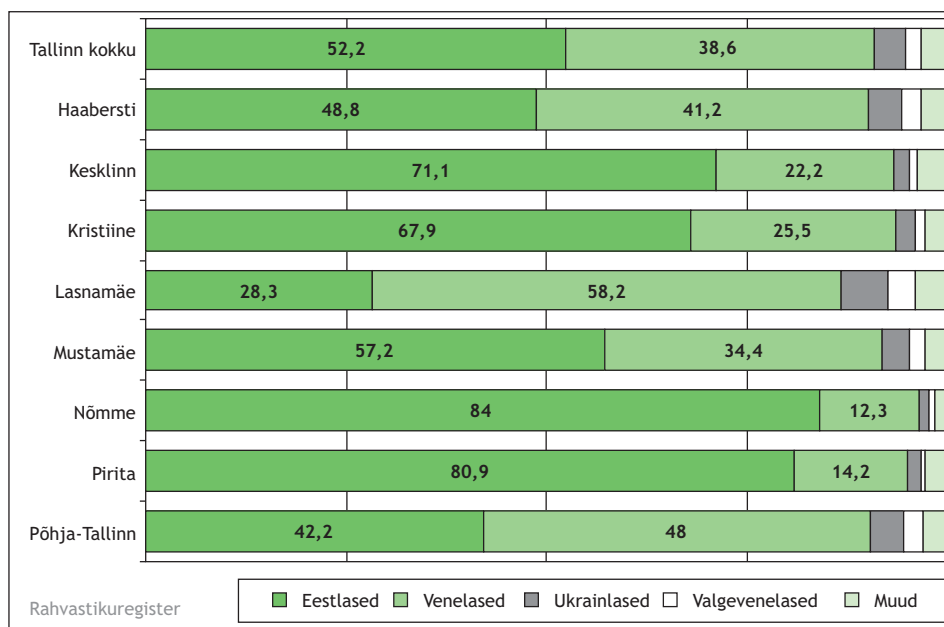
	Eestlased	Venelased	Ukrainlased	Valgevenelased	Muud	Kokku	sh mitte-eestlased
2005							
Haabersti	49,2	40,2	4,4	2,7	3,5	100,0	50,8
Kesklinn	69,7	24,1	2,1	1,0	3,0	100,0	30,2
Lasnamäe	31,0	55,1	6,2	3,4	4,4	100,0	69,1
Mustamäe	57,9	33,6	3,5	2,0	3,1	100,0	42,2
Nõmme	83,0	13,1	1,6	0,7	1,7	100,0	17,1

⁴² Rahvastiku- ja statistikateadlane Ene-Margit Tiit, kes on ka selle peatüki retsensent, arendab mõtet, et Kesklinnas, Nõmmel ja osalt Kristiines on eestlaste osakaal jätkuvalt keskmisest kõrgem põhjusel, et neis piirkondades elasid eestlased juba enne II maailmasõda, samas kui kõik *mäed* on tekkinud hiljem ja rahvastatud uustulnukatega.

	Eestlased	Venelased	Ukrainlased	Valgevenelased	Muud	Kokku	sh mitte-eestlased
Põhja-Tallinn	40,8	48,9	4,4	2,6	3,3	100,0	59,2
Tallinn kokku	52,4	38,1	4,0	2,2	3,3	100,0	47,6
2009							
Haabersti	48,8	41,2	4,3	2,4	3,4	100,0	51,2
Kesklinn	71,1	22,2	1,9	0,9	4,0	100,0	28,9
Kristiine	67,9	25,5	2,4	1,4	2,8	100,0	32,1
Lasnamäe	28,3	58,2	6,0	3,3	4,2	100,0	71,7
Mustamäe	57,2	34,4	3,4	1,9	3,0	100,0	42,8
Nõmme	84,0	12,3	1,3	0,6	1,8	100,0	16,0
Pirita	80,9	14,2	1,5	0,6	2,9	100,0	19,1
Põhja-Tallinn	42,2	48,0	4,2	2,5	3,1	100,0	57,8
Tallinn kokku	52,2	38,6	3,8	2,1	3,3	100,0	47,8

Rahvastikuregister

Inimesed, kelle elukoht linnaosas on teada, kuid rahvus mitte, on käesolevas tabelis jaotatud linnaosade rahvusrühmade vahel proportsionaalselt.

Joonis 1.3. Tallinna linnaosade rahvuskoosseis 1. jaanuaril 2009, %

1990ndatel toimus Tallinna elanikkonna jaotuses sotsialistlike struktuuride ülekandumine postsotsialistlikku ühiskonda ja elukohapõhist segregatsiooni või polariseerumist ruumiliste üksuste (linnaosade) vahel ei toimunud. Sellest hoolimata on rahvustepõhise (eestlased vs mitte-eestlased) segregatsiooni tase võrreldes sotsiaal-majandusliku segregatsiooniga suhteliselt kõrge.⁴³ Uuel sajandil aga olukord muutus: osa inimeste sissetulekud suurenesid kiiremini ja sotsiaalne staatus tõusis. Kihistumine tõi kaasa elukohapõhise segregatsiooni. Uute jõukamate rühmade elukohaks on saanud soodsa keskse asukohaga piirkonnad ja äärelinn, samuti linnalähipiirkonnad⁴⁴, vastavalt siis Kesklinn, Pirita, Tiskre Haaberstis, Viimsi vald Harjumaal jne.

1.2. Sünnimus, suremus ja iive. Abordid

1.2.1. Sünnimus Eestis ja mujal

Kõigil Euroopa rahvastel, välja arvatud Türgi, pole sünnimus mitte ainult taastetasemest madalam, vaid sageli tugevasti allpool taastetaset: enamikus riikides moodustab sünnimus ainult 55-65 protsenti nimetatud tasemest, viimastel aastatel siiski pisut rohkem. Sellist madalat ja ülimaldat sünnimust - vähem kui 1,3 pügalat summaarse sünnimuskordaja järgi - saab lubada ühe-kahe, suuremate rahvaste puhul isegi kolme põlvkonna vältel, kuid mitte kauem, sest siis on rahvusena püsijäämine pöördumatult ohustatud. Selline olukord Euroopas ja Eestis on vastandlik maailma ülejäänud rahvastiku (ligikaudu 80%) seisundile - seal tuntakse muret pigem sünnimuse kõrge taseme ja/või ebapiisava alane-miskiiruse ning sellega kaasneva kiire rahvaarvu kasvu pärast.⁴⁵

Eesti olukord on paranenud: Eestis oli veel 1996. ja 2000. aastal sünnimuse üldkordaja väiksem kui ELi 27 riigi keskmine, kuid 2006. aastal juba oluliselt suurem. Rahvastikuteadlased on seisukohal, et Eestis valitsevat püsivat negatiivset rahvastikutaastet saab pidurdada või positiivseks pöörata peamiselt sisserännu abil, kuid see põhjustab sotsiaalseid probleeme. Mõningast potentsiaali on Eestis ka suremuse, eriti meeste suremuse vähendamisel ja sellest tuleneval iibetõusul, kuid sünnimuse olulist tõusu pole vananeva rahvastiku tingimustes oodata. Kui suure rahvaarvuga riikide puhul ei tähenda püsiv negatiivne rahvastikutaaste veel põlisrahva lõppu, siis väikeriikides, nagu 1,3-miljonilise rahvaarvuga Eesti seda on, pole see mitte ainult võimalik, vaid ka väga tõenäoline.

43 Anneli Kährik (2006). Socio-spatial residential segregation in post-socialist cities: the case of Tallinn, Estonia. *Dissertationes Geographicae Universitatis Tartuenss*, 29. Tartu University Press.

44 Samas.

45 Kalev Katus (2007). Mida teha järjepideva rahvastikuarengu nimel. *Riigikogu Toimetised*, nr 15. <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=10914&op=archive2>

Euroopa riigid on välispäritolu rahvastiku ja põliselanike sündimuse osas hoopis teises olukorras kui Eesti. Sealsetel peamiselt arenevatest riikidest pärit immigrandidel on sündimusega seotud traditsioonid, nagu ikka, kaasa võetud endiselt kodumaalt. Selle tulemusel on välispäritolu rahvastiku sündimus Itaalias üle kahe korra, Hispaanias, Austrias, Prantsusmaal, Taanis, Suurbritannias, Belgias aga oluliselt suurem kui põlisrahvastiku oma. Erinevused immigrantide ja põliselanike vahel on suhteliselt väikesed Rootsis ja Hollandis.⁴⁶ Sündimuskäitumine muutub tavaliselt põlvkondlike lainetena.

Summaarne sündimuskordaja⁴⁷ Eestis oli 1995. aastal 1,38; 2000. aastal 1,39 ning edaspidi juba kõrgem: 2006. aastal 1,55, 2007. aastal 1,64 ja 2008. aastal 1,66. 2006. aastal oli see ELis 1,53. Sündimust taastetasemel (summaarne sündimuskordaja 2,1 last naise kohta) ei esine üheski ELi riigis⁴⁸, kuid mõnes hakkab sellele lähenema (Islandil 2006. aastal 2,08 ja 2007. aastal 2,09, Iirimaa 2007. aastal 2,01). Leedus ja Lätis on summaarne sündimuskordaja üsna madal (2007. aastal vastavalt 1,35 ja 1,41), kuid madal on see teisteski Kesk- ja Ida-Euroopa riikides (nt 2007. aastal Poolas 1,31) ning ka Saksamaal (1,37) ja Portugalis (1,33). Eesti sündimuse üldkordaja⁴⁹ oli veel 1996. ja 2000. aastal väiksem kui ELi 27 riigi keskmine, kuid 2006. aastal juba oluliselt suurem (2006. aastal Eestis 11,758, ELis 10,611; 2008. aastal Eestis 11,955, ELis 10,869).⁵⁰

Madalat sündimust ei aita Eestis tõsta ka immigrandid. Eestis oli välispäritolu rahvastiku sündimus eestlaste omast suurem kuni 1917.-1918. aastani. Alates sellest ajast on välispäritolu rahvastiku sündimus olnud põlisrahvastiku eestlaste sündimusega võrreldes väiksem või sellega võrdne.⁵¹

Aastail 1990-2005 oli eestlaste summaarne sündimuskordaja suurem kui mitte-eestlaste oma. 1990. aastatel oli erinevus suurem, 2000. aastatel vastav näitaja lähenes ning 2002-2003st aastaist alates hakkas eestlaste sündimuskordaja veidi rohkem kasvama kui mitte-eestlaste oma (vt joonis 1.4).

Eestlaste ja mitte-eestlaste 1990. aastate sündimustrend on kulgenud mõnesuguse ajanihkega. Eestlaste sündimuse languse kiirus oli 1990. aastate alguses mitte-eestlastega võrreldes aeglasem. Madalaima taseme (1,34 last viljakas eas naise kohta) saavutas eestlaste sündimus alles 1998. aastal, kõikides seejärel viis aastat selle näitaja ümber. Alates 2004. aastast on eestlaste summaarne

46 Allan Puur (2008). Noored põlvkonnad: rahvastikuarenguline kontekst. Seminari *Noorte kohanemisstrateegiad*, 17.09.2008, Tallinn materjalid (Vt www.tallinn.ee/est/g6210s41565).

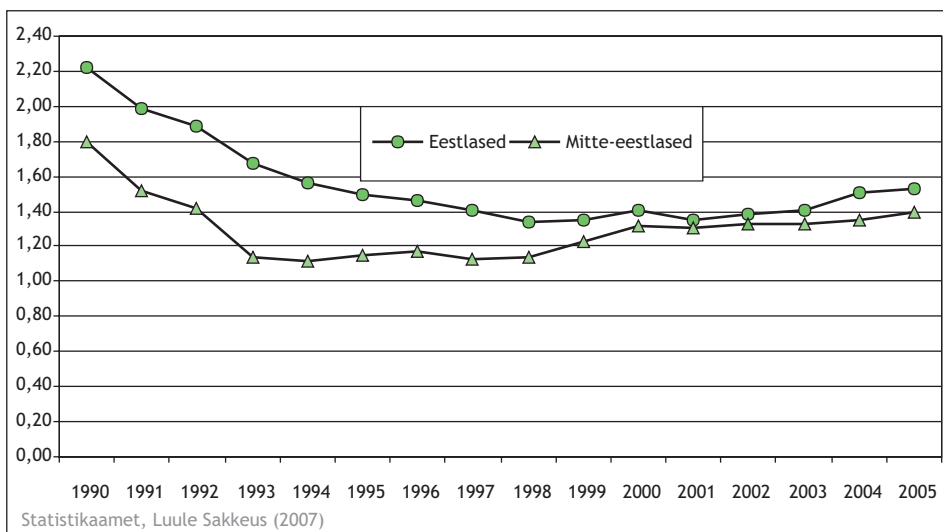
47 Summaarne sündimuskordaja - keskmine elussündinud laste arv naise kohta tema elu jooksul, kui kehtiksid konkreetse aasta sündimuse vanuskordajad. (Statistikaameti definitsioon).

48 Eestis sündimuse tase (summaarse sündimuskordaja järgi) on rohkem kui veerandi võrra väiksem rahvastiku taastetasemest, kuid pole kaugeltki kindel, et praegused trendid säiluvad ka majandustsükli uues faasis. Kuid ka sama sündimustaseme säiludes suletud rahvastiku tingimustes on iga järgnev põlvkond eelmisest veerandi võrra väiksem.

49 Sündide arv 1000 aastakeskmise elaniku kohta

50 Statistikaameti andmed.

51 Allan Puuri (2008) materjalid.

Joonis 1.4. Eestlaste ja mitte-eestlaste summaarne sündimuskordaja, 1990-2005

sündimuskordaja kerkinud 1995. aasta tasemele (1,5 last naise kohta). Mitte-eestlaste 1980. aastate lõpu sündimuse suurenemisele järgnes alates 1990. aastast ulatuslik langus. Madalpunkt ilmnis 1993. aastal ja sündimus jäi kuueks aastaks madalale tasemele, näidates tõusutrendi alates 1999. aastast. Hoolimata sellest ei küüni mitte-eestlaste summaarne sündimuskordaja eestlaste näitaja tasemeni.⁵² Demograaf Luule Sakkeus kinnitab, et mitte-eestlastel läheb just sündimuse osas pisut halvemini kui eestlastel.⁵³

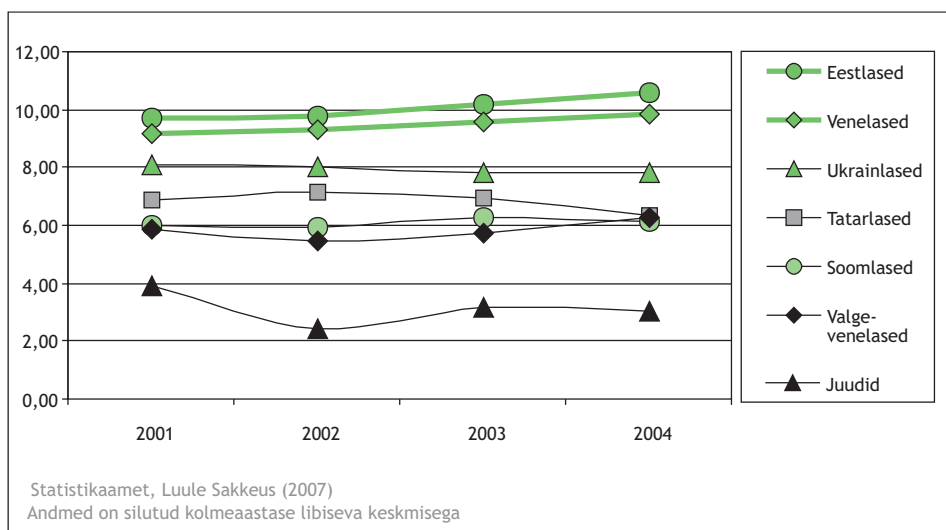
Rahvusliku heterogeensuse illustreerimiseks esitatakse kümne suurema rahvusrühma sündimuse üldkordajad.⁵⁴ Väiksemaarvuliste rahvastikurühmade juhusliku kõikumise eemaldamiseks on 2000.-2005. aasta andmeid silutud kolmeaastase libiseva keskmisega. Iga rahvusrühm käitub sündimusprotsessis erinevalt (vt joonis 1.5).

Tavapärastelt peegeldavad immigrantrahvastiku demograafilised protsessid emamaa käitumismalli, nagu eespool korduvalt märgitud. Arvestades aga Eesti immigrantrahvastiku lähtepiirkondade mitmekesisust, on arusaadav, et iga rahvusrühm käitub neis protsessides erinevalt. Ka venelased on paljudest endise Nõukogude Liidu piirkondadest pärit ja mingit ühtse (demograafilise) käitumisega rühma nad ei moodusta. Üldistusena tuleb mainida, et Venemaal on sündimus üldiselt madal.

52 Luule Sakkeus (2007). Rahvastiku areng sidusrühmade kaudu. Sotsiaaltrendid 4. Statistikaamet. Tallinn.

53 Luule Sakkeus (2007). Op cit.: Eesti keskmist summaarset sündimuskordajat mõjutavad kõige rohkem kolm maakonda - Tartu, Ida-Viru ja Harju maakond. Ilmselt on siin kõige tähtsamaks mõjuriks linnarahvastiku eripärane sündimus koos immigrantrahvastiku teistsuguse käitumisega.

54 Luule Sakkeus (2007). Op cit.

Joonis 1.5. Eesti suuremate rahvusrühmade sündimuse üldkordaja, 2000-2005 (2001-2004)

Kõiki suuremaid rahvusrühmi (v.a leedulasi) iseloomustab 2000. aastate alguses eestlastest madalam sündimuse üldkordaja. Viimastel aastatel ilmneb selle näitaja kasvutrend peale eestlaste veel venelastel, valgevenelastel ja soomlastel. Suhteliselt samal tasemel - ehkki väikese langustrendiga - on ukrainlaste ja lätlaste vastav näitaja. Kõige väiksem sündimuse üldkordaja valgevenelaste järel on juutidel. Viimase rahvusrühma sündimust on ilmselt suuresti mõjutanud nooremaeliste väljaränne etnilisele kodumaale.⁵⁵

1.2.2. Sündimus, suremus ja iive

Tabelis 1.8. on toodud sündimuse, suremuse ja loomuliku iive andmed Eesti ja Tallinna kohta aastail 2000 ja 2006. Eesti ulatuses ületab surmade arv jätkuvalt sündide oma, mis tähendab, et loomulik iive on negatiivne.

Tabel 1.8. Sünnid, surmad ja loomulik iive rahvuse järgi Eestis ja Tallinnas 2000. ja 2006. aastal

	Kogu Eesti		Eestlased		Mitte-eestlased	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Eesti						
Aastakeskmise rahvastik	1 369 515	1 343 547	934 544	921 485	434 971	422 062
Elussünnid	13 067	14 877	9 208	10 678	3 859	4 199
Surmad	18 403	17 316	11 893	11 502	6 510	5 814
Sündimuse üldkordaja*	9,54	11,07	9,85	11,59	8,87	9,95

55 Luule Sakkeus (2007). Op cit.

	Kogu Eesti		Eestlased		Mitte-eestlased	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Suremuse üldkordaja**	13,44	12,89	12,73	12,48	14,97	13,78
Loomuliku iibe kordaja***	-3,90	-1,82	-2,88	-0,89	-6,09	-3,83
Tallinn						
Aastakeskmise rahvastik	400 233	396 523	217 083	217 467	183 150	179 056
Elussünnid	3 680	5 223	2 127	3 239	1 553	1 984
Surmad	4 763	4 564	2 440	2 287	2 323	2 277
Sündimuse üldkordaja*	9,19	13,17	9,80	14,89	8,40	11,08
Suremuse üldkordaja**	11,90	11,51	11,24	10,52	12,68	12,72
Loomuliku iibe kordaja***	-2,71	1,66	-1,44	4,38	-4,28	-1,64

Statistikaamet

*Sündimuse üldkordaja - sündide arv 1000 aastakeskmise elaniku kohta.

**Suremuse üldkordaja - surmade arv 1000 aastakeskmise elaniku kohta.

***Loomuliku iibe kordaja on arvatatud sündimuse ja suremuse üldkordajate vahena.

Veel 2007. aastal oli Eestis eestlaste iive negatiivne (-177). 2008. aastal oli Statistikaameti andmeil Eestis loomulik iive negatiivne, Eesti eestlaste ja tallinnlaste iive aga positiivne:

	Kogu Eesti	Eesti eestlased	Eesti mitte-eestlased	tallinlased
Elussünnid	16 028	11 578	4 450	5 421
Surmad	16 675	10 983	5 692	4 436
Loomulik iive	-647	595	-1 242	985

Suremuse üldkordaja⁵⁶ on aastail 2000-2006 vähenenud, Tallinnas on see väiksem kui Eestis keskmiselt, eestlastel väiksem kui mitte-eestlastel. 2006. aastal oli suremuse üldkordaja kogu Eestis 12,89, Eesti eestlastel 12,48 ja Eesti mitte-eestlastel 13,78; Tallinnas 11,51, Tallinna eestlastel 10,52, Tallinna mitte-eestlastel 12,72. 2006. aastal oli Tallinna eestlaste ja mitte-eestlaste surmade arv peaaegu võrdne, vastavalt 2287 ja 2277, kuigi mitte-eestlasi elab Tallinnas eestlastest vähem.

Statistikaameti andmeil oli 2000. aastal Tallinnas loomulik iive negatiivne (loomuliku iibe kordaja -2,71), kuid mitte nii suurel määral kui kogu Eestis (-3,90). 2006. aastal oli Tallinna iive positiivne (1,66), kogu Eestis aga jätkuvalt negatiivne (-1,82).

Taastetaseme tagaks juba pisut üle 20 000 lapse, veel parem oleks, kui sünniks 21 000-25 000 last aastas ning see tase peaks püsima pikka aega. Iibe positiivseks oleks vaja vaid 17 000-18 000 lapse sündi.⁵⁷ Seoses majanduskasvu ja positiivsete meeleolude püsimisega loomuliku iibe näitajad viimaseil aastail para-

56 Surmade arv 1000 aastakeskmise elaniku kohta.

57 Ene-Margit Tiidu märkus 04.06.2009.

nesid, kuid tõenäoliselt mõjutab majanduslangus lähiaastatel kõiki protsesse, sh rahvastikuprotsesse, ning iive langeb.⁵⁸ On tõenäoline, et mitte-eestlastel on sündimuse langus suurem kui eestlastel.

2000. aastast alates on sündimus Eestis tõusnud ja ka suremus on pisut langedud mõlemal rahvusrühmal. Eestlaste loomuliku iibe kordaja oli 2000. aastal -2,88 ja 2006. aastal -0,89, mitte-eestlastel vastavalt -6,09 ja -3,83. Tallinna eestlaste iive paistab Eesti negatiivse iibe taustal soodsalt silma - 2000. aasta negatiivne iive (loomuliku iibe kordaja -1,44) on pöördunud 2006. aastaks positiivseks (4,38). Tallinna mitte-eestlastel on negatiivne iive jäänud püsima (2000. aastal -4,28 ja 2006. aastal -1,64), kuid vastavad näitajad on paremad kui kogu Eesti mitte-eestlastel. Tallinna eestlaste arv kasvas 2006. aastal 952 inimese võrra, mitte-eestlaste arv aga kahanes 293 inimese võrra.

2006. ja 2007. aastal oli Eesti eestlaste ja mitte-eestlaste loomuliku iibe kordaja negatiivne, vaid Tallinna eestlastel

1.2.3. Sünnitajad rahvuse järgi

Tervise Arengu Instituut esitab oma sünniregistris sünnitajad rahvuse järgi (tabel 1.9)⁵⁹. Sealt selgub, et mitte-eestlastest sünnitajate osakaal on Eestis kõikunud 28% (2006) ja 30% (2002) vahel. Kui võrrelda 2006. aasta arve 1992. aastaga, ilmneb, et mittevõene muulastest sünnitajate arv ja osakaal oli 2006. aastal veidi väiksem kui see oli 1992. aastal, kuid üldiselt on mitte-eestlastest sünnitajate osakaal püsinud viimased viisteist aastat stabiilsena. 2006. aastal oli sünnitajate seas 72% (täpsemalt 71,8%) eestlannasid, kuigi rahvastikust moodustasid eestlased sel aastal 68,6%.

Tabel 1.9. Sünnitajate rahvus Eestis 1992., 2002. ja 2006. aastal

	1992		2002		2006	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Eestlane	12 694	70,4	9 009	69,9	10 610	72,0
Venelane	4 202	23,3	3 442	26,7	3 751	25,5
Ukrainlane	449	2,5	172	1,3	124	0,8
Valgevenelane	207	1,1	40	0,3	46	0,3
Soomlane	119	0,7	42	0,3	35	0,2
Muu rahvus	333	1,8	181	1,4	165	1,1
Teadmata	27	0,1	4	0,0	0,0	0,0
Mitte-eestlane	5 310	29,4	3 881	30,1	4 121	28,0

TAI

58 Sündimuse väikese arvu taga näevad teadlased peamiselt materiaalseid kaalutlusi ja muutunud väärtushinnanguid, kusjuures mitte-eestlased toovad sagedamini välja riigipoolse abi olulisuse. Vt Kaja Oras, Marge Unt (2008). Sündimust mõjutavad tegurid Eestis. Sotsiaalse analüüsi keskus. Rahvastikuministri büroo. Tallinn. (02.02.2009)

59 Eesti Meditsiiniline Sünniregister 1992, 2002-2006. Raseduskatkestusandmekogu 1996, 2002-2006. TAI. Tallinn 2007, lk 29.

Sünnitajate arv sõltub suurel määral viljakas e fertiilses eas (15-49) olevate naiste arvust. Selles eas naiste arv on kahanemas, mistõttu sünnitajaid ja sündinud lapsi jääb üha vähemaks. Kuidas see mõjutab just Tallinna mitte-eestlaste arvu käesoleval ajal ja tulevikus, selgub rahvastiku vanuskoosseisu käsitlevas osas (osa 1.5).

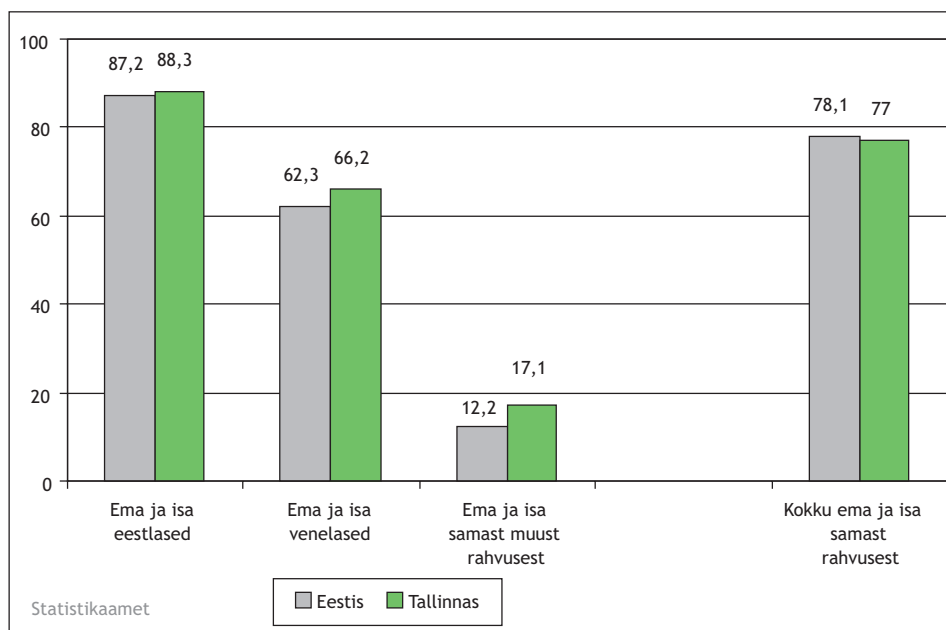
1.2.4. Vanemate rahvus

Integratsiooni seisukohast on eriti inforikas teave samast rahvusest ja eri rahvustest vanematest sündinud laste osakaalu kohta. Elussündinud lapsed vanemate rahvuse järgi on näitaja, mis mõõdab nn demograafilist integratsiooni. Eesti ja Tallinna tegelikkust selles osas kajastab tabel 1.10.

Tabel 1.10. Eesti ja Tallinna elussündinud lapsed vanemate rahvuse järgi, 2001. ja 2006. aastal

	Eesti				Tallinn			
	2001		2006		2001		2006	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Ema eestlane, kokku	8 867	100,0	10 678	100,0	2 025	100,0	3 239	100,0
Isa samast rahvusest kui ema	7 398	83,4	9 314	87,2	1 666	82,3	2 860	88,3
Isa teisest rahvusest kui ema	392	4,4	591	5,5	139	6,9	228	7,0
Isa rahvus teadmata	1 077	12,2	773	7,2	220	10,8	151	4,7
Ema venelane, kokku	3 172	100,0	3 583	100,0	1 224	100,0	1 674	100,0
Isa samast rahvusest kui ema	1 818	57,3	2 234	62,3	710	58,0	1 108	66,2
Isa teisest rahvusest kui ema	648	20,4	826	23,1	261	21,3	398	23,8
Isa rahvus teadmata	706	22,3	523	14,6	253	20,7	168	10,0
Muust rahvusest emad, kokku	593	100,0	616	100,0	252	100,0	310	100,0
Isa samast rahvusest kui ema	76	12,8	75	12,2	36	14,3	53	17,1
Isa teisest rahvusest kui ema	415	70,0	477	77,4	180	71,4	237	76,4
Isa rahvus teadmata	102	17,2	64	10,4	36	14,3	20	6,5
Kõigist rahvustest emad	12 632	100,0	14 877	100,0	3 501	100,0	5 223	100,0
Isa samast rahvusest kui ema	9 292	73,6	11 623	78,1	2 412	68,9	4 021	77,0
Isa teisest rahvusest kui ema	1 455	11,5	1 894	12,7	580	16,6	863	16,5
Isa rahvus teadmata	1 885	14,9	1 360	9,1	509	14,5	339	6,5

Statistikaamet

Joonis 1.6. Eesti ja Tallinna elussündinud lapsed vanemate rahvuse järgi 2006. aastal

Selles tabelis vaadeldakse üksikasjalikumalt eestlastest, venelastest ja muust rahvusest emade lapsi, kes sündinud aastail 2001 ja 2006. Eesti naised saavad lapsi 82-88% juhtudest eestlasest meestega, ja harva teisest rahvusest mees- tega (4-7%). Isa rahvus jääb ametnikel teadmata 5-12% juhtudest. Venelastest emadel sünnib suurem osa lapsi samuti samast rahvusest partneriga, kuid vastav protsent on madalam (57-66%) kui eestlastest emade puhul. Segaabielust või -partnerlusest sünnib vene emadel 20-24% lastest ja 10-22% lastest pole isa rahvus teada. Muust rahvusest inimesi on Eestis ja Tallinnas arvuliselt sedavõrd vähe, et neil pole samast rahvusest partnerit lihtne leida. Seepärast on mõistev, et kõigist muudest rahvustest naised saavad lapsi mitte oma, vaid teisest rahvusest partneriga u kolmveerandi ulatuses.

Kui vaadelda aga neid 2006. aastal sündinud eestlastest, venelastest ja teistest rahvustest emade laste osakaalu, kelle isa on teisest rahvusest, ning jätta kõrvale need lapsed, kelle isa rahvus pole teada, saadakse järgmine eri rahvusest paaridest sündinud laste protsent:

Eesti, eestlasest ema	6,0	Tallinn, eestlasest ema	7,4
Eesti, venelasest ema	27,0	Tallinn, venelasest ema	26,5
Eesti, muust rahvusest ema	86,4	Tallinn, muust rahvusest ema	81,7

Tulemused näitavad, et kogu Eestis ja ka Tallinnas püsivad rahvused üksteisest lahus ja erinevatest rahvustest vanematest sündinud laste osakaal on suhteliselt

väike. Võib arvata, et need vene rahvusest emade laste isad, kes on teisest rahvusest, on samuti valdavalt kas venekeelsed ja/või mõne teise slaavi rahvuse esindajad. Tallinnas on eri rahvusest vanematest elussündinud laste osakaal keskmiselt (vt kõigist rahvustest emad, tabel 1.10) ainult õige veidi suurem kui kogu Eestis. See näitab, et mitte-eesti elanike palju suurem osakaal Tallinnas ei mõjuta oluliselt eri rahvusest vanematest sündinud laste osakaalu. 2001-2006 Tallinnas nn demograafilise integratsiooni osas nihet ei toimunud, tegu oli isegi väikese tagasiminekinguga: 2001. aastal sündis kõigist rahvustest emadel 19,4% lastest teisest rahvusest isadest, 2006. aastal aga 17,7%. 2001. aastal sündis Tallinna eesti emadel neid lapsi, kelle isa oli teisest rahvusest, 7,7%, 2006. aastal 7,4%.

1.2.5. Sünnid isa tuvastuse järgi

Abieluväliste sündide suure osatähtsuse poolest on Eesti Euroopas esirinnas. Viimastel aastatel sündis Eestis väljaspool abielu 58% lastest, samas kui Euroopas keskmiselt sünnib abieluväliselt iga kolmas laps. Abieluväliste sündide hulka kuuluvad vabaabielus vanemate lapsed, samuti vallaslapsed (nende sünniaktis puuduvad andmed isa kohta). Vabaabieludest sündinud laste arv näitab kasvutendentsi, eriti nooremate inimeste ja eriti eestlaste hulgas, kuid vallasündide on rohkem mitte-eestlaste seas,⁶⁰ vt tabel 1.11⁶¹. Vabaabielu on mitte-eestlaste seas vähem levinud ja nad eelistavad sagedamini abielluda vähemalt enne lapse sündi, samas kui eestlannad abielluvad sagedamini peale lapse sündi, kui üldse abielluvad. Mitte-eestlaste hulgas abielust sündide osatähtsus viimastel aastatel suurenes ning see toimus isata registreeritud laste osatähtsuse vähenemise tõttu.

Tabel 1.11. Sünnid Eestis isa tuvastuse järgi 2006. aastal, %

	Eestlased	Mitte-eestlased
Abielust	36	58
Vabaabielust	53	26
Isadus tuvastatud, vabaabielu märkimata	4	2
Vallasünd	7	14

Statistikaamet

1.2.6. Abordid

Sündide ja iibega seoses on põhjust käsitleda legaalseid aborte kui ärahoitud sünde, võib-olla ka kui rasestumisvastaste meetmete ebaõnnestumist. Tänapäeva naised Eestis ja Tallinnas otsustavad raseduse varasemast harvemini kat-

60 Ülde Valgma (2007) Sündimus. Rahvastik. 2005-2006. Tallinn, lk 16 ja 17.

61 Rahvastik 2005-2006 (2007). Tallinn, lk 17.

kestada - jätkuvalt väheneb legaalselt indutseeritud abortide⁶² arv (tabel 1.12). Vaatamata vähenevale abortide ja suurenevale sündide arvule arenes vaid 56% rasedustest elussünnini ning iga kolmas rasedus lõppes 2006. aastal naise soovil tehtud aboriga. Tuhande viljakusealise naise kohta tehti 2006. aastal 28 aborti, 2000. aastal 37. Langus jätkub ka abortide ja elussündide suhtarvus - saja elussünni kohta tehti 2000. aastal 98 ja 2006. aastal 63 aborti.⁶³ Abortide arv ajavahemikul 2000-2006 vähenes Eestis kolmandiku ja Tallinnas umbes poole võrra. Sellega ollakse jõudnud arenenud maade tasemele, kuid jäädakse ikkagi kaugele maha Põhjamaadest: Eestis tehakse aborte kaks korda rohkem kui Rootsis ja 3,5 korda rohkem kui Soomes.⁶⁴

Tallinna ja Eesti naiste legaalselt indutseeritud abortide vahel on see erinevus, et tallinlannadele on neid rohkem tehtud. 2006. aastal oli abortide arv Tallinna 1000 15-49aastase naise kohta 30, samas kui kogu Eesti 1000 sama vana naise kohta 28. Tallinna seisukohalt on edumeelne, et 2006. aastal tehti 100 elussünni kohta 58, kogu Eestis aga 63 aborti. 2000. aastal tehti Tallinnas 100 elussünni kohta 112 aborti, mis tähendab, aastaks 2006 vähenes abortide arv 2000. aastaga võrreldes ligi kaks korda.

Tabel 1.12. Legaalselt indutseeritud aborigid Eestis ja Tallinnas, 2000 ja 2006

	Eesti		Tallinn	
	2000	2006	2000	2006
Kõik rahvused: abortide arv	12 743	9 378	4 176	3 173
Abortide arv 1 000 15-49aastase naise kohta	37,2	27,5	38,2	30,4
Abortide arv 100 elussünni kohta	97,5	63,0	111,9	58,4
15-49aastaste naiste aastakeskmise arv	342 838	342 600	109 132	104 447
Eestlased: abortide arv	7 256	5 720	1 784	1 452
Abortide arv 1 000 15-49aastase naise kohta	32,3	24,7	30,7	25,2
Abortide arv 100 elussünni kohta	78,8	53,7	83,9	44,8
15-49aastaste naiste aastakeskmise arv	224 762	231 869	58 155	57 725,5
Mitte-eestlased: abortide arv	5 487	3 658	2 392	1 721
Abortide arv 1 000 15-49aastase naise kohta	46,5	33,0	46,9	36,8
Abortide arv 100 elussünni kohta	142,2	87,1	154,0	86,7
15-49aastaste naiste aastakeskmise arv	118 076	110 731	50 977	46 721,5

Statistikaamet

Legaalset indutseeritud e meditsiinilised aborigid.

62 Need on aborigid, mida tehakse kas naise soovil või meditsiinilisel näidustusel.

63 Ülle Valgma (2007). Op cit, lk 15.

64 100 elussünni kohta tehtud aborigide arv püsib Soomes juba 1990. aastatest alates 15-19 piires. Vt Kai Part jt. (2007). Eesti naiste tervis: seksuaal- ja reproduktiivtervis, tervisekäitumine, hoiakud ja tervishoiuteenuste kasutamine. Uurimisaruanne. Tartu Ülikooli Naistekliinik. Tartu, lk 7.

Eesti ja Tallinna omavahelised erinevused on väikesed võrreldes legaalselt indutseeritud abortide rahvuserinevustega ja tõenäoliselt sellest tulenevadki. Viimased on väga suured - mitte-eesti naised lasevad palju rohkem aborti teha kui eestlannad (tabelid 1.12 ja 1.13⁶⁵).

Tabel 1.13. Legaalselt indutseeritud aborti teinud naiste rahvus Eestis 1996., 2002. ja 2006. aastal

	1996		2002		2006	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Eestlane	9 765	57,8	6 205	57,2	5 720	60,9
Venelane	6 346	37,6	4 309	39,8	3 476	37,0
Ukrainlane	283	1,7	100	0,9	57	0,6
Valgevenelane	179	1,1	69	0,6	23	0,2
Soomlane	70	0,4	36	0,3	19	0,2
Muu rahvus	232	1,4	116	1,1	97	1,0
Teadmata	12	0,1	4	0,0	2	0,0
Mitte-eestlane	7 110	42,1	4 630	42,7	3 672	39,1

TAI

Kui 2006. aastal tegid Eesti eestlannad 1000 15-49aastase naise kohta 24,7 ja Tallinna eestlannad 25,2 aborti, siis Eesti mitte-eesti naised 33,0 ja Tallinna omad 36,8. Erinevus Eesti eestlaste ja mitte-eestlaste vahel on 1,3- ja Tallinna eestlaste ning mitte-eestlaste vahel 1,5-kordne mitte-eestlaste kahjuks. Abortide arv 100 elussünni kohta on veelgi kõnekam rahvuskäitumise erinevusi alla kriipsutatav näitaja, sest selle näitaja järgi on erinevused Tallinna eesti ja mitte-eesti naiste vahel ligi kahekordsed: aborte 100 elussünni kohta vastavalt 44,8 ja 86,7. Nii eesti kui mitte-eesti naiste abortide arv ja suhtarvud on ajavahemikul 2000-2006 tublisti vähenenud, kuid rahvustevahelised disproportsioonid oluliselt vähenenud pole. Mitte-eesti naised kasutavad aborte ilmselt pereplaneerimise vahendina traditsiooniliselt, nagu nõukogude ajalgi tavaks oli.

Tabel 1.13 legaalselt indutseeritud abortide kohta annab aluse väita, et rahvustevahelised proportsioonid abortide osakaalus on välja kujunenud pikema aja vältel ning need püsivad stabiilsena. Venelaste abortide osakaal oli Eestis 1996. aastal 37,6% ja see oli samasugune (37%) ka 2006. aastal.

Miks mitte-eestlastest naised teevad nii kogu Eestis kui Tallinnas eestlannadest sagedamini aborte? Uuringu *Eesti naiste tervis* (2008)^{66, 67} ühe läbiviija Kai Pardi arvates võib ühe seletusena kõne alla tulla seksuaalhariduse puudulikkus vene koolides. Kirjanduse järgi on see üks seksuaalkäitumise mõjutajatest; lisaks veel noortele loodud nõustamisteenistused ja isiklikud/paarisuhtega seotud tegurid, arvab Kai Part.⁶⁸

65 Eesti Meditsiiniline Sünniregister 1992, 2002-2006. Raseduskatkestusandmekogu 1996, 2002-2006. TAI. Tallinn 2007, lk 29.

66 Küsitleti 2 672 naist vanuses 16-44.

67 Kadri Ibrus (2008). Naiste teadmised seksist kasvavad. Eesti Päevaleht, 9. veebruar, lk 4.

68 E-kiri Tiina Raitviirule, 14. veebruar 2008.

Tabel 1.14. Koolis seksuaalteemadel rääkimine eesti ja vene emakeelega vastajate hulgas, %

	Eestikeelsed vastajad	Venekeelsed vastajad
palju ja piisavalt	37	21
jah, kuid liiga vähe	44	43
ei, kuid oleksin soovinud	15	29
ei, ma poleks ka soovinud	3	7

Tartu Ülikooli Kliinikumi Naistekliinik

Selle küsitluse andmeil on noored saanud koolis seksuaalharidust rohkem kui vanemad naised ning sellest on kasu olnud.⁶⁹ Kehvem lugu on info saamisega rasedumisvastaste vahendite kohta enne ja pärast aborti: 57% ütles, et ei saanud infot. Arstid arvavad, et küllap anti infot ja nõustati, kuid naine ei pannud tähele. Soovimatu rasedus võib tekkida mehe soovimatuse tõttu kondoomi kasutada või ka seksuaalvahekorra kasutamisel. *Tervise* peatükis (4. pt, tabel 4.17) leiab kinnitust, et paljud mitte-eestlastest mehed on võtnud põhimõtteks mitte kunagi kondoomi kasutada.

Mitte-eestlaste osakaal Eestis tehtud nimetatud abortide arvus oli ja on jätkuvalt ebaproportsionaalselt suur. Mis on selle põhjus, kas seksuaalhariduse puudulikkus vene koolides, kinnihoidmine seksuaalkäitumise traditsioonidest vms, kuid mitte-eestlased moodustavad abortide suure arvu tõttu selgelt välja joonistunud tervisekasvatuse sihtrühma. Ilmselt on üks abortide ajendeid ka traditsioonilisem hoiak abieluelse seksuaalkäitumise suhtes: lapse sündi enne abiellumist püüavad venekeelsed elanikud vältida kas või abordiga, erinevalt eestlastest.

1.3. Abielud ja lahutused

1.3.1. Seaduslik abielu ja vabaabielu

Kaasajal ei pruugi paarina koos elavad inimesed tingimata abielus olla. Vabaabielud on muutunud üha populaarsemaks, eriti noorte inimeste hulgas. 2000. aasta rahvaloenduse järgi oli Eesti 15aastaste ja vanemate meeste ja naiste seaduslik perekonnaseis järgmine (%):⁷⁰

	Mehed	Naised
abielus	50,4	41,9
vallaline	34,3	26,7
lahutatud	10,0	13,1
lesk	3,3	16,9
teadmata	2,0	1,3

⁶⁹ Kadri Ibrus (2008). Op cit.

⁷⁰ Ülde Valgma, Kadri Rootalu (2007). Rahvastik 2005-2006. Statistikaamet. Tallinn, lk 35.

Tegelik perekonnaseis oli aga 2000. aasta rahvaloenduse andmeil järgmine (%):⁷¹

	Mehed	Naised
partneriga kooselav	56,5	46,2
sh vabaabielus	21,5	21,5
partnerita elav	43,3	53,6
teadmata	0,2	0,2

2003. aastal elas Eestis uuringute põhjal 18-69aastastest abielus 47%, vabaabielus 19%, vallalised olid 19%, ülejäänud 15% olid lahutatud ja lesed.⁷²

Rahvusesti on täheldatav vabaabieliu leviku erinevus - see on sagedasem eestlaste seas. Kui 2003. aastal oli 18-69aastastest kooselavatest eestlastest abielus kaks kolmandikku ja vabaabielus üks kolmandik, siis mitte-eestlaste osas olid vastavad näitajad 87% ja 13%.⁷³ See näitab, et slaavlased hindavad traditsioonilist abieliu eestlastest kõrgemalt. Eestlased jagavad oma suure vabaabieliude arvuga Põhjamaade trendi, see hoiak kujunes välja juba aastakümnete eest. Eestlastel algab registreeritud abieliu sagedamini vabaabieliuga, paljud abielluvad pärast lapse sündi, kui üldse abiellutakse. Kaks kolmandikku eestlastest elas enne abiellumist vabaabielus. Mitte-eestlaste seas elab abieliu eel vabaabielus vaid iga teine, tavaks on abieliu enne lapse sündi.⁷⁴ Ülaltoodud tegeliku perekonnaseisu loetelust selgub, et 2000. aastal moodustasid vabaabieliud vaid 21,5% kooseludest. Ülejäänud on registreeritud abieliud (vt tabel 1.15).

Tabel 1.15. Abielud ja lahutused Eestis ning Tallinnas rahvuse järgi, 2000. ja 2006. aastal

	Kokku		Eestlased**		Mitte-eestlased**	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Eesti						
Abieliude arv	5 485	6 954	3 218	3 693	2 267	3 261
Lahutuste arv	4 230	3 811	2 324	2 230	1 906	1 581
Aastakeskmise rahvaarv	1 369 515	1 343 547	934 544	921 485	434 972	422 062
Abiellumuse üldkordaja'	4,01	5,18	3,44	4,01	5,21	7,73
Lahutumuse üldkordaja''	3,09	2,84	2,49	2,42	4,38	3,75
Mehe keskmine esmaabiellumisvanus	27,5	29,0	27,9	29,6	26,8	27,8
Naise keskmine esmaabiellumisvanus	25,0	26,5	25,6	27,5	23,9	24,8

71 Samas, lk 37.

72 Leeni Hansson, Aili Kelam (2004). Perekond ja pere. Valikud ja võimalused. Argieliu Eestis aastatel 1993-2003. TPU Kirjastus, Tallinn, lk 27.

73 Samas, lk 32.

74 Ülde Valgma, Kadri Rootalu (2007). Op cit, lk 35 ja 37.

	Kokku		Eestlased**		Mitte-eestlased**	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Tallinn						
Abielude arv	1 960	2 265	994	1 017	966	1 248
Lahutuste arv	1 488	1 212	636	525	852	687
Aastakeskmine rahvaarv	400 233	396 523	217 083	217 467	183 151	179 056
Abiellumuse üldkordaja [†]	4,9	5,71	4,58	4,68	5,27	6,97
Lahutumuse üldkordaja ^{††}	3,72	3,06	2,93	2,41	4,65	3,84
Mehe keskmine esmaabiellumisvanus	27,4	29,0	28,2	30,1	26,7	28,5
Naise keskmine esmaabiellumisvanus	25,2	26,5	26,2	27,9	24,1	25,5

Statistikaamet

* Hõlmab neid abielusid, kus mehe elukoht on Tallinn.

** Rahvus määratakse mehe rahvuse järgi.

[†] Abiellumuse üldkordaja - aasta jooksul registreeritud abielude arv 1000 aastakeskmise elaniku kohta.

^{††} Lahutumuse üldkordaja - aasta jooksul registreeritud abielulahutuste arv 1000 aastakeskmise elaniku kohta.

1.3.2. Abiellumine ja abielu lahutamine

Seaduslikul abielul on jätkuvalt suur tähtsus. Tabelist 1.15. selgub, et abiellumine sageneb - abiellumuse üldkordaja on aastatel 2000-2006 kasvanud nii kogu Eestis kui Tallinnas, nii eestlaste kui mitte-eestlaste seas. Samas lahutumus ei sagene, pigem vastupidi - lahutumuse üldkordaja oli 2006. aastal väiksem kui 2000. aastal kõigil vaadeldavatel rahvastikurühmadel. Siinjuures on tähelepanuväärne, et viimaste aastate trendiks on abiellumine suvekuudel, kusjuures selle taga on tihti soov suvises looduses pidu pidada ja kutsuda kokku kahe suguvõsa esindajad. 2008. aastal registreeriti Eestis Statistikaameti esialgsetel andmetel 6175 abielu ja 3511 lahutust, mis on vastavalt u 850 ja 300 võrra vähem kui 2007. aastal. See näitab, et abiellumuse osas on toimunud tagasilangus.

Abiellumuse üldkordaja (abielusid 1000 elaniku kohta) on Eestis ELi 27 liikmesriigiga võrreldes üks väiksemaid, kuid on hakanud tõusma: Eestis oli see 1996. aastal 3,90, 2000. aastal 4,01 ja 2008. aastal 4,57; ELi maades 1996. aastal 5,16, 2000. aastal 5,18 ja 2007. aastal 4,87. Abiellumuse tase on kõrge sellistes katoliiklikes riikides nagu Leedu (2008. aastal 7,17) ja Poola (samal aastal 6,76). Abiellumuse tõusul on Eestis oluline roll just vene päritolu noorte abiellumisaktiivsuse suurenemisel. 2008. aastal sõlmiti Statistikaameti andmeil Eestis 6127 abielu, kusjuures meestest ainult 55,3% ja naistest 54,1% olid eestlased.

Lahutumuse üldkordaja (lahutusi 1000 elaniku kohta) on Eestis suurem kui ELi 27 liikmesriigis, kuid see on hakanud langema: Eestis 1996. aastal 4,0, 2000. aastal 3,1, 2007. aastal 2,8 ja 2008. aastal 2,61; ELi maades 1996. aastal 1,80, 2000. aastal 1,80 ja 2005. aastal 2,00.⁷⁵ Lahutumise üldkordaja oli 2008. aastal Eestist suurem sellistes maades nagu Leedu, Taani, Läti ja Tšehhi. Lahutumuse üldkordaja langes 2000-2006 nii kogu Eestis kui Tallinnas, nii eestlastel kui mitte-eestlastel.

Tallinlaste abiellumus ja lahutus on suuremad kui Eestis keskmiselt ja seda peamiselt mitte-eestlaste suurema osakaalu tõttu. Mitte-eestlased, nagu eespool märgitud, peavad eestlastest sagedamini õigeks sõlmida ametlikku abielu. 2006. aastal erines Eesti eestlaste ja mitte-eestlaste abiellumuse üldkordaja 1,9 korda, Tallinna eestlaste ja mitte-eestlaste sama näitaja 1,5 korda. Sellest tulenevalt võib hinnata eestlaste ja mitte-eestlaste abiellumust küllalt erinevaks. Lahutumuse üldkordaja rahvuserinevus on samuti märkimisväärne: kogu Eestis ületas 2006. aastal mitte-eestlaste lahutus eestlaste oma 1,5 ja Tallinnas 1,6 korda.

Abiellumise iga on alates 1990. aastatest kasvanud ja kasvas aastatel 2000-2006 edasi. Naised on esimest korda abielludes meestest u 2,5 aastat nooremad. Eesti ja Tallinna meeste ja naiste keskmine esmaabiellumisiga oluliselt ei erine (vt tabel 1.15.). Küll aga erineb eestlaste ja mitte-eestlaste esmaabiellumisiga - mitte-eesti mehed abiellusid 2006. aastal Eestis 1,9 aastat ja naised 2,7 aastat, Tallinnas vastavalt 1,6 aastat ja 2,4 aastat nooremana kui eestlased.

Järgmisest tabelist (tabel 1.16) selgub, et eestlastest meeste abielusid sõlmiti eestlaste osakaalu rahvastikus silmas pidades ebaproportsionaalselt vähe: Eestis 2000. aastal 58,7% ja 2006. aastal 53,1%, Tallinnas vastavalt 50,7% ja 39,1%. Eestlastest mehed abielluvad peamiselt eestlastest naistega.

Venelastest meeste abielusid sõlmitakse aga Eestis ja Tallinnas üha rohkem ning silmas pidades osakaalu rahvastikus ka ebaproportsionaalselt palju. Kui eestlastest meeste abielude osakaal kõigi sõlmitud abielude seas aja jooksul (2000-2006) kahanes, tehes seda Tallinnas eriti kiiresti, siis venelastest meeste abielude osakaal hoopis kasvas.⁷⁶

Venelased ja teised rahvused Eestis sõlmivad seadusliku (ametliku) abielu, käitudes traditsiooniliselt. Eesti paaridest loobuvad paljud sajandeid valitsenud ametliku abielu sõlmimise traditsioonist millegipärast väga kiiresti, ja suures linnas nagu Tallinn eriti kiiresti.

⁷⁵ Statistikaameti andmed.

⁷⁶ Kui 2003. aastal paarina koos elavatest eestlastest oli ametlikus abielus kaks kolmandikku ja vabaabielus üks kolmandik, siis mitte-eestlaste seas olid vastavad näitajad 87% ja 13%. Vt Leeni Hansson, Aili Kelam (2004). Perekond ja pere. Valikud ja võimalused. Argielu Eestis 1993-2003. TPÜ Kirjastus. Tallinn, lk 32.

Tabel 1.16. Abielude sõlmimine mehe rahvuse järgi Eestis ja Tallinnas, 2000. ja 2006. aastal

Mehe rahvus	Eesti				Tallinn ^x			
	2000		2006		2000		2006	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Eestlane	3 218	58,7	3 693	53,1	994	50,7	885	39,1
Venelane	1 680	30,6	2 585	37,2	749	38,2	1 140	50,3
Ukrainlane	124	2,3	173	2,5	68	3,4	88	3,9
Valgevenelane	83	1,5	79	1,1	43	2,2	36	1,6
Soomlane	131	2,4	78	1,1	26	1,3	16	0,7
Juut	33	0,6	18	0,3	25	1,3	9	0,4
Tatarlane	7	0,1	15	0,2	3	0,2	5	0,2
Sakslane	26	0,5	31	0,4	7	0,4	*	*
Lätlane	13	0,2	25	0,4	3	0,2	4	0,2
Poolakas	6	0,1	14	0,2	3	0,1	5	0,2
Leedulane	12	0,2	21	0,3	4	0,2	7	0,3
Armeenlane	12	0,2	19	0,3	5	0,3	8	0,4
Muu rahvus	140	2,6	172	2,5	30	1,5	52	2,3
Teadmata	0	0,0	31	0,4	0	0,0	8	0,4
Kokku abielusid	5 485	100,0	6 954	100,0	1 960	100,0	2 265	100,0

Statistikaamet

^x Mehe elukoht Tallinn.

Vastavalt andmekaitse eeskirjadele on Tallinna osas sellised näitajad, mille väärtus on 1 või 2, asendatud tärniga (*).

Informatiivne on ka abiellumus kodakondsuse järgi 2006. aastal, %.⁷⁷

	Mehe kodakondsus	Naise kodakondsus
Eesti	73	79
Venemaa	7	6
Teised riigid	4	2
Määratlemata	16	13

2006. aastal sõlmiti 70% abieludest sama riigi kodakondsusega inimeste vahel, 30% abieludest oli mehe ja naise kodakondsus erinev.

1.3.3. Segabiellud ja sega-vabaabiellud

Rahvastevahelisi abielusid peetakse oluliseks assimilatsiooni- või lõimumisprotsessi indikaatoriks. Erinevatest rahvustest inimeste abielud näitavad sotsiaalset vastasmõju ja tugevat sallivust rahvusrühmade vahel.

Eestis abielluvad enamasti rahvuskaaslased. Viimastel aastatel sõlmiti Eestis keskmiselt iga viies abielu eri rahvusest partnerite vahel, ja seda on küllalt palju. Eestlased eelistavad abielluda omavahel - vaid iga kümnes eestlane lei-

⁷⁷ Ülde Valgma, Kadri Rootalu (2007). Op cit, lk 42.

dis abikaasa muu rahvuse esindaja hulgast. Eestis elavad venelased abielluvad eestlastest sagedamini teisest rahvusest partneriga - iga neljas venelanna ja iga viies vene mees abiellus teise rahvuse esindajaga. Suure tõenäosusega oli paljudel juhtudel teise rahvuse esindaja samuti venekeelne, sel juhul ei tohiks abiellupaari lõimumisprobleemid olla suured. Vaid 16% ukrainlastest abiellus rahvuskaaslasega. Veelgi harvem abielluvad rahvuskaaslasega ülejäänud Eesti rahvuste esindajad.⁷⁸

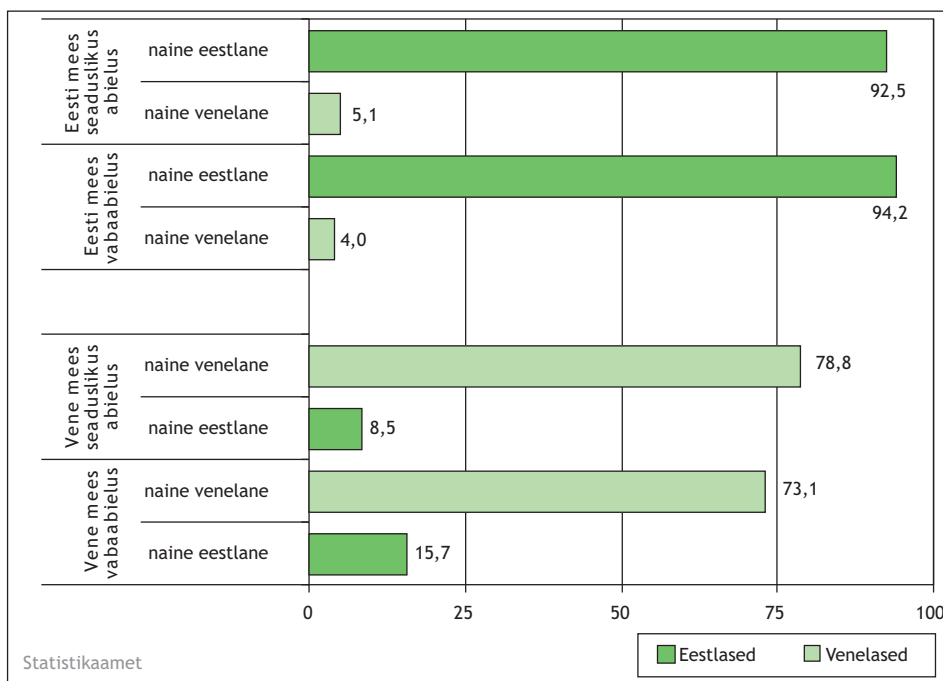
2000. aasta rahvaloenduse andmeil⁷⁹ oli Eestis:⁸⁰

seaduslikus abielus eestlasest mehe naine 92, 5% juhtudest eestlane ja 5,1% juhtudest venelane;

eestlasest vabaabielumehe naine oli 94,2% juhtudest eestlane ja 4,0% juhtudest venelane;

seaduslikus abielus venelasest mehe naine oli 78,8% juhtudest venelane ja 8,5% juhtudest eestlane;

venelasest vabaabielumehe naine oli 73,1% juhtudest venelane ja 15,7% juhtudest eestlane.

Joonis 1.7. Abielud ja vabaabielud eestlaste ning venelaste vahel 2000. aasta rahvaloenduse andmeil, %

78 Ülle Valgma, Kadri Rootalu (2007). Rahvastik 2005-2006. Statistikaamet. Tallinn, lk 41.

79 2000. aasta rahva ja eluruumide loendus. V. Statistikaamet. Tallinn, 2002, lk 162-165.

80 Tallinna kohta andmed puuduvad.

Linnades oli eestlastest meeste puhul märgata Eesti keskmisega võrreldes 1-2% vähem abielusid samast rahvusest naisega ja samavõrra rohkem teisest rahvusest naisega. Seega eestlased ei ole just suured segaabiellu astujad, elagu nad linnas või maal, ja seda pole valdavalt linnaelanikest venelasedki, ehkki viimased abielluvad teiste rahvuste esindajatega eestlastest sagedamini.

Rahvuse kõrval on abiellumise puhul tähtis või isegi tähtsam keel. Sama keelt kõnelejad või sama keelerühma esindajad abielluvad omavahel sagedamini. Nii abielluvad omavahel sagedamini venelased, ukrainlased, valgevenelased ja poolakad; samuti ka eestlased ja soomlased. Segaabiellud on sagedasemad rahvuserühma teise põlvkonna esindajate seas. Teisest rahvuse esindajaga abielluvad sagedamini kõrgema haridusega inimesed, nemad on ka üldiselt sallivamad. Viimaseil aastail on sagenenud Eesti naiste abiellumine mujale maailma või siis siia saabunud väljastpoolt Euroopat pärit mehega.

On väidetud, et rahvuskaaslaste vahel sõlmitud abielud on väiksema lahutusriskiga. Eestis kontrolliti seda väidet 2000-2007. aasta lahutusandmete abil.⁸¹ Selgus, et samast rahvusest abikaasade 2000. aastal sõlmitud abieludest oli 2007. aastaks purunenud 21% ja eri rahvusest abikaasade omad 23% juhtudest. See erinevus ei ole suur. Küll aga ilmnes, et kahe eestlase abielud on püsivamad kui kahe venelase abielud - 2000. aastal sõlmitud abieludest oli eestlaste abieludest 2007. aastaks lahutatud 18%, venelaste abieludest aga 28%. Seda seletatakse eestlaste kõrgema vanusega abiellumisel, samuti asjaoluga, et eestlased eelistavad abielluda pärast lapse sündi (nii ei jõua ebastabiilsed kooselud abielluni), venelased aga enne lapse sündi.

Sarnane analüüs tehti ka kodakondsuse järgi. Selgus, et eri kodakondsusega abielupaarid lahutavad veidi sagedamini kui sama kodakondsusega paarid. Sama kodakondsusega paaridest oli 2007. aastaks lahutanud 18%, eri kodakondsusega paaridest aga 23%.⁸²

1.4. Leibkond

Perekonna tähendus muutub ajas keerulisemaks ja muutub ka perekonnakäitumise.⁸³ Ebatraditsioonilisi kooselu vorme on rohkem, üha rohkem on üksi lapsi kasvatavaid emasid, rohkem on ka üksi elavaid inimesi. Kõik need ei mahu traditsioonilise perekonnamõiste sisse.⁸⁴ Neil ja teistelgi põhjustel kasutatakse kaasajal uuringutes valdavalt perekonna asemel leibkonna mõistet. Leibkond

81 Ülle Valgma, Kadri Rootalu (2007). Op cit, lk 46.

82 Samas.

83 Leeni Hansson, Aili Kelam (2004). Perekond ja pere. Valikud ja võimalused. Argielu Eestis 1993-2003. TPÜ Kirjastus. Tallinn, lk 25-46.

84 Perekonna all mõisteti 1998. aasta rahvaloendusel kooselavaid isikuid, kes on seotud suguluse või hõimlusega ja ühise eelarvega. 2000. aasta rahvaloendusel käsitleti perekonnana perekonnatuuma. Perekonnatuum koosneb kahest või enamast samas leibkonnas elavast isikust, kes on omavahel seotud kui abielupartnerid, vabaabielupartnerid või kui vanem ja laps. Üksikult elavad inimesed perekonda ei kuulunud. 2000. aasta rahvaloenduse perekonnaandmeid rahvuslikust küljest ei esitatud.

koosnebki enamasti perekonnast, kuid leibkonnaliikmete vahel ei tarvitse olla abielu ega ka sugulussidemeid. Statistikaameti definitsiooni järgi on leibkond ühises põhieluruumis (ühisel aadressil) elavate isikute rühm, kes kasutab ühiseid raha- ja/või toiduresse ja kelle liikmed ka ise tunnistavad, et on ühes leibkonnas. Statistikaamet kogub andmeid leibkonna kohta üsna mitme toimiva uuringuga.

Järgnevalt käsitletakse leibkonna koosseisu ühelt poolt liikmete arvu, laste olemasolu ja arvu ning leibkonna koosseisu, ja teiselt poolt leibkonna koduse keele järgi (tabelid 1.17, 1.18 ja 1.20).

1.4.1. Leibkonna suurus

Leibkonna koosseis liikmete arvu järgi on jälgitav tabeli 1.17. andmeil.

Tabel 1.17. Leibkonna koosseis Eestis ja Tallinnas liikmete arvu ning koduse keele järgi, %, 2000. ja 2006. aastal

	Eesti		Tallinn	
	2000	2006	2000	2006
Eesti leibkonnad liikmete arvu järgi	100,0	100,0	100,0	100,0
1	31,2	31,4	32,3	34,7
2	30,0	31,5	29,9	32,9
3	18,8	18,6	21,5	18,5
4 ja enam	19,9	18,5	16,4	13,9
Leibkonna keskmine suurus	2,4	2,3	2,3	2,2
Eestikeelsed leibkonnad liikmete arvu järgi	100,0	100,0	100,0	100,0
1	33,5	32,4	38,9	40,7
2	29,2	30,3	29,9	30,7
3	17,0	16,7	18,0	14,9
4 ja enam	20,4	20,6	13,2	13,8
Leibkonna keskmine suurus	2,3	2,4	2,1	2,1
Muukeelsed leibkonnad liikmete arvu järgi	100,0	100,0	100,0	100,0
1	26,4	29,6	24,1	28,5
2	31,7	33,9	29,9	35,2
3	22,9	22,4	25,8	22,2
4 ja enam	19,0	14,2	20,2	14,1
Leibkonna keskmine suurus	2,4	2,3	2,5	2,5

Statistikaamet

Eesti leibkondade ühine joon vaatamata liikmete kodusele keelele ja rahvusele on väike liikmete arv. Kogu Eesti venekeelse leibkonna keskmine suurus aastail 2000-2006 pisut kahanes (2,4 liikmelt 2,3 liikmeni), eestikeelse leibkonna keskmine suurus aga pisut kasvas (2,3 liikmelt 2,4 liikmeni), kuid need muutused on nii väikesed, et ei pruugi olla statistiliselt tõesed. Tallinnas on leibkonna

keskmine suurus veidi väiksem kui kogu Eestis, kuid vahed Tallinna eesti- ja muukeelse leibkonna suuruse vahel on märkimisväärsed: eestikeelses leibkonnas oli 2,1 liiget ja venekeelses leibkonnas 2,5 liiget. Samas mõlema võrdlusaluse leibkonnarihma suurus oli aastail 2000 ja 2006 ühesugune. Eestlased tavatsevad mitte-eestlastega võrreldes elada palju sagedamini üheliikmelistes leibkondades: 2006. aastal moodustasid sellised kõigist leibkondadest Eestis vastavalt 32,4% ja 29,6% ja Tallinnas 40,7% ja 28,5%. Suurele linnale iseloomulikult on Tallinnas peale arvukate üksi elavate inimeste ka vähe suuri (Eesti mõistes) leibkondi: 2006. aastal oli Tallinnas 4- ja enamaliikmelisi eestikeelseid leibkondi kõigist eesti leibkondadest 13,8%, venekeelseil pea sama vähe - 14,1%. Tallinna muukeelsete leibkondade keskmine suurus on eestikeelsetega võrreldes suurem 2- ja 3-liikmeliste leibkondade suurema osakaalu tõttu. Mitte-eestlased elavad eestlastega võrreldes traditsioonilisemat elu, mis väljendub mitme põlvkonna leibkondades ja leibkondades, kus lisaks perekonnatuumale on veel lisaliikmeid.

1.4.2. Lastega leibkond

Tallinnas kui Eesti suurimas linnas on mõnevõrra vähem lastega leibkondi kui Eestis keskmiselt, kusjuures lasteta leibkondade osakaal on aastail 2000-2006 Eestis ja Tallinnas kasvanud vastavalt 68,8%lt 74,0%le ja 70,5%lt 77,7%le (vt tabel 1.18.).

Tabel 1.18. Leibkonna koosseis Eestis ja Tallinnas laste arvu ning koduse keele järgi, %, 2000. ja 2006. aastal

	Eesti		Tallinn	
	2000	2006	2000	2006
Eesti leibkonnad kokku	100,0	100,0	100,0	100,0
1	19,1	16,3	21,5	15,0
2	9,3	7,6	6,7	6,3
3 ja enama lapsega	2,8	2,1
Lasteta	68,8	74,0	70,5	77,7
Eestikeelsed leibkonnad kokku	100,0	100,0	100,0	100,0
1	17,1	15,6	18,6	13,1
2	10,2	8,9	6,3	8,1
3 ja enama lapsega	3,5	2,8
Lasteta	69,1	72,7	73,7	77,4
Muukeelsed leibkonnad kokku	100,0	100,0	100,0	100,0
1	23,2	17,8	25,0	16,9
2	7,3	4,9	7,2	...
3 ja enama lapsega	1,3
Lasteta	68,1	76,7	66,6	77,9

Statistikaamet

Eriti kiiresti on nii kogu Eestis kui eriti Tallinnas kasvanud muukeelsete lasteta leibkondade⁸⁵ osakaal. Kui Tallinna eestikeelsete lasteta leibkondade osakaal kasvas ligi nelja protsendi võrra (73,7%lt 77,4%le), siis muukeelsete leibkondade osakaal kasvas üheteistkümne protsendi võrra (66,6%lt 77,9%le). See on väga suur muutus ja eristab eesti- ja venekeelseid Tallinna leibkondi. Nii kogu Eestis kui Tallinnas domineerivad 1- ja 2-lapselised leibkonnad, kusjuures 1-lapselisi on oluliselt rohkem kui 2-lapselisi. Eriti vähe on 2- ja 3-lapselisi leibkondi muukeelsetes leibkondades. 3- ja enamlapselisi leibkondi on ka Eestis keskmiselt vähe, kuid Tallinnas nii vähe, et ei saa isegi arvestatavat osakaalu protsenti kirja.

Tallinna tuleviku seisukohast pakub võrdlushuvi lastega/lasteta leibkondade osakaal, laste arv leibkondades jms Tallinna linnaositi. Olukorrast saab pildi 2000. aasta rahvaloenduse andmete abil, kuid siis toimus arvestus perekondade, mitte leibkondade järgi, mistõttu üksi elavad inimesed jäid perekonnaarvestusest välja. Tabelis 1.19 näeb lastega perekondade arvu ja laste arvu nii kogu Tallinnas kui Tallinna linnaosades.

Tabel 1.19. Alla 18aastaste lastega perekondi ja alla 18aastasi lapsi 1000 perekonna kohta Tallinna linnaosades 2000. aasta rahvaloenduse andmeil

	Lastega perekondi	Alla 18aastasi lapsi
Tallinn	470	1 389
Haabersti linnaosa	442	1 363
Kesklinna linnaosa	445	1 397
Kristiine linnaosa	449	1 418
Lasnamäe linnaosa	522	1 359
Mustamäe linnaosa	410	1 377
Nõmme linnaosa	476	1 522
Pirita linnaosa	476	1 539
Põhja-Tallinna linnaosa	481	1 357

Statistikaamet

Tabelist selgub, et lastega perekondi 1000 perekonna kohta oli Tallinna keskmise (470) lähedaselt Nõmme ja Pirita linnaosades, alla keskmise Haaberstis, Kesklinnas, Kristiines ja eriti Mustamäel, ning üle keskmise mitte-eestlastest rahvastiku ülekaaluga Lasnamäel ja Põhja-Tallinnas. Alla 18aastasi lapsi 1000 perekonna kohta oli aga Tallinna keskmisel tasemel Kesklinnas ja Mustamäel, keskmisest vähem Haaberstis, Lasnamäel ja Põhja-Tallinnas, ning üle keskmise Kristiine, aga eriti Nõmme ja Pirita linnaosades.

85 Lasteta leibkondade suur hulk tuleneb tõsiasiast, et nende hulka loetakse ka kõik need leibkonnad, kus lapsed on juba täisealiseks saanud, kuid elavad võib-olla koos vanematega, samuti leibkonnad, kust lapsed on juba lahkunud.

2008. aasta suvel Tallinnas tehtud avalike teenuste uuringu⁸⁶ andmed annavad infot ka laste kohta. Kuigi linnaosade võrdlemine saadud andmete põhjal on mõne linnaosa küsitletavate väikese arvu tõttu vaieldav, on tulemused enamasti loogilised (vt tabel 1.20)⁸⁷.

Tabel 1.20. Alla 18aastaste lastega leibkonnad Tallinna linnaosades 2008. aastal

	Alla 18aastaste lastega leibkondade osakaal, %	Keskmine alla 18aastaste kodus elavate laste arv, arvestades kõiki leibkondi	Keskmine alla 18aastaste kodus elavate laste arv, arvestades ainult lastega leibkondi
Haabersti	43 (N 94)	0,66 (N 94)	1,53 (N 40)
Kesklinn	27 (N 115)	0,41 (N 115)	1,51 (N 32)
Kristiine	38 (N 77)	0,56 (N 77)	1,47 (N 30)
Lasnamäe	31 (N 285)	0,43 (N 285)	1,41 (N 87)
Mustamäe	31 (N 172)	0,43 (N 172)	1,37 (N 54)
Nõmme	43 (N 91)	0,58 (N 91)	1,37 (N 39)
Pirita	35 (N 25)	0,60 (N 25)	1,70 (N 9)
Põhja-Tallinn	28 (N 141)	0,43 (N 141)	1,51 (N 40)
KOKKU	33 (N 1000)	0,48 (N 1000)	1,45 (N 330)

Turu-uuringute AS andmete põhjal.
N näitab küsitletud inimeste arvu.

Peale rahvuse mõjutab laste arvu perekonnas ka linnaosa seisund (vananenud, uuenev) ja arengufaas (tõusev, langev, taastõusev). Vastavalt neile teguritele kolivad noored inimesed linnaossa sisse koos lastega või saavad seal lapsi, või kolivad noored sealt ära ja varem õitsvast linnaosast võib kiiresti saada üksi elavate, lastetute inimestega vananev ja langusfaasi sattunud linnaosa. Lapsi on leibkondades rohkem Pirital, Nõmmel ja Haaberstis ning vähem Kesklinnas. Suure mitte-eesti elanikkonna osakaaluga linnaosades Lasnamäel ja Põhja-Tallinnas on lapsi keskmisest vähem.

1.4.3. Leibkonna koosseis

Järgnev, tabelis 1.21 toodud leibkonna koosseis näitab leibkonna liikmete kolme tüüpi bipolaarset suhet: 1) töötajad/selle eest sissetuleku saajad ja ülalpeetavad (pensionärid jt), 2) paarina ja üksi elavad inimesed, 3) alaealiste lastega või ilma lasteta elavad inimesed.

86 Elanike rahulolu Tallinna linna avalike teenustega 2008. Aruande koostaja Vaike Vööbus. Turu-uuringute AS. Tallinna Linnakantselei tellimusel. Tallinn, august 2008.

87 Tabeli 1.20 koostas Anu Rentel.

Tabel 1.21. Leibkonna koosseis Eestis ja Tallinnas leibkonna tüübi ning koduse keele järgi, %, 2000. ja 2006. aastal

	Eesti		Tallinn	
	2000	2006	2000	2006
Eesti leibkonnad kokku	100,0	100,0	100,0	100,0
Üksik tööealine	14,9	14,5	15,8	18,2
Üksik pensionär	16,3	16,9	16,4	16,4
Tööealiste paar (vähemalt üks tööealine)	11,0	13,0	9,5	14,2
Pensionäride paar	8,3	8,6	7,8	7,6
Üksikvanem	4,9	3,5	5,3	...
Lastega paar	16,3	12,9	14,8	12,6
Muu	28,2	30,5	30,3	27,1
Eestikeelsed leibkonnad kokku	100,0	100,0	100,0	100,0
Üksik tööealine	15,6	14,7	20,1	21,3
Üksik pensionär	17,9	17,7	18,7	19,5
Tööealiste paar (vähemalt üks tööealine)	11,0	12,4	8,9	13,6
Pensionäride paar	7,9	8,7	7,9	7,5
Üksikvanem	5,2	3,4	6,0	...
Lastega paar	16,6	13,4	13,9	12,9
Muu	25,9	29,7	24,5	21,2
Muukeelsed leibkonnad kokku	100,0	100,0	100,0	100,0
Üksik tööealine	13,4	14,2	10,5	15,1
Üksik pensionär	13,0	15,4	13,6	13,3
Tööealiste paar (vähemalt üks tööealine)	11,2	14,4	10,2	15,0
Pensionäride paar	9,2	8,4	7,8	7,7
Üksikvanem	4,4	3,6
Lastega paar	15,5	11,9	15,9	12,3
Muu	33,3	32,0	37,5	33,1

Statistikaamet

Üksi elavaid tööealise leibkondi on Tallinnas kui suures linnas rohkem ja kogu Eestis vähem, eestikeelsete seas palju rohkem kui muukeelsete hulgas. Üksikuid pensionäre on Tallinna eestikeelsete leibkondade seas keskmisest rohkem. Tööealiste paaride osakaal on ajas kasvanud ja pensionärist paaride osakaal ajas vähenenud, ning viimast leibkonna tüüpi on kogu Eestis rohkem ja Tallinnas vähem. Lastega paaride osakaal ajas väheneb nii Eestis kui Tallinnas, nii eestikeelsete leibkondade seas. Üksikvanemaga leibkondi tundub teiste seas vähe olevat. Kõige rohkem on leibkondi, mis mahuvad muu tüübi alla, ning seda eriti venekeelsete leibkondade seas. Siia kuuluvad kõigepealt mitme täiskasvanud põlvkonna leibkonnad, sh ka õppivate täisealiste lastega pered, kuid samuti pered, kus on lisaks tuumale veel mõni liige (nt vanavanem); lisaks sellele veel mitmesugused ebatüüpilised pered.

1.5. Rahvastiku vanuskoosseis

Rahvastiku vanuskoosseis väljendab kõige üldisemalt rahvastikku kujundavate protsesside koondmõju. Viieteistkümne aasta arengu tulemusena kerkib esile kaks põhitrendi, mis järgmistel kümnenditel avaldavad olulist mõju Eesti arengule. Kõigepealt on eespool kirjeldatud sündimuse langustrend märgatavalt muutnud nooremaealise rahvastiku arvu. Teise peamise trendina kujundab Eesti tulevikku rohkem kui poolteist sajandit tagasi alanud vananemisprotsess. Viimane on jõudnud faasi, kus rohkem kui kaks korda suurenenud eluea tagajärg on arvukas vanurite põlvkond.⁸⁸

1.5.1. Vanusrühmad võrdluses

ELi 27 liikmesriigiga võrreldes on 2007. aastal Eesti laste (0-14aastaste) osakaal 14,9% rahvastikust, see on u 1% väiksem kui ELis (15,8%), 15-24aastasi (laulva revolutsiooni lapsed) on Eestis 15,4%, kusjuures neid on u 3% rohkem kui ELi samaealisi (12,6%), 25-49- ja 50-64aastasi on Eestis vähem kui ELis, kuid 65aastasi ja vanemaid on enam-vähem samapalju kui ELis (vastavalt 17,1% ja 16,9%).⁸⁹ Kui aga oletada, et Eesti rahvastiku keskmine eluiga oleks sama pikk kui enamikus ELi liikmesriikides, ületaks Eesti 65aastaste ja vanemate inimeste osakaal ELi keskmist.

Meeste, eriti mitte-eesti meeste pikaajalise kõrgema suremustaseme tulemuks on naiste ebaproportsionaalselt suur osatähtsus vanemates põlvkondades. Sugudevaheline ebaproportsionaalsus, mille põhjustajaks on tööealiste meeste suurem suremus ja sellest tulenev lühem eluiga, mis väljendub just vanemaeliste väiksemas hulgas, on kujunemas Eesti ühiskonna sidususe üheks põhiküsimuseks. Viimane moodustab eraldi võetuna nii demograafilise kui terviseprobleemi, kuid veel üldisemalt - Eesti inimarenguprobleemi.

Kogu Eesti rahvastiku vanuskoosseisu rahvuserinevused sarnanevad üldjoontes Tallinna rahvastiku vanuskoosseisu rahvuserinevustega, mille kõige määravam iseärasus on eestlaste suur ülekaal 0-19aastaste seas: Eesti eestlastel moodustas see vanusrühm 01.01.2007 24,3% ja Tallinna eestlastel 22,1%, Eesti mitte-eestlastel 18,6% ja Tallinna mitte-eestlastel 17,8%. 20-29aastaste osakaal ei erine elukoha järgi ega rahvusesti kuigipalju. 30-64aastaste vanusrühmas on väikesed erinevused elukohati - Tallinnas on see vanusrühm veidi suurem kui kogu Eestis, kuid rahvuse järgi on erinevused märkimisväärsed: kogu Eestis on selles eas mitte-eestlasi 48,8%, so ligi 5% rohkem kui eestlasi, Tallinna on selliseid mitte-eestlasi ligi 4% rohkem. Ka 65aastaste ja vanemate vanusrühmas on elukohati

⁸⁸ Luule Sakkeus (2007). Rahvastiku areng sidusrühmade kaudu. Sotsiaaltrendid 4. Statistikaamet. Tallinn.

⁸⁹ Võrdlus on tehtud Statistikaameti andmete põhjal.

erinevused väga väikesed, kuid rahvusesti tendentsinäitavad - mitte-eestlaste seas on vanade inimeste osakaal mõnevõrra suurem. Arvestades eestlaste pikeemat eluiga, võiks eeldada vastupidist. Oletatavasti on see seotud mitte-eestlaste immigratsioonilainetega.

Vaadeldes Tallinna rahvaarvu vanuskoosseisu väga üldiselt aastail 2000 ja 2007 eesti ning mitte-eesti rahvastiku hulga ja osakaalu järgi, selguvad järgmised tõsiasjad (tabel 1.22).

Tabel 1.22. Tallinna rahvastiku rahvus- ning vanuskoosseis seisuga 1. jaanuar 2000 ja 2007

	2000		2007		2000 - 2007 muutus, %
	Arv	%	Arv	%	
Kõik kokku	400 781	100,0	396 852	100,0	99,0
0-14	62 270	15,5	54 645	13,8	87,8
15-19	30 161	7,5	25 630	6,4	85,0
20-29	66 143	16,5	61 666	15,5	93,2
30-64	186 064	46,5	188 092	47,4	101,1
65+	56 143	14,0	66 819	16,9	119,0
Eestlased	217 248	100,0	217 938	100,0	100,3
0-14	36 327	16,7	33 816	15,5	93,1
15-19	16 006	7,4	14 472	6,6	90,4
20-29	41 030	18,9	34 073	15,6	83,0
30-64	92 332	42,5	99 629	45,8	107,9
65+	31 553	14,5	35 948	16,5	113,9
Mitte-eestlased	183 533	100,0	178 914	100,0	97,5
0-14	25 943	14,1	20 829	11,6	80,3
15-19	14 155	7,7	11 158	6,2	78,8
20-29	25 113	13,7	27 593	15,4	109,9
30-64	93 732	51,1	88 463	49,5	94,4
65+	24 590	13,4	30 871	17,3	125,5

Statistikaamet

- Nooremate vanusrühmade (0-14- ja 15-19aastaste) osakaal rahvastikus on vähenenud, eriti palju on see vähenenud mitte-eestlastel. 2007. aastal oli võrreldes 2000. aastaga 0-14aastasi eestlasi u 7% ja 15-19aastasi 10% vähem, samade vanusrühmade mitte-eestlasi oli vähem vastavalt 20% ja 21%;
- 20-29aastaste ja 30-64aastaste vanusrühmades toimuvad liikumised olid rahvusesti vastupidised: eestlastest rahvastiku ja kogurahvastiku seas 20-29aastaste vanusrühm aastail 2000-2007 kahanes, kuid mitte-eestlastest rahvastiku hulgas kasvas; 30-64aastaste vanusrühm kogurahvastikus ja eestlaste hulgas kasvas, mitte-eestlaste hulgas aga kahanes;
- 65aastaste ja vanemate vanusrühm kasvas nii eestlaste kui ka mitte-eestlaste hulgas (viimaste seas kasvas see aastail 2000-2007 125,5%);

- tööealiste inimeste (15-64aastaste) osakaal rahvastikust oli 2000. ja 2007. aastal suhteliselt kõrge, sest laste osakaal oli väike ja ka vanade osakaal pole veel väga suur (inimeste lühikese eluea tõttu). Eestlastest tööealiste osakaal rahvastikust oli väiksem kui mitte-eestlastel (eestlastel 68,8% ja 68,0% ja mitte-eestlastel 72,5% ja 71,1%) ja 2000-2007 kahanes pisut.

Eesti eestlaste ja mitte-eestlaste vanusstruktuuri erinevused ilmnevad järgmises ülevaatlikus võrdluses (2007. aasta 1. jaanuari andmete järgi):

	Eestlased	Mitte-eestlased
0-14	16,1	12,1
15-19	8,2	6,5
20-29	15,0	14,9
30-39	14,2	12,6
40-64	29,7	36,2
65+	16,8	17,6
Kokku	100,0	100,0

Mitte-eesti rahvastiku seas on rahvastikurühmad ebahütlase suurusega ja nende kasv/kahanemine toimub võrreldes eestlaste vastavate rühmadega vastupidises suunas. See on seotud omaaegsete migratsioonilainetega ja hilinevate ja/või ebastabiilsete demograafiliste protsessidega. Mitte-eestlaste seas oli tööealiste osakaal suhteliselt suur, sest laste vanusrühmad on vähearvukad ja vanade meeste suure suremuse tõttu on ka vanade vanusrühm väike. Tõsi, viimane saab vanemate naiste suure arvukusega rühmade pealekasvamise tõttu kiiresti täiendust.

Eesti ja Tallinna rahvastiku rahvuskoosseisu üldistatult kolmeks, so lasteks (0-14), tööealisteks (15-64) ja vanadeks (65aastased ja vanemad) jaotatuna näitab tabel 1.23.

Tabel 1.23. Eesti ja Tallinna eestlaste ja mitte-eestlaste vanuskoosseis (0-14-, 15-64- ja 65+ aastased) seisuga 1. jaanuar 2007, %

	Eestlased			Mitte-eestlased		
	Mehed	Naised	Kokku	Mehed	Naised	Kokku
Eesti						
0-14	17,8	14,7	16,1	14,0	10,6	12,1
15-64	70,0	64,5	67,0	73,6	67,6	70,3
65+	12,2	20,8	16,8	12,5	21,9	17,6
Tallinn						
0-14	17,7	13,7	15,5	13,4	10,1	11,7
15-64	70,3	66,0	67,8	73,9	68,9	71,0
65+	12,0	20,3	16,6	12,8	21,0	17,3

Statistikaameti andmete põhjal.

Selgub, et:

- eestlaste ja mitte-eestlaste erinevused kolmese vanusjaotuse (lapsed, tööealised, vanad) osas on suhteliselt suured, kuid Eesti ja Tallinna eestlaste ning Eesti ja Tallinna mitte-eestlaste vahel väga väikesed;
- eestlastel on lapsi (0-14) rohkem ja mitte-eestlastel vähem. 0-14aastaste seas on poiste osakaal märgatavalt suurem ja tüdrukute omast, sest poisse on laste seas tavaliselt ikka arvuliselt rohkem. Silmapaistvalt väike on mitte-eesti tüdrukute vanusrühm;
- eestlastel on tööealisi inimesi (15-64) vähem ja mitte-eestlastel rohkem. Suhteliselt palju on tööealisi meeste, eriti mitte-eesti meeste seas. See tuleb asjaolust, et meeste, eriti mitte-eesti meeste eluiga on lühike ja vanade rühma paljud tööealised ei jõuagi;
- eestlastel on käesoleval ajal vanu inimesi (65 ja vanemad) pisut vähem kui mitte-eestlastel. Selles vanusrühmas on nii eestlastel kui mitte-eestlastel naisi palju rohkem kui mehi;
- Tallinnas on lapsi (0-14) vähem kui Eestis keskmiselt nii eestlastel kui mitte-eestlastel;
- Tallinnas on vanu inimesi (65aastased ja vanemad) veidi vähem kui Eestis keskmiselt ja seda nii eestlastel kui mitte-eestlastel;
- Tallinnas on tööealisi (15-64) veidi rohkem kui Eestis keskmiselt nii eestlastel kui mitte-eestlastel.

Täpsustamist vajab Eesti ja Tallinna nooremate vanusrühmade koosseis. Üldiselt valitseb kujutus, et Tallinnas on noori tänu sisseännule teistest Eesti piirkondadest rohkem kui Eestis keskmiselt. On ju Tallinn kogu Eesti jaoks mitte ainult kõrgharidus-, vaid ka üldhariduskeskus, selsse Eesti suurimasse tõmbekeskusse rännatakse elamis- ja töökohaotsingul.⁹⁰ Rahvastiku vanuskoosseis kinnitab seda vaid osaliselt (vt tabel 1.24). Võimalik, et noorte osakaal on Tallinnas tegelikult suurem kui seda näitab rahvastikustatistika, sest mujalt pealinna õppima tulnud lapsed ja noored ei kajastu Tallinna elanikkonnas, kuna ei ole Tallinna elanikeks registreeritud.

90 Tallinna arengukava 2009-2027. Tallinna Linnavolikogu 19. juuni 2008 otsuse nr 129 lisa rahvastiku arengut kirjeldavas osas võib lugeda: Noorte sisseänne on suurendanud nooremate vanuserühmade osakaalu linna rahvastikus ning loonud soodsa pinnase sündimuse kasvaks ja iibetrendi pöördumiseks positiivses suunas. Seda trendi on hakanud murendama tööikka jõudvate noorte arvu järsk vähenemine, mis tuleneb 1990ndate aastate madalast sündimusest, ja Tallinna valglinnastumine. ... Kuigi praegu on Tallinnas kõige arvukamad nooremad tööealised vanuserühmad.

Tabel 1.24. Eesti ja Tallinna laste ning noorte vanuskoosseis rahvuste järgi seisuga 1. jaanuar 2007, %

	Eesti		Tallinn	
	Eestlased	Mitte-eestlased	Eestlased	Mitte-eestlased
0-14	16,1	12,1	15,5	11,7
15-19	8,2	6,5	6,6	6,2
20-29	15,0	15,0	15,6	15,4

Statistikaamet

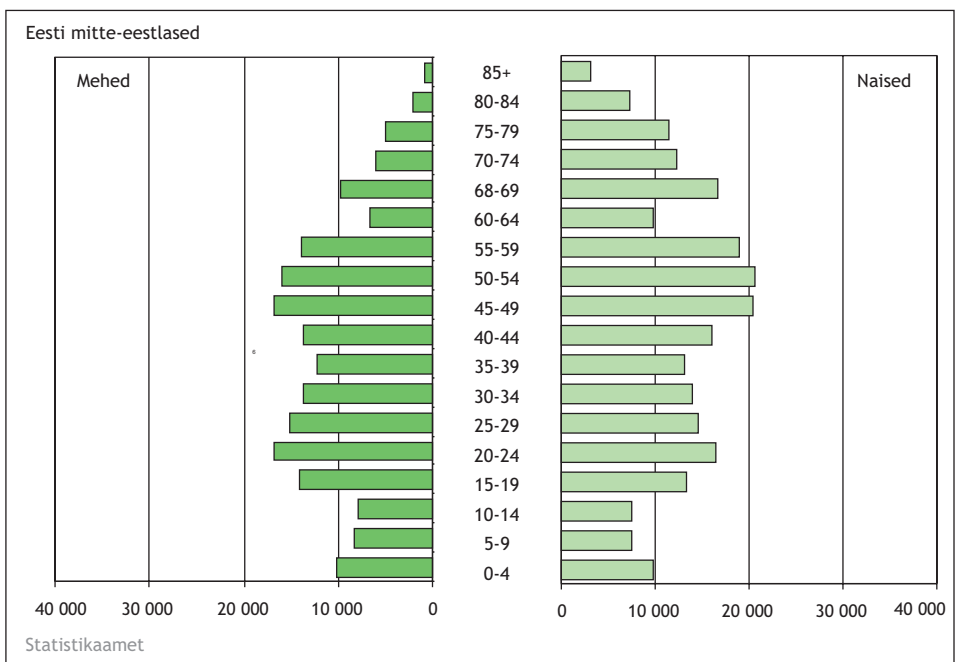
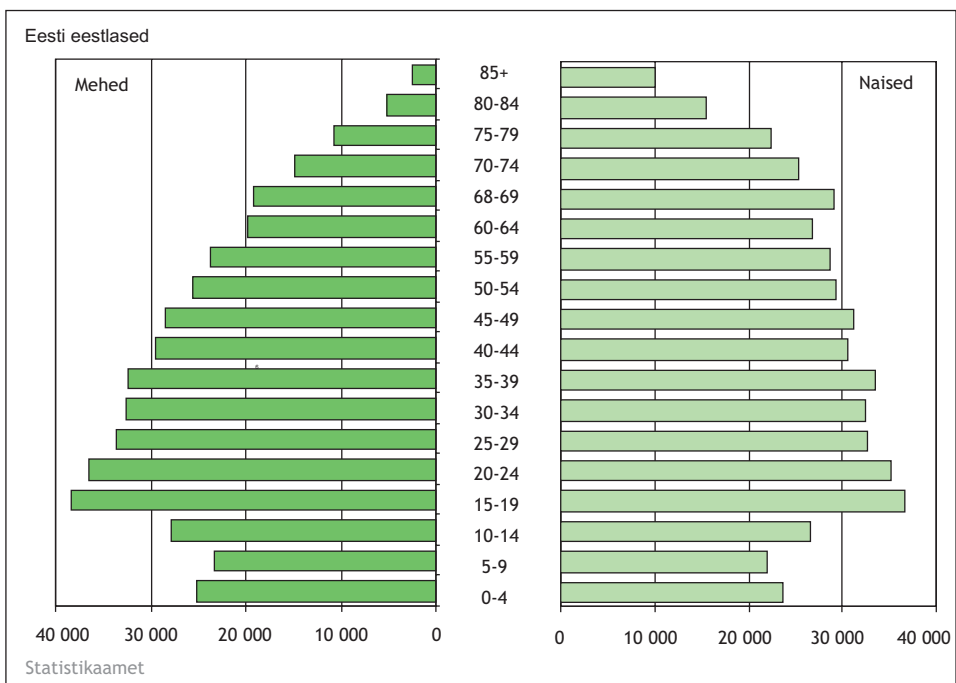
Eespool juba selgus, et Tallinnas on lapsi (0-14) vähem kui Eestis keskmiselt. Kuid vähem on ka 15-19aastasi, ning see seaduspärasus kehtib nii eestlaste kui mitte-eestlaste osas. Nooremaid tööealisi (20-29) on tõepoolest veidi rohkem, kui kogu Eestis, kuid ainult õige veidi. Tuleb järeltada, et nooremate vanusrühmade osas pole Tallinna olukord juba praegu parem Eesti omast, ning laste vähesuse tõttu võib see muutuda lähiajal halvemaks. 0-14- ja 15-19aastaste osas jääb Tallinn Eestile alla, sest a) suures linnas on ikka vähem lapsi kui mujal, eriti maal, ja b) Tallinna tullaakse tööd tegema ja raha teenima, laste jaoks ei jää aega, c) linna tulevad ükski elavad inimesed ja need, kel pole lapsi või neid on vähe, d) Tallinna õppima või tööle tulevad noored asuvad elama Tallinna tagamaale, ja e) peamiselt noored inimesed on need, kes Eestist ja Tallinnast kas välismaale tööle või õppima ning mujale Eestisse rändavad. Kõik need oletused nõuavad aga uurimislükku tõestust. Laste ja noorte osakaal Eestis, eriti aga Tallinnas jääb ootama järgmist rahvaloendust, mis annab selle kohta usaldusväärsemat teavet.

Kokkuvõtteks võib öelda, et mitte-eestlaste arvukus kahaneb ning see ilmneb just nooremates vanusrühmades: mitte-eestlaste osakaal Eestis oli 2007. aastal 31%, kuid 0-14aastaste seas 26% ja 15-19aastaste seas 27%; Tallinnas, kus mitte-eestlasi oli keskmiselt 45%, oli 0-14aastasi 38%. Mitte-eestlaste osakaalu vähenemine mõjutab nii nende endi kui ka eestlaste eneseteadvust ja muudab jõuvahekordi riigis. Puudulik rahvustevaheline lõimumine ja mitte kõige paremad etnilised suhted mõjutavad demograafilisi protsesse negatiivselt. Kõige halvemini mõjuvad need lõimumise suhtes tõrjuva hoiaku võtnud mitte-eestlastele endile.

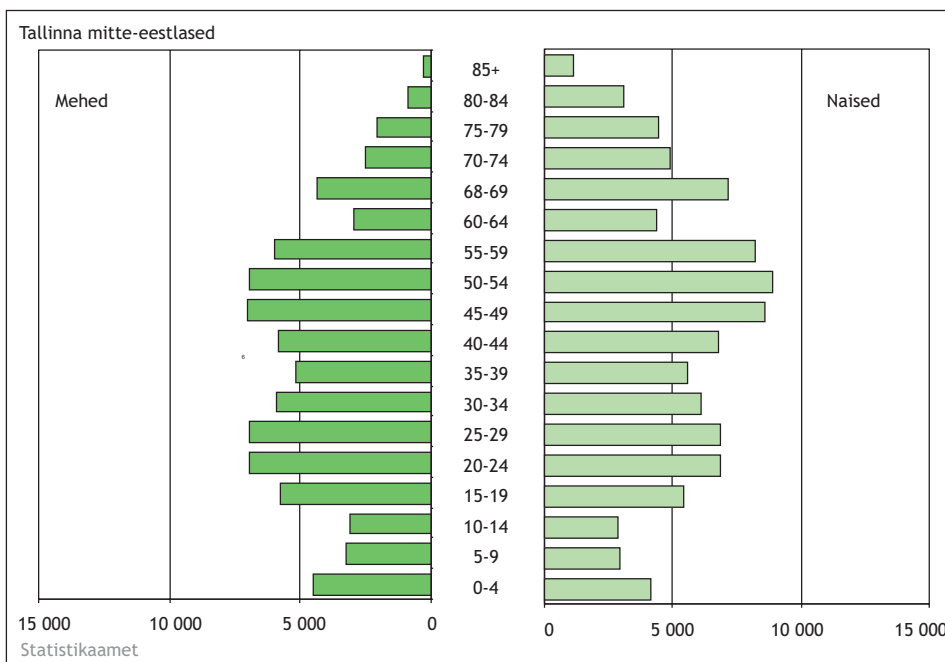
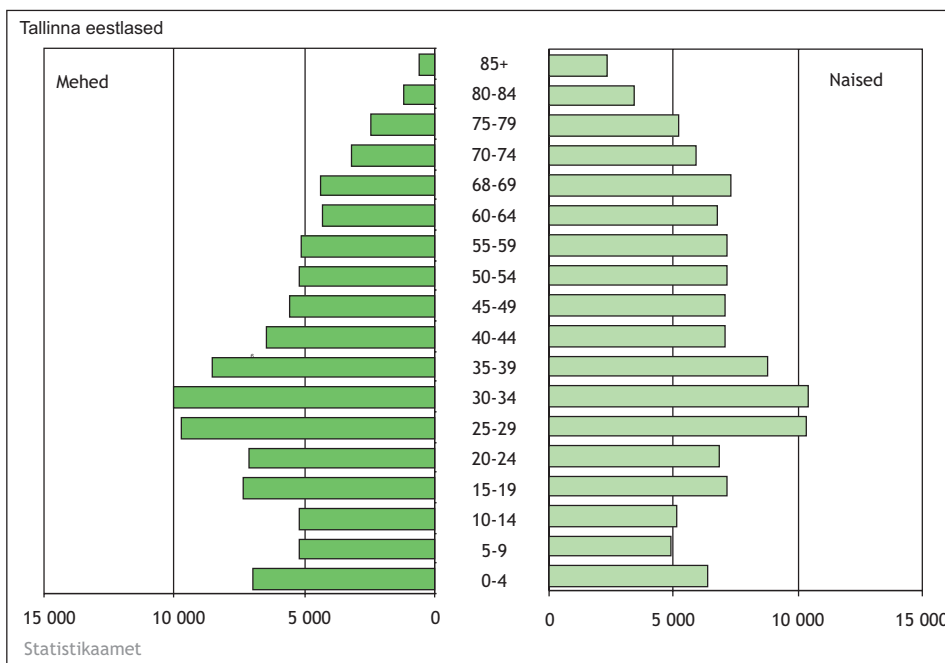
1.5.2. Rahvastikupüramiidid

Rahvastikupüramiidid võimaldavad anda visuaalselt üldistava ja hästivõrreldava ülevaate Eesti ja Tallinna eestlaste ning mitte-eestlaste vanuskoosseisust (vt joonised 1.8 ja 1.9). Ühtlasi peegeldavad need püramiidid eestlaste ja mitte-eestlaste arvu erinevust.

Joonistel 1.8 ja 1.9 püramiidide võrdlemisel torkavad kõigepealt silma sarnased jooned, nendeks on ülepaistunud parempoolne, st naiste külg ja püramiidide aluse kitsus, mis näitab noorte inimeste vähesust rahvastikus.

Joonis 1.8. Eesti eestlaste ja mitte-eestlaste vanuspüramiidid seisuga 01.01.2007

Joonis 1.9. Tallinna eestlaste ja mitte-eestlaste vanuspüramiidid seisuga 01.01.2007

Kui püramiid oleks ühtlaste pooltega, siis oleks meeste ja naiste arv vanuseastmeti enam-vähem võrdne ja püramiid proportsionaalne. Eesti ja Tallinna, eestlaste ja mitte-eestlaste püramiididel on parempoolne külg palju laiem, mis tähendab, et naiste aastakäigud on palju arvukamad kui meeste omad. Tähelepanu tuleks pöörata ebaproportsionaalsele tipuosale - eakaid mehi on erakordselt vähe, eakaid naisi aga palju. Ka on üsna napid eakate aastakäigud alates 80. eluaastast. Põhjuseks suur suremus ja lühike eluiga.

Eesti meeste pikaajalise kõrgema suremustaseme tulemuseks on ebaproportsionaalselt suur naiste osatähtsus vanemates põlvkondades ning see olukord ei paista lähema 30-40 aasta vältel muutuvat ja nii kujuneb sellest lähikümnenditel Eesti ühiskonna sidususe põhiküsimusi.⁹¹

Lasteealiste väikeste aastakäikude juures torkab silma ka midagi positiivset - viimastel aastatel on rahvastikupüramiidis veidi suurenenud 0-4aastaste osatähtsus. Püramiidide üldmulje on ikkagi ühesugune - lapsi on täiskasvanute põlvkondadega võrreldes ebaproportsionaalselt vähe.

Mitte-eestlaste püramiididest paistab silma ka teiste vanusrühmade järskude astmete ehk ebaproportsionaalsusega: meestel, veel enam naistel on välja joonistunud arvukas earühm vanusastmetel 45-54 ja naistel ka 45-59. Tõenäoliselt on see seotud kunagiste suuremate migratsioonilainetega. Ebaproportsionaalne arvukus mitte-eestlaste vanusrühmades 45-59 tähendab seda, et kohe varsti jõuavad need inimesed mittetöövõimeliste kategooriasse ja vanade inimeste osakaal mitte-eestlaste seas kasvab.

Mitte-eestlastel on arvukamalt mehi ka vanuses 20-29, Eesti eestlastel vanuses 15-24. Tallinna eestlaste püramiidi juures torkab silma arvukam meeste ja naiste vanusrühm vanuses 25-39. Eesti eestlaste püramiidis samas kohas arvukate vanusrühmade väljaastet ei ole. Tallinna nooremate tööealiste suhtelist arvukust tuleb positiivselt hinnata, mis sellest, et see väljendab ühtlasi vanusrühmade teatavat ebahütlust.

1.5.3. Demograafiline tööturusurveindeks

Demograafiline tööturusurveindeks⁹² näitab eelseisval kümnendil tööturule sisenevate noorte (5-14aastaste) ja sealt vanuse tõttu väljalangevate inimeste (55-64aastaste) suhet. Kui indeks on ühest suurem, siseneb järgmisel kümnendil tööturule rohkem inimesi, kui sealt vanaduse tõttu potentsiaalselt välja langeb.⁹³

91 Luule Sakkeus (2007). Op cit.

92 Tuleviku seisukohalt pole selge, kas demograafilist tööturusurveindeksit on ikka mõtet arvutada. Keegi ei tea, kas tulevikus on tarvis nii palju töökäsi kui meil oli rakendatud majandusliku tõusu aastail. Kui majandus muutub innovatiivsemaks ja teaduspõhisemaks, siis vajatakse vähem tööjõudu.

93 Statistikaameti definitsioon.

Eesti olukord demograafilise tööturusurveindeksi osas pole hea üheski Eesti piirkonnas ega rahvusühendas: tööturult väljalangevad vanemad vanusrühmad on suuremad kui nende asemele astuvad noorte rühmad.

Selle indeksi puhul ei ole *hea-halb* üheselt paigas. Probleemseks peetakse ka olukorda, kui tööturule sisenev põlvkond on sealt lahkuvaga võrreldes arvukas - see tekitab surve tööturul (siit ka nimetus). Riigi arengu seisukohast on indeksi ühelähedased väärtused suhteliselt positiivsed.⁹⁴

Luues mõttelise konstruktsiooni, et eestlaste ja mitte-eestlaste tööturud seisavad üksteisest täiesti eraldi,⁹⁵ on demograafiline tööturusurveindeks selline, nagu on toodud tabelis 1.25.

Tabel 1.25. Eesti ja Tallinna demograafiline tööturusurveindeks seisuga 1. jaanuar 2007

	Eestlased			Mitte-eestlased		
	Mehed	Naised	Kokku	Mehed	Naised	Kokku
Eesti	1,18	0,88	1,00	0,80	0,51	0,63
Tallinn	1,10	0,72	0,88	0,71	0,46	0,58

Statistikaameti andmete põhjal.

Selgub, et ei eestlaste ega mitte-eestlaste demograafiline tööturusurveindeks pole soodne: kümne aasta pärast on praegu arvukas 55-64aastaste vanusrühm tööturult väljunud ja väikesearvulise praeguse 5-14aastastega asendatud. Eestlastel on olukord parem kui mitte-eestlastel, ja kogu Eesti tööturu vastav indeks jääb tänu eesti meeste vanusrühmade vahetusele ikkagi suhteliselt soodsaks (1,00). Selles osas on kogu Eestis olukord parem kui Tallinnas.

Näib, et kõige parem on olukord selles osas eesti meeste tööturul, sest demograafiline tööturusurveindeks on kogu Eestis 1,18 ja Tallinnas 1,10. Selline suhteliselt soodne seis tekib asjaolust, et 5-14aastasi eesti poisse on sündinud suhteliselt palju, rohkem kui mitte-eestlastel, samas kui 55-64aastaste eesti ja mitte-eesti meeste osakaalud on suhteliselt võrdsed. Mis puutub naiste, eriti vene naiste tööturgu, siis siin teeb indeksi ebasoodsaks väike 5-14aastaste tüdrukute, veel enam aga erakordselt arvukas 55-64aastaste naiste arv. 5-14aastasi poisse on tüdrukutest 5,8% rohkem, põhjuseks ikka eakate meeste ja eakate naiste suhtarvude erinevus.

Eesti eestlastel on demograafilise tööturusurveindeksi osas olukord parem kui Eesti mitte-eestlastel (vastavalt 1,00 ja 0,63) ja Tallinna eestlastel parem kui Tallinna mitte-eestlastel (vastavalt 0,88 ja 0,58). Kõige parem on olukord selles osas eesti meeste tööturul. Siin võib öelda ka vastupidist: noortele meestele ei

94 Ene-Margit Tiidu märkus 06.04.2009

95 Suhteliselt eraldi asuvad need tööturud Eestis tööpoolest, aga kui eraldi just ning mida see majanduslikus mõttes tähendab, pole kuigivõrd uuritud.

jätku rakendust, kohti vabaneb vähem kui on juurdetulijaid. Naiste, eriti Tallinna mitte-eesti naiste tööturu perspektiiv on eriti halb, sest vanemaid naisi on palju ning noori tüdrukuid nende asendamiseks vähe, nendel on valikuvõimalusi rohkesti.

Eestist noort tööjõudu tööturule juurde tulemas ei ole - need, kes väljalangejate asemele astuvad, käivad juba lasteaias ja koolis. Demograafilise tööturururveindeksi järgi otsustades jääb Tallinnas asendamata rohkem kui kolmandik mitte-eestlaste väljalangevast tööjõust (sh pool naiste ja veerand meeste omast). Eestlaste olukord on Tallinnas selles suhtes parem: asendamata jääb kümnendik väljalangevast tööjõust (sh veerand eesti naiste tööjõust).

Demograafiline tööturururve indeks näitab selgelt, et vähearvukad noorte vanusrühmad ei suuda täies mahus asendada arvukaid tööturult välja langevaid vanusrühmi. Kas leppida tööjõuturu kokkutõmbamisega või tuua uut tööjõudu väljastpoolt Eestit, selles on küsimus. Selgub, et see probleem on Tallinna jaoks teravam kui Eesti jaoks. Praegusel hetkel on antud probleem on siiski minevikku vajunud, hetkel tuleb pigem mõelda töötutele rakenduse leidmisele.

1.5.4. Ülalpeetavate määr

Otseselt rahvastiku vanuskoosseisuga on seotud ka teine näitaja - ülalpeetavate määr - mis näitab mittetööealiste (0-14aastaste ja üle 65aastaste) elanike suhet saja tööealise (15-64aastase) elaniku kohta. Selle näitaja osas (vt tabel 1.26) on erinevused eestlaste ja mitte-eestlaste vahel suured.

Tabel 1.26. Eesti ja Tallinna ülalpeetavate määr soo ja rahvuse järgi seisuga 1. jaanuar 2007, %

	Eestlased	Mitte-eestlased
Eesti	49,2	43,4
Tallinn	47,3	40,7

Statistikaameti andmete põhjal.

Ülalpeetavate määra kohaselt on erinevused eestlaste ja mitte-eestlaste vahel suuremad kui erinevused Eesti ja Tallinna vahel, kuigi Tallinnas on nii eestlaste kui mitte-eestlaste osas ülalpeetavate määr väiksem kui kogu Eestis. Mitte-eestlastel on ülalpeetavate määr Eestis 43,4 ja Tallinnas 40,7, mis on oluliselt väiksem kui eestlastel (Eestis 49,2, Tallinnas 47,3). See tuleb peamiselt mitte-eestlaste laste väikesest osakaalust. Mitte-eestlaste väike ülalpeetavate määr on küll hea, aga kui põhjust silmas pidada, siis laiemast vaatenurgast ikkagi demograafiliselt ebasoodne.

Tallinnas on nii eestlaste kui mitte-eestlaste osas ülalpeetavate määr väiksem kui kogu Eesti osas. See tuleb mitmete tegurite kokkulangemisest nagu tallinlaste mõnevõrra väiksem lastealiste (0-14) ja õige pisut väiksem vanade (65aastaste

ja vanemate inimeste) hulk, ning muidugi tööealiste suurem hulk. Tallinnas on rohkem kui Eestis keskmiselt tööealisi naisi; meeste osakaal on sama. Tallinna koondutakse ikkagi õppima ja tööd tegema, et raha teenida. Käesoleval ajal ei paista toimuvat märkimisväärset (nais)pensionäride väljavoolu Tallinnast Eesti muudesse, ökoloogiliselt sobivamatesse ja elamiseks odavamatesse piirkondadesse, nagu tihti esineb Euroopa suurlinnades. Ainult selline protsess võiks hoida ülalpeetavate määra Tallinnas madalamal. Rahvastiku vananemine on paratamatu ja kui vanade inimeste väljavoolu Tallinnast ei toimu, ülalpeetavate määr kasvab. See kasvab ka siis, kui Tallinna tööealised inimesed rändavad Eestist välja.

Mitte-eestlastel, eriti meestel, on ülalpeetavate määr oluliselt väiksem kui eestlastel ja eesti meestel. Põhjusi on kaks: mitte-eestlastel on vähem lapsi, ja aastakäigud vanuses 65 ja rohkem on mitte-eestlaste meeste suure suremuse tõttu vähearvukad. Kaudsem põhjus on, et mitte-eestlaste vanusrühmad ongi, nagu eespool märgitud, väga ebahühtlase suurusega. Eesti ja Tallinna mitte-eestlastest naiste kõige suuremad vanusrühmad on praegustel 45-59aastastel, mis tähendab, et 10-15 aasta pärast kasvab mitte-eestlastel vanade inimeste arvel ülalpeetavate määr vähemalt sama kõrgeks kui see praegu on eestlastel.

1.5.5. Viljakusealiste naiste hulk käesoleval ajal ja 15 aasta pärast

Tuleviku seisukohast pakub uut teavet viljakusealiste (15-49aastaste) naiste arvu ja osakaalu analüüs. Mida suurem on rahvastikus viljakusealiste naiste osakaal, seda lootusrikkam on kogurahvastiku või mõne tema rühma taastootmine või isegi selle kasv loomuliku iibe teel. Käesoleval ajal on sündimus küll tõusnud (vt käesoleva peatüki osa 1.2), kuid rahvastiku taastootmiseks sellest ei piisa. Sündide arv sõltub lisaks viljakusnäitajatele (summaarne sündimuskordaja) suurel määral viljakusealiste naiste hulgast ja osakaalust, kuid see trend on langev (vt tabel 1.27).

Tabel 1.27. Eesti ja Tallinna 15-49aastaste naiste arv ja osakaal (%) rahvastikust ning naised rahvuse järgi seisuga 1. jaanuar 2007

	Eesti			Tallinn		
	Arv	%		Arv	%	
		naistest	rahvastikust		naistest	rahvastikust
Rahvastik	1 342 198			396 758		
Naised	724 053			217 663		
15-49a. naised	339 609	46,9	25,3	103 816	47,7	26,2
Eestlased	920 908			217 870		
Eesti naised	491 693			119 321		
15-49a. naised	232 076	47,2	25,2	57 634	48,3	26,5
Mitte-eestlased	421 290			178 888		
Mitte-eesti naised	232 360			98 342		
15-49a. naised	107 533	46,2	25,5	46 182	47,0	25,8

Statistikaameti andmete põhjal.

Selle tabeli andmeist on näha, et käesoleval ajal on 15-49aastaste naiste osakaal rahvastikust ja kõigist naistest vaadeldavates rahvastikurühmades üsna sarnane - viljakusealisi naisi on 25-27% rahvastikust ja 46-47% naistest. Tallinnas ja eestlaste seas on sünnitusealisi naisi veidi rohkem kui kogu Eestis ja mitte-eestlaste hulgas.

Olukord 15 aasta pärast muutub olukord aga järsult: 15-49aastased naised Eestis ja Tallinnas, eestlaste ja mitte-eestlaste seas ei ole enam suhteliselt sarnases seisus. Sünnitusealiste naiste hulk 15 aasta pärast moodustub tänastest 0-14aastastest tüdrukutest ja 15-34aastastest naistest, sünnitusealiste naiste hulgast on välja langenud tänased 35-49aastased naised. Kogu Eesti vastavas eas naiste arv väheneb 15 aasta pärast 47 552 inimese (e 16%) ja Tallinna oma 17 523 inimese (e 20%) võrra (vt tabel 1.28).

Tabel 1.28. Eesti ja Tallinna oodatav 15-49aastaste naiste arv ja % rahvuste järgi 15 aasta pärast (lähteaasta = 2006)

15-49aastased naised	Eesti	Tallinn
Oodatav arv ja % 15 a pärast		
...kogu rahvastikust	292 057	86 293
...eestlastest	209 200	51 136
...mitte-eestlastest	82 857	35 157
...eestlaste %	71,6	59,3
...mitte-eestlaste %	28,4	40,7
Oodatav vähenemine		
...kogu rahvastik	47 552	17 523
...eestlased	22 876	6 498
... mitte-eestlased	24 676	11 025
Eestlaste % koguvähennemisest	48,1	37,1
Mitte-eestlaste % koguvähennemisest	51,9	62,9

Statistikaameti andmete põhjal.

15 aasta pärast aset leidvast viljakuseas naiste koguvähennemisest langeb suurem osa mitte-eestlaste arvele: Eestis moodustab see vähennemisest 51,9% ja Tallinnas 62,9%. Meeldetuletuseks olgu siinkohal ära toodud mitte-eestlaste osakaal käesoleval ajal, mis on Eestis 31% ja Tallinnas 45%.

Lühidalt kokku võttes väheneb nii eestlastest kui mitte-eestlastest sünnitusealiste naiste arv, aga eriti palju väheneb see mitte-eestlastel. Rahvastiku taastootmist loomuliku iibe teel kasvõi 0-tasemel ei toimu. Rahvaarv hakkab 15 aasta pärast kiiresti vähenema, sh väljapaistval määral mitte-eestlaste oma. Ka edaspidi ei saa sünnitusealiste naiste arv kasvada, sest viljakusealisse ikka jõuavad üha väiksemad noorte naiste põlvkonnad.

1.5.6. Eestlaste ja mitte-eestlaste osakaal vanusrühmades

Suhteliselt üllatavaid tulemusi annab eestlaste ja mitte-eestlaste vahekorra muutumise analüüs vanusrühmade järgi (vt tabel 1.29). Asjaolule, et nooremates vanusrühmades on mitte-eestlaste osakaal väiksem ning seetõttu kogu rahvastikus on ette näha mitte-eestlaste osakaalu vähenemist, on juba tähelepanu juhtinud Marju Lauristin.⁹⁶

Tabel 1.29. Rahvuskoosseisu muutumine vanusrühmade järgi Eestis ja Tallinnas 01.01.2007

	Eestlased	Mitte-eestlased	Kõik	Eestlaste %	Mitte-eestlaste %
Eesti					
0-14	148 652	51 092	199 744	74,4	25,6
15-19	75 074	27 438	102 512	73,2	26,8
20-29	137 997	62 827	200 824	68,7	31,3
30-39	130 600	53 021	183 621	71,1	28,9
40-64	273 691	152 648	426 339	64,2	35,8
65+	154 894	74 264	229 158	67,6	32,4
Kokku	920 908	421 290	1 342 198	68,6	31,4
Tallinn					
0-14	33 816	20 829	54 645	61,9	38,1
15-19	14 472	11 158	25 630	56,5	43,5
20-29	34 073	27 593	61 666	55,3	44,7
30-39	37 694	22 777	60 471	62,3	37,7
40-64	61 867	65 660	127 527	48,5	51,5
65+	35 948	30 871	66 819	53,8	46,2
Kokku	217 870	178 888	396 758	54,9	45,1

Statistikaameti andmete põhjal.

Kui jälgida, mitme protsendi võrra on mitte-eestlaste osakaal väiksem Eesti ja Tallinna keskmisest (vastavalt 31,4% ja 45,1%) alltoodud vanusrühmade järgi, saame järgmise tulemuse:

	Eesti	Tallinn
0-14	5,8	7,0
15-19	4,6	1,6
20-29	0,1	0,4
30-39	2,5	7,4

⁹⁶ Marju Lauristin rõhutas oma Riigikogule tehtud ettekandes, kus ta tutvustas Eesti inimarengu aruannet 2007, et mitte-eestlaste osakaal rahvastikus ja keeleoskuse proportsioonid Eestis on muutunud ja muutuvad ka tulevikus, ning viimane aeg on see teadmiseks võtta. Vt nt Hanneli Rudi (2008). Laialt levinud arusaamad Eesti kohta ei pea enam paika. Postimees.ee, 18.09.

See loetelu näitab, et eestlaste ja mitte-eestlaste vahekord kõigub vanusrühmade järgi tublisti, ning Tallinnas pole 0-14aastaste vanusrühm ainus, milles mitte-eestlasi on alla linna keskmise. Selles suhtes on väljapaistev ka 30-39aastaste vanusrühm. 20-29aastaste seas on mitte-eestlaste osa keskmise lähedal, see vanusrühm on suures osas eriti arvuka 40-64aastaste vanusrühma järeltulija. 40aastaste ja vanemate vanusrühmades on mitte-eestlasi tublisti üle Eesti ja Tallinna keskmise, eriti palju on neid 40-64aastaste seas.

Käesoleva tabeli ja muude taoliste andmete põhjal võib oletada, miks on nooremate vanusrühmade mitte-eestlaste osakaal hakanud langema. Nn vanemapalka makstakse kõigile lapse sünnitanud emadele (vanematele) rahvusest hoolimata, järelikult see ei ole põhjus. Põhjuseid võib olla palju ja nende seosed keerulised: nõukogudeaegse mitte-eestlaste laiaulatusliku sisserände katkemine, sündimuse vähenemine, eestistumine, ebakindlad olud, väljaränne jne.

1.6. Oodatav eluiga

1.6.1. Oodatav eluiga mitmes seoses

Eesti rahvusvahelises võrdluses

ELi 27 liikmesriigi keskmine oodatav eluiga sünnimomendil⁹⁷ (edaspidi: oodatav eluiga) oli 2004. aastal meestel 75,2 ja naistel 81,5 aastat, 2006. aastal vastavalt 75,8 ja 82,0. Kõige madalamad oodatava eluea näitajad Eestis olid 1994. aastal meestel 60,5 ja naistel 72,8 aastat, mil keskmist eluiga mõjutas erakordselt kõrge suremus (üle 22 000 surmajahu). Kõige kõrgema taseme saavutas see näitaja meestel 2006. aastal - vastavalt 67,4 (2007. aastal 67,2) ja naistel 2007. aastal - 78,8 aastat (2006. aastal 78,6 aastat).⁹⁸ Eesti on koos Läti ja Leeduga, kellel oodatav eluiga veelgi madalam, Euroopa kõige madalama oodatava elueaga riigid. Eriti suur on vahe Eesti ja Põhjamaade vahel. 2007. aastal oli oodatav eluiga Rootsis meestel 79,0 aastat ja naistel 83,4 aastat, Norras vastavalt 78,3 ja 82,9 aastat, Islandil 79,6 ja 83,4 aastat. Tõele au andes tuleb siiski öelda, et naiste keskmise oodatava eluea poolest on Eesti ees mitte ainult Lätist, Leedust, Bulgaariast ja Rumeeniast, vaid ka Ungarist ja Slovakkiaast. Oodatav eluiga sünnimomendil on näitaja, mis selgelt viitab Eesti väga halvale demograafilisele ja tervisealasele olukorrale ning on saanud Eesti inimarengu piduriks.

⁹⁷ Oodatav eluiga sünnimomendil - keskmiselt elada jäävate aastate arv elutabeli järgi, kui suremus ei muutuks 0 aasta vanuses. Keskmine oodatav eluiga on kunstlik näitaja, mis näitab, milline oleks inimese eluea pikkus, kui terve tema eluea jooksul oleks suremus niisugune, nagu vaatlusaastal. Väga suure tõenäosusega elavad vastaval aastal sündinud inimesed märksa kauem kui selle aasta kohta arvatud oodatav sünnieluiga.

⁹⁸ 2008. aasta andmed oodatava eluea kohta polnud Statistikaametil 2009. aasta augustis veel avaldatud.

Kui oodatava eluea pikkuse poolest jääb Eesti ELi 27 liikmesriigi keskmisest palju maha, siis imikusuremuselt 1000 elussünni kohta on Eesti jõudnud ELi 27 riigi keskmisele kannule (Eesti 1996. aastal 10,5, 2001. aastal 8,4 ja 2006. aastal 5,0, ELi samadel aastatel vastavalt 7,3, 5,8 ja 4,7). 2007. aastal oli Eestis vastav imikusuremuse näitaja taas 5,0.

Pikaajalised trendid

Sel sajandil on oodatav eluiga Eestis suhteliselt kiiresti kasvanud, ning kasvanud on see nii eestlastel kui mitte-eestlastel. Kuid aastail 1989-2000, st kahe rahvaloenduse vahelisel ajal kasvas eestlaste ja venelaste oodatava eluea erinevus järsult. Suhteliselt lühikesest elueast tingituna on meie rahvastikus eakaid, eriti eakaid mehi, vähe. Kindlasti osutab madal eluiga rahvatervisele kui ühele valusaimale demograafilisele probleemile.⁹⁹

Sel kümnendil on suremus Eestis, surmajuhtumite absoluut- ja suhtarv, vähenenud (vt eespool, tabel 1.8). Seejuures on vähenenud nii naiste kui meeste suremus. Selle tulemusena kasvas nii naiste kui meeste oodatav eluiga, olles 2006. aastal Eestis suurem kui kunagi varem - 67,4 ja 78,5 aastat. 2007. aastal meeste oodatav eluiga langes pisut, olles 67,1 aastat, kuid naiste vastav näitaja kasvas 78,7ni. Selle tulemusel naiste ja meeste oodatava eluea vahe suurenes taas (vt järgnev tabel).

Tabel 1.30. Oodatav eluiga Eestis sünnimomendil soo ja sünniaasta järgi 1965/66-2007

Sünniaasta	Kokku	Mehed	Naised	Aastad, mille võrra naised elavad meestest kauem
1965/66	70,25	65,91	73,63	7,72
1975/76	69,97	64,83	74,57	9,74
1985/86	70,40	65,47	74,85	9,38
1990	69,71	64,53	74,67	10,14
1995	67,61	61,33	74,13	12,80
2000	70,62	65,13	75,99	10,86
2005	72,82	67,27	78,14	10,87
2006	73,02	67,36	78,45	11,09
2007	73,01	67,13	78,73	11,60

Statistikaamet

99 Kalev Katus (2004). Rahvastiku heaolu. Sotsiaaltrendid 3. Statistikaamet. Tallinn, lk 18.

Kogu Eesti rahvastikule - nii maa- kui linnaelanikele, sh tallinlastele, eestlastele kui mitte-eestlastele - on iseloomulik oodatava eluea pikkuse erakordselt suur erinevus meestel ja naistel. Alates 1990. aastate algusest erines meeste ja naiste oodatav eluiga 10 aastat. 1995. aastal muutus erinevus erakordselt suureks, ulatudes ligi 13 aastani. Ka 2007. aastal polnud hea aasta - oodatava eluea sooline lõhe oli taas kasvanud ning küündis 11,6 aastani.

Meeste lühem eluiga on tingitud just noorte ja tööealiste meeste kõrgest suremusest. Oluliseks kaasnevaks probleemiks on siin meeste tööjõuturult väljalangemine arvukate alkoholist, tööõnnetustest, liiklusõnnetustest ning vägivallast põhjustatud surmade ja töövõimetuse tõttu.

Aastakümneid jäi meeste ja naiste keskmine eluiga enam-vähem muutumatuks, kuid, nagu eespool märgitud, hakkas kasvama käesoleval kümnendil. Kahe rahvaloenduse vaheajal, aastail 1989-2000 kasvas ka eestlaste ja venelaste oodatava eluea erinevus järsult - meeste puhul 0,4 aastalt 6,1 aastale ning naiste puhul 0,6 aastalt 3,5 aastale.¹⁰⁰

Ka hariduse lõikes on eluea erinevused väga suured. 2000. aasta rahvaloenduse andmete analüüs näitab, et 25aastaste kõrgharidusega meeste oodatav eluiga on samavanuste algharidusega meestega võrreldes 13,1 aastat pikem, naistel on analoogne erinevus 8,6 aastat.

Olukord Tallinnas

Tallinna eestlaste ja mitte-eestlaste elutabeleid eraldi ei arvutata, selleks on Tallinna rahvaarv juba liiga väike, väidetakse Statistikaametis. Üksikuid andmeid on avaldatud Tallinna ja Põhja-Eesti regiooni (Tallinn koos Harjumaaga), samuti Eesti eestlaste ja mitte-eestlaste kohta.

Statistikaamet on avaldanud 2004. aastal andmed Tallinna elanike oodatava eluea kohta sünnil. Need on siinkohal ära toodud koos võrdlusandmetega¹⁰¹, vt tabel 1.31.

Tabel 1.31. Oodatav eluiga sünnimomendil Tallinnas ja mõningais regionaalseis võrdlusüksustes 2004. aastal

	Eesti	Tallinn	Põhja-Eesti*	Kirde-Eesti*	Linn	Maa
Kokku	72,02	72,33	72,34	68,48	72,08	71,96
Mehed	66,25	66,42	66,68	61,93	66,07	66,79
Naised	77,78	77,86	77,76	75,32	77,79	77,77

Statistikaamet

100 Raivo Vetik (2008). Sissejuhatus: miks Eesti positsioon inimarengu pingereas ei parane. Eesti Inimarengu aruanne 2007. Eesti Koostöö Kogu. Tallinn, lk 11.

101 Rahvastik 2003-2004. (2006) Statistikaamet. Tallinn, lk 104-109.

Statistikaametis kasutatav regionaalne jaotus: Põhja-Eesti, Lääne-Eesti, Kesk-Eesti, Kirde-Eesti, Lõuna-Eesti.

Selle tabeli andmetest selgub, et 2004. aastal oli Tallinna elanike oodatav sünnieluiga vägagi sarnane Eesti keskmise, kõigi linnaelanike ja ka Põhja-Eesti regiooni (Tallinn ja Harju maakond) sünnielueale nii tervikuna kui ka meeste ja naiste osas. Tõsi, Tallinna elanikel oli loota pisut pikemat eluiga kui Eesti elanikel keskmiselt. Ka linna- ja maaelanike keskmine oodatav eluiga on suhteliselt sarnane. Seevastu Kirde-Eesti regioon, mis koosneb Ida-Viru maakonnast, erineb kõigist teistest tabelis 1.31. esitatud võrdlusüksustest, sh Tallinnast, torkab silma oma eriti lühikese, sh just lühikese meeste oodatava eluea poolest. Neile andmeile tuginedes võib teha järelduse, et ühelt poolt Tallinna ja Põhja-Eesti (Harjumaaga koos Tallinnaga) ning teiselt poolt Kirde-Eesti (Ida-Virumaa) rahvastik ei ole tervise poolest sarnased, hoolimata suurest mitte-eestlaste arvust ja osakaalust neis piirkondades. Tõenäoliselt mõjutavad Eesti mitte-eestlaste keskmisi demograafilisi- ja tervisenäitajaid regioonidest rohkem Tallinn ja Tallinn koos Harjumaaga, sest mitte-eestlaste rahvaarv on seal suurem, kuid *tasakaalust välja* viivad Eesti keskmisi näitajaid Ida-Viru mitte-eestlased.¹⁰²

2006. a oli kõige kõrgem oodatav eluiga Põhja-Eesti regiooni meestel (68,6 aastat) ja Lääne-Eesti naistel (79,0 aastat). Oodatav eluiga oli, nagu eespool just märgitud, kõige madalam Kirde-Eestis - vastavalt 63,5 ja 76,5 aastat.¹⁰³

Eesti eestlaste ja mitte-eestlaste oodatava eluea kohta sünnil on Statistikaamet teinud arvutused 2005. aasta andmeil ja tulemused on järgmised, vt tabel 1.32.¹⁰⁴

Tabel 1.32. Oodatav eluiga sünnimomendil Eestis rahvuse järgi 2005. aastal

	Kogu Eesti	Eestlased	Mitte-eestlased	Linn	Maa
Mehed	67,27	68,99	63,83	67,34	67,24
Naised	78,14	79,22	75,94	78,21	77,93

Statistikaamet

Nagu tabelist 1.32 selgub, on linna- ja maaelanikest meeste ning naiste oodatava eluea pikkus väga sarnane. Väga sarnane on ka kogu Eesti rahvastiku, linna- ja maaelanikest meeste ja naiste oodatava eluea pikkus. Sellel taustal on kerge märgata suurt erinevust eestlaste ja mitte-eestlaste oodatavas keskmises elueas.

102 Ida-Virumaa 171 748 elanikust oli 1.01.2007. aastal 137 770 (80,2%) mitte-eestlased. Seega esindab Ida-Virumaa rahvastik suurel määral just mitte-eestlasi, kuid tõepoolest just seal elavaid mitte-eestlasi. Tallinna mitte-eestlased elavad paremates tingimustes ja saavad suuremat sissetulekut, seetõttu elavad nad kauem. Tallinnas moodustasid mitte-eestlased 1.01.2007. aastal 45,1% (178 914 inimest 396 852st) rahvastikust ja Põhja-Eesti regioonis e Harjumaal 40,5% (211 411 inimest 310 736st) rahvastikust. Kuna mitte-eestlaste osakaal on Tallinnas (ja Põhja-Eesti regioonis) väga suur, on tallinlaste eluea pikkuse ja surmapõhjuste kujunemisel mitte-eestlastel väga oluline osa.

103 Gleb Denissov (2007). Suremus. Rahvastik 2005-2006. Statistikaamet. Tallinn, lk 31.

104 Rahvastik 2005-2006. (2007) Statistikaamet. Tallinn, lk 83 ja 84.

Oodatav eluiga sünnihetkel soo järgi

Eestis paistab silma sellega, et erinevate ühiskonnarühmade, nt eestlaste ja mitte-eestlaste, kõrgharidusega ja algharidusega inimeste oodatav eluiga varieerub väga suurtes piirides. Samas Eesti ja Tallinna elanike oodatava eluea keskmised näitajad on suhteliselt sarnased, Tallinnal siiski õige veidi paremad.

Erinevused oodatavas elueas on soo ja rahvuse järgi Eestis välja kujunenud juba 1950. aastail. Kuigi viimasel ajal on oodatav eluiga igas vaadeldavas rahvastikurühmas kasvanud, on ka disproporsioonid suurenenud. Luule Sakkeus kirjutab: „Eestlaste ja mitte-eestlaste keskmise eluea trend on viie aastakümne jooksul olnud erinev. Mitte-eestlaste puhul avaldub pikaajaline stagnatsioon: 2005. aasta meeste eluiga ei ole saavutanud isegi 1970. aastate taset. Mitte-eestlastest naiste keskmine eluiga on kolme aastakümne järel veidi tõusnud, kuid eestlastest naistega võrreldes on kasv vaadeldaval ajavahemikul rohkem kui kaks korda aeglasem”.¹⁰⁵

Erinevused eestlaste ja mitte-eestlaste - või pigem põlisrahvastiku ja immigranptide, nagu rõhutavad juhtivad demograafid eesotsas Kalev Katusega - oodatavas elueas on tõepoolest erakordselt suured. Kuid tuleb veelkord rõhutada, et tabelis 1.31 esitatud Eesti meeste ja naiste oodatava eluea pikkuse rahvustevahelised erinevused sünnil ei ole väga suure tõenäolisusega otseselt laiendatavad Tallinna meeste ja naiste vastavale oodatavale elueale. Mitte-eesti rahvastik on igas Eesti piirkonnas isemoodi - Tallinna elanike, sh mitte-eestlaste oodatav eluiga on pikem ja Ida-Viru elanike oma lühem.

1.6.2. Mitte-eestlaste väiksema oodatava eluea tegurid

Miks mitte-eestlaste oodatav keskmine eluiga on eestlaste omast palju lühem? Tehes katset olukorda seletada, võib välja tuua järgmised tegurite rühmad. Mitte-eestlastel ...

- ... esineb immigranptidele omane kohanematus Eesti ühiskonnaga;
- ... on füüsiline ja vaimne tervis veelgi halvemas olukorras kui Eesti rahval tervikuna. Sellele lisandub ennasthävitavam tervisekäitumine, mis väljendub suures välispõhjusega surmade osakaalus (vt osa 4.1.). Tervisekäitumine ongi peamine eluea pikkust mõjutav tegur. Selle teguriterühma peapõhjuseks on sisserändamise tulemusel tekkinud stress ja kohanematus, ning asjaolu, et uue elukohamaa ühiskonda on kaasa toodud vanad väärtused ja sellele vastav käitumine;
- ... on kalduvus liialdada alkoholiga ja tarvitada muid uimasteid;

¹⁰⁵ Luule Sakkeus (2007). Rahvastiku areng sidusrühmade kaudu. Sotsiaaltrendid 4. Statistikaamet. Tallinn.

- ... on saastatum elukeskkond, nt Kirde-Eesti linnades ja Maardus, kus keskkonnas on rohkesti põlevkivi- ja teiste maavarade kaevandamisjääke, keemiatööstuse jääke ning suurte elektrijaamade tekitatud keskkonnanreostust. Kirde-Eesti on üks Euroopa saastatumaid piirkondi, ka Tallinnas elab ja töötab (või varem töötas) suur osa mitte-eestlasi Koplis (Põhja-Tallinna linnaosas), endises tehaste- ja vabrikuterohkes tööstuspiirkonnas, transporditihedas ja saastatud keskkonnas;
- ... demograafilised protsessid kas hilinevad või on ebastabiilsed. Ida poolt sisse rännanud rahvastiku, eriti venelaste, demograafilised protsessid kulgevad teises rütmis kui eestlaste omad - nad jäävad hiljaks.¹⁰⁶ Tava-päraselt peegeldavad immigrantrahvastiku demograafilised protsessid emamaa käitumismalli. Kui eestlastel algas oodatava keskmise eluea kasv 2000. aastate algusest (naistel varem ja meestel hiljem), siis mitte-eestlased, eriti mehed, on jäänud 1990. aastatesse või veel varasemasse aega ning nende oodatava eluea pikkuse kasvu algust võiks kohe-kohe oodata, kui vaid majanduslangus ette ei jõua protsesse aeglustama;
- ... esineb muid põhjusi, mis demograafilisi protsesse mõjutavad - kohatine madalam haridustase¹⁰⁷, madalam sotsiaalne staatus, väiksem kultuuri-tarbimine, suurem kuritegevus. Rahvastikuteadlane Kalev Katus kirjutab: „Kui eesti inimene, eriti mees, põleb keskmisest eurooplasest enam kui kümme aastat varem läbi, pole mõistagi tegemist kitsalt tervishoiuküsimusega. Selline inimene jõuab elu jooksul paratamatult vähem korda saata... nii luua kui tarbida heaolu”.¹⁰⁸

1.7. Peatüki kokkuvõte

Alljärgnevas tabelis (tabel 1.33) üritatakse käesolevas peatükis käsitletud demograafilist olukorda ja selle muutumist kogu Eestis ja Tallinnas hinnata rahvusrühmade järgi ning tabeli kujul. Hinnangus minnakse väga suurele üldistusele: soodne-ebasoodne, halb-hea, ühesugune. Eestlaste demograafiline seisund näib selle tabeli järgi olevat veidi parem kui mitte-eestlastel.

106 Kalev Katus (2004), op. cit. Artiklis Luule Sakkeus (2007). Rahvastiku areng sidusrühmade kaudu. Sotsiaaltrendid 4. Statistikaamet. Tallinn, käsitletakse nt sündimuse ebasünkroonsust eestlastel ja välispäritolu rahvastikul. Luule Sakkeus jõuab ka järeldusele, et sündimuse poolest ”on Ida-Viru maakonna mitte-eestlased hoopis teise koosseisuga kui näiteks Harju maakonna vastav rahvastikurühm”.

107 Vanusele standarditud suremus 100 000 inimese kohta on kõrgharidusega inimestel vähenenud, kuid põhiharidusega inimestel on see oluliselt suurenenud. Madala haridustasemega liitub ka madal sissetulek. Eriti suured on suremuse erinevused nimetatud haridusrühmade nooremates vanusrühmades, kus välispõhjustega surmade osakaal on põhiharidusega rühmas suur.

108 Kalev Katus (2004). Op. cit.

Tabel 1.33. Kokkuvõte: demograafiline olukord Eestis ja Tallinnas rahvusrihmade järgi¹⁰⁹

	Eesti		Tallinn	
	Eestlased	Mitte-eestlased	Eestlased	Mitte-eestlased
Rahvaarvu kasv/kahanemine	V	V	+	-
Soolised disproportsioonid *	V	V	V	V
Sooliste disproportsioonide muutumine	+	-	+	-
Sündimus	+	-	+	-
Suremus	+	-	+	-
Loomulik iive	+	-	+	-
Loomuliku iibe muutumine **	V	V	V	V
Abortide arv	+	-	+	-
Abortide arvu muutumine ***	V	V	V	V
Abiellumus (ametlikud abielud)	-	+	-	+
Abiellumuse muutumine ****	V	V	V	V
Vabaabielud	+	-	+	-
Lahutumus	+	-	+	-
Lahutumuse muutumine *****	V	V	V	V
Easmaabiellumusea muutumine	V	V	V	V
Üheliikmelised leibkonnad	-	+	-	+
Leibkonna keskmine suurus	-	-	-	+
Suured leibkonnad	+	-	-	-
Lasteta leibkondade arvu muutumine *****	V	V	V	V
Vanuskoosseis				
0-14aastased	+	-	+	-
15-19aastased	+	-	V	V
20-29aastased	V	V	V	V
30-64aastased	+	+	-	+
65+	+	-	+	-
Demograafiline tööturusurveindeks	+	-	-	-
Ülalpeetavate määr	-	+	-	+
Rahvuskoosseisu muutumine	+	-	+	-
Oodatav eluiga sünnihetkel	+	-	+	-
Oodatav eluea muutumine	+	-	+	-

* Soolised disproportsioonid püsivad.

** Loomulik iive pisut paraneb.

*** Abortide arv väheneb.

**** Abiellutakse sagedamini.

***** Lahutumus väheneb.

***** Lasteta leibkondade arv kasvab.

109 + olukord on parem, muutused on soodsamad ; - olukord on halvem, muutused on ebasoodsamad ; V olukord on enam-vähem ühesugune, muutused on samasuunalised.

Demograafiline realiteet rahvaarvu kahanemise näol seab piirid majanduse arengule, riigi julgeolekule ja riigi iseolemise võimele.

Optimismiks pole Eesti puhul justkui põhjust - seni kuni sündimus jääb alla eesti rahvuse või riigi rahvastiku taastetaseme, ning rahvaarv pole kasvama hakanud. Kuid Eesti ala rahvastik on oma varasematel rasketel aegadel (Liivi sõda, Põhja-sõda) tugevasti rahvastikku kaotanud ning hiljem kaotused taastanud ning edasi kasvanud. Ehk ka seekord?

Kommentaar peatükile *Rahvastik*

Kas ülevaates toodud järeldustega saab nõustuda

Ene-Margit Tiit, TÜ emeriitprofessor, matemaatiline statistika

Peatüki lõppjäreldused on ülemäära pessimistlikud. Ajaloo kulgu sajandite ulatuses ennustada oleks tulutu, aga lähimatel kümnenditel Eesti riiki ja rahvust hääbumine demograafilistel põhjustel ei ohusta. Seetõttu ei nõustu ma peatüki lõpus öelduga, nagu oleks Eesti puhul „*igal juhul tegu hääbuva rahvaga*“ ja et „*Demograafiline realiteet rahvaarvu kahanemise näol seab piirid majanduse arengule, riigi julgeolekule ja riigi iseolemise võimele.*“ Eestist väiksema rahvaarvuga riike on arvestatav hulk, neist mõnedki edukad, jõukad, arenguvõimelised - kuigi neiski rahvaarv ei kasva. 1,3 miljonit ei ole kriitiliselt väike rahvaarv rahvusriigi püsimiseks, ka Euroopa Liidus on mitu veel väiksema rahvaarvuga riiki.

Sündimusandmetest Euroopas on viimased ametlikult kättesaadavad 2006. aasta andmed ja need kinnitavad, et olukord on aasta-aastalt pisut paranenud. 2006. aastal ulatus Islandis sündimus taastetasemeni (SSK 2,08), Euroopa keskmine tase 1,53 ja Eesti 1,55 moodustasid taastetasemest vastavalt 73% ja 74%.

2. Elukeskkond

2. Elukeskkond	85
2.1. Elamistingimused: korter ja maja	85
2.1.1. Korter ja maja Eestis ning Tallinnas	85
2.1.2. Korter ja maja Tallinna linnaosades	96
2.2. Teenuste kättesaadavus ja kasutamine	97
2.2.1. Teenuste kaugus eluasemest	97
2.2.2. Sotsiaalteenuste ja -toetuste kasutamine Tallinnas	103
2.3. Suhtumine Tallinna elukeskkonda	106
2.3.1. Rahulolu Tallinna elukeskkonnaga	106
2.3.2. Suhtumine Tallinna linna planeerimisse	114
2.3.3. Suhtumine turistidesse	116
2.3.4. Elukeskkonna turvalisus	117
2.4. Liikuv ja muutuv Tallinn	121
2.4.1. Liikumisvahendid	121
2.4.3. Valglinnastumine	130
2.5. Peatüki kokkuvõte	134

Kommentaar. Millistele olulistele trendile osutab ülevaade?
Jelena Tamberg, rus.delfi.ee peatoimetaja. 137

2. Elukeskkond

2.1. Elamistingimused: korter ja maja

2.1.1. Korter ja maja Eestis ning Tallinnas

Kodu on inimese põhivajadusi, sest kvaliteetne eluase tekitab turvatunnet ja tagab seotuse ühiskonnaga. 1. jaanuaril 2007 oli Eestis 638 200 eluruumi, tuhande elaniku kohta 476. Paljude teiste Euroopa riikidega võrreldes on Eesti eluruumidega hästi varustatud. Eluruumide arv tuhande elaniku kohta on väiksem näiteks Poolas, Lätis, Leedus, Belgias, Iirimaa ja Hispaanias. Eestist rohkem on elurume Kreekas, Šveitsis, Soomes ja Prantsusmaal. Üks eluruumi kvaliteedi näitajaid on suurus. 2007. aastal oli Eesti eluruumis keskmiselt 61 ruutmeetrit pinda - elaniku kohta teeb see 28,9 ruutmeetrit. Eluruumi kvaliteet ja kättesaadavus on aasta-aastalt paranenud. Keskmine eluruumi pind elaniku kohta on 1994. aastaga võrreldes suurenenud 18% ja eluruumide arv tuhande elaniku kohta 14%. Teatud osa selles on eluruumide arvu suurenemise kõrval olnud ka vähenenud elanikkonnal.¹

Eesti keskmise leibkonna eluruumis on 1,1 tuba inimese kohta. 42% leibkondadest on tube rohkem kui leibkonnaliikmeid, kolmandikul on tubade arv liikmete arvuga võrdne. Neljandik leibkondadest on sunnitud elama tingimustes, kus on vähem kui üks tuba inimese kohta. Maal on suuremad eluruumid: rohkem kui poolel maaleibkondadest on rohkem kui üks tuba leibkonnaliikme kohta. Üksikud inimesed elavad tavaliselt kahetoalises eluruumis. Vähemalt kolme lapsega paari kodus on aga tavaliselt kitsas - 0,6 tuba inimese kohta.² On ka kodutuid, kel polegi oma eluruumi.³

Kui võrrelda elamistingimuste olukorda Eestis ja Tallinnas tubade arvu järgi ühe leibkonnaliikme kohta peamise koduse keele järgi aastail 2000 ja 2006 (vt tabel 2.1)⁴, siis selgub, et nii Eestis kui Tallinnas elavad eesti keelt kõnelevad leibkonnad lahedamalt (st hõredamalt) ja muud keelt kõnelevad leibkonnad⁵ tihedamalt, kusjuures vahe on just Eestis keskmiselt väga suur.

1 Marin Randoja (2007). Leibkondlik sidusus. Sotsiaaltrendid 4. Statistikaamet. Tallinn.

2 Marin Randoja (2007). Op cit.

3 Kodutute üldarv Eestis on sotsiaaltöötajate hinnangul 3000-3500, Tallinnas elab neist 2000. Vt Eesti eluasemevaldkonna arengukava 2008-2013. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium.

4 Tabelite 2.1., 2.4., 2.5., 2.10. ja 2.11. andmed pärinevad Statistikaameti leibkonna eelarve uuringutest.

5 Muud keelt kõnelevad leibkonnad on valdavas osas venekeelsed.

Üheks põhjuseks on mitte-eestlaste urbaniseerituse kõrge aste, ja linnas elatakse ikka tihedamalt kui maal. Etteruttavalt võib mainida, et mitte-eestlaste eluruumi väiksuse eestlastega võrreldes kompenseerib eluasemete paiknemine uuemates majades ja parem varustatus korterimugavustega.

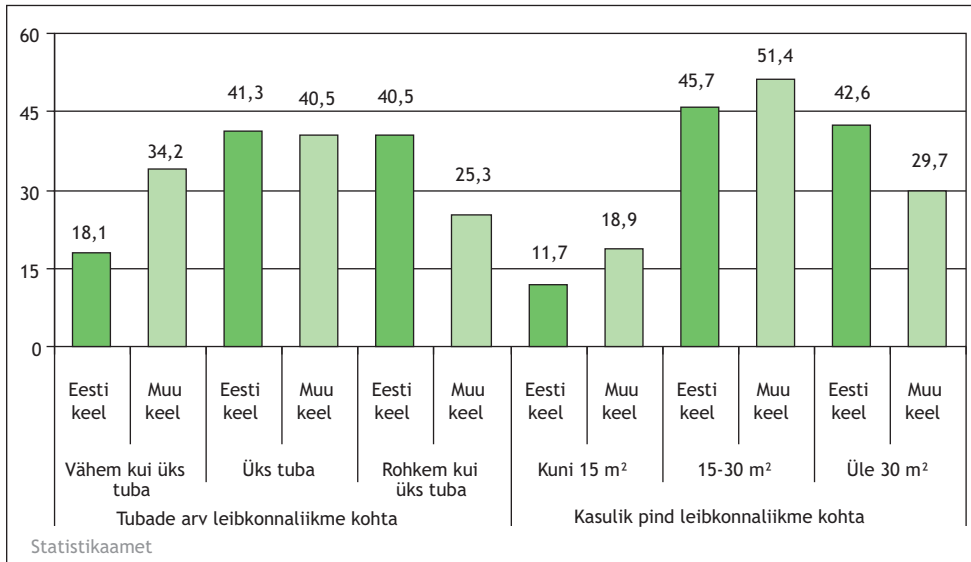
Tabel 2.1. Eesti ja Tallinna leibkondade eluaseme suurus 2000. ning 2006. aastal peamise koduse keele järgi, %

	Kokku		Peamine kodune keel			
			Eesti keel		Muu keel	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Tubade arv leibkonnaliikme kohta						
Eesti						
Vähem kui üks tuba	27,0	24,1	23,2	21,2	35,1	29,9
Üks tuba	33,1	33,7	30,6	30,7	38,6	39,8
Rohkem kui üks tuba	39,9	42,2	46,2	48,1	26,3	30,2
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Tallinn						
Vähem kui üks tuba	30,3	26,1	21,8	18,1	40,9	34,2
Üks tuba	38,1	40,9	37,4	41,3	38,9	40,5
Rohkem kui üks tuba	31,6	33,0	40,8	40,5	20,2	25,3
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kasulik pind leibkonnaliikme kohta						
Eesti						
Kuni 15 m ²	17,3	12,8	15,4	11,6	21,4	15,2
15-30 m ²	45,1	44,2	41,3	40,2	53,5	52,1
Üle 30 m ²	37,6	43,0	43,3	48,1	25,2	32,7
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Tallinn						
Kuni 15 m ²	20,2	15,2	15,5	11,7	26,0	18,9
15-30 m ²	48,1	48,5	44,4	45,7	52,7	51,4
Üle 30 m ²	31,7	36,2	40,0	42,6	21,3	29,7
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Statistikaamet

Eestlaste ja muud keelt (peamiselt vene keelt) kõnelevate inimeste korteriolukorda Tallinnas 2006. aastal iseloomustab joonis 2.1. Nagu selgub, eestlastest tallinlaste leibkondade eluase on avaram.

Tallinnas on elamistingimused, otsustades tubade arvu järgi ühe leibkonnaliikme kohta, kitsamad kui Eestis keskmiselt. Tähelepanu väärib aga asjaolu, et kui Eestis elasid eesti keelt kõnelevad leibkonnad 2006. aastal u 1,5 korda lahedamalt kui muu keele kõnelejad, siis Tallinnas oli see erinevus suurem - 1,6-1,9kordne ning linna ja maa erinevusega seejuures tegu olla ei saa. Muud keelt kõnelevate leibkondade tihedus oma eluasemes (korteris või majas) vähenes kiiremini,

Joonis 2.1. Tallinna leibkondade eluaseme suurus 2006. aastal peamise koduse keele järgi, %

kui see toimus eesti keelt kõnelevates leibkondades. Ühe leibkonnaliikme kohta tulevate tubade arv muutus aastail 2000-2006 järgmiste protsendipunktide võrra:

	Eesti keel	Muu keel
Eesti - vähem kui üks tuba	-2,0	-5,2
Tallinn - vähem kui üks tuba	-3,7	-6,7
Eesti - rohkem kui üks tuba	1,9	3,9
Tallinn - rohkem kui üks tuba	-0,3	5,1

Faktum & Ariko 2007. aasta juunis/juulis tehtud uurimuses⁶ vaadeldi muu hulgas ka elamistingimusi. Selgus, et Tallinna eestlastel on 1,5 korda vähem väikseid, so kuni 39 m² ja kaks korda rohkem suuri, 80-500 m² küündivaid kortereid. Vahepealse suurusega korterite osas on eestlaste ja mitte-eestlaste elamistingimused suhteliselt sarnased (vt tabel 2.2).

Tabel 2.2. Tallinna leibkonna eluaseme suurus rahvuse järgi 2007. aastal, %

Eluaseme suurus m ²	Kõik	Eestlane	Mitte-eestlane
Kuni 39,0	16	13	19
40,0-59,0	33	32	34
60,0-79,0	32	30	33
80,0-500,0	14	18	9
Vastamata	6	7	5

Faktum & Ariko (2007)

6 Kõik käesolevas peatükis toodud tabelid, mille allikaks on märgitud Faktum & Ariko (2007), on pärit uuringust Tallinna linnavalitsuse avalikud teenused juuni/juuli 2007. Faktum & Ariko. Tallinn. Tallinna linnavalitsuse tellimisel tehtud uurimuse käigus tehti 1060 personaalintervjuud Tallinna elanike (15aastased ja vanemad) seas. Uurimuse ülesandeks oli selgitada suhtumine erinevatesse linnavalitsuse poolt pakutavatesse avalikesse teenustesse.

Tartu Ülikooli teadlased Jüri Kõre ja Rein Murakas koostasid 2006. aastal Tallinna linnavalitsuse tellimisel sotsiaalgeograafilise töö⁷ Tallinna ja selle ümbruse elamistingimuste kohta.⁸ Elamistingimustest käsitleti selles uuringus rahulolu eluruumi suurusega, millest selgus, et eestlased olid venelastega võrreldes rahulolevamad (pigem ei ole rahul ja ei ole üldse rahul: eestlased 10,2% ja venelased 16,8%), vt tabel 2.3.⁹

Tabel 2.3. Rahulolu eluruumi suurusega (tubade arvuga) Tallinnas 2006. aastal rahvuse järgi, %

	Eestlane	Venelane	Kõik
Igati rahul	72,0	68,1	69,6
Pigem rahul	17,5	14,4	15,8
Pigem ei ole rahul	7,9	13,1	10,9
Ei ole üldse rahul	2,3	3,7	3,2
Ei oska öelda	0,4	0,7	0,5
Kokku	100,0	100,0	100,0

Jüri Kõre, Rein Murakas (2006).

Elamu tüüp (vt tabel 2.4) diferentseerib kogu Eestit hoopis teisiti kui Tallinna.

Tabel 2.4. Eesti ja Tallinna leibkondade elamu tüüp ja seisund 2000. ning 2006. aastal peamise koduse keele järgi, %

	Kokku		Peamine kodune keel			
			Eesti keel		Muu keel	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Eesti						
Leibkonnad elamu tüübi järgi						
Talumaja	9,0	10,0	12,8	14,6
Pereelamu või ridaelamu	20,3	19,5	27,8	26,6	4,1	5,1
Korterelamu või muu elamu	70,7	70,5	59,4	58,9	95,3	94,1
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

7 Jüri Kõre, Rein Murakas (2006). Tallinna ja naaberomavalitsuste elamualade uuring. Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond. Tartu.

8 Tallinna linna puudutava intervjuude-osa viis märtsis/aprillis läbi Faktum & Ariko eraldi tööna, küsitledes 1334 inimest vanuses 20-75 aastat, kes esindasid nii linna tervikuna kui ka linnaosi. 53.5% vastanutest olid eestlased, 40.7% venelased ja 5.5% muud rahvused. Küsitletud muude rahvuste väikese hulga ja seetõttu andmete väiksema usaldusväärsuse tõttu esitatakse tabelites vaid eestlaste ja venelaste vastusejaotusi. Nende tabelite parem veerg pealkirjaga *Kõik* võtab aga kokku eestlaste, venelaste ja muude rahvuste andmed. Käesolevas peatükis toodud tabelid, mille allikaks on märgitud Jüri Kõre, Rein Murakas (2006), on pärit nimetatud uuringust.

9 Väiksem kui rahulolu tubade arvuga on rahulolu eluruumi üldpinna ja abiruumidega. St tänapäevane *standard* nõuab teistsugust üld- ja elamispinna proportsiooni kui sõjajärgses elamuehituses järgiti. Kui tegelik eluruumi keskmine suurus oli küsitletutel 59,2 m², siis soovitud (optimaalne) eluruumi pind on 75 m² (tänapäevase 3-toalise korteri pind).

	Kokku		Peamine kodune keel			
			Eesti keel		Muu keel	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Elukoha valmimise aja järgi						
Enne 1946	19,4	18,6	25,7	25,4	5,8	4,8
1946-1960	12,0	12,6	12,7	13,0	10,4	11,8
1961-1970	19,0	19,8	17,8	18,6	21,6	22,3
1971-1980	23,7	24,3	20,6	20,9	30,3	31,1
1981 ja hiljem	22,5	24,6	20,4	22,0	27,0	30,0
Valmimise aeg teadmata	3,4	...	2,8	...	4,8	...
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Eluruumi seisundi järgi**						
Hea või väga hea	39,1	50,2	38,0	50,9	41,6	48,8
Rahuldav	50,7	43,8	52,7	42,9	46,3	45,6
Kehv	10,2	6,0	9,3	6,2	12,1	5,6
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Tallinn						
Leibkonnad elamu tüübi järgi						
Pereelamu või ridaelamu	11,9	7,7	19,8	13,7
Korterelamu või muu elamu	88,1	92,3	80,2	86,3	97,7	98,5
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Elukoha valmimise aja järgi						
Enne 1946*	14,1	9,6	20,1	15,5	6,7	...
1946-1960	12,1	10,0	14,4	12,6	9,4	7,3
1961-1970	21,7	27,7	21,2	28,4	22,3	26,9
1971-1980	26,7	29,7	24,2	26,8	29,8	32,7
1981 ja hiljem	21,0	23,0	16,0	16,6	27,1	29,6
Valmimise aeg teadmata	4,4
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Eluruumi seisundi järgi*						
Hea või väga hea	41,2	58,3	40,9	61,3	41,6	55,1
Rahuldav	49,6	38,6	51,4	35,5	47,4	41,7
Kehv	9,2	3,2	7,7	...	11,0	...
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Statistikaamet

... arv on statistiliseks mõõtmiseks liiga väike.

* hea või väga hea - heas korras / uus / värskest remonditud; rahuldav - mõnevõrra amortiseerunud; kehv - on suuri ja olulisi puudusi.

2006. aastal elas Eesti leibkondadest talumajas u 10%, pereelamus või ridaelamus 20% ja korterelamus 70%. Tallinnas talumaju reeglina pole, ka pereelamus ja ridaelamus elas suhteliselt vähe leibkondi (u 8%), ülejäänud - u 92%, elas korterelamus.

Eestis on elamuna levinud eesti keele kõnelejate seas ka talumaja - 2006. aastal u 15%, samuti pereelamu või ridaelamu - u 27%, ülejäänud 59% kasutavad korterelamut või muud elamut. Muud keeli kõnelevad leibkonnad talumajas reeglina ei ela, ka pereelamus või ridaelamus elas neist vaid 5%, valdav eluaseme tüüp on korterelamu - 94%. Tallinnas elasid 2006. aastal eesti keelt rääkivad leibkonnad 14% ulatuses pereelamus või ridaelamus ja 86% ulatuses korterelamus, muud keelt kõnelevatest leibkondadest 98-99% korterelamus (vt tabel 2.4).

Elamu vanusega on asi ühemõtteliselt selge: muud keelt kõnelevad leibkonnad saabusid Eestisse nõukogude ajal ning asustasid peamiselt neile rajatud korteremajad Eesti linnades, eriti Kirde-Eestis ja Tallinnas uuslinnaosades. Seepärast elavad keskmised eestlased tänapäevani mitte-eestlastega võrreldes vanemates, sageli vähekorruselistes majades.

2006. aastal olid elukoha valmimise ajajärgu erinevused leibkonna koduse keele järgi protsendipunktides järgmised (muu keele seisukohalt mõõtes):

	Eestis	Tallinnas
Enne 1946	-20,6	...
1946-1960	-1,2	-5,3
1961-1970	3,7	-1,5
1971-1980	10,2	5,9
1981 ja hiljem	8,0	13,0

Loetelu täpsustab, et Eestis elas 2006. aastal enne 1946. aastat ehitatud majades muud keelt kõnelevaid leibkondi üle 20 protsendipunkti võrra vähem kui eesti keelt kõnelevaid leibkondi. Tallinnas ei saagi seda mõõta, sest nii vanades majades elavaid muud keelt kõnelevaid leibkondi 2006. aasta leibkonnauuringu kohaselt peaaegu ei leidunud. Hilisematel perioodidel (1971-1980 ning 1981 ja hiljem) ehitatud elamutes elas muud keelt kõnelevaid leibkondi oluliselt rohkem kui eesti keelt kõnelevaid leibkondi (Eestis vastavalt 10,2 ja 8,0 ning Tallinnas 5,9 ja 13,0 protsendipunkti võrra).

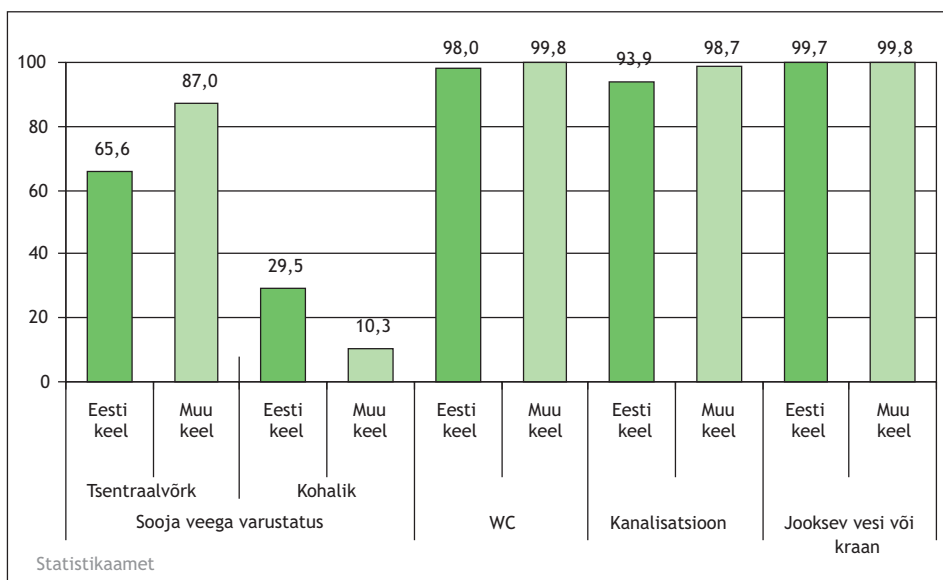
Pöördudes objektiivsetelt näitajatelt, milleks on tubade arv leibkonnaliikme kohta, kasulik pind ühe leibkonnaliikme kohta, elamu tüüp ja vanus, sellise subjektiivse näitaja juurde nagu hinnang eluruumi seisundile, siis 2000. ja 2006. aastal oli Tallinnas kogu Eestiga võrreldes protsentuaalselt rohkem neid, kes hindavad oma eluruumi seisundit heaks või väga heaks, ning vähem neid, kes hindavad seda rahuldavaks või kehvaks (vt tabel 2.4). Kui võrrelda eesti ja muud keelt kõnelevaid leibkondi, siis 2000. aastal oma eluruumi heaks või väga heaks pidavate inimeste seas oli muukeelseid rohkem nii kogu Eestis kui Tallinnas, kuid 2006. aastal vastupidi - eestikeelsed oli rohkem. Kõigi Eesti elanike seas oli palju neid, kelle arvates nende eluruumi seisundi hinnang muutus aastail 2000-2006 kiiresti paremaks, kuid eestikeelsetel paranes hinnang kiiremini kui muukeelsetel, ning seda eriti Tallinnas (vt tabel 2.4).

Lihtsate korterimugavuste olemasolu polegi Eestis enesestmõistetav (vt tabel 2.5) ning ka Tallinnas jätab see kohati paremat soovida (vt joonis 2.2).

Tabel 2.5. Eesti ja Tallinna leibkondade eluaseme elementaarsed mugavused 2000. ning 2006. aastal peamise koduse keele järgi, %

	Kokku		Peamine kodune keel			
			Eesti keel		Muu keel	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Eesti						
Vee saamise võimalus						
Jooksev vesi või kraan	88,7	91,3	84,6	88,1	97,5	97,6
Kaev, allikas või muu võimalus	11,3	8,7	15,4	11,9	2,5	2,4
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kanaliseerimise olemasolu						
Kanaliseerimisvõrk	76,5	76,7	67,8	67,7	95,4	94,7
Lokaalne kanalisatsioon	12,2	14,0	16,7	19,7	2,4	2,6
Kanaliseerimine puudub	11,3	9,3	15,5	12,6	2,2	2,7
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Tualettruumi olemasolu						
Veeklosett	78,6	82,4	70,3	75,7	96,3	95,8
Kuivkäimla	14,0	11,3	19,5	15,5	2,2	2,7
Käimla väljas	7,4	6,3	10,2	8,7	1,4	...
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Sooja veega varustatus						
Tsentraalvõrk	42,0	43,6	30,4	29,5	67,2	71,9
Kohalik veevarustus	29,9	37,9	34,3	46,7	20,5	20,4
Soe vesi puudub	28,1	18,5	35,3	23,8	12,3	7,7
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Tallinn						
Vee saamise võimalus						
Jooksev vesi või kraan	99,8	99,7	99,8	99,7	99,7	99,8
Kaev, allikas või muu võimalus	0,2
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kanaliseerimise olemasolu						
Kanaliseerimisvõrk	91,7	96,3	86,7	93,9	97,9	98,7
Lokaalne kanalisatsioon	8,0	3,0	13,0
Kanaliseerimine puudub	0,3
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Tualettruumi olemasolu						
Veeklosett	95,5	98,9	92,5	98,0	99,2	99,8
Kuivkäimla	4,4	...	7,3
Käimla väljas
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Sooja veega varustatus						
Tsentraalvõrk	65,6	76,1	58,1	65,6	74,9	87,0
Kohalik veevarustus	19,7	20,0	26,3	29,5	11,7	10,3
Soe vesi puudub	14,7	3,8	15,7	...	13,4	...
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Statistikaamet

Joonis 2.2. Tallinna leibkondade eluasemete elementaarsed mugavused 2006. aastal peamise koduse keele järgi, %

Kuigi tabelis 2.5 ja joonisel 2.2 toodud elementaarsete korterimugavuste olemasolu võiks tänapäeva standardeid arvestades eeldada, pole isegi Tallinnas kraanist jooksva vee, kanalisatsiooni, veekloseti ja sooja vee olemasolu 100-protsendiliselt tagatud.¹⁰ Muud keelt (enamasti vene keelt) kõnelevate inimeste leibkonnad on nii Eestis kui Tallinnas eluaseme mugavustega paremini varustatud kui eestlased.

Nimetatud korterimugavustega varustatuse olukord oli 2006. aastal järgmine (leibkondade %, lähteandmed on võetud tabelist 2.5):

<u>Eesti</u>	Keskmiselt	Eestikeelne	Muukeelne
Vesi kaevust (allikast vms)	9	12	2
Kanalisatsioon puudus täiesti	9	13	3
Veeklosetti pole	18	24	4
Soe vesi puudub	19	24	8
<u>Tallinn</u>			
Soe vesi puudub	4		

Rohkem kui kümnendikul leibkondadest Eestis pole veevärki ja kanalisatsiooni, ligi veerandil pole veeklosetti ja sooja vett. Olukord küll aegamisi paraneb. Kortermugavuste poolest on Tallinn pealinna ja suurima Eesti linnana kogu riigiga võrreldes palju paremal järjel, nagu seda on ka muukeelsed leibkonnad eestikeelsetega võrreldes. Tallinnas on tänavaid, kus pole kanalisatsiooni, ja

¹⁰ Tallinnas siiski leibkonnad, kelle eluasemes vaadeldavad elementaarsed korterimugavused puudusid, Statistikaameti leibkonna eelarve uuringu valimisse enamasti ei sattunud.

eluasemeid, kus pole veeklosetti, kuid seal elavaid leibkondi sattus leibkonna eelarve uuringu valimisse väga vähe. Väiksel osal, u 4% Tallinna leibkondadest tuleb sooja vee saamiseks ise vett primitiivsel viisil soojendada.

Jüri Kõre ja Rein Muraka (2006) uurimuse kohaselt oli Tallinna leibkondadest 90%l keskküte (2000. aasta rahvaloenduse järgi 82,1%), külm vesi 99,9% (98,3%), veeklosett 97,4% (93,2%) ja vann, dušš, saun 95,9% (91,4%).¹¹

Järgnevalt käsitletakse muid eluasemega seotud näitajaid Tallinnas. Kuna andmed on saadud eelviidatud, ainult Tallinna hõlmavatest uuringutest, siis võrdlust kogu Eestiga rakendada ei saa.

Kuidas saadi Tallinnas oma eluaseme omanikuks? Tabeli 2.6 andmetel peamiselt erastamise teel. Kokku kinnitas 90% venelastest, et nad erastasid 1990. aastatel eluruumi. Samasugune võimalus oli ainult 73,5% eestlastest.

Tabel 2.6. Osavõtt erastamisest Tallinnas rahvuse järgi (2006. aasta küsitlus), %

	Eestlane	Venelane	Kõik
Erastasin, see on sama eluruum, kus ma praegu elan	51,4	71,4	61,2
Erastasin, aga praegu ma selles eluruumis enam ei ela	22,1	18,6	20,0
Eluruum, mida kasutasime, ei kuulunud erastamisele	12,7	3,8	8,6
Eluruum jäi erastamata muul põhjusel	7,3	2,3	5,0
Ei oska öelda	6,4	3,9	5,2
Kokku	100,0	100,0	100,0

Jüri Kõre, Rein Murakas (2006)

Nõukogude ajal elasid venelased jt mitte-eestlased valdavalt üürikuuna linna või tööandja (tehase) korteris, kooperatiivkorterites aga, mis tuli ise välja maksta, elas linnaosade keskmisega võrreldes rohkem eestlasi. Erastamise tulemusena tekkinud õigusi (õigus käsutada vabalt erastatud eluruumi) on eestlased siiski aktiivsemalt kasutanud - 30% eestlastest, kes eluruumi erastasid, on tänaseks kolinud juba uuele elamispiinnale. Venelastest on elukohta vahetanud 20,6% erastanutest.¹²

Tabel 2.7 kinnitab taas, et omanikuks saadi peamiselt erastamisega, kusjuures venelaste leibkondade seas on erastajaid rohkem (67,4%) ja eestlaste hulgas vähem (44,6%). Teine levinum tee on eluaseme ostmine või ehitada laskmine, kusjuures eestlastel on see sagedasem kui venelastel. Valdavalt eestlastele iseloomulikud omanikuks saamise teed on pärimine ja eluaseme ise ehitamine.

11 Jüri Kõre, Rein Murakas (2006). Op cit.

12 Jüri Kõre, Rein Murakas (2006). Op cit.

Tabel 2.7. Käesoleva eluaseme omanikuks saamise teed Tallinnas 2006. aasta andmeil, %

	Eestlane	Venelane	Kõik
Ehtasime ise	7,8	1,4	5,0
Ostasime (lasime ehitada)	35,0	27,4	30,8
Saime omanikuks pärimisega	9,3	1,2	5,6
Saime omanikuks erastamisega	44,6	67,4	55,5
Muu variant	3,3	2,6	3,2

Jüri Kõre, Rein Murakas (2006)

Jüri Kõre ja Rein Muraka uurimisaruande andmeil oli 2006. aastal 91% küsitlitud Tallinna leibkondadest kasutatava eluruumi omanikuks, 7,5% oli üürnikke ja 1,5% kasutas korterit muul õiguslikul alusel või kokkuleppel omanikuga. Faktum & Ariko 2007. aasta uuringu tulemused olid enam-vähem sarnased: omanikke 85%, üürnikke 10%, 1% elas sotsiaalkorteris ning 2% kasutas elamispinda tasuta.

Kuidas hindavad tallinlased oma praegusi (2006. aasta) elamistingimusi 10 aastat varasematega võrreldes, võib jälgida tabelist 2.8. Hinnang elamistingimustele (eluasemele) täna ja 10 aastat tagasi näitab selget nihet paranemise poole. 34,8% vastanutest märgib, et elamistingimused on jäänud samasuguseks, mõnevõrra paremad on need 25,2% ja tunduvalt paremad 23,9% tallinlaste hinnangul.

Tabel 2.8. Hinnang elamistingimustele Tallinnas 2006. aastal võrreldes 10 aastat varasema ajaga rahvuse järgi, %

	Eestlane	Venelane	Kõik
Praegu on elamistingimused tunduvalt paremad	24,6	22,7	23,9
Praegu on elamistingimused mõnevõrra paremad	22,9	28,1	25,2
Üldiselt on elamistingimused samad	35,3	33,8	34,9
Praegu on elamistingimused mõnevõrra kehvemad	6,2	6,9	6,4
Praegu on elamistingimused tunduvalt kehvemad	2,6	1,0	1,9
Ei oska öelda	8,4	7,6	7,8
Kokku	100,0	100,0	100,0

Jüri Kõre, Rein Murakas (2006)

Eestlaste ja venelaste hinnangud oma elamistingimustele 2006. aastal ja 10 aastat varem on sarnased: eestlastest ligi pooled ja venelastest täpselt pooled arvasid, et elamistingimused on neil 2006. aastal tunduvalt paremad või mõnevõrra paremad kui kümne aasta eest (vt tabel 2.9). Ainult 8-9% vastanuist hindas oma 2006. aasta elamistingimusi mõnevõrra või tunduvalt kehvemateks. See tähendab, et kümne aasta jooksul toimus elamistingimuste suur paranemine, kusjuures nn võitjaid on kuus korda rohkem kui kaotajaid. Elamistingimuste paranemisele aitas peale kasvavate sissetulekute ja uusehituse tempo kiirenemise kaasa nii Venemaale lahkujate suur hulk kui ka negatiivne loomulik iive - elamiseks tekkis palju rohkem ruumi ega pea enam elama täiesti amortiseerunud majades.

Eluaseme kvaliteedi üks näitajaid on remondivajadus, mis vanades majades on objektiivselt suurem. Kuid remondivajaduse hinnang sisaldab subjektiivset elementi - kriitiliselt meelestatud, täiuslikkust taotlev, aktiivne ja majanduslikke ressursse omav leibkond leiab ikka midagi remontida või ümber teha. Rahvuse järgi hinnang oma elamu remondivajadusele palju ei erine (vt tabel 2.9). Väike erinevus seisneb selles, et eestlased, kes elavad vanemates majades, arvavad pisut sagedamini, et nende maja vajab kapitaalremonti (28,0% venelaste 25,5% vastu), venelased aga leiavad veidi sagedamini, et vaja on väiksemat remonti või pole üldse remonti vaja.

Tabel 2.9. Hinnangud elamu remondivajadusele Tallinnas 2006. aastal, %

	Eestlane	Venelane	Kõik
Üldiselt ei vaja	20,3	21,3	21,0
Jah, vajab väiksemat remonti	43,5	45,9	44,6
Jah, vajab kapitaalremonti	28,0	25,5	26,9
Ei oska öelda	8,2	7,3	7,5
Kokku	70,9	74,5	72,2

Jüri Kõre, Rein Murakas (2006)

Viimase 10 aasta jooksul on oma praeguses eluruumis suuremahulist remonti juba teinud 33,9% eestlastest ja 22,5% venelastest.¹³ Selles osas on rahvuslik erinevus 1,5kordne, ent eestlaste elamute palju kõrgemat vanust arvestades (vt tabel 2.4) ei jäänudki muud üle, kui need ära remontida. Aastaks 2006 oli eestlaste ja venelaste elamute remondivajadus enam-vähem ühtlustunud (vt tabel 2.7). Eestlastel oli vajaduse kõrval kapitaalremonti teha ka selleks parem rahaline võimalus, sest nad teenisid rohkem (vt 3. pt). Peale selle, et eestlased kasutasid ressursse eluruumi laiendamiseks ja mugavuste kaasajastamiseks, üritasid nad üha sagedamini kolida suurest kortermajast pereelamusse, ridamajja või vähekorruselisse kortermajja.

2006. aastal oli leibkonnaliikme kuukeskmise sissetulek 4343 krooni ja väljaminek 3712 krooni kuus. Eluasemele kulutati 566 krooni. Toidukulutuste kõrval on eluasemekulutused leibkonna kulutuste struktuuris teisel kohal (hõlmavad kogukulutustest 15%). Ehkki eluasemekulutuste osatähtsus on viimase kümne aastaga vähenenud, on nende osatähtsus sundkulutustes (nendeks on toidu- ja eluasemekulutused) suurenenud, ulatudes 2006. aastal 38%ni.¹⁴

Leibkondade kõige olulisemad eluruumiprobleemid on küsitlusuuringu kohaselt eluruumi liigne kallidus (35%), väike tubade arv (20%), eluruumi väiksus (19%) ja piirkonna vähene turvalisus (16%). Maapiirkondades on eluruumid sagedamini halvas seisus ja mugavusteta. Eluaseme kättesaadavuse probleemid, sobimatu elamistingimused ja sotsiaaleluruumide vähesus omavad suurt rolli kodutuse

¹³ Jüri Kõre, Rein Murakas (2006). Op cit.

¹⁴ Marin Randoja (2007). Op cit.

tekkimisel. Eluruumide kättesaadavuse probleeme on ka üksi elavatel inimestel, üksikvanematel, lasterikastel peredel ja noortel.¹⁵ Võrreldes 2000. aastaga ei ole leibkonna eluruumi peamised probleemiallikad muutunud. Vähenenud on nende leibkondade arv, kellele teeb muret eluruumi hind, vähene turvalisus, mugavusteta ja halvas seisundis eluruum. Veidi rohkem on probleemiks eluruumi suurus ja tubade arv.

2.1.2. Korter ja maja Tallinna linnaosades

Lühike linnaosade kirjeldus esitatakse joonealusena.¹⁶ Tallinn on ilmselt suurima korteriomanike osatähtsusega pealinn Euroopas: 91% küsitletutest on kasutatava eluruumi omanikud. Omaniku ja üüriarvustuse proportsioon linnaositi on loogiline, kõrgeim on omanike osa traditsioonilistes eramupiirkondades Pirital ja Nõmmel. Järgnevad riigi/munitsipaaluruumide erastamise järgselt korteriomanikega asustatud piirkonnaks muutunud Mustamäe, Lasnamäe, Kristiine ja Haabersti linnaosa. Madalaima eraomanike (ja vastavalt suurima üüriarvustusega) linnaosadeks on Põhja-Tallinn ja Kesklinn (üüriarvustuse 13,5% ja 10,4%).¹⁷

Omanikuks saamise levinuim tee on erastamine. Linnaositi on erastajate protsent väga erinev. Kõige ulatuslikumalt võtsid erastamisest osa Lasnamäel küsitletud elanikud - 88,2% leibkondadest erastas eluruumi. Kõrge on erastamisest osavõtnute osa ka Mustamäel (84,6%), Haaberstis (82,6%), Põhja-Tallinnas (81,6%), Kesklinnas (79,7%) ja Kristiines (75%). Nõmmel oli erastajaid 62,7% ja Pirital 52,4%.

Suhteliselt kõrge on isikute osa, kes on oma eluruumi ise ehitanud, ostnud või lasknud ehitada (viimasest rühmast moodustavad põhiosa endiste kooperatiivkorterite elanikud). Kokku on Tallinnas peaaegu 32% leibkondadest ostnud või ehitanud ise oma eluruumi, väikseim on see protsent Haaberstis (22,6%) ja kõrgeim Pirital (65,2%).

15 Marin Randoja (2007). Op cit

16 Järgnevalt on toodud linnaosade eestlaste protsent Rahvastikuregistri järgi 01.01.2008 (vt ka 1. pt, osa 1.1.), sulgudes aga eesti keelt emakeelena kõnelejate protsent 2000. aasta rahvaloenduse andmeil: Haabersti 48,8 (51), Kesklinn 71,1 (68), Kristiine 67,8 (67), Lasnamäe 28,6 (33), Mustamäe 57,4 (59), Nõmme 83,8 (82), Pirita 81,6 (89), Põhja-Tallinn 41,9 (42). Linnaosade hoonestuse võib jagada madalaks (vähekorruseliseks, 1-3 korrust) nagu Pirital; keskmadalaks (1-3-korruselised on ülekaalus) nagu Kesklinnas (1-3 korruselisi 73%), Põhja-Tallinnas (74%) ja Kristiines (67%); ning kõrgeks (5-9 korruselised on valdav) nagu Haaberstis (Väike-Õismäel), Lasnamäel ja Mustamäel. Ühepereelamuid on kõige rohkem Pirital ja Nõmmel (70-80%), neid on veidi ka Kristiines (erinevaid andmeid 11-17%), teistes linnaosades aga väga vähe. Jüri Kõre ja Rein Muraka Tallinna elukeskkonna uuringu andmeil oli Tallinnas pere eluruumi keskmine suurus tublisti üle keskmise Pirital (104 m²), Nõmmel (85 m²) ja ka Kristiines (64 m²), alla keskmise Põhja-Tallinnas (49 m²), Mustamäel (52 m²) ja Lasnamäel (56 m²). (Jüri Kõre, Rein Murakas (2006). Op cit).

17 Jüri Kõre, Rein Murakas (2006). Op cit.

Tallinna elukeskkonna uuring¹⁸ fikseerib aga erakordselt suure edasimineku elamistingimuste osas 1996-2006 ka erinevates linnaosades. Suurim murrang elamistingimustes on toimunud Nõmmel ja Pirital, kus vastavalt 70% ja 71% küsitlertutest kinnitas, et elamistingimused on kas tunduvalt või mõnevõrra paranenud. Magalapiirkondade (Haabersti, Lasnamäe, Mustamäe) elanikest tunnistab elamistingimuste paranemist 40-60%. Neis piirkondades pole kuigi suur nende osa, kelle väitel elamistingimused on halvenenud (5%, erandiks Mustamäe 10%ga). Vastuolulisem on seis Kesklinna, Kristiine ja Põhja-Tallinna linnaosades, kus elamistingimused on küsitlertute hinnangul halvenenud vastavalt 14,8%, 12,8% ja 10,6% leibkondadel. Need on linnaosad, mille arengul peaks terasemalt silma peal hoidma.

Tallinna linnaosade elukeskkonna väärtust inimeste jaoks näitab ka eluruumi pinna ruutmeetri keskmine üürihind ja korteri (või eluruumi pinna) ruutmeetri keskmine ostu-müügi hind. Tallinnas on need pidevalt püsinud linna keskmisest palju suuremana Kesklinnas ja Pirital (hind on seal enam-vähem võrdsel tasemel), kõigis teistes linnaosades jäävad vastavad hinnad linna keskmisest oluliselt madalamaks ning omavahel palju ei erine. Lasnamäe ja eriti Põhja-Tallinna linnaosa peeti veel 2004. aastal linna kõige odavama kinnisvaraga piirkondadeks, aga korterihinnad nendes linnaosades on teistele järele jõudnud. Nõmme linnaosa on küll hinnatud looduskeskkonna pärast, kuid elutingimused vanades renoveerimata puumajades ei sobi paljudele, seetõttu pole sealsed üürikorterid just kõrges hinnas.¹⁹

2.2. Teenuste kättesaadavus ja kasutamine

2.2.1. Teenuste kaugus eluasemest

Kodu asukohast sõltub nii mitmesuguste teenuste (kaubandus, haridus, arstiabi, huviklubid) kättesaadavus kui ka kogukond, kuhu kuulutakse. Halva kvaliteedi või asukohaga eluase tekitab tihti sotsiaalset eraldumist - sellised hooned koonduvad teatud linnaosadesse või piirkondadesse. Sinna suunduvad vähem kindlustatud leibkonnad, samal ajal kui kesklassi või rikkad leibkonnad kogunevad teistesse piirkondadesse.

18 Jüri Kõre, Rein Murakas (2006). Tallinna ja naaberomavalitsuste elamuualade uuring. Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond. Tartu

19 Tallinn arvudes 2007. Tallinna Linnavalitsus, Tallinn 2008, lk 26 ja 28. Tallinna keskmised eluruumi pinna üürihinnad kroonides olid 2007. aastal 1-toalisel 143, 2-toalisel 134 ja 3-toalisel 132; Kesklinnas 1-toalisel 166, 2-toalisel 147 ja 3-toalisel 143; Pirital 1-toalisel 150, 2-toalisel 146 ja 3-toalisel 145; Lasnamäel 1-toalisel 125, 2-toalisel 102 ja 3-toalisel 112, Nõmmel 1-toalisel 133, 2-toalisel 121 ja 3-toalisel 92 (samal, lk 26).

Teenuste saamise/pakkumise seisukohalt jaotub teenindusvõrk põhimõtteliselt kolme tasandisse: igapäevased teenused (osutatakse naabruskonnas, asumis), perioodilised teenused (osutatakse linnaosas) ja episoodilised teenused (osutatakse linnas). Kasutatud uurimustes episoodilisi teenuseid ei käsitletud ja siin saab anda ülevaate igapäevaste ja perioodiliste teenuste kättesaadavusest.

Oletada võib, et Tallinnas on teenused nii ruumilises kui rahalises mõttes hästi kättesaadavad. Kuid milline on teeninduse rahvuslik lõige? Tabelitest 2.10 ja 2.11 selgub, et teenuste ruumiline kättesaadavus on tõepoolest kogu Eestis märksa halvem kui Tallinnas. Kuid tähelepanu väärib, et eesti keelt kõnelevatel leibkondadel on see kõikide vaadeldud teenindusliikide osas halvem kui muud keelt kõnelevatel (vt tabelid 2.10 ja 2.11). Tallinnas paiknevad teenused inimeste eluasemele keskmiselt lähemal kui Eestis. Rahvuslikud erinevused teenuste ruumilisel kättesaamisel tulevad asjaolust, et eestlased (eesti keelt kõnelejad) elavad hajusamalt ja mitte-eestlased (muud keelt kõnelejad) kompaktsemalt. Mitte-eestlased elavad Eestis peamiselt suuremates linnades, eestlased (eesti keelt kõnelejad) ka maal ja väikelinnades. Vaadeldava aja jooksul, st aastail 2000-2006 Eesti eestlastel lähim ühissõidukipeatuse kaugus suurenes eluasemest, mitte-eestlastel aga vähenes (vt tabel 2.10). Lähima statsionaarse poe kaugus kasvas nii Eesti eestlastel kui mitte-eestlastel, kuid eestlastel kasvas see rohkem.

Tabel 2.10. Teenuste paiknemiskaugus Eestis leibkondade eluasemest 2000. ning 2006. aastal peamise koduse keele järgi, %

	Kokku		Eesti keel		Muu keel	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Lähima ühissõidukipeatuse kaugus						
Kuni 0,5 km	76,1	74,6	72,2	68,4	84,6	87,1
0,5-1 km	15,5	15,5	16,5	17,6	13,4	11,3
Üle 1 km	8,4	9,9	11,3	14,1	1,9	...
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Lähima statsionaarse poe kaugus						
Kuni 0,5 km	72,1	64,0	65,9	56,3	85,4	79,5
0,5-1 km	73,9	17,4	14,9	18,3	11,7	15,5
1 - 2 km	5,2	5,8	6,7	7,4	1,9	2,6
Üle 2 km	8,8	12,8	12,5	17,9	...	2,4
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Lähima üldhariduskooli kaugus						
Kuni 0,5 km	42,3	39,0	36,4	32,9	55,2	51,2
0,5-1 km	25,8	29,6	24,4	23,7	28,7	32,3
1 - 2 km	13,7	13,9	15,4	15,8	10,1	9,9
2 - 5 km	10,6	10,8	13,7	14,3	3,9	3,9
Üle 5 km	7,6	9,8	10,2	13,3	2,1	2,6
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

	Kokku		Eesti keel		Muu keel	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Lähima arstiabi kaugus						
Kuni 0,5 km	21,8	19,8	20,8	19,6	24,0	20,2
0,5-1 km	22,6	22,6	20,2	20,3	27,8	27,2
1 - 2 km	21,0	25,3	19,2	21,1	24,9	33,8
2 - 5 km	22,8	18,0	24,1	19,4	20,0	15,3
Üle 5 km	11,8	14,3	15,7	19,6	3,3	3,5
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Statistikaamet

Lähima üldhariduskooli kaugus on Eesti muid keeli kõnelejatel palju lähemal kui eesti keelt kõnelejatel, kuid mõlemal vaatlusalusel rühmal see kaugus pisut suurenes. Eestlaste seas oli 2000. aastal 15,7% leibkondi, kel lähima arstiabi koha kaugus oli üle 5 kilomeetri ja 2006. aastal oli selliseid juba 19,6%; mitte-eestlastel oli niisuguseid leibkondi kõigest vastavalt 3,3% ja 3,5%.

Tallinnas (tabel 2.11) asustavad mitte-eestlased peamiselt nõukogude ajal rajatud paljukorruselisi linnaosi, kus igapäevaste ja perioodiliste teenuste kättesaa-

Tabel 2.11. Teenuste paiknemiskaugus Tallinna leibkondade eluasemest 2000. ning 2006. aastal peamise koduse keele järgi, %

	Kokku		Eesti keel		Muu keel	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Lähima ühissõidukipeatuse kaugus						
Kuni 0,5 km	92,8	94,7	92,2	93,4	93,6	96,2
0,5-1 km	6,4	4,7	7,0	5,5	5,7	...
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Lähima statsionaarse poe kaugus						
Kuni 0,5 km	85,8	80,1	83,4	76,9	88,8	83,3
0,5-1 km	11,8	16,4	13,3	17,7	10,1	15,1
1 - 2 km	1,8	2,8
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Lähima üldhariduskooli kaugus						
Kuni 0,5 km	56,7	57,3	52,7	52,2	61,7	62,4
0,5-1 km	27,7	27,8	29,3	28,0	25,8	27,6
1 - 2 km	11,0	11,5	13,3	15,1	8,3	7,8
2 - 5 km	4,1	3,3	4,5
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Lähima arstiabi kaugus						
Kuni 0,5 km	17,9	22,4	16,7	19,9	19,4	25,1
0,5-1 km	22,2	26,5	19,7	29,2	25,2	23,8
1 - 2 km	25,3	29,4	24,2	29,1	26,5	29,7
2 - 5 km	31,5	20,9	35,4	21,0	26,8	20,8
Üle 5 km	3,1	...	3,9
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

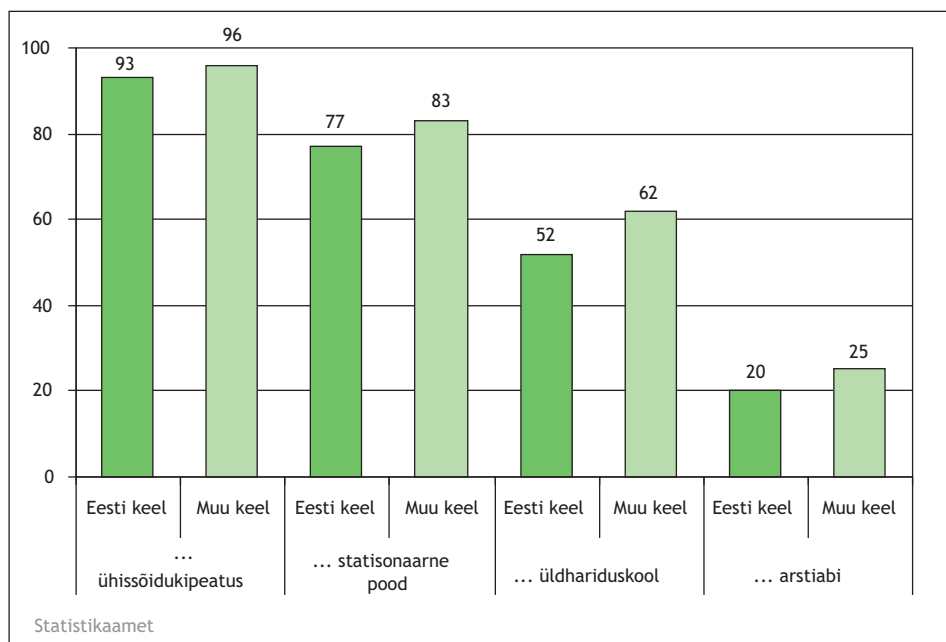
Statistikaamet

davus on suhteliselt hea (Lasnamäe, Mustamäe, Öismäe, peale selle veel tööstusrajoon Kopli). Eestlased elavad aga lisaks paljukorruselistele magalarajoonidele ka madalakorruselistes vanemates hõredamalt paiknevates peremajade piirkondades, kus teenindusasutused asuvad suhteliselt kaugel (need paiknevad Nõmmest Laagrini, Piritalt Merivälja ja Mäheni). See on ka peamine põhjus, miks Tallinna eesti keelt kõnelevate leibkondade elukohast jääb teenuste osutamine suhteliselt kaugemale.

Kuni 0,5 km kaugusel asus 2006. aastal Eesti leibkondade (%; lähteandmed on võetud tabelitest 2.10 ja 2.11) lähim ...

	Keskmiselt	Eestikeelne	Muukeelne
...ühissõidukipeatus	75	68	87
...statsionaarne pood	64	56	80
...üldhariduskool	39	33	51
...arstiabi	20	20	20

Milline oli vastav olukord Tallinnas, võib näha jooniselt 2.3.

Joonis 2.3. Tallinna leibkondade osakaal (%), kellel lähim peatus, pood, kool ja arst asus 2006. aastal kuni 0,5 km kaugusel, peamise koduse keele järgi

Nagu eelnevatest tabelitest ja viimasest loetelust ilmneb, on teeninduse paiknemine lähedal (kuni 0,5 km kaugusel) tugeva rahvuslik-keelelise eripäraga.

Aastail 2000-2006 paranes Tallinnas ühissõiduki peatuse, nagu ka arstiabi ruumiline kättesaadavus nii eesti kui muid keeli kõnelejatel, kuid mõlemal vaadeldaval rühmal vahemaa poeni kasvas.

Jüri Kõre ja Rein Muraka uurimus Tallinna linnakeskkonnast käsitleb üsna üksikasjalikult teenuste ruumilist kättesaadavust linnaosades (vt tabel 2.12).^{20, 21} Nende vahel ei olnud suuri erinevusi toidupoe, lastepäevakodu, üldhariduskooli elukoha lähedal (vähem kui kilomeeter) paiknemise osas, eristuvad vaid Pirita ja Nõmme, kus teenused asuvad kaugemal kui teistes linnaosades. Ühissõidukipeatused on linnaositi ühtlaselt kättesaadavad, ning seda isegi Nõmmel, vähem siiski Pirital. Suhteliselt lähedal paiknesid aastal 2006 ka pangakontor ja postkontor (erandiks Pirita ja Nõmme).

Tabel 2.12. Teenuste ruumiline kättesaadavus Tallinna linnaosades 2006. aastal: lähim teenus asub vähem kui kilomeetri kaugusel, %

	Haabersti	Kesklinn	Kristine	Lasnamäe	Mustamäe	Nõmme	Pirita	Põhja-Tallinn
Toidupood	92,2	90,8	90,5	87,8	96,4	76,0	54,5	89,1
Lastepäevakodu	77,1	77,7	73,4	76,4	82,9	47,6	34,9	70,1
Üldhariduskool	77,5	76,0	61,1	70,6	81,1	42,7	20,9	69,6
Perearst	68,4	58,2	13,7	32,8	52,3	9,7	14,8	65,6
Ühissõidukipeatus	95,7	97,8	97,9	97,4	97,7	97,1	85,2	99,0
Pangakontor	74,8	79,3	60,0	55,5	63,2	9,7	6,8	57,5
Postkontor	74,8	61,7	43,2	50,0	72,3	30,1	17,0	48,2
Hoolekandekeskus	74,8	61,7	43,2	50,0	72,3	30,1	17,0	48,2
Kultuuriasutus	44,5	51,6	5,3	15,5	34,3	10,7	8,4	7,3
Politseiasutus	61,1	42,9	20,0	21,4	31,5	14,7	6,8	12,5
Linna- või linnaosavalitsus	64,6	38,0	23,2	19,7	40,8	18,4	6,8	6,4

Jüri Kõre, Rein Murakas (2006)

Tabeli 2.12 tulemusi hinnates juhivad töö autorid tähelepanu asjaolule, et märkimisväärne osa küsitletutest ei teadnud, kus asub neile lähim hoolekande- (38,6%), politsei- (22,2%), kultuuri- (15,5%) või omavalitsusasutus (12,2%). Kuigi

20 Jüri Kõre, Rein Murakas (2006). Op cit.

21 Meenuategem, et suure mitte-eestlaste osakaaluga on Lasnamäe - nõukogude ajal ehitatud korrusmajade piirkond, ja Põhja-Tallinn - vanem, mitmekesise hoonestusega linnaosa. Kaks suure eestlaste osakaaluga linnaosa on aga Nõmme ja Pirita - mõlemad peremajade piirkonnad. Nõmmel annavad tooni vanad majad ning transpordiga ülekoormatud magistraalid; seal elavad eakamad ja väiksema sissetulekuga elanikud. Pirita on kiiremini laienenud ja uuenenud - tooni annavad uued elamud nooremate, jõukamate ja haritud inimestega. Mustamäe on vanim nõukogudeaegne paljukorruseline linnaosa, Haabersti näo kujundavad paljukorruselise Väike-Õismäe elanikud, kellest rohkem kui pooled on mitte-eestlased. Kesklinn on linna keskuse funktsiooni täites erilisel positsioonil. Kristiine linnaosa jääb kesklinna ja äärelinna vahelisse üleminekuvööndisse mitmekesise, vanavõitu hoonestusega ja kokkusurutud territooriumiga.

teatud teenusepakkujad peaksid nii valdkonna arengufilosoofiast tulenevalt kui ka avaliku sektori poolsete mõjutusvõimaluste olemasolu tõttu paiknema elanikele maksimaalselt lähedal (perearstikeskus, hoolekandeaustus), on mitmete selliste valdkondade tegelik areng viinud nad tarbijast suhteliselt kaugemale²² või on kaugus linnaositi väga ebahühtlane.

Teatud teenusepakkuja ja elaniku lähedus/kaugus ei määra veel ära nende seost. Administratiivse seose olemasolu (linnaosavalitsus, politseiasutus, postkontor) seob need kaks poolt omavahel kõige tihedamini. Valdavalt saavad inimesed teenuseid elukohale lähematelt teenusepakkujatel neil juhtudel, kus kirjeldatud administratiivset seost pole või see on nõrk (pangakontor, perearst).

Teenuste pakkumise/saamise seisukohast on tallinlaste võimalused väga head. Hinnangu andmise aluseks on vahemaa (kaugus), mille ulatuses saab konkreetset teenust vähemalt 2/3 küsitletutest. Kauguse alusel teenustepakkujani jaotuvad analüüsitud teenused lähemal kui 1 km: ühistransport (ühissõiduki peatus linnas keskmiselt 97,3%), toidupood (88,8%), lastepäevakodu (73,3%), üldhariduskool (69,4%); lähemal kui 2 km: pank (85,2%), postkontor (86,4%), perearst (66,3%); lähemal kui 5 km: omavalitsusasutus (linna- või linnaosavalitsus) (80%), politseiasutus (79,5%); kaugemal kui 5 km: hoolekande- ja kultuuriasutus.

Teenuste ruumilise paiknemise elukoha suhtes võib linnaositi kokku võtta järgmiselt:²³

- Põhiosa teenustest, mille tarbimist uuriti, saadakse oma linnaosast, elukohale lähimast teenindusasutusest. Erandi moodustavad kultuuriteenused, neid tarbitakse põhiosas väljaspool oma linnaosa (võib eeldada, et Kesklinnas).
- Defitsiitse lasteaiakoha on enamik küsitletutest leidnud oma linnaosast, vaid Nõmme ja Pirita elanikest märkimisväärne osa viib oma lapse elupaigast kaugemal asuvasse lasteaeda.
- Hoopiski sagedamini kui koht lastepäevakodus leitakse elukohast kaugemal keele või muu teguri poolest lapsele sobivam kool, samuti perearst. Viimasel juhul on ilmselt tegemist nii teenusepakkuja asukohaga (mõni muu asukoht võib olla tarbijale sobivam kui elukohajärgse linnaosa perearstikeskuse asukoht) kui ka teenusepakkuja isikuga.
- Kõige suurema osa vajalikest teenustest hangivad elukohast kaugemalt Nõmme ja Pirita elanikud. Olemasoleva info põhjal ei saa väita, et tegemist on teenuste defitsiidiga, kaugemal asuvate teenusepakkujate eelistamine võib olla seotud asutuste tööajaga (sel ajal, kui jõutakse töölt koju, on kodulähedane teenindusasutus juba suletud) vms.

22 Jüri Kõre, Rein Murakas (2006). Op cit.

23 Samas.

2.2.2. Sotsiaalteenuste ja -toetuste kasutamine Tallinnas

Sotsiaalteenuste või -toetuste üldistust Tallinnas rahvuste järgi pakub tabel 2.13.

Tabel 2.13. Tallinna linna pakutavad sotsiaalteenused ja -toetused 2007. aastal rahvuse järgi, %

	12 k jooksul saanud			Mida tulevikus tahaks (oleks vaja)		
	Kõik	Eestlane	Mitte-eestlane	Kõik	Eestlane	Mitte-eestlane
Mitte ühtegi sotsiaalteenust või toetust	72	73	71	57	59	54
Erakorraliste eluasemekulude, õnnetusjuhtumite, matuste toetamine	1	1	1	21	16	27
Eakate hinnatõusu kompenseerimine 700 krooni	21	19	24	14	11	18
Ravi, ravimite ja abivahendite osaline hüvitamine	15	13	17	31	28	35
Sotsiaal- ja/ või õiguslane nõustamine	3	3	2	3	4	2
Muud hüvitised	3	4	1	6	7	5
Toimetuleku-, sh eluasemetoetus	1	1	...	4	5	2

Faktum & Ariko (2007)

Tabel 2.13²⁴ esitab andmed 2007. aastal küsitlusele eelnenud viimase 12 kuu jooksul enam tarbitud sotsiaalteenuste või -toetuste kohta ning inimeste ettekujutuse neist kõige vajalikumatest tulevikus. 2007. aasta novembris uuriti veel paljude muude, tabelist 2.13 välja jäänud teenuste-toetuste kasutamist viimasel aastal ja kasutamise tulevikusoove, kuid selgus, et paljude kasutamine ja ka tulevikuvajadus ei ületanud 1-2%, ning rahvuslikke erinevusi oli sealt raske leida.

Rahvuslikku eripära üldistada püüdes võib märkida, et eestlased kasutasid sotsiaalteenuseid ja -toetusi veidi vähem kui mitte-eestlased: 73% eestlastest ja 71% mitte-eestlastest ei kasutanud küsitluses välja pakutud kümnetest teenustest-toetustest mitte ühtegi ja ka tulevikus ei kavatsenud seda teha 59% eestlastest ja 54% mitte-eestlastest.

24 Uurimus: Tallinna linnavalitsuse avalikud teenused juuni/juuli 2007. Faktum & Ariko. Tallinn.

Kõige tarbitavamaks toetusliigiks oli Tallinna linna poolt eakatele korra aastas antav hinnatõusu hüvitis, mis 2007. aastal oli 700 krooni²⁵. Seda toetust sai 2007. aastal küsitluse järgi 19% eestlastest ja 24% mitte-eestlastest (vt tabel 2.13). Selline rahvuslik disproportsioon säilib ka edaspidi - sama küsitluse andmeil kavatakse seda toetust tulevikus välja võtta 11% eestlastest ja 18% mitte-eestlastest. Kindlasti ei ole toetuse saamise huviliste rahvuserinevuse põhjus eakate osakaalu suur erinevus: 2007. aastal oli Tallinnas 65aastasi ja vanemaid inimesi eestlaste seas 16,5% ja mitte-eestlaste hulgas 17,3% (vt 1. pt tabel 1.22), st vanu inimesi on mitte-eestlastel vaid veidi rohkem.

Teine levinud toetusliik on ravi, ravimite ja abivahendite osaline hüvitamine, mida küsitluse andmeil kasutas eestlastest 13% ning mitte-eestlastest 17%. Inimestel on hirm tuleviku ees just tervise pärast, ning 28% eestlastest ja 35% mitte-eestlastest eeldas, et neil võib seda hüvitust lähitulevikus vaja minna. Kolmas enamkasutatav toetusliik seostub hirmuga tulevikus toimuda võivate äkiliste eluasemekulude tõusu, lähedaste inimeste suurte matusekulude ja enda õnnetusse sattumise ees ning inimesed sooviksid selliste kulude kompenseerimist (eestlastest 16%, mitte-eestlastest 27%). Seda hoolimata asjaolust, et viimase 12 kuu jooksul kasutas sellist toetust vaid üks protsent küsitletuist (tabel 2.13). Hirm ja ebakindlus tervise, õnnetuse ja majandusriskiga seotud kulude pärast on inimestel suhteliselt suur, mitte-eestlastel siiski suurem kui eestlastel.

Samal ajal leidub sotsiaalteenuseid või toetusi, mida tarbitakse vähe ja mille järgi pole ka tulevikus eriti suurt nõudmist, kuid mida viimasel aastal tarbisid ja ka tulevikus vajavad rohkem eestlased. Sellised on sotsiaal- ja/või õigusala nõustamine ning erinevaid hüvitisi koondav toetusliik *muud hüvitised* (vee hinnatõusu kompenseerimine, maamaksu tõusu hüvitamine jne). Rahvuste erinevus nõustamisel käinute/tulevikus käijate vahel on küll ainult üks-kaks protsenti, kuid see näitab tendentsi - hädas ja teadmistepuuduses olev eestlane on altim vastavat professionaalset nõuandeteenust tarbima.

Kas Tallinna linnaametnikud suhtuvad mitte-eestlastesse teisiti kui eestlastesse? Faktum & Ariko 2007. aasta uuringus käsitleti rahulolu Tallinna linnaametnike kui teenindajate tööga, sh ametnike 1) teenindamis- ja vastamiskirusega, 2) vastutulelikkuse ja sõbralikkusega, ning 3) aktiivsusega lahenduse leidmisel. Selgus, et rahulolu on nii eestlastel kui mitte-eestlastel suhteliselt kõrge ja enam-vähem võrdne. Rahulolu/rahulolematust mõõdeti 7-pallisel skaalal, kusjuures 1 - ei ole üldse rahul, 4 - keskmine, 7 - olen väga rahul.

7-pallisel skaalal äärmise rahulolematuse protsentide summa (pallid 1+2) ja äärmise rahulolu protsentide summa (pallid 6+7) järgi mõõtes on eestlaste rahulolematust mitte-eestlaste omast pisut suurem ja nende rahulolu väiksem:

25 2008. aastal 800 krooni ja 2009. aastal 1000 krooni.

	Rahulolematus		Rahulolu	
	Eestlane	Mitte-eestlane	Eestlane	Mitte-eestlane
Teenindamise ja vastamise kiirus	10	8	46	49
Vastutulelikkus ja sõbralikkus	5	3	56	58
Aktiivsus lahenduse leidmisel	9	8	49	56

Ülaltoodu näitab, et eestlased on pisut rahulolematumad ja mitte-eestlastel on rahulolevamad. Järelikult viimased ei tunne, et ametnikud suhtuvad neisse halvemini.

Sama tulemuse - enam-vähem võrdne rahulolu - annavad Turu-uuringute AS 2008. aastal tehtud sarnase uurimuse²⁶ tulemused (vt tabel 2.14).

Tabel 2.14. Rahulolu ametnikepoolse teeninduse erinevate aspektidega 2008. aasta augustis. Kuivõrd rahule Te jäite 1. ametnike vastutulelikkuse ja sõbralikkusega, 2. ametnikepoolse aktiivsusega lahenduse leidmisel ning 3. ametnike kompetentsuse ja asjatundlikkusega?

Rahulolu ametnike...	1. ...vastutulelikkusega			2. ...aktiivsusega			3. ...asjatundlikkusega		
	Kõik	Eesti keel	Muu keel	Kõik	Eesti keel	Muu keel	Kõik	Eesti keel	Muu keel
Jäin väga rahule	46	48	45	43	44	42	46	47	46
Jäin pigem rahule	32	28	39	29	28	31	27	30	28
Pigem ei jäänud rahule	7	8	4	7	7	8	8	11	9
Üldse ei jäänud rahule	7	5	9	10	9	12	7	8	7
Ei oska öelda	8	11	4	11	13	7	13	5	10

Turu-uuringute AS (2008)

Rahulolu ja rahulolematus on eesti- ja muukeelsete vahel jaotunud peaaegu võrdselt. Muukeelsed väljendavad suuremat rahulolu (väga rahul/pigem rahul) Tallinna linna ametnike vastutulelikkuse ja sõbralikkusega (84%; eestikeelsed 76%), kuid ametnike asjatundlikkusega on pisut rohkem rahul eestikeelsed vastajad (77%; muukeelsed 74%). Rahulolematust (pigem ei jäänud rahule/ei jäänud üldse rahule) väljendavad eesti ja muus keeles kõnelejad kahe näitaja osas täiesti võrdselt, kuid ühe osas - ametnike aktiivsus lahenduse leidmisel - on muukeelsetel vastajatel suurem (20%; eestikeelsed 16%).

26 Elanike rahulolu Tallinna linna avalike teenustega 2008. Turu-uuringute AS. August 2008. Tellija Tallinna Linnakantselei. Juunis ja juulis küsitleti 1000 Tallinna linna elanikku vanuses 15 aastat ja vanemad, kasutati personaalintervjuud ja standardiseeritud ankeeti. Tulemusi saab analüüsida mitte rahvuse, vaid peamise suhtluskeele (eesti keel ja muu keel) järgi.

Inimeste rahulolu/rahulolematus ametnikepoolse teenindusega on ühesugune hoolimata inimeste rahvusest ja keelest, sest kõiki linnaelanikke koheldakse võrdselt.

2.3. Suhtumine Tallinna elukeskkonda

2.3.1. Rahulolu²⁷ Tallinna elukeskkonnaga

Rahulolu Tallinna keskkonnaga käsitlevad kaks viimase aja uuringut, esimene on Faktum & Ariko 2006. aasta ja teine Turu-uuringute ASI 2008. aasta uuring.²⁸ Need kaks tööd võimaldavad osaliselt ka jälgida rahulolu muutumist 2006-2008. Mõned andmed on võetud ka muudest allikatest.²⁹ Järgnevalt käsitletakse rahulolu elukeskkonnaga nii rahvuse kui ka linnaosade järgi.

Selgub, et linlaste rahulolu on aastail 2006-2008 kasvanud: 2008. aastal oli Tallinna linna elukeskkonnaga rahul (väga/pigem rahul) 82% ja ei olnud rahul (ei ole/ei ole üldse rahul) 16%, 2006. aastal vastavalt 69% ja 24%. *Ei oska öelda* vastas 2008. aastal 2% ja 2006. aastal 6% vastanuiist.³⁰ Siinkohal tuleb märkida, et pole uuritud, kui palju mõjutas rahulolu kasvu elukeskkonna tegelik paranemine, kui palju inimeste elatustaseme üldine tõus ning võimalus ise oma elukeskkonda parandada (nt teise piirkonda ja eluasemesse kolimisega), kui palju muud tegurid.

Vt tabel 2.15 - rahulolu Tallinna linna elukeskkonnaga on nii üldine näitaja, et on inimeste rahvusest-keelest vähe mõjutatud. Kuid muretsevad linna elukeskkonna seisundi pärast ning suhtuvad keskkonnaseisundisse kriitilisemalt ikkagi eestlased rohkem kui muud keelt rääkivad inimesed (vt joonis 2.4). Mure Tallinna elukeskkonna pärast on vähenenud: 2008. aastal väitis, et tunneb muret (pigem tunnen muret/muretsen väga) 68% ja 2006. aastal 73% vastanuiist. Keskmisest rohkem tundsid 2008. aastal muret eestikeelsed (74%) ja vähem muukeelsed (60%), vt joonis 2.4.

27 Rahulolu on üks näitaja, mida sotsioloogilistes uuringutes tihti kasutatakse ja mis sobib ka erinevate keskkonnavaldkondade omavaheliseks võrdlemiseks. Samas ei või unustada, et vastaja rahuloluhinnang on subjektiivne, ta püüab küll hinnata objektiivses tegelikkuses olevat keskkonda, kuid annab ikkagi hinnangu sellele kui *keskkonnale oma peas*. Hindaja võib kajastada keskkonda kallutatult, tehes seda olenevalt hetkemeeleolu suunast, üldisest rahulolematusest eluga jne. Enamasti on inimesed siiski hinnatava objektiga pigem rahul kui rahulolematud. Kui nad poleks massiliselt nt oma korteri, maja ja linnaosaga rahul, siis peaks nad kõik soovima sealt ära kolida, avaldama linnosavalitsusele survet jms, aga reaalselt pole paljudel selleks võimalust või energiat. Inimesed ei suuda kaua kõrge rahulolematustundega elada, see oleks liiga suur pinge. Seepärast ei tea ilma täpsustavate küsimusteta kunagi, kas inimene on rahul seepärast, et on tõesti rahul, vaimse tasakaalu säilitamiseks või hoopis harjumusest.

28 Tallinlaste rahulolu uuring: Linnaruum. Faktum & Ariko. Tallinn, 2006; Elanike rahulolu Tallinna linna avalike teenustega 2008. Turu-uuringute AS. Tellija Tallinna Linnakantselei. Aruande koostaja Vaike Võõbus. Tallinn, august 2008. Elanike rahulolu Tallinna linna avalike teenustega 2008. Turu-uuringute AS. Tellija Tallinna Linnakantselei. Algtabelid.

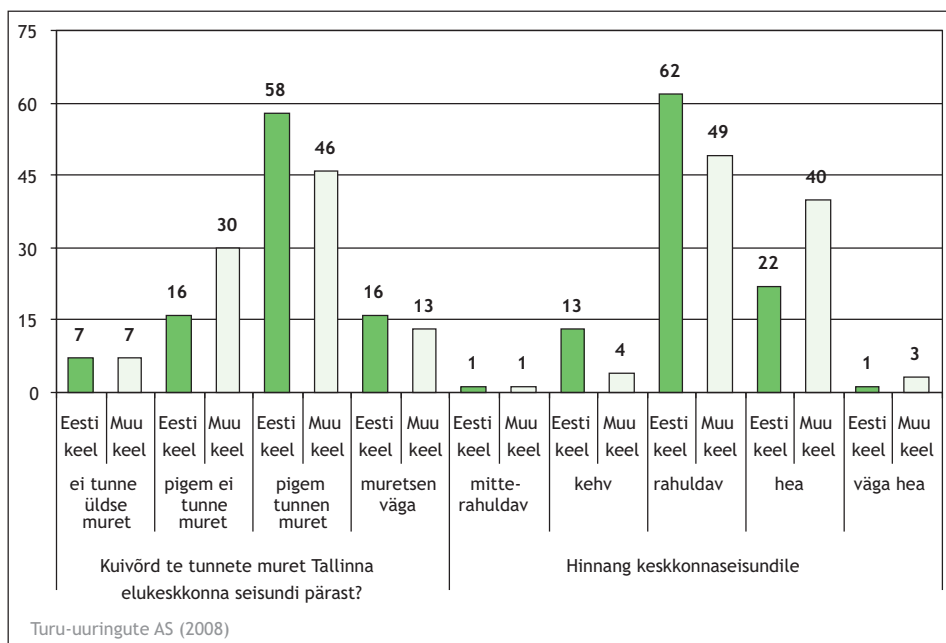
29 Jüri Kõre, Rein Murakas (2006). Tallinna ja naaberomavalitsuste elamualade uuring. Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond. Tartu

30 Elanike rahulolu Tallinna... (2008). Op cit, lk 11.

Tabel 2.15. Rahulolu Tallinna elukeskkonnaga 2008. aastal peamise koduse keele järgi, %

	Kõik	Eesti keel	Muu keel
Kuivõrd te olete rahul Tallinna linna elukeskkonnaga?			
ei ole üldse rahul	2	2	2
pigem ei ole rahul	15	15	14
pigem olen rahul	69	70	67
olen väga rahul	13	11	15
raske öelda	2	1	3

Turu-uuringute AS (2008)

Joonis 2.4. Suhtumine Tallinna elukeskkonda 2008. aastal peamise koduse keele järgi: muretsemine elukeskkonna seisundi pärast ja hinnang keskkonnaseisundile, %

Mitterahuldavaks/kehvaks pidas Tallinna keskkonnaseisundit 2008. aastal 10% ja 2006. aastal 19% elanikest. Eestikeelsed hindasid keskkonnaseisundit madalamalt kui mitte-eestlased. Eestlased on keskkonna suhtes ilmselt kõrgemate ideaalidega ja seetõttu nõudlikumad.³¹ Linnaosad, kus elanikud tunnevad keskkonna pärast rohkem muret (pigem tunnen muret+muretsen väga), on Pirita (82%+9%), Kesklinn (48%+25%) ja Mustamäe (64%+15%); ja linnaosa, kus tuntakse vähem muret (ei tunne üldse muret+pigem ei tunne muret), on Lasnamäe (9%+41%).

31 Samas, lk 12.

Tabel 2.16 esitab sotsiaalteadlaste Jüri Kõre ja Rein Murakase 2006. aasta andmed Tallinna elanike keskmise rahulolu kohta inimese elukoha lähedal paikneva linnakeskkonna ja selle võimaluste suhtes, tabelis 2.17 esitatakse sama linnaosade järgi.

Tabel 2.16. Rahulolu elukohajärgse keskkonna aspektidega Tallinnas 2006. aastal, %

	Igati rahul + enamvähem rahul	Pole eriti rahul + pole üldse rahul
Ühistranspordi korraldusega	89,2	7,5
Parkimise korraldusega	50,4	29,4
Väikelaste vaba aja veetmise võimalustega	43,8	21,2
Noorukite vaba aja veetmise võimalustega	41,1	26,2
Eakate vaba aja veetmise võimalustega	45,9	22,7
Haljastusega	73,6	23,3

Jüri Kõre, Rein Murakas (2006)

Tabel 2.17. Tallinna linnaosade elanike rahulolu (igati rahul/enam-vähem rahul) elukohajärgse keskkonna aspektidega 2006. aastal, %

	Haabersti	Kesklinn	Kristiine	Lasnamäe	Mustamäe	Nõmme	Pirita	Põhja-Tallinn
Ühistranspordi korraldusega	82,4	84,2	91,6	94,3	91,1	83,3	74,1	90,2
Parkimise korraldusega	40,3	52,4	38,0	52,7	41,5	75,7	73,9	49,2
Väikelaste vaba aja veetmise võimalustega	49,2	44,3	42,1	38,0	41,1	64,5	57,3	41,3
Noorukite vaba aja veetmise võimalustega	48,3	40,6	35,1	37,0	39,1	62,9	43,6	37,6
Eakate vaba aja veetmise võimalustega	54,9	43,7	34,0	41,3	43,3	53,7	51,2	54,3
Haljastusega	77,5	57,9	72,0	64,8	81,0	87,0	88,8	82,2

Jüri Kõre, Rein Murakas (2006)

Kõige rohkem olid tallinlased 2006. aastal rahul ühistranspordi korraldusega (igati rahul/enam-vähem rahul 89%). Parkimise korraldusega oli rahul 50%, rahulolematuid aga ligi 30%. Mitte-eestlaste ülekaaluga Lasnamäel ja Põhja-Tallinnas oli väga suur rahulolu ühistranspordi korraldusega (vastavalt 94% ja 90%) ja suhteliselt suur rahulolu parkimise korraldusega (52% ja 49%). 2008. aastal olid taas kõige rohkem ühistranspordi korraldusega rahul Lasnamäe elanikud ning kõige rahulolematumad Mustamäe ja Haabersti omad. Tallinna ühistranspordi suurimad probleemid on sõidukite puhtus, mida märkis probleemina 35% tallinlastest (ees-tikeelsed 43%, muukeelsed 25%; Lasnamäe elanikud 27%), kõrge piletihind - 29%

(eestikeelsed 24%, muukeelsed 35%), transpordivahendi liiga suur täituvus - 25% (eestikeelsed 29%, muukeelsed 19%; Lasnamäe elanikud 15%. Olen ühistranspordiga rahul, probleeme pole, väitis 18% linlastest (eestikeelsed 13%, muukeelsed 23%, lasnamäelased 26%).³² Lasnamäelased olid ka linnaosade esindajatest need, kelle arvates on Tallinna ühistransport paranenud viimase 12 kuu jooksul kõige rohkem (48%; linlased keskmiselt 39%).

Väikelaste, noorukite ja eakate vaba aja veetmise võimalused pakkusid 2006. aasta andmetel inimestele 41-46% ulatuses rahulolu ja 21-26% ulatuses rahulolematust, kusjuures suurimad probleemid on noorukitega (vt tabel 2.17). Lasnamäel ja Põhja-Tallinnas on rahulolu vaba aja veetmisega keskmisest väiksem (vt tabel 2.17).

2008. aastal hindasid tallinlased valdkondadest kõige kõrgemalt haljasalade ja parkide seisundit (hea/väga hea 48%) ning rannaalade olemasolu ja olukorda (39%), ühistranspordi olukorda (34%), prügi koristamist ja prügikaste (33%). Ka 2006. aastal oldi haljastusega suhteliselt rahul. Rahuloluhinnang oli 2008. aastal kõige väiksem tolmu olemasolu (10%), sõiduteede olukorra (13%), lemmikloomade pidamise kultuuri (14%), liiklusturvalisuse ja -kultuuri (16%) osas. 2006. aastal oli tegurite jaotus rahulolu pingereas enam-vähem samasugune.³³

Eestikeelsed tallinlased on 2008. aasta uuringu andmeil muukeelsetest elanikest selgelt rahulolematumad haljasalade ja parkide seisundiga (seisund on hea+väga hea: eestikeelsed 42%, muukeelsed 56%), lemmikloomade pidamise kultuuriga (olukord on mitterahuldav+kehv: eestikeelsed 47%, muukeelsed 30%), sõiduteede olukorraga (olukord on mitterahuldav+kehv: eestikeelsed 57%, muukeelsed 33%), jalakäijate teede olukorraga (olukord on mitterahuldav+kehv: eestikeelsed 27%, muukeelsed 14%), autode parkimise korraldusega (olukord on mitterahuldav: eestikeelsed 21%, muukeelsed 15%). Eestikeelsed on rahulolematumad ka prügimajandusega, tolmuga, müraga, jalgrattateede piisavuse ja teede olukorraga, samuti liidluse olukorraga jalgratturi seisukohalt³⁴.

Rahvuslik-keeleliselt ei eristu oluliselt sellised linna keskkonnategurid nagu kõnriteede ja kvartalisestete teede olukord, tänavate hooldamine talvel, tänavavalgustus, elamute hooldamine, elamute ümbruse hooldamine, elamute välisilme. Muukeelsete rahulolematumus on eestlaste omast suurem rannaalade olukorra, lassteaedade õuealade ja mänguväljakutega.

32 Elanike rahulolu Tallinna... (2008). Tabelid.

33 Samas, lk 13-15.

34 Eestlased kasutavad jalgratast vaba aja veetmiseks muukeelsetest sagedamini. Sellele viitab eestikeelsete suhteliselt väike ja muukeelsete suur protsent lahtris *ei oska öelda*.

Tabelis 2.18. esitatakse iga linnaosa kohta kuus-seitse suurima rahulolematuse tegurit, tabelis 2.18 samapalju rahulolu tegurit.³⁵

Tabel 2.18. Tallinna linnaosa elanike rahulolematus (pigem ei ole rahul/ei ole üldse rahul) linnakeskkonna valdkondadega 2006. ja 2008. aastal, %

	Lasnamäe	Põhja-Tallinn	Nõmme	Pirita	Haabersti	Mustamäe	Kristiine	Kesklinn	Tallinn kokku
Autode parkimise korraldus elukoha lähedal	67/51	40		45	49	52/73		54/40	51/47
Haljasalade ja parkide piisavus	67/40						52/53		
Liikluse olukord jalakäija seisukohalt	65	47	65/43	57			48	55	54
Lemmikloomade jalutuskohtade olemasolu	65		53	75			61	53	
Kvartalisesteste teede olukord	57/58	62/53	59/75	54	81/49	58/73	59/46	55/48	60/58
Lemmikloomade pidamise kultuur üldiselt	57	54/39	50	75	41/33	61/54	58/73	67	55/45
Tänavate hooldamine talvel	55/51	47	44		41	50/51		49/42	46/44
Kõnniteede olukord	51	51/34	64/60	86/33	43	45/52	44		51/41
Liikluse olukord autojuhi seisukohalt	50		60					53	
Laste mänguväljakute ja platside olukord	48/47								
Jalgrattateede piisavus		51	62/56	54	38	50/58	53/64	44	41
Tänavate ja teeäärte puhtus		51							
Liikumisvõimalused erivajadustega inimestele	51	47	69/43	45	49	58/53	67	53/45	50/45
Liikluse olukord jalgratturi seisukohalt		46	63		32		50	51/36	
Jalgrattateede olukord			61						
Sõiduteede olukord (magistraaltänavad)			59/44	33	40		59		

Faktum & Ariko (2006). Lk 14-22. Turu-uuringute AS (2008). Lk 15-23.

Igas linnaosas on valitud kuus-seitse kõige rohkem rahulolematust tekitavat valdkonda. Rahulolematus 60% ja rohkem on märgitud rasvases, 2006. aasta uuringu andmed mustas ja 2008. aasta omad rohelises šriftis.

35 Andmed selles ja kahes järgnevas tabelis on pärit 2006. aasta Faktum & Ariko ja 2008. aasta Turu-uuringute AS uuringust.

Tallinna elanikud annavad kõige kriitilisemaid hinnanguid liikluse, teede ja parkimise olukorrale, mis said positiivseid hinnanguid väga väikeses koguses. Liikluse olukorraga Tallinna linnaosades pole rahul ei jalakäijad, jalgratturid ega autojuhid (vt tabel 2.18). Nagu eespool selgus, kalduvad mitte-eestikeelsed positiivsemate hinnangute poole kui eestlased. Kõige kriitilisemad on liikluse suhtes kõrgharidusega tallinlased. Kvartalisestest teede ja kõnniteede olukord on suur rahulolematuse allikas, nagu ka jalgrattateede ebapiisavus. Autode, teede ja liiklusega rahulolematuse suur seepärast, et ei Tallinn tervikuna ega ükski linnaosa oma teede ja magistraalidega pole rajatud nii suure autode hulga läbilaskmiseks ja parkimiseks, kui neid viimasel kümnendil tegelikult on.

Tänapäeva linlasele on lemmikloomad väga olulised. Lemmiklooma pidamise kultuur tekitab Tallinnas probleeme pea kõikides linnaosades. Üleüldist rahulolematust väljendatakse ka erivajadustega inimeste liikumisvõimaluste suhtes. See tähendab, et liikumispuudega inimestele vajalike kaldteede, laugete kõnniteeservade jms puudumist või ebapiisavust on kõikide linnaosade tallinlased hakanud tähele panema.³⁶

Tabelitest 2.18 ja 2.19 selgub linnaositi sama tõsiasi, mis on iseloomulik Tallinnale keskmiselt: rahulolematuse oma keskkonnaga on 2006-2008 veidi vähenenud, rahulolu aga märgatavamalt suurenenud. Rahulolu keskkonnaga (vt tabel 2.19) koondub linnaosades teatud valdkondadesse: hooned ja nende ümbruse olukord, sh tänavavalgustus, majade hooldatus, ning teiseks roheline - linna haljad piirkonnad ja nendega seostuvad tervisespordivõimalused.

2006. aastal väljendasid elanikud pisut suuremat rahulolu linnaloodusega, 2008. aastal aga majade ja nende ümbrusega. Viimane seostub vahepealse majandusliku tõusuga - linn, korteriühistud ja firmad remontisid ning korrastasid maju, parandasid tänavavalgustust ning sellega seoses kasvas ka rahulolu³⁷ (vt tabel 2.19).

36 Puuetega inimesi on u 10% elanikkonnast, liikumispuudega on neist 50% ning neist omakorda sügava liikumispuudega 5%. Vt Eesti eluasemevaldkonna arengukava 2008-2013. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium.

37 Võib tekkida küsimus, kuidas saavad nõukogude ajal ehitatud magalarajoonide (Mustamäe, Õismäe ja Lasnamäe) praegused elanikud väljendada nii suurt ja kasvavat rahulolu oma primitiivsele tehnoloogiale ja odavusele orienteeritud halli betoonkeskkonnaga? Kui küsiks, vastaks inimesed umbes nii: peab rahul olema, pole raha ega jõudu mujale kolida, meeldib, harjunud, paremini korras kui vene ajal jms. Ettekujutus inimväärse elukeskkonna standardist peaks suure protsendi inimeste jaoks olema hoopis teistsugune kui see on Lasnamäe. Ent käesolev statistiline ülevaade pole koht selliste probleemide üle arutamiseks.

Tabel 2.19. Tallinna linnaosa elanike rahulolu (pigem olen rahul/olen väga rahul) linnakeskkonna valdkondadega 2006. ja 2008. aastal, %

	Lasnamäe	Põhja-Tallinn	Nõmme	Pirita	Haabersti	Mustamäe	Kristiine	Kesklinn	Tallinn kokku
Avalike alade (kalmistud, metsad) olukord	85/88	65	66		90	74/80		59/70	75/73
Tallinna rannaalade olukord	85/83	68/75			92	74		53	74
Elamute välisilme	80/84	60/73	63/84	95	98/84	87/84	91	57	76/82
Muude hoonete välisilme	84/85	62	68/89	92	94/84	81/93	76/87	61/78	78/84
Elamute hooldamine	71/84		65/86	90	98	85/89	86	57/70	80
Elamute lähimbruse hooldamine	73/80			91		81/80	72/85	54	70/77
Haljasalade ja parkide olukord		63/92	63/88	94	92/84	80/87	74	53/91	82
Haljasalade ja parkide piisavus		84	84	91	81	84/80		77	
Tervisespordiga tegelemise võimalused	65		67	100	86				
Lasteaedade õuealad		53	63	96			69		
Laste mänguväljakute ja platside olukord				90					
Jäätmekäitluse/ prügimajanduse korraldus	72		66	87	84		67/85		68
Tänavavalgustus	83	64/80	87	100	98/88	88	74/97	61/87	69/86
Tänavate hooldamine talvel				98					
Tänavate ja teeäärte puhtus							90		
Autode parkimise korraldus elukoha lähedal				95					

Faktum & Ariko (2006). Lk 14-22. Turu-uuringute AS (2008). Lk 15-23.

Igas linnaosas on valitud kuus-seitse kõige rohkem rahulolu tekitavat valdkonda. Rahulolu 80% ja rohkem on märgitud rasvases, 2006. aasta uuringu andmed mustas ja 2008. aasta omad rohelises šriftis.

Järgnevas tabelis esitatakse 2008. aasta rahulolu-uuringu tulemused linnaosati suurima ja väikseima rahulolu järgi 4-pallilisel skaalal. Kesklinna, Kristiine, Lasnamäe ja Põhja-Tallinna elanikud väljendavad suuremat rahulolu linnaloodusega (metsaalad, rannad, pargid), mitmed linnaosad tänavavalgustusega, kuid elamute ja nende ümbrusega - ainult mustamäelased. Väiksem on rahulolu erivajadustega inimeste liikumisvõimaluste (neli linnaosa), jalgrattateede piisavuse, kvartalisiseste teede jms osas.

Tabel 2.20. Suurim ja väikseim rahulolu kodulinnaosaga 2008. aastal pallides

	Lasnamäe	Põhja-Tallinn	Nõmme	Pirita	Haabersti	Mustamäe	Kristiine	Kesklinn	Tallinn kokku
Kalmistud ja metsaalad		3,33	3,08	3,52					3,22
Rannad				3,18				3,35	
Pargid ja haljasalad		3,33						3,22	
Tervisespordivõimalused	3,37					3,31			
Tänavavalgustus	3,33		3,08				3,32		3,13
Lasteaedade õuealad						3,19	3,43		
Elamute välisilme					3,12				
Elamute hooldamine					3,10				
Kvartalisised teed	2,48				2,04				
Erivajadustega inimeste kaldteed	2,48			1,74		2,01		1,95	2,06
Liiklus autojuhi seisukohast								2,26	
Autode parkimise korraldus					1,94		2,32		
Lemmikloomapidamis-kultuur				2,25			2,16		
Lemmikloomade jalutuskohad			2,18						
Liikluse olukord jalgratturite seisukohalt		2,04							
Jalgrattateede piisavus		1,98	1,76			1,92			2,27

Turu-uuringute AS (2008)

Hindeid pandi nelja palli süsteemis: 4 - väga rahul, 3 - pigem rahul, 2 - pigem pole rahul, 1 - pole üldse rahul. Igas linnaosas valiti 27 valdkonnast kaks kõige suuremat ja kaks kõige väiksemat rahulolu tekitavat valdkonda. Suurem rahulolu on märgitud rasvaselt.

Jälgides inimeste rahulolu ja rahulolematust (tabelid 2.18, 2.19 ja 2.20) linnaosade järgi, võib teha järelduse, et kuna elanikkond ja elukeskkond on linnaositi erinev, siis on seda ka rahulolu keskkonnaga. Nõmme ja Pirita peamiselt eestlastest koosneva elanikkonna suhtumine oma elukeskkonda erineb: nõmmelaste rahulolematuse oli 2006. aastal suurem ja rahulolu väiksem kui piritlaste oma, 2008. aastal on rahulolu tase mõlemas linnaosas kõrge, Pirital veidi enam. Ka jaguneb rahuolu valdkonniti erinevalt, kuid rahulolematud ollakse enam-vähem samade valdkondadega. Pirita elanikud näitavad üles erakordselt suurt rahulolu peamiselt keskkonna loodusest ja geograafilisest asendist mõjutatud valdkondade suhtes.

Sama pilt avaneb Lasnamäe ja Põhja-Tallinna võrdlemisel - lasnamäelaste rahulolu tase on linnaosadest üks kõrgemaid, põhjatallinlastel on see madalam. Mitmete valdkondade, nt ühistranspordi osas, on lasnamäelaste rahuloluhinnangud

linna kõrgeimad. Võrdluses lasnamäelased vs teiste linnaosade elanikud väljendub selgesti erinevus eestlaste ja mitte-eestlaste suhtumises oma elukeskkonda. Eestlaste ideaalid ja kogemused on seotud rohkem Soome, teiste Põhjamaade ning üldse lääneriikidega, millega kõrvutamine põhjustab Tallinna elukeskkonna suhtes suuremat rahulolematust. Mitte-eestlaste kogemused pärinevad rohkem endiselt elukohamaalt või kõige sagedamini külalastatavalt maalt, millega võrreldes osatakse Tallinna keskkonda kõrgelt hinnata.

2.3.2. Suhtumine Tallinna linna planeerimisse

Omaette valdkond, mida 2007. aasta uurimuses on käsitletud Faktum & Ariko, on linnaplaneerimine.³⁸ Küsitletuil paluti üldiselt hinnata viimaste aastate Tallinna linna planeerimist ehk seda, kuidas ja milliseid uusi hooneid ja objekte rajatakse. Tabelid 2.21 ja 2.22 annavad ülevaate selle kohta, kas linnaplaneerimine Tallinnas on vastaja arvates olnud väga hea, pigem hea, pigem halb, väga halb või on selle kohta midagi raske öelda. Vastajatel paluti ka oma hinnangut linnaplaneerimise suhtes põhjendada (tabel 2.23).

Tabel 2.21. Hinnang Tallinna linna planeerimisele 2007. aastal rahvuse ja hariduse järgi, % Kas linnaplaneerimine on Teie arvates...

	Kõik	Eestlane	Mitte-eestlane	Kuni keskharidus	Keskharidus	Kõrgharidus
... väga hea	4	3	6	7	4	4
... pigem hea	34	32	38	38	36	30
... pigem halb	24	30	18	18	23	30
... väga halb	12	15	9	5	11	18
... raske öelda	24	19	30	32	26	17

Faktum & Ariko (2007)

Linnaplaneerimise asjus oli suhteliselt palju neid, kes ei osanud seisukohta võtta (vastus: raske öelda) (vt tabelid 2.21 ja 2.22). Neid oli rohkem mitte-eestlaste (30%), keskharidusest väiksema haridusega inimeste (32%), Haabersti (41%) ja Põhja-Tallinna (37%) elanike seas. Keskmisest sagedamini oskasid linnaplaneerimise suhtes seisukohta võtta eestlased (raske öelda 19%), kõrgharidusega inimesed (17%), Pirita (7%), Nõmme (10%) ja Mustamäe (19%) elanikud. Linnaplaneerimist Tallinnas pidas pigem halvaks või väga halvaks 45% eestlastest ja ainult 27% mitte-eestlastest. Samamoodi kriitilised olid Pirita (56%), Nõmme (52%), Kesklinna (48%) ja Mustamäe (47%) elanikud. Madalama haridustasemega inimesed pidasid senist linnaplaneerimist igati heaks, kõrgharidusega inimesed suhtusid sellesse märksa negatiivsemalt.

38 Tallinna linnavalitsuse avalikud teenused juuni/juuli 2007. Faktum & Ariko. Tallinn 2007.

Tabel 2.22. Hinnang Tallinna linna planeerimisele linnaositi 2007. aastal, %. *Kas linnaplaneerimine on Teie arvates...*

	Haabersti	Kesklinn	Kristine	Lasnamäe	Mustamäe	Nõmme	Pirita	Põhja-Tallinn
... väga hea	8	5	1	3	3	7	2	6
... pigem hea	30	25	35	39	31	31	35	41
... pigem halb	15	32	27	17	32	36	49	13
... väga halb	5	16	17	16	15	16	7	2
... raske öelda	41	23	20	25	19	10	7	37

Faktum & Ariko (2007)

Põhjendades oma hinnangut linnaplaneerimisele (vt tabel 2.23), eristuvad eestlased ja mitte-eestlased suhteliselt teravalt.

Tabel 2.23. Tallinna linna planeerimise hinnangut täpsustavad põhjendused rahvuse järgi, %

	Kõik	Eestlane	Mitte-eestlane
Liiga tihe asustus, täis ehitatud	10,7	12,5	7,8
Kaootilisus, süsteem puudub	5,2	7,2	2,0
Ei meeldi kõrghooned, neid on liiga palju	5,0	5,1	4,8
Ei sobi ümbrusesse	3,5	3,9	2,8
Koledad uued hooned	3,3	4,1	2,0
Ei ole rahul	2,5	2,6	2,3
Liikluse, parkimisega probleeme	2,5	3,3	1,3
Palju lammutatakse	2,2	3,0	1,0
Sakala keskuse lammutamine	1,7	1,8	1,5
On rahul, meeldib	10,2	5,9	16,7
Ilusad kaasaegsed hooned	6,0	6,4	5,3
Linn areneb	4,2	4,9	3,0
Hea, et ehitatakse	2,5	2,6	2,3
Ilus	2,4	2,3	2,5
Muu põhjendus	14,2	16,4	10,6
Ei oska öelda/Ei tea	3,0	3,1	2,8
Vastamata	26,9	22,4	33,9

Faktum & Ariko (2007)

Rasvaselt on märgitud sellele rühmale statistiliselt usaldusväärset iseloomulikud vastused.

Eestlased heidavad olulisemana linnaplaneerimisele ette 1) hoonete liigtiheidust, st ülemäärast täisehitatust (12,5%) ja 2) kaootilisust, süsteemi puudumist (7,2%). Mitte-eestlased jätavad sagedamini põhjendused ütlemata (vastamata 33,9%), aga ka eestlaste seas on selliseid palju (vastamata 22,4%).

Linnaplaneerimisega seoses paluti tallinlastel valida kahe vastandliku seisukoha vahel.³⁹ 1. Linna planeeringuga peaks tegelema eelkõige linn ning linna arendamisel tuleks anda senisest suurem roll linnale. 2. Linna areng peaks jääma eelkõige vabaturumajanduse reguleerida vastavalt pakkumise ja nõudluse vahekorrale ning linn peaks sellesse protsessi võimalikult vähe sekkuma. Tallinna eestlased ja mitte-eestlased toetasid üksmeelselt esimest seisukohta (eestlased 89%, mitte-eestlased 88%). Teine seisukoht sai mõlemalt rühmalt toetust vaid 9% ulatuses.

Linnaplaneerimislik isetegevus on 5- ja 9-korruseliste elamute rõdude kinniehitamine. Nõukogude ajal tehti seda juhuslikult kättesattunud materjalidega ning 1990ndatel see tegevus jätkus. Mõju majade välisilmele ei peetud seejuures tähtsaks. Kuidas suhtuti 2007. aastal rõdude kinniehitamise?⁴⁰ Keskmiselt 42% vastas, et tema suhtub hästi ja see on normaalne, ehitatagu pealegi (eestlased 35% ja mitte-eestlased 56%), ja ligi veerand ütles, et ei meeldi, suhtub negatiivselt, see jätab koleda mulje (eestlased 29%, mitte-eestlased 17%). Seega on rõdude kinniehitamine üks linnaehituslik indikaatoritunnus, mis rahvusi eristab. Olgu veel märgitud, et rõdude kinniehitamist pooldavad mitte-eestlaste kõrval ka alla keskharidusega inimesed ja noored.

2.3.3. Suhtumine turistidesse

Inimesed on linnakeskkonna lahutamatu osa, seda ka Tallinna linnapilti ilmestavad turistid. Linnas, kus valitseb üldine rahulolematuse eluga, sh keskkonnaga, ei suhtuta hästi ka turistidesse, kes pingestavad olukorda. Avatud, normaalses ühiskonnas suhtutakse turistidesse sõbralikult ja peetakse nende kohalolu loomulikuks. Tallinna külastab suhteliselt palju turiste - aasta jooksul Eestit väisanud ning Eesti reisifirmade poolt teenindatud välisküllastajaid 95%. Statistikaameti andmeil töid Eesti reisifirmad 2006. aastal Tallinna 1 603 163 ja 2007. aastal 1 737 624 välisküllastajat. Turismitööstus annab tööd sadadele firmadele ja tuhandetele töötajatele.

Tabelid 2.24 ja 2.25 iseloomustavad suhtumist turistide hulka Tallinnas. Tallinlased suhtuvad turistidesse üldiselt soosivalt, nad on nende kohalolekuga harjunud. 39% eestlastest ja 33% mitte-eestlastest arvas, et turiste võiks veidi või tunduvalt rohkem olla ning vaid vastavalt 8% ja 10% leidis, et neid võiks olla vähem. 12% eestlastest ja 17% mitte-eestlastest ei võtnud turistide hulga suhtes seisukohta (*ei oska öelda, ei huvita*). Tabelist 2.24 jääb mulje, et eestlastest tallinlased näevad mitte-eestlastest tallinlastega võrreldes meelsamini turistide arvu kasvamas. Turistide arvu kahanemist soovivaid (ja osalt võõraviha tundvaid?) inimesi on ainult 8-10%.

39 Faktum & Ariko (2007). Op cit.

40 Tallinna Linnavalitsuse avalikud teenused (juuni/juuli 2007). Faktum & Ariko. Tallinn.

Tabel 2.24. Suhtumine turistide hulka Tallinnas rahvuse järgi 2007. aastal, %

	Kõik	Eestlane	Mitte-eestlane
Turiste võiks tunduvalt rohkem olla	19	22	16
Turiste võiks veidi rohkem olla	17	17	17
Neid on täiesti parajalt	41	41	41
Turiste võiks veidi vähem olla	7	6	9
Turiste võiks tunduvalt vähem olla	1	2	1
Ei oska öelda, ei huvita	14	12	17

Faktum & Ariko (2007)

Eestlaste turistilembuse (turiste võiks palju rohkem või veidi rohkem olla, neid on täiesti parajalt) taga on aruaam, et turistid toovad linnale raha, on kasulikud majandusele (31,4%). Muide, veidi suurema protsendiga (33,4) toetavad sama põhjendust kõrgharidusega tallinlased. Mitte-eestlaste kõige iseloomulikum nending - turiste on parajalt - jääb põhjendusena ebamääraseks.

Linnaosade elanike suhtumine turistide hulka (tabel 2.25) ei näi kuidagi seotud olevat Tallinna eestlase ja mitte-eestlaste keskmise arvamusega selles suhtes (vt eelmine tabel). Huvipakkuv on aga, et põhikoormust kandva Kesklinna elanikud polegi turistide massist tüdinud, vaid nende meelest võiks turiste olla isegi rohkem kui keskmise tallinlase arvates (vastavalt 44% ja 36%). Lasnamäelastest vaid veerand arvab, et turiste võiks Tallinnas tunduvalt või veidi rohkem olla, üle poole on aga seisukohal, et neid on täiesti parajalt. Seega väljendavad lasnamäelased, kellest suurem osa oma elukohas turistidega kokku ei puutu, turistide arvu suurenemise suhtes mõningast reserveeritust.

Tabel 2.25. Suhtumine turistide hulka mõnes Tallinna linnaosas 2007. aastal, %

	Lasnamäe	Põhja-Tallinn	Kesklinn	Nõmme	Pirita
Turiste võiks tunduvalt rohkem olla	10	33	26	10	63
Turiste võiks veidi rohkem olla	17	12	18	25	9
Neid on täiesti parajalt	52	33	38	31	18
Turiste võiks veidi vähem olla	7	9	7	10	4
Turiste võiks tunduvalt vähem olla	1	0	1	6	0
Ei oska öelda, ei huvita	13	12	10	19	6

Faktum & Ariko (2007)

2.3.4. Elukeskkonna turvalisus

ELi seire detsember 2007 järgi mängivad elanike rahulolus olulist rolli koduümbrus ja turvalisus. Oma koduümbrust peab ka pimedal ajal üksi ringi liikudes

turvaliseks enamik Rootsi, Hollandi ja Taani kodanikest. Ka üllatavalt suur hulk, 65% Eesti kodanikest arvab nii, kuid Leedus vaid 45%.⁴¹

Eestis viisid karistushoiakute ja turvatunde uuringu läbi TÜ Õigusinstituudi õppejõud, abiks Turu-uuringute AS, kes küsitles 2006. aasta märtsis 978 Eesti elanikku vanuses 15-74⁴². Uuringu põhjal saab muuhulgas teha järeldusi ka Tallinna elanike ja Eesti eestlaste ning mitte-eestlaste kohta. Ajalise dünaamika ning rahvusvahelise võrreldavuse huvides rakendati samu küsimusi, mida oli kasutatud varasemates rahvusvahelistes ohvriuringutes.⁴³ Viimased annavad võimalusi ajaliseks võrdluseks.

Turvatunde (kuritegevusehirmu)⁴⁴ emotsionaalse komponendi mõõtmiseks kasutatakse küsimust: *Kui julgelt Te ennast tunnete oma elurajoonis pärast pimedat saabumist üksi käies?* Varasemate ohvriuringute ning märtsis 2006 läbiviidud uuringu tulemused näitavad, et u kolmandik (31%) vastanutest tunneb end oma piirkonnas kas veidi ebakindlalt või väga ebakindlalt. Veel 1993. aastal oli nii vastanute osakaal palju suurem - 49%, 2000. aastal 41%. Kuigi tegelikult on pimedal ajal väljas ohtlik olla pigem meestel, kardavad naised enda pärast mees- test sagedamini. Peale naiste kardavad keskmisest rohkem ka vanemaealised ja madalama haridustasemega inimesed, mitte-eestlased ning keskmiste Eesti elanikega võrreldes tallinlased. Kui eestlastest 75% vastas, et tunneb end täiesti või üsna julgelt, siis mitte-eestlastest vastas nii vaid 53%. Üks osa turvatundest sõltub vastaja elukoha tüübist: linn on vähemturvaline kui maa, suur linn on eriti ebaturvaline. Kõige vähemturvaliselt tunnevadki end inimesed Tallinnas (53% kõigist vastanuist). Turvalisim elukoht on küla (83%).

Kuriteoohvriks langemise riski hindamist peetakse turvatunde nn *ratsionaalseks* komponendiks. Küsimuse sõnastus oli järgmine: *Kui tõenäoliseks peate, et järgneva 12 kuu jooksul püütakse Teie koju sisse murda?* Ohvriuringud koos ülal kirjeldatud küsitlusega võimaldavad hinnata seda riski dünaamikas 2000-2006. Selgus, et 2000. aastal pidas seda tõenäoliseks 44% ja 2006. aastal 35% vastanutest. Vastused varieerusid sotsiaal-demograafiliste kategooriate lõikes mõnevõrra vähem kui turvatunde *emotsionaalse* komponendi osas. Välja võib tuua eelmisega samasuunalise rahvusliku eripära: mitte-eestlased kardavad rohkem ja eestlased vähem. Eestlastest vastas 30%, et sissemurdmine nende kodusse on väga tõenäoline või tõenäoline, kuid mitte-eestlastest arvas nõnda 51%. Tallinlastest jagas sissemurdmise hirmu 48% vastanutest; see on oluliselt kõrgem näitaja kui külaelanikel (29%).

41 <http://www.emor.ee/arhiiv.html?id=1746>.

42 Vangide arv Eestis 1991-2005 ning selle vähendamise..., pt 3.

43 Rahvusvahelised ohvriuringud on toimunud Eestis alates aastast 1993. Ohvriuringute kohta vt Justiitsministeeriumi veebilehelt.

44 Turvatunne tähendab nii emotsionaalset hinnangut olukorra ohtlikkusele kui ka tunnetatavat riski, st hinnangut kuriteoohvriks langemise tõenäosusele. Seega sõltub turvatunne nii emotsionaalsest ettekujutusest kui avalikes kohtades tegelikult aset leidnud vägivaldsetest kuritegudest.

Turvatunde suhtes võib ülalviidatud uuringute põhjal teha lühikese kokkuvõtte: nii emotsionaalsest kui ka ratsionaalsest turvatunde hinnangust lähtudes on olukord Eestis muutunud turvalisemaks. Seejuures kõige ebaturvalisemalt tunnevad end jätkuvalt Tallinna elanikud ja mitte-eestlased.⁴⁵ Siit oletus, et eriti ebaturvaliselt tunnevad end Tallinna mitte-eestlaste ülekaaluga linnaosade elanikud.

Jüri Kõre ja Rein Murakas 2006. aasta kohta käivad uurimisandmed inimeste hinnangutest eluaseme lähiümbruse turvalisuse kohta üllatavad oma positiivsuses.⁴⁶ Hinnang lähiümbruse turvalisusele Tallinnas tervikuna on suhteliselt kõrge: *väga turvaline* 25,3%, *küllaltki turvaline* 41,9%, *pole eriti turvaline* 22,2% ja *pole üldse turvaline* 3,7%. Nimetatud on olulisi turvalisuse parandamise võimalusi. 62,5% vastanute arvates aitaks kindlasti politsei töö parandamine, 60% arvates kontroll noorukite, mittetöötavate isikute jts üle. Usk naabusvalvesse pole väga kõrge, vaid 37,2% leiab, et see parandaks kindlasti turvalisust. Ainult 6,8% arvab, et sotsiaalabiasutuste (nt madala läve keskused) likvideerimine suurendab turvalisust.⁴⁷

Positiivsete hinnangute osa (väga ja küllaltki turvaline) on suurim Nõmmel. Suhteliselt palju anti selliseid hinnanguid ka teises suuremas eramupiirkonnas Pirital, kuid nimetatud linnaosa jääb siiski pisut tahapoolle Haaberstist. Kõige turvalisemaks peabki oma linnaosa Haabersti rahvas, nende poolt antud hinnangute hulgas on hinnangu *väga turvaline linnaosa* osatähtsus suurim (vt tabel 2.26).⁴⁸

Tabel 2.26. Hinnang eluaseme lähiümbruse turvalisusele Tallinna linnaosades 2006. aastal, %

	Haabersti	Kesklinn	Kristine	Lasnamäe	Mustamäe	Nõmme	Pirita	Põhja-Tallinn
Väga turvaline	53,9	30,8	15,8	23,0	23,0	1,8	6,7	30,4
Küllaltki turvaline	24,3	29,7	45,3	42,3	47,8	84,4	66,3	28,3
Ei ole eriti turvaline	10,4	29,2	29,5	22,7	18,1	11,9	24,7	28,8
Ei ole üldse turvaline	0,9	1,1	7,4	4,1	3,5	1,8	1,1	6,3
Ei oska öelda	10,4	9,2	2,1	7,9	7,5	0,0	1,1	6,3
Kokku	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Jüri Kõre, Rein Murakas (2006)

45 Vangide arv Eestis 1991-2005 ning selle vähendamise, pt 3.

46 Seevastu meedia on tekitanud ettekujutuse Tallinnast kui pigem ebaturvalisest keskkonnast.

47 Jüri Kõre, Rein Murakas (2006). Op cit.

48 Jüri Kõre, Rein Murakas (2006). Tallinna ja naaberomavalitsuste elamuualade uuring. Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond. Tartu.

Kõige vähem turvaliselt tunnevad ennast Kristiine ja Põhja-Tallinna elanikud, kus hinnangute *ei ole eriti turvaline* ja *ei ole üldse turvaline* osa on suurim. Samuti on Kesklinna elanikud andnud hinnanguid *ei ole üldse turvaline* või *ei ole eriti turvaline* suhteliselt arvukalt. Vahepealse rühma moodustavad Mustamäe ja Lasnamäe, kus domineerib arvamus, et tegemist on küllalt turvalise linnaosaga. Hinnanguid *väga turvaline* on andnud nende linnaosade elanikud vähem ning Lasnamäe elanikud on andnud suhteliselt palju hinnangut *pole eriti turvaline* (vt tabel 2.26).

Teine 2006. aastal Tallinna turvalisuse kohta tehtud uuring⁴⁹ teeb kindlaks, et kõige ebaturvalisemad linnaosad on Põhja-Tallinn ja Lasnamäe (küllaltki ja väga ebaturvaliselt tunneb end vastavalt 42% ja 38% küsitletuist), aga ka Kesklinn (35%). Viimane on ebaturvaline keskkond põhjusel, et asutuste-ettevõtete, teeninduse, transpordi, sissesõitnute ja tallinlaste kontsentratsioon kitsal territooriumil on teiste linnaosadega võrreldes erakordselt suur. Küsimusele *Kas Te tunnete ennast oma linnaosa avalikes kohtades (tänavatel, kauplustes, parkides jne) üldiselt turvaliselt või ebaturvaliselt?* vastates pidas oma linnaosa avalikke kohti ebaturvaliseks keskmiselt 24% tallinlastest, sh 5% väga ohtlikuks. Suurema turvalisusega paistsid silma Kristiine, Nõmme ja Pirita/Merivälja (ebaturvaliselt tundis end vastavalt 10%, 12% ja 13%).⁵⁰ Erinevused turvalisuses on linnaosade vahel väga suured. Kõige enam kardeti pimedal ajal parkides, parkmetsades (49%) ning tänavail (56%), vähem ühistranspordis 23%, kõige vähem hirmu tunti oma majas ja selle juures tänaval.

Erinevatest kuritegevusliikidest ja ebamugavustest kardeti kõige enam agressiivset narkojoobes inimest (väga kardan 26%, veidi kardan 41%), agressiivselt käituvaid noortekampasid (24% ja 40%) ning murdvargust eluruumidesse (22% ja 50%).⁵¹ Kõige vähem oli põhjust karta agressiivset kodutut ja koera rünnakut. Narkojoobes inimesi ja noortekampasid kohtab rohkem vene linnaosades ja kesklinnas (Balti jaama ja kaubanduskeskuste ümbruses). Lasnamäel ja Põhja-Tallinnas ei karda kokkupuudet narkomaaniga vaid vastavalt 13% ja 18% inimestest, kuid Pirital/Meriväljal ei karda selliseid kohtumisi 69% ja Nõmmel 59% inimestest. Raske füüsilise vägivalda ohvriks langemist kartsid kõige rohkem Põhja-Tallinna elanikud (73%, linna keskmine 49%).

49 Tallinna elanikkonna turvatunde uuring. Aruanne. Sügis 2006. Uuringu andmete kogumiseks küsitleti 1000 Tallinna täiskasvanud elanikku vanusevahemikus 15-74 aastat. Valim kujundati proportsionaalselt Tallinna elanikkonna jaotusega soo, vanuse, rahvuse ja linnaosade lõikes. Inimesi intervjueriti kodus. Peale keskkonna turvalisuse uuriti ka liikluse probleeme.

50 Samas, lk 12 ja 13.

51 Samas, lk 19.

Küsitluste andmeil on turvatunne eestlastel suurem ja mitte-eestlastel väiksem. Seda mõjutavad peamiselt kaks asjaolu. Esiteks suurte korrusmajadega linnaosades, kus enamik mitte-eestlastest elab, on kuritegeliku kontingendi koondu mine suurem ning võimalused kampade tekkimiseks paremad kui hõredamalt asustatud madalakorruselistes peremajadega hoonestatud linnaosades. Tallinna maksimaalne kuritegevus koondub küll Kesklinna, kuid seda jätkub ka linnaosa desse, kus kurjategijad elavad. Teiseks on kurjategijate seas eestlaste osakaal väiksem kui nende osakaal rahvastikus (vt 9. pt *Kuritegevus*). Kindlasti on muidki tegureid, nt immigrantide ebapiisav kohanemine võõras keskkonnas ei lase turvatundel tekkida.

2.4. Liikuv ja muutuv Tallinn

2.4.1. Liikumisvahendid

Tallinn on nii suur, et töö- ja elukoha vahelise transpordi probleemid ning igapäevaelu korraldamine on pidevalt aktuaalsed. Keskmine tööleminekuks kuluv aeg jäi 2006. aastal vahemikku 22 minutit Kesklinnas kuni 35 minutit Pirital (linnas keskmiselt 27 minutit). Kokku kulutavad tallinlased kodust tööle ja töölt koju jõudmiseks siiski märkimisväärselt aega (eelmistele numbrite kahekordne suurus ehk 44-70 min). Küsitletute töökohad paiknesid suures enamuses Tallinnas, suurim oli väljaspool linna töötajate osa Pirital (5%).⁵² Statistikaameti andmetel oli 1999.-2000. aastal keskmise töötava isiku ajakulu *liikumine tasulise töö eesmärgil* 30 minutit ööpäevas, so kaks korda vähem, kui oli Tallinna keskmine 2006. aastal.

Igapäevast liikumist Tallinnas mõjutab kõige rohkem ühistranspordi korraldus - 66,6% küsitletud töötavatest inimestest kasutas 2006. aastal peamiselt või vahetevahel ühistransporti, ka jalgsi töөлkäijate protsent oli küllalt kõrge (põhiliselt ja vahetevahel kokku 33,7%). Samas suurusjärgus on autoga töөлkäijate osa (41%), eelnimetatutest jääb maha ettevõtte transpordi (12,8%) ning jalgratta (11,1%) kasutamine.⁵³

Tabel 2.27 iseloomustab Tallinna linnaosade elanike töөлkäimist kolmel levinu mal viisil: ühistranspordi ja oma autoga ning jalgsi. Kõige rohkem käiakse jalgsi muidugi Kesklinnas ja kõige vähem Pirital ning Nõmmel. Ühistransport ja isiklik auto konkureerivad, kuid seni on ühistransport siiski rohkem levinud, eriti Lasnamäe ja Põhja-Tallinna elanike seas. Pirital, Nõmmel ja Haaberstis on kõige vähem neid, kes kunagi töөлkäimisel isiklikku autot ei kasuta.

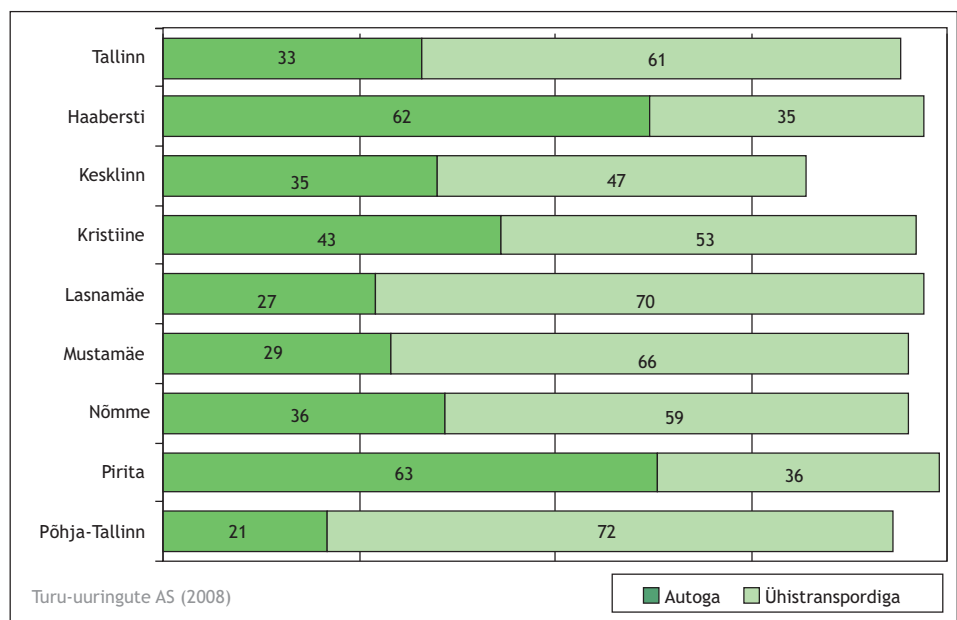
52 Jüri Kõre, Rein Murakas (2006). Tallinna ja naaberomavalitsuste elamu alade uuring. Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond. Tartu.

53 Jüri Kõre, Rein Murakas (2006). Op cit.

Tabel 2.27. Tallinna linnaosade elanike töökäimine jalgsi, ühistranspordi ja isikliku autoga 2006. aastal, %

	Haabersti	Kesklinn	Kristiine	Lasnamäe	Mustamäe	Nõmme	Pirita	Põhja-Tallinn
Jalgsi								
Põhiliselt	21,8	38,9	23,5	17,9	20,7	13,3	5,8	16,5
Harva	9,1	22,1	20,6	8,5	9,8	5,0	1,9	20,5
Üldse mitte	69,1	38,9	55,9	73,6	69,5	81,7	92,3	63,0
Ühistranspordiga								
Põhiliselt	51,6	35,2	62,9	51,0	59,1	45,0	48,1	61,8
Harva	19,4	12,3	22,9	11,9	12,7	15,0	33,3	15,4
Üldse mitte	29,0	52,5	14,3	37,1	28,2	40,0	18,5	22,8
Isikliku autoga								
Põhiliselt	50,8	31,3	28,1	24,4	40,7	42,9	46,3	28,3
Harva	4,9	6,1	15,6	8,0	8,8	14,3	16,7	7,1
Üldse mitte	44,3	62,6	56,3	67,7	50,5	42,9	37,0	64,6

Jüri Kõre, Rein Murakas (2006)

Joonis 2.5. Tavaline liikumisviis tööpäeval tööle, kooli või mujale Tallinnas 2007/2008. aasta talvel, %

Uurimuse *Elanike rahulolu Tallinna linna avalike teenustega 2008* andmeil sõidab Tallinnas ühistranspordiga keskmiselt 61% linnas tööpäeval liikujatest (sh 56% eesti- ja 66% muukeelsed), u 33% sõidab autoga (vastavalt 37% ja 30%) ainult 6% käib jalgsi või jalgrattaga (7% ja 4%). Peamised ühistranspordi kasutajad elavad Põhja-Tallinnas, Lasnamäel ja Mustamäel, kõige rohkem kasutavad enda või tööandja sõiduautot Pirita ja Haabersti elanikud. Haaberstis mõjutavad keskmisi näitajaid elitaarsuse suunas Rannamõisa tee äärsete uuselamurajoonide ja Kaku-mäe piirkonna elanikud. Keslinna elanikud kõnnivad kõige rohkem jalgsi (vt joonis 2.5).

Andmed lubavad teha järelduse, et 2006. aastal olid linnaosade liikumisviiside erinevused juba välja kujunenud ning järgmistel aastatel need süvenesid veelgi.

Faktum & Ariko (2007) andmeil on tallinlaste leibkondadest 52%l isiklik auto. Eesti leibkondadel on auto pisut sagedamini (56%) kui mitte-eesti leibkondadel (47%). Mida haritum leibkonnapea, seda sagedamini on tal auto (vähem kui keskharidus - autot omab 34%, keskharidus 52%, kõrgharidus 59%), ja nagu eelnevast teada, mida kõrgem haridus, seda suurem on sissetulek. Linnaosades oli selle 2007. aasta uuringu kohaselt autoomanikke suhteliselt erinevalt (%):

Haabersti	43	Mustamäe	51
Kesklinn	51	Nõmme	69
Kristiine	60	Pirita	67
Lasnamäe	51	Põhja-Tallinn	40

Turu-uuringute AS 2008. aasta uuringu andmeil kasutab 60% leibkondadest era- või ametiautot. Eesti keeles rääkivatest vastanutest omas autot 65%, muudes keeltes (peamiselt vene keeles) rääkivatest 54%. Eestikeelsetes leibkondades oli kaks või enam autot 23%l ja muud keelt kõnelevates 12%, (vt tabel 2.28).

Tabel 2.28. Töökorras sõiduauto omamine (nii era- kui ametiautona) Tallinna leibkondades 2008. aasta suvel, %

	Tallinn kokku	Eesti keel	Muu keel	Haabersti	Kesklinn	Kristiine	Lasnamäe	Mustamäe	Nõmme	Pirita	Põhja-Tallinn
Mitte ühtegi	40	35	46	16	41	30	48	41	29	20	53
Üks	41	41	42	41	36	45	43	43	50	35	34
Kaks	15	18	10	36	17	20	5	15	15	28	11
Rohkem	4	5	2	7	6	5	3	1	6	17	2

Turu-uuringute AS (2008)

Linnaosadena, kus oli kõige vähem autota leibkondi, kerkivad esile Haabersti (16%), Pirita (20%) ja Nõmme (29%). Kõige rohkem autota leibkondi oli Põhja-Tallinnas (53%) ja Lasnamäel (48%). Kahe ja enama autoga leibkondi elab teistest sagedamini Haaberstis ja Pirital.

Linnaositi kasutatakse igapäevaselt erinevaid liikumisviise. See ning auto omanine kajastavad ühtlasi elanike varanduslikku seisu ja/või tööalast staatust. Sõiduauto omanine ja sellega igapäevaste sõitude tegemine on viimastel aastatel Tallinna linnaosade elanikkonda tugevasti diferentseerinud.

2.4.2. Elukohaeelistused

Kas kõik Tallinnas püsivalt elavad inimesed on ikka ametlikult tallinlased? Seda on ligi 90% elanikest; 8% tallinlastest (9% eestlastest ja 8% mitte-eestlastest) pole end Rahvastikuregistris registreerinud. 4% kõigist vaatlusalustest rühmadest ei tea või ei mäleta, kas nad on end registreerinud või mitte.⁵⁴ Uurimuse *Elanike rahulolu Tallinna linna avalike teenustega 2008* andmeil ei registreeri end Tallinna elanikuks need, kes elavad linnas ajutiselt või kel on Tallinna kõrval teisi, tugevamaid elukohaeelistusi.

2000. aasta rahvaloenduse andmetel oli Tallinna 400 378 elanikust 98 727 sisse-rännanud (24,6%). Sisseränne oli intensiivne varasematel aastatel, kuid 1990. aastatel selle intensiivsus vähenes järsult. 2000. aastal Tallinnas elanud inimestest oli 79% ka 1989. aastal pealinna elanikud, ülejäänud 21% oli kas Eestist või välismaalt pealinna kolunud või oli nende puhul tegemist aastail 1989-2000 sündinutega. Ajavahemikul 1989-2000 Tallinna sisserännanud inimesi oli 3629, mis moodustas vaid 0,9% rahvastikust.⁵⁵

Linnaosade lõikes oli 2000. aasta rahvaloenduse andmeil kõige stabiilsema elanikkonnaga Lasnamäe (82,4% 2000. aastal Lasnamäel elanud inimestest elas seal ka 1989. aastal) ja Haabersti (81,3%). Ülejäänud linnaosades oli vastav näitaja 74,5% Kristiine linnaosas, 75,4% Kesklinnas, 75,5% Pirital, 78,2% Mustamäel, 78,5% Nõmmel ja 78,8% Põhja-Tallinnas.⁵⁶

Keskmine tallinlane oli 2006. aasta uurimuse järgi oma elukohalinnas elanud 22,7 aastat. Kõige püsivama elanikkonnaga on Tallinna linnaosade seas Nõmme, kus küsitletud olid elanud keskmiselt 32 aastat. Pirital on keskmine linnaosas elamise staaž suhteliselt lühike (20 aastat), kusjuures osa elanikest on seal pika

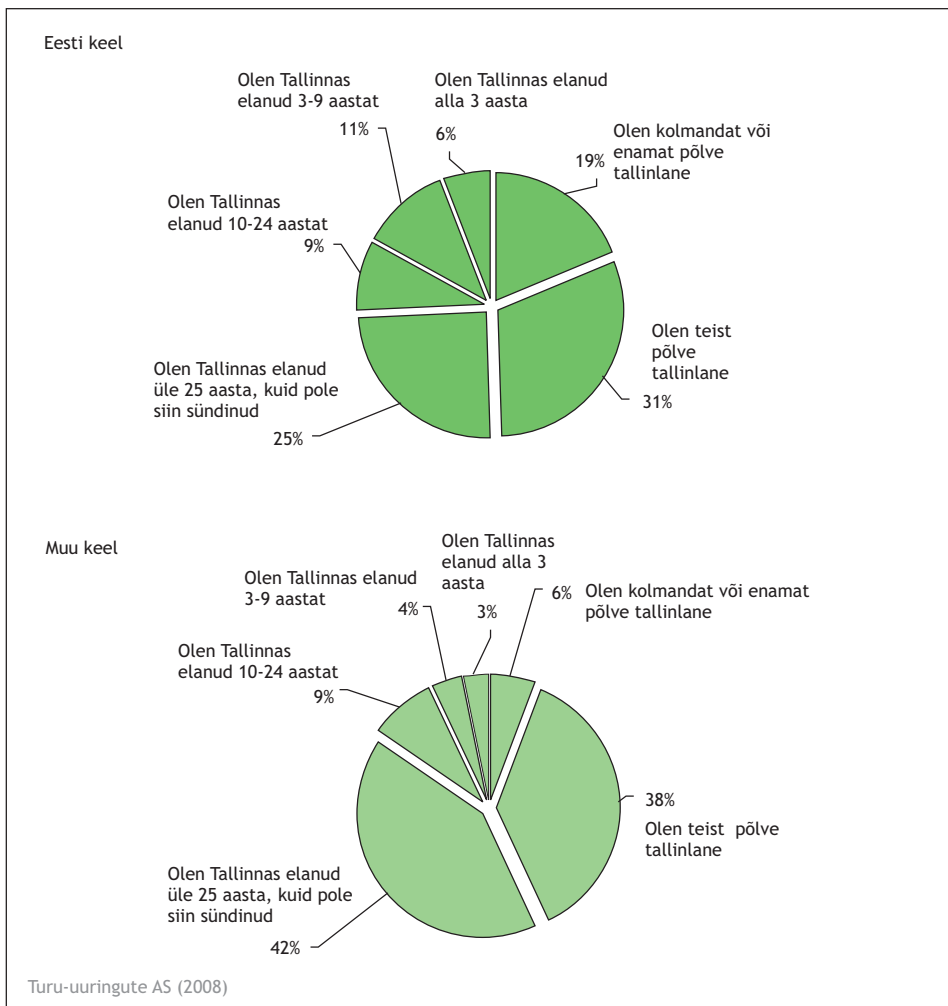
54 Faktum & Ariko (2007). Op cit.

55 Statistikaamet rändeandmeid rahvaarvu arvutamisel rahvaloendusjärgsetel aastatel ei ole arvestanud, kuna 2000. aasta rahvaloendus näitas, et rände registreerimine on ebatäielik.

56 Jüri Kõre, Rein Murakas (2006). Op cit.

ja teine osa lühikese elamisstaaziga. Lasnamäe ja Haabersti elanikud on sarnase keskmise elamisstaaziga (22 ja 18 aastat) ning suur osa nende linnaosade elanikest on sinna kolunud ühel ja samal ajal.

Tallinnas elamise aja järgi hakkab eestlaste ja mitte-eestlaste kontingent ühtlustuma. Eestikeelsetest on 75% Tallinnas elanud kauem kui 25 aastat või on tegu teise-kolmanda põlve tallinlastega, muukeelsetest on selliseid koguni 86%. Kolmanda põlve muukeelseid on küll suhteliselt vähe eestikeelsetega võrreldes, aga seda rohkem on teise põlve tallinlasi ja Tallinnas rohkem kui 25 aastat elavaid. Viimasel kümnel aastal on Tallinna elama asunud 2-3 korda rohkem eestikeelseid kui muukeelseid (vt joonis 2.6).

Joonis 2.6. Tallinnas elamise aeg, %

Üle poole küsitletud tallinlastest on varem kusagil mujal elanud. 20% neist (sh 29% eestikeelseist ja 10% muukeelseist) elas maal ja 45% väikelinnas või alevis, 30% mõnes muus suuremas linnas (sellest asulatüübist saabus muukeelseid kaks korda rohkem kui eestikeelseid) (vt tabel 2.29). Eestlased on jõudnud Tallinna astmelise urbanisatsiooni käigus, asudes kõigepealt maalt väikesse linna, sealt keskmisse ja suuremasse linna, lõpuks pealinna kui kõige suuremasse. Mitte-eestlased suundusid Tallinna mõnest muust suuremast linnast (Kohtla-Järve, Jõhvi, Narva, mõni Venemaa linn, nt Pihkva). Tallinna eestlastel on rohkem maal ja väikelinnas elamise kogemust, seal elavad sõbrad ja sugulased, kellega hoitakse tihedaid sidemeid. Tallinna mitte-eestlastel on varasemast ajast rohkem suures linnas elamise kogemust, eluga maal ja väikelinnas nad eriti kursis ei ole.

Päritolupaik ja elamise kogemus muudes paikades, sidemed sealsete sõprade, endiste koolikaaslaste ja sugulastega seob tallinlased muu Eestiga ning paneb tänapäevased tallinlased oma keskkonda võrdlevalt suhtuma. Samas on väärikas olla põlistallinlane ning osata Tallinna kui põliskodu hoida ja hinnata hoopis teisiti kui sisserännanu.

Tabel 2.29. Elukoht enne Tallinna elama asumist, %

	Kõik	Eesti keel	Muu keel
Maal	20	29	10
Väikelinnas, alevis	45	48	42
Mõnes suuremas linnas	30	21	41
Vastamata	4	2	7

Turu-uuringute AS (2008)
N=537, so 53,7% koguvalimist.

Tallinlased peavad eelistatumaks elupaigaks ikkagi Tallinna, 2008. aastal veel rohkem kui 2006. aastal (vastavalt 77% ja 68%). 2008. aastal eelistasid muukeelsed elanikud Tallinna elupaigana palju sagedamini kui eestikeelsed (vastavalt 87% ja 70%) (vt tabel 2.30). Veerand eestikeelsetest elaks parema meelega mujal kui Tallinnas, eriti eelistaks nad elada maal või väikelinnas-alevis. Muud keelt kõnelejad väärtustavad Tallinna kui suurt linna, kui Eesti tingimustes urbanisatsiooniprotsessi kõrgeimat astet.

Tabel 2.30. Tallinlaste eelistatuim elupaik Eestis 2006. ja 2008. aastal, %

	2006	2008		
	Kõik	Kõik	Eesti keel	Muu keel
Jah, Tallinn on kindlasti eelistatuim paik	68	77	70	87
Ei, parema meelega elaksin mõnes teises suuremas linnas	5	4	5	2
Ei, parema meelega elaksin mõnes väikelinnas või alevis	7	6	9	2
Ei, parema meelega elaksin maal	7	8	11	3
Raske öelda, võib ka mujal	13	5	5	6

Faktum & Ariko (2006); Turu-uuringute AS (2008)

Linnaosasiseses liikumises avaldub selge ja lihtne seaduspärasus: mida suurem on linnaosa (elanike arvult, ka eluruumide arvult), seda suurem on linnaosa sees elukohta vahetanute osatähtsus (suurim Lasnamäel, Mustamäel, Põhja-Tallinnas). Erandi moodustab suurima linnaosasisesega kolimisintensiivsusega Kesklinn. Kuna kinnisvarahinnad on seal kõrgeimad ja ärisektori huvi muuhulgas ka eluruume hõlvata suurim, siis just Kesklinnast koliti ja kolitakse intensiivselt teistesse linnaosadesse ning linna taha uusasumitesse. Kesklinn aga ei tühjene, vastupidi. Uutes kõrghoonetes on ostja leidnud palju uusi kortereid. Väiksemate linnaosade elanike võimalused oma linnaosa piires elukohta muuta on väiksemad. Sõltuvalt linnaosa põhilisest ehitusajast, naaberlinnaosast, isiklikest kontaktidest jms asjaoludest on suur osa Õismäe elanikke pärit Mustamäelt, Lasnamäe elanikest paljud Põhja-Tallinnast.

Küsimusele elukoha vahetuse kohta vastas 2006. aastal 31,5% intervjuueeritustest, et nad on viimase 10 aasta jooksul (st 1996. aastast alates) elukohta vahetanud. 79,8% elukoha vahetust toimus Tallinna administratiivpiirides, 12,7% on kolinud mujalt Eestist (va Harjumaa) Tallinna ja 5,7% on kolinud Harjumaalt Tallinna. Eestlastest kolis viimase 10 aasta jooksul 37,3% leibkondadest, venelastest 25,6%,⁵⁷ s.t et eestlaste leibkonnad kolisid uude kohta elama 1,5 korda sagedamini kui venelaste leibkonnad.

Üha rohkem probleeme tekib nõukogudeaegsete magalarajoonidega. Mustamäelt, Lasnamäelt ja Väike-Õismäelt Haabersti linnaosas on hakanud lahkuma nooremad, jõukamad ja haritumad elanikud, kellest suur osa on eestlased. Neile enam ei sobi nimetatud linnaosade eluasemed ja elukeskkond, lahkujatel on jääjatega võrreldes teistsugused standardid ja väärtused⁵⁸. Eestlased on läbi nõukogudeaja kandnud unistust oma majast ja viimasel kümnendil on üha rohkem neid, kellele see on majanduslikult jõukohaseks muutunud. Uute jõukamate rühmade elukohaks on saanud/saamas Kesklinn, sh Kadriorg, ja linna ning lähivaldade kokkupuutepiirkonnad (Pirita, Tiskre, Veskimöldre), samuti Viimsi ja teised linnalähivaldade uusasumid.⁵⁹

57 Jüri Kõre, Rein Murakas (2006). Op cit.

58 Väärtused väljendavad inimeste ettekujutust soovivatavast (ideaalsest).

59 Nn kuldse ringi omavalitsusüksusi (Viimsi, Rae, Kiili, Saku, Saue ja Harku vald) eelistavad keskealised keskklassi kuuluvad inimesed, kellest rohkem kui poolel on kõrgharidus, kes töötavad hästi tasustatud töökohtadel ja on olulised maksumaksjad. Kuigi geograafiliselt on tegemist ennekõike Tallinna kesklinnast u 20 km raadiusse jäävate aladega, on valglinnastumise mõju Tallinna arengule märkimisväärne. ...Tulenevalt Tallinna rahvaarvu säilitamise vajadusest ja konkureerimisest lähivaldadega on oluline mitmekesistada Tallinna elukeskkonda. Tallinna rahvaarvu kahanemist on ainuvõimalik piirata linnaste elukvaliteedi parandamise teel. Ennekõike tähendab see veelgi suurema tähelepanu pööramist elanike mitmekesistele vajadustele ja soovidele - parema töö- ja ettevõtluskeskkonna loomine, paindlik ja eluasemete mitmekesisust soosiv eluasemepoliitika, kvaliteetsemad ja mitmekesisemad teenused ning inimsõbralik elukeskkond (Tallinna arengukava 2009-2027. Vt Tallinna Linnavolikogu 19. juuni 2008 otsuse nr 129 LISA).

Asemele tulevad töötisjad mujalt Eestist ja vähesel määral ka väljastpoolt, eriti palju tuleb noori, kellest paljud pole just jõukad ning kellele sellised paljukorterilised monotoonsed majad on vähemalt esialgu vastuvõetavad. Kindlat plaani pidas 2006. aastal järgmise 5 aasta jooksul uude kohta kolida keskmiselt 11,7% tallinlaste leibkondadest, sh 12,2% eestlaste ja 9,4% venelaste leibkondadest.⁶⁰

Eestlaste ja venelaste kolimissagedus liigub tulevikus ühtlustumise suunas: lähemal viiel aastal kavatsevad eestlased uude eluasemesse kolida vaid 1,3 korda sagedamini kui mitte-eestlased (eelmisel 10 aastal 1,5 korda sagedamini). Kui see kavatsus realiseeruks, siis vahetaks-uuendaks 15 aasta jooksul eluaset kokku 49,5% eestlaste ja 35% venelaste leibkondadest. Eelkõige on kindel uue eluaseme muretsemise plaan väga hästi ja hästi toime tulevatel leibkondadel, hästi ja normaalselt (keskmiselt) toime tulevate inimeste seas on suhteliselt palju antud teemast huvitujaid. Kui ka kõik uue elukoha hankimise plaanid lähiajal majanduskitsikuse tõttu või muul põhjusel ei realiseeru, on eluaseme valdkonnas ikkagi toimunud tohutu suur muutus, mis tõestab, et inimeste heaolu iseisvas Eestis on palju ja kiiresti suurenenud. Valdaval osal juhtudest tähendab ju mujale kolimine kas elutingimuste olulist paranemist või oma leibkonnale sobivama eluaseme leidmist. Üha sagedamini on maja või korter, kuhu kolitakse, äsja ehitatud või äsja renoveeritud.

Lähema 5 aasta jooksul kindlasti uude kohta kolida kavatsevate Tallinna leibkondade soovid oma uue eluaseme suhtes on toodud tabelis 2.31.

Tabel 2.31. Uue eluaseme muretsemise plaani pidavate tallinlaste ootused uue eluaseme suhtes 2006. aastal, %. Uus eluase...

	Väga oluline	Küllaltki oluline	Ei ole eriti oluline	Ei ole üldse oluline
... asub Tallinnas	60,5	16,8	8,0	11,6
... asub Tallinna ligidal Harjumaal	21,2	20,9	16,3	30,8
... on mõnes vaikes sisseelatud rajoonis	41,1	33,5	11,4	9,7
... asub mõnes uues elamugrupis	7,7	25,7	27,3	28
... on renoveeritud isikupärane eluruum	22,1	26,1	22,4	18
... on peremaja	30,7	18,3	16,8	27,7

Jüri Kõre, Rein Murakas (2006)

60 Jüri Kõre, Rein Murakas (2006). Op cit.

Nagu ülaltoodud tabelist näha, on uue eluaseme muretsemise plaane pidavate tallinlaste jaoks väga ja küllaltki oluline, et see eluase asuks Tallinnas (77,3%), kuid palju on ka Tallinna ligidale Harjumaale soovijaid (42,1%). Tahetakse, et uus eluase paikneks mõnes vaiksese sisseelatud rajoonis (64,6%), vähem on päris uude elamugruppi tahtjaid (33,4%). Kõhklemine erinevate eelistuste vahel on arusaadav, sest tegu on ikkagi kavatsustega, mis hiljem tegelikkusega kokku puutudes võivad muutuda. 2006. aasta oli majandusliku tõusu ja optimismiaasta, 2008. aastal tehakse teistsuguseid valikuid.

Uue eluaseme muretsemise plaane pidavate tallinlaste jaoks olid 2006. aastal väga ja küllaltki olulised (vt tabel 2.34, olulisuse alanemise järjekorras) eluaseme hind (86,2%), mugavused (83,6%), transpordivõimalused (78,9%), eluruumide planeering (72,9%), teenuste olemasolu lähiümbruses või kodutee ääres (67,2%), samuti elamu tüüp (57%). Vähem peetakse tähtsaks elamu arhitektuuri (35,9%), elamu tüüpi (28,5%), perekonnaliikmete eripärast tulenevaid nõudmisi (27,4%). Elamupiirkonna prestiiž ei ole eriti või pole üldse oluline 26,4% küsitletu jaoks, samas on see rohkem kui pooltele (59,9%) oluline (vt tabel 2.32).

Tabel 2.32. Tallinlaste uue eluaseme muretsemisel arvesse tulevad tegurid 2006. aastal, %

	Väga oluline	Küllaltki oluline	Ei ole eriti oluline	Pole üldse oluline	Ei oska öelda
Eluaseme hind	60,1	26,1	2,9	-	10,9
Elamupiirkonna prestiiž	24,7	35,2	22,0	4,4	13,7
Transpordivõimalused	46,5	32,4	8,2	0,8	12,2
Teenuste olemasolu	34,1	33,1	14,8	3,6	14,2
Elamu tüüp	23,3	33,7	22,5	6,0	14,5
Elamu arhitektuur	17,8	31,3	27,4	8,5	15,0
Eluaseme mugavused	54,2	29,4	4,4	1,1	10,8
Eluruumide planeering	43,7	29,2	4,4	1,1	10,8
Spetsiifilised nõudmised (lapsed, eakad)	22,1	28,6	20,2	7,2	21,9

Jüri Kõre, Rein Murakas (2006)

Eluaseme hind oli võrdselt tähtis nii eestlaste kui venelaste jaoks: väga ja küllaltki oluliseks hindas seda eestlastest 86,6% ja venelastest 85,1%, kusjuures väga tähtis oli see pigem venelaste jaoks. Ka transpordivõimalusi ja teenuste olemasolu kohapeal või kodutee ääres hinnati enam-vähem sarnaselt, kuid eestlastele olid need veidi olulisemad, venelastele jaoks vähemolulisemad (vt tabel 2.33).

Tabel 2.33. Mõned tallinlaste uue eluruumi muretsemisel arvesse tulevad tegurid 2006. aastal rahvuse järgi, %

	Väga oluline	Küllaltki oluline	Ei ole eriti oluline	Pole üldse oluline	Ei oska öelda
Eluaseme hind					
Eestlane	57,0	29,6	...	2,9	10,5
Venelane	62,6	22,5	...	3,1	11,8
Eluaseme ligipääsetavus (transpordivõimalused)					
Eestlane	45,5	34,7	6,9	0,7	12,2
Venelane	46,6	29,8	10,6	0,8	12,2
Teenuste olemasolu (lasteaed, kool, perearst vms)					
Eestlane	33,3	34,9	14,2	3,3	14,3
Venelane	35,3	30,3	16,1	4,1	14,2

Jüri Kõre, Rein Murakas (2006)

2.4.3. Valglinnastumine

Vastavalt inimgeograafide Rein Ahase ja Siiri Silma 2006. aastal korraldatud küsitluse tulemustele on suur osa Tallinna ümbruse uusasumite leibkondadest sinna elama asunud Tallinnast (61%). Harjumaalt on pärit üle veerandi (27%) ning mujalt Eestist ülejäänud.⁶¹

Uusasumite teke Tallinna piiri taha on seotud valglinnastumisega, mis kaasneb linna ja linnaruumi kiire ning spontaanse arenguga. Valglinnastumine tähendab linna funktsioonide, eelkõige elamisfunktsiooni hajumist linna ümbrusesse. Sisuliselt on tegu kontrollimatu eeslinnastumisega, pealinna arengu ühe etapiga, mille mootorid on majanduslik areng, inimeste elatustaseme tõus, lastega perede arvu suurenemine ning lõpuks ka eestlaste eluasemeideaaliga - oma maja avaras rohelises keskkonnas. Eeslinnade valgumine linnapiiri taha toob kaasa transpordi-, keskkonna- ja juhtimisprobleeme ning nõuab omavalitsuste koostöö tugevdamist.

Järgnevalt esitatakse Eesti, Tallinna, Tallinna linnaregiooni⁶² ja uusasumite elanike lühike sotsiaaldemograafiline iseloomustus, näitamaks uusasumite elanike-

61 Rein Ahas, Siiri Silm (2006). Tallinna tagamaa uusasumite elanike ajalis-ruumilise käitumise analüüs. Tartu Ülikool (www.geo.ut.ee). Uusasumite 1991.-2006. aastal ehitatud uutest elamutest 87% ja uutest eluruumidest 90% paikneb nn kuldse ringis, kuhu kuuluvad Tallinna naaberomavalitsused Harku, Kiili, Rae, Saku, Saue ja Viimsi vald. Eeslinnastumise kohta vt ka: Kadri Leetmaa (2004). Eeslinnastumine Tallinna linnaregioonis sotsialismijärgsel perioodil. Magistritöö inimgeograafiast. Tartu Ülikool. Vt samuti Rob Atkinson (2007). Kui linn valgub maale. Eesti Päevaleht, 5.02.

62 Tallinna linnaregioon hõlmab R. Ahas, J. Jauhainen, S. Silm jt (2007) Op cit andmeil Tallinna tagamaa, kust vähemalt 15% töökäijast on leidnud rakendust Tallinnas. Tallinna linnaregiooni kuulub Harjuma ja põhjaosa Raplamaast, sh Rapla vald. Tallinna linnaregiooni kohta vt Uurimistöö: Pealinna regiooni mõiste ja linnapoliitika alused ning põhilised arengusuunad. Aruanne I osa. Vastutav täitja Sulev Mäeltsemees. Tallinna Tehnikaülikool, humanitaarteaduskond. Tallinn 2007.

kontingendi erilisust (tabel 2.34). Inimgeograafid kasutasid viidatud uuringutes⁶³ 2000. aasta rahvaloenduse rahvastikuandmeid, uusasumite elanike kohta aga 2006. aasta küsitlusandmeid.⁶⁴

Tallinna-lähedaste uusasumite sooline struktuur (mehed 49% ja naised 51%) on rohkem tasakaalus kui Eestis keskmiselt (mehed 46% ja naised 54%). Uuselamutesse kolivad peamiselt pered, seepärast on seal keskmisest rohkem lapsi ning noori (0-19aastasi 32%, Eestis 26% ja Tallinnas 23%; erinevus ligi 10 protsendipunkti), nende vanemad on nooremas keskeas (30-39aastased - 24%, Eestis ja Tallinnas 14%, erinevus 10 pp). Kõige suurem erinevus seisneb aga üle 50aastaste ja vanemate inimeste vähesuses (13%, Eestis 33%, Tallinnas 32%, erinevus u 20 pp). Mis puutub Tallinna tagamaa elanike vanuskoosseisu, siis sarnaneb see rohkem Tallinna kui uusasumite omale: lapsi-noori on küll rohkem ja 50aastasi ja vanemaid pisut vähem kui Tallinnas, aga uusasumite tasemeni ei küüni (vt tabel 2.34).

Rahvusstruktuur (samuti tabel 2.36) paljastab uusasumite uus-keskklassi peaaegu et monorahvuselist iseloomu: 86% elanikest oli 2006. aasta küsitluse ajal eestlased, vaid 9% venelased ja 4% muust rahvusest. Uusasumites oli venelasi Eesti keskmisega võrreldes ligi 3 korda vähem, Tallinna keskmisega võrreldes 4 korda ja Tallinna tagamaaga võrreldes 2 korda vähem. Ka Lääne päritolu välismaalaste osatähtsus uusasumites on väike, paljud Läänest saabunud eelistavad elada pigem Tallinna kesklinnas kui linnast väljas.

Vene keskklassi vähesus uusasumites ei tulene ilmselt väikesest materiaalsest kindlustatusest, kuigi ka see tegur pole päris tähtsusetu. On ju teada, et mitte-eestlaste sissetulekud on mõnevõrra väiksemad eestlaste omast (vt 3. pt). Peamised põhjused seisnevad tõenäoliselt väärtushinnangute ja sotsiaalsete võrgustike erinevuses⁶⁵. Seni on venelased eelistanud koonduda Tallinna kõrval ka Tallinna tagamaal paiknevatesse tööstusasulatesse (Maardu, Kohila, Kehra, Loksa).

Käesolevaks ajaks, 2009. aasta alguseks, on uusasumite rahvuslik struktuur muutunud tõenäoliselt tasakaalustatumaks. Mitte-eestlasi on uusasumitesse kolinud rohkem ning seda korruselamute intensiivsema rajamise tõttu aastail 2006-2007 (varem rajati peamiselt peremaju) - see asjaolu vähendas materiaalseid takistusi. Võimalik ka, et uusasumitesse kolimine on innovaatiline käitumine, millega urbaniseerunud keskkonnaga harjunud ja seda kõrgelt väärtustavatel mitte-eestlastel oli algul raske kaasa minna, kuid teatud aja möödudes võeti omaks.

63 Rein Ahas, Siiri Silm (2006). Op cit. R. Ahas, J. Jauhiainen, S. Silm, M. Nuga, A. Tähepõld, E. Saluveer, K. Kivi (2007). Tallinna ja ümbritsevate omavalitsuste koostöövõimalused ja perspektiivid valglinnastumise kontekstis. Tartu Ülikooli inimgeograafia õppetool.

64 Rein Ahas, Siiri Silm (2006). Op cit. Uuritud uusasumeis elas üle 17 000 inimese, valimi piires koguti andmed 1800 inimese kohta.

65 R. Ahas, J. Jauhiainen, S. Silm (2007). Op cit, lk 168.

Tabel 2.34. Eesti, Tallinna, Tallinna tagamaa ja uusasumite elanike sotsiaaldemograafiline iseloomustus, %

	Eesti	Tallinn	Tallinna tagamaa	Uusasumid
Vanus				
0-19	26	23	28	32
20-29	14	17	14	17
30-39	14	14	15	24
40-49	14	15	15	14
50 ja vanem	33	32	29	13
Rahvus				
Eestlased	68	54	76	86
Venelased	26	37	18	9
Muud	6	9	6	4
Abielulisus				
Seaduslikus abielus	47	46	47	59
Pole seaduslikus abielus olnud	31	31	32	32
Lahutatud	12	13	12	5
Lesk	11	10	10	3
Leibkonnaliikmete arv				
1	34	33	29	8
2	28	29	27	22
3	19	21	20	31
4	13	13	16	28
5	6	4	8	11
Haridus				
Põhiharidus või sellest madalam	39	27	40	2
Kutseharidus põhikooli baasil	26	27	26	28
Keskharidus	22	26	22	18
Kõrgharidus	13	21	12	53
Tööga seotud staatus				
Palgatöötaja	44	50	49	62
Iseendale tööandja	4	3	4	17
Kodune, lapsepuhkusel	5	4	5	9
Töötu, tööotsija	11	10	12	1
Pensionär	26	22	21	5
Üliõpilane	10	11	9	5

Rein Ahas, Siiri Silm (2006); R. Ahas, J. Jauhiainen, S. Silm jt (2007)

Abielulisus ja leibkonna suurus on sotsiaaldemograafilised tegurid, mille poolest uusasumite elanikud Tallinna, selle tagamaa ja Eesti elanikest erinevad. Uusasumeis on abieluinimesi palju rohkem kui mujal ja leibkonnad on suuremad. Kui mujal on kõige rohkem üksi elavaid inimesi (29-34%), siis uusasumeis on neid väga vähe (8%). Uusasumeis domineerivad 3- ja 4-liikmelised leibkonnad (vastavalt 31% ja 28%) (vt tabel 2.34).

Haridus on uusasumite keskklassi määrav tunnus. Kõrgharidusega inimesi on elanikest üle poole (53%; Tallinnas 21%, Eestis 13%), keskmisest veidi rohkem on kutsekoolis erihariduse saanud (28%) ja suhteliselt vähe keskkoolis üldhariduse omandanud (18%). Põhihariduse või sellest veel väiksema haridusega inimesi on tühine vähemus (2%; Tallinnas 27%, Eestis 39%) (vt tabel 2.34).

Tööga seotud staatuse järgi on uusasumites palju palgatöötajaid (62%, Tallinnas 50%, Eestis 44%), erijoonena aga väga palju iseendale töödajaid (17%, mujal 3-4%) ning väga vähe pensionäre (5%) ja üliõpilasi (5%). Ajutiselt või pikemaajaliselt töötud praktiliselt puuduvad (vt tabel 2.34).

Tallinna ümbruse uusasumite elanikud erinevad teistest vaatlusalustest rahvastikurühmadest tublisti ka ameti poolest: rohkem kui pooled (54%) elanikest on asutuste/ettevõtete juhid (25%) ja tippspetsialistid (29%), st neil on kõrge ametipositsioon, samas kui Eestis keskmiselt on sellistes ametites töötajaid kokku vaid 27% ja Tallinnas 32%. Madalamatel ametipostidel töötavaid inimesi on uusasumites suhteliselt vähe. Uusasumite inimeste tegevusvaldkondade seas on keskmisest suurem osatähtsus ehituse ning muu ühiskonna-, sotsiaal- ja isikuteenindusel, samas kui tunduvalt vähem töötab inimesi põllumajanduse, jahinduse ja metsanduse valdkonnas, töötlevas tööstuses ning veonduse, laonduse ja side valdkonnas.⁶⁶

Uusasumite rajamine ja selle mõju magalarajoonidele on vaid üks muutus Tallinna linnastumise arengus. Arengutendentse ja -võimalusi on teisigi⁶⁷ ja ka neil on tõenäoliselt nähtavam või peidetum seos rahvusküsimusega.

66 R. Ahas, J. Jauhiainen, S. Silm (2007). Op cit, lk 34 ja 35.

67 Vt lähemalt Tallinna linna elanikkonna arvu projektsioon. Uuringu aruanne. Eesti Tuleviku-uuringute Instituut. Tallinn 2006, osa *Võimalikud muutused linnastumise arengus, ning arengutsenaariumid*.

2.5. Peatüki kokkuvõte

Elamistingimuste kokkuvõte rahvuslikus lõikes esitatakse tabelis 2.35.

Selgub, et eestlased elavad küll avaramal pinnal, kuid neist paljud asuvad vanemates ja väheste mugavustega majades.

Tallinna eestlased on venelastega võrreldes rohkem rahul oma eluruumi suurusega, nad leiavad sagedamini, et nende elamu vajab kapitaalremonti. Erastamisest osavõtt oli Tallinna venelastel edukam kui sealsetel eestlastel, sest suurtes kortermajades polnud endise omaniku jms probleeme. Nii Tallinna eestlased kui venelased arvavad, et praegusel ajal on nende elamistingimused paremad kui kümne aasta eest.

Tabel 2.35. Kokkuvõte: korteri ja maja olukord ning muutumine elanike peamise keele järgi⁶⁸

	Eesti		Tallinn	
	Eestlased	Venekeelsed	Eestlased	Venekeelsed
Leibkonnaliikme kohta tulev...				
... tubade arv	+	-	+	-
... kasulik pind (m ²)	+	-	+	-
... tubade arvu muutumine	V	V	-	+
... kasuliku pinna m ² -te muutumine *	V	V	V	V
Elamu tüüp: keskmisest rohkem...				
... elatakse pere- ja ridaelamuis	+	-	+	-
... elatakse korterelamuis	-	+	-	+
Maja vanus	-	+	-	+
Hinnang eluruumi seisundile	+	-	+	-
Eluruumi seisundi muutumine **	V	V	V	V
Elementaarsed mugavused				
... vesi eluruumis	-	+	+	+
... kanalisatsiooni olemasolu	-	+	-	+
... veeklosett	-	+	+	+
... soe vesi	-	+	-	+

* kasulik pind suureneb, eriti mitte-eestlastel

** eluruumi seisund paraneb

Teenuste kättesaadavus teeninduskoha ja/või teenindusasutuse kauguse järgi on eestlaste jaoks halvem, sest eestlased elavad Eestis sagedamini väiksemates asulates ja hajakülades, Tallinnas aga peremajapiirkondades, kus teenindusasutused paiknevadki kaugemal. Erandiks on Tallinna ühissõidukipeatuste ja arstiabi enam-vähem võrdne kaugus mõlema rahvusrühma jaoks (vt tabel 2.36).

68 + olukord on parem, muutused toimuvad paranemise suunas; - olukord on halvem, muutused ei toimu piisavalt kiiresti; V - olukord on mõlemal rahvusrühmal ühesugune, muutused toimuvad samas suunas.

Tallinna linna pakutavaid sotsiaalteenuseid ja -toetusi kasutavad mitte-eestlased rohkem ja kavatsevad seda teha ka tulevikus. Mitte-eestlased hindavad eestlastega võrreldes kõrgemalt Tallinna linnaametnike tööd, linna planeerimist ning muudki. Eestlased on rohkem rahul turistide hulgaga ning mõistavad paremini selle suurendamise vajalikkust.

Linnaosade elanike suhtumine mitmesuguste valdkondade teenustesse, turvalisusse, rahulolu oma linnaosa või kogu Tallinna keskkonna iseärasustega on subjektiivne ja mitte alati ei peegelda see tegelikku olukorda. Arvamuste erinevuse seotust rahvusega on linnaosade elanike rahvuskoosseisule tuginedes väga raske kindlaks teha, sest mõjuvad paljud muud tegurid, nagu elamu tüüp, haljastuse olemasolu, liikluskoormus jms.

Tabel 2.36. Kokkuvõte: teenuste kaugus ja kasutamine, mitmesugused hinnangud rahvuse järgi⁶⁹

	Eesti		Tallinn	
	Eestlased	Mitte-eestlased	Eestlased	Mitte-eestlased
Lähima teeninduskoha ja -asutuse kaugus				
... ühissõiduki peatus	-	+	V	V
... pood	-	+	-	+
... üldhariduskool	-	+	-	+
... arstiabi	-	+	V	V
Linna pakutavate sotsiaalteenuste ja toetuste kasutamine *			-	+
Vajadus linna pakutavate sotsiaalteenuste ja toetuste järgi				
tulevikus *			-	+
Rahulolu Tallinna linnaametnike tööga			-	+
Hinnang Tallinna linna planeerimisele **			-	+
Linna planeeringuga peaks tegelema senisest rohkem linn ***			V	V
Korterimajade rõdude omavoliline kinniehitamine			-	+
Suhtumine turistide hulga suurenemisse			+	-

* mitte-eestlased kasutavad rohkem

** mitte-eestlased on olukorraga rohkem rahul

*** mõlemad rahvused eelistavad linna juhtivat rolli turumajanduse stiihiale

Eestlased on liikumisvõimaluste autonoomsuse (oma auto) ja uude eluasemesse kolimise mõttes liikuvamad (vt tabel 2.37). Uue eluaseme hankimisega koos käib elamistingimuste paranemine. Lähema viie aasta jooksul kavatsetesid veel paljud eestlased ja mitte-eestlased uue eluaseme hankida, eestlasi on selliste inimeste seas veidi sagedamini.

69 + olukord on parem, hinnangud on paremad; - olukord on halvem, hinnangud on halvemad; V - olukord on mõlemal rahvusühmal ühesugune, hinnangud on ühesugused.

Tabel 2.37. Kokkuvõte: Tallinna kui liikuva ja muutuva linna rahvuslikud iseärasused

	Eestlased	Mitte-eestlased
Isikliku auto olemasolu	+	-
Kolinud 10 viimase aasta jooksul	+	-
Uue eluaseme muretsemise plaan lähima 5 aasta jooksul	+	-
Uue eluaseme muretsemisel arvesse tulevad tegurid		
eluaseme hind	V	V
Transpordivõimalused	+	-
Teenuste olemasolu (kool, lasteaed, arst)	+	-
Tallinna tagamaa uusasumite elanike rahvus	+	-

Uue eluaseme muretsemisel on eestlastele ja mitte-eestlastele võrdselt tähtis selle hind, kuid kaalutlevad eestlased võtavad rohkem arvesse transpordivõimalusi ja teenuste olemasolu.

Tallinna tagamaa uusasumite elanikud on u 2/3 ulatuses pärit Tallinnast, nende seas domineerivad eestlased ja kõrgharidusega inimesed. Vene keskklassi vähe-sus uusasumites ei tulene ilmselt väikesest materiaalsest kindlustatusest, kuigi ka see tegur pole päris tähtsusetu. Peamised põhjused seisnevad tõenäoliselt väärtushinnangute ja sotsiaalsete võrgustike erinevuses. Oleks soodne, kui linna-planeerimisega arvestataks rohkem venekeelse keskklassi uue eluaseme vajadusi.

Kommentaar peatükile *Elukeskkond*

Millistele olulistele trendile osutab ülevaade?

Jelena Tamberg, rus.delfi.ee peatoimetaja:

Nagu näitab uuringutel põhinev ülevaade, elavad mitte-eestlased Tallinnas üldiselt halvemini kui eestlased: neil on korterid magalate paljukorruselistes majades, nende eluase on reeglina väiksem kui eestlastel. Mitte-eestlasi praktiliselt ei ela Tallinna eramajades või ridaelamutes; neid on vähem linna-äärsetes eramu- ja uusasumirajoonides. Samas on mitte-eestlased eestlastest rohkem rahul oma elutingimustega ning näitavad nende parendamise ja eluaseme vahetamise suhtes tunduvalt vähem aktiivsust kui eestlased.

Sellised on järeldused, mida saab teha siinse statistilise ülevaate põhjal. Muidugi ei tegele statistika ühe või teise nähtuse põhjuste uurimisega, kuid siinkohal tahaks ära tuua mõned mõtted selle kohta.

Teatavasti toimus erastamine Eestis pooleldi vabatahtlikult, kusjuures riik võttis endalt igasuguse vastutuse, aga magalate elanikud olid sunnitud - ekslikult arvates, et omandavad kinnisvara - võtma enda kanda kõik kulutused ja orjastades nii end. Amortiseerunud elamufond, ebapopulaarsed linnaosad, vaenulik elukeskkond - see on „kinnisvara”, mis kuulub peamiselt mitte-eestlastele Tallinnas. Magala elanikud kaotasid nii vabaduse, sest erastatud eluase on muutunud koormaks, mis nõuab üha uusi kulutusi ega ole kaubeldav.

Lasnamäe elanikud ei muretse uuringute kohaselt keskkonna pärast, kuigi elavad kividžunglites, kus haljasalaid on märksa vähem kus teistes linnaosades. Mis siis teeb neile muret: poliitika, võib-olla venekeelse hariduse madal tase või suur kuritegevuse tase mitte-eestlaste seas? Kahjuks ei mahu neile küsimustele vastamine käesoleva töö raamesse.

Uurimuses on üldse suhteliselt vähe pööratud tähelepanu sellele, millega pole Tallinna elanikud rahul, kuigi need on tõsised probleemid. Paraku ei pööra ka linn neile süstemaatiliselt tõsist tähelepanu, piirdudes enamasti kosmeetiliste abinõudega. Könniteede ja tänavate puhtus ning lumekoristus, tänavavalgustus, majade seisund ja nende ümbruse heakord omavad elanike silmis kaalu rahvusest sõltumata.

Rahulolu linnakeskkonnaga on ilmselt tihedalt seotud ka linna laienemise probleemiga. Tallinna ümbruses on tekkinud ja tekib uusasumeid, kus praktiliselt pole mitte-eestlasi. Lisaks teede ja liiklussõlmede tohutule koormatusele ja õhusaastele tähendab see ka lisakulutusi linna jaoks ning veel üht täiendavat tegurit, mis „migrantide” teele jäävates magalates elukeskkonda halvendab.

Tahaks mainida veel üht momenti, mida pole käsitletud antud uurimuses: eestlased, püüeldes looduse ja hubasema keskkonna poole, asuvad elama väljapoole linna; mitte-eestlased aga, kel pole pärustalusid ja piisavalt vahendeid eluaseme ostmiseks uusasumites, kohandavad elamiseks aedlinna, ehitades aastaringseks elamiseks aktiivselt ümber vanu maju, et need vastaksid nüüdisettekujutustele heaolust.

Lõpetuseks tuleb öelda, et põhiosas 2006. aasta andmete põhjal valminud ülevaatest võib tänane tegelikkus märgatavalt erineda. Vaesed, vähemharitud, mitte-eestlased ja kodakondsuseta inimesed, keda rahalised raskused on viinud võlgadeni, mh üürivõlgnevusteni, ei suuda olukorda muuta, kui neil pole laialdast sotsiaalset suhtevõrgustikku, toetavaid sugulasi, aga piisavalt teavet ja iseseisva elu kogemust. Sellisel juhul sekkuvad sageli inkasso-firmad, mille tegevust riik ei piira, ning nendest inimestest saavad kodutud, kelle peale on vaja teha uusi sotsiaalkulutusi...

Lasnamäed ähvardab see esmajärjekorras, sest see on kõige uuem magala, kus enamasti elavad sisserännanud mitte-eestlased. Seal elavad ka kõige probleemsemad noored, lapsed on järelevalveta, elanikkond lumpeniseerub. Sellel linnaosal on peaaegu halvim maine Tallinnas. Linnaosal on oht muutuda getoks.

3. Töö ja sissetulek

3. Töö ja sissetulek	141
3.1. Tööturg	141
3.1.1. Tööjõus osalejad (aktiivsed) ja mitteosalejad (mitteaktiivsed e passiivsed)	141
3.1.2. Tööjõus osalemise määr	144
3.1.3. Tööhõive määr ja töötuse määr	145
3.1.4. Tööturg ja kodakondsus	153
3.1.5. Rahvusteguri otsene või kaudne mõju	156
3.2. Hõivatus majandussektorite ja tegevusalade järgi	158
3.2.1. Majandussektorid	158
3.2.2. Tegevusalad	162
3.3. Sissetulek ja palk	165
3.3.2. Valgekraed ja sinikraed	170
3.3.3. Erineva kodakondsusega valgekraed ja sinikraed	174
3.3.4. Haridus ja vanus	177
3.3.5. Rahvuslike erinevuste arvatavad tegurid	179
3.4. Juurdepääs juhtivatele ametikohtadele	183
3.4.1. Statistilised ja sotsioloogilised andmed	183
3.4.2. Juhtivad ametikohad: rahvuslike erinevuste arvatavad tegurid	189
3.5. Kihnikuuluvus rahvuslikus kontekstis	191
3.6. Peatüki kokkuvõte	198

Kommentaar. *Milliseid järeldusi lubab ülevaade teha?*

Alari Purju, EBS-i Sotsiaalteaduste Instituudi direktor 202

3. Töö ja sissetulek

3.1. Tööturg

3.1.1. Töäjõus osalejad (aktiivsed) ja mitteosalejad (mitteaktiivsed e passiivsed)

Eesti töøjõuturg on väike ja hõlmab u 680 000 inimest. Rahvastiku jätkuva vähenemise ja töøjõu väljarännu tingimustes töøjõuliste inimeste arv edaspidi väheneb. Eesti majandus vajab hädasti harustruktuuri muutusi, innovatiivsuse kasvu ja teaduspõhiseks kujunemist ning muidugi sellele vastavat kvalifitseeritud töøjõudu.¹ Majanduse kiired struktuurimuutused nõuavad aga ka mootorit - just piisaval hulgal kvalifitseeritud töøjõudu -, mida meil Eestis mitmes valdkonnas napib. See takistus ei pidurda ainuüksi vajalikke muudatusi, vaid ohustab tervikuna majanduse jätkusuutlikkust ja heaolu kasvu.

Käesoleva peatüki ülesandeks on iseloomustada olemasoleva töøjõu suurust ja struktuuri, sh jagunemist sektoritesse ning tegevusalade järgi.

Tööealiseks peetakse valdavalt rahvastikku vanuses 15-74 aastat. Töötaja ehk (tööga) hõivatut töötab ja saab selle eest tasu kas palgatöötajana, ettevõtjana või vabakutselisena; töötab otsese tasuta pereettevõttes või oma talus või ei tööta ajutiselt. Töøjõud on majanduslikult aktiivne rahvastik, isikud, kes soovivad töötada ja on võimelised töötama (hõivatute ja töötute summa). Mitteaktiivsed e majanduslikult passiivsed on isikud, kes ei soovi töötada või ei ole selleks võimelised.²

Eestis moodustasid 2006. aastal kogu töøjõust - Statistikaameti andmeil 686,8 tuhandest inimesest - 67% eestlased ja 33% mitte-eestlased. Tallinna töøjõust, 223 tuhandest inimesest, oli 54% eestlasi ja 46% mitte-eestlasi³ (vt tabel 3.1). Kogutöøjõu hulk Eestis kasvas 2000.-2006. aastani ligi 4% ja Tallinnas 2% võrra. Eestlastest töøjõu hulk kasvas neil aastail nii kogu Eestis kui Tallinnas u 8,5%

1 Millised on Eesti majanduse puudused ja mida tuleks majanduse kaasajastamiseks ette võtta, vt: Eesti majanduse konkurentsivõime hetkeseis ja tulevikuväljavaated. Aruande lühiversioon. Töögrupi juht prof Urmas Varblane. Eesti Arengufond. Tallinn, 2008. Eesti majandusstruktuuri tulevik. Eesti Inimarengu Aruanne 2007. Eesti Koostöö Kogu. Tallinn, 2008.

2 Statistikaameti formuleeringud.

3 01.01.2007 oli Statistikaameti andmeil Eesti rahvastikust eestlasi 68,6% ja mitte-eestlasi 31,4%, Tallinna rahvastikust vastavalt 54,9% ja 45,1%. Töøjõu ja kogurahvastiku rahvuslikke proportsioone kõrvutades selgub, et mitte-eestlaste seas on töøjõudu kogurahvastiku proportsioonidega võrreldes rohkem kui eestlastel, ning seda rohkem kogu Eestis ja vähem Tallinnas.

võrra, mis Eestis tuli suures osas naistöajõu arvelt. Mitte-eestlastest tööajõud kahanes Eestis ja Tallinnas samaaegselt u 5%.⁴ Kui Eestis oli 2000. aastal mees-tööajõudu rohkem kui naistöajõudu, siis 2006. aastal nende hulk peaaegu võrd-sustus. Seejuures eestlaste tööajõust moodustasid naised umbes poole (50,1%) ja mitte-eestlaste tööajõust veidi vähem kui pool (49%).

Tallinnas kui suures linnas oleks loogiline, et naistöajõud moodustaks rohkem kui poole tööajõust. Enam-vähem nii ka on, kuid naiste valdavalt ülekaalu siiski pole välja kujunenud: tööajõust on naised keskmiselt 51%, eestlastel 53% ja mitte-eestlastel 49,6%. Mitte-eestlased kaotasid aastail 2000-2006 just naistöajõudu. (Tabel 3.1)

Tabel 3.1. Tööajõud (15-74aastased) Eestis ja Tallinnas soo ja rahvuse järgi 2000. ja 2006. aastal

	Kokku		Eestlased		Mitte-eestlased	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Eesti						
Tööajõud, kokku tuhat	662,4	686,8	424,0	460,0	238,4	226,7
... mehed	340,6	344,2	219,9	228,4	120,7	117,8
... naised	321,8	342,6	204,1	230,6	117,7	111,0
Tööajõu arvu muutmine 2000-2006, kokku %		103,7		108,5		95,1
... mehed		101,1		103,9		95,9
... naised		106,5		113,5		94,3
Tallinn						
Tööajõud, kokku tuhat	219,0	223,0	110,3	119,6	108,7	103,4
... mehed	106,0	108,6	52,1	56,4	53,9	52,1
... naised	113,0	114,5	58,2	63,2	54,8	51,3
Tööajõu arvu muutmine 2000-2006, kokku %		101,8		108,4		95,1
... mehed		102,4		107,7		96,7
... naised		101,3		108,6		93,6

Statistikaamet

Peale tööajõu kui tööalaselt aktiivse rahvastiku eksisteerib ka mitteaktiivne e tööalaselt passiivne rahvastik, keda oli 2006. aastal Eestis 362,3 tuhat ja Tallinnas 93,4 tuhat.

Tallinna tööajõu hulka ja selle kasvu ning mitteaktiivsete inimeste arvu kahane-mist aastail 2000-2007 näitab järgmine loetelu (tuhandetes):

4 Oleks loogiline, kui Tallinnas oleks tööajõu hulka kasv suurem kui kogu Eestis, sest Tallinn moodustab riigi suurima ja ligitõmbavaima tööturu. Statistika seda ei näita, mida võib põhjustada Tallinnas tööl käivate inimeste elukoht väljaspool Tallinna ja/või pole Tallinnas elamise hankinud inimesed registreerinud end linna sisse.

	2000	2007
Töøjõud	219,0	224,9
...hõivatud	192,3	217,1
...töötud	26,6	7,8
Mitteaktiivsed	99,3	90,1

Alltoodud tabelist selgub, et aastail 2000-2006 on nii kogu Eestis kui Tallinnas mitteaktiivsete inimeste osakaal vähenenud, va Tallinna mitte-eestlased (oli 31,2%, on 31,6%). Tallinnas on mitteaktiivsete osakaal niigi oluliselt väiksem kui kogu Eestis. Kõige väiksem oli 2006. aastal mitteaktiivsete osakaal Tallinna eestlastel (27,6%).

Tabel 3.2. Mitteaktiivsed (15-74aastased) Eestis ja Tallinnas rahvuse järgi 2000. ja 2006. aastal

	Kokku		Eestlased		Mitte-eestlased	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Eesti, tuhat	384,1	362,3	254,8	243,1	129,3	119,2
Mitteaktiivsete %*	36,7	34,6	37,5	34,6	35,2	34,5
Tallinn, tuhat	99,3	93,4	50,1	45,6	49,2	47,8
Mitteaktiivsete %*	31,2	29,4	31,2	27,6	31,2	31,6

Statistikaamet

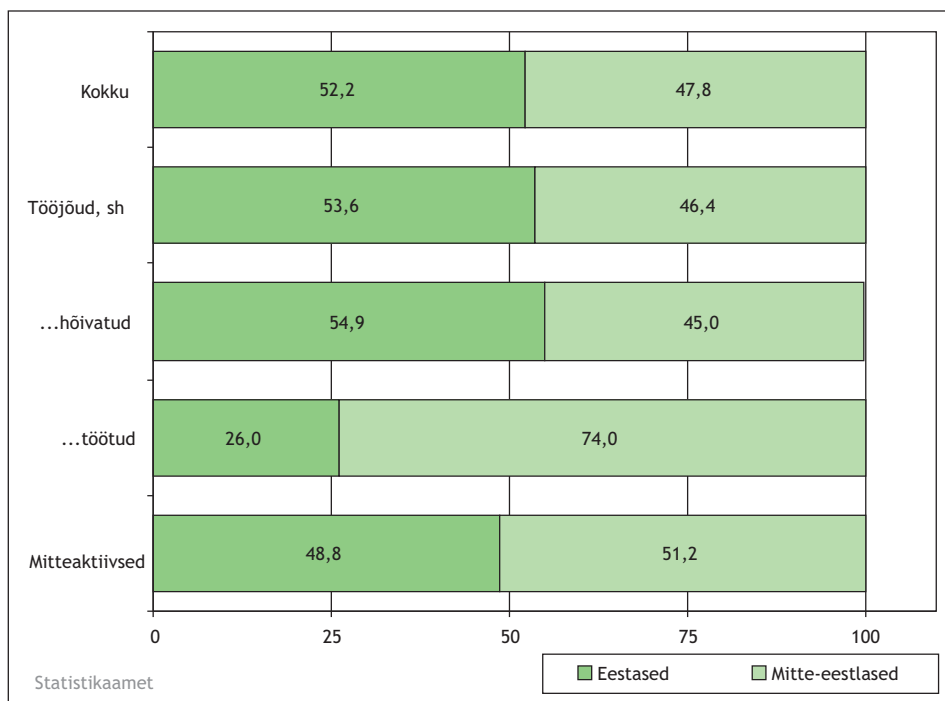
* Mitteaktiivsete osakaal vastavaealisest rahvastikust. Arvutatud Statistikaameti andmete järgi.

Ilma põhjalikuma analüüsita pole võimalik tööjõu suuruse püsival tasemel hoidmise või minimaalse kahanemise üle otsustada. Siiski võiks teravdada tähelepanu Tallinna mitte-eestlastest mitteaktiivse rahvastiku suhtes: ehk on seal rakendamata ressursi? Et kolmveerand Tallinna töötuid on mitte-eestlased, on silmatorkav fakt (vt tabel 3.3). Tallinnas moodustavad mitte-eestlased 45% rahvastikust, kuid mitteaktiivseist 51,2% ja töötuid 74% (2006. aasta andmed, vt tabel 3.3).

Tabel 3.3. Tallinna 15-74aastaste elanike hõiveseisund rahvuse järgi 2006. aastal, %

	Kokku	Eestlased	Mitte-eestlased
Kokku	100,0	52,2	47,8
Töøjõud, sh	100,0	53,6	46,4
...hõivatud	100,0	54,9	45,0
...töötud	100,0	26,0	74,0
Mitteaktiivsed	100,0	48,8	51,2

Statistikaamet

Joonis 3.1. Tallinna 15-74aastaste elanike hõiveseisund rahvuse järgi 2006. aastal, %

3.1.2. Tööjõus osalemise määr

Milline on tööjõu osatähtsus tööealises rahvastikus, seda mõõdab tööjõus osalemise määr e tööjõu aktiivsuse määr. Olukord Eestis ja Tallinnas aastail 2000 ja 2006 selgub tabelist 3.4.

Esmalt torkab silma tööjõus osalemise määra märgatav kasv 2000-2006 ning asjaolu, et vaadeldavil aastail oli see Tallinnas kõrgem kui kogu Eestis, mees- tel kõrgem võrreldes naistega ja 25-49aastastel võrreldes teiste vanusrühmade, eriti 15-24aastastega (vt tabel 3.4). Eestlastel võrreldes mitte-eestlaste keskmiste näitajatega erinevusi ei täheldata, va Tallinnas 2006. aastal, mil eestlastel oli tööjõus osalemise määr kasvanud 72,4%ni, mitte-eestlaste näitaja oli aga 2000. aasta tasemega võrreldes isegi pisut vähenenud (68,4%). See juhtus Tallinna mitte-eesti noorte (15-24aastased) ja mitte-eesti naiste tööjõus osalemise määra madala taseme või koguni vähenemise tõttu 2000. aastaga võrreldes.

Tabel 3.4. Töäjõus osalemise määr Eestis ja Tallinnas 2000 ja 2006. aastal rahvuse, soo ning vanusrühma järgi, %

	Eesti		Tallinn	
	2000	2006	2000	2006
Kõik	63,3	65,5	68,8	70,5
Mehed	70,2	70,3	76,4	77,0
Naised	57,3	61,3	62,9	65,2
15-24aastased	41,3	35,5	48,4	40,5
25-49aastased	87,4	89,5	89,7	91,8
50-74aastased	44,2	52,3	53,4	59,1
Eestlased	62,5	65,4	68,7	72,4
Mehed	68,7	68,5	75,4	76,1
Naised	56,9	62,7	63,7	69,4
15-24aastased	39,3	36,3	47,1	44,7
25-49aastased	87,0	89,7	89,9	93,2
50-74aastased	45,2	52,8	57,6	60,4
Mitte-eestlased	64,8	65,5	68,9	68,4
Mehed	73,1	74,0	77,4	78,1
Naised	58,1	58,6	62,1	60,7
15-24aastased	45,0	33,7	50,0	35,0
25-49aastased	88,1	89,2	89,5	90,2
50-74aastased	42,3	51,3	48,7	57,8

Statistikaamet

Keskmisest suurem töäjõus osalemise määr - **78,1**, keskmisest väiksem töäjõus osalemise määr - **33,7**.

Eriti kõrge töäjõus osalemise määr oli Tallinna mitte-eesti meestel (2006. aastal 78,1%; eesti meestel 76,1%), Tallinna eesti naistel (69,4%, mitte-eesti naistel 60,7%) ja Tallinna 25-49aastastel eestlastel (93,2%). Suhteliselt madalam töäjõus osalemise määr oli Eestis mitte-eesti naistel, mitte-eesti noortel (15-24aastased) ning mitte-eesti kõige vanemal earühmal (50-74aastased) nii 2000. kui ka 2006. aastal (vt tabel 3.4).

3.1.3. Tööhõive määr ja töötuse määr

Töäjõus osalejatest suurem osa töötab, väiksem osa aga on ajutiselt töötu. Keskendugem järgnevalt hõivatusele, mida mõõdab tööhõive määr (hõivatute osatähtsus tööealises rahvastikus; vt tabel 3.5). 2006. aastal oli tööga hõivatuid Eestis 646 300, ja 2007. aastal 9000 võrra rohkem - 655 300.

Tööhõive määra erinevused on enam-vähem samasugused, kui need olid töäjõus osalemise määra järgi. Tööhõive määr kasvas 2000-2006 nii kogu Eestis kui Tallinnas paari protsendi võrra. Tallinnas oli tööhõive määr märksa kõrgem kui kogu Eestis (ligi 6% võrra), kusjuures eriti kõrge oli Tallinna eestlaste tööhõive määr.

Eestlaste tööhõive määr oli kõrgem mitte-eestlaste omast, kusjuures see löhe kasvas aastail 2000-2006 oluliselt just Tallinnas. Mitte-eestlastel oli 2006. aastal kõrge tööhõive määr ainult meestel (Eestis 67,2%, Tallinnas 72,0%; Eesti eestlastel 65,3%, Tallinna eestlastel 73,3%). Mitte-eesti naiste tööhõive määr oli 2006. aastal madalam kui see on eesti naistel,⁵ ning see kasvas: 2006. aastaks oli Eestis mitte-eesti naiste tööhõive määr jõudnud eesti naiste 2000. aasta tasemele, aga Tallinnas ei küündinud sellenigi (vt tabel 3.5).

Tabel 3.5. Tööhõive määr Eestis ja Tallinnas soo, rahvuse ning vanusrühma järgi 2000. ja 2006. aastal, %

	Kokku		Eestlased		Mitte-eestlased	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Eesti						
Kokku	54,7	61,6	55,5	62,8	53,2	59,2
Mehed	60,0	65,9	59,5	65,3	60,9	67,2
Naised	50,1	57,8	52,0	60,5	46,9	52,6
15-24aastased	31,5	31,3	31,6	32,8	31,2	27,5
25-49aastased	76,2	84,5	78,3	86,5	72,6	80,5
50-74aastased	39,7	50,1	40,8	51,2	37,4	47,9
Tallinn						
Kokku	60,4	67,3	63,7	70,9	57,1	63,5
Mehed	67,1	72,7	69,3	73,3	64,9	72,0
Naised	55,3	63,0	59,5	68,9	50,9	56,7
15-24aastased	39,3	37,6	40,4	42,3	37,9	31,4
25-49aastased	78,8	88,0	85,2	92,0	73,3	83,5
50-74aastased	48,7	56,7	53,1	58,9	43,6	54,6

Statistikaamet

Keskmisest suurem tööhõive määr - **92,0**, keskmisest väiksem tööhõive määr - **31,4**.

Mitte-eesti naiste madala tööhõive määra kõrval torkab silma noorte (15-24aastaste), eriti mitte-eesti noorte madal tööhõive määr, kusjuures viimane langes aastail 2000-2006 kogu Eestis, eriti aga Tallinnas (tabel 3.5). Need on aga aastad, mil majandus kosus ja töökohtade arv kasvas ning töötuse määr langes.

Statistikaameti analüütiku Siim Kruselli Eesti tööjõu uuringu 2002-2007 analüüs tegi kindlaks, et tööhõive on peale rahvuse tugevasti seotud eesti keele oskuse ja Eesti kodakondsuse olemasoluga.⁶ 2007. aastaks oli tööhõive määr kerkinud eestlastel 63,2%ni ja mitte-eestlastel 61,5%ni. Samas oli eesti keelt oskavate ja Eesti kodakondsust omavate mitte-eestlaste hõivemäär 65,6%. Nende arv oli

5 Sotsiaalministeeriumile üle antud uuringuraporti (Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). *Vähemusrahvustest naiste olukord Eesti tööturul*. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS. Tallinn) lk 6 andmeil rahvuslikke süstemaatilisi erinevusi tööhõivenäitajates ei esine. Ka eesti ja vähemusrahvustest naiste erinevust osalusmäärades täheldada ei saa, erandiks oli vaid 2006. aasta, kui eesti naiste osalusmäär ületas vähemusrahvuste naiste oma 4 protsendipunkti võrra.

6 Siim Krusell (2008). Eestlaste ja mitte-eestlaste positsioon tööturul. - *Pilk tööellu*. Statistikaamet. Tallinn, 60-81.

2007. aastal 66 500. Üle 60% (61,3%ni) jõudis sellel aastal ka eesti keelt oskavate mitte-eestlaste tööhõive määr, kel Eesti kodakondsus puudus. Selliseid inimesi oli 2007. aastal u 16 000.⁷

Kui mingil inimrühmal on tööhõive määr madal, on tõenäoliselt töötuse määr kõrge. Seda seost märkavad kõik. Kuid madal tööhõive määr võib otseselt või kaudselt viidata suhteliselt suurele mitteaktiivsete osakaalule tööealises rahvastikus.

Eespool selgus, et mitteaktiivsete osakaalus Eestis vähemalt 2006. aastal rahvuste vahel erinevusi polnud. Ent Tallinnas oli tõepoolest mitte-eestlaste seas mitteaktiivseid veidi rohkem kui eestlaste hulgas (vt eespool tabel 3.2). Peamine mitte-eestlaste tööhõive probleem näib siiski seisnevat nende suhteliselt suures töötuse määras eestlastega võrreldes.

Töötuse määr ehk tööpuuduse määr on töötute osakaal töøjõus. Töötu on isik, kes on ilma tööta; st ta ei tööta kusagil ega puudu ajutiselt töölt; teiseks on ta töö leidmisel kohe (kahe nädala jooksul) valmis tööle asumata ja kolmandaks - ta otsib aktiivselt tööd. Milline oli töötuse määr 2000. ja 2006. aastal kogu Eestis ja Tallinnas, kajastub tabelis 3.6.

Statistikaamet korraldab üle-eestilisi töøjõuuuringud regulaarselt alates 1995. aastast igas kvartalis sama meetodika järgi teiste EL liikmesriikidega ning kogub valimisse sattunud leibkondade kaudu teavet küsitluse teel. Seepärast kajastub sel meetodil saadud töötuse määr⁸ tegelikku asjade seisu representatiivsele uuringule omase täpsusega. Eestlaste ja mitte-eestlaste töötuse määr oli sel viisil kogutud andmete põhjal järgmine:

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Eestlaste töötuse määr, %	11,1	10,4	7,9	7,3	6,4	5,3	4,0	3,6	4,2
Mitte-eestlaste töötuse määr, %	18,0	16,8	14,9	15,2	15,6	12,9	9,7	6,9	8,2

Toodud aegrida iseloomustab hästi Eesti majandusliku tõusu kulgu, mil aastail 2001-2008 töötuse määr langes nii eestlastel kui mitte-eestlastel. Töötuse määra järgi otsustades olid tippaastad 2006 ja 2007, kuid ka veel 2008. aastal läksid asjad suurepäraselt. Selle aja jooksul vähenes ka kahe rahvusrühma vaheline töötuse lõhe (erandlik oli vaid 2004. aasta), kuid ära see lõhe ei kadunud (vt ka tagapool tabel 3.7).

⁷ Samas, lk 62.

⁸ Töötuse määr on töötute osatähtsus hõivatute ja töötute summas.

Statistikaameti teate kohaselt tõusis 2009. aasta II kvartalis töötuse määr 13,5%ni. Aasta varem oli töötuse määr 4%. Tööga hõivatute arv vähenes aastaga 64 000 võrra. II kvartalis kasvas töötute arv 92 000ni.

Milline oli töötuse määr 2000. ja 2006. aastal kogu Eestis ja Tallinnas, kajastub tabelis 3.6. Aastail 2000-2006 vähenes töötuse määr Eestis 2,3 ja Tallinnas 2,7 korda, kusjuures eestlastel vähenes see palju rohkem kui mitte-eestlastel (Eestis 2,7 korda eestlastel ja 1,9 korda mitte-eestlastel; Tallinnas 3,4 korda eestlastel ja 2,3 korda mitte-eestlastel). See tähendab, et tallinlastel ja eestlastel, kel oli juba 2000. aastal töötuse määr väiksem, vähenes see aastaks 2006 rohkem kui kogu Eesti elanikel ja mitte-eestlastel. Tallinnas oli 2006. aastal töötuse määr 4,5%, sh eestlastel 2,1% ja mitte-eestlastel 7,2% (vt tabel 3.6).

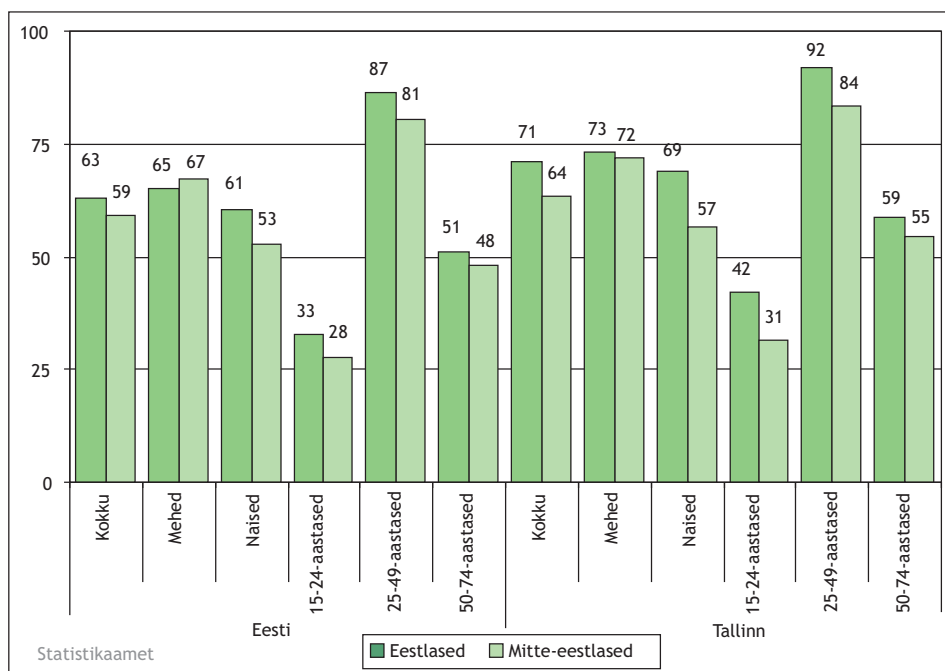
Kui võrrelda eestlasi ja mitte-eestlasi, siis Eestis oli mitte-eestlaste hulgas 2000. aastal töötuid 1,6 korda ja 2006. aastal 2,4 korda rohkem, Tallinnas vastavalt 2,3 korda ja 3,4 korda. Tallinna töötuid moodustasid kolmveerandi mitte-eestlased (vt tabel 3.3). Samas pole tähtsusetu, et mitte-eestlaste töötus vähenes kiiresti. 2006. aastal oli mitte-eestlaste töötuse määr Tallinnas 7,2%, olles pisut suurem meestel (7,8%) ja väiksem naistel (6,5%) (vt tabel 3.6).

Tabel 3.6. Töötuse määr Eestis ja Tallinnas soo, rahvuse ning vanusrühma järgi 2000. ja 2006. aastal, %

	Kokku		Eestlased		Mitte-eestlased	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Eesti						
Kokku	13,6	5,9	11,1	4,0	18,0	9,7
Mehed	14,5	6,2	13,3	4,7	16,8	9,2
Naised	12,6	5,6	8,7	3,4	19,3	10,2
15-24aastased	23,8	12,0	19,6	9,6	30,8	18,5
25-49aastased	12,9	5,6	10,0	3,5	17,6	9,8
50-74aastased	10,3	4,2	9,7	2,9	11,6	6,7
Tallinn						
Kokku	12,2	4,5	7,3	2,1	17,1	7,2
Mehed	12,2	5,6	8,1	..	16,2	7,8
Naised	12,1	3,4	6,6	..	18,0	6,5
15-24aastased	18,8	7,2	24,0	10,2
25-49aastased	12,1	4,2	5,2	..	18,1	7,5
50-74aastased	8,9	4,0	10,5	5,6

Statistikaamet

Keskmisest suurem töötuse määr - 24,0, keskmisest väiksem töötuse määr - 2,1.

Joonis 3.2. Töehõive määr Eestis ja Tallinnas soo, rahvuse ning vanusrühma järgi 2006. aastal, %

Keeleoskus mõjutab konkurentsivõimet tööturul: Siim Kruselli uurimuse andmeil pole erilist vahet eestlaste ja eesti keelt oskavate Eesti kodakondsusega mitte-eestlaste töötusel. Kui 2002. aastal oligi viimaste töötuse määr pisut kõrgem eestlaste omast, siis 2007. aastaks oli eestlaste ja nimetatud mitte-eestlaste töötuse määr võrdne - 3,9%. 2007. aastaks oli madalamale kui 10% langenud ka nende mitte-eestlaste töötuse määr, kellel on hea eesti keele oskus, kuid puudub Eesti kodakondsus. Töötuse määr on kõrgeim nende mitte-eestlaste seas, kes ei oska eesti keelt.⁹

2008. aasta esimese poole lõpuks ulatus töötuse näitaja 4,7 protsendini. Aasta teisel poolel hüppas töötute arv üles aga enam kui kaks ja pool korda. Euroopa statistikaameti Eurostati andmeil kasvas töötute arv Eestis 2008. aasta lõpuks 75 420ni ja töötuse määr ulatus 9,2 protsendini.¹⁰ Tööturuameti andmeil oli 2008. aasta lõpuks 7869 töötut, enamik neist kuulus mingisse riskirühma.

Eesti Töötukassa registreerib töötutena need töötud, kes end registreerima tulevad ja vastavad töötukassa kriteeriumile¹¹. 2008. aasta jooksul oli selliseid töötuid kokku 61 485, kuid samal aastal oli kuu lõpu keskmine töötus 19 697 e 3,0%

⁹ Siim Krusell (2008). Op cit, lk 63.

¹⁰ Eestis on 75 420 töötut. Postimees.ee, 01.02.2009.

¹¹ Registreeritud töötut on inimene, kes ei tööta, on arvele võetud Töötukassas ja otsib tööd. Töötuna arvelevõtmisel koostatakse töötukassa konsultandiga koostöös individuaalse töötusimiskava. Töötut otsib tööd, kui ta: täidab kokkulepitut töötusimiskava; on valmis vastu võtma sobiva tööd; on valmis kohe tööle asuma. Vt Eesti Töötukassa (<http://www.tootukassa.ee/>)

(2006. aastal 15 235 e 2,4% ja 2007. aastal 13 441 e 2,1%). Nii madalat töötust, nagu oli Eestis aastail 2006-2008, lähiaastatel enam ei esine. Töötus kasvas juba 2008. aasta teisel poolel, kuid üles hüppas see 2009. aasta esimesel poolel, nii et 30.06.2009 seisuga oli Eestis 67 100 ja 2009. aasta 31.07.2009 70 244 registreeritud töötut. 2009. aasta II kvartali keskmisena mõõdeti 8,5%list ja juuli lõpus juba 10,7%list töötust¹².

Töötuse kiire kasvu perioodil on järjest kasvanud töötute registreerumise aktiivsus. Töötukassa andmetel oli registreeritud töötuid 2009. aasta II kvartalis 64 000, mis moodustab 70% Statistikaameti tööjõu-uuringul põhinevast töötute koguarvust. Töötutest meestest võttis end Töötukassas arvele 62%, töötutest naistest koguni 83%.

Töötukassa andmeil olid 2008. aasta kõigist töötutest 51,2% naised ja 49,5% mehed, kuid 21.07.2009 oli meeste töötus suurem - mehi 54,9% ja naisi 45,1%. Statistikaameti andmeil olid 2009. aasta II kvartalis ligi kaks kolmandikku töötulist mehed. Ka varasematel aastatel on töötuid mehi olnud rohkem kui töötuid naisi, kuid 2009. aastal on meeste töötus eriti kiiresti kasvanud. II kvartalis oli meeste töötuse määr 16,9%, mis ületab seni suurima tööpuudusega 2000. aasta taseme. Naiste töötuse määr oli II kvartalis 10%.

Töötuse kasv tabab eelkõige mehi, sest kõige rohkem on töökohti kadunud meestööjõu ülekaaluga majandusharudes nagu ehituses, transpordis, töötlevas tööstuses. Töötukassa andmeil olid 30.06.2007. töötute seas just naised ülekaalus (naistöötuid 62,1%). 2008. aastal oli kõigist töötulist 49,6% eestikeelsed ja ülejäänud muukeelsed, meestöötulist olid 50,5% ja naistöötulist 48,6% eestikeelsed. See tähendab, et muukeelsete seas on töötus suurem kui nende protsent rahvastikust. Statistikaameti andmeil vähenes 2009. aasta jooksul hõive kõige rohkem ehituses, kus aastaga on töö kaotanud iga kolmas töötaja. 2009. aasta II kvartalis töötas ehituses 55 000 inimest, aasta tagasi 85 000. Töötlevas tööstuses hõivatute arv eelmise kvartaliga võrreldes veidi kasvas, kuid eelmise aasta sama kvartaliga võrreldes oli sealgi üle 30 000 hõivatut vähem.

Töötukassa andmeil 2008. aastal moodustasid eesti keelt suhtluskeelena kasutavad inimesed kõigist töötulist Eestis ja Harjumaal (koos Tallinnaga) järgmiselt,

	Eesti	Harjumaal (koos Tallinnaga)
Kokku	49,6	30,3
Mehed	50,5	30,8
Naised	48,6	29,8

¹² Töötukassa andmed.

See näitab, et muukeelsete töötute osakaal on oluliselt suurem kui eestikeelsetel. Töötukassa on moodustanud riskirühmad erinevate kriteeriumite järgi, üks selline rühm on eesti keelt mitteoskajad. Sellesse kuulujad moodustavad kõigist riskirühma kuulujatest 22,6 % (2009. aasta II kvartali lõpu andmed).

Kriisiaegne (30.06.2009) töötus tabas peamiselt II taseme haridusega inimesi (61,5%), selle haridustasemega inimesi ongi rahvastikus kõige rohkem. Kuid I taseme ja III taseme haridusega töötuid oli peaaegu võrdselt (vastavalt 19,4% ja 18,2%)¹³. Viimane tähendab, et olud on muutunud - varem tabas tööpuudus madalama haridustasemega (I tase) inimesi oluliselt sagedamini kui kõrgema haridusega inimesi (III tase).

Statistikaameti andmeil moodustasid 31.12.2008 kõigist töötuid 25,9% tallinlased, mis tähendab, et pealinnas pole nii palju töötuid kui eeldaks tallinlaste osakaal rahvastikus, mis on u 30%.

Tabelist 3.5 selgus, et mitte-eesti naiste tööhõive määr oli eesti naiste omaga võrreldes suhteliselt madal, nii et seda võib probleemiks pidada. Tabelist 3.6 selgus aga Eesti, sh Tallinna kohta, et keskmiselt ja eestlaste hulgas oli vaadeldavil aastail naiste töötuse määr väiksem kui meeste oma, nii oli ka Tallinna mitte-eestlaste seas. See tähendab, et mitte-eesti naiste suhteliselt väike tööhõive määr ei saanud tulla eriti suurest töötuse määrast selles rühmas. Vastupidi, Tallinnas oli see 2006. aastal väiksem kui meestel, kogu Eestis oli aga mitte-eesti naiste töötuse määr ainult veidi suurem kui mitte-eesti meeste töötuse määr. Kokkuvõtteks tuleb teha järeldus, et mitte-eesti naiste seas on palju mitteaktiivseid. Miks paljud töövõimelises eas mitte-eesti naised ei tööta, tuleb eraldi uurida.

Tõeline probleem on aga noorte (15-24aastaste) suur töötuse määr, sh eriti kogu Eesti mitte-eestlaste töötuse määr (18,5%; eesti noortel 9,6%, so kaks korda väiksem). Tallinnas oli 2006. aastal selles suhtes asi parem: mitte-eesti noorte töötuse määr oli 10,2%. Eesti noorte vastavat näitu pole välja arvatud, sest väljavõttesse sattus liiga vähe selliseid töötuid.

Pikaajalised töötud (passiivsed töötud) on suur probleem ja nende tööturule toomisega eriti ei tegeleta. Sellistest töötutest puudub ülevaade enamikus suuremates omavalitsustes, sh Tallinna linnal ja linnaosadel.¹⁴ Samal ajal ei saa ka väita, et nende struktuuri ja potentsiaali ei uurita - Sotsiaalministeerium hoiab neil silma peal. Pikaajaliste töötute rahvuskoosseis on kaldu mitte-eestaste suu-

¹³ Arvatud töötukassa andmete järgi.

¹⁴ Asjaolu, et pikaajaliste töötute kohta puudub omavalitsustel ülevaade ja nende tööturule toomisega riik intensiivselt ei tegele, selgus riigikontrolli aruandest. 2007. aastal oli TTA-s arvel 40 247 töötut, neist 15 241 (38%) olid pikaajalised töötud. Kui palju oli aga end mitte registreerinud töötuid, sh pikaajalisi, ei tea keegi. Vt Kadri Ibrus (2008). Pikaajaliste töötuteni riigi abivägi ei jõua. Eesti Päevaleht, 23.04., lk 5.

nas.¹⁵ Töötute eestlaste ja eesti keelt oskavate mitte-eestlaste seas oli 2007. aastal lühiajalisi töötuid (tööd otsinud alla 12 kuu) vastavalt 57% ja 62% ning pikaajalisi töötuid (tööd otsinud üle 12 kuu) 43% ja 38%. Eesti keelt mitteoskavate mitte-eestlastest töötute seas oli lühiajalisi töötuid 28% ja pikaajalisi 72%.¹⁶

Statistikaameti andmed tööealiste (15-74aastaste) eestlaste ja mitte-eestlaste ning Eesti kodakondsusega ja muu kodakondsusega inimeste tööhõive määra erinevustest, mida mõõdab hõivelõhe, ning töötuse määra e tööpuuduse määra erinevustest kajastab tabel 3.7.

Tabel 3.7. Eesti 15-74aastaste inimeste tööhõive lõhe ja töötuse lõhe rahvuse ning kodakondsuse järgi aastail 2000-2008, protsendipunktides

	2000	2004	2006	2007	2008
Hõivelõhe eestlaste ja mitte-eestlaste vahel	2,3	4,7	3,6	1,7	1,7
Hõivelõhe Eesti kodakondsusega ja muu kodakondsusega inimeste vahel	3,5	7,8	3,8	3,3	2,6
Töötuse lõhe eestlaste ja mitte-eestlaste vahel	-6,9	-9,2	-5,7	-3,3	-4,0
Töötuse lõhe Eesti kodakondsusega ja muu kodakondsusega inimeste vahel	-6,5	-11,7	-5,8	-4,4	-5,0

Statistikaamet

Järgnevalt selgitus, kuidas hõivelõhe ja töötuse lõhe protsendipunktid on saadud. Hõivelõhe protsendipunktide erinevus eestlaste ja mitte-eestlaste vahel näitab, et 2008. aastal oli hõivatute osatähtsus tööealises rahvastikus eestlastel 63,5% ja mitte-eestlastel 61,8%, ning hõivelõhe on nende arvude vahe, seega eestlaste hõivatus oli 1,7 protsendipunkti võrra suurem. Töötuse e tööpuuduse määr oli 2004. aastal Eesti kodanikel 7,2% ja muu kodakondsusega isikutel 18,9%, töötuse lõhe on sel juhul -11,7 protsendipunkti. Eesti kodanike töötus oli muu kodakondsusega inimestega võrreldes oluliselt väiksem.

Tabelist 3.7 selgub, et hõivelõhe ja töötuse lõhe eestlaste ja mitte-eestlaste, Eesti kodanike ja muu kodakondsusega inimeste vahel on püsiv, kuid aastail 2007. ja 2008. püsis see suhteliselt väiksenä. 2004. aastal oli 2000-2008. aasta võrdluses vaadeldavate rahvus- ja kodakondsusrühmade vahel tööhõive lõhe ja töötuse lõhe kõige suuremad.

15 Tööturu riskirühmad: pikaajalised töötud. Teemaleht. Sotsiaalministeeriumi toimetised. 2006.

16 Samas, lk 64.

3.1.4. Tööturg ja kodakondsus

Töajõu hõivatusest Eestis inimeste arvu järgi annab kodakondsuse lõikes ülevaate tabel 3.8. On märkimisväärne, et töajõus osalemise määr on aastail 2000-2007 Eestis kasvanud ligi 4%, aga tööhõive määr üle 14%. Kõige paremad näitajad selles suhtes on Eesti kodanikel, kelle töajõus osalemise määr kasvas ligi 9% ning tööhõive määr 19%. Peaaegu niisama edukas oli Venemaa kodanike rühm - töajõus osalemise määr kasvas sama palju kui Eesti kodanikel, kuid tööhõive määr oli 12,6%. Määratlemata kodakondsusega isikute arv Eestis aastatega kahanes ja vastavalt sellele ka nende töajõus osalemise määr (ligi 19%), kuid tööhõive määr nii palju ei kahanenud (u 5%).

Tabel 3.8. Eesti elanike (15-74aastased) hõivatus kodakondsuse järgi 2000. ja 2006. aastal, tuhandetes

	2000	2007	Kasv %, 2000-2007
Kõik, tuhat			
Töajõud	662,4	687,4	103,8
...hõivatud	572,5	655,3	114,4
...töötud	89,9	32,0	35,6
Mitteaktiivsed	384,1	359,0	93,5
Eesti kodanikud, tuhat			
Töajõud	523,0	568,7	108,7
...hõivatud	459,2	546,6	119,0
...töötud	63,9	22,1	34,6
Mitteaktiivsed	305,2	295,9	97,0
Venemaa kodanikud, tuhat			
Töajõud	37,5	40,7	108,5
...hõivatud	32,6	36,7	112,6
...töötud	5,0	4,0	80,0
Mitteaktiivsed	33,3	29,3	88,0
Määratlemata kodakondsusega isikud, tuhat			
Töajõud	89,4	72,6	81,2
...hõivatud	70,5	66,8	94,8
...töötud	18,9	5,9	31,2
Mitteaktiivsed	41,1	29,8	72,5

Statistikaamet

Mis puutub töötuse määra, siis Eesti kodanikel ja määratlemata kodakondsusega isikutel vähenes see aastail 2000-2007 vastavalt 2,9 ja 3,2 korda, Venemaa kodanikel aga ainult 1,3 korda. Venemaa kodanike töötuse määr polnud ka 2000. aastal kuigi suur.

Suhteliselt arvukas mitteaktiivne rahvastik¹⁷ on üks tööjõu allikaid, sealt saab ammutada hõivatule lisa¹⁸. Kaks kolmandikku mitteaktiivsest rahvastikust moodustavad eestlased, kolmandiku mitte-eestlased. Tööjõu-uuringute andmetest järeldub, et eestlased loobuvad töötuks jäädes töötusloovusest kergemini ja muutuvad mitteaktiivseteks.¹⁹ Eespool selgus, et kui töötute, eriti aga pikaajaliste töötute hulgas on rohkem mitte-eestlasi, siis heitunud inimeste hulgas on tunduvalt rohkem eestlasi (2006. aastal koguni 80%).²⁰ Mitteaktiivseid on kõige rohkem 55-64aastaste vanusrühmas (39,2%) ning I ja II taseme haridusega naiste seas.²¹

Mitteaktiivsuse määr (%) rahvuse ja soo järgi:²²

	2000	2006
Eestlased	30,1	28,5
Eestlasest mehed	26,4	26,5
Eestlasest naised	34,8	30,4
Mitte-eestlased	28,6	26,7
Mitte-eestlasest mehed	21,7	20,9
Mitte-eestlasest naised	34,6	31,8

2006. aastal ületas mitte-eesti naiste mitteaktiivsuse määr esmakordselt eesti naiste mitteaktiivsuse määra (vastavalt 31,8% ja 30,4%). 2001/2002 oli mitteaktiivsete seas heitunuid 12,4%, 2005/2006 - 3,2%.²³

2006. aastal oli kõige vähem mitteaktiivseid Hiiumaal. Harjumaal ja Tallinnas, kus võimalused töötamiseks on kõige suuremad, elanikkond noorem ja keskmisest kõrgema haridusega, on samuti mitteaktiivsus väike ning hõivetase kõrge. Mitteaktiivsete inimeste arv kahanes aastail 2000-2007, sh kõige rohkem määratlemata kodakondsusega isikutel. Tublisti kahanes mitteaktiivsete arv ka Venemaa kodanike seas, kuid tundub ikka veel liiga suur (tabel 3.8).

Määratlemata kodakondsusega isikud paistavad teiste kodakondsusrühmadega, eriti Venemaa kodanikega võrreldes silma palju suurema tööjõus osalemise määra ja tööhõive määra poolest (vt tabel 3.9). Venemaa kodakondsusega isikute rakendatusega Eesti tööturul näib olevat probleeme. Siinkohal pole selge, kas tööd ei leita (töötuse määr on tõepoolest suhteliselt suur) või ei otsitagi,

17 Mitteaktiivsete kategooria on väga mitmekesine. Sinna kuuluvad pikaajalised töötud (sh heitunud), mittetöötavad pensionärid, haiged ja invaliidid, mittetöötavad üliõpilased ja muud täisealised õpilased, täiendõppel viibijad jms, laste, haigete või teiste pereliikmete eest hoolitsejad, muud.

18 Mitteaktiivne rahvastik kui potentsiaalne tööjõuallikas. Sotsiaalministeeriumi toimetised. Teemaleht 6/2007.

19 Mitteaktiivne rahvastik kui potentsiaalne tööjõuallikas. Sotsiaalministeeriumi toimetised. Teemaleht 6/2007, lk 7.

20 Samas, lk 7.

21 I tase - alg- ja põhiharidus, II tase - üldkeskharidus, kutseharidus, keskeriharidus pärast põhiharidust.

22 Mitteaktiivne rahvastik kui potentsiaalne tööjõuallikas. Sotsiaalministeeriumi toimetised. Teemaleht 6/2007, lk 19.

23 Samas, lk 19.

kuuludes mitteaktiivsete hulka. Viimaseid on suhteliselt palju, sest 1) osa naisi on traditsiooniliselt kodused, st mitteaktiivsed, 2) eakaid on palju ja 3) osa töötuid ja mitteaktiivseid võib tegelikult olla rakendunud nn mustal tööturul.

Tabel 3.9. Tööjõus osalemise, tööhõive ja töötuse määr Eestis 2000. ja 2007. aastal kodakondsuse järgi, %

	2000	2007
Kõik		
Tööjõus osalemise määr	63,3	65,7
Tööhõive määr	54,7	62,6
Töötuse määr	13,6	4,7
Eesti kodakondsus		
Tööjõus osalemise määr	63,2	65,8
Tööhõive määr	55,4	63,2
Töötuse määr	12,2	3,9
Venemaa kodakondsus		
Tööjõus osalemise määr	53,0	58,1
Tööhõive määr	46,0	52,4
Töötuse määr	13,2	9,8
Kodakondsus määratlemata		
Tööjõus osalemise määr	68,5	70,9
Tööhõive määr	54,0	65,2
Töötuse määr	21,2	8,1

Statistikaamet

Tallinna elanike hõiveseisundit jälgides selgus, et hõivatus oli 2007. aastal, nii nagu ka 2006. aastal, märksa suurem kui kogu Eestis. Tallinnas oli 2007. aastal tööjõus osalemise määr 71,4% (kogu Eestis 65,7%), tööhõive määr 68,9% (62,6%) ja töötuse määr 3,4% (4,7%). Siin ei tohi unustada, et Tallinna tööturu pakutud võimalused on paremad kui mujal Eestis.

Kui Eesti 15-74aastaste elanike hõiveseisund moodustas 2007. aastal (iga näitaja puhul) kokku 100,0%, siis kodakondsuse järgi jaotub see nii, et tööjõust ja hõivatutest moodustavad Eesti kodanikud u 83%, määratlemata kodakondsusega isikud üle 10% ning Venemaa kodanikud koos teiste riikide kodanikega 6-7% (vt tabel 3.10). See vastab enam-vähem kodakondusrühmade jaotusele Eesti rahvastikus (2007. aasta alguses), kus Eesti kodanikud moodustavad 82%, määratlemata kodakondsusega isikud 10% ning Venemaa jt riikide kodanikud 8%.

Tabel 3.10. Eesti 15-74aastaste elanike hõiveseisund kodakondsuse järgi 2007. aastal, %

	Eesti kodakondsus	Venemaa kodakondsus	Määrtlemata kodakondsus	Muu kodakondsus
Tööjõud, sh	82,7	5,9	10,6	0,8
...hõivatud	83,4	5,6	10,2	0,8
...töötud	69,0	12,5	18,4	0,1
Mitteaktiivsed	82,4	8,2	8,3	1,1

Statistikaamet

Kui nüüd vaadata töötute osakaalu jaotust kodakondsuse järgi, siis see ei vasta rahvastiku kodakondsuslikele proportsioonidele - Eesti kodakondsusega töötajaid oli töötajate vahem ja teiste kodakondsusrühmade esindajaid rohkem kui loomulikud proportsioonid eeldaksid. 2007. aastal oli töötuid Eestis arvuliselt vähe, kokku u 32 tuhat inimest, kuid majandussurutise süvenedes ning töötute hulga suurenedes võivad rahvuslikud ja kodakondsuslikud disproportsioonid probleeme tekitada. Mis puutub mitteaktiivsetesse inimestesse, siis Eesti kodanikke on nende hulgas proportsioonikohaselt, määratlemata kodakondsusega isikuid vähem ning Venemaa ja teiste riikide kodakondsusega isikuid rohkem kui proportsioonid eeldavad.

Arvatavasti kehtivad kogu Eesti tööturul ilmnenu kodakondsusalased seaduspärasused ka Tallinna puhul. Siiski: ühelt poolt on kodakondsusega seotud probleemid Tallinnas teravamad, sest Venemaa ja määratlemata kodakondsusega isikute osakaal on seal suurem, teisest küljest on aga tööturu olukorda pingestav tööpuudus Tallinnas väiksem kui kogu Eestis. Seega peaks Tallinnas valitsema suhteliselt hea tööturuseisund.

Tööturu näitajatest pööratakse seoses rahvusega suurimat tähelepanu töötuse määrale. Tallinnas, kuhu on koondunud nii töökohad kui ka tööjõud, on konkurents töökohtadele teravam, kuid ka töö leidmise võimalusi on rohkem.

3.1.5. Rahvusteguri otsene või kaudne mõju

Töötotsija individuaalne hõivesuutlikkus põimub rahvusteguriga, andes eeliseid ja seades takistusi.

- Tööturuga kohanemisel tulevad immigrantide raskused sageli esile teise või ka kolmanda põlvkonna siirdumisel tööturule.
- Üldise kohanemise seisukohalt olulist tendentsi, et teine põlvkond on oma vanematest kasvõi natuke väiksema töötusega ja enam kõrgematel ametikohtadel, Eestis ei ole.²⁴

²⁴ Alis Tammur (2006). Sisserännanute põlvkond Eesti tööturul 2000. aastal. Magistritöö inimegeograafias. TÜ. Tartu, lk 80.

- Eestlastel ja mitte-eestlastel on erinev (mitte kõrgem või madalam) haridus, keeleoskus, informeeritus töövõimaluste kohta, teisisõnu - erinev sotsiaalne kapital. Üldiselt on eestlaste sotsiaalne kapital suurem.
- Nii keskhariduse kui kõrghariduse mõju hõives olemisele on mitte-eesti naistel suurem kui eesti naistel.²⁵
- Kui mitte-eestlased ka küllaldase keeleoskuse ja tööpakkumise korral eestlastega võrdselt tööd ei leia, tuleb otsida muid põhjusi, nt võistleva töövõtja ebaküllaldane individuaalne ressurss, töövõtja vähene huvitatus töö tegemisest või tööandja rahvuslik eelistus töötajate valikul.
- Mitte-eestlastel võib eestlastega võrreldes olla suuremaid raskusi turumajandusega kohanemisel. Võib erineda suhtumine töösse. Valdavalt tööstusliku töökogemusega töövõtjal puudub haridus ja kogemus paindlikult reageerida, ümber õppida ja vajadusel suunduda teise tegevusvaldkonda või hakata ise ettevõtjaks.
- Informeerimatus, kehv keeleoskus ja Eesti ühiskonna toimimise halb tundmine ei võimalda töö kaotanud töövõtjal kuigi hästi orienteeruda riigi pakutud tööleidmisvõimalustes (Tööturuamet, kohalikud omavalitsused).
- Uurimistulemused kinnitavad eesti keele oskuse olulisust tööhõivesse pääsemisel, seda eelkõige nii suulise kui kirjaliku valdamise tasemel.^{26, 27, 28}
- Sageli pole asi mitte niivõrd mitte-eestlaste diskrimineerimises, kui võrd kahe paralleelse tööturu, eesti- ja venekeelse olemasolus. Venekeelne tööturg on väiksem ega mahuta kuigi palju uut tööjõudu, sellest ka suurem töötuse määr. Venekeelses töökollektiivis pole kasu venelaste eesti keele oskusest.²⁹
- Nii määratlemata kodakondsusega isiku staatus kui võõrriigi kodakondsus avaldavad hõivele teatud negatiivset mõju.³⁰ PRAXISE uuringu kohaselt Tallinnas siiski kodakondsus hõivesse pääsu ei takista.³¹
- Tegelikku töötust on raske selgitada. Osa tööeas inimesi, eriti eesti naised, kes on töökoha kaotanud, langevad mitteaktiivsete kilda, sest enda töötuks registreerimist peetakse tülikaks, sageli ka häbistavaks, ning töötu

25 Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Vähemusrahvustest naiste olukord Eesti tööturul. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS. Tallinn, lk 6.

26 Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Op cit, lk 7.

27 Siim Krusell (2008). Op cit.

28 Sisserännanute töötuse määra parandab kõige rohkem eesti keele oskus ja Eesti kodakondsus, kinnitab ka Alis Tammur. Kuid absoluutse kindlusega ei saa seda öelda, sest eesti keele oskavatest ja kodakondsust omavatest sisserändajatest on paljud kõrgema haridusega, ja ilmselt ka aktiivsemad ning õppimisvõimelisemad. Vt Alis Tammur (2006). Sisserännanute põlvkond Eesti tööjouturul 2000. aastal. Magistritöö inimgeograafias. Tartu, lk 79.

29 Huvitav on Leping ja Toometi meestööjõu uurimusest kinnitust saanud seisukoht, Vt Kristjan-Olari Leping, Ott Toomet (2007). Ethnic wage gap and political break-ups: Estonia during political and economic transition. Tartu Ülikooli majandusteaduskonna toimetiste seeria, No. 53.

30 Siim Krusell (2008). Op cit.

31 Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Op cit, lk 7.

abiraha on väike. Selles kontekstis annab töötuse määra arvutamine end Tööturuametis (TTA) registreerinud inimeste arvu järgi küll väga konkreetse tulemuse, kuid tegelik töötus on märksa suurem. Töötuse tegeliku ulatuse mõõtmine on aga keeruline.

- Tallinn on eelistatud positsioonil teiste linnade seas, sest ta pakub suurimat töökohtade valikut ja kultuuriliste olude mitmekesisust, mistõttu sinna koonduvad võimekad ja hõivesuutlikud inimesed, sh mitte-eestlased.

3.2. Hõivatus majandussektorite ja tegevusalade järgi

3.2.1. Majandussektorid

Hõivatus majandussektoreis on eestlastel ja mitte-eestlastel suhteliselt erinev nii kogu Eestis kui Tallinnas (vt tabelid 3.11 ja 3.12).

Tabel 3.11. Hõivatud Eesti ja Tallinna elanikud rahvuse, soo ja majandussektori järgi, 2000. ja 2006. aastal, %

	Kõik		Eestlased		Mitte-eestlased		Erinevus
	2000	2006	2000	2006	2000	2006	2006*
Eesti							
Primaarsektor	7,2	5,0	9,6	6,6	2,5	1,6	0,2
Sekundaarsektor	33,3	33,5	27,1	29,6	45,4	42,0	1,4
Tertsiaarsektor	59,5	61,5	63,3	63,8	52,1	56,4	0,9
Mehed							
Primaarsektor	9,7	6,7	13,0	9,1	3,4	1,8	0,2
Sekundaarsektor	42,4	45,6	37,0	41,2	52,7	54,6	1,3
Tertsiaarsektor	47,9	47,7	50,0	49,7	43,9	43,5	0,9
Naised							
Primaarsektor	4,6	3,2	6,2	4,1	x
Sekundaarsektor	23,9	21,5	16,9	18,4	37,7	28,7	1,6
Tertsiaarsektor	71,5	75,2	76,9	77,6	60,8	70,1	0,9
Tallinn							
Sekundaarsektor	28,9	26,4	20,3	19,7	38,7	34,5	1,8
Tertsiaarsektor	70,3	72,9	79,0	79,6	60,5	64,6	0,8
Mehed							
Sekundaarsektor	35,5	37,1	29,5	29,6	41,9	45,6	1,5
Tertsiaarsektor	63,3	62,0	69,2	69,6	57,1	53,3	0,8
Naised							
Sekundaarsektor	22,7	16,4	12,1	11,1	35,4	23,4	2,1
Tertsiaarsektor	76,8	82,9	87,6	88,3	63,8	75,9	0,9

Statistikaamet

* Mitte-eestlaste ja eestlaste hõivatuse osakaalu erinevus kordades 2006. aastal.

Keskmisest suurem hõivatus - 88,6, keskmisest väiksem hõivatus - 63,8.

Hõivatute osatähtsus (%) Eesti ja Tallinna majandussektorites 2008. aastal oli Statistikaameti andmeil järgmine:

	Eesti		Tallinn	
	2000	2008	2000	2008
Majandussektorid kokku	100,0	100,0	100,0	100,0
Primaarsektor	7,2	3,9
Sekundaarsektor	33,3	35,4	28,9	31,4
Tertsiaarsektor	59,5	60,7	70,3	68,4

Hõivatute osatähtsus (%) Eesti majandussektorites soo ja rahvuse järgi 2008. aastal oli Statistikaameti andmeil järgmine:

	Eestlased			Mitte-eestlased		
	Kokku	Mehed	Naised	Kokku	Mehed	Naised
Majandussektorid kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Primaarsektor	5,4	7,4	3,3	0,7	0,9	..
Sekundaarsektor	31,3	43,9	18,5	44,1	57,2	30,5
Tertsiaarsektor	63,4	48,6	78,2	55,2	41,9	69,0

Seaduspärasused on selles suhtes järgmised.

- Eestis on eestlased rakendunud primaarsektoris (põllumajandus, jahindus, metsamajandus, kalandus), kuid mitte-eestlasi on selles valdkonnas hõivatud u viis korda vähem. Primaarsektoris on Eestis rakendunud u 5% hõivatuist. Tallinnas primaarsektor praktiliselt puudub.
- Teisel kohal on sekundaarsektor (mäetööstus, töötlev tööstus, elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus, ehitus) - 2006. aastal Eestis 33,5% ja Tallinnas 26,4%. Mitte-eestlasi on Eesti sekundaarsektoris 1,4 korda ja Tallinnas 1,8 korda rohkem hõivatud kui eestlasi.
- Tertsiaarsektoris (kaubandus, teenindus jms mittetootmisharud) on rakendunud kõige rohkem tööjõudu: 2006. aastal Eestis alla 2/3 (täpsemalt 61,5%) ja Tallinnas ligi 3/4 (72,9%). Tertsiaarsektoris on mitte-eestlased rakendust leidnud 0,8-0,9 korda harvem kui eestlased.
- Primaarsektori osakaal hõivatute arvu ja osakaalu järgi vähenes Eestis aastail 2000-2006 paari protsendi ja eestlaste seas 3% võrra.
- Aastail 2000-2006 Eestis sekundaarsektoris hõivatute osakaal ei muutunud (oli 33,3%, on 33,5%). Nagu eespool märgitud, eestlaste osakaal on selles sektoris suhteliselt madal, kuid see isegi kasvas vaadeldavail aastail (27,1%lt 29,6%le). Mitte-eestlaste osakaal on palju suurem ja see on kahanenud (45,4%lt 42,0%le). Tallinnas on sekundaarsektori osakaal sektorite seas paari protsendi võrra vähenenud (oli 28,9%, on 26,4%) ning seda on teinud veidi eestlaste ja palju rohkem mitte-eestlaste osakaal.

- Tertsiaarsektori osakaal kasvas Eestis veidi (oli 59,5%, on 61,5%) ja Tallinnas pisut rohkem (oli 70,3%, on 72,9%), kuid eestlaste osakaal selles sektoris praktiliselt ei muutunud. Märgatavalt kasvas mitte-eestlaste rakendus tertsiaarsektoris: kogu Eestis 4,3% ja Tallinnas 4,1% võrra.
- Mitte-eestlaste hõivatus majandussektoreis muutus eestlastega võrreldes aastail 2000-2006 rohkem ja seda just moderniseerumise suunas: hõivatus sekundaarsektoris vähenes ja tertsiaarsektoris suurenes. Eestlaste hõivatus on mitmekesisem (rakendus kolmes sektoris vs mitte-eestlastel kahes sektoris) ja moodsam - tertsiaarsektoris ollakse hõivatud sagedamini. Samas aga olid muutused ajas väikesed.

Hõivatute osatähtsus (%) Eesti majandussektorites rahvuse järgi oli 2000. ja 2008. aasta võrdluses järgmine:

	Eestlased		Mitte-eestlased	
	2000	2008	2000	2008
Majandussektorid kokku	100,0	100,0	100,0	100,0
Primaarsektor	9,6	5,4	2,5	0,7
Sekundaarsektor	27,1	31,3	45,4	44,1
Tertsiaarsektor	63,3	63,4	52,1	55,2

Naiste ja meeste hõivatus majandussektoreis on erinev, sest tööalane sooline segregatsioon on Eestis väga suur. Mehed on rohkem rakendunud primaar- ja sekundaarsektoris ning naised tertsiaarsektoris, ning seda nii kogu Eestis kui Tallinnas, rahvusest olenemata (vt tabel 3.11). Mitte-eesti naised paistavad võrreldes eesti naistega välja suhteliselt suure rakendatuse poolest sekundaarsektoris, seda eriti Tallinnas. Eesti naised töötavad sekundaarsektoris vähe - 2006. aastal Eestis 18,4% ja Tallinnas 11,1% (mitte-eesti naised vastavalt 28,7% ja 23,4%). Kui mitte-eesti naiste osakaal tertsiaarsektoris kasvas aastail 2000-2006 Eestis 60,8%lt 70,1%le, siis mitte-eesti meeste osakaal selles sektoris jäi samale tasemele (ligi 44%). Tallinnas kasvas mitte-eesti naiste osakaal nimetatud ajavahemikul 63,8%lt 75,9%le, kuid meeste osakaal isegi vähenes (oli 57,1%, on 53,3%).

Sekundaarsektoris on naiste ja meeste erinev hõivatus suurem eestlastel: eesti mehi on 2006. aasta andmeil Eestis 2,2 korda ja Tallinnas koguni 2,6 korda rohkem selles sektoris rakendunud kui eesti naisi (mitte-eesti meeste ülekaal on nii Eestis kui Tallinnas 1,9-kordne). Tugeva tööstusliku komponendi säilimine Eesti majanduses oleks suurepärane, kuid sekundaarsektor ei pea tingimata olema nii meestekeskne.

Tertsiaarsektoris on Eestis nii eesti kui mitte-eesti naised 1,6 korda sagedamini hõivatud kui vastava rahvusrühma mehed. Tallinnas pole meeste ja naiste hõive erinevus selles sektoris nii suur: eesti naisi on tertsiaarsektoris 1,3 korda rohkem kui eesti mehi ja mitte-eesti naisi 1,4 korda rohkem kui mitte-eesti mehi. Naiste hõivatuse struktuur majandussektorite järgi on moodsam ja kaasaegsem

kui meeste oma. Teenindussektori osatähtsuse tõus toimub kogu maailmas. Ka Eestis on põhisuundumusena paratamatu, et üha rohkem mehi leiab rakendust tertsiaarsektoris.

Eestlaste ja mitte-eestlaste sektoritesse jagunemise erinevused vanusrühmiti kordavad üldisi trende, vt tabel 3.11. Rahvustevahelised disproportsioonid ilmnevad rõhutatud kujul kõige nooremas (15-24aastaste) vanusrühmas: mitte-eestlastest hõivatuid oli 2006. aastal sekundaarsektoris Eestis 1,5 korda ja Tallinnas isegi 2,7 korda rohkem kui eestlastest eakaaslaste puhul. Samas vanusrühmas oli tertsiaarsektoris mitte-eestlaste seas võrdluses samaealiste eestlastega kõige vähem hõivatuid (Eestis 0,8 korda ja Tallinnas 0,7 korda vähem). Seega on vaja enam tähelepanu noorte ning eriti noorte mitte-eestlaste tööhõivele. Praegune olukord (perekonnatraditsioonid, vabade töökohtade olemasolu, väike palk, millest kogenud töötajad keelduvad) sunnib noori mitte-eestlasi oma tööteed alustama sekundaarsektoris, milles hõivatus tulevikus paratamatult väheneb ja millel pole kiiresti vähenevate töökohtade arvu tõttu erilist perspektiivi.

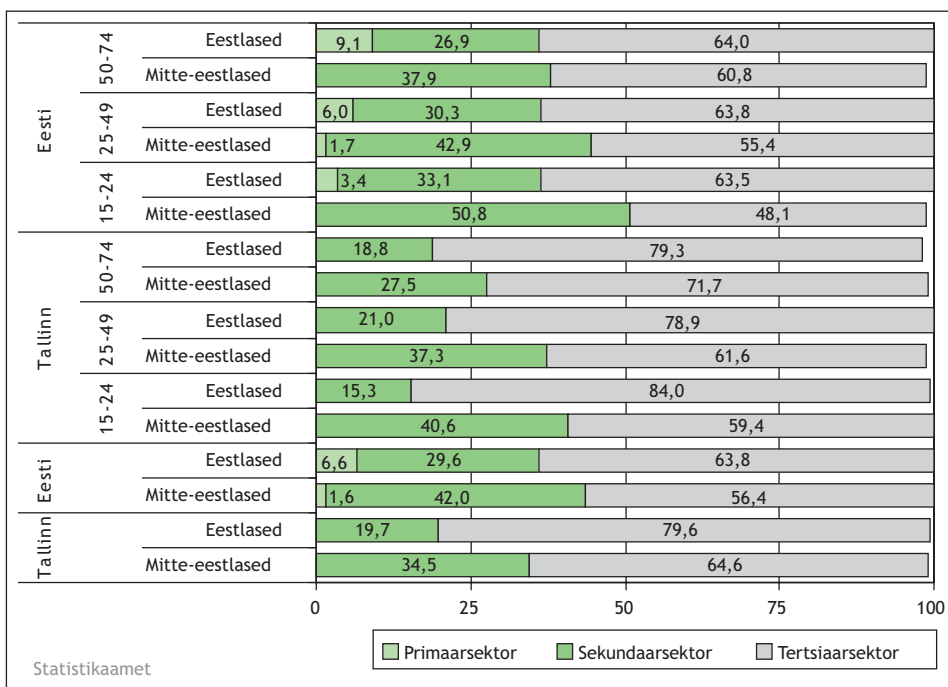
Tabel 3.12. Hõivatud Eesti ja Tallinna elanikud rahvuse, vanusrühma ja majandussektori järgi, 2000. ja 2006. aastal, %

	Kõik		Eestlased		Mitte-eestlased		Erinevus
	2000	2006	2000	2006	2000	2006	2006*
Eesti							
15-24aastased							
Primaarsektor	6,2	2,8	8,3	3,4	x
Sekundaarsektor	39,6	37,5	32,7	33,1	52,9	50,8	1,5
Tertsiaarsektor	54,1	59,7	59,0	63,5	44,9	48,1	0,8
25-49aastased							
Primaarsektor	6,7	4,6	9,0	6,0	2,5	1,7	0,3
Sekundaarsektor	32,2	34,3	26,0	30,3	43,5	42,9	1,4
Tertsiaarsektor	61,1	61,1	64,9	63,8	54,1	55,4	0,9
50-74aastased							
Primaarsektor	8,8	6,5	11,5	9,1	x
Sekundaarsektor	33,4	30,5	27,2	26,9	47,3	37,9	1,4
Tertsiaarsektor	57,8	62,9	61,3	64,0	50,0	60,8	1,0
Tallinn							
15-24aastased							
Sekundaarsektor	34,8	24,6	30,9	15,3	40,0	40,6	2,7
Tertsiaarsektor	63,9	75,0	68,0	84,0	58,3	59,4	0,7
25-49aastased							
Sekundaarsektor	26,4	28,3	16,6	21,0	36,3	37,3	1,7
Tertsiaarsektor	73	71,2	82,6	78,9	63,2	61,6	0,9
50-74aastased							
Sekundaarsektor	31,4	23,1	22,3	18,8	43,9	27,5	1,5
Tertsiaarsektor	67,7	75,6	77,3	79,3	54,7	71,7	0,9

Statistikaamet

* Mitte-eestlaste ja eestlaste hõivatuse osakaalu erinevus kordades 2006. aastal. x erinevuse suurus pole teada.

Keskmisest suurem hõivatus - 82,6, keskmisest väiksem hõivatus - 61,6.

Joonis 3.3 Hõivatud Eesti ja Tallinna elanikud rahvuse, vanusrühma ja majandussektori järgi 2006. aastal, %

3.2.2. Tegevusalad

Hõivatus tegevusala järgi toob välja eestlaste ja mitte-eestlaste erinevused, vt tabelid 3.13 ja 3.14.

Erinevusel on ajaloolised juured. Nõukogude ajal ehitati Eestis immigranttööjõu abil üles arvestatav sõjatööstus, mäetööstus ja mitmed kergetööstuse harud, sh tekstiilitööstus. Ka suur osa transpordist ja sidest, eriti raudteetransport, sadamad ning merelaevandus, samuti elektroenergeetika, töötas N Liidu eri paikadest Eestisse suunatud tööjõul. Nii on ka kaasajal töötlevas tööstuses, põlevkivitööstuses, energeetikas ja veanduses rakendunud mitte-eestlaste osakaal palju suurem kui eestlaste oma.

Ehituses on mitte-eestlaste osakaal samuti suhteliselt suur (vt 3.13). Eestlased tegelesid ja tegelevad tänini põllumajanduse, jahinduse, metsamajanduse ja kalandusega, st tegevusaladega, mis eeldavad maal elamist ja millega urbaniseerunud mitte-eestlased tegelevad harva. Eestlasi on mitte-eestlastest sagedamini hulgi- ja jaekaubanduses, kinnisvaraga tegelemas, finantsvahenduses, avalikus halduses, riigikaitstes ja kohustuslikus sotsiaalkindlustuses, hariduses jm aladel. Kui võrrelda aastaid 2000 ja 2006, siis tegevusalade proportsioonid

on suhteliselt palju muutunud: töötlevas tööstuses, põllu- ja metsamajanduses, veonduses, laonduses ja sides on tööjõudu vähemaks jäänud. Ainuke tootvatest tegevusaladest, mille hõivatute osakaal on vaadeldaval ajavahemikul oluliselt kasvanud ning seda mitte-eestlastest tööjõu arvel, on ehitus. Teeninduslikel tegevusaladel, nagu hulgi- ja jaekaubandus, haridus, tervishoid, on rakendatus kasvanud (tabel 3.13).

Tallinnas tegeldakse rohkem kui Eestis keskmiselt jae- ja hulgikaubanduse ning remondiga, veonduse, laonduse ja sidega, kinnisvaraga, finantsvahendusega ja muude tänapäevasemate ning pealinnale iseloomulikimate tegevusaladega, ning palju vähem töötleva tööstusega (vt tabel 3.14).

Tabel 3.13. Hõivatud Eesti elanikud rahvuse ja tegevusala järgi, 2000. ja 2006. aastal, %

	Kõik		Eestlased		Mitte-eestlased	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Põllumajandus, metsamajandus	6,7	4,6	9,2	6,2	1,8	1,2
Kalapüük	0,5	0,3	0,4	0,3
Mäetööstus	1,3	0,8	0,4	0,5	2,8	1,6
Töötlev tööstus	22,6	21,1	18,2	18,7	31,1	26,4
Elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus	2,6	1,9	1,6	1,0	4,3	4,0
Ehitus	6,9	9,7	6,8	9,5	7,2	10,2
Hulgi- ja jaekaubandus, mootorsõidukite ja kodumasinate remont	13,9	13,7	15,0	14,2	11,7	12,6
Hotellid ja restoranid	3,5	3,5	3,7	3,5	2,9	3,4
Veendus, laondus ja side	9,9	9,5	7,9	7,7	13,9	13,5
Finantsvahendus	1,3	1,1	1,7	1,4
Kinnisvara, rentimine ja äritegevus	7,0	7,4	7,6	8,0	5,9	6,2
Avalik haldus ja riigikaitse; kohustuslik. sotsiaalkindlustus	6,0	6,0	7,5	7,7	3,0	2,4
Haridus	7,8	9,0	8,4	10,1	6,5	6,8
Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne	5	5,8	5,1	5,8	4,7	5,7
Muu	5,2	5,3	6,4	5,4	2,8	5,0
KOKKU	100	100	100	100	100	100,0

Statistikaamet,

Keskmisest suurem hõivatus - 6,4, keskmisest väiksem hõivatus - 2,8.

Tabel 3.14. Hõivatud Tallinna elanikud rahvuse ja tegevusala järgi, 2000. ja 2006. aastal, %

	Kõik		Eestlased		Mitte-eestlased	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Töötlev tööstus	20,2	15,9	13,0	11,0	28,4	21,8
Elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus	1,6	1,6
Ehitus	7,0	8,7	6,0	7,6	8,2	10,0
Hulgi ja jaekaubandus; mootorsõidukite ja kodumasinade remont	15,3	17,1	16,5	18,3	14,0	15,7
Hotellid ja restoranid	3,3	4,0	3,5	4,0	..	4,1
Veondus, laondus ja side	14,1	12,4	9,6	8,8	19,3	16,7
Finantsvahendus	2,8	2,1	4,1	3,2
Kinnisvara, rentimine ja äritegevus	11,2	11,1	14,5	13,4	7,3	8,3
Avalik haldus ja riigikaitse; kohustuslik sotsiaalkindlustus	5,2	5,0	7,6	7,6	..	1,8
Haridus	6,1	8	6,8	8,1	5,2	7,9
Tervishoid ja sotsiaalhoolkanne	5,0	5,0	5,0	5,5	..	4,5
Muu	7,3	8,1	11,3	10,6	..	5,0
KOKKU	100	100	100	100	100	100

Statistikaamet

Keskmisest suurem hõivatus - 11,3, keskmisest väiksem hõivatus - 1,8.

Töötlev tööstus, ehitus, veondus, laondus ja side on tegevusalad, kus mitte-eestlased on rohkem rakendust leidnud, kõigil ülejäänud tegevusaladel on eestlaste osakaal suurem või mitte-eestlastega enam-vähem võrdne (nt hotellid ja restoranid). Aastail 2000-2006 vähenes Tallinna mitte-eestlastele tüüpilisematel tegevusaladel rakendus järsult, nt töötlevas tööstuses hõivatute osakaal oli mitte-eestlastel 2000. aastal 28,4% ja 2006. aastal 21,8% (eestlastel vastavalt 13% ja 11%) ning veonduses, laonduses ja sides 2000. aastal 19,3% ja 2006. aastal 16,7% (eestlastel 9,6% ja 8,8%). Erandlik tegevusala oli ehitus, kus mitte-eestlastel hõivatus kasvas 8,2%lt 10,0%le (eestlastel 6,0%lt 7,6%le). Kõik need tegevusalad on seotud tootmisega või toodangu käitlemisega (laondus, veondus). Tallinnas kasvas mitte-eestlaste rakendus teeninduses, sh hariduses, kuid selles valdkonnas hõivatute osakaal jäi ikka väiksemaks kui eestlastel. Tõtt-öelda on nii eestlaste kui mitte-eestlaste rakendus kogu Eestis, sh Tallinnas kultuuri, teaduse-hariduse ja tervishoiu alal liiga väike, näidates indikaatortunnusena, kui kaugel ollakse teadmispõhisest ja/või kaasaegsest majandusest.

Tegevusaladele rahvuslikul pinnal spetsialiseerumist iseloomustavad järgmised seaduspärasused:

- mitte-eestlased tegelevad valdavalt tootmisega (töötlev tööstus, ehitus, suuremahulise toodangu käitlemine -veondus, laondus);

- mitte-eestlased on hõivatuse poolest vähem või rohkem kõrvale jäänud sellistest ühiskonna võtmevaldkondadest nagu finantsvahendus, kohustuslik sotsiaalkindlustus, avalik haldus, riigikaitse. Mitte-eestlaste osakaal on väike ka sellistel tegevusaladel nagu kinnisvara, rentimine ja äritegevus;
- eestlased tegelevad juhtimise ja teenindusega seotud tegevusaladega ning traditsiooniliste tegevusaladega, nagu põllu- ja metsamajandus ning kalapüük.

3.3. Sissetulek ja palk

Rahvuslikud palgaerinevused on Eestis nõukogudejärgne fenomen. Juba 1994. aastal olid palgaerinevused 5,2% ulatuses eestlaste kasuks.³² Eesti ja mitte-eesti meeste palgaerinevusi analüüsid Kristjan-Olari Leping ja Ott Toomet,³³ et alates Eesti iseseisvumisest on selgitamata palgaerinevused kasvanud nullist 10-15 protsendini eestikeelse elanikkonna kasuks.

Rahvuslikke erinevusi sissetulekus ja palgas mõõdetakse alljärgnevalt peamiselt Statistikaameti leibkonnauuringute andmete alusel kolmes lõikes: kodune keel, rahvus ja kodakondsus.³⁴

3.3.1. Leibkonnaliikmete netosissetulek

Tabelis 3.15 vaadeldakse leibkonnaliikmete netosissetulekut, sh sissetulekut palgatööst Eestis ja Tallinnas peamise koduse keele järgi. Selgub, et nii 2000. kui 2006. aastal, nii kogu Eestis kui Tallinnas saavad kodus muud keelt rääkivad inimesed võrreldes eestlastega väiksemat netosissetulekut³⁵ ja väiksemat sissetulekut palgatööst. Muud keelt ja eesti keelt kõnelevate inimeste sissetuleku

32 Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Op cit, lk 12.

33 Kristjan-Olari Leping, Ott Toomet (2007). Ethnic wage gap and political break-ups: Estonia during political and economic transition. Tartu Ülikooli majandusteaduskonna toimetiste seeria, No. 53. Uuring käsitles etniliste gruppide vahelist põhjendamata palgavahet Eestis ajavahemikus 1989-2005. Kasutati Eesti tööjõu-uuringutel põhinevat tööaliste meeste valimit. Samade autorite eestikeelne artikkel: Ott Toomet, Kristjan-Olari Leping (2008). Eestlaste ja mitte-eestlaste palgaerinevused siirdeperioodil 1989-2007. - Piik tööellu. Statistikaamet. Tallinn. Lk 82-95 käsitleb eestlastest ja mitte-eestlastest meestöötajate sissetulekut Eesti tööturul ajavahemikul 1989-2007.

34 Leibkonna eelarve uuringut korraldatakse pidevalt. Eesmärk on saada teavet Eesti leibkondade struktuuri ja hariduse, tööelu, sissetuleku ning kulutuste kohta, samuti leibkondade elamistingimuste ja majandusliku olukorra kohta. Üldkogumi moodustavad Eestis alaliselt elavad leibkonnad. Valimi maht on 520 leibkonda kuus, 6240 aastat. Kasutatakse juhuslikku valikut elukoha järgi. Andmed saadakse leibkonna- ja isikuküsitluse külastusintervjuudest (perepilt ja järelküistlus) ning leibkonna täidetud sissetuleku, kulutuste ja toidukulutuste päevikust. Täidetud päevikuid kontrollib Statistikaamet. Andmed kodeeritakse ja sisestatakse tsentraalselt. Andmesisestuses kasutatakse tarkvara Blaise. Andmetöötlusprogramm tehakse SASis. Allikas: Statistikaamet.

35 Netosissetulek - rahaline ja mitterahaline netosissetulek palgatöö ning põllumajandusliku ja mittepõllumajandusliku individuaalse tõise tegevuse eest, omanditulu, pension ja mitmesugused sotsiaaltoetused, abiraha, stipendium ja muu sissetulek. Statistikaameti definitsioon.

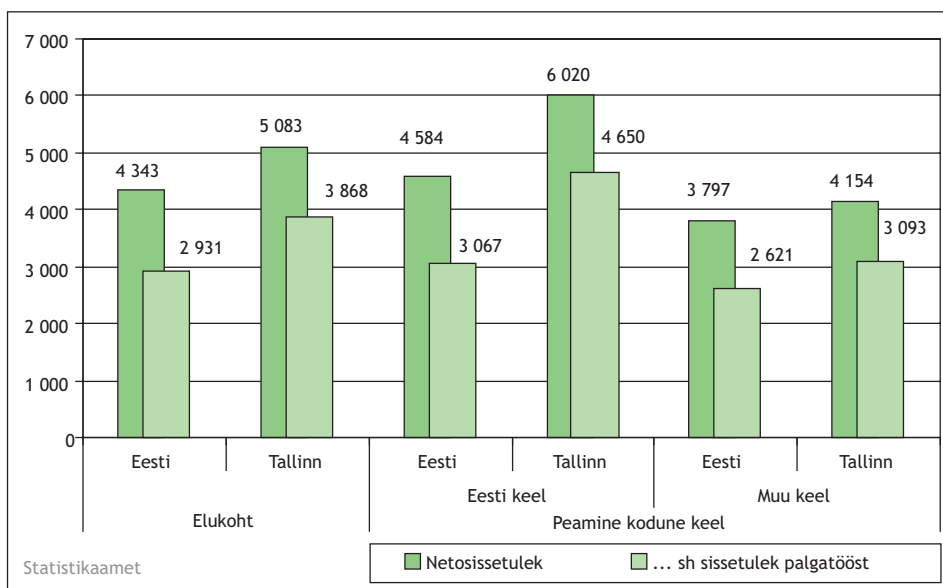
erinevus aastail 2000-2006 vähenes veidi. Kui 2000. aastal moodustas muukeelse inimese netosissetulek võrreldes Eesti keskmisega 86,5% ja Tallinna keskmisega 77,6%, siis 2006. aastal vastavalt 87,4% ja 81,7%.

Eesti ja vene keelt ja muid keeli kõnelevate inimeste sissetulekulõhe ühe leibkonnaliikme kohta on Eestis märkimisväärselt suur. Eriti suur on see Tallinnas, kus 2006. aastal said eestikeelsed u 20% (Eestis 5,5%) suuremat ja muukeelsed u 18% (Eestis 12,6%) väiksemat netosissetulekut kui Tallinnas keskmiselt. Suur on ka regionaalne sissetulekulõhe; võib isegi väita, et kogu Eesti ja Tallinna sissetulekute suure erinevuse peamine tegur on eestikeelsete (eestlaste) omavaheline regionaalselt liiga suur sissetulekute erinevus. Tallinna muukeelse inimese sissetulek palgatööst leibkonnaliikme kohta kuus on enam-vähem võrdne Eesti inimese keskmise sissetulekuga palgatööst (2006. aastal Tallinna muukeelne 3093 kr, Eesti keskmine 2931 kr), kuid Tallinna muukeelse netosissetulek (4154 kr) jäi Eesti keskmisele netosissetulekule (4343 kr) isegi alla (vt lähemalt tabel 3.15). Ka Toometi ja Lepingu uurimus kinnitab, et kui eestlaste palk on keskmiselt 10% suurem kui mitte-eestlastel, siis Tallinnas on see palgalõhe suurem - umbes 15%. Mujal maakondades on vastav erinevus alla 10%.

Tabel 3.15. Keskmine sissetulek kuus leibkonnaliikme kohta Eestis ja Tallinnas peamise koduse keele järgi 2000. ning 2006. aastal

		Elukoht		Peamine kodune keel			
				Eesti keel		Muu keel	
		Eesti	Tallinn	Eesti	Tallinn	Eesti	Tallinn
Kroonides							
2000	Netosissetulek	2 183	2 715	2 321	3 292	1 888	2 108
	... sh sissetulek palgatööst	1 420	1 924	1 507	2 419	1 233	1 399
2006	Netosissetulek	4 343	5 083	4 584	6 020	3 797	4 154
	... sh sissetulek palgatööst	2 931	3 868	3 067	4 650	2 621	3 093
Osakaal Eesti ja Tallinna keskmisest, %							
2000	Netosissetulek	100,0	100,0	106,3	121,3	86,5	77,6
	... sh sissetulek palgatööst	100,0	100,0	106,1	125,7	86,8	72,7
2006	Netosissetulek	100,0	100,0	105,5	118,4	87,4	81,7
	... sh sissetulek palgatööst	100,0	100,0	104,6	120,2	89,4	80,0
Kasv 2000. aastaga võrreldes, korda							
2006	Netosissetulek	1,99	1,87	1,98	1,82	2,01	1,97
	... sh sissetulek palgatööst	2,06	2,01	2,04	1,92	2,13	2,21

Statistikaamet

Joonis 3.4. Keskmine netosissetulek kuus leibkonnaliikme kohta Eestis ja Tallinnas peamise koduse keele järgi 2006. aastal, krooni

Aastail 2000-2006 kasvas eesti- ja muukeelsete netosissetulek kuus leibkonnaliikme kohta Eestis enam-vähem võrdselt - kaks korda, Tallinnas aga kasvas eestikeelsete vastav netosissetulek 1,8 korda, muukeelsetel 2,0 korda. Sissetulek palgatööst kasvas eestikeelsetel nii Eestis kui Tallinnas u kaks korda, muukeelsetel Eestis 2,1 ja Tallinnas 2,2 korda. Eesti- ja muukeelsete sissetulekute ühtlustumine toimub, kuid väga aeglaselt.

Palgatöö osakaal leibkonnaliikme netosissetulekust on Tallinnas suurem kui kogu Eestis (2006. aastal vastavalt 76,1% ja 67,5%), 2006. aastal suurem kui 2000. aastal (2000. aastal Tallinnas 71%, Eestis 65%), Eesti muukeelsetel suurem kui eestikeelsetel (2006. aastal vastavalt 69% ja 67%), aga Tallinnas väiksem kui eestikeelsetel (75% ja 77%) (vt tabel 3.16). Peale palga saavad inimesed sissetulekut põllu- ja loomapidamisest, aiandusest, siiretest (nt toetused) jne.

Tabel 3.16. Palgatöö osakaal leibkonnaliikme netosissetulekust Eestis ja Tallinnas leibkonna peamise koduse keele järgi 2000. ning 2006. aastal, %

	Elukoht		Peamine kodune keel			
			Eesti keel		Muu keel	
	Eesti	Tallinn	Eesti	Tallinn	Eesti	Tallinn
2000	65,0	70,9	64,9	73,5	65,3	66,4
2006	67,5	76,1	66,9	77,2	69,0	74,5

Statistikaamet

Sten Anspali ja Epp Kallaste uurimuses kinnitatakse eesti keele oskuse mõju palga suurusele. Eesti keele suuline ja kirjalik oskus on Eestis seotud 8,5% ja Tallinnas

12% ulatuses kõrgema palgaga. Keele ainult suuline valdamine ei oma statistiliselt olulist mõju. Eesti keele kuulumine kodus räägitavate keelte hulka on seotud Eestis keskmiselt 15% ja Tallinnas koguni 29% kõrgema palgaga. Inglise keele oskus on seotud eesti naistel keskmiselt 8% ja mitte-eesti naistel 5% kõrgema palgaga.³⁶ Kui naistel on eesti keele oskus palka oluliselt tõstev tegur, siis meeste puhul see statistiliselt oluline ei ole.³⁷ Sotsiaalministeeriumi toimetiste 3/2006 *Tööturu riskirühmad: mitte-eestlased* järgi on tööturu üks tähtsamaid tegureid siiski eesti keele oskus. Siim Krusell tõestab oma uurimuses eestlaste ja mitte-eestlaste positsioonidest tööturul, et suurimaks riskirühmaks pole mitte lihtsalt mitte-eestlased, vaid eesti keelt mitteoskavad Eesti kodakondsuseta mitte-eestlased.³⁸

Aastail 2003-2005 kasutas Statistikaamet sissetuleku ühe mõõdikuna elanike aasta ekvivalentnetosissetulekut (vt seletust tabeli 3.17 pealkirja juures), mis oli 2003. ja 2005. aastal Tallinnas u veerandi võrra suurem kui kogu Eestis, mitte-eestlastel 15% (2003) kuni 10% (2005) väiksem kui Eestis keskmiselt ja 20% (2003) kuni 14% (2005) väiksem kui Eesti eestlastel keskmiselt. Rahvuslik lõhe sissetulekus on suurem kui sooline lõhe. Erinevus meeste ja naiste ekvivalentnetosissetulekus (e sissetulekute ebavõrdsus naiste kahjuks) on Tallinnas veidi suurem kui kogu Eestis, kuid eestlastel ja mitte-eestlastel on soolised sissetuleku erinevused enam-vähem sarnased (vt tabel 3.17).

Tabel 3.17. Elanike aasta ekvivalentnetosissetulek 2003. ja 2005. aastal elukoha (Eesti ja Tallinn), soo ja rahvuse järgi³⁹

	2003			2005		
	Kõik	Mehed	Naised	Kõik	Mehed	Naised
Eesti, kr	50 763	52 744	49 082	68 135	71 036	65 671
Eesti, sooline erinevus, %	100,0	103,9	96,7	100,0	104,3	96,4
Tallinn, kr	63 654	67 283	60 635	84 324	89 017	80 414
Tallinn, sooline erinevus, %	100,0	105,7	95,3	100,0	105,6	95,4
Tallinna erinevus Eestiga võrreldes, %	125,4	127,6	123,5	123,8	125,3	122,4
Eestlased, kr	54 285	56 231	52 586	71 299	74 138	68 788
Eestlased, sooline erinevus, %	100,0	103,6	96,9	100,0	104,0	96,5
Mitte-eestlased, kr	43 271	44 952	41 928	61 131	63 657	59 172
Mitte-eestlased, sooline erinevus, %	100,0	103,9	96,9	100,0	103,8	96,8
Mitte-eestlaste erinevus keskmisega võrreldes, %	85,2	85,2	85,4	89,7	89,6	90,1
Mitte-eestlaste erinevus eestlastega võrreldes, %	79,7	79,9	79,7	85,7	85,9	86,0

Statistikaamet

36 Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Vähemusrahvustest naiste olukord Eesti tööturul. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS. Tallinn, lk 13.

37 Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Op cit, lk 15.

38 Siim Krusell (2008). Eestlaste ja mitte-eestlaste positsioon tööturul. - Pilk tööellu. Statistikaamet. Tallinn, 66-70.

39 Elanike aasta ekvivalentnetosissetulekut arvutas Statistikaamet 2003., 2004. ja 2005. aasta kohta. Ekvivalentnetosissetulek on leibkonna sissetulek, mis on jagatud leibkonnaliikmete tarbimiskaalude summaga. Tarbimiskaal - leibkonnaliikmele sõltuvalt tema vanusest määratud kaal, mis võtab arvesse leibkonna ühist tarbimist. Statistikaameti definitsioonid.

2007. aasta elanike aasta ekvivalentnetosissetuleku kohta (vt tabel 3.18) saab esitada andmeid veel mitmekesisemates seostes kui eelmises tabelis. Selguvad järgmised seaduspärasused: Tallinnas on nii eestlaste kui mitte-eestlaste ekvivalentnetosissetulek suurem kui kogu Eestis, Põhja-Eestis (Tallinn koos Harjumaaga) veelgi suurem kui Tallinnas, Kirde-Eestis (Ida-Virumaal) aga kõige väiksem kogu Eestis, meestel suurem kui naistel, eestlastel suurem kui mitte-eestlastel, Eesti kodanikel suurem kui teiste kodakondsusrühmade esindajatel, haritumatel, so III taseme haridusega inimestel suurem kui vähemharitutel, so I ja II taseme haridusega inimestel.

Tabel 3.18. Eesti elanike aasta ekvivalentnetosissetulek 2007. aastal rahvuse, soo, kodakondsuse, hariduse ja elukoharegiooni järgi

	Kõik	Eestlased	Mitte-eestlased	
	Sissetulek	Sissetulek	Sissetulek	Sissetuleku % *
Eesti	99 090	103 872	87 798	84,5
Tallinn	116 742	130 130	99 620	76,6
Sugu				
Mehed	103 794	108 578	91 940	84,8
Naised	95 090	99 763	84 487	84,7
Kodakondsus				
Eesti kodakondsus	102 159	103 905	94 130	90,6
Teiste riikide kodakondsus	81 538	..	81 440	
Määratlemata kodakondsus	80 723	..	80 829	
Haridus				
Esimese taseme haridus või madalam	63 851	66 999	55 973	83,5
Teise taseme haridus	89 777	92 252	84 488	91,6
Kolmanda taseme haridus	128 236	138 354	104 499	75,5
Regioon				
Põhja-Eesti	118 952	132 171	98 950	74,9
Kirde-Eesti	74 714	84 959	72 481	85,3

Statistikaamet

* Mitte-eestlaste sissetuleku protsent võrreldes eestlaste sissetulekuga.

Ülaltoodud tabeli andmete alusel moodustas mitte-eestlaste aasta ekvivalentnetosissetulek 2007. aastal eestlaste vastavast sissetulekust 84,5%, st see on u 15% võrra väiksem kui eestlastel. Natuke väiksem on sissetulekulõhe Eesti kodakondsusega eestlastel ja mitte-eestlastel ning II taseme haridust omavatel, so keskharidusega eestlastel ja mitte-eestlastel. Eriti suur - 25%ne sissetulekulõhe valitseb Põhja-Eesti eestlaste ja mitte-eestlaste ning III taseme haridusega⁴⁰ so kõrgharidusega eestlaste ja mitte-eestlaste vahel.

⁴⁰ III haridustasemega mitte-eestlastele on iseloomulik kesk-eriharidusega, kutse- ja rakenduskõrgharidusega, eestlastele aga ülikooliharidusega inimeste keskmisest suurem osakaal.

Ott Toomet ja Kristjan-Olari Leping, kes on käsitlenud eestlaste ja mitte-eestlaste palgaerinevusi pikema aja vältel, 1989-2007, tõdevad, et 1995-1997 alates on palgad rahvuse järgi üha rohkem lahknud, st mitte-eestlaste olukord on ajaga halvenenud. Analüüsi abil tegid nad kindlaks, et olulisim sissetulekute erinevust mõjutav tegur on töökoha asukoht. Eelkõige on see seotud asjaoluga, et rahvusrühmad saavad Tallinnas töötamisest erinevat kasu: eestlaste palgalisa on pealinnas suurem. Nende uuringud kinnitavad ka, et rahvusrühmade haridustaseme ja keeleoskuse erinevused ei ole palgavahe põhjus. Üllatav on just see, et eesti keele oskusel ja mitte-eestlaste sissetulekul õigupoolest seost ei olegi. Võrdluseks: mõlemast rahvusest töötajate inglise keele oskus tagab palgavõidu 10-15% ja eestlaste vene keele oskus umbes 7-10% kõrgema sissetuleku.⁴¹

Tairi Rõõmu ja Epp Kallaste analüüs selgitas, et naiste palgad moodustasid Eestis 1998.-2000. aastal 72,7% meeste palkadest, kusjuures kolmandik palgaerinevusest tuli nn põhjendatud erinevustest, nt tööaja pikkus, haridustase, staaž, erinevused ametites jms, kuid kaks kolmandikku osutus põhjendamata palgaerinevuseks, millest osa võib tõlgendada diskrimineerimisena.⁴² Naiseks olemise mõju palkadele on eestlastel ja mitte-eestlastel sarnane. Eestis moodustasid 2006. aastal mitte-eesti töötajate palgad meestel 78,6% ning naistel 77,7% vastavalt eesti meeste või naiste palkadest.⁴³

3.3.2. Valgekraed ja sinikraed

Sissetulekute erinevuse selgitamine rahvuse ja tegevusala järgi on suhteliselt väikese väljavõtuga küsitlusuuringuste tõttu keeruline ega võimalda teha üldistusi. Et saada täpsemat ning üldistatavat tulemust, on tegevusalad liidetud kaheks ametirühmaks - valgekraed⁴⁴ ja sinikraed⁴⁵. Valgekraede kategooriasse kuuluvad teenistujad, keskeri- ja kõrgharidusega spetsialistid, keskastme- ja tippjuhid; sinikraede omasse liht- ja oskustöölised. Valgekraed töötavad valdavalt tertsiaarsektoris ning primaar- ja sekundaarsektoris juhtide ja spetsialistidena, sinikraed aga primaar- ja sekundaarsektoris (vt eespool).

Järgmisena käsitletakse keskmist sissetulekut kuus leibkonnaliikme kohta Eestis ja Tallinnas leibkonnapea rahvuse ja ametirühma järgi 2006. aastal (vt tabelid 3.19 ja 3.20) Leibkonnapea e vastutav leibkonnaliige saab leibkonnas kõige suuremat sissetulekut ja sellega mõjutab oluliselt oma leibkonna liikmete keskmist

41 Ott Toomet, Kristjan-Olari Leping (2008). Eestlaste ja mitte-eestlaste palgaerinevused siirdeperioodil 1989-2007. - Pilk tööellu. Statistikaamet. Tallinn. lk 85 ja 87.

42 Tairi Rõõm, Epp Kallaste (2004). Op cit.

43 Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Op cit, lk 11, 12 ja 14.

44 Valgekraed on ametite grupid 1-4 (1 - seadusandjad, kõrgemad ametnikud ja juhid; 2 - tippspetsialistid; 3 - keskastme spetsialistid ja tehnikud; 4 - ametnikud).

45 Sinikraed on ametite grupid 5-9 (5 - teeninduse- ja müügitöötajad; 6 - põllumajanduse ja kalanduse oskustöötajad; 7 - oskus- ja käsitöölised; 8 - seadme- ja masinaoperaatorid; 9 - lihttöölised) ja 0 (0 - relvajõud).

sissetulekut. Viimast mõjutab ka keskmine leibkonnaliikmete arv ja keskmine laste arv. Viimane on huvitav täiendav demograafiline info, mis hästi seostub majanduslikuga.

Eestlastest leibkonnapeadega leibkondadest on kogu Eestis u kolmandik valgekraed ja 2/3 sinikraed. Tallinnas on valgekraesid rohkem - ligi pooled, üle poole on sinikraesid. Mitte-eesti leibkonnapeade seas on valgekraesid palju vähem ja ka Eesti ning Tallinna valgekraede ja sinikraede suhte erinevused on väiksemad: Eestis on mitte-eesti valgekraedest leibkonnapeadega leibkondi vastavalt 22% (ja sinikraede leibkondi üle kolmveerandi), Tallinnas 29% (sinikraede leibkondi alla kolmveerandi) (vt tabelid 3.19 ja 3.20).

Tabel 3.19. Keskmine sissetulek kuus leibkonnaliikme kohta Eestis leibkonnapea rahvuse ning ametirühma järgi 2006. aastal

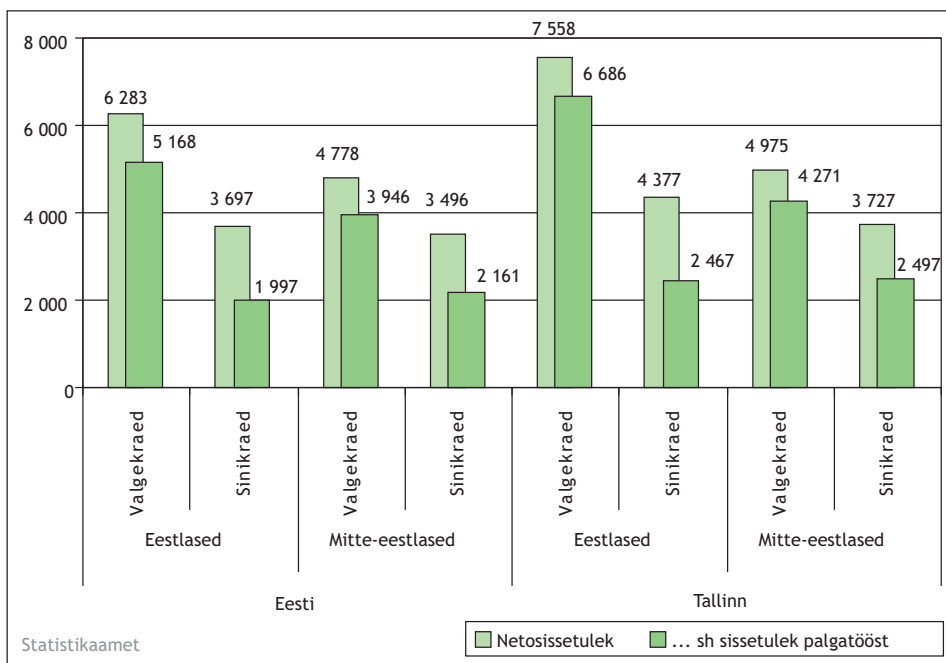
	Kõik	Eestlased		Mitte-eestlased	
		Valgekraed	Sinikraed	Valgekraed	Sinikraed
Leibkondade arv	379 715	122 624	256 724	43 445	149 759
Leibkondade %	100,0	32,3	67,6	22,4	77,3
Inimeste arv	900 772	321 714	578 023	110 839	320 308
Inimeste %	100,0	35,7	64,2	25,6	74,1
Keskmine leibkonnaliikmete arv	2,4	2,6	2,3	2,6	2,1
Keskmine laste arv	0,4	0,6	0,4	0,4	0,3
Netosissetulek	4 575,4	6 282,9	3 697,0	4 778,1	3 496,2
..sissetulek palgatööst	3 069,5	5 167,5	1 997,1	3 946,0	2 160,5

Statistikaamet

Tabel 3.20. Keskmine sissetulek kuus leibkonnaliikme kohta Tallinnas leibkonnapea rahvuse ning ametirühma järgi 2006. aastal

	Kõik	Eestlased		Mitte-eestlased	
		Valgekraed	Sinikraed	Valgekraed	Sinikraed
Leibkondade arv	93 356	45 241	47 943	26 062	63 264
Leibkondade %	100,0	48,5	51,4	29,1	70,6
Inimeste arv	192 567	105 974	86 078	64 995	136 519
Inimeste %	100,0	55,0	44,7	32,2	67,6
Keskmine leibkonnaliikmete arv	2,1	2,3	1,8	2,5	2,2
Keskmine laste arv	0,3	0,5	0,2	0,4	0,3
Netosissetulek	6 036,5	7 557,7	4 376,6	4 974,5	3 727,1
..sissetulek palgatööst	4 667,8	6 685,5	2 466,6	4 271,1	2 497,3

Statistikaamet

Joonis 3.5. Keskmise netosissetuleku kuus leibkonnaliikme kohta Eestis ja Tallinnas leibkonnapea rahvuse ning ametirühma järgi 2006. aastal, krooni

Nii eesti kui mitte-eesti leibkonnad on väiksed ning lapsi on neis vähe, kuid siiski on eesti leibkonnapeaga leibkonnad Eestis veidi suuremad - neis on keskmiselt 2,4 liiget ja 0,4 last, mitte-eesti leibkonnapeaga leibkonnades on 2,2 liiget ja 0,3 last (tabel 3.19). Tallinnas on leibkonnad väiksemad ja lapsi veel vähem kui Eestis keskmiselt. Tabeli 3.18 andmeil kehtib see seaduspärasus Tallinna eestlasest leibkonnapeaga leibkonnade kohta (keskmise leibkonnaliikmete arv 2,1, keskmise laste arv 0,3), kuid mitte mitte-eestlasest leibkonnapeaga leibkonnade kohta. Viimased on Tallinnas suuremad kui eestlastel (mitte-eestlaste leibkonnas keskmiselt 2,3, valgekraedel isegi 2,5 liiget) ja isegi suuremad kui Eesti mitte-eestlastel (vastavalt 2,2 ja 2,6 liiget).

Valgekraedest ja sinikraedest leibkonnapeaga leibkonnades kõigub liikmete keskmine sissetulek oma rahvusest leibkonnapeaga leibkonna liikmete keskmise (1,0) suhtes kordades, peegeldades ametirühmade sissetulekukääre:⁴⁶

	Netosissetulek	Sissetulek palgatööst
Eesti eestlasest valgekrae	1,4	1,7
Tallinna eestlasest valgekrae	1,25	1,4
Eesti eestlasest sinikrae	0,7	0,65
Tallinna eestlasest sinikrae	0,7	0,5
Eesti mitte-eestlasest valgekrae	1,25	1,4
Tallinna mitte-eestlasest valgekrae	1,2	1,4
Eesti mitte-eestlasest sinikrae	0,9	0,8
Tallinna mitte-eestlasest sinikrae	0,9	0,8

46 Alltoodud loetelu on saadud tabelite 3.16 ja 3.17 viimaste ridade ümberarvutamise tulemusel.

Lühidalt väljendades on eestlasest valgekrae ja sinikrae leibkonna liikmete keskmine netosissetulek ja sissetulek palgatööst võrreldes eestlasest leibkonnapea leibkonna liikmete keskmisega väga kontrastne. Eestis keskmiselt sai eestlasest valgekrae leibkonna liige 2006. aastal 1,4-kordset netosissetulekut (e 37% võrra keskmisest suuremat) ja 1,7-kordset sissetulekut palgatööst (e 68% võrra suuremat) võrreldes eestlaste keskmisega. Mitte-eestlasest valge- ja sinikraeliste leibkonnapeade puhul erinesid vaadeldavad sissetulekud suhteliselt vähe: Eesti valgekrae leibkonna liikmed said 1,25-kordset netosissetulekut ja 1,4-kordset sissetulekut palgatööst, Tallinnas oli erinevus keskmisest 1,2 ja 1,4 korda. Samas mitte-eesti sinikrae leibkonnas ei olnud liikmete sissetuleku erinevus oma rahvusühma keskmise suhtes suur.

Järgmises tabelis (3.21) võrreldakse eestlasest ja mitte-eestlasest leibkonnapeaga leibkonna liikme keskmist netosissetulekut ja sissetulekut palgatööst omavahel selliselt, et eesti leibkonnapea puhul on leibkonnaliikme sissetulekud = 100%.

Tabel 3.21. Eesti ja Tallinna mitte-eestlasest leibkonnapea leibkonna liikme keskmine sissetulek kuus võrreldes eestlasest leibkonnapea leibkonna liikme keskmise sissetulekuga 2006. aastal ametirühma järgi, %

	Kõik	Valgekraed	Sinikraed
Eesti			
Netosissetulek	83,5	76,0	94,6
..Sissetulek palgatööst	85,3	76,4	108,2
Tallinn			
Netosissetulek	68,4	65,8	85,2
..Sissetulek palgatööst	65,7	63,9	101,2

Arvutatud Statistikaameti andmete põhjal.

Eestlasest leibkonnapeaga leibkonna liikme keskmine sissetulek = 100%.

Et teha tabeli 3.19 andmed kergemini mõistetavaks, näidatakse allpool, mitme protsendi võrra on mitte-eestlase leibkonnas liikmete keskmised sissetulekud väiksemad/suuremad eestlase leibkonna keskmisest.

	Netosissetulek	Sissetulek palgatööst
Eesti mitte-eesti valgekrae	-24,0	-23,6
Tallinna mitte-eesti valgekrae	-34,2	-36,1
Eesti mitte-eesti sinikrae	-5,4	8,2
Tallinna mitte-eesti sinikrae	-14,8	1,2

Sissetulekute erinevused ametirühmade ja rahvuse järgi kujutavad suurt probleemi nimelt valgekraede ja iseäranis Tallinna valgekraede sissetulekus. Mitte-eesti valgekraest leibkonnapea leibkonna liikmed saavad Eestis keskmiselt u 24% ja Tallinnas 34-36% võrra väiksemat sissetulekut kui eesti valgekrae leibkonna

liikmed. Tallinna sinikraede ametirühma kohta tekib küsimus, miks on ühe ja sama linna mitte-eesti leibkonnapea puhul leibkonnaliikmete keskmine netosissetulek u 15% väiksem kui eestlasest leibkonnapea puhul. Mitte-eesti sinikrae leibkonna liikmete keskmine sissetulek palgatööst on nii kogu Eestis kui Tallinnas suurem kui eestlase vastavas leibkonnas.

3.3.3. Erineva kodakondsusega valgekraed ja sinikraed

Järgmisena vaadeldakse Eesti ja Tallinna elanike sissetulekut ametirühma ja kodakondsuse järgi 2006. aastal (tabelid 3.22 ja 3.23). Tabelites toodud muu kodakondsusega isikute rühm koosneb kahest allrühmast: teiste riikide, sh Venemaa kodanikest ja määratlemata kodakondsusega isikutest. Võiks eeldada, et Eesti kodakondsusega ja muu kodakondsusega inimeste rühmade vahel on keskmise sissetuleku erinevused väiksemad kui eestlaste ja mitte-eestlaste vahel (vt tabelid 3.19 ja 3.20 ühelt ning 3.22 ja 3.23 teiselt poolt), sest Eesti kodakondsusega isikute seas on suur hulk mitte-eestlasi (Tallinnas nt 25%). Vastu ootusi on aga sissetulekulõhe kodakondsusrühmade vahel veel sügavam kui eestlaste ja mitte-eestlaste vahel.⁴⁷ See saab tähendada vaid üht: Eesti kodakondsuse on võtnud mitte-eestlased, kes sissetuleku (ning hariduse ja muude näitajate) poolest sarnanevad rohkem eestlastele kui mitte-eestlastele. Sarnasust kinnitab tõik, et muu kodakondsusega isikute seas on sinikraede osakaal veel suurem kui mitte-eestlaste hulgas. Teisisõnu - Eesti kodakondsuse on võtnud pigem valgekraed kui sinikraed, st keskmisest suuremat sissetulekut saavad isikud.

Eesti kodakondsusega leibkonnapeadest on Eestis kolmandik valgekraed ja 2/3 sinikraed; Tallinnas on aga üle poole valgekraed ja alla poole sinikraed. Valge- ja sinikraede suhe on Eesti kodakondsusega leibkonnapeadel enam-vähem samasugune ka eesti rahvusest leibkonnapeade puhul. Tallinnas on Eesti kodakondsuse võtmine andnud tõuke valgekraede osakaalu kasvu suunas (vt eespool).

47 Anspal ja Kallaste, kes uurisid eesti ja mitte-eesti naistööjõu palgaerinevusi regressioonanalüüsi abil, jõudsid järeldusele, et välisriigi kodakondsuse omamine ja kodakondsuse puudumine Eesti kodakondsuse omamisega võrreldes statistiliselt olulist mõju palkadele ei oma (Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Vähemusrahvustest naiste olukord Eesti tööturul. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS. Tallinn, lk 13. Anspali ja Kallaste uurimuses täheldati eesti rahvusest naiste puhul vanusegrupi 15-24 negatiivset seost palgatasemega, mitte-eesti naiste puhul aga mitte. Nii eesti kui mitte-eesti naiste hulgas on kehvas olukorras vanemaealised (55 ja vanemad) töötajad (Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Op cit, lk 13.) Kruselli uurimus noortest mitte-eestlastest näitab, et nende palgatase on olnud püsivalt eestlaste omast vähemalt kümnendiku madalam (Siim Krusell (2007). Noorte eestlaste ja mitte-eestlaste tööturupositsioonid. Sotsiaaltrendid 4. Statistikaamet. Tallinn.) Kristjan-Olari Leping, Ott Toomet (2007). Op cit. Näised-mehed Eesti tööturul: palgaerinevuste hinnang. Poliitikaanalüüs 8/2004. Poliitikauuringute keskuse Praxis väljaanne. Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Op cit, lk 13.

Tabel 3.22. Eesti leibkonnaliikme keskmine sissetulek kuus leibkonnapea kodakondsuse ning ametirühma järgi 2006. aastal

	Kõik	Eesti kodakondsus		Muu kodakondsus	
		Valgekraed	Sinikraed	Valgekraed	Sinikraed
Leibkondade arv	461 136	148 783	311 814	17 286	94 669
Leibkondade %	100,0	32,2	67,6	15,4	84,4
Inimeste arv	1 082 304	382 488	698 440	50 065	199 891
Inimeste %	100,0	35,3	64,5	20	79,7
Keskmine leibkonnaliikmete arv	2,3	2,6	2,2	2,9	2,1
Keskmine laste arv	0,4	0,5	0,4	0,5	0,2
Netosissetulek, kr	4 510,8	6 157,3	3 662,4	4 019,1	3 512,2
..Sissetulek palgatööst	3 042,1	5 037,8	2 019,6	3 533,0	2 168,2

Statistikaamet

Tabel 3.23. Tallinna leibkonnaliikme keskmine sissetulek kuus leibkonnapea kodakondsuse ning ametirühma järgi 2006. aastal

	Kõik	Eesti kodakondsus		Muu kodakondsus	
		Valgekraed	Sinikraed	Valgekraed	Sinikraed
Leibkondade arv	129 632	60 631	68 658	10 672	42 549
Leibkondade %	100,0	46,8	53,0	20,0	79,8
Inimeste arv	271 545	140 785	129 903	30 184	92 693
Inimeste %	100,0	51,8	47,8	24,5	75,4
Keskmine leibkonnaliikmete arv	2,1	2,3	1,9	2,8	2,2
Keskmine laste arv	0,3	0,4	0,2	..	0,3
Netosissetulek, kr	5 652,0	7 096,1	4 201,5	4 337,9	3 701,2
..Sissetulek palgatööst	4 371,9	6 208,5	2 527,3	3 872,0	2 423,5

Statistikaamet

Muu kodakondsusega elanike seas on valgekraesid veelgi vähem, kui neid oli mitte-eestlaste seas. Muu kodakondsusega leibkonnapeadest on Eestis 15% valgekraed ja 84% sinikraed; Tallinnas 20% valgekraed ja 80% sinikraed (tabelid 3.22 ja 3.23). Tuletagem meelde, et mitte-eesti leibkonnapea puhul oli Eesti leibkondades 22% valgekraesid ja 77% sinikraesid, Tallinnas vastavalt 29% ja 71% (tabelid 3.19 ja 3.20). Mitte-eestlased on oma kodakondsuse valikuga nihutanud ametirühmade koosseisu sinikraede suurema osakaalu suunas.

Valgekrae leibkonnad on suuremad nii Eesti kodakondsusega kui muu kodakondsusega leibkonnapea puhul, nii Eestis kui Tallinnas. Märkimist väärib aga asjaolu,

et kõige suuremad leibkonnad on muu kodakondsusega valgekraedel: Eestis on neis keskmiselt 2,9 ja Tallinnas 2,8 liiget, olgugi et muu kodakondsusega elanike leibkondade keskmine suurus on Eestis 2,2 ja Tallinnas 2,3 liiget (vt tabelid 3.22 ja 3.23).

Sissetuleku võrdlust kodakondsusrühmade järgi hõlbustab tabel 3.24, kus protsendid on leitud tabelite 3.22 ja 3.23 viimaste, kuusissetuleku suurust näitavate ridade järgi.

Tabel 3.24. Eesti ja Tallinna muu kodakondsusega leibkonnapea leibkonna liikme keskmine sissetulek kuus võrreldes Eesti kodakondsusega leibkonnapea leibkonna liikme keskmise sissetulekuga 2006. aastal, %

	Kõik	Valgekraed	Sinikraed
Eesti			
Netosissetulek	79,9	65,3	95,9
..Sissetulek palgatööst	80,2	70,1	107,4
Tallinn			
Netosissetulek	68,3	61,1	88,1
..Sissetulek palgatööst	63,7	62,4	95,9

Statistikaameti andmete põhjal.

Eesti kodakondsusega leibkonnapea leibkonna liikme keskmine sissetulek =100%.

Edastades tabeli 3.24 andmed kergemini arusaadavalt, näidatakse allpool, mitme protsendi võrra oli 2006. aastal muu kodakondsusega leibkonnapea leibkonna liikme keskmine sissetulek väiksem või suurem kui Eesti kodaniku leibkonnas:

	Netosissetulek	Sissetulek palgatööst
Eesti muu kodakondsusega valgekrae	-34,7	-29,9
Tallinna muu kodakondsusega valgekrae	-38,9	-37,6
Eesti muu kodakondsusega sinikrae	-4,1	7,4
Tallinna muu kodakondsusega sinikrae	-11,9	-4,1

Just need andmed peegeldavad suurt sissetulekulõhet, mis valitseb Eesti ja muu kodakondsusega leibkonnapea leibkondade vahel. Muu kodakondsusega valgekrae leibkonna liige saab Eestis u 35% ja Tallinnas 39% võrra väiksemat netosissetulekut ja vastavalt 24% ja 38% võrra väiksemat sissetulekut palgatööst. Nagu eespool märgitud, olid ka erinevused eesti ja mitte-eesti valgekrae leibkonna liikmete sissetulekutes suured, kuid siiski mitte nii suured, kui need on kodakondsuse puhul. Erineva kodakondsusega sinikraede sissetulekutes nii suuri erinevusi ei ole. Et Tallinnas on sissetulekud suuremad kui Eestis keskmiselt, ei ole üldse üllatav, kuid seletust vajab tõik, miks on Tallinna sinikraede leibkondades kodakondsusest tulenevad sissetulekuerinevused. Need ja teisedki probleemid nõuavad põhjalikku analüüsi.

Tekib kahtlus, et venekeelsetel/mitte-eestlastel ja muu kodakondsusega isikutel on sagedamini varjatud sissetulekuid. See katab vähemalt osa ametlikes

andmetes ilmnevast sissetulekulõhest eestlaste ja Eesti kodanikega võrreldes. Ümbrikupalgad ehituses ja veonduses pole haruldased.

3.3.4. Haridus ja vanus

Haridust peetakse kõige tugevamaks majandusliku positsioneerituse teguriks ning eriti kehtib see noorte kohta.⁴⁸ Seega võib sissetulekuerinevuste korral kohe osutada seosele sissetuleku ja hariduse vahel (vt tabelid 3.25 ja 3.26). Kõige suuremat sissetulekut saavad Eestis kõrgharidusega inimesed. 2006. aastal oli leibkonnaliikme kuu keskmine netosissetulek kõrgharidusega leibkonnapea puhul 6166 kr, sissetulek palgatööst aga 4699 kr. Sissetulekult teisel kohal pole aga erialased haridused, keskeri- ja kutseharidus, nagu võiks loogika põhjal oletada, vaid üldharidusena kvalifitseeritav keskharidus - 2006. aastal netosissetulek 4860,5 kr ja sissetulek palgatööst 3547 kr. See tähendab, et paljud Eestis levinud ametid erialast haridust ei eeldagi ning eriala võib omandada ka töö käigus ja/või kursustel.

Tabel 3.25. Eesti leibkonnaliikme keskmine sissetulek kuus 2006. aastal leibkonnapea hariduse, rahvuse ja ameti järgi

	Netosissetulek, kr	Suhe Eesti keskmisesse, %	Sissetulek palgatööst, kr	Suhe Eesti keskmisesse, %
Eesti keskmine	4 343,0	100,0	2 931,0	100,0
Haridusastmed				
Algharidus või väiksem	2 808,6	64,7
Üldharidus. Põhiharidus	3 716,8	85,6	2 256,2	77,0
Üldharidus. Keskharidus	4 860,5	111,9	3 547,0	121,0
Erialane haridus. Puudub	3 827,6	88,1	2 197,1	75,0
Erialane haridus. Kutseharidus	3 663,9	84,4	2 489,0	84,9
Erialane haridus. Keskeri	4 093,0	94,2	2 821,9	96,3
Erialane haridus. Kõrgem	6 166,0	142,0	4 699,3	160,3
Rahvus				
Eestlane	4 575,4	105,4	3 069,5	104,7
Mitte-eestlane	3 822,4	88,0	2 619,1	89,4
Rahvus ja amet				
Eestlasest valgekrae	6 282,9	144,7	5 167,5	176,3
Mitte-eestlasest valgekrae	4 778,1	110,0	3 946,0	134,6
Eestlasest sinikrae	3 697,0	85,1	1 997,1	68,1
Mitte-eestlasest sinikrae	3 496,2	80,5	2 160,5	73,7

Statistikaamet

48 Majanduslik positsioneeritus (MP) tugineb hinnangutele (tööraahulolu, majandusliku seisundi muutuse hinnang, võimalus vajadusel leida vastuvõetav uus töökoht oma elupiirkonnas. Põhiharidusega eestlastel MP on 16, eestivenelastel 6; keskharidusega eestlastel 28, eestivenelastel 25, kõrgharidusega eestlastel 54, eestivenelastel 42. Vt Marje Pavelson (2005). Eestlaste ja eestivenelaste sotsiaalmajanduslik seisund: ootused ja muutused. Uuringu *Lõimumise monitoring 2005 aruanne*. TLÜ RASI. Tallinn, lk 18.

Mitte-eestlaste sissetulek on eestlaste sissetulekust oluliselt väiksem kõikides haridusrühmades, kõige enam aga kõrghariduse rühmas. Mitte-eestlased said keskmist sissetulekut kuus leibkonnaliikme kohta eestlastega võrreldes haridusrühmiti teatud protsendi võrra vähem (vt tabel 3.25):

	2004	2006
Alg- ja põhiharidusega inimesed	-1,2	-3,4
Keskharidusega inimesed	-9,4	-17,3
Kõrgharidusega inimesed	-28,7	-24,6

Mida kõrgem oli mitte-eestlaste haridustase, seda suuremaks sissetulekulõhe eestlastega võrreldes kasvas. See näitab, et mitte-eestlastel pole kõrgemast haridustasemest nii palju kasu kui eestlastel, olgu põhjuseks siis mitte-eestlaste hariduse kehvem sisu (samal haridusastmel), väljaspool Eestit omandatud haridus, praktika nõudlusele mittevastav erialavalik, keelte mitteoskamine, Eesti kodakondsuse puudumine vms.

Tartu Ülikooli teadlaste Kristjan-Olari Lepingu ja Ott-Siim Toometi meestööjõu uuring eestlaste ja mitte-eestlaste palgavahedest kinnitas samuti, et palk sõltub eestlaste puhul rohkem haridusest kui mitte-eestlastel, st kõrgharidusega eestlased teenivad tunduvalt rohkem kui madalama haridustasemega rahvuskaaslasted, samas kui mitte-eestlaste palgatasemete eristumises haridustase nii suurt rolli ei mängi.⁴⁹ Nimetatud autorid küsivad: miks noored vene rahvusest töötajad ei suuda teenida eesti eakaaslastega võrreldavat palka? Üks problemaatiline koht on haridussüsteem. Venekeelsete koolide lõpetajate riigieksamite tulemused on üldiselt halvemad kui eestikeelsete koolide lõpetajatel (va reaalsed). Seega on võimalik, et nõrgemat konkurentsivõimet põhjustab mh koolide kehvem tase. Samas on matemaatika kui tulevast tööedukust määrav õppeaine eesti ja vene koolides sarnasel tasemel. Kindlasti mõjutab aga konkurentsivõimet nõrgem inglise keele tase vene koolides.⁵⁰

Sten Anspali ja Epp Kallaste naistöötajõu uuringu järgi kõrghariduse omamine on muude samade tingimuste korral seotud kõrgema palgaga eesti naistel keskmiselt 33% ja mitte-eesti naistel 21%.⁵¹ Siit järeldus: kõrgharidus toob eriti eredalt esile rahvusliku sissetulekulõhe, kuid rahvusest hoolimata on kõrgharidus üks olulisem suuremat palka kindlustav tegur.

Kõige kiiremini on aastail 2004-2006 kasvanud noorte, 15-30aastaste inimeste sissetulek (vt tabel 3.26): eestlastel kasvas keskmine sissetulek leibkonnaliikme kohta selles vanusrühmas 1,7 korda ja mitte-eestlastel 1,6 korda. Võrdluseks

49 Kristjan-Olari Leping, Ott Toomet (2007). Ethnic wage gap and political break-ups: Estonia during political and economic transition. Tartu Ülikooli majandusteaduskonna toimetiste seeria, No. 53. Ott Toomet, Kristjan-Olari Leping (2008). Eestlaste ja mitte-eestlaste palgaerinevused siirdeperioodil 1989-2007. - Pilt tööellu. Statistikaamet. Tallinn. Lk 82-95.

50 Ott Toomet, Kristjan-Olari Leping (2008). Op cit, lk 87.

51 Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Vähemusrahvustest naiste olukord Eesti tööturul. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS. Tallinn, lk 13.

olgu märgitud, et üle 60aastaste inimeste vanusrühmas kasvas sissetulek vähem ning kasv oli rahvusesti võrdne - vastavalt 1,4 ja 1,4 korda. Mitte-eestlased said 2006. aastal 15-30aastaste vanusrühmas u 30%, 31-45aastaste vanusrühmas 23%, 46-60aastaste vanusrühmas 18% ja üle 60aastaste vanusrühmas 5% võrra vähem sissetulekut leibkonnaliikme kohta kui eestlased.⁵²

Tabel 3.26. Eestlaste ja mitte-eestlaste keskmine sissetulek kuus leibkonnaliikme kohta Eestis hariduse ja vanuse järgi 2004. ja 2006. aastal, krooni

	Eestlased		Mitte-eestlased	
	2004	2006	2004	2006
Haridus				
alg- ja põhi-	2 344	3 452	2 315	3 335
kesk-	2 725	4 544	2 470	3 759
kõrg-	4 191	6 366	2 989	4 797
Vanus				
15-30	3 639	6 169	2 712	4 345
31-45	3 110	4 982	2 266	3 875
46-60	2 948	4 834	2 810	3 969
üle 60	2 593	3 610	2 457	3 439

Statistikaamet

Ott Toometi ja Kristjan-Olari Lepingu uurimuse andmeil on keskealised ja vanemad vene rahvusest töötajad tööturul palgaerinevuste mõttes suhteliselt paremas olukorras.⁵³ Kui vanemad vene rahvusest töötajad teenivad eestlastega võrreldes 5-10% vähem, siis noorte puhul ulatub vahe 20%ni. Huvitav on, et suure ja väikese palgavahe vanuspiir on sellel sajandil nihkunud 30. eluaastalt 40. eluaastale. Nende jaoks, kes olid tööturul enne Eesti Vabariigi taastamist, on negatiivne mõju väiksem.⁵⁴ Kui noorte eesti meeste (alla 35aastased) palk on mitte-eestlaste omast suhteliselt parem, siis üle 50aastaste puhul on vastupidi.

3.3.5. Rahvuslike erinevuste arvatavad tegurid

Kristjan-Olari Lepingu ja Ott Toometi meestööjõu uuringu tulemuste järgi on mitte-eestlaste palgad (võttes arvesse haridustaseme, elukoha jm tegurite erinevusi) eestlaste omast 10-15% madalamad. Eestlaste palgalisa on Tallinnas suurem kui mujal Eestis.^{55, 56} Tairi Rõõm ja Epp Kallaste uurisid naiste ja meeste

52 Anspali ja Kallaste uurimuses täheldati eesti rahvusest naiste puhul vanusegrupi 15-24 negatiivset seost palgatasemega, mitte-eesti naiste puhul aga mitte. Nii eesti kui mitte-eesti naiste hulgas on kehvemas olukorras vanemaalised (55 ja vanemad) töötajad (Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Op cit, lk 13.) Kruselli uurimus noortest mitte-eestlastest näitab, et nende palgatase on olnud püsivalt eestlaste omast vähemalt kümnendiku madalam (Siim Krusell (2007). Noorte eestlaste ja mitte-eestlaste tööturupositsioonid. Sotsiaaltrendid 4. Statistikaamet. Tallinn.)

53 Kristjan-Olari Leping, Ott Toomet (2008). Op cit, lk 86 ja 87.

54 Samas

55 Kristjan-Olari Leping, Ott Toomet (2007). Op cit.

56 Ott Toomet, Kristjan-Olari Leping (2008). Eestlaste ja mitte-eestlaste palgaerinevused siirdeperioodil 1989-2007. - Palk tööellu. Statistikaamet. Tallinn. Lk 87.

palgaerinevusi aastail 1998-2000 ning tegid uuringu kõrvaltulemusena kindlaks, et need mitte-eestlased, kes ei oska eesti keelt, teenivad keskeltläbi 21,8% madalamat palka kui eestlased, samas kui need mitte-eestlased, kes eesti keelt valdavad, saavad eestlastest 15,2% väiksemat töötasu.⁵⁷

Sten Anspali ja Epp Kallaste uuringu⁵⁸ kohaselt on valimiga hõlmatud eesti ja mitte-eesti töötajate palkade erinevus 14%, millest selgitatud erinevus moodustab 10,7% ja selgitamata 3,3%. Detailsem analüüs näitab erinevusi soo lõikes. Kuigi eesti ja mitte-eesti naiste palgaerinevus (17,2%) on suurem kui meestel (11,4%), moodustab suurema osa sellest selgitatud erinevus - 14,5%. Meeste puhul on selgitamata erinevuse (3,8%) osakaal suurem. Kui vaadelda eraldi Tallinna, on selle uuringu järgi rahvuslikud palgaerinevused oluliselt suuremad kui Eestis keskmiselt. Eesti ja mitte-eesti naistöötajate palgaerinevus on Tallinnas 38,3%, millest selgitatud on vaid 16,2%. Meeste puhul seevastu on palgaerinevus 32,3%, millest selgitatud on 26,9%.

Selle peatüki andmete järgi tundub, et netosissetuleku ja palgatööst saadava sissetuleku erinevused on eestlastel ja mitte-eestlastel vähemalt 15%, Tallinnas aga rohkem. Ent käesoleval juhul pole tegu niivõrd analüüsi, kuivõrd statistiliste andmete esitamisega, kus selgitatud ja selgitamata erinevustel vahet pole tehtud.

Miks on mitte-eestlaste sissetulek, sh sissetulek palgatööst väiksem kui eestlastel? Üritagem leida palgaerinevuste tegureid, ilma neid tähtsuse järgi ritta seadmata.

Enamikus riikides on immigrantide ja mõnda aega ka nende järeltulijate palgatase madalam kui põhirahvuse oma. Siin avaldavad mõju nii immigrantide kohanematus, aset leidev diskrimineerimine ja palju muud. Immigrantide raskused tööturuga kohanemisel tulevad sageli esile teise või ka kolmanda põlvkonna siirdumisel tööturule.⁵⁹ Palgaerinevuste selgitamiseks on püstitatud mitmeid teooriaid; Eestis võivad erinevust tingida järgmised tegurid.

- Immigrandid on hõivatud harudes ja ametites, mis on keskmisest halvemini tasutatavad, millega põlisrahvus ise tegelda ei soovi või kus keele- nõuet rangelt ei rakendata (turumüüjad, koristajad jms).
- Inimkapitali teooria kohaselt põhjustab rahvustevahelisi palgaerinevusi erinev inimkapital. Selle järgi kaoksid etnilisest päritolust tingitud sissetuleku ja ühiskondliku positsiooni erinevused, kui inimestele tagataks hariduse ja oskuste omandamiseks võrdsed võimalused. Inimkapitali vähendavad tegurid on liigmadal haridustase või vajadustele mittevastav eriharidus, samuti väiksem töökogemus.

57 Naised-mehed Eesti tööturul: palgaerinevuste hinnang. Poliitikaanalüüs 8/2004. Poliitikauuringute keskuse Praxis väljaanne.

58 Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Op cit, lk 15.

59 Siim Krusell (2008). Lõimumine Eestis. Teemaleht 2. Statistikaamet.

- Kahe - eesti ja vene - (pool)suletud tööturu olemasolu Eesti riigis tekitab palgaerinevusi ja osalt ka töötust. Vene tööturg on väiksem, suletud, peamiselt omakeelne ega suuda eesti tööturuga konkureerida. Vene kollektiivis pole kasu ka eesti keele oskusest. Suletud tööturgude tõttu on venekeelne tööturg kui oluliselt väiksem halvemas olukorras: palgad on madalamad, häid tööpakkumisi liigub vähe, tööd väljaspool vene keskkonda on raske saada, töötus on kiirem tulema.
- Struktuursed muutused tööturul, millega ei suudeta kohaneda. Vanamoodsates hääbuvates valdkondades ja ametites (nt mitme valdkonna lihttöölised sekundaarsektoris) on palk madalam.
- Psühholoogilised tegurid, nt kohanematus ja oskamatus suhelda ei võimalda saada hea palgaga töökohta.
- Töötamine valdavalt erasektoris. Avalikus sektoris on mõningatel andmetel palgad kõrgemad, teistel andmetel pole see vähemalt naistööjõu puhul nii.⁶⁰ Ebapiisav keeleoskus, ebasobiv haridus või Eesti kodakondsuse puudumine⁶¹ ei võimalda kõigil mitte-eestlastel avalikus sektoris töötada.
- Ühelt poolt polegi eesti keele oskusel suurt tähtsust, nagunii töötab mitte-eestlaste enamik venekeelsel tööturul, kus palgad on madalamad kui eesti tööturul. Teiselt poolt ei oska mitte-eestlased hästi eesti ja inglise keelt (neis keeltes peab oskama ka kirjutada), et eestlastega heade töökohtade pärast avalikus sektoris või erasektori juhtivate kohtade pärast konkureerida. Mitte kõikidel töökohtadel ei ole vaja vene keelt, kuigi just see võiks olla mitte-eestlase trumbiks. Hea keeleoskuse puudumine kärbib palka.
- Töötamine kohaliku omaniku või Venemaalt pärit omaniku ettevõttes. Lääne päritolu välisomaniku ettevõttes on palgad kuni veerandi võrra keskmisest suuremad.
- Palgad on keskmisest paremad keskmise suurusega ning suurtes ettevõtetes võrreldes väikeettevõtetega (kogu Eesti lõikes on vastavad koefitsiendid suuremad eestlastel, kuid Tallinnas mitte-eesti naistel).⁶²

60 Riigi- ja omavalitsuse palkade osa oli eelmisel aastal keskmiselt umbes 19,5% kõigist palkadest. Avaliku sektori keskmine palk on püsinud riigi keskmise palga läheduses. Seejuures ületab ametnike ja meditsiinitöötajate keskmine palk märgatavalt Eesti keskmist palka. Haridustöötajate keskmine brutopalk jäi eelmisel aastal Eesti keskmisele tervelt 17 % võrra alla. Ministeeriumiametnikke on Eestis umbes 3000. Möödunud aastal töötas Eesti valitsusasutustes keskmiselt 20 165 teenistujat. (Marti Aavik (2008). Omavalitsussektoris 21% kõigist hõivatuid. Postimees.ee 24.04.) Tallinnas elukohta omavatest töötajatest töötas 2006. aastal riigi- ja omavalitsussektoris 21,8%. (Tallinn arvudes 2006. Tallinn 2007, lk 43). Avalikus sektoris töötamine on eesti naistel seotud u 5% (Tallinnas 13%) madalamate palkadega, mitte-eesti naiste puhul statistiliselt olulist seost ei leitud (Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Op cit, lk 13).

61 Teatud avaliku teenistuse ametikohtadel, kus teostatakse avalikku võimu ja kaitstakse avalikku huvi, on õigus töötada vaid Eesti kodanikel. Muudel avaliku teenistuse ametikohtadel võib tööle võtta ka teiste ELi liikmesriikide kodanikke. (Avaliku teenistuse seadus, §14)

62 Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Op cit, lk 13.

- Ettekujutus sobivast tööst on rahvusesti erinev. Juba tsaariajal olid tehasetöölisklassiks venelased, nõukogude ajal see trend jätkus. Ka kaasajal pole madalamaks sinikraeks (lihttööliseks) olemine eestlaste seas trendikas, ja kaugeltki kõik mitte-eestlased ei taha valgekraeks saada.
- Töötamine lihttöölisena. Kõikide teiste palgad on kõrgemad.
- Nõukogulik pärand, mille kohaselt jätkuvalt väärtustatakse tööisklassi ja põlatakse haritlasi.
- Ettevõtlikkuse vähesus.
- Vahe eestlaste ja mitte-eestlaste tegelikus sissetulekus ei ole nii suur, kui ametlikud allikad fikseerivad. Must tööturg (ümbrikupalga maksmine) ja sissetulekud sellisest kuritegevusest nagu salakaubavedu, narkoäri, vargus ja varastatud kraami müük⁶³ ning muust illegaalsest "tööst" ei kajastu Maksu- ja Tolliameti andmepankades ega Statistikaameti leibkonnaküsitlustes. Ümbrikupalgad on levinud ehitusel jt teistes majandusharudes.⁶⁴
- Diskrimineerimine 1. Diskrimineerimisel on palju erinevaid nägusid, see võib olla tahtlik või tahtmatu, sõltuda etnilisest või rassilisest antipaatist (mis teadagi on ebaratsionaalne ja ebamajanduslik), aga ka rahva hulgas kinnistunud suhtumisest ja hoiakutest, mille kohaselt immigrandid on vähem kvalifitseeritud, ei pea lugu distsipliinist jms. Tööandja võib kohelda sama haridustasemega inimesi erinevalt sõltuvalt sellest, kus riigis on haridus omandatud. Kui loobuda stereotüüpidest ja koguda usaldusväärset infot immigranttöötajate tegelike väärtuste kohta, saab diskrimineerimist vältida.
- Diskrimineerimine 2. Immigrantide ja üldse teisest rahvusest isikute diskrimineerimine võib olla ka vahend, kindlustamaks domineeriva põhirahvuse privilegeeritud rühmade juhtivat seisundit ihaldatumatel ametipositsioonidel. Seda tehakse poliitilistel, ideoloogilistel ja/või majanduslikel põhjustel.

63 Vangide rahvuskoosseis näitab mitte-eestlaste ebaratsionaalselt suurt osakaalu. Vt käesoleva töö kuritegevuse peatükk.

64 Maksu- ja tolliameti juhi Enriko Aava artiklist (PM, 21.01.2008) selgub, et ümbrikupalgade maksmise-vastuvõtmise tõttu jäi riigieelarvesse laekumata 2,7 miljardit krooni. Arvutused näitavad, et sellest tulumaksu ligikaudu miljard, sotsiaalmaksu ligikaudu 1,7 miljardit (pensionide maksmiseks üks miljard ja haigekassasse ligi 700 miljonit krooni). Seda on rohkem kui varasematel aastatel. Arusaamatu, miks olukord tööpuuduse vähenedes ei parane, vaid halveneb? Ümbrikupalga oli nõus 2007. aastal vastu võtma 70 000 töötajat ehk 11,6 protsenti töötajaskonnast. (Siiri Oviir: ümbrikupalga - võit või kaotus. Postimees Online, 08.02.2008). Enamiku jaoks on deklareerimata töö pigem võrdlemisi väheoluline kõrvaltegevus, kusjuures nendest 41 protsenti töötab mustalt vähemalt *teatava regulaarsusega*, 18 protsenti oli seda eelneva aasta jooksul teinud 13 või enam nädalat. (Erik Aru (2008). *Must töötaja* teenib Eestis keskmiselt üle 38 000 krooni. EPL Online, Ärileht. 05.03.)

Ülalloetletud teguritest on osa vägagi tõsiseltvõetavad, osa aga oletuslikud. Sissetuleku, eriti aga palgasissetuleku rahvuslikud erinevused on vähe tuntud. Mitte-eestlaste väiksemat sissetulekut paljud eestlased isegi ei usu, nii nagu keeldutakse teadvustamast fakti, et naiste sissetulek samal töökohal on väiksem meeste omast.

Eestlaste ja mitte-eestlaste palgaerinevusi uurinud Kristjan-Olari Leping ja Ott Toomet on seisukohal, et u 15%ne palgavahe on liiga suur, et ka hulk põhjendatud palgaerinevusi seda täielikult seletada suudaks. Nad leidsid, et selle põhjuseks ei saa olla diskrimineerimine ehk sama töö eest madalama palga maksmine Töenäolistest põhjustest pakuvad nad välja järgmised: seleksioon, keeleoskus, segregatsioon, haridustee valik, geograafilised efektid ja migratsioon. Kaks kõige töenäolisemat tegurit on nende arvates sisenemisbarjäärid koos ettevõtte tasandil segregatsiooniga ning eraldatud sotsiaalsed võrgustikud. Vanemate ja nooremate töötajate puhul on põhjendamata palgavahe ligikaudu samasugune.⁶⁵

Palgaerinevuste kokkuvõtteks tuleb välja tuua kaks kõige suuremat erinevust: eestikeelsete töötajate suurem palgavõit Tallinnas töötamisest võrreldes venekeelsetega ning eestikeelsete töötajate suurem kasu kõrgharidusest. Sissetulekute erinevus Tallinnas (ja selle ümbruses) - Eesti suurimal geograafiliselt eraldiseisval tööturul - on märgatavalt suurem kui riigis keskmiselt.⁶⁶

3.4. Juurdepääs juhtivatele ametikohtadele

3.4.1. Statistilised ja sotsioloogilised andmed

Mitte-eesti juhtide ja tippspetsialistide osa Eesti hõivatutest on oluliselt väiksem eestlaste omast, ning sellele viitavad mitte-eestlased isegi sagedamini kui väiksemale sissetulekule. Alis Tammur uuris oma magistritöös 2000. aasta rahvaloenduse andmeil 25-54aastasi sisserännanuid ja nende kahte põlvkonda ning leidis, et tööga hõivatud sisserännanute seas on madalamate ametikohtade osatähtsus suurem kui eestlastel. Eestlaste seas on kõrge kvalifikatsiooniga valgekraede osatähtsus 45%, immigrantide hulgas 32%.⁶⁷

Statistikaameti andmeil oli 2006. aastal juhtide ja tippspetsialistide osakaal eestlaste seas 31,3% ja mitte-eestlaste hulgas 19,2%. Aastatel 2000-2006 eesti ja mitte-eesti juhtide ning tippspetsialistide osakaalu erinevus isegi suurenes, kuigi 2004. aastal see pisut vähenes (vt tabel 3.27). Mida nooremasse vanusrühma kuulutakse, seda kõrgem on keskmine sissetulek leibkonnaliikme kohta

65 Kristjan-Olari Leping, Ott Toomet (2007). Op cit.

66 Sama seisukoht vt Kristjan-Olari Leping, Ott Toomet (2007). Op cit.

67 Vt Alis Tammur (2006). Sisserännanute põlvkond Eesti tööjooturul 2000. aastal. Magistritöö inimgeograafias. Tartu, lk 76.

kuus (tabel 3.26) ja seda rohkem on kõrgharidusega hõivatute hulgas juhte ja tippspetsialiste (3.27). Tänapäevase haridusega noored töötajad täidavad uusi juhtivaid ametikohti ja on hästi tasustatud.

Tabel 3.27. Juhtide ja tippspetsialistide osakaal Eesti hõivatutest rahvuse järgi 2000., 2004. ja 2006. aastal, %

	Eestlane	Mitte-eestlane	Erinevus
2000	29,8	18,3	-11,5
2004	28,6	19,3	-9,3
2006	31,3	19,2	-12,1
Kõrgharidusega, vanusrühmade järgi			
2004			
15-30	59,3
31-45	52,0	47,6	-4,4
46-60	48,4	31,1	-17,3

Statistikaamet

Mõlema suure rahvusühma, eestlaste ja mitte-eestlaste hulgas on lõimumisprotsessi raames toimunud nii positiivseid kui negatiivseid arenguid. Uuring näitab, et eestivenelaste sotsiaal-majandusliku toimetuleku näitajad lähenevad eestlaste omadele.⁶⁸ Nii on täheldatav noorte eestivenelaste liikumine spetsialistide ametitesse ja nende suhteliselt suur hõive oskustöölisena varasema liht- ja abitöölisena rakendumise asemel.

Sten Anspal ja Epp Kallaste uuringust⁶⁹ pärineb alljärgnev tabel.

Tabel 3.28. Töötajate jaotumine ametikohtadel soo ja rahvuse järgi 2006. aastal, %

	Eesti mehed	Mitte-eesti mehed	Eesti naised	Mitte-eesti naised
Seadusandjad, kõrgemad ametnikud ja juhid	18,8	13,6	11,1	4,4
Tippspetsialistid	10,8	6,1	22,4	14,3
Keskastme spetsialistid ja tehnikud	9,0	6,3	17,9	15,1
Ametnikud	2,9	2,4	6,5	9,3
Teenindus- ja müügitöötajad	5,1	4,6	19,9	23,1
Põllumajanduse ja kalanduse oskustöötajad	3,0	0,1	2,0	0,6
Oskus- ja käsitöölised	24,9	34,4	3,6	4,2
Seadme- ja masinaoperaatorid	19,5	21,8	7,2	15,1
Lihttöölised	6,1	10,8	9,3	13,9
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0

Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Op cit, lk 8. Statistikaameti Tööjõu-uuringu 2006 andmed, autorite arvutused.

68 Uuringu *Lõimumise monitoring 2005* aruanne. TLÜ RASI. Tallinn. 2005.

69 Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Op cit, lk 8.

Tabeli 3.28 andmeist ilmnevad mitte ainult rahvuslikud, vaid ka soolised lõhed: eesti meeste hulgas on oluliselt suurem juhtide osakaal kui naistel või mitte-eestlastel. Tippspetsialistide osakaal on samas kõige suurem naistel, mis tuleb osalusest hariduses ja tervishoius. Juhtide ja tippspetsialistide kohal töötavate inimeste osakaal (esimese ning teise rea summa) on suurim eesti naistel (33,5%), kellele järgnevad eesti mehed (29,6%) ning seejärel mitte-eesti mehed (19,7%) ja mitte-eesti naised (18,7%).

Siim Krusell, kes on põhjalikult uurinud eestlaste ja mitte-eestlaste seisundit tööturul, pöörab suurt tähelepanu ka rahvusest tulenevale võimalusele töötada juhi, tippspetsialisti ja ametnikuna.⁷⁰ 2007. aastal olid neil ametikohtadel töötanutest 75% eestlased - enam kui eestlaste osatähtsus hõivatutest. Eestlastest hõivatute seas oli juhte, tippspetsialiste ja ametnikke 2007. aastal 36%, mitte-eestlaste hulgas aga 25%.⁷¹ Kasutatud näitajad ja analüüsimeetodid võimaldasid hinnata, kuidas erinevad tegurid mõjutavad ligipääsu neile ametitele. Tabel 3.29 näitab, et väga tähtis on eesti keele valdamine - see on olulisem kui Eesti kodakondsus, kuigi ka see mõjutab positsiooni. Tabelist 3.30 selgub, et üks tähtsamaid tegureid on haridustase, täpsemalt kõrghariduse omamine. Siim Kruselli andmed näitavad, et nii 2003. kui 2007. aastal oli nimetatud ametite suhtes kõrgeim positsioon neil mitte-eestlastel, kes oskasid eesti keelt ja olid Eesti kodakondsusega.

Tabel 3.29. Juhtide, tippspetsialistide ja ametnike osakaal teiste ametialade seas rahvuse, kodakondsuse ning eesti keele oskuse järgi 2003. ja 2007. aastal, %

	2003	2007
Eestlased	35	36
Mitte-eestlased, Eesti kodakondsusega, eesti keele oskusega	37	39
Mitte-eestlased, Eesti kodakondsuseta, eesti keele oskusega	30	35
Mitte-eestlased, Eesti kodakondsusega, eesti keele oskuseta	11	24
Mitte-eestlased, Eesti kodakondsuseta, eesti keele oskuseta	11	11

Siim Krusell (2008) lk 66 järgi.

Tabel 3.30. Juhtide, tippspetsialistide ja ametnike osakaal teiste ametialade seas rahvuse ning eesti keele oskuse järgi 2007. aastal, %

	PK	KH	KHA	KKH
Eestlased	6	30	22	63
Mitte-eestlased, eesti keele oskusega	6	22	25	57
Mitte-eestlased, eesti keele oskuseta	3	10	11	39

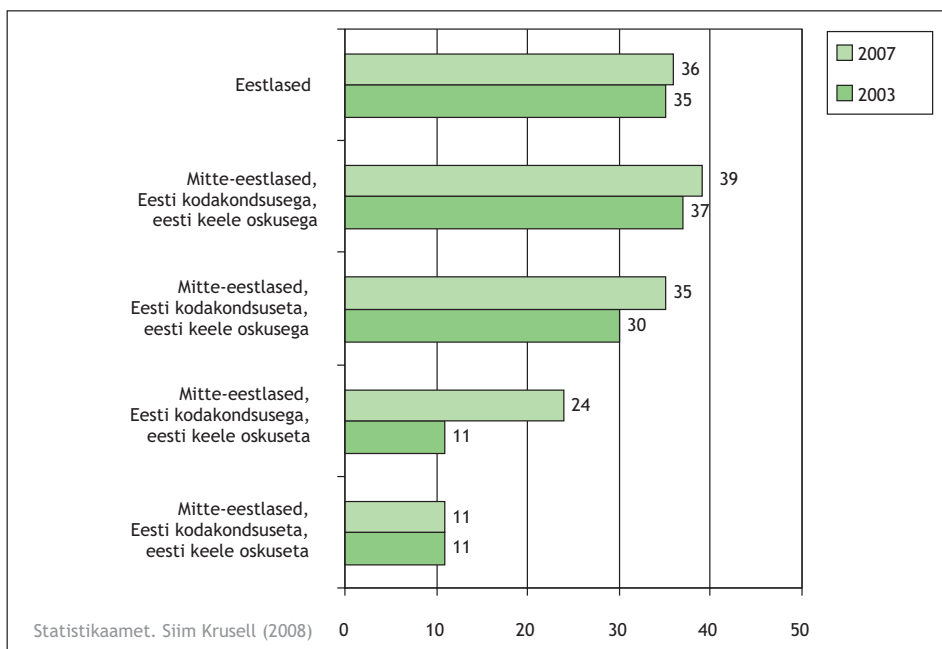
Siim Krusell (2008) lk 67 järgi.

PK - põhiharidus ja/või kutseharidus koos põhiharidusega; KH - keskharidus;

KHA - keskharidus koos ametioskuste omandamisega; KKH - kõrgharidus.

70 Siim Krusell (2008). Eestlaste ja mitte-eestlaste positsioon tööturul. - Pilk tööellu. Statistikaamet. Tallinn. Lk 60-81.

71 Siim Krusell (2008). Op cit, lk 65.

Joonis 3.6. Juhtide, tippspetsialistide ja ametnike (kokku) osakaal teiste ametialade seas rahvuse, kodakondsuse ning eesti keele oskuse järgi 2003. ja 2007. aastal, %

Hariduse tugevat mõju ametipositsioonile kinnitavad ka teised uurijad.⁷² Juhtival või tippspetsialisti ametikohal töötamise eeldusteks on kõrge haridustase, hea keeleoskus, piisav staaž jms. Kõrghariduse omandanud eesti ja mitte-eesti meeste osakaal (vastavalt 15,5% ja 15%) ning eesti ja mitte-eesti naiste osakaal (22,8% ning 20,2%) ei ole märkimisväärselt erinev, kuid seda on kõrghariduse omandanute vanuseline jaotus. Kõrgharidusega eestlasi on rohkem nooremates, mitte-eestlasi vanemates vanusrühmades. Regressioonanalüüs Eesti kohta kinnitas kõrghariduse tugevamat mõju edasiliikumisel just eestlastel, kogu Eestiga võrreldes on see mõlemal rahvusrühmal edasiviivaks jõuks Tallinnas.⁷³

Logistilise regressiooni andmeanalüüsi meetod võimaldas aga 2007. aasta andmeid kasutades kindlaks teha, et kõrgharidusega inimesel oli võrreldes keskharidusega inimesega 4,8 korda suurem tõenäosus töötada juhi, tippspetsialisti või ametnikuna, põhiharidusega inimesel on see 6 korda väiksem. Eesti keelt oskavatel mitte-eestlastel on 2,2 korda suurem tõenäosus töötada juhi, tippspetsialisti või ametnikuna kui eesti keelt mitteoskavatel. Eesti kodakondsusel oli võrreldes keeleoskusega veidi väiksem mõju, kuid see mõju oli olemas. Vanuse järgi olid suuremad võimalused 25-49aastastel.⁷⁴

72 Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Op cit, lk 8 ja 10.

73 Samas.

74 Siim Krusell (2008). Op cit, lk 69.

Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi 2007. aasta suvel tehtud uuringu *Rahvussuhted ja lõimumise perspektiivid Eestis* andmeil (vt tabel 3.31) ei pea eestlased oluliselt mitte-eestlaste suuremat kaasamist vastutusrikastele ametikohtadele, sest ei näe selle kasulikkust ühiskonnale ja riigile. Arvatakse, et kui inimesed pole konkurentsivõitluses edu saavutanud, siis pole eestlaste suhtes õiglane mitte-eestlasi teadlikult edutama hakata. Seetõttu edutamisel ei saa tõenäoliselt asja mitte-eestlaste eelistamisest nn positiivse diskrimineerimise teel: teadlik soosimine seaduste toel ja kvootide abil tekitaks pingeid. Viidatud uurimuses tõdetakse, et venelased on edutamisel konkurentsivõimelisemad siis, kui nad oskavad vene keele kõrval hästi eesti ja inglise keelt. Noorema põlvkonna eestlaste enamus vene keelt perfektselt ei oska ning see on nende miinus.

Tabel 3.31. Mis Te arvate, kuidas Eestil läheks, kui mitte-eestlasi töötaks rohkem kui seni juhtivatel ja vastutusrikastel ametikohtadel? Vastused protsentides

	Eesti keel	Vene keel
Kindlasti läheks Eestil paremini	2	32
Arvatavasti läheks Eestil paremini	5	36
See ei muudaks midagi	44	21
Arvatavasti läheks Eestil halvemini	21	1
Kindlasti läheks Eestil halvemini	10	1
Raske öelda	18	8

EAÜI (2007)

Sama uuringu järgi suhtuvad Tallinna eestlased mitte-eestlastesse veidi tõrjuvalt kui Eestis keskmiselt. 37% Tallinna eestlastest arvab, et venelaste kaasamine vastutusrikastele ametikohtadele on seotud ohtudega (Eesti eestlastest arvas nii keskmiselt 31%). Samas usub 75% Tallinna venekeelseist, et mitte-eestlaste suurem kaasamine on riigile kasulik (Eesti venekeelseist keskmiselt 68%).⁷⁵

Teguritest, miks on mitte-eestlasi juhtivatel ametikohtadel vähe, toovad venekeelsed vastajad küsitlused välja kolm peamist:

- eestlased tõrjuvad mitte-eestlasi, sest ei soovi nende mõju Eesti arengule (86%);
- mitte-eestlasi ei usaldata (75%);
- mitte-eestlastel on juhtival kohal töötamiseks eesti keele oskus puudulik (58%).

Eestikeelsed vastajad toovad välja samad tegurid, ainult teises järjekorras, ning lisavad uusi:

- puudulik eesti keele oskus (88%);
- mitte-eestlaste ükskõiksus ja vähene huvi Eesti arengu vastu (57%; venekeelsed 15%);
- mitte-eestlasi ei usaldata (48%);
- eestlased tõrjuvad mitte-eestlasi, sest ei soovi nende mõju Eestile (44%).

⁷⁵ Ivi Proos, Iris Pettai (2007). *Rahvussuhted ja lõimumise perspektiivid Eestis*. EAÜI. Tallinn, lk 17.

Eestikeelsetel vastajatel mahub peamise teguri - puudulik eesti keele oskus - ja teiste tegurite vahele veel üks: mitte-eestlaste vähene huvi Eesti vastu. Tõeliselt negatiivse tähendusega on aga kaks tegurit, mida mõlemad pooled tähtsaks peavad: vähene usaldus mitte-eestlaste vastu ja nende tõrjumine. Vähesese usalduse üks olulisi põhjusi on vähene lõimitus, st elamine erinevates meediaruumides ja kogukondades nii, et üks ei tea, mida teine tunneb või mõtleb. See on ennast taastotev süsteem, sest kuni pole tekkinud usaldust, ei saa lõimuda.

Kui eesti- ja venekeelseilt vastajailt küsiti, milline on usaldus teise rahvuse vastu, saadi 2007. aasta suvel aprillisündmuste äsjasele toimumisele vaatamata pilt, mis näitas pigem usaldamist kui mitteusaldamist. 56% eestikeelseist väljendas arvamust, et usaldab mitte-eestlasi kas üldiselt või täielikult ja 14% märkis *raske öelda*, venekeelsete usaldus eestlaste vastu oli 66% ja *raske öelda* märkis 9%. Ainult 7% venelasi ja 6% eestlasi ei usaldanud teist rahvust üldse.⁷⁶

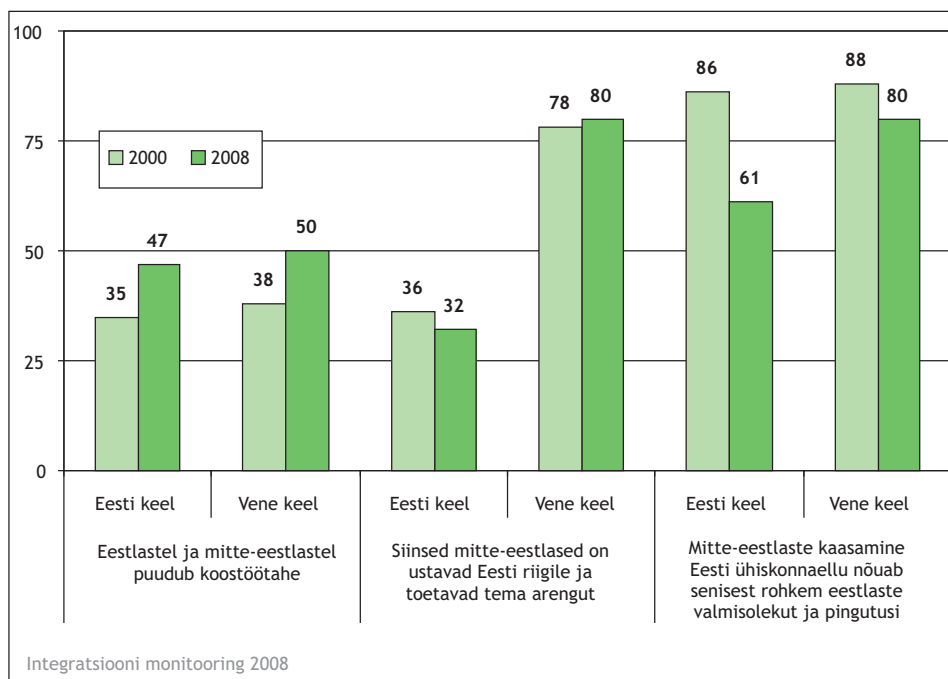
Lõimumise monitooring 2008 heidab täiendavat valgust ustavuse küsimusele: eestikeelseist u kolmandik on täiesti nõus + pigem nõus, et siinsed mitte-eestlased on ustavad Eesti riigile, kuid sama arvamust väljendab 4/5 venekeelseist. Seega valitseb ustavuses Eesti riigile kahe rahvusrühma vahel täielik lõhe. Et eestlastel ja mitte-eestlastel puudub koostöötahe, arvab umbes pool eesti- ja venekeelseist vastajaist, ning nõnda arvajate osakaal mõlemas rühmas oli 2008. aastal võrreldes 2000. aastaga 12% võrra kasvanud. Nii eesti- kui venekeelsed inimesed arvavad, et mitte-eestlaste ühiskonnaellu kaasamine seisab ennekõike eestlaste taga. Kuid eestikeelsete arvamusi ajas (2000-2008) jälgides selgub, et neid, kes selle arvamusega on täiesti nõus + pigem nõus, on 2008. aastal 25 protsendipunkti võrra vähem (vt tabel 3.32).

Tabel 3.32. Eesti- ning venekeelsete omavaheline koostöötahe ja usaldus, 2000 ja 2008. Täiesti nõus, pigem nõus, %

	Eesti keel		Vene keel	
	2000	2008	2000	2008
Eestlastel ja mitte-eestlastel puudub koostöötahe	35	47	38	50
Siinsed mitte-eestlased on ustavad Eesti riigile ja toetavad tema arengut	36	32	78	80
Mitte-eestlaste kaasamine Eesti ühiskonnaellu ehk integratsioon nõuab senisest rohkem eestlaste valmisolekut ja pingutusi	86	61	88	80

Jüri Kruusvall. Rahvussuhete tajumine. Lõimumise monitooring 2008

⁷⁶ Ivi Proos, Iris Pettai (2007). Op cit, lk 18.

Joonis 3.7. Eesti- ning venekeelsete omavaheline koostöötähe ja usaldus, 2000 ja 2008. Täiesti nõus + pigem nõus, %

Tabelis 3.32 väljenduvad hoiakud ja nende muutumine tõrjumaks teeb mitte-eestlaste töötamise juhtivatel ametikohtadel veelgi raskemaks, eriti kui see sõltub eestlastest.

Mis puutub Tallinna eestlastesse, siis nemad on teiste Eesti piirkondadega võrreldes valmis veelgi vähem panustama mitte-eestlaste kaasamise Eesti ühiskonnaellu (2008. aastal 47% vs Eesti keskmine 61%). Ka usku mitte-eestlaste ustavusse Eesti riigile on neil eriti vähe (24% vs 32%). Võimalik, et need negatiivsed tendentsid Tallinna eestlaste hoiakutes on seotud 2007. aasta aprillisündmustega.

Nii eesti- kui venekeelsete vastajate seas väljendasid koostöötähte puudumist need, kes peavad end madalamasse ühiskonnakihti kuuluvaks. Vähem näevad koostöötähte puudumist enda arvates kõrgemasse kihti kuuluvad venekeelsed vastajad.⁷⁷

3.4.2. Juhtivad ametikohad: rahvuslike erinevuste arvatavad tegurid

Mis võiks veel olla põhjuseks, et mitte-eestlasi on juhtide ja tippspetsialistide seas vähem kui eestlasi? Nimetagem lisaks ülaltooduile veel võimalikke tegureid.

77 Jüri Kruusvall. Rahvussuhete tajumine. Lõimumise monitooring 2008.

- Juhtimine ja otsustamine toimub peamiselt poliitikamaailmas. Kuna see on aga Eestis eestikeelne ja suures osas ka eestimeelne, siis mitte-eesti juhte on poliitika kaudu tõusnud tippu vähe. Edukaks on osutunud vähesed mitte-eesti poliitikud, kes on kakskeelsed ja eestimeelsed.
- Lõimumata mitte-eestlased ei pea oma kogukonna tõelisteks esindajateks lõimunuid, kes valdavad vabalt eesti keelt, on edumeelsed ja mõtlevad nagu eestlased/eurooplased. Ühiskonna tipus soovitakse oma esindajana näha venekeelseid ja venemeelseid juhte. Nende tipputõus pole Eesti poliitikas seni õnnestunud.
- Juhid ja tippspetsialistid Eestis peavad kõnes ja kirjas valdama eesti ja inglise keelt. Mitte-eestlased on kas ise keeleoskuse tähtsust alahinnanud või pole venekeelsed koolid korralikku keeleõpet pakkuda suutnud, kuid keeleoskuse puudumine on tõsine takistus kõrgemate ametite tööturul. Mida tähendab keeleoskus? Mitte-eestlased võivad kandideerimisel silmas pidada eesti keele oskust olmetasandil, töölevõtjad aga perfektset kirjutamisoskust erialakeeles ja aktsendita kõnet.
- Mitte-eestlaste osakaal ja mõju on väike kultuuris, hariduses ja teaduses, eriti humanitaar- ja sotsiaalteadustes, kust on esile kerkinud paljud Eesti tipptegijad. Reaalteadused ja tehnikaga seotud erialad - just nendes valdkondades on palju mitte-eestlasi - pole ühiskonnas toimuva vastu tekitanud sedavõrd huvi, et pürgida ühiskonda juhtima.
- Mitte-eesti juhtide ja tippspetsialistide laiem kandepind on sinikraeline, eestlastel aga valgekraeline, viimane on iseloomulik eriti Tallinnale. Valgekraelistes ametites ja ettevõtetes on juhte ja spetsialiste paratamatult rohkem kui sinikraelistes, ka tippe tõuseb sealt rohkem.
- Avaliku sektori juhtivatel ja tippspetsialisti kohtadel tõrjutakse kõrgharidusega ja eesti keelt oskavaid mitte-eestlasest Eesti kodanikke rohkem kui erasektoris.⁷⁸
- Mitte-eestlasest Eesti kodanikke - neid, kes võiks kandideerida Riigikogusse või osaleda konkursil kõrgema riigiametniku kohale - ongi arvuliselt vähe. Naturalisatsiooni korras said aastail 1992-2007 Eesti kodakondsuse vähem kui 120 000 mitte-eestlast. 2007. aastal oli Eestis 66 500 Eesti kodakondsusega ja eesti keelt oskavat 15-74aastast.⁷⁹
- Kohalike omavalitsuste süsteemis töötab suhteliselt palju (sageli siiski proportsioonile mittevastaval hulgal) mitte-eestlasi, eriti arvestataval hulgal on neid Tallinna linnavolikogus. Küsimus on aga mitte-eestlaste arvukuse kasvust Riigikogu tasandil.

78 K.Kasearu, A. Trumm (2008). Mitte-eestlaste sotsiaalmajanduslik olukord. - Eesti Inimarengu Aruanne 2008. Eesti Koostöö Kogu. Tallinn, lk 49 ja 50.

79 Siim Krusell (2008). Op cit, lk 62.

- Psühholoogilised tegurid, nt mitte-eestlaste vähene usk oma võimetesse, vähene usk võrdsete võimaluste olemasolusse Eesti riigis, võivad olla takistuseks tippametikohta nõudlemisel.
- Kaks kolmandikku eestlastest pole kindlad mitte-eestlaste ustavuses Eesti riigile. 2008. aastal on ustavuses kahtlejad rohkem kui 2000. aastal.
- Küsimus ei ole alati tööandjapoolses diskrimineerimises, vaid ka usalduses mitte-eestlasest töötaja hariduse, tööharjumuste vms suhtes. Juhtivale kohale edutamise ühe tegurina tuleb kõne alla ka lojaalsus Eesti riigile.
- Ebavõrdset kohtlemist keeleoskuse ja rahvuse (nagu ka vanuse ning haiguse) alusel esineb sagedamini kui soolist diskrimineerimist.⁸⁰

3.5. Kihitikuuluvus rahvuslikus kontekstis⁸¹

Kihistumisuuringutes rakendatakse rahvusvahelises praktikas juurdunud subjektiivse hindamise meetodit, kus inimene ise paigutab end etteantud skaalal talle sobivale sotsiaalmajanduslikule positsioonile. Selliste uuringute tulemusi peetakse usaldusväärseteks. Staatusgrupid ja oma koht selles on inimeste teadvuses olemas. Igaüks määrab ise oma koha staatusgrupis enda ja oma perekonna mõjukuse ning edukuse järgi nii, nagu just sellel maal on tavaks, võrreldes end ühtlasi teiste inimestega. Loomulikult on selline enese kihti paigutamine tihealt seotud inimeste majanduslike ressurssidega, kuid arvestab lisaks ka kultuurilisi ressursse, sotsiaalseid sidemeid, konkurentsivõimet, poliitilist positsiooni. Kihitikuuluvuse alus on mitmemõõtmeline ning suures osas intuiitiivne.

Kihistumist on Eestis uuritud kogu viimase kümnendi jooksul. Reeglina on nende uuringute tulemused jõudnud ka meediasse, kuid avalikkuse tähelepanu on tavaliselt olnud üsna leige. Hea ülevaate annab kihitikuuluvusest ja selle teoreetilistest alustest Marju Lauristin, kes esitab ka oma vastava uuringu tulemused.⁸² Kihistumist on käsitlenud ka Iris Pettai⁸³, kelle viidatud artiklile on siin suures osas tuginetud ning seda edasi arendatud, lisades artiklis kasutatud 2001. aasta andmetele 2007. aasta andmed ning luues sellega võimaluse analüüsida kihitikuuluvuse muutusi. Kihistumisuuringud viidi läbi Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi initsiatiivil üle-eestilistena ja esinduslikena vastavalt 2001. ja 2007. aasta suvel, küsitleti täiskasvanud elanikkonda, valimis oli mõlemil juhul üle tuhande

80 Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Op cit, lk 19.

81 Lühivariant käsikirjast: Tiina Raitviir (2008). Eesti elanike kihitikuuluvus. EAÜI. Esitatud Tallinna Linnavalitsusele. 21 lk.

82 Marju Lauristin (2004). Eesti ühiskonna kihistumine. 15. pt raamatust "Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse *Mina. Maailm. Meedia* tulemustest. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu.

83 Iris Pettai (2002). Kihistumine kui probleem. Rmt: Kaks Eestit. Artiklite, ettekannete ja analüüside kogumik. Toimetanud Raivo Vetik. TPÜ Kirjastus. Tallinn, lk 118-126.

inimese. Kasutatud metoodikast annab ülevaate järgnev joonealune viide.⁸⁴ Vastavalt metoodikale jagunevad inimesed viide kihti: madalkiht, madal keskkiht, keskkiht, kõrgem keskkiht ja kõrgkiht.

Eesti ühiskonnas, kus viimasel 15 aastal aina rõhutatakse majandusliku heaolu tähtsust, langes nii 2001. kui 2007. aasta küsitluse vastustes pearõhk majanduslikule aspektile ja inimese ametipositsioonile. Seega mõõdetakse uurimuses ennekõike sotsiaalmajanduslikku kihistumist. Ühiskonna edenedes muutub tõenäoliselt positsioneerimise alus laiemaks, hinnangutesse tulevad senisest rohkem sisse kultuurilised ja miks mitte ka poliitilis-ideoloogilised seisukohad, võimalus omada ja kasutada vaba aega, määrata ise oma igapäevane elurütm ja nautida oma elukoha ning kogu ühiskonna tolerantsust. Sotsiaalse ja tööalase positsiooni ja majandusliku olukorra kõrval sõltub inimese kihtikuuluvus tema enda sünnipärastest tunnustest (sugu, vanus, sünnikoht), tema perekonna kultuurilistest iseärasustest (rahvus) või isiklike pingutustega saavutatud kohast teiste seas (haridustase).

Kihtikuuluvuse seos tööalase positsiooni ja majandusliku olukorraga on eriti tihe. Valgekraed (juhid, spetsialistid ametnikud) asetavad end sagedamini kõrgemas kihtidesse kui teised tööalarühmad. 2001. aastal arvas üle poole juhtidest, 40% spetsialistidest ja 33% ametnikest end kuuluvat kahte kõrgemas kihti, 2007. aastal oli selliseid juhte kaks kolmandikku, spetsialiste 45% ja ametnikke 59% (vt tabel 3.33). Valgekraede kõrge enesehinnang tuleneb ühelt poolt nende tulude tasemest, mis on oluliselt kõrgem kui töölistel, pensionäridel ja teenindajatel. Oma osa mängib ka töö iseloom ja prestiižikus. Suur osa valgekraedest on eestlased. Ka suur hulk õpilasi ja üliõpilasi loeb end kõrgemas kihtidesse kuuluvaks nagu valgekraedki.

84 Nii 2001. kui 2007. aasta uuringus esitati vastajale küsimus järgmises sõnastuses: *Eestis on täna inimesi kõrgema ja madalama sotsiaalse positsiooniga, sõltuvalt inimeste varandusest, sissetulekust, haridusest, tööalase positsioonist jms. Palun määratlege, millisel positsioonil olete teie 10-astmelisel skaalal.* Vastajale ulatati kaart ning öeldi: *Vaadake palun seda kaarti ning püüdke, palun, määratleda, millisel positsioonil olete Teie 10 astmelisel skaalal.* Vajadusel loeb küsituleja ette skaala alguse, kuhu on kirjutatud *Madal positsioon* ja lõpu, kuhu on kirjutatud *Kõrge positsioon*. Vastaja ütleb, mis numbril kohal ta arvab oma positsiooni paiknevat.

Et kihistumisstruktuuris paremini orienteeruda, arvutati küsitletute poolt kasutatud 10-palline skaala pärast uuringu lõppu ümber 5-palliseks, liites osa skaalapunkte. Uue skaala koostamisel lähtuti eeldusest, et küllaltki sarnased oma tuludelt, haridustasemelt, elulaadilt jne olid end kihistumisstruktuuri äärmuspunktidele 1, 2 ja 3 ning 7, 8, 9 ja 10 paigutanud vastajad.

Lühendatud kihistumisskaala on järgmine:

	Skaalapunktid
Madalkiht	1 + 2 + 3
Madal keskkiht	4
Keskkiht	5
Kõrgem keskkiht	6
Kõrgkiht	7 + 8 + 9 + 10

Kihtikuuluvuse analüüsil on metoodiliseks abiks skaala edasine lühendamine kolmeseks jaotuseks. Liites kahe esimese (madalkiht ja madal keskkiht) ja kahe viimase (kõrgem keskkiht ja kõrgkiht) skaalapunktide väärtused, võimaldab see anda selgemat hinnangut mingi näitaja kõrvalekaldele keskmise, so keskkihi suhtes. Inimesed märgivad kõige sagedamini oma kihtikuuluvuse skaala keskele, keskkihti, ja vähem äärtele. Seepärast on kihtikuuluvuse jaotus enamasti normaaljaotus. Vastandades kahe madalama ja kahe kõrgema kihi vaadeldava näitaja protsentidena väljendatud arvvaartusi, saadakse korrektne käsitlusviis, mis aitab kihtikuuluvuse ja selle näitaja seost paremini üldistada ja hinnata.

Tabel 3.33. Tööalane positsioon ning kihtikuuluvus Eestis 2001. ja 2007. aastal, %

	Kõik	Madalkiht	Madal keskkiht	Keskkieht	Kõrgem keskkiht	Kõrgkiht
2001						
Eesti keskmine	100	31	21	24	14	9
Juht (tipp-, keskastme)	100	9	7	29	29	26
Spetsialist	100	12	18	30	22	18
Ametnik	100	12	25	30	10	23
Teenindaja	100	30	27	22	16	5
Oskustöoline	100	27	25	31	12	5
Lihttöoline	100	47	33	12	6	2
Üliõpilane	100	14	21	21	30	14
Õpilane	100	25	26	23	17	9
Pensionär	100	55	23	16	3	3
2007						
Eesti keskmine	100	18	17	28	18	19
Juht (tipp-, kesk- ja alamastme)	100	3	5	27	16	49
Peaspetsialist ja spetsialist	100	6	12	36	24	21
Ametnik	100	3	16	22	28	31
Teenindaja	100	14	23	24	21	18
Oskustöoline	100	12	18	32	19	19
Lihttöoline	100	16	19	33	18	14
Üliõpilane	100	14	20	17	20	29
Õpilane	100	11	14	14	25	35
Pensionär, invaliid, mittetöötav	100	41	21	25	8	4

EAÜI

Suhteliselt madal enesehinnang on sinikraedel: 2001. aastal asetas üle poole oskustöolistest ja 4/5 lihttöolistest end kahte madalamasse kihti. 2007. aastal on sinikraede enesehinnang 2001. aastaga võrreldes u kaks korda paranenud - vaid 30% oskustöolistest ja 35% lihttöolistest peab end kahte madalamasse kihti kuuluvaks, vt tabel 3.33. Oskustöölised ja teenindajad määratlevad end üsnagi sarnaselt ja tunnetavad end olevat kõrgemal positsioonil kui lihttöölised, samas siiski madalamal kui valgekraed. Enamik sinikraedest on mitte-eestlased.

Kõige madalam positsioon riigis on mittetöötavatel pensionäridel (ja invaliididel), kellest 2001. aastal 78% ja 2007. aastal 62% arvas end kuuluvat kahte madalamasse kihti (madalkiht ja madal keskkiht).

Sugu on sotsiaalse diskrimineerimise suhtes tundlik eristaja. Eesti ühiskonnas hinnatakse naisi madalamalt kui mehi - nad saavad veerandi võrra vähem palka, neil on raske pääseda juhtide ja otsustajate sekka. Ning naised tunnetavad kihi-

valikul oma soost tingitud tõrjutust: mida madalam kiht, seda rohkem on seal naisi. Madalkihis on meeste-naiste suhe 40:60, madalas keskkihis 46:54, keskkihis 44:56. Rohkem kui Eestis keskmiselt⁸⁵ on mehi kõrgemas keskkihis, seal on meeste-naiste suhe 50:50. Kõrgkihis on meeste ülekaal juba selgelt märgatav (54:46). Kahes madalamas kihis on naisi ka sellepärast palju rohkem kui mehi, et nende kihtide esindajate seas on palju pensionäre, ja pensioniealiste seas valitseb teadagi meeste liigvarase suremuse tõttu naiste suur ülekaal.

Rahvus on teine näitaja soolise kuuluvuse kõrval, mille puhul üks pool tunnetab oma allasurutust. Eestlased hindavad end kihti valides kõrgemalt kui mitte-eestlased, kuid viimaste alaväärsustunne on 2007. aasta andmete järgi otsustades leevendunud. Eestlased ja mitte-eestlased jaotusid 2007. aastal kihtide vahel keskmise suhtes palju ühtlasemalt kui 2001. aastal, mil mitte-eestlased asetasid end märksa madalamatele positsioonidele kui eestlased (vt tabel 3.34).

Eriti märkimisväärne on, et 2007. aastal on mitte-eestlasi kõrgkihis keskmisest pisut rohkem. Neid on keskmisest vähem kõrgemas keskkihis ning keskmisest rohkem madalas keskkihis ja keskkihis. Kuigi väikesed rahvusest tulenevad staatusvahed on olemas ka tänapäeval, ei saa tabeli 3.35 andmetel kuidagi väita, nagu koondusid mitte-eestlased peamiselt madalkihti ja eestlased peamiselt kõrgkihti.

Tabel 3.34. Rahvusjaotus kihtide vahel Eestis 2001. ja 2007. aastal, %

	Madalkiht		Madal keskkiht		Keskkiht		Kõrgem keskkiht		Kõrgkiht		Kokku	
	2001	2007	2001	2007	2001	2007	2001	2007	2001	2007	2001	2007
Eesti keskmine	31	18	21	17	24	28	14	18	9	19	100	100
Eestlane	25	18	23	16	24	28	15	19	13	19	100	100
Mitte-eestlane	37	18	19	19	23	28	15	15	6	20	100	100

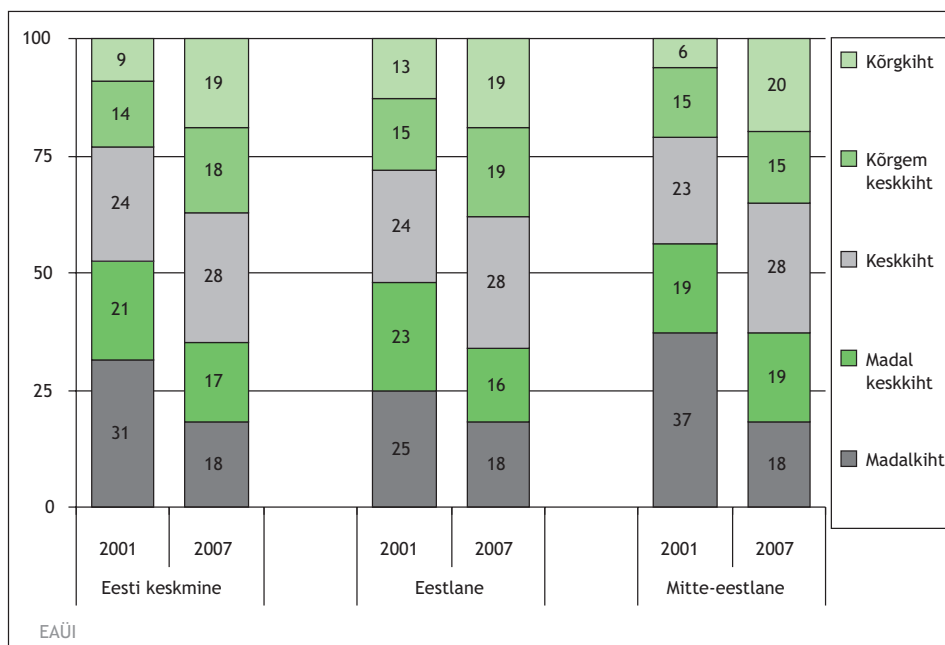
EAÜI

Tabel 3.35. Rahvusjaotus kihtide sees Eestis 2007. aastal, %

	Kõik	Madalkiht	Madal keskkiht	Keskkiht	Kõrgem keskkiht	Kõrgkiht
Eestlane	67	66	63	67	72	66
Mitte-eestlane	33	34	37	33	28	34
Kokku	100	100	100	100	100	100

EAÜI

⁸⁵ Eestis on mehi 46% ja naisi 54% rahvastikust.

Joonis 3.8. Kihtikuuluvus ja rahvus Eestis 2001. ja 2007. aastal, %

Kihtikuuluvuse sünnikohast tulenevad erinevused on märksa suuremad kui rahvustevahelised erinevused. Enamik Eesti mitte-eestlasi on immigrandid või nende järeltulijad, kuid neil mitte-eestlastel, kes ise on väljaspool Eestit sündinud, esineb raskusi uue elukohamaa keelega, riigikorraldusega jms kohanemisel, lisaks kõiki elanikke tabanud vajadusele kohaneda turumajandusega, majandusstruktuuri teisenemise ja muude kiirete muutustega.

Väljaspool Eestit sündinud inimesed asetasid end 2007. aastal selgesti kihtideskaala madalamatele astmetele, samas kui Eestis sündinute osakaal kõrgemates kihtides on pisut Eesti keskmist ületav. Hea ülevaate Eestis sündinute ja väljaspool Eestit sündinute vahekorra kohta annab tabeli 3.36 alumine osa. Sealt on näha, et kui keskmine Eestis ja väljaspool Eestit sündinute suhe on 85:15, siis madalkihis on see 82:18, madalas keskkihis 79:21, kõrgemas keskkihis 89:11 ja kõrgkihis 88:12. Vaid keskkihis on proportsioonid keskmisele vastavad.

Tabel 3.36. Sünnikoht ja kihtikuuluvus Eestis 2007. aastal, %

	Kõik	Madalkiht	Madal keskkiht	Keskkiht	Kõrgem keskkiht	Kõrgkiht
Eesti keskmine	100	18	17	28	18	19
Sündinud Eestis	100	17	16	28	19	20
Väljaspool Eestit	100	22	24	26	13	15
Sündinud Eestis	85	82	79	85	89	88
Väljaspool Eestit	15	18	21	15	11	12
Kokku	100	100	100	100	100	100

EAÜI

Tugevamalt kui rahvus mõjutab kihtikuuluvust kodakondsusstaatus. Mitte-eestlased, kes omavad Eesti kodakondsust, hindavad oma staatust kõrgemalt kui Venemaa kodanikud või määratlemata kodakondsusega isikud. 2001. aastal asetasi mitte-eestlasest Venemaa kodanikud, kellest pooled on pensionärid ja teise poole moodustavad madala haridusega lihttöölised, end valdavalt (76%) madalatesse kihtidesse. Küllaltki madalalt hindavad oma staatust ka määratlemata kodakondsusega isikud.

2007. aasta andmete järgi saab mõõta kõigi Eesti elanike kodakondsus- ja kihtikuuluvuse seost (vt tabel 3.37). Selgub, et Venemaa kodanikud ja määratlemata kodakondsusega isikud on paigutanud end rohkem kahte madalamasse kihti, Eesti kodanikud aga kahte kõrgemasse. Venemaa kodanikke on keskmisest rohkem madalkihis (25%, Eesti keskmine 18%), määratlemata kodakondsusega isikuid madalas keskkihis (25%, Eesti keskmine 17%) ning Eesti kodanikke kõrgkihis (21%, Eesti keskmine 19%).

Tabel 3.37. Kodakondsus ning kihtikuuluvus Eestis 2001. ja 2007. aastal, %

	Kõik	Madalkiht	Madal keskkiht	Keskkiht	Kõrgem keskkiht	Kõrgkiht
Mitte-eestlased 2001	100	37	19	23	15	6
Eesti kodanikud	100	29	18	26	19	8
Venemaa kodanikud	100	55	20	14	9	2
Määratlemata kodakondsusega	100	41	20	23	10	6
Kõik elanikud 2007	100	18	17	28	18	19
Eesti kodanikud	100	17	16	28	18	21
Venemaa kodanikud	100	25	20	27	15	13
Määratlemata kodakondsusega	100	21	25	29	14	11

Käesolev periood on kõige soodsam noortele, eriti kahekümnendates eluaastates olevatele inimestele. Vanusrühmadest hindavad oma positsiooni kihtideskaalal kõige kõrgemalt 21-30aastased, kellest 2001. aastal peaaegu 2/3 paigutas end kas keskkihti või sellest kõrgematesse kihtidesse. 2007. aastal hindas oma staatust kõrgeks ja paigutas end kõrgemasse keskkihti ja kõrgkihti üle poole (53%) 20-29aastastest.

Kõrgem haridus on see, mis viib hea töökoha kaudu kõrgemasse keskkihti ja kõrgkihti. Siiski pole kõrgharidus Eestis see kõikemäärav kapital, nagu see on reeglina arenenud lääneriikides, sest ei taga kaugeltki kõikidele sellesse haridusrühma kuulujatele kõrgemat staatust. Kriitiliselt palju kõrgharidusega inimesi, tervelt kolmandik, pidas end 2001. aastal kuuluvaks madalatesse kihtidesse. 2007. aastal oli selliseid 21%.

2007. aastal heitsid küsitletud pilgu kümne aasta tagusesse aega ja nende mulje oli, et 1997. aastal oli elu halvem ja nende koht kihiskaalal tollal märksa madalam. 2007. aasta kui olevikuga võrreldes kujutletakse oma tulevikupositsiooni kihtideskaalal märksa paremana. Majanduslikult edukal 2007. aastal märkis end kõrghihti kuuluvaks 19%, kuid 2017. aastal kujutles end seal paiknevat koguni 47% vastanuist. Optimistid loodavad, et elu Eestis muutub aina paremaks ning just see on normaalne olukord. Kõrghihti kuuluvate inimeste arvu kasv kümne aasta jooksul 28 protsendipunkti võrra ja kahe kõrgema kihi inimeste arvu kasv 37%lt 61%le (24 protsendipunkti võrra) oleks ülisuur, ent raskesti usutav edu. Kõrgemates kihtides positsiooni langusega eriti ei arvestata. Realistid või pessimistid olid madalkihi esindajad, keda 2007. aastal oli kõigist küsitletuist 18%, 2017. aastal aga kujutles end sinna kuuluvat 13% vastanuist. Käesoleval, 2009. aastal ei tajuks inimesed kriisi tõttu oma tulevikus toimuvat positsioonimuutust nii optimistlikult.

Elukoht ei määra kihtikuuluvust nii palju, kui võis eeldada. Linnade ja maakondade seast tõuseb negatiivsena esile Ida-Virumaa. Tallinnas elamine tõstab staatust, ka Tallinna linnaosadel on kihtikuuluvust määrav jõud olemas.

Kokkuvõtteks peab märkima, et mitte-eestlased on end kihtikuulumise mõttes paigutanud pisut madalamale kui eestlased, kuid rahvustevahelised erinevused pole suured. Suuremaid kihtikuulumise erinevusi tingivad kodakondus, sündimine kas Eestis või mujal endises N Liidus ning töötamine kas valgekrae või sini-kraena. Võib arvata, et paljuski mõjutab neid seoseid eesti keele oskus.

3.6. Peatüki kokkuvõte

Tööturul on rahvusrühmade vahelised erinevused silmapaistvad (vt tabel 3.38).

Tabel 3.38. Kokkuvõte: tööturg rahvuse järgi⁸⁶

	Eesti		Tallinn	
	Eestlased	Mitte-eestlased	Eestlased	Mitte-eestlased
Naistöötajad	+	-	+	-
Mitteaktiivsete osakaalu muutumine	+	+	+	-
Töötajad osalemise määr, kokku	V	V	+	-
Töötajad osalemise määr, mehed	-	+	-	+
Töötajad osalemise määr, naised	+	-	+	-
15-24aastased	+	-	+	-
25-49aastased	V	V	+	-
50-74aastased	+	-	+	-
Töötajad osalemise määra muutumine	+	-	+	-
Tööhõive määr, kokku	+	-	+	-
Tööhõive määr, mehed	-	+	+	-
Tööhõive määr, naised	+	-	+	-
15-24aastased	+	-	+	-
25-49aastased	+	-	+	-
50-74aastased	+	-	+	-
Tööhõive määra muutumine *	V	V	V	V
Töötuse määr, kokku	+	-	+	-
Töötuse määr, mehed	+	-	+	-
Töötuse määr, naised	+	-	+	-
15-24aastased	+	-	+	-
25-49aastased	+	-	+	-
50-74aastased	+	-	+	-
Töötuse määra muutumine **	V	V	V	V

* tööhõive määr kasvas mõlemal rahvusrühmal.

** töötuse määr vähenes mõlemal rahvusrühmal.

Enamik ülaltoodud tabeli näitajatest viitab asjaolule, et Eesti ja Tallinna tööturul on enam rakendunud eestlased, kuid paljude näitajate osas pole erinevused suured. Esineb ka suuri erinevusi mitte-eestlaste kasuks: näiteks on mitte-eesti meeste töötajad osalemise määr (töötajad osatähtsus rahvastikust) silmapaistvalt kõrge kogu Eestis ning veel enam Tallinnas.

86 + olukord on parem, muutused on soodsamad ; - olukord on halvem, muutused on ebasoodsamad;
V olukord on enam-vähem ühesugune, muutused on samasuunalised

Majandussektorites toimusid aastail 2000-2006 mõningased muutused: primaarsektoris hõivatute väike osakaal, nii eestlaste kui mitte-eestlaste oma, vähenes veelgi, sekundaarsektoris vähenes eriti mitte-eesti hõivatute osakaal (erandi moodustavad kogu Eesti eestlased, kelle osakaal sekundaarsektoris veidi kasvas) ja tertsiaarsektoris jäi eestlaste osakaal endiseks, mitte-eestlaste oma aga kasvas märgatavalt (vt tabel 3.39). Viimane on väga oluline positiivne muutus.

Tabel 3.39. Kokkuvõtte: hõivatus majandussektori, tegevusala ja rahvuse järgi⁸⁷

	Eesti		Tallinn	
	Eestlased	Mitte-eestlased	Eestlased	Mitte-eestlased
Hõivatus primaarsektoris	+	-
Hõivatus sekundaarsektoris	-	+	-	+
Hõivatus tertsiaarsektoris	+	-	+	-
Hõivatuse muutumine primaarsektoris *	V	V
Hõivatuse muutumine sekundaarsektoris	+	-	-	-
Hõivatuse muutumine tertsiaarsektoris	-	+	-	+
Põllumajandus, metsamajandus	+	-
Mäetööstus	-	+
Töötlev tööstus	-	+	-	+
Elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus	-	+
Ehitus	-	+	-	+
Hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite ja kodumasinat remont	+	-	+	-
Hotellid ja restoranid	V	V	V	V
Veondus, laondus ja side	-	+	-	+
Finantsvahendus	+	-	+	...
Kinnisvara, rentimine ja äritegevus	+	-	+	-
Avalik haldus ja riigikaitse; kohustuslik. sotsiaalkindlustus	+	-	+	-
Haridus	+	-	+	-
Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne	V	V	+	-
Muu	+	-	+	-

87 + - hõivatute osakaal on suurem, hõivatute osakaal kasvab; - hõivatute osakaal on väiksem, hõivatute osakaal kahaneb; V - osakaalud on võrdsed, kasv või kahanemine toimub samas suunas; ... - pole andmeid peamiselt nähtuse liigvääkese esinemissageduse tõttu eestlaste või mitte-eestlaste seas, või seetõttu, et Tallinnas põllumajandust, mäetööstust, elektrienergia ulatuslikku tootmist ei esine.

Eestlaste otsustava ülekaaluga tegevusalad on põllumajandus; hulgi- ja jaekaubanus; finantsvahendus; kinnisvara, rentimine ja äritegevus; avalik haldus, riigikaitse jms. Mitte-eestlaste selge ülekaaluga tegevusalad on mäetööstus; töötlev tööstus; elektri-, gaasi- ja veevarustus; veondus, laondus ja side. Tallinnas on mitte-eestlaste tegevussfäär töötlev tööstus.

Tabel 3.40. Kokkuvõte: sissetulek ja palk keele või rahvuse järgi⁸⁸

	Eesti		Tallinn	
	Eestlased	Mitte-eestlased	Eestlased	Mitte-eestlased
Keskmine sissetulek koos leibkonnaliikme kohta leibkonna koduse keele järgi				
Netosissetulek	+	-	+	-
Netosissetuleku muutumine *	V	V	V	V
Sissetulek palgatööst	+	-	+	-
Palgatööst saadava sissetuleku muutumine *	V	V	V	V
Palgatöö osakaal netosissetulekust	-	+	-	+
Keskmine sissetulek koos leibkonnaliikme kohta leibkonnapea rahvuse järgi				
Valgekraedest leibkonnapeade osakaal	+	-	+	-
Sinikraedest leibkonnapeade osakaal	-	+	-	+
Valgekrae leibkonna keskmine liikmete arv	V	V	-	+
Sinikrae leibkonna keskmine liikmete arv	+	-	-	+
Valgekrae leibkonna keskmine laste arv	+	-	+	-
Sinikrae leibkonna keskmine laste arv	+	-	-	+
Valgekrae leibkonna liikme netosissetulek	+	-	+	-
Sinikrae leibkonna liikme netosissetulek	+	-	+	-
Valgekrae - sissetulek palgatööst	+	-	+	-
Sinikrae - sissetulek palgatööst	-	+	V	V

* netosissetulek ja sissetulek palgatööst kasvas nii eestlastel kui mitte-eestlastel.

Hõivatus tegevusalati rahvuse järgi on ajas üsna püsiv: kui mingil tegevusalal oli 2000. aastal hõivatuses ühe rahvuse ülekaal, siis oli nii ka 2006. aastal. Muutused siiski toimuvad: üheks suuremaks oli mitte-eestlasest hõivatute osakaalu kiire vähenemine töötlevas tööstuses.

88 + - sissetulek, leibkonnaliikmete arv ja laste arv jms on suurem; - sissetulek, leibkonnaliikmete arv ja laste arv jms on väiksem; V - sissetulek, leibkonna liikmete arv jms on võrdne.

Eestlaste ja mitte-eestlaste netosissetulek ja sissetulek palgatööst näitab suhteliselt suurt rahvustevahelist ebavõrdsust (vt tabel 3.40), kuid aja jooksul on see vähenema hakanud.

Juurdepääs juhtivatele ametikohtadele

2000. aasta rahvaloenduse järgi oli kõrge kvalifikatsiooniga eestlasest valgekraede osakaal tööga hõivatute seas 45%, sisserännanutel aga 32%.

Tippjuhtide ja -spetsialistide osakaal 2006. aastal oli Eesti eestlaste seas 31,3% ja mitte-eestlastel 19,2% ning erinevus aastail 2000-2006 mitte ei vähenenud, vaid veidi suurenes.

Juhtivad ametikohad ei sõltu mitte ainult rahvusest, vaid ka vanusest ja soost. Nooremate inimeste seas on tippjuhtide ja -spetsialistide osakaal kõige suurem; eesti meeste seas on neid palju rohkem kui naiste hulgas.

Mitte-eestlased on veendunud, et Eestil läheks paremini, kui neid töötaks juhtivatel kohtadel senisest rohkem, eestlased nii ei arva. Eestlastel on usaldus teiste rahvuste vastu suhteliselt väike. Et mitte-eestlasi on juhtivatel kohtadel vähe, on selle rahvusrühma jaoks terav ja valulik poliitilisena tõlgendatav küsimus, mis häirib isegi rohkem kui väiksem sissetulek.

Mitte-eestlased on end kihtikuulumise mõttes paigutanud pisut madalamale kui eestlased, kuid rahvustevahelised erinevused pole suured. Kihtikuuluvus kihtide ja rahvusrühmade võrdluses oli 2007. aastal järgmine:

	Eestlased	Mitte-eestlased
madalkiht	V	V
madal keskkiht	-	+
keskkiht	V	V
kõrgem keskkiht	+	-
kõrgkiht	V	V

Suuremaid kihtikuulumise erinevusi võrreldes rahvusega tingivad kodakondsus, sündimine kas Eestis või mujal endises N Liidus ning töötamine kas valgekrae või sinikraena.

Eestlased ja mitte-eestlased on 2007. aastal jaotunud kihtide vahel keskmise suhtes palju ühtlasemalt kui nad olid seda 2001. aastal, mil mitte-eestlased aetasid end märksa madalamatele positsioonidele kui eestlased. See näitab nii mitte-eestlaste eneseteadvuse tõusu kui ka selle rahvusrühma sotsiaalmajandusliku olukorra paranemist.

Kommentaar peatükile *Töö ja sissetulek*

Milliseid järeldusi lubab ülevaade teha?

Alari Purju, EBS-i Sotsiaalteaduste Instituudi direktor, majandusteadlane

Hõive ja sissetulekute osas on üks üldine järeldus, et Tallinn erineb muust Eestist rohkem, kui on erinevus eestlaste ja mitte-eestlaste vahel Tallinnas. Sellel pealinna erinevusel majandustegevuse kontsentreerumise mõttes on üsna hea majandusgeograafiline seletus (Krugman) ning seda võiks võtta kui Eesti edutegurit, mitte näha kui Eesti probleemi. Tallinn ja selle ümbrus konkureerib teiste samalaadsete Läänemere piirkondade, mitte ülejäänud Eestiga. Samas see Tallinna eelistatus peaks olema mingil määral seotud teiste piirkondade kompenseerimisega heaolulises mõttes, mitte Tallinna majandustegevuse tõkestamise või ümbersuunamisega teistesse piirkondadesse.

Mitte-eestlaste kontsentreerumine sekundaarsektorisse muudab selle kogukonna suhteliselt haavatavaks majanduskriisi poolt. Siin on vaja eristada Tallinna (Harjumaad) ja Ida-Virumaad. Mitte-eestlaste kontsentratsioon on suhteliselt suurem Ida-Virumaal, kuigi ka Tallinnas on see arvestatav. Kuna fikseeritud vahetuskursi ja liiga kõrgete tootmiskulude tõttu on löögi all eksportiv sektor, mis moodustab suure osa sellest sekundaarsektorist, siis puudutab kriis mitte-eestlasi rohkem. Struktuuriliselt sõltub kriisi tulemuste mõju mahendamine sellest, kui palju absorbeerib tertsiaarsektor sekundaarsektorist väljuvat, vabaks jäävat tööjõudu.

Poliitika jaoks on oluline sekundaarsektorist väljuvate mitte-eestlaste vanuseline struktuur. Kui suur osa sellest vabanevast tööjõust läheb pensionile, siis tähendab see küll nende tulutaseme langust, aga on siiski vastuvõetav. Kui paljud on aga nooremas eas, siis on kriitiline selle vabaneva tööjõu kohandamine tertsiaarsektori vajadustele.

Kriitiline rühm on eesti keelt mitteoskavad Eesti kodakondsuseta mitte-eestlased. Kui kehtib hüpotees, et suurem osa neist elab Ida-Virumaal, venekeelses keskkonnas ja on lisaks vanemaealised, siis nähtavasti on ainus lahendus sotsiaalabi ja pensionile minek. Tallinna puhul on selline rühm ka ilmselt ignorantne Eesti riigi suhtes ning probleemsem majanduslikus mõttes. Üks lahendus on tasakaalustatum sotsiaaltoetuste süsteem. Praegune rõhuasetus emapalgale on demograafiliselt naiivne ja sotsiaalselt ebakohane. Pigem tuleks sotsiaaltoetusi ümberstruktureerida teiste toetusliikide kasuks, mis võib mõistagi olla poliitiliselt tundlik teema.

4. Tervis

4. Tervis	205
4.1. Surmapõhjused	205
4.1.1. Surmapõhjuste peamised rühmad	205
4.1.2. Surmapõhjuste rahvuslikud erinevused	207
4.2. Enesetapud ja tapmised	213
4.2.1. Statistilised näitajad	213
4.2.2. Enesetapu ja tapmise (ründe) tegurid	218
4.3. Uimastitarvitamine ja HIVi levik	220
4.3.1. Suitsetamine	220
4.3.2. Alkoholitarvitamine	224
4.3.3. Narkootikumide tarvitamine	231
4.3.4. HIVi levik	236
4.4. Tervis enesehinnangu järgi	243
4.5. Peatüki kokkuvõte	252

Kommentaar. Oluline on jõuda viie tervema rahvaga riigi hulka.

Siiri Oviir, Euroopa Parlamendi saadik 256

4. Tervis

4.1. Surmapõhjused

4.1.1. Surmapõhjuste peamised rühmad

Varasematel aegadel on inimeste peamisteks surmapõhjusteks olnud näljasurm ja nakkuslikud epideemiad, kuid tänapäeval on kopsupõletik ja tuberkuloos asendunud seismistesse e endogeensetesse ning degeneratiivsetesse haigus-tesse suuremisega. Keskmine eluiga on kasvanud tänu võimalusele teha vähem rasket füüsilist tööd, süüa rikkalikumalt ning paremat toitu ja eriti tänu harju-musele tihti käsi pesta.

Enamiku arenenud riikidega sarnaselt on Eestis peamisi surmapõhjuseid kolm: 1) vereringeelundite haigused, 2) pahaloomulised kasvaja-d ja 3) välispõhjused. Tänapäeva ühiskonna ühe peamise surmapõhjuse, südame-veresoonkonnahai-guste trend on Eestis samasuunaline nagu mujal Euroopas, olgugi viimaste aasta-teni tegemist EL keskmisest veidi suuremate näitajatega. Eriti suured on teiste Euroopa riikidega võrreldes Eesti suuremusnäitajad vereringeelundite haigus-tesse, kuigi nende tase on 1990. aastatega võrreldes madalam ja langeb veelgi. Pahaloomulistesse kasvajatesse suuremus on viimasel kümnendil olnud Eestis isegi veidi väiksem kui Euroopas. Suuremus välispõhjustest tingitud vigastustesse ning mürgistustesse on aga Eestis muu Euroopaga võrreldes ülikõrge. Ehkki viimas-tel aastatel on välispõhjuste suuremuskordaja langenud, on tase endiselt väga kõrge.¹

Kõigi kolme peamise surmapõhjuse puhul on meeste suuremus naiste omast roh-kem kui kaks korda suurem. Standarditud suuremuskordaja 100 000 elaniku kohta oli 2006. aastal Eesti meestel 1450, Eesti naistel 669; Põhja-Eesti regiooni (Har-jumaa koos Tallinnaga) meestel 1338 ja naistel 652.

Meeste ja naiste surmapõhjuste erinevused on suhteliselt suured (% , 2005-2006. aasta andmed).²

1 Põhjaliku ülevaate Eesti rahvatervisest ja seda mõjutavatest teguritest saab vastavatest uurimustest ja neid kokkuvõtvaist teadusartiklitest. A.Kunst, M.Leisalu, A.Kasmel, J.Habicht. Social Inequalities in Health in Estonia. Main report, Tallinn, Ministry of Social Affairs, 2002. Anu Kasmel (2005). Rahvastiku tervis - reaalsus ja võimalused. Eesti edu hind: Eesti sotsiaalne julgeolek ja rahva turvalisus. Vabariigi Presidendi akadeemiline nõukogu. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn, lk 95-110.

2 Gleb Denissov (2007). Suuremus. Rahvastik 2005-2006. Statistikaamet. Tallinn, lk 24 ja 25.

	Mehed	Naised
Vereringeelundite haigused	47	60
Pahaloomulised kasvaja	22	19
Õnnetusjuhtumid, mürgistused, traumad	14	5
Seedeelundite haigused	4	3
Hingamiseldite haigused	4	2
Muu	9	11

Sellised erinevused naiste ja meeste surmade arvus 100 000 inimese kohta ning surmapõhjustes on üsna püsivad ning iseloomulikud mitte ainult Eestile, vaid Euroopa, sh Euroopa Liidu (edaspidi EL) riikidele üldse³.

Eestis on suremus 2008. aastal vereringeelundite haigustesse võrreldes 1989. aastaga, st N Liidu perioodi ühe lõpuaastaga, oluliselt langenud, ning seda kõikide vanusrühmade naistel ja 30-49aastastel ning üle 70aastastel meestel.⁴ Põhjuseks positiivsed suundumused tervisekäitumises - rohkem süüakse värskaid puu- ja juurvilju, tegeldakse rohkem tervisespordiga jne.

Mitte-eestlastest meeste ja naiste suremuskordajad ületavad eestlastest meeste ja naiste omi - eriti suur erinevus vanuse ja soo järgi ilmneb välispõhjustest tingitud suremusnäitajate korral. Mitte-eesti meeste kõrgem suremus on iseloomulik kõikidele tööealistele vanusrühmadele. Eestlastest meeste välispõhjustesse suremus kasvab oluliselt 40-44aastastest alates, saavutades maksimumi 50-54aastaste hulgas. Täisealiste meeste seas ületab eestlaste välispõhjuste suremuskordaja mitte-eestlaste oma vaid 70-74aastaste puhul. Üldiselt on ka mitte-eesti naiste suremuskordajad eestlastest naiste keskmistest näitajatest suuremad. Siiski ületab 30-34-, 55-59-, 70-74- ja vähemalt 80aastaste eestlastest naiste välispõhjuste suremuskordaja mitte-eestlaste näitajat või on sellega samaväärse tasemel.⁵

Linnaelanikel esineb rohkem surmasid maovähi, rinnavähi, alkoholimürgistuste ja vägivaldse surma tagajärjel. Maaelanike suremus on linnaelanike suremusest suurem nii meestel kui naistel, eriti isheemiatõppe, kroonilistesse hingamisteede haigustesse ja liiklustraumadest põhjustatud vigastustesse.⁶ Maaelanike suremuse peamiseks teguriks on vanemate inimeste suhteliselt suur osakaal rahvastikus.

Viimasel 10-15 aastal on ilmnunud selged rahvuslikud erinevused mitmesse haigusesse haigestumuses ja suremuses, eriti isheemiatõve, alkoholimürgistuse, suitsiidi ja tapmise (ning mõrva) tagajärjel. Anu Kasmeli andmeil kasvavad rahvuslikud erinevused suremuses nii meeste kui naiste, nii maa- kui linnaelanike

3 Viimaste kohta vt Key Figures on Europe. 2009 edition. Eurostat. Pocketbooks. Pp 58-60.

4 Maris Jesse (2009). Kas kriisil mõju rahva tervisele? Ettekanne terviseedenduse konverentsil 05.06.2009 Tartus.

5 Luule Sakkeus (2007). Rahvastiku areng sidusrühmade kaudu. Sotsiaaltrendid 4. Statistikaamet. Tallinn.

6 Anu Kasmel (2005). Rahvastiku tervis - reaalsus ja võimalused. Eesti edu hind: Eesti sotsiaalne julgeolek ja rahva turvalisus. Vabariigi Presidendi akadeemiline nõukogu. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn, lk 100 ja 101.

vahel.⁷ Eestlaste ja mitte-eestlaste kümme peamist surmapõhjust on üldjoontes samad, kuid mitte-eesti meestel järgneb seede- ja hingamiselundite haigustele suurem psüühikahäiretesse (peamiselt sõltuvushäired) ja nakkushaigustesse. Samal ajal ilmneb eesti meestel pärast kaht esimesena nimetatud haigust suurem suurem närvisüsteemahaigustesse ja psüühikahäiretesse. Surmapõhjuste järjestuses on rahvuslikud erinevused naiste puhul veelgi suuremad. Kolmele peamisele surmapõhjustele järgnevad mõlemas rahvusrühmas seedeelundite haigused. Eestlastest naised surevad ka närvisüsteemi-, endokriinsüsteemi ja hingamiselundite haiguste tagajärjel, mitte-eestlastest naised pigem endokriinsüsteemi ja hingamiselundite haiguste ning psüühikahäirete tõttu.⁸

4.1.2. Surmapõhjuste rahvuslikud erinevused

Üritades võrrelda omavahel Eesti ja Tallinna surmapõhjusti rahvuslõikes, on tabelis 4.1 välja toodud 2006. aasta kogu Eesti ja Tallinna elanike, sh eestlaste surmad surmapõhjuste järgi. Üldistamise ja statistilise usaldusvääruse tõstmise huvides soolisi ja vanuselisi erinevusi välja toodud ei ole. Ka mitte-eestlaste surmasid ei esitata, selleks pole ka vajadust. Kõikidest selle aasta surmapõhjustest langes eestlaste arvele Eestis 66,4% ja Tallinnas 50,1% (vt tabel 4.1), seega veidi vähem kui oli eestlaste osakaal Eesti (01.01.2007 69%) ja Tallinna (55%) rahvastikust. Need arvud kui Eesti ja Tallinna jaoks keskmised võetaksegi suuremusnäitajate võrdlusaluseks.⁹

Tabel 4.1. Eestis ja Tallinnas 2006. aastal surnud elanike ning eestlaste surmapõhjusted

	Eesti			Tallinn		
	Kõik	Eestlased	Eestlaste surmad, %	Kõik	Eestlased	Eestlaste surmad, %
<i>Kõik surmapõhjusted (A00 - Y98)</i>	17 316	11 502	66,4	4 564	2 287	50,1
Nakkus- ja parasiithaigused (A00-B99)	149	63	42,3	53	13	24,5
...tuberkuloos (A15-A19, B90)	67	38	56,7	24	6	25,0
...viirushepatiit (B15-B19)	9	7	77,8	2	***	***
...AIDS (B20-B24)	49	4	8,2	18	3	16,7

7 Anu Kasmel (2005). Op cit

8 Luule Sakkeus (2007). Op cit

9 Tabelis 4.1 eestlaste surmade veerus tähendab rasvases punases trükkis number seda, et eestlasi suri vaadeldavatesse surmapõhjustesse oluliselt rohkem, kui see toimus kõikide surmapõhjuste järgi. See tähendab ühtlasi, et mitte-eestlasi suri samadesse surmapõhjustesse oluliselt vähem. Rasvases rohelises trükkis number tähendab, et eestlasi suri neisse surmapõhjustesse oluliselt vähem ja mitte-eestlasi järelikult oluliselt rohkem. Olulisuse kriteeriumiks on $\pm 5-6\%$.

	Eesti			Tallinn		
	Kõik	Eestlased	Eestlaste surmad, %	Kõik	Eestlased	Eestlaste surmad, %
Kasvajad (C00-D48)	3 585	2 437	68,0	1 043	558	53,5
...pahaloomulised kasvajad (C00-C97)	3 533	2 398	67,9	1 028	549	53,4
...mao pahaloomuline kasvaja (C16)	366	212	57,9	108	48	44,4
...maks ja maksasiseste sapijuhade pahaloomuline kasvaja (C22)	79	54	68,4	23	10	43,5
...kõhunäärme pahaloomuline kasvaja (C25)	224	143	63,8	67	39	58,2
...hingamiselundite pahaloomulised kasvajad (C30-C39)	759	503	66,3	189	96	50,8
...rinna pahaloomuline kasvaja (C50)	233	159	68,2	81	51	63,0
...munasarja pahaloomuline kasvaja (C56)	97	64	66,0	32	19	59,4
...eesnäärme pahaloomuline kasvaja (C61)	207	163	78,7	56	34	60,7
...lümfoid- ja vereloomekoe ning jms kudede pahaloomulised kasvajad (C81-C96)	246	184	74,8	69	42	60,9
...leukeemiad (C91-C95)	133	101	75,9	39	24	61,5
Sisesekreetsiooni-, toitumis- ja ainevahetushaigused (E00-E90)	262	173	66,0	75	32	42,7
...suhkurtõbi (E10-E14)	236	153	64,8	66	27	40,9
Vere- ja vereloomeelundite haigused (D50-D89)	17	10	58,8	5	***	***
Psüühika- ja käitumishäired (F00-F99)	162	98	60,5	68	26	38,2
...alkoholi tarvitamisest tingitud psüühika- ja käitumishäired (F10)	143	83	58,0	62	22	35,5
...uimastisõltuvus ja toksikomaania (F11-F16, F18, F19)	0	0	0	0	0	0
Närvisüsteemi- ja tundeelundite haigused (G00-H95)	281	206	73,3	81	47	58,0
Vereringeelundite haigused (I00-I99)	9 187	6 269	68,2	2 207	1 159	52,5
...hüpertooniatõbi (I10-I15)	728	464	63,7	221	108	48,9
...südame isheemiatõved (I20-I25)	4 854	3 342	68,9	1 000	544	54,4
...äge müokardiinfarkt (I21-I22)	773	495	64,0	230	118	51,3
...peaajuveresoonte haigused (I60-I69)	2 228	1 532	68,8	627	322	51,4

	Eesti			Tallinn		
	Kõik	Eestlased	Eestlaste surmad, %	Kõik	Eestlased	Eestlaste surmad, %
Hingamiselundite haigused (J00-J99)	496	315	63,5	131	58	44,3
...kopsupõletik (J12-J18)	168	93	55,4	50	22	44,0
...alumiste hingamisteede kroonilised haigused (J40-J47)	252	172	68,3	60	26	43,3
Seedeelundite haigused (K00-K93)	667	410	61,5	230	105	45,7
...mao-, kaksteistsõrmiku- ja mao-peensoolehaavand (K25-K28)	71	47	66,2	27	14	51,9
...maksa alkoholtõbi (K70)	223	133	59,6	77	29	37,7
...maksatsirroos (K74)	91	47	51,6	36	17	47,2
Naha- ja nahaaluskoe haigused (L00-L99)	21	15	71,4	4	3	75,0
Lihaskonna ja sidekoehaigused (M00-M99)	41	32	78,0	9	5	55,6
Kuse-suguelundite haigused (N00-N99)	129	89	69,0	48	28	58,3
Perinataalperioodi patoloogia (P00-P96)	26	16	61,5	11	8	72,7
Kaasasündinud väärarendid (Q00-Q99)	43	32	74,4	14	10	71,4
Klassifitseerimata sümptomid ja ebatäpsed seisundid (R00-R99)	620	402	64,8	134	76	56,7
...vanadus e seniilsus (R54)	453	320	70,6	74	52	70,3
Õnnetusjuhtumid, mürgistused ja traumad e välispõhjused (V01-Y89)	1 628	929	57,1	450	156	34,7
...sõidukiõnnetused (V01-V99)	245	162	66,1	48	17	35,4
...juhuslik kukumine (W00-W19)	113	72	63,7	30	13	43,3
...juhuslik uppumine (W65-W74)	72	47	65,3	15	5	33,3
...suutsu, tule ja leekide toime (X00-X09)	145	98	67,6	23	10	43,5
...juhuslikud mürgistused (X40-X49)	229	99	43,2	77	19	24,7
...alkoholimürgistus (X45)	159	81	50,9	43	15	34,9
...enesetapp e tahtlik enesekahjustus (X60-X84)	247	164	66,4	57	24	42,1
...rünne (X85-Y09)	99	42	42,4	21	9	42,9
...ebaselge tahtlusega sündmus (Y10-Y34)	176	83	47,2	76	22	28,9

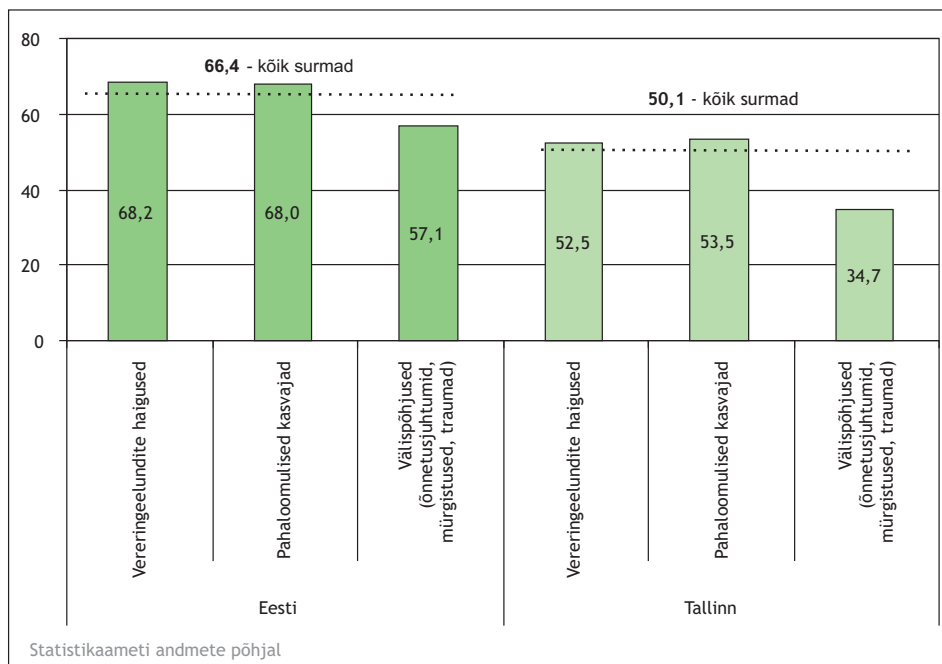
Statistikaamet. Protsendid arvatud Statistikaameti arvandmete põhjal.

Kasutatakse rahvusvahelist haiguste klassifikaatorit (RHK). Vt www.stat.ee.

Suremus suurem kui eestlastel keskmiselt - 72,0; suremus väiksem kui eestlastel keskmiselt - 34,9.

Olulisuse kriteeriumiks on $\pm 5-6\%$.

Surmapõhjuste tabelist 4.1 selgub, et eestlaste vereringeelundite haigused moodustava kogu Eesti vastava haigusrühma surmadest 68,2% ja Tallinnas 52,5%. Nende protsentide võrdlemine Eesti ja Tallinna eestlaste kõikide surmade protsendiga (vastavalt 66,4% ja 50,1%) näitab, et eestlaste suurem sellesse surmapõhjustesse on küll keskmisest väärtusest suurem, kuid mitte oluliselt (vt joonis 4.1). Sama lugu on pahaloomuliste kasvajatega - Eesti eestlastel moodustab see 68,0% ja Tallinna eestlastel 53,5% selle surmapõhjuste rühma surmadest (joonis 4.1). Rahvastiku vananedes suureneb suurem pahaloomulistesse kasvajatesse. Kogu Eesti eestlaste pisut suurem suurem vereringeelundite haigustesse ja pahaloomulistesse kasvajatesse võib viidata asjaolule, et eestlaste osakaal maa-rahvastiku seas on palju suurem kui mitte-eestlaste oma, sest maal on suurem tööpoolest suurem kui linnas. Aga millele viitab Tallinna eestlaste pisut suurem suurem? Võiks viidata eestlaste suuremale arvukusele vanemate vanusrühmade seas, sest tegu on nn vanemate inimeste haigustega, kuid nii see pole: 65aastasi ja vanemaid inimesi oli 2006. aastal Tallinna eestlastest 16,6% ja mitte-eestlastest 17,2%. Võib-olla on tegu juhusliku, 2006. aastale omase kõrvalekaldega, pealegi pole see kõrvalekalle keskmisest just suur. Vereringeelundite haigused on muide sotsiaalse tagapõhjala, neid võivad põhjustada nt töötus, stress ja arstiabi halb kättesaadavus.

Joonis 4.1. Eestlaste surmad Eestis ja Tallinnas vereringeelundite haigustesse, pahaloomulistesse kasvajatesse ning välispõhjustel 2006. aastal, % kõigist vastavatest surmadest

Kolmas suurem surmapõhjuste rühm on välispõhjused ehk õnnetusjuhtumid, mürgistused ja traumad: Eesti eestlastel esines neid 57,1% ja Tallinna eestlastel 34,7% vastavatest surmadest (vt joonis 4.1). Välispõhjusega surmad on see indikaator, mis eristab eestlasi, eriti Tallinna eestlasi, mitte-eestlastest selgelt ja ühemõtteliselt: eestlasi sureb sel põhjusel palju vähem ja mitte-eestlasi palju rohkem. See surmapõhjuste rühm eristab selgelt isegi Põhja-Eesti regiooni Kirde-Eesti regioonist, sest viimases on mitte-eestlased ülekaalus.

Kirjandusest on teada, et immigrantrahvastiku tavapäraselt madal sidusus asukohamaaga (sotsiaalne kontroll toimib põlvkondlike sidemete kaudu, mis aga immigrantrahvastikul on suures osas katkenud) ja endise kodumaa tavade ja normide edasikestmine uuel asukohamaal peegeldub eelkõige selle rahvastikurühma suurenenud riskikäitumises. Seetõttu on just välispõhjuste suremusnäitaja immigrantrahvastiku kohalikku ühiskonda lõimumise üks kõnekamaid mõõdikuid.

Muudest surmapõhjustest on selgelt rahvusi eristava toimega ja mitte-eestlastele rohkem iseloomulikud nakkus- ja parasiithaigused. Sellesse rühma kuuluvad tuberkuloos ja AIDS ning süstivaid narkomaane saatev viirushepatiit. 2006. aasta andmeil surid AIDSi valdavalt ja tuberkuloosi enamasti mitte-eestlased. Sama ei saa väita viirushepatiidi kohta. Muide, maailmas peetakse Eestit tuberkuloosiepideemia maaks: haigestumist soodustab langenud immuunsus, kehvad elutingimused, HIV ja ka ületöötamine või stress. HIV-positiivsete osakaal on tuberkuloosihaigete seas kolme-nelja aasta taguselt kahelt-kolmelt protsendilt kasvanud 10,5%ni. Eestis registreeriti 2007. aastal 466 tuberkuloosijuhtumit.¹⁰ Selle rühma kui mitte-eestlastele tunnusliku kõrvale võiks asetada hingamiselundite haigused, sh eriti kopsupõletiku. Ka psüühika- ja käitumishäired, tingitud peamiselt alkoholist, olid surmapõhjusena mitte-eestlaste kesksed, ja seda eriti Tallinnas. Jääb vaid lisada seedeelundite haigused, nagu maksa alkoholitõbi ja maksatsirroos, siis ongi mitte-eestlastele iseloomulikud surmatõved üles loetud. Kõik siin loetletud haigusrühmad on vähem või rohkem sotsiaalse tagapõhjaga.

Eestlastele iseloomulike surmapõhjuste hulka tuleks 2006. aasta suremusnäitajate põhjal (tabel 4.1) arvata teatud pahaloomulised kasvaja (eesnäärme ning lümfoid- ja vereloomekoe kasvaja ning leukeemia, Tallinnas ka rinna, munasarja ja kõhunäärme kasvaja), närvisüsteemi- ja tundeelundite haigused, naha- ja nahaaluskoehaigused, Tallinnas ka kuse-suguelundite haigused. Eestlastest vastsündinutele on ohuks kaasasündinud väärendid, Tallinnas ka perinataalperioodi patoloogia. Tallinna eestlastest vanainimesed on keskmisest rohkem surnud vanadusse.

¹⁰ ETV: Eestis kasvab HIV-positiivsete tuberkuloosihaigete hulk. ETV24 11.03.2008.

Alkoholi mõju suremusele

Gleb Denissov, surmapõhjuste asjatundja, rõhutab alkoholi suurt rolli suremuses.¹¹ Alkohol suurendab surmade, haiguste ja vigastuste riski. Alkoholi kuritarvitamine pikema aja vältel põhjustab psüühikahäireid (sõltuvus, psühhoos) ja organite patoloogiat (maksa-, südamehaigusi, maohaavandeid jne). Alkohol võib põhjustada ägeda, surmaga lõppeva mürgistuse. Alkoholi kuritarvitamisel suureneb välispõhjustest tingitud vigastuste risk, kusjuures vigastused võivad olla nii tahtmatud (õnnetused) kui ka tahtlikud e vägivaldsed (tapmised, enesetapud). Alkoholi kuritarvitamise tõttu desotsialiseerunud inimesed nakatuvad sagedamini tuberkuloosi, võivad sattuda tule ja vingugaasi või juhuslike vigastuste, samuti uppumise ohvriks. Surmapõhjuste hulgas on kolm otseselt alkoholi kuritarvitamisest põhjustatud diagnoosi: maksa alkoholitõbi, alkoholi kuritarvitamisest tingitud psüühika- ja käitumishäired ning alkoholimürgistus. 2006. aastal oli neisse suremus kõrgeim meestel vanusrühmas 50-59. Üle 10% välispõhjustest tingitud surmadest (vigastussurmad) leiab aset alkoholimürgistuse tagajärjel. Alkoholi liigtarvitamine on traumade ja vägivalda (enesetapud ja tapmised, vigastuste tekitamine), aga ka paljude teiste tervisehäirete ja surmajuhtumite oluline tegur.¹²

Tallinna kolm otseselt alkoholiga seotud surmapõhjust - maksa alkoholitõbi, alkoholi kuritarvitamisest tingitud psüühika- ja käitumishäired ning alkoholimürgistus - olid 2006. aastal oluliselt sagedasemad mitte-eestlastel. Ka alkoholiga liialdamise kaudsed mõjud teistele surmapõhjustele, eriti välispõhjustega surmadele, olid mitte-eestlastel ilmsemad.

Seoses kasvava heaoluga ning peaaegu puuduva alkoholipoliitika tingimustes on Eestis alkoholitarbimine aastail 1997-2008 suurenenud (ehkki just viimastel aastatel veidi vähenenud). Selletõttu on kasvanud ka alkoholist tingitud surmad nii meeste kui naiste seas kõigis vanusrühmades. Kriisi mõjul on ette näha nii alkoholitarbimise kui suitsetamise kasvu. Seda näitavad nii Maailmapanga kui ÜRO organisatsioonide varasemate kriiside analüüsid. Viimased ennustavad kriisi ajal ka toitumise muutumist seoses sissetuleku languse ning töötusega ja vähenevat võimalust kasutada eraarstiabi.¹³ Kõige selle tulemusel võib rahvastiku tervis halveneda.

Mitte-eestlaste suurema suremuse ja välispõhjustest tingitud surmade peamised tegurid on kokkuvõtlikult järgmised:

- immigratsioonist tingitud kohanematus, sellest tingitud depressioon,
- ennasthävitatav tervisekäitumine, sh alkoholi liigtarvitamine ja narkootikumide pruukimine,

11 Gleb Denissov (2007), op cit, lk 30. Vt ka K. Rahu, K. Pärna ja M. Rahu (2006). Alkoholist sõltuva suremuse erinevused hariduse ja rahvuse järgi. *Eesti Arst*; 85, lk 646.

12 K. Rahu, K. Pärna ja M. Rahu (2006). Op cit.

13 Maris Jesse (2009). Kas kriisil mõju rahva tervisele? Ettekanne terviseedenduse konverentsil 05.06.2009 Tartus.

- elamine ja/või töötamine saastatumas keskkonnas,
- suuremad sotsiaalsed ja tööga seotud probleemid,
- omaenese ja teiste elu vähene väärtustamine.

Eesti ühiskondlikud väärtused ei teadvusta tervist - see väljendub nii kodanike kõrges riskikäitumises kui ka tervise kui väärtuse vähesel löimitusel poliitiliste otsuste protsessides ning suhteliselt madalas investeringute tasemes tervislikku käitumist toetavatesse ettevõtmistesse.¹⁴ Indiviidi tasandi väärtuste seas on aga iseenda ja lähedaste tervisel tähtis koht.

4.2. Enesetapud ja tapmised

4.2.1. Statistilised näitajad

Enesetappudele (suitsiidid, tahtlik enesekahjustus) ja tapmistele¹⁵ (homitsiidid, rünne) on omistatud vaimse tervise indikaatori tähendus. Enesetappude ja tapmiste suur arv viitab teravatele konfliktidele ühiskonnas ja inimeste depressiiv-agressiivsele seisundile. Enesetappe kui ründeid enda vastu on Eestis läbi aegade rohkem olnud kui tapmisi, st ründeid teiste vastu. Ründeid pigem enda vastu seostatakse lääneliku kultuuriga. Suur tapmiste arv enesetappudega võrreldes olevat iseloomulikum Ida kultuurile, nt tunnuslik Kaukaasia ja Kesk-Aasia rahvastele.

1990. aastatel kasvas järsult enesetappude, veel enam aga tapmiste arv 100 000 elaniku kohta, kuid alates 2002. aastast valitseb suhteline stabiilsus väikese langustendentsiga. Hoolimata enesetappude ja ründe arvu vähenemisest sel kümnendil, on nende arv Eestis ikka märksa kõrgem kui enamikus teistes Euroopa riikides. Rohkem kui Eestis sooritatakse enesetappe teistes Balti riikides, Venemaal ja Valgevenes.

2002. aastaks oli enesetappude ja tapmiste arv 100 000 elaniku kohta langenud 1990. aastate alguse tasemele. Nagu selgub tabeleist 4.2 ja 4.3, vähenes aastail 2000-2006 enesetappude arv Eestis 1,5 korda ja Tallinnas 1,7 korda, tapmiste arv aga vastavalt 1,9 ja 2,2 korda (vt tabel 4.4).

Enesetapp

Kui võrrelda Eesti eestlaste ja mitte-eestlaste enesetappude sagedust,¹⁶ tuleb tõdeda, et Eesti mitte-eestlased sooritavad veel sagedamini enesetappe kui suitsiidialtid eestlased (vt joonis 4.2).

14 Rahvastikupoliitika aluste elluviimise strateegia 2005-2008. Rahvastikuministri büroo. Tallinn 2004.

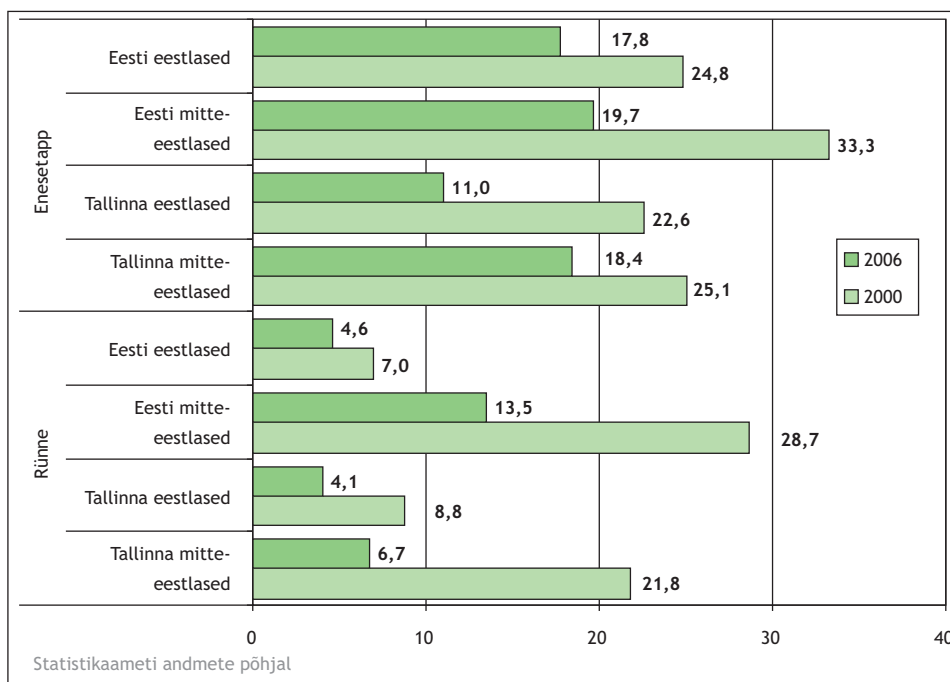
15 Karistusseadustik eristab tapmist ja mõrva. Mõlemal juhul on kurjategija eesmärk ohver tappa, kuid mõrv toimub raskendavatel asjaoludel, kui lisandub piinamine, üldohtlik viis, mitu ohvrit jms. Käesolevas peatükis nimetatakse kõiki kellegi teise põhjustatud surmasid tapmiseks e ründeiks. Erandiks on löik, milles edastatakse Justiitsministeeriumi andmeid.

16 Enesetappude arvu surmapõhjuste statistikas koondas-töötles varem Statistikaamet ja 2008. aastast alates TAI. Esitatud andmed ei kattu üks-üheselt enesetappude arvuga politseistatistikas.

Tabel 4.2. Enesetapp surmapõhjusena Eestis ja Tallinnas rahvuse järgi aastail 2000 ja 2006

	Juhtumite arv	
	2000	2006
Eesti kokku	377	247
Eesti eestlased	232	164
Eesti mitte-eestlased	145	83
Tallinn kokku	95	57
Tallinna eestlased	49	24
Tallinna mitte-eestlased	46	33

Statistikaamet

Joonis 4.2. Enesetapp ning tapmine (rünne) surmapõhjusena rahvuse järgi Eestis ja Tallinnas 2000. ning 2006. aastal (100 000 inimese kohta)

Tabel 4.3. Enesetapp surmapõhjusena Eestis ja Tallinnas soo ning rahvuse järgi aastail 2000 ja 2006 (100 000 inimese kohta)

	2000	2006
Mehed Eestis	46	31
Naised Eestis	12	8
Eesti eestlased, mehed	40	30
Eesti eestlased, naised	11	7
Eesti mitte-eestlased, mehed	58	32
Eesti mitte-eestlased, naised	13	9

Mehed Tallinnas	43	22
Naised Tallinnas	8	8
Tallinna eestlased, mehed	41	17
Tallinna eestlased, naised	8	6
Tallinna mitte-eestlased, mehed	46	29
Tallinna mitte-eestlased, naised	8	10

Statistikaameti andmete põhjal

Mitte-eestlaste suurenenud kalduvust enesetappudele võib seostada järskude muutustega venelaste staatuses, kui privilegeeritud rahvusega kaasnenud seisundi asemel tuli omaks võtta immigrandi staatus. Migratsioon kui rahvastiku ümberasumine iseenesest ei ole suitsiidide esilekutsumiseks piisavalt mõjukas tegur, kui migrantide vajadused leiavad suuremat tähelepanu võrreldes kohalike elanikega, leiavad suitsiidiuurijad.¹⁷

Aastail 2000-2006 vähenes nii eestlaste kui mitte-eestlaste enesetappude arv ning rahvuslikud erinevused 2006. aastal olid muutunud väikeseks: eestlastel 100 000 inimese kohta 17,8 ja mitte-eestlastel 19,7 enesetappu. Kuigi Tallinnas toimus vaadeldavail aastail enesetappe vähem kui Eestis keskmiselt, valitses selle näitaja osas rahvuste vahel suurem lõhe: eestlastel registreeriti 11,0 ja mitte-eestlastel 18,4 vastavat surma. Arvatavasti on selle lõhe põhjus mitte-eestlaste suur osakaal Tallinnas; kogu Eestis on see ju märksa väiksem.

Enesetappe surmapõhjusena on meestel Eestis ligi neli korda rohkem kui naistel (vt tabel 4.3). Vanades ELi maades on see vahe kahe-kolmekordne. Peale selle, et mehed sooritavad enesetappe palju rohkem kui naised, kõigub meeste enesetappude arv küllalt suurtes piirides. Mehed reageerivad teravamalt muutustele ühiskonnas, eriti kui see kajastub nende töökarjääris. On ju Eesti meestel tööprioriteetseks elusfääriks.¹⁸ Viidatud tabelis torkab ka silma, et meeste enesetappude arv surmapõhjusena oli nii Eestis kui Tallinnas veel 2000. aastal erakordselt suur - vastavalt 46 ja 43 juhtu 100 000 mehe kohta, kuid 2006. aastaks olid need kahanenud 31 ja 22 juhuni. Tallinnas toimus meeste enesetappude langus kiiremini kui Eestis tervikuna, sh mitte-eesti meeste enesetappude hulk Eestis vähenes vaadeldavail aastail 58lt 32ni ja Tallinnas 46lt 29ni 100 000 kohta.

Naiste enesetappudele on iseloomulik meeste omast palju madalam ja ühtlasem tase, mis püsib läbi aastakümnete. Vaid keerulisematel aegadel naiste enesetappude arv veidi tõuseb. Naised sooritasid 2006. aastal nii Eestis kui Tallinnas 8 enesetappu 100 000 naise kohta.

¹⁷ Samas.

¹⁸ Airi Värnik (2005). Suitsiid on rahva vaimujõu peegel. Eesti edu hind: Eesti sotsiaalne julgeolek ja rahva turvalisus. Vabariigi Presidendi akadeemilise nõukogu sise- ja rahvusliku julgeoleku komisjon. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn, lk 130-136.

Tallinna mitte-eestlaste olukord paistab enesetappude võrdlusnäitaja alusel olevat parem kui Eesti mitte-eestlastel keskmiselt (vt joonis 4.2 ja tabel 4.3). Viimasesse annavad oma keskmist tõstva panuse suure tõenäosusega just Ida-Viru mitte-eestlased. Näib, et ka enesetappude olukorra järgi võib väita, et Tallinna ja Ida-Viru mitte-eestlased pole eriti sarnased.

Tapmine (rünne)

2000.-2006. aastail oli rünne surmapõhjusena¹⁹ 1990. aastatega võrreldes väike, tapmisohvreid oli Eestis u 2 korda ja Tallinnas 3,5 korda vähem. Rahvusesti vähenes eestlastest ohvrite arv 1,5 ja Tallinna eestlastest ohvrite oma üle 2 korra, mitte-eestlastest ohvrite arv vähenes vastavalt rohkem kui 2 ja rohkem kui 3 korda (vt tabel 4.4).

Tabel 4.4. Rünne surmapõhjusena Eestis ja Tallinnas ohvri rahvuse järgi aastail 2000 ja 2006

	Juhtumite arv	
	2000	2006
Eesti kokku	190	99
Eesti eestlased	65	42
Eesti mitte-eestlased	125	57
Tallinn kokku	59	21
Tallinna eestlased	19	9
Tallinna mitte-eestlased	40	12

Statistikaamet

Siiski jäi mitte-eestlastest ohvrite arv 100 000 inimese kohta 2006. aastal Eestis ligi kolm korda ja Tallinnas poolteist korda suuremaks kui eestlastest ohvrite oma. Silma torkab sama seaduspärasus mis enesetappude osas: Tallinna olukord oli 2006. aastal parem kui Eestis keskmiselt. Ent kui 2000. aastal oli Tallinnas enesetappe 100 000 inimese kohta vähem kui Eestis keskmiselt, siis ründeohvreid oli 2000. aastal Tallinnas rohkem.

Mis puutub sugude erinevusse, siis ründe ohvriks sattusid 2000. aastal mehed naistest 5-8 korda sagedamini ja eriti palju hukkus sel viisil mitte-eesti mehi. 2006. aastal olid erinevused meeste ja naiste ründesurmades Eestis 3-4-kordsed, Tallinnas veel väiksemad (tabel 4.5).

¹⁹ Rünnete (tapmiste) arv surmapõhjuste statistikas, millega tegeles Statistikaamet ja 2008. aastast alates TAI, ei kattu üks-üheselt rünnete (tapmiste) arvuga politseistatistika järgi.

Tabel 4.5. Rünne surmapõhjusena Eestis ja Tallinnas ohvri soo ning rahvuse järgi aastail 2000 ja 2006 (100 000 inimese kohta)

	2000	2006
Eesti mehed	25	12
Eesti naised	5	4
Eesti eestlased, mehed	13	7
Eesti eestlased, naised	2	3
Eesti mitte-eestlased, mehed	51	23
Eesti mitte-eestlased, naised	11	6
Tallinna mehed	29	8
Tallinna naised	3	3
Tallinna eestlased, mehed	18	6
Tallinna eestlased, naised	2	3
Tallinna mitte-eestlased, mehed	42	10
Tallinna mitte-eestlased, naised	5	4

Statistikaameti andmete põhjal.

Justiitsministeeriumi andmeil registreeriti 2008. aastal 72 lõpuleviidud tapmist ja 12 samasugust mõrva, kokku seega 84. Tapmiste ja mõrvade tagajärjel hukkus 86 inimest (2007. aastal 96), neist 63 olid mehed ja 21 naised. Linnadest registreeriti tapmisi ja mõrvu kõige rohkem Tallinnas (28), Harjumaal kokku aga 37. Tallinna linnaosades leidsid tapmised ja mõrvad kõige tihedamini aset Põhja-Tallinnas (9) ja Lasnamäel (8).²⁰ Nagu ka teiste vägivaldaskuritegude puhul, panid suure osa tapmistest ja mõrvadest toime tuttavad, elukaaslased ja sugulased. Enamasti pannakse tapmised ja mõrvad toime korteris ning tihti on nii ohver kui kurjategija alkoholijoobes, kus arusaamatusest on saanud tüli.²¹

Lõpetuseks tuleb märkida, et enesetappude ja ründeohvrite arv on ja jääb raskesti määratavaks. Esineb suhteliselt palju surmajuhtumeid, mille puhul pole üheselt selge, kas tegu oli õnnetuse, enesetapu või ründega. Viimasel ajal klassifitseeritakse sellised ebaselged välispõhjustest tingitud surmad eraldi surmapõhjuseks - ebaselge tahtlusega sündmused (vt tabel 4.1, viimane nimetus surmapõhjuste veerus). 2006. aastal esines niisuguseid Eestis 176 ja Tallinnas 76. Võrdluseks olgu märgitud, et Eestis peeti samal aastal enesetapuks 247 ja ründeks 99, Tallinnas vastavalt 57 ja 21 surmajuhtumit. Keskmiselt sagedamini juhtus surmaga lõppevaid ebaselge tahtlusega sündmusi mitte-eestlastega, eriti Tallinnas.

20 Kuritegevus Eestis 2008. Justiitsministeerium. Tallinn, 2009. Lk 31 ja 32.

21 Samas, lk 32.

4.2.2. Enesetapu ja tapmise (ründe) tegurid

Enesetappude ja tapmiste arvu kasvu Eestis seostatakse 1960.-1979. aastani alkoholi tarvitamise kasvuga ja intensiivistunud sisserändega teistest N Liidu osadest, 1990ndatel aga järskude ühiskonnamuutuste ja alkoholi kättesaadavuse paranemisega alates 1992. aastast. Viimasega seoses kasvasid enesetapud ja Eestile omased nn olmetapmised. Tapmiste arvu kasvatas 1990. aastatel ka kuritegelike rühmituste omavaheline võimuvõitlus ja äkki saabunud kapitalism metalliäri ja kütuseveoga läbi Eesti.

Kairi Kõlvese, ühe Eesti suitsiidiuuriija andmed näitavad, et enne Eesti iseseisvumist oli Eesti venelaste keskmine suitsiidikordaja madalam võrreldes Eesti eestlaste ja Venemaa elanikega.²² Pärast Eesti iseseisvumist muutus olukord vastupidiseks - Eesti venelaste keskmine suitsiidikordaja muutus kõrgemaks kui see oli teistel võrdlusrühmadel.

Tahtlikku tapmist käsitletakse peamiselt isikuvastase, vägivaldse kuriteona, mis väljendab kuritegevuse taset paremini kui kuritegude üldarv. Sotsiaalsest seisukohast iseloomustavad tapmised sotsiaalset olukorda, eriti sotsiaalset turvalisust.²³ Mida näitab see, et Eestis on tapmiste arv 100 000 elaniku kohta Euroopa näitajaid arvestades liiga kõrge, olles võrreldav Venemaaga?

Kahe maailmasõja vahel jaotus Euroopa madala tapmiste arvuga lääneosaks ja kõrge tapmiste arvuga idaosaks. Tänapäeval selline jaotus enam täiel määral ei kehti, kuid tänased tapmiste suure arvuga üleminekumaad (sh Eesti) asuvad tõesti Ida-Euroopas. Kõige kõrgem tase selles suhtes on iseloomulik endistele N Liidu liiduvabariikidele. Tundub, et vahepealne Euroopa jagamine kaheks nn maailmasüsteemiks mõjutab üldist ühiskonna seisundit ja ka aktuaalset tahtlike tapmiste taset siiani enam kui aastakümnete taha ulatuvad traditsioonid.²⁴

Mis võib olla selle kümnendi enesetappude languse põhjuseks? Ühelt poolt see näitab, et stressitase ühiskonnas on kiiresti vähenenud, sest inimestel läks 2000. aastast kuni 2008. aasta I pooleni üha paremini - palk kasvas, töötus vähenes, elamistingimused paranesid, tugevnes optimism tuleviku suhtes. Teiselt poolt mõjutab olukorda soodsas suunas depressiooni kui haiguse varasem avastamine, parem informeeritus ravivõimalustest ning uute antidepressantide laiem kasutuselevõtt.

22 Kairi Kõlves (2006) Estonian's and Russian Minority's Suicides and Suicide Risk Factors: Studies on Aggregate and Individual Level. Dissertationes Sociologicae Universitatis Tartuensis 2. Tartu University Press.

23 Jüri Saar. (2000) Tahtlike tapmiste tase Eestis ja Euroopas. Eesti Inimarengu Aruanne 2000. ÜRO arenguprogramm. Lk 56-63.

24 Samas, lk 60.

Enesetappude ja rünnete (tapmiste) teguritena riigis tuuakse välja välispäritolu rahvastiku suur hulk, alkoholi liigtarvitamine, uimastisõltuvus ja uimastite kuritarvitamine, mittetöötamine ja konfliktid perekonnas.²⁵

Suitsiidiuurijad rõhutavad asjaolu, et alkoholi väärkasutamisega seotud suitsiidide osakaal on Eestis väga kõrge ja et see on ka oluline riskitegur: 61% suitsidentidest olid alkoholisõltlased või alkoholi kuritarvitajad.²⁶ Samas tuuakse välja ka tööga/töötusega seotud suitsiiditegurid.

Teadlased suutsid eristada ühiste tegurite lisaks ka eestlastele ja mitte-eestlastele iseloomulikke tegureid. Eestlaste suitsidaalset käitumist kannustavad partneri puudumine, töötus ja isegi karsklus, Eesti venelastel mõni somaatiline haigus, lahkumine ja lähedase surm. Ülaltoodud ühised ja rahvusega seotud tegureid teades on võimalik suitsidentide riskirühmi üles leida ja juhtumeid prognoosida.

Homitsiidiuurijad nimetavad lisaks veel selliseid ühiselu tegureid nagu vaesus, sotsiaalne ebavõrdsus ja rahulolematus sissetulekuga. Arvatakse ka, et tapmiste arv sõltub ühiskonna moderniseerumise staadiumist: mida arenenum on ühiskond, seda kõrgem on varavastaste kuritegude tase ja madalam vägivallaga seotud kuritegevus. Ühiskonna arenedes ja moderniseerudes on niisiis loota, et vägivallakuritegevuse tase vastavalt langeb.²⁷

Võib-olla peaks aga püstitama hüpoteesi kahekiiruselisest Eestist, kus mitte-eestlaste elu ja kohastumine ei suuda ühiskonna moderniseerumise tempoga sammu pidada? Võib-olla on rünne see indikaator, mis viitab asjaolule, et mitte-eestlased on rohkem nõukogude ajas (mõjudes) kinni ega suuda nii hästi või nii kiiresti moderniseeruda kui eestlased?

Seoses majanduskriisiga on võimalik mõningane suitsiidide ja rünnete kasv, sest sotsiaalsed ja majanduslikud olud muutuvad halvemaks, suhted lähedaste ja sõpradega võivad sel juhul halveneda, tekib suurem vajadus alkoholi ja muude narkootikumide järele. Töötus tähendab rahapuudust ja mõne aja pärast võib see tähendada ka ravikindlustuse kaotust.

25 Kairi Kõlves (2006). Op cit., Jüri Saar (2000). Op cit.

26 Kairi Kõlves, Merike Sisask, Liivia Anton, Algi Samm & Airi Värnik (2006). Factors Predicting Suicide Among Russian Minority in Estonia in Comparison with Estonians: a Case-control Study. - Kairi Kõlves (2006) Estonian's and Russian Minority's Suicides and Suicide Risk Factors: Studies on Aggregate and Individual Level. Dissertationes Sociologicae Universitatis Tartuensis 2. Tartu University Press. Airi Värnik, Merike Sisask, Kairi Kõlves (2008). 15 aastat teadusuuringuid Eesti-Rootsi Vaimse Tervise ja Suitsidoloogia Instituudis: ülevaade tulemustest. Eesti Arst, 7-8. Lk 535-539.

27 Jüri Saar (2000) järgi. Op cit, lk 62.

4.3. Uimastitarvitamine ja HIVi levik²⁸

4.3.1. Suitsetamine

Kõigist sõltuvusainetest on tervisekasvatuse ja -propaganda (või ka moe muutumise, narkootikumide parema kättesaadavuse) mõjul vähenenud ainult suitsetamine, samas kui alkoholi ja narkootikumide tarvitamine üha sageneb. Taasiseseisvunud Eestis on suitsetajate osakaal mõnevõrra vähenenud ja seda eriti meeste hulgas: 2003. aastal suitsetas pidevalt 41% meestest ja 17% naistest (1993. aastal vastavalt 49% ja 14%), ja polnud üldse suitsetanud 29% meestest ja 61% naistest (21% ja 63%).²⁹ 2007. aastal suitsetas iga päev 21% ja polnud üldse suitsetanud 52% 16-44aastastest naistest³⁰. Suitsetamise levikust 2006. ja 2008. aastal annavad ülevaate tabel 4.6³¹ ja joonis 4.3.

Tabel 4.6. Tubaka, alkoholi ja narkootikumide tarvitamine elukoha, rahvuse ning sünnikoha järgi 2006. ja 2008. aastal, %

	Eesti	Tallinn	Eestlane	Mitte-eestlane	Sünnikoht	
					Eesti	Muu riik
2006						
Kodus suitsustes eluruumides viibinud	32,4	30,7	28,3	40,7	31,2	38,2
Igapäevasuitsetajad	29,9	28,5	27,2	35,4	29,5	31,1
Rohkem kui 20 sigaretti päevas suitsetajad	8,9	7,1	10,6	6,3	9,0	7,8
Viimase 12 kuu jooksul mõnel korral nädalas alkoholi tarbinud	29,3	27,7	32,8	21,9	30,8	21,1
Vähemalt üks kord kuus korraga 6 või rohkem alkoholiannust* tarbinud	28,6	24,9	29,3	27,1	29,0	26,0

28 Uurijate jaoks on terav probleem sõltuvuste ja nendega seotud nakkushaiguste kohta info hankimine: andmekaitse seisukohast on nt inimeste rahvus ja rass delikaatsed isikuandmed. See tähendab, et sõltuvuste all kannatavate ja nakkushaiguste põdejate kohta hangitakse andmeid mitmest, sageli kaudsest allikast, ja andmete objektiivuse aste on neil allikail erinev. Suhteliselt objektiivseks võib pidada ainult surmapõhjuste statistikat, sest selles on surmapõhjus ühemõtteliselt seotud isikuandmete, sh rahvusega. Siiski on ühiskonnas levinud teadmine sõltlaste ja nakkushaigete rahvuskoosseisust ja seda ilmselt varem kogutud teabe, aga ka ekspertide hinnangute järgi. Riikliku lõimumisprogrammi 2008-2013 tööversioonis rõhutatakse, et Eestis on tervise valdkonnas mitmeid probleeme, mis tõsiselt puudutavad just venekeelset elanikkonda. Olulisemana tuuakse välja narkomaania ja HIV levik.

29 Virve-Ines Laidmäe, Airi-Alina Allaste (2004). Tervis. Valikud ja võimalused: Argielu Eestis aastatel 1993-2003. Koostanud Leeni Hansson. TPÜ RASI. TPÜ Kirjastus. Tallinn, lk 133.

30 Kai Part jt. (2007). Eesti naiste tervis: seksuaal- ja reproduktiivtervis, tervisekäitumine, hoiakud ja tervishoiuteenuste kasutamine. Uurimisaruanne. Tartu Ülikooli Naistekliinik. Tartu, lk 81.

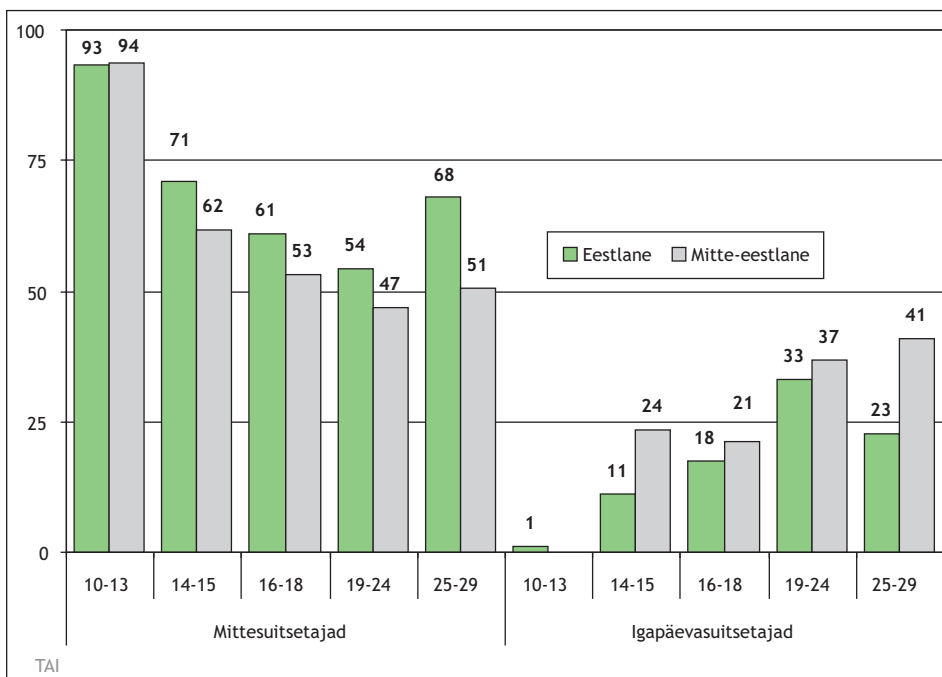
31 Tatjana Veideman, Mare Tekkel (2007). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2006. TAI. Tallinn. Mare Tekkel, Tatjana Veideman, Mati Rahu (2009). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2008. TAI. Tallinn. TAI tervisekäitumise uuringud on regulaarsed, aastate lõikes hästi võrreldavad ja küsitletavate arvult (postiküsitlus) suured - 2006. ja 2008. aastal küsitleti mõlemal juhul ligi 5000 inimest. Küsitletakse 16-64aastasi inimesi.

	Eesti	Tallinn	Eestlane	Mitte- eestlane	Sünnikoht	
					Eesti	Muu riik
Viimase 7 päeva jooksul rohkem kui 40 g absoluutset alkoholi** tarbinud	34,2	33,4	35,0	32,4	34,4	33,1
Alkoholi liigtarvitamise tõttu ravi saanud	2,3	1,7	2,2	2,4	2,4	1,9
Viimase 12 kuu jooksul mitteametlikust müügi- kohast alkoholi ostnud	6,4	5,0	6,3	6,8	6,8	4,2
Viimase 12 kuu jooksul kanepit tarvitanud	5,1	6,5	5,0	5,5	5,8	1,9
2008						
Kodus suitsustes eluruumides viibinud	26,7	26,6	22,8	35,9	26,2	29,7
Igapäevasuitsetajad	26,2	23,1	25,6	27,7	26,6	23,8
Rohkem kui 20 sigaretti päevas suitsetajad	8,8	9,3	9,9	6,1	9,3	5,2
Viimase 12 kuu jooksul mõnel korral nädalas alkoholi tarbinud	26,7	26,1	30,3	18,0	28,1	17,0
Vähemalt üks kord kuus korraga 6 või rohkem alkoholiannust* tarbinud	25,7	23,0	26,9	22,6	26,4	20,4
Viimase 7 päeva jooksul rohkem kui 40 g absoluutset alkoholi** tarbinud	33,1	32,8	34,6	29,6	34,0	27,1
Alkoholi liigtarvitamise tõttu ravi saanud	2,6	1,7	2,5	2,9	2,4	2,9
Viimase 12 kuu jooksul mitteametlikust müügi- kohast alkoholi ostnud	x	x	x	x	x	x
Viimase 12 kuu jooksul narkootikume proovinud/ tarvitanud	14,9	16,1	15,4	13,6	16,0	8,0

TAI

* Üks alkoholiannus on kas pudel õlut (0,5 l), klaas veini (100 g) või pits kanget alkoholi (30 g).

** Üks alkoholiannus võrdub 10 g absoluutse alkoholiga.

Joonis 4.3. Noorte tubaka tarvitamise harjumused rahvuse ning vanusrühmade järgi 2007. aastal, %

Tabelist 4.6 selgub, et tubakat tarvitati 2008. aastal vähem kui 2006. aastal ning Tallinnas veidi vähem kui Eestis tervikuna. Rahvuse osas ilmnevad selged erinevused: mitte-eestlased ning väljaspool Eestit sündinud Eesti elanikud viibivad sagedamini kodus suitsustes ruumides ja nende seas on ka igapäevasuitsetajaid rohkem kui eestlaste hulgas. Nimetatud tabelist selgub ka vastupidine tendents: suitsetamisega liialdajaid (rohkem kui 20 sigaretti päevas) on eestlaste seas rohkem kui mitte-eestlaste seas.

Laste ja noorte suitsetamist (joonis 4.3) iseloomustab suur ja selge rahvuslik erinevus: mittesuitsetajate seas on, olenevalt eearühmast, eestlasi 7-18% vähem kui mitte-eestlaste hulgas. Kui püsiv või pöördumatu selline tendents on, pole selge. 15-16aastaste koolinoorte uimastitarvitamist uurinud sotsioloogide väitel on vene õppekeelega koolide poiste seas nii uimastitega katsetamine kui regulaarne suitsetamine 2007. aastaks võrreldes 2003. aastaga vähenenud, eesti õppekeelega koolide poiste ja tüdrukute seas aga suurenenud. Selle uuringu andmeil suitsetas vähemalt ühe sigaretti päevas 22% eesti poisse ja 21% vene poisse (vt tabel 4.7).

Tabel 4.7. Erinevused eesti- ja venekeelsete koolide 15-16aastaste õpilaste uimastitarvitamises 2007. aastal, %³²

	Eestikeelne kool		Venekeelne kool	
	Poisid	Tüdrukud	Poisid	Tüdrukud
Suitsetanud enam kui ühe sigareti päevas viimase 30 päeva jooksul	22	13	21	17
Olnud viimase 12 kuu jooksul vähemalt 3 korda purjus	14	11	13	6
Proovinud illegaalseid uimasteid	39	24	33	17
Kanepitooteid proovinud õpilaste osakaal	Eestikeelsed		Venekeelsed	
	28		20	

TLÜ RASI ja TAI

Seaduspärasus on seegi, et vanuse kasvades ning seoses oma pere loomisega suitsetamise osakaal enam ei suurene, vaid hoopis väheneb (vt tabel 4.7). Seda on näha 19-24- ja 25-29aastaste vanusrühma võrdlemisel: eestlastest mittesuitsetajaid oli nooremas rühmas 54,4% ja mitte-eestlastel 47%, vanemas earühmas aga oli mittesuitsetajate osakaal kasvanud 68% ja 50,5%ni; kusjuures igapäevasuitsetajates osakaal oli eestlastel nooremas rühmas 32,9% ja vanemas rühmas ainult 22,8%. Mitte-eestlastel sellist eaga kaasnevat igapäevasuitsetajate osakaalu kahanemist ei toimunud - suitsetajaid tuli hoopis juurde (19-24aastastest suitsetas 36,7% ja 25-29aastastest 40,9%).

Euroopa Komisjon kutsus kõiki liikmesriike üles kaitsma oma kodanikke tubakasuitsuga kokkupuutumise eest, sest tubakasuits on ELis endiselt varajase suremuse ja haigestumise suurimaid põhjusi. Nii suri ELi 25 liikmesriigis näiteks 2002. aastal 79 000 täiskasvanut tubakasuitsuga kokkupuutumise tagajärjel, neist 72 000 puutus tubakasuitsuga kokku kodus, 19 000 olid ise mittesuitsetajad. Hiljutine Eurobaromeetri avaliku arvamuse küsitlus näitab, et 84% eurooplastest pooldab suitsetamiskeeldu nii bürooruumides kui ka muudes siseruumides asuvates töökohtades, 77% on tubakasuitsuvabade restoranide poolt ja 61% toetab suitsetamiskeeldu baarides ja kõrtsides. Nüüd soovitatakse võtta kõigis liikmesriikides vastu seadused, et vabastada Euroopa 2012. aastaks tubakasuitsust.³³

Kui paljudes Eesti elanike surmades on tubakas otse või kaudselt süüdi, pole kas välja arvatud või pole see piisavalt kättesaadav info. Eestis on viimasel viiel aastal väga palju tehtud suitsetamise väljatõrjumiseks töökohtadest ja avalikest asutustest, samuti suitsetajate eraldamiseks mittesuitsetajatest. Üldiselt on inimesed 85%liselt rahul (täiesti või üldjoontes rahul) suitsetamise keelamisega toitlustusettevõtete siseruumides. Rahulolematuid oli ainult 5%. Eestlased olid piirangutega mõnevõrra rohkem rahul kui venelased. Teadlikkus tubakaseaduse

32 Koolinoored ja uimastid. 15-16aastaste õpilaste legaalsete ja illegaalsete narkootikumide tarvitamine Eestis (2008). Toimetanud Airi-Alina Allaste. Tallinna Ülikool RASI, TAI. TLÜ Kirjastus. Tallinn, lk 39.

33 Euroliit soovib koostöös liikmesriikidega vabastada Euroopa tubakasuitsust. Postimees.ee, 30.06.2009

olemasolust ning sellega kehtestatud piirangutest oli eestlastel oluliselt parem kui venelastel. Suitsetamise lõpetamisele on aga venelased u kaks korda sagedamini mõtelnud kui eestlased.³⁴

Kokkuvõtteks olgu märgitud, et mehed ja mitte-eestlased rikuvad suitsetamisega oma tervist palju rohkem kui naised ja eestlased ning kogu Eesti elanikud veidi rohkem kui Tallinna omad. Mis puutub legaalsete uimastite - tubaka ja alkoholi - tarvitamisse, siis vähemalt 15-16aastaste hulgas pealinn Tallinn eriti suur tarvitamiskeskus ei ole. Negatiivse tendentsina suureneb suitsetamine naiste hulgas. Tähtis suitsetamisega seotud tegur on täiskasvanutel haridus: mida madalam haridustase, seda rohkem suitsetatakse. Alkoholi pruukimise osas nii selget hariduslikku seost ei täheldata.³⁵ Keskmise tugevusega korrelatiivne seos esineb koolinoorte suitsetamise ja narkootikumide tarvitamise vahel.³⁶

4.3.2. Alkoholitarvitamine

Varasemad aastad (2003)

Alkoholitarvitamine on aastail 2006-2008 nii kogu Eestis kui Tallinnas, nii eestlastel kui mitte-eestlastel pisut vähenenud. Tallinna elanikud on veidi väiksemad alkoholitarvitajad kui kogu Eesti elanikud ja eestlased ning Eestis sündinud inimesed on suuremad tarvitajad kui mitte-eestlased ja väljaspool Eestit sündinud. Nagu tubakat, nii tarvitavad mehed ka alkoholi rohkem ja sagedamini kui naised. Uuringu *Eesti 2003* andmeil tarvitas 44% mehi ja 14% naisi alkoholi mitu korda nädalas ning meestel oli märgata tarvitamiskoguste suurenemist. 2003. aastal väitis 12% mehi ja 17% naisi, et nad ei tarvita alkoholi üldse.³⁷ 2008. aasta TAI uuringu järgi ei tarvita alkoholi üldse 8,4% inimestest, sh meestest 7,8% ja naistest 8,7%; väga harva, ainult mõned korrad aastas, tarvitab alkoholi 24,7% inimestest, sh meestest 12,2% ja naistest 33,9%.³⁸ Seega on selliseid inimesi kokku u kolmandik rahvastikust, kes võivad olla kindlad, et nende tervist pole alkohol rikkunud või on seda teinud tühisel määral.

Andmed mitut liiki alkoholi tarvitamise kohta Tallinnas rahvuse järgi pärinevad 2003. aasta Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi uuringust (tabel 4.8). 2003. aastal ilmnes, et sagedamini (mitu korda kuus ja mitu korda nädalas) alkoholi tarvitavate eestlaste osakaal on suurem. Ja nagu näitavad tabeli 4.9 andmed, jõid eestlased end mitte-eestlastest sagedamini ka purju.³⁹

34 Hinnangud Tubakaseaduse mõjule. Uuringukeskus Klaster. Tartu 2008. Uuring valmis TAI tellimusel. http://www2.tai.ee/uuringud/Tubakas/suitsetamine_aruanne_2008.pdf

35 Virve-Ines Laidmäe, Airi-Alina Allaste (2004). Op cit, lk 135.

36 Liilia Lõhmus, Aire Trummal (2007). Op cit, lk 29.

37 Virve-Ines Laidmäe, Airi-Alina Allaste (2004). Op cit, lk 134.

38 Mare Tekkel, Tatjana Veideman, Mati Rahu (2009). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2008. TAI. Tallinn.

39 Kai Part jt (2007). Op cit, lk 81 esitatakse andmed 16-44aastaste naiste kohta, kes tarvitavad alkoholi kuni purjus olekuni. Selgub, et kord kuus või kord kahe kuu tagant joob end purju 18% ja kord nädalas/ paar korda kuus 11% naistest.

Tabel 4.8. Alkoholitartvitamine rahvuse järgi Tallinnas 2003. aastal

Kui tihti vastaja tarvitab	..veini, likööri jms		..õlut		..üle 35 °st alkoholi	
	Eestlane	Mitte-eestlane	Eestlane	mitte-eestlane	Eestlane	Mitte-eestlane
Üldse mitte	18,3	25,1	35,7	45,8	28,9	32,7
Mitu korda aastas	38,4	39,8	17,5	14,8	48,8	43,4
Mitu korda kuus	40,0	30,9	27,0	21,3	20,0	18,7
Mitu korda nädalas	3,3	3,5	16,6	13,4	1,6	3,0
Sagedamini	0,0	0,0	3,3	4,1	0,0	0,0
Raske öelda/ ei vasta	0,0	0,7	0,0	0,7	0,7	2,2
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

EAÜI

Tabel 4.9. Purjusoleku sagedus rahvuse järgi Tallinnas 2003. aastal

Kui tihti joob end purju	..vastaja		..vastaja elukaaslane	
	Eestlane	Mitte-eestlane	Eestlane	Mitte-eestlane
Üldse mitte	55,5	62,6	35,6	31,3
Mõni kord aastas	31,3	23,9	21,0	14,9
Mõni kord kuus	11,8	7,7	6,9	3,1
Mõni kord nädalas	0,0	0,0	1,9	0,7
Sagedamini	0,0	1,3	0,7	0,8
Raske öelda/ ei vasta	1,4	4,5	0,6	1,2
Pole elukaaslast/ abikaasat	x	x	33,2	47,9
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0

EAÜI

Aastad 2006-2008

Konjunktuuriinstituut uuris alkoholitartvitamist ja -müüki ning alkoholitartvitamise tagajärgi põhjalikult 2007. aasta andmetel.⁴⁰ Antud uuringust ja kõigist teistest selle instituudi uuringutest selgus, et alkoholi tarbimine on Eestis elaniku kohta aasta-aastalt suurenenud, kui käsitleda ajavahemikku kümme aastat ja rohkem. Kange alkoholina tarvitati 1996. aastal 2,9 liitrit 100%list alkoholi elaniku kohta, 2006. aastal juba 4,7 liitrit. Kõige kiiremini kasvas õlle tarvitamine. Kasvanud on ka veini ja muude lahjade alkoholsete jookide tarvitamine, kuid õlle ja kange alkoholiga võrreldes pole nende tarbimiskasv nii suur.

40 Alkohol. Turg, tarbimine ja kahjud Eestis. Aastaraamat 2008. Eesti Konjunktuuriinstituut. Tallinn. Veebruar 2008. Uuringu tellijad on TAI ja Sotsiaalministeerium. Selles aastaraamatus kasutatakse sama instituudi teisigi uuringuid, nt Alkoholi tarbimine ja alkoholipoliitika (elanike hinnangute alusel). Eesti Konjunktuuriinstituut.

Kui 1990ndate lõpus ostis 1/3 alkoholi tarbijatest ka illegaalset alkoholi, siis 2006. aastal vaid 5%⁴¹. See on suur muutus, põhjuseks nii majandusliku olukorra paranemine kui teadlikkuse kasv - Pärnumaa metanoolitragöödia kogemuse tõttu teavad inimesed, et illegaalne alkohol võib olla ohtlik elule ja tervisele. Siiski moodustas illegaalne alkohol 2006. aastal 15-20% viina siseturumahust (1999. aastal 44%).⁴² Majanduskriisi tingimustes illegaalse alkoholi osa tarbimises tõenäoliselt taas kasvab. 2009. aasta suvel on hakatud ajakirjanduses avalikkust ette valmistama puskariajamise legaliseerimiseks. See pidavat aitama edendada turismi. Rahvatervise seisukohalt oleks tegu tagasilöögiga: kontrollimatu kvaliteediga alkoholi levik suurendab haigestumust ja tõstab suremust.

TAI korraldatud noorte 2007. aasta HIV teadmiste uuringu andmeil alkoholitarvitamises eestlaste ja mitte-eestlaste vahel suuri erinevusi ei olnud. Erandiks oli 16-18aastaste rühm, kus eestlaste alkoholitarvitamine oli sagedasem kui mitte-eestlastel. Linna- ja maanoorte vahel esines erinevusi kõikides noorte vanusrühmades (va 10-13aastased): linnas elavad noored tarvitasid alkoholi sagedamini.⁴³ 15-16aastaste kooliõpilaste uimastitarvitamise uuringu järgi olid eestlased sagedamini kui mitte-eestlased viimase 12 kuu jooksul vähemalt 3 korda purjus ning see tuli peamiselt eesti tüdrukute arvelt. Selle sagedusega olid purjus olnud eesti koolide poistest 14% ja tüdrukutest 11%, vene koolide poistest 13% ja 6% tüdrukutest (vt tabel 4.7).

Konjunktuuriinstituudi läbiviidud uuringud näitavad, et täiskasvanud elanike hinnangud enda alkoholitarvitamisele ei ole aastate jooksul palju muutunud. 70% vastajaist hindab, et nad tarvitavad alkoholi vähe või üldse mitte ning u veerand hindab oma tarbimist mõõdukaks. Seevastu teiste inimeste suhtes ollakse kriitilisemad ning leitakse, et alkoholiga liialdajaid on palju. Eesti elanikud tarvitasid sagedamini lahjasid jooke veini ja õlut. 55% veini tarvitajaist joovad veini paar korda kuus, 17% õlle tarvitajaist joob õlut paar korda nädalas ning 7% iga päev. 6% viina tarvitajaist joob viina paar korda nädalas.

Alkoholi tarvitamisel on märkimisväärsed sotsiaaldemograafilised erinevused.⁴⁴ Alkoholi tarvitajate osakaal on suurem noorema elanikkonna ja meeste seas. Viina tarvitavad kõige rohkem mehed, mitte-eestlased (vt tabel 4.10)⁴⁵, alg- ja põhiharidusega inimesed ja piirkondadest Kirde-Eesti elanikud. Viskit, konjakit jt kangeid alkohoolseid jooke tarbivad enim mehed, kõrgharidusega ja suurema sissetulekuga inimesed, mitte-eestlased pisut rohkem kui eestlased (tabel 4.10). Veini tarvitajateks on sagedamini naised, tallinlased, eestlased, kõrgema sis-

41 Tatjana Veideman, Mare Tekkel (2007). Op cit andmetel Eestis 6%, Tallinnas 5%.

42 Alkohol. Turg, tarbimine ja kahjud Eestis. Aastaraamat 2008. Op cit, lk 17.

43 Liilia Lõhmus, Aire Trummal (2007). Op cit, lk 26.

44 Samas.

45 Alkohol. Turg, tarbimine ja kahjud Eestis. Aastaraamat 2008. Op cit, lk 69.

setuleku ja kõrgema haridustasemega inimesed. Õlut eelistavad kõige rohkem juua mehed ning mitte-eestlased. Siidrit, long drinke ja kokteile eelistavad tarvitada nooremad inimesed, rahvuslikud erinevused on selles osas väikesed.

Tabel 4.10. Alkohoolsete jookide tarbimissagedus Eestis sõltuvalt rahvusest 2007. aastal, %

	Ei joo üldse	Joob 1-3 korda kuus	Joob 1-2 korda nädalas	Joob pea iga päev
Viin				
Eestlane	61	35	3	1
Mitte-eestlane	47	40	11	2
Viski, konjak, rumm, džinn, liköör				
Eestlane	56	41	2	1
Mitte-eestlane	55	40	5	0
Vein, vahuvein				
Eestlane	32	58	9	1
Mitte-eestlane	48	47	5	0
Õlu				
Eestlane	48	28	18	6
Mitte-eestlane	39	36	16	9
Siider				
Eestlane	81	16	3	0
Mitte-eestlane	83	13	3	1
Long drink, kokteilid				
Eestlane	72	25	3	0
Mitte-eestlane	72	24	4	0

Eesti Konjunktuuriinstituut

Tabeli 4.10 järgi on raske hinnata, kas eestlased tarvitavad alkoholi mitte-eestlastest rohkem või vastupidi ning kuidas on lugu enese purju joomisega. Kindel on, et kanget alkoholi (viina, viskit, konjakit jms) tarvitavad mitte-eestlased eestlastest sagedamini, veini juua aga eelistavad rohkem eestlased.

TAI 2008. aasta täiskasvanute tervisekäitumise uuringu andmeil (vt tabel 4.6)⁴⁶ võib aga kindlalt väita, et eestlased ja Eestis sündinud inimesed tarvitavad alkoholi rohkem ja sagedamini kui mitte-eestlased ja väljaspool Eestit sündinud inimesed. Ainult alkoholiravil käivad mitte-eestlased veel pisut sagedamini (tabel 4.6) ning mitte-eestlased surevad sagedamini ka alkoholisurma (tabel 4.1), sest alkoholism ning sellest põhjustatud haigused ei kujune välja aasta või paariga. Selleks kulub rohkem aega. Kuna eestlased on hakanud mitte-eestlastest rohkem alkoholi tarbima, siis mõne aja pärast muutub paratamatult alkoholist põhjustatud haiguste põdemise ning alkoholismade sageduse rahvuslik trend.

⁴⁶ Mare Tekkel, Tatjana Veideman, Mati Rahu (2009). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2008. TAI. Tallinn.

Kui võrrelda kogu Eesti ja Tallinna elanike alkoholitarbimist, siis Tallinn jääb Eestist veidi maha. Üheks põhjuseks tõenäoliselt mitte-eestlaste suur osakaal rahvastikus.

Nende eestlaste ja mitte-eestlaste vahel, kes tarvitavad alkoholi mõned korrad nädalas ning nende hulgas, kes tarvitab viimase 7 päeva jooksul rohkem kui 40 g absoluutset alkoholi, on väga selge ja ühemõtteline vahe: eestlaste osakaal on suurem kui mitte-eestlastel. (Vt tabel 4.6). Eestlastest tarvitab alkoholi mõnel korral nädalas 2006. aastal 32,8% ja 2008. aastal 30,3%, mitte-eestlastest vastavalt 21,9% ja 18,0%. Eestlastest jõi viimasel nädalal rohkem kui 40 g absoluutset alkoholi 2006. aastal 35,0% ja 2008. aastal peaaegu sama palju, 34,6%; mitte-eestlastest 32,4% vastavalt ja 29,6%. Mitte-eestlased on eestlastega võrreldes pisut sagedamini saanud alkoholiravi, kuid alkoholiravil käinute osakaal aastail 2006-2008 kasvas nii eestlastel kui mitte-eestlastel. Mittelegaalse alkoholi hankimise poolest 2006. aastal olid eestlased ja mitte-eestlased samal tasemel (6-7% küsitletuist). Siinkohal tuleb aga meenutada, et alkoholisurma surevad mitte-eestlased seni siiski sagedamini (vt tabel 4.1).

Alkoholitarbimine ja vanus

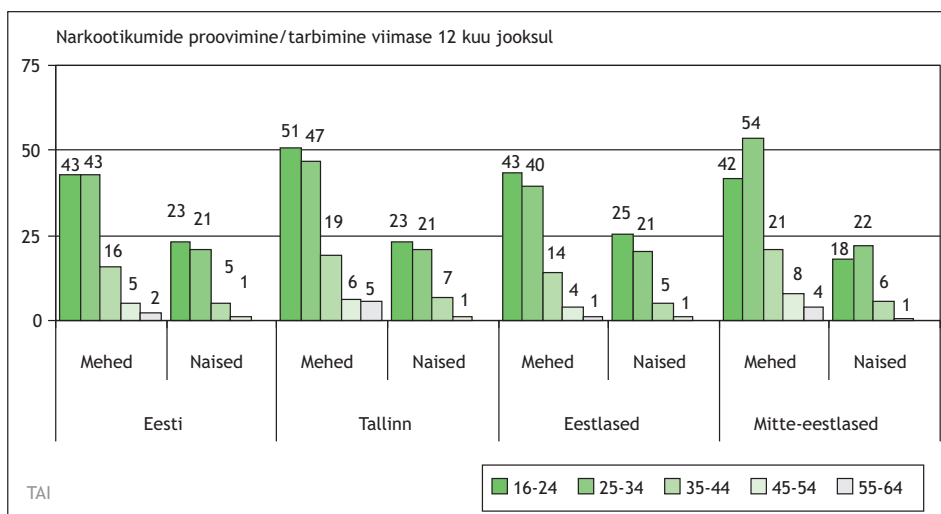
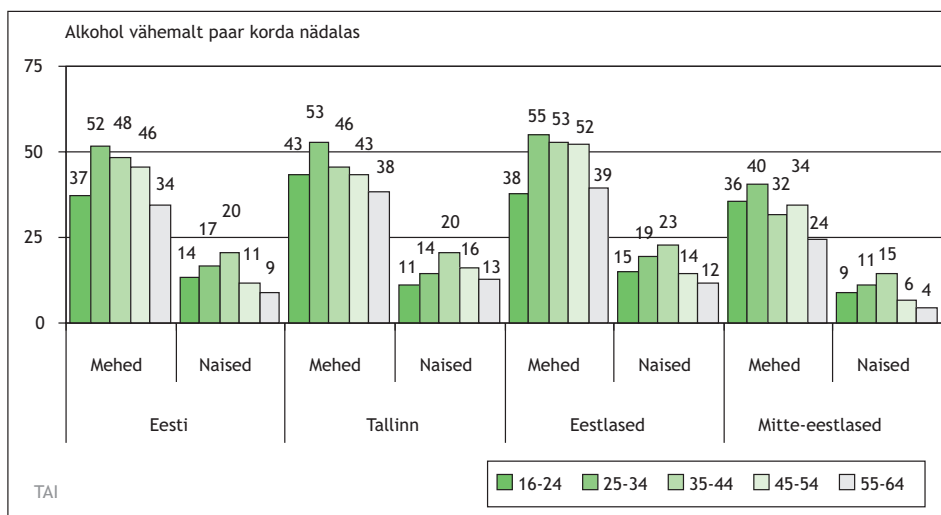
Kui analüüsida vanuse ja alkoholitarbimise seost joonisel 4.4 toodud andmete alusel⁴⁷, näitajaks alkoholitarbimine mõnel korral nädalas, siis selle järgit tarvitavad alkoholi kõige rohkem nooremad ja keskealised inimesed, eriti aga 25-34aastased mehed ja 35-44aastased naised, kuid mehed tarvitavad alkoholi 2,5-3 korda naistest sagedamini ning nende alkoholitarvitamine püsib kõrgel tasemel 54. eluaastani. Alkoholitarvitamise poolest paistavad silma eriti eestlastest mehed ja naised võrreldes mitte-eestlastest meeste ja naistega. 16-24aastaste seas on pidev alkoholitarvitamine pisut vähem levinud, kuid Tallinna sellealised noored tarbivad alkoholi teiste vaatlusaluste rühmade 16-24aastastega võrreldes rohkem.

Kui võrrelda joonisel 4.4 esitatud alkoholi ja narkootikumide proovimist/tarvitamist, siis ilmneb, et alkoholitarbimine on Eestis juurdunud komme ning sellega tegelevad kõik vanusrühmad, kõige nooremad (10-24) ja kõige vanemad (55-64) mõnevõrra vähem. Noortel pole see harjumus veel sedavõrd süvenenud ning alkoholi ostmiseks pole ka piisavalt raha, kõige vanemal vanusrühmal pole enam piisavalt raha ja ei jätku ka tervist. Narkootikumide proovimine/tarbimine on innovatiivne nähtus, peaaegu et moetrend nooremate vanusrühmade esindajate jaoks, millega keskealised ja vanemad inimesed pole massiliselt kaasa läinud.

Alkoholiga seotud probleemid ja soovitatav alkoholipoliitika

Alkoholism ja sõltuvus illegaalsetest narkootikumidest on tervise- ja sotsiaalprobleem, mis muudavad nende kütkes olevate inimeste endi ja nende lähedaste

47 Samas, lk 67

Joonis 4.4. Alkoholitarbimine mõnel korral nädalas ning narkootikumide proovimine/ tarbimine viimase 12 kuu jooksul vanuse järgi 2008. aastal Eestis ja Tallinnas, eestlastel ja mitte-eestlastel, %

elu. Suur on nende mõju kogu ühiskonnale, sh rahvaarvule, tööjõuressurssidele,⁴⁸ tervishoiusüsteemile jne. Eespool käsitletud vigastussurmasid saaks suures osas vältida, kui inimesed poleks alkoholi- või muude uimastite mõju all. 2000-2002 vigastussurmade (surmad välispõhjustel) tõttu hukkunutest olid fataalse

48 Ameerikas tunnevad tööandjad huvi ka oma töötajate tervisekäitumise vastu. Neil on selleks vägagi pragmaatilised põhjused: uimastite, sh alkoholi (kuri)tarvitajad on võrreldes mitte(kuri)tarvitajatega oma tööpostil 33% vähem produktiivsed, jäävad kolm korda suurema töönaosusega tööle hiljaks, satuvad 3,6 korda suurema töönaosusega tööõnnetustesse, puuduvad töölt 10 korda suurema töönaosusega ja 25 protsenti neist varastavad oma tööandja tagant. Millal Eesti tööandjad oma raha hoolikamalt lugema hakkavad? (TAI projektijuht, narko.ee toimetaja Ann Virkus).

vigastuse saamise ajal alkoholijoobes rohkem kui pooled - 62% meestest ja 56% naistest. Kõige suurem oli joobnute hulk õnnetuse tagajärjel hukkunute, siis tapmisohvrite ja kõige väiksem enesetapjate hulgas.⁴⁹

Inimeste endi arvates on kõige suuremateks alkoholiga seotud probleemideks alkoholijoobes sõiduki juhtimine (98% vastanute hinnangul), laste ja noorte alkoholitarbimine (96%), alkoholist soodustatud isikuvastased kuriteod (92%), alkoholist põhjustatud koduvägivald (88%) ja liigtarbimisest tulevad terviseprobleemid (89%).⁵⁰ Alkoholiohvrite osatähtsus kõigist liikluses hukkunuist on aastaid olnud hirmutavalt kõrge (2008. aastal 41%). See tähendab, et liikluses hukkunud 132 inimesest oli alkoholiohvrid 54.⁵¹

Praegu on alkohol Eestis liiga kättesaadav veerandi vastajate arvates, 70% inimeste meelest on aga alkohol normaalselt kättesaadav. Konjunktuuriinstituudi uuringute kohaselt peaks riik Eesti elanike arvates rakendama piirangutega alkoholipoliitikat. Rangete piirangute pooldajaid oli 2007. aastal küsitletute hulgas 48% ja väheste piirangutega alkoholipoliitika pooldajaid 39%. Võimalikult liberaalse poliitika pooldajaid oli ainult 3% (vt tabel 4.11)⁵².

Tabel 4.11. Hinnang, milline peab olema Eesti riigi alkoholipoliitika 2007, %

	Võimalikult liberaalne	Väheste piirangutega	Rangete piirangutega	Ei oska öelda
Eesti	3	39	48	10
Tallinn	5	43	47	5
Eestlane	3	35	51	11
Mitte-eestlane	3	48	41	8
Mees	4	45	41	10
Naine	2	34	54	10
Alg- ja põhiharidus	4	23	51	22
Kõrgharidus	2	42	52	4

Eesti Konjunktuuriinstituut

Üldjuhul on vaesemad elanikud ning naised rangemate piirangute poolt ning nooremad inimesed ja mehed kui liberaalsema eluhoiakuga inimesed rangeid piiranguid ei poolda. Selline on ka suhtumine alkoholipoliitikasse. Tallinlased, mitte-eestlased, mehed ja nooremad inimesed on liberaalsemalt meelestatud kui Eesti elanikud keskmiselt, naised, eestlased, alg- ja põhiharidusega inimesed. Viimased soovivad rangemate piirangutega alkoholipoliitikat.⁵³ On tähele-

49 Taie Kaasik (2005) Vigastusriskid. Eesti edu hind: Eesti sotsiaalne julgeolek ja rahva turvalisus. Vabariigi Presidendi akadeemiline nõukogu, sise- ja rahvusliku julgeoleku komisjon. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn.

50 Alkohol. Turg, tarbimine ja kahjud Eestis. Aastaraamat 2008. Eesti Konjunktuuriinstituut. Tallinn. 2008. Lk 19.

51 Küllike Rooväli, Dagne Hanschmidt (2009). Kõigile ohtlikud joodikud pole liiklusest kuhugi kadunud. Postimees.ee, 10.02.

52 Alkohol. Turg, tarbimine ja kahjud Eestis. Aastaraamat 2008. Op cit, lk 81.

53 Alkohol. Turg, tarbimine ja kahjud Eestis. Aastaraamat 2008. Op cit.

panuväärne, et suhtumine alkoholipoliitikasse rahvuslikult lahkneb, kusjuures suurt liberaalsust ei näita üles mitte eestlased, nagu võiks arvata, vaid mitte-eestlased.

Alkoholitarbimine on nähtus, mis otsekui kuulub majandustõusu aegse hea elu juurde, kuid seda on aidanud piirata tervislikuma ning sportlikuma eluviisi levik mõne suurema inimrühma seas. Kriisikogemused mujal maailmas aga hoiatavad, et koos sissetuleku languse ja töötusega kasvab suitsetamine ning alkoholitarbimine⁵⁴, tõenäoliselt ka narkootikumide proovimine/tarbimine. Igal juhul tuleb riigil sotsiaal- ja tervishoiusüsteemid ka kriisiaegadel töökorras hoida, et tubakast, alkoholist ning narkootikumidest tingitud raskusi, haigusi ja surmasid vähendada ja võimaluse korral ära hoida.

4.3.3. Narkootikumide tarvitamine

Nõukogude ajal polnud illegaalsed narkootikumid rahva hulgas peaaegu üldse levinud, ja need vähesed, kes tarvitasid, kuulusid väga marginaalsesse rühma. Taasiseseisvunud Eestis on narkootikumide tarvitamine innovatsioon, mis teatavate ajaliste ja ruumiliste seaduspärasuste kohaselt levib kiiresti lähtekeskustest pealinna ja sealt juba kõikjale üle maa. Kui 1994. aastal oli narkootikumidega tutvust teinud 1,4% elanikkonnast, siis 2003. aastal 14% 18-69aastastest ja 2008. aastal (viimase 12 kuu jooksul) 15% kogu Eesti ja 16% Tallinna 16-64aastastest.⁵⁵

Narkootikumidest hoidumise, proovimise ja tarvitamise levik viimase 12 kuu jooksul Eesti täiskasvanute seas keskmiselt, sh meeste ja naiste hulgas oli TAI 2008. aasta tervisekäitumise uuringu kohaselt järgmine⁵⁶:

	Kõik	Mehed	Naised
Ei ole narkootikume proovinud	85,1	78,4	90,1
On narkootikume proovinud	13,3	18,6	9,3
On tarvitanud või tarvitab	1,6	3,0	0,6

Nii narkootikumide proovijaid kui ka kasutajaid on rohkem meeste hulgas. TAI 2008. aasta tervisekäitumise uuringu andmeil on viimase 12 kuu jooksul Eestis keskmiselt narkootikume proovinud/tarvitanud 14,9% vastanutest, kuid Tallinnas veidi rohkem - 16,1%. Eestlastest oli seda teinud 15,4% ja mitte-eestlastest 13,6%, mis näitab, et rahva seas levinud kujutlus just venekeelsetest inimestest kui peamistest narkootikumide proovijatest/tarvitajatest ei pea paika. Eran-

54 Maris Jesse (2009). Kas kriisil mõju rahva tervisele? Ettekanne terviseedenduse konverentsil 05.06.2009 Tartus.

55 Virve-Ines Laidmäe, Airi-Alina Allaste (2004). Op cit, lk 137. Mare Tekkel, Tatjana Veideman, Mati Rahu (2009). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2008. TAI. Tallinn.

56 Mare Tekkel, Tatjana Veideman, Mati Rahu (2009). Op cit.

diks on süstivad narkomaanid, kelle seas on mitte-eestlased tõepoolest suures ülekaalus (vt tagapool). Narkootikumide on sagedamini proovinud/tarbinud Eestis sündinud, mitte mujal sündinud inimesed (vastavalt 16,0 ja 8,0%).⁵⁷

Kui veel 1998. aasta uurimistulemused näitasid suuremat illegaalsete uimastite levikut mitte-eestlaste seas, siis 2003. aastaks oli vahe tasandunud. 2003. aastal oli uimasteid proovinud 22% eesti ja 20% vene meestest ning 8% eesti ja mitte-eesti naistest. Tuttavaid uimastitarvitajaid oli tol ajal pea kolmandikul meestest (30% eesti ja 33% mitte-eesti meestest) ning 19%l eesti ning 26%l mitte-eesti naistest. Kui varasemal aastail oli uimastiga katsetajaid peamiselt vaid Tallinnas ja teistes suuremates linnades, siis 2004.-2005. aastaks oli see levinud ka maapiirkondadesse. Siiski oli Tallinnas kõige rohkem neid, kes on narkootikumide vähemalt korra proovinud - 18%.⁵⁸

Eestis on narkomaaniaga seotud probleemidest üks suurimaid narkootikumide üha laiem levik noorte seas. ESPAD 2007 (Euroopa kooliõpilaste alkoholi ja narkootikumide tarvitamise küsitlusuuring) andmetel tarvitavad Eesti 15-16aastased noored teiste ELi riikide sama vanade noortega võrreldes märkimisväärselt rohkem nii alkoholi kui ka keelatud uimasteid. Kui 1995. aastal oli keelatud uimasteid vähemalt korra elus proovinud 7% noortest, siis 1999. aastal 15%, 2003. aastal 24% ja 2007. aastal 33% noortest.⁵⁹ Narkomaania ennetamise strateegiast ülevaate teinud sotsiaalminister Hanno Pevkur märkis valitsuse pressikonverentsil 02.07.2009, et narkomaania puhul on murettekita asjaolu, et iga neljas kooliõpilane on vanuses kuni 16. eluaastani proovinud kanepit ning iga 20 noor *ecstasy* t. Selgus ka, et 2007. aasta seisuga oli 15-16aastastest 26% proovinud kanepit, 5,7% *ecstasy* t ja 3,8% amfetamiini.

Praegu katsetavad eestlastest noored uimastitega rohkem kui venekeelsete kooliõpilased, eriti suur on see erinevus tüdrukute osas⁶⁰ (vt tabel 4.7).

Eesti Kohtuekspertiisi Instituudi konfiskeerimiste andmete ja politseistatistika põhjal on Eestis levinuim narkootikum amfetamiin. Tallinna tänavatel on endiselt levinud sünteetiline heroiin fentanüül ja 3-metüülfentanüül. Kohtla-Järve ebaseaduslikul narkoturul on senini domineerivaks narkootikumiks olnud kodusel teel valmistatud moonivedelik, kuid ida-Virumaal on levinud ka fentanüül ja amfetamiin. Politsei andmetel Tallinna tänaval heroini veel ei liigu, kuid see hakkab Eesti narkoturule tagasi tulema, Ida-Virumaa turule ongi juba jõudnud.⁶¹

57 Samas.

58 Kai Part jt. (2007). Eesti naiste tervis: seksuaal- ja reproduktiivtervis, tervisekäitumine, hoiakud ja tervishoiuteenuste kasutamine. Uurimisaruanne. Tartu Ülikooli Naistekliinik. Tartu, lk 82.

59 Raport narkoolukorrast Eestis 2008. aastal (2007. aasta andmeil). TAI 2008.

60 TAI 2008.

61 Hanneli Rudi (2008). Eestis levinuim uimasti on amfetamiin. Postimees.ee, 08.11.

Kanepit peetakse kõige leebemaks illegaalseks narkootikumiks. Leebus on kahjuks ainult näiline, kuna kanepipruukimine avab tee teistele narkootikumidele. 15-16aastaste koolinoorte näitel oli 2007. aastal kanepitooteid (marihuaanat ja hašišit) proovinud 28% eestikeelsete ja 20% venekeelsete koolide õpilastest (tabel 4.7). Üldse oli illegaalseid narkootikume proovinud 39% eesti ja 33% vene poistest ning 24% eesti ja 17% vene tüdrukutest. Eestikeelsed kooliõpilased kasutavad venekeelsetest sagedamini kanepit koos alkoholiga (18% vs 9%). Veel 2003. aastal oli trend vastupidine - siis oli kanepitooteid proovinud õpilasi venekeelsetes koolides rohkem kui eestikeelsetes.⁶²

TAI tervisekäitumise uuringu andmeil tarvitas kanepit 2006. aastal u 5% täiskasvanud elanikkonnast ning Tallinnas pisut rohkem kui kogu Eestis. Eestlaste ja mitte-eestlaste erinevus on kanepi puhul väike ja võib olla juhuslik, rolli ei mängi ka elukoht. 2006. aasta narkouuringu kohaselt oli 10% meestest ja 5% naistest elu jooksul 1-2 korda proovinud kanepit, viimase kuu jooksul vastavalt 3,6% ja 2,3%. Üle 40 korra elus oli kanepit tarvitanud 3,4% meestest ja 0,4% naistest.⁶³ Eesti naiste 2007. aasta terviseuuringu andmeil oli elu jooksul narkootikume proovinud/tarvitanud 15,2% 16-44aastastest naistest.⁶⁴

Mõned õigusteadlased soovitasid 2009. aasta suvel seoses ülekriminaliseerimise vähendamisega legaliseerida leebemad narkootikumid. See tekitas ühiskonnas vaidluse kanepi võimaliku legaliseerimise üle. TAI ja muude organisatsioonide narkomaania ning HIVi uurijad ning terviseennetajad on kategooriliselt selle vastu. Kuni koolis ei tegelda uimastiõpetusega ja riigil pole tõhusat ravi- ja tugisüsteemi, mis aitaks uimastitarvitajatel sõltuvusest loobuda, oleks uimastipoliitika senisest suurem liberaliseerimine vastutustundetu, väidavad nad.⁶⁵

HIV teadmiste uuringu järgi oli eri vanusastme noored narkootikume manustanud 18-42% vahemikus. 16-18- ja 19-24aastastel noortel on umbes viiendikul tuttavaid, kes narkootikume süstivad, ja 60% teab inimesi, kes on tarvitanud narkootikume muul viisil.⁶⁶ 16-18aastaste vanusrühmas oli eestlaste hulgas 12% võrra rohkem narkootikume tarvitanuid (vastavalt 34% ja 22%). 25-29aastaste seas oli olukord vastupidine: eestlaste seas oli narkootikume tarvitanuid vähem (33%) kui mitte-eestlaste seas (44%). Aastate jooksul on narkootikumidega kokupuutunute osakaal kasvanud.

TAI Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringu 2008 andmeil oli narkootikumide proovimine/tarvitamine viimase 12 kuu jooksul vanusrühmade järgi niisugune, nagu on näha jooniselt 4.4.⁶⁷

62 Koolinoored ja uimastid. Op cit, lk 39 ja 40.

63 Raport narkoolukorrast Eestis 2008. aastal (2007. aasta andmeil). TAI 2008.

64 Kai Part jt. (2007). Op cit, lk 82.

65 Aljona Kurbatova: eksperiment Hollandi moodi. Postimees.ee, 24.07.2009.

66 Liilia Lõhmus, Aire Trummal (2007). Op cit, lk 31.

67 Mare Tekkel, Tatjana Veideman, Mati Rahu (2009). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2008. TAI. Tallinn. Lk 72.

Nagu jooniselt näha, on esitatud vanusrühmadest juba kaks, 16-24aastased ja 25-34aastased, üles kasvanud koos narkootikumidega nii, et 40-50% meestest ja 20-25% naistest on narkootikume proovinud või on neid tarvitanud (tarvitamas). 35-44aastaste seas on selliseid inimesi u kolm korda vähem - 15-20% meestest ja 5% naistest. Vanemates vanusrühmades on narkootikumidega isiklikult kokku puutunud inimesi palju vähem. Tallinnas proovitakse/tarvitatakse narkootikume rohkem kui kogu Eestis, kusjuures Tallinnas on tegu tõusva trendiga - mida nooremate rühmadega tegu, seda sagedamini tarvitatakse. Niisugune käitumine on iseloomulik ka eestlastele. Mitte-eestlastel on tegu langeva trendiga - 16-24aastased on narkootikumidega isiklikult vähem seotud kui 25-34aastaste rühm, mis moodustab proovijate/tarvitajate maksimumi. Eestlaste kõige nooremas vanusrühmas proovitakse/tarvitatakse narkootikume sagedamini kui mitte-eestlaste samas vanusrühmas. 25-34aastased ja 35-44aastased mitte-eestlased proovisid/tarvitasid narkootikume sagedamini kui sama vanad eestlased. Joonisel 4.4 toodud andmete järgi on näha tendentsi, mille kohaselt on eestlaste seas loomuliku liikumise tulemusena narkoainetega kokkupuutujaid, seega ka potentsiaalseid narkomaane üha rohkem, mitte-eestlaste seas on see protsess aga muutumas või juba muutunud - narkomaania ohustab kõige nooremat vanusrühma vähem. Seoses noorte pealekasvamisega suureneb narkootikumidega kokkupuutumine eriti eesti naiste hulgas.

2008. aasta septembri lõpus rabas Eesti üldsust teade politsei ootamatust reidist Kuperjanovi üksik-jalaväepataljoni eliitväeossa, kus uute ajateenijate seast seitsmel protsendil tuvastati narkootikumide tarvitamist.⁶⁸ Ühelt poolt näitab see, et narkootikumid on jõudnud massidesse, teiselt poolt muutub selline kaitseväge ebausaldusväärseks. Narkootikumid on moes ja nad on kättesaadavad. 08.11.2008 tehtud Postimehe gallupi järgi teadis 32% vastajatest, kust narkootikume saab.

Narkootikumide proovimine tähendab ühtlasi seda, et eesti noored on mitte ainult avatumad narkomaaniale, vaid harrastavad üldse riskantsemat käitumist. Koolinoorte hulgas, kes on tarvitanud tubakatooteid ja alkoholi, on rohkem neid, kes on ka narkootikume manustanud. Uimastatuna ja riskikäitumist harrastades pole raske ka HIV- nakkust saada. Linnanoored puutuvad rohkem narkootikumidega kokku kui maanoored. Mida suurem on täiskasvanud noorte haridustase, seda vähem on vastajate hulgas narkootikume manustanud noori.

68 Rasmus Kagge, Dagne Hanschmidt (2008). 26 ajateenijat pörsusid narkotestis. Postimees.ee, 01.10.

2005. aastal läbiviidud süstivate narkomaanide populatsiooniuringu tulemuste kohaselt on Eestis kokku ligikaudu 13 800 süstivat narkomaani, kellest umbes 88% on mitte-eestlased. Valdav enamus süstivatest narkomaanidest elab Tallinnas ja Harju maakonnas ning Ida-Virumaal.⁶⁹ Ainult süstivate narkomaanide osas ongi veel suur rahvuslik erinevus säilinud.

2007. aastal korraldas TAI süstivate narkomaanide uuringu Tallinnas (350 inimest) ja Kohtla-Järvel (samuti 350 inimest). See uuring näitas, et 90% Tallinna ja 76% Kohtla-Järve süstivatest narkomaanidest olid nakatunud C-hepatiiti ning 48% Tallinna ja 60% Kohtla-Järve süstivatest narkomaanidest olid HIV-positiivsed, kusjuures paljud ei olnud oma nakatumisest teadlikud. Süstivatel narkomaanidel oli latentse tuberkuloosi levimus Tallinnas 8% ja Kohtla-Järvel 6%.⁷⁰ Narkomaanide surm võib saada narkootikumi üledoosi tulemusel. Eestis suri fentanüüli mürgistuse tõttu 2005. aastal 46 ja 2006. aastal 71 isikut, 90% neist mehed, keskmine vanus 26 aastat.⁷¹

TAI andmed EMCDDA 2008 aasta rahvuslikus raportis kinnitavad, et võrreldes teiste ELi riikidega on süstivate narkomaanide levimus Eestis kõrge. Üle 40% süstivatest narkomaanidest on Eestis, Leedus, Austrias ja Rumeenias alla 25aastased. Kui teistes Euroopa riikides kasvab narkootikumide üledoosi tagajärjel surnud inimeste keskmine vanus, siis Eestis on enamik narkootikumide tarbimise tagajärjel surnud narkomaanidest alla 25aastased.

Aasta-aastalt kasvab vigastussurma läbi lahkunud inimeste hulk, kelle verest leiti narkootilisi aineid.⁷²

Ühte põhjust, miks narkomaania levik Eestis algusaastaist kuni viimase ajani ja süstivate narkomaanide koosseis tänapäevalgi puudutab rohkem mitte-eestlasi, on keeruline välja tuua. Enamik alltoodud tegureist pakuti välja lõimumisprogrammi 2008-2013 tööversioonis.

- Hea narkootikumide kättesaadavus mitte-eestlaste asustuspriirkondades (Tallinn/Harjumaa ja Ida-Virumaa), mis ühtlasi paiknevad Venemaalt Skandinaaviasse suunduva narkotransiidi teel.
- Suurem narkootikumide kättesaadavus aitab kaasa narkootikumidega proovimise kasvule, see omakorda *normaliseerib* narkootikumide tarvitamise noorte seas ja venekeelses keskkonnas üldse. Mitte-eesti noorte seas levivad arvamused, hoiakud ja grupinormid, mille kohaselt narkootikumide kasutamises pole midagi halba. Vastupidi - narkootikumid on moes.
- Tõesed teadmised narkootikumide kahjulikkusest ei jõua kõigi noorteni.

69 Vt ka Riiklik HIV ja AIDS-i strateegia aastateks 2006-2015.

70 Raport narkoolukorrast Eestis 2008. aastal (2007. aasta andmeil). TAI 2008.

71 Samas.

72 Taie Kaasik (2005) Vigastusriskid. Eesti edu hind: Eesti sotsiaalne julgeolek ja rahva turvalisus. Vabariigi Presidendi akadeemiline nõukogu, sise- ja rahvusliku julgeoleku komisjon. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn, lk 127.

2004. aastal viidi läbi võrdlev uuring Pärnu eesti ja Narva vene koolide õpilaste seas, selgitamaks välja põhjuseid, millest tulenevad piirkondlikud erinevused noorte narkootikumide tarvitamise määras. Regressioonanalüüsi abil selgus, et narkootikumide tarvitamise suurem määr venekeelsete õpilaste seas ei tulene halvemast psühholoogilisest kohanemisest ühiskonnas ega tunnetatud etnilisest diskrimineerimisest. Vaid 7% Narva vene koolide õpilastest tunnetas etnilist diskrimineerimist Eesti ühiskonnas ning sellelgi puudus seos nende õpilaste narkootikumide tarvitamise määraga.⁷³

Narkoennetuse puhul keskendutakse maailmas sihtkogukondadele või -rühmadele, nagu tundlikud linnatsoonid (immigrantide elupiirkonnad), haridusliku prioriteediga tsoonid (nt kooliümbrus), teatavatele rahvusrühmadele, tundlikele perekondadele (ainete tarvitamine toimub suures osas perekonniti) või mõnedes riikides ka kõikidele sotsiaalselt ebasoodsates oludes perekondadele.⁷⁴ Tallinna oludesse üle kantuna tähendaks see narkoennetuse suunitlemist mitte-eesti koolidele ja linnaosadele. Kuna eesti koolinoored tarvitavad üha rohkem narkootikume, ei või neidki jätta tähelepanuta.

Alaealised narkootikumidega katsetajad ning vahelejääjad on sihtrühm, millele suunatud teenuste arendamisse riik peab panustama. Oluline on senisest suuremat tähelepanu pöörata alaealiste nõustamise ning ravile suunamise teenuste arendamisele. Varakult sekkudes ning noortele asjakohast nõu ja abi pakkudes on võimalik saavutada, et narkootikumidega katsetajatest ei kasva sõltlased ja/või kurjategijad.

Narkomaania ning narkomaania koos nakkushaigustega moodustavad ühiskonna oleviku ja eriti tuleviku jaoks probleemetekitava ja surmatoova kompleksi. Tallinnas need probleemid võimenduvad: suure linna tihelolek, kaubandus-, transpordi-, eriti transiidikeskuseks olemine loob uimastite ja teatud nakkushaiguste levikuks soodsamad tingimused kui Eestis keskmiselt.

4.3.4. HIVi levik

Üldtuntud on narkomaania ja HIVi seos. Süstivate narkomaanidega seotud terviseprobleemiks number üks on peamiselt mitte-eestlaste seas leviv HIV-epideemia. Eestis oli 2008. aastal u kolmveerand süstivatest narkomaanidest HIV-positiivsed.

Senini ei ole riik HIV-vastases võitluses otsustavat pööret saavutanud. Selle kümnendi algul loodeti valitsusprogrammis HIVi leviku pidurdumist 2006. aasta lõpuks. Praeguse, Andrus Ansipi valitsuse koalitsioonileping lubab vähendada nakatumist aastaks 2015 *euroopalikule* tasemele. Viimasel kolmel aastal on HIV-nakkusjuhtude arv püsinud stabiilsena.

⁷³ Eesti ühiskonna lõimumisstrateegia 2008-2013. Tööversioon avalikuks aruteluks. 25.01.2007.

⁷⁴ Uimastiprobleemide olukord Euroopas 2007. Aastaaruanne. Euroopa narkootikumide ja narkomaania seirekeskus. Luxembourg. Vt www.eusk.tai/failid/Aastaaruanne2007.pdf.

Samas on Eestis uute HIV-juhtude arv miljoni elaniku kohta Euroopa kõrgeim - 2006. aastal 497,1. Üle 200 uue HIV-juhu miljoni elaniku kohta oli 2006. aastal neljas riigis: peale Eesti Ukrainas (288,3), Venemaal (271,1) ja Portugalis (205,0).⁷⁵ 2007. aastal oli Eestis HIV-juhtude arv miljoni elaniku kohta vaid pisut väiksem kui aasta varem - 471,8.

Mis puutub AIDS-i, siis 2006. aastal diagnoositi seda Eestis ühe miljoni elaniku kohta alla 30 juhu (23,8). Üle 30 juhtumi diagnoositi AIDS-i 2006. aastal Ukrainas (98,6), Portugalis (65,8), Hispaanias (35,0) ja Gruusias (30,2). Eestis 2007. aastal juhtumite diagnoosimine kahekordistus - 42,5 juhtumit miljoni elaniku kohta.

Eesti on HIVi nakatumise ja viimasel ajal ka AIDSi suremise kõrge taseme tõttu jätkuvalt Euroopa must lammas.

2006. aasta lõpu seisuga oli Eestis registreeritud kokku 5 731 HIV nakkusjuhtu⁷⁶, 2007. aastal lõpu seisuga 6 364 juhtu⁷⁷ ja 2008. aasta lõpus 6 909 juhtu⁷⁸. Seisuga 17.07.2009 oli 2009. aastal lisandunud 228 uut juhtu.

Aastal 2007 lisandus 633 uut nakatunut (374 meest ja 258 naist) ja 57 inimest põdes AIDSi. 2008. aastal diagnoositi uusi nakatunuid mõnevõrra vähem - 545 (315 meest ja 230 naist). Nagu tabelist 4.12 näha, on HIVi nakatumine Eestis 2001-2008 küll vähenenud, kuid järsku langust pole toimunud. Pole ka vähenenud Tallinna osakaal HIVi nakatunute arvus, see kõigub juba aastaid 35% ja 42% vahel. Tabelist 4.12 selgub, et aastail 2005 ja 2006 hakkas HIV levima Ida-Virumaalt ja Tallinnast mujale Eestisse, kuid 2007. aastal üle-Eesti laienemine pidurdus.⁷⁹

Nakkushaiguste, sh HIVi geograafilist hajumist üksikutest nakkuskeskustest laiali üle maa täheldatakse ka mujal maailmas ning Eestis seisab see veel ees. Tabelist 4.12 ja jooniselt 4.5 on aga selgesti näha, et Tallinn ning Ida-Virumaa on jätkuvalt kaks peamist uute HIV-juhtude registreerimise piirkonda. Ida-Virumaa suurim HIVi keskus on Narva, kus diagnoositi 2008. aastal 160 uut juhtu, ülejäänud piirkonnas aga 123. Kui aga arvutada uute HIV-juhtude arvu 100 000 elaniku kohta, siis esines 2007. aastal Ida-Virumaal kokku 182 ja Tallinnas 69 juhtu.⁸⁰

75 HIV, AIDS ja seotud nakkused arvudes. Seisuga 31. detsember 2007. aasta. TAI.

76 Kristi Rüütel, Lillia Lõhmus. HIV-nakkus ja AIDS arvudes 2006. TAI. Vt ka Riiklik HIV ja AIDS-i strateegia aastateks 2006-2015.

77 Agnes Kuus (2008). Võitluses HIViga tuleb jääda valvsaks. Postimees.ee, 3.05. Artikli juures on graafik nakatumise statistikaga 2000-2007. Tervise Arengu Instituudi HIVi ekspert Aljona Kurbatova väidab selles artiklis, et kuigi Eesti on 2000. aastast kogunud üht tõsisematest nakatumispuhangutest Euroopas, levib viirus endiselt peamiselt noorte venekeelsete meessoost uimastisüstitajate seas Tallinnas ja Ida-Virumaal ning tõendeid epideemia laienemisest ei ole. Ka naiste seas on uute HIV-juhtude arv jäänud mitme aasta jooksul samale tasemele ning kuigi nad on nakkuse saanud seksuaalsel teel, on Kurbatova sõnul tõenäoline, et need on valdavalt süstivate narkomaanide seksuaalpartnerid.

78 Tervisekaitseinspeksiooni andmed.

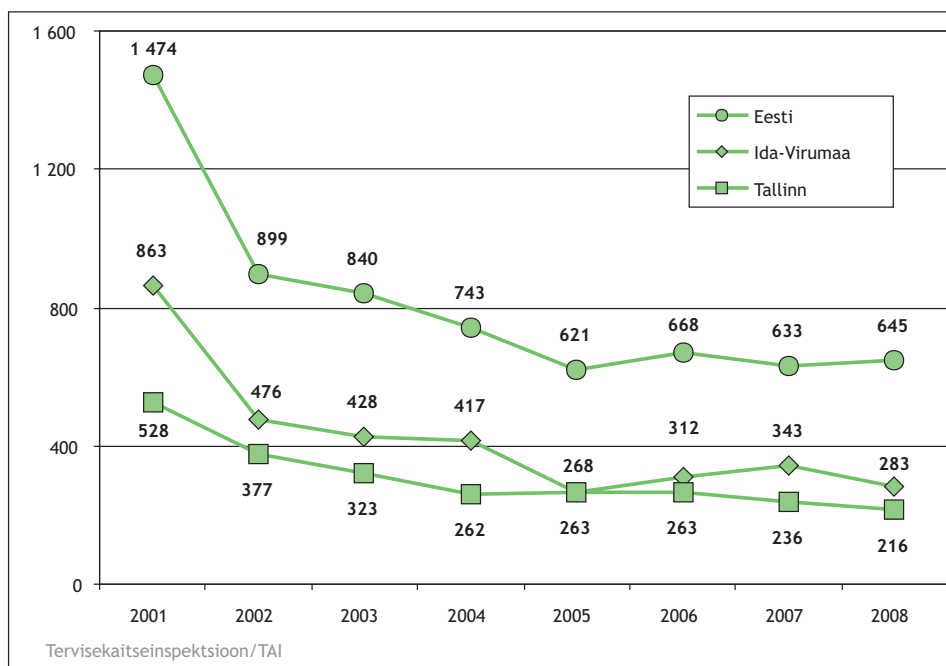
79 HIV, AIDS ja seotud nakkused arvudes. Seisuga 31. detsember 2007. aasta. TAI. 2008. aasta Eestis diagnoositud HIV-positiivsed. <http://www.tervisekaitse.ee/>

80 Kristi Rüütel, Anneli Uusküla (2008). Kas on midagi uut HIV-nakkuse valdkonnas? Lühiülevaade HIV-nakkuse olukorrast Eestis. Eesti Tervisekaitse Seltsi 54. konverentsi "120 aastat sanitaarkontrolli Eestis" ettekannete kogumik. Tallinn, lk 105-107.

Tabel 4.12. Registreeritud uusi HIV-juhtumeid Eestis, Tallinnas ja teistes Eesti piirkondades, 2001-2008

	Arv 1 milj el. kohta	Eesti		Tallinn		Muu Harjumaa		Ida-Virumaa		Muu Eesti	
		Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%
2001	1 080,5	1 474	100	528	35,8	56	3,8	863	58,5	27	1,8
2002	661,7	899	100	377	41,9	22	2,4	476	52,9	24	2,7
2003	620,6	840	100	323	38,5	39	4,6	428	51,0	50	5,9
2004	567,8	743	100	262	35,3	25	3,4	417	56,1	39	5,2
2005	474,6	621	100	263	42,4	15	2,4	268	43,2	75	12,1
2006	497,1	668	100	263	39,4	12	1,8	312	46,7	81	12,1
2007	471,8	633	100	236	37,3	13	2,1	343	54,2	41	6,5
2008	x	545	100	216	39,6	14	2,6	283	51,9	32	5,9
Kokku/keskmine	x	6 423	100	2 468	38,4	196	3,0	3 390	52,8	369	5,7

Tervisekaitseinspeksioon/TAI

Joonis 4.5. Uute HIV-juhtude arv Eestis, sh Tallinnas ja Ida-Virumaal 2001-2008

Esmajuhtude arv 100 000 elaniku kohta oli 2007. aastal Narvas ja Kohtla-Järvel neli korda suurem kui Tallinnas. Tallinna kohta oletatakse, et seal on nakatumise tase kõrgem, kui arvud näitavad. 2006. aastal pakuti ajakirjanduses nakatunute hulgaks u 4500-5000 inimese ringis e 1,3% rahvastikust. Kui oletada, et ainult 75% HIVi nakatunuist on mitte-eestlased, siis Tallinnas on selles populatsioonis nakatunuid ligikaudu 2,1%.

Kuna kõik riskisituatsioonis olnud inimesed pole pöördunud testima, siis võib tegelik HIVi nakatunute arv olla Eestis vähemalt kaks korda suurem, seega 12 000-13 000. See moodustab Eesti rahvastikust 0,9-1,0%. 2008. aastal arvatakse, et Eestis on HIV-positiivseid 1,3-1,5% kogu täiskasvanud elanikkonnast. Kuid nt Narvas, kus elab vaid 3-5% eestlasi, peetakse viirusekandjaks juba iga kaheteistkümnendat noort.⁸¹

Ülaltoodud arvud ja protsendid HIV-nakatunute rahvuse kohta on oletuslikud. HIV-nakatunute, nagu ka narkomaanide rahvuskoosseis ei ole täpselt teada, sest selliste andmete kogumist võib pidada diskrimineerivaks. Pealegi on tegu haigusega ning mistahes haiguste põdemine on inimese eraasi. Millises sotsiaaldemograafilises lõikes HIV-nakkuse saanute andmeid peaks koguma, pole arutamises, sest Euroopa vastavad organisatsioonid koguvad infot ühtse malli kohaselt. Selle tulemusena on üksikasjalikult teada nähtuse levimus soo, vanuse, elukohapiirkonna, HIVi nakatumise teede, kuid mitte rassi ja rahvuse järgi.⁸²

2007. aastal testiti Eestis HIVi suhtes 131 513 isikut, kellest 633 (0,5%) olid HIVi nakatunud. Mis puutub HIV-testi tegemisse, siis on mitte-eestlased rohkem testimas käinud, seda kinnitavad mitmed allikad.⁸³ TAI 2008. aasta tervisekäitumise uuringus⁸⁴ oli ka küsimus HIV-testi teinute jaotuse kohta. Tulemused olid sellised:

Eesti	Tallinn	Eestlane	Mitte-eestlane	Sünnikoht Eesti	Muu riik
10,7	14,9	9,1	14,4	10,8	9,7

Andmetest selgub, et tallinlased ja mitte-eestlased testivad end rohkem kui kogu Eesti elanikud ja eestlased.

Eestis on naiste osakaal HIV-nakkusjuhtude hulgas aasta-aastalt kasvanud: 2000. aastal oli nakatunutest naised 20,0%, 2003. aastal 27,9%, 2007. aastal 40,8% ja 2008. aastal 42,2%. Aastas registreeritud HIVi nakatunud rasedate arv püsib viimastele aastail stabiilsena (120-130 naist; 2000. aastal oli nakatunud rasedaid 13). U 40-45% nakatunud rasedatest saab oma HIVi-staatusest teada alles seoses rasedusega. Viimastel aastatel on HIVi nakkuse saanud naistel valdavalt sündinud terved lapsed, ainult 5% lastest on HIV-positiivsed. 2006. aastal oli HIVi levimus Ida-Viru rasedate seas 2,1%, Tallinnas 0,4%.⁸⁵

81 Epideemia aga ainult levib. Juhtkiri. EPL Online, 31.07.2008.

82 Eesti kohta vt täpsemalt: Raport narkoolukorrast Eestis 2008. aastal (2007. aasta andmeil). Eesti: Uus areng, suundumused ja süvainformatsioon valitud teemadel. Riiklik raport EMCDDA-le REITOXi riiklikult narkoteabekeskuselt. 2008. HIV, AIDS ja seotud nakkused arvudes. Seisuga 31. detsember 2007. aasta. TAI.

83 Liilia Lõhmus, Aire Trummal (2007). Op cit.

84 Mare Tekkel, Tatjana Veideman, Mati Rahu (2009). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2008. TAI. Tallinn.

85 Kristi Rüütel, Anneli Uusküla (2008). Op cit, lk 107.

Uute HIV-nakkusjuhtude arv on vähenenud 15-19aastaste ja ka 20-24aastaste seas, ehkki neid on uute juhtumite seas jätkuvalt väga palju, kuid kasvama on hakanud nakkusjuhtude avastamine eakamate vanusrühmades.⁸⁶ Uutest HIV nakkuse juhtudest oli alla 25aastastel 2001. aastal 78%, 2007. aastal 38%.⁸⁷

Vanglates on HIVi nakatunute osakaal eriti kõrge. 2004. aastal oli Eesti vanglates 584 ja 2005. aastal 578 HIV-positiivset. 2005. aastal Eestis avastatud kõikidest esmastest HIV-positiivsetest diagnoositi 19% vanglates.^{88, 89} 2007. aastal tuvastati Eestis 633 uut nakatunut, 11% neist olid kinnipeetavad.⁹⁰ HIV-positiivseid kinnipeetavaid oli Eesti vanglates 2007. aasta lõpus 489, Tartu vanglas oli 2008. aasta märtsis 102 HIV-positiivset.⁹¹ Kinnipeetavate seas on uute HIV-nakkusjuhtude arv aastate lõikes vähenenud. Kinnipeetute osakaal aasta jooksul tuvastatud nakatunute hulgas on vähenenud kümnendikuni.⁹²

Viidatud vangla-aastaraamatu ja TAI statistika andmeid ümber arvutades selgub, et kinnipeetavaist on HIVi nakatunud vähemalt 13-14%. Tõenäoliselt on see protsent kõrgem, sest kui inimene ikka ei taha, siis ei saa isegi vanglas kedagi testima sundida. Vanglas kinnipeetavate rahvuskoosseisu kohta on teave olemas: u 45% neist on eestlased. Märkimist väärrib, et kinnipeetavatest üle veerandi on pärit Tallinnast ja mujalt Harjumaaalt. Vanglas kinnipeetavatest asus 2007. aastal 75% ulatuses Tallinna ja Harjumaa vanglates. Vanglast vabanemisel ei sõida suur osa neist mitte kodukohta tagasi, vaid jääb/suundub Tallinna. Järelikult on vanglast vabanenu Tallinna jaoks üks potentsiaalne HIVi leviku allikas, aga ka leviku ennetamise kontingent.

HIV/AIDSi ennetus vanglates toimub vastavalt riiklikule HIV/AIDSi strateegiale, välja töötatud aastateks 2006-2015. Kõigis vanglates on olemas HIVi diagnostika esmalaborid, toimib vabatahtlik testimine/nõustamine, mida viivad läbi tervishoiutöötajad, kes on eelnevalt läbinud asjakohase koolituse. Koolitus toimus Maailma Terviseorganisatsiooni programmi alusel. 2004.-2005. aastal viidi vanglates läbi koolitusi HIV/AIDSi jt sugulisel teel levivate haiguste ennetamise teemadel nii vangla personalile kui kinnipeetavatele. Tagatud on ühekordsete kaitsevahendite ja desinfektsioonivahendite kättesaadavus nii kinnipeetavatele kui personalile. 2005. aastal hakati riskirühma kuuluvaid kinnipeetavaid vaktsineerima B-viirushepatiidi vastu.⁹³

86 HIV, AIDS ja seotud nakkused arvudes. Seisuga 31.detsember 2007. aasta. TAI.

87 Kristi Rüütel, Anneli Uusküla (2008). Op cit, lk 106.

88 Eesti vanglasüsteemi ja kriminaalhoolduse aastaraamat 2006. Tallinn 2006, lk 38.

89 Kristi Rüütel, Liilia Lõhmus (2006) Op cit.

90 Raport narkoolukorrast Eestis 2008. aastal (2007. aasta andmeil). Eesti: Uus areng, suundumus ja süvainformatsioon valitud teemadel. Riiklik raport EMCDDAle REITOXi riiklikult narkoteabekeskuselt. 2008.

91 Aime Jõgi (2008). Justiitsministeerium salastas vangide seksi uuringu. Tartu Postimees, 20.03.

92 HIV, AIDS ja seotud nakkused arvudes. Seisuga 31.detsember 2007. aasta. TAI.

93 Samas, lk 16, 38 ja 39.

Kolmandik uutest HIVi nakatumise juhtudest on tuvastatud AIDSi nõustamiskabinettides. Viimastes tuvastatud uute HIV-juhtude seas on pooled süstivad narkomaanid.⁹⁴

Kuigi Eestis ei ole eraldi andmeid süstivate narkomaanide kohta, on uimastite süstimine endiselt põhiline HIVi edasikandumise viis.⁹⁵ 2006. aastal olid enam kui pooled viirusekandjad süstivad narkomaanid ja nende seksuaalpartnerid. 2007. aasta andmetel oli süstivatest narkomaanidest Tallinnas 55% ja Kohtla-Järvel 70% HIV-nakkuse kandjad.

HIV-nakkus levis algsest koldest Narvas edasi teistesse Kirde-Eesti linnadesse ja siis Tallinna peamiselt mitte-eesti meestest nakkuskandjate - narkomaanide ning homoseksuaalide - kaudu, nii levib HIV-nakkus üle Tallinna ja üle Eesti üha rohkemate eestlaste, mittesõltlaste, heterote ja naiste sekka.

Süstlavahetuspunktid ja madala läve keskused tegelevad HIV ennetusega süstivate narkomaanide seas ja suunavad neid edasi teiste teenuste juurde. Valdav enamus süstlavahetuse klientidest on venekeelsed.

Süstivate narkomaanide ja homoseksuaalide⁹⁶ kõrval on oluliseks riskirühmaks HIVi levikul prostitutsiooni kaasatud inimesed. 2007. aasta uuringu andmeil oli prostitutsiooni kaasatud naistest 7,6% viirusekandjad.⁹⁷ Kuigi kõigi institutsioonide jaoks usaldusväärsed andmed puuduvad, näitavad prostitutsiooni kaasatu-tele HIVi ja AIDSi ennetusteenusel osutavate tugikeskuste klientide andmed, et ligikaudu 80% prostitutsiooni kaasatutest on mitte-eestlased.⁹⁸ Mõne eksperdi andmeil ulatub mitte-eesti prostituutide osakaal 90%ni.⁹⁹ On sümptomaatiline, et 31%le tavalistest venelannadest, kes sattusid uuringu *Eesti naiste tervis* (2007) valimisse, oli tehtud ettepanek suguühteks raha/majanduslike hüvede eest ning nad keeldusid (eestlannad 16,5%). 6% venelannadest, kellele tehti sama ettepanek, nõustusid (eestlannad 2,5%). Ülejäänutele sellist ettepanekut ei olnud tehtud. Ostetav seks näib rahvuse järgi (ülaltoodud andmete valguses) tugevamini seostuvat mitte-eestlastega.

Uueks tõsiseks probleemiks Eestis on kõrge suremus AIDSi, mis osaliselt tuleb sellest, et HIVi nakatunud inimesed jõuavad liiga hilja arsti juurde. Aastatel 2000-2007 AIDSi diagnoosi saanud patsientidest 43,6%l avastati HIV vähem kui

94 HIV, AIDS ja seotud nakkused arvudes. Seisuga 31.detsember 2007. aasta. TAI.

95 Uimastiprobleemide olukord Euroopas 2007. Aastaaruanne. Euroopa narkootikumide ja narkomaania seirekeskus. Luxembourg, lk 79. Vt www.eusk.tai/failid/Aastaaruanne2007.pdf.

96 Väidetavalt on meestega seksivad mehed Lääne-Euroopas ja paljudes USA ning Kanada linnades peamiseks riskifaktoriks, sest HIVi levimus nende seas on 10-20%. Mitmed katsed hinnata HIVi levikut Eesti meeshomoseksuaalidel on ebaõnnestunud. Vt Kristi Rüütel, Anneli Uusküla (2008). Op cit, lk 105.

97 Kristi Rüütel, Anneli Uusküla (2008). Op cit, lk 105-106.

98 Eesti ühiskonna lõimimisstrateegia 2008-2013. Tööversioon avalikuks aruteluks. 25.01.2007

99 Intervjuud ekspertidega prostitutsiooni teemadel 2007. aasta suvel, intervjuueeris Tiina Raitviir. Vt Vaikijate hääled 2. Raamat naiste seksuaalsest kuritarvitamisest. Koostanud Helve Kase, Iris Pettai. EQUAL projekt, EAÜI. Tallinn. 2008.

12 kuud enne AIDSi diagnoosimist.¹⁰⁰ Probleem on kõige suurem süstivate narkomaanide puhul, kes ei pöördu vähese informeerituse ja vähese huvi tõttu oma tervise vastu õigel ajal ravile.

Kuidas saab tavaline inimene hoida end HIVi nakatumast? Milliseid teadmisi peab omama ning kuidas tuleb käituda, et seda ei juhtuks? Iga teine ELi kodanik mõnab, et ta kasutab HIV-nakkuse vältimiseks seksuaalsuhetes ettevaatusabinõusid. Ootuspäraselt on noored ettevaatlikumad: 15-24aastastest 71% kasutab kaitsevahendeid. Sama tendents ilmneb ka kõrgema haridustaseme ja linnaelanike puhul. Eestis kasutavad ettevaatusabinõusid 56% kodanikest, Soomes 49%, Lätis 38% ja Leedus vaid 34% kodanikest. Iga teine ELi ja ka Eesti kodanik püüdleb võimalikule AIDS-i ohule mõeldes stabiilsema partnerlussuhte poole. Sellega asetub Eesti 25 ELi riigi seas 7. kohale.¹⁰¹

Tuleviku seisukohalt on elulise tähtsusega noorte inimeste teadmised HIVi levikuteedest ning tolerantsus nakatunute suhtes (vt tabel 4.13).¹⁰²

Tabel 4.13. HIV: teadmised levikuteedest ja tolerantsus nakatunute suhtes rahvuse ning noorte inimeste vanusrühmade järgi Eestis 2007. aastal, %

Vanusrühm	Eestlane	Mitte-eestlane
Omatakse korrektseid teadmisi HIVi levikuteedest		
kuni 13	7,0	4,1
14-15	23,8	16,8
16-18	35,7	23,6
19-24	34,4	34,7
25-29	42,3	30,4
Ei ole ekslikke arusaamu HIVi levikust olmekontaktides		
kuni 13	7,4	4,6
14-15	28,4	20,3
16-18	45,7	38,2
19-24	49,1	34,4
25-29	55,5	35,6
HIVi nakatunutesse tolerantselt suhtujad		
kuni 13	8,0	3,2
14-15	30,2	19,9
16-18	45,5	26,7
19-24	40,7	34,0
25-29	48,1	33,3

TAI

100 Raport narkoolukorrast Eestis 2008. aastal (2007. aasta andmeil). Eesti: Uus areng, suundumused ja süvainformatsioon valitud teemadel. Riiklik raport EMCDDAle REITOXi riiklikult narkoteabekeskuselt. 2008.

101 Võimalik HI-viiruse ja AIDSi oht on muutunud inimesed ettevaatlikumaks. Eurobaromeeter. <http://www.emor.ee/arhiiv.html?id=1669>

102 Liilia Lõhmus, Aire Trummal (2007). HIV-i teemaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas. Uurimisraport 2007. TAI. Tallinn.

Tabelist torkab silma, et vanemaks saades tuleb noortel inimestel ka asjakohaseid teadmisi juurde ning et kõikide näitajate ja peaaegu kõikide vanusrühmade osas olid eestlaste teadmised ja tolerantsus suuremad kui mitte-eestlastel. Uurimistöö tegijad märgivad ka, et varasematel aastatel on teadmised HIVist olnud paremad, kui need olid 2007. aastal.

Mitte-eesti noortel oli suurem infovajadus tõeste teadmiste järele, ja seda juba 2003., 2005. ja ka 2007. aasta uurimuse järgi. Kõik see näitab, et mitte-eesti koolinoored ei saa kooli või muude ametlike kanalite kaudu juba aastaid neile eluliselt vajalikku informatsiooni, mis sellest, et seni on just mitte-eestlased olnud rohkem ohustatud. Uurimus selgitas ka välja, et kõige rohkem infot vajavad Kirde-Eesti ja seejärel Harjumaa (sh Tallinn) noored.

Mitte-eestlaste seas on rohkem neid, kes usuvad, et nakatunud on selles ise süüdi, või et HIVi nakatumine on ainult homoseksuaalide või ainult narkomaanide probleem. Mitte-eestlaste oluliselt väiksem tolerantsus võib tulla väärasaamast, nagu võiks nakkus levida olmekontaktide kaudu jms. Piirkondlikult paistavad ebatolerantsusega silma just Ida-Virumaa noored.

Mitte-eestlastest noored alustavad seksuaalelu veel nooremalt kui eestlased. Kõikides vanusrühmades suhtuvad eestlased kondoomi kasutamisse positiivsemalt kui mitte-eestlased, Harjumaa noored positiivsemalt kui Ida-Virumaa noored. Seksuaalne riskikäitumine on samuti omasem mitte-eestlastele. Suurel määral on riskikäitumine seotud uimastite kasutamisega ja selles osas on eestlaste ja mitte-eestlaste erinevused vähenemas. Uuringust *Eesti naiste tervis* saadi teada, et vene emakeelega 16-44aastased naised on koolis saanud eestlastest vähem seksuaalharidust: 29% vene vastajatest ja 15% eesti vastajatest väitis, et pole koolis üldse saanud seksuaalharidust, kuigi oleksid seda soovinud. 7% vene- ja 3% eestikeelseid vastajaid märkis, et nad pole seksuaalharidust saanud ja ei oleks ka tahtnud.¹⁰³

4.4. Tervis enesehinnangu järgi

Tervise enesehinnang ja riskikäitumine

Tervise enesehinnangud on ja jäävad subjektiivseiks. Enamasti võivad need jämedates joontes kokku langeda meditsiinilise tervisehinnanguga.¹⁰⁴ TAI 2006. ja 2008. aasta tervisekäitumise uuringute¹⁰⁵ ning teistegi uuringute puhul lähtutaksegi sellest eeldusest.

¹⁰³ Kai Part jt (2007). Op cit.

¹⁰⁴ Inimese omapoolset tervisehinnangut, teavet haigusele diagnoosi panemise või haiguse ravimise kohta vms tuleb võtta subjektiivse tõena. Nt inimese rahulolu enese tervisega mõjutab peale isikliku tervise veel palju muud, ka äsjane tüli abikaasaga või pronksöduuri teisaldamine. Selliste tervisenäitajate analüüsilgi pole olulised mitte konkreetsed arvud ja nende komakohad, vaid pigem tendentsid.

¹⁰⁵ Tatjana Veideman, Mare Tekkel (2007). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2006. TAI. Tallinn. Mare Tekkel, Tatjana Veideman, Mati Rahu (2009). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2008. TAI. Tallinn.

Tabelist 4.14¹⁰⁶ selgub, et aastail 2006-2008 inimeste tervis nende enesehinna järgi paranes. Tallinnas on võrreldes kogu Eestiga rohkem inimesi, kes hindavad oma tervist heaks või üsna heaks (2006. aastal 52%; Eestis keskmiselt 46,6%; 2008. aastal 53,8%, Eestis keskmiselt 50,7%), samuti on Tallinnas vähem neid inimesi, kelle igapäevategevus on viimase 6 kuu jooksul olnud terviseprobleemide tõttu tugevalt piiratud. Tallinlaste terviseolukord on aga halvem või Eesti elanikega samasugune, kui seda mõõta inimeste osakaaluga, kel on pikaajalised terviseprobleemid. 2006. aastal oli Tallinnas viimase 30 päeva jooksul talumatu stressi all kannatajaid keskmisest rohkem, kuid 2008. aasta andmed viitavad sellele, et talumatus stressi olevaid ja masendunud/õnnetuid inimesi on Tallinnas vähem kui kogu Eestis.

Riskikäitumist on nii Eestis kui Tallinnas aastail 2006-2008 üldse vähemaks jäänud. Tallinna erand on autojuhtimine alkoholi tarvitanult, see on vaadeldaval ajavahemikul isegi veidi kasvanud, ehkki selle näitaja väärtus on 2008. aastal pisut väiksem kui kogu Eestis. Inimeste endi esitatud andmete järgi on 10-11% neist alkoholi tarvitanult autot juhtinud - seda on tõesti väga palju. Tervist ohustavat riskikäitumist harrastavad tallinlased siiski enamiku näitajate osas harvem kui kogu Eesti elanikud, va helkuri kasutamine pimedal ajal.

Tabel 4.14. Tervise enesehinnang ja riskikäitumine elukoha, rahvuse ning sünnikoha järgi 2006. ja 2008. aastal, %

	Eesti	Tallinn	Eestlane	Mitte-eestlane	Sünnikoht	
					Eesti	Muu riik
2006						
Terved Praeguse tervise enesehinnang hea/üsna hea	46,6	52,0	49,2	4,2	48,7	35,7
Viimase 12 kuu jooksul töölt/koolist mitte ühtegi päeva puudunud	53,1	51,9	54,6	50,1	52,4	57,5
Haiged Pikaajalise terviseprobleemiga vastajad	46,3	48,0	44,4	50,2	44,6	55,0
Viimase 6 kuu jooksul igapäevategevust tugevalt piiranud terviseprobleemi olemasolu	8,9	7,3	9,7	7,2	8,8	9,2

106 Samas.

	Eesti	Tallinn	Eestlane	Mitte-eestlane	Sünnikoht	
					Eesti	Muu riik
Stressis						
Viimase 30 päeva jooksul rohkem kui tavaliselt/ talumatus stressis olnud	17,3	18,8	18,5	14,9	18,1	13,2
	5,9	4,6	6,7	4,3	6,4	3,3
Viimase 12 kuu jooksul enesetapust mõelnud						
Riskikäitumise harrastajad	12,8	9,7	14,0	10,0	13,4	9,0
Alkoholi tarvitanult autot juhtinud	45,5	37,8	37,0	57,8	39,2	76,0
Mitte kunagi kondoomi kasutanud	37,9	23,2	47,3	18,7	41,3	21,4
Peaaegu alati helkurit kasutanud	90,3	92,1	90,3	90,2	90,1	91,1
Juhina peaaegu alati turvavööd kasutanud						
2008						
Terved	50,7	53,8	54,1	42,7	54,0	29,7
Praeguse tervise enesehinnang hea/üsna hea						
Viimase 12 kuu jooksul töölt/koolist mitte ühtegi päeva puudunud	49,4	48,1	48,8	50,7	48,9	52,1
Haiged	45,2	44,8	42,3	51,9	42,3	63,1
Pikaajalise terviseprobleemiga vastajad						
Viimase 6 kuu jooksul igapäevategevust tugevalt piiranud terviseprobleemi olemasolu	10,0	7,3	9,6	11,0	9,7	12,2
Stressis						
Viimase 30 päeva jooksul rohkem kui tavaliselt/ talumatus stressis olnud	14,9	12,8	19,3	4,8	16,2	7,4
masendunud/õnnetu olnud	21,9	19,9	22,1	21,5	22,0	21,9
Riskikäitumise harrastajad	11,5	10,6	11,4	11,7	12,0	6,7
Alkoholi tarvitanult autot juhtinud	41,6	33,8	39,3	46,1	37,8	65,1
Mitte kunagi kondoomi kasutanud	43,4	26,2	50,1	27,8	45,7	28,6
Peaaegu alati helkurit kasutanud	97,1	96,2	97,2	97,0	97,2	96,1
Juhina peaaegu alati turvavööd kasutanud	97,1	96,2	97,2	97,0	97,2	96,1

TAI

Olukord on keskmisega võrreldes halvem - 63,1.

Tervise enesehinnangu ja riskikäitumise rahvuserinevused on Eestis suuremad kui elukohaerinevused Tallinna ja kogu Eesti elanike võrdluses. Eestlaste ja Eestis sündinud inimeste tervis on mitte-eestlaste ja väljaspool Eestit sündinutega võrreldes enesehinnangu järgi otsustades palju parem. Praeguse tervise enesehinnang *hea/üsna hea* on kõige parem eestlastel ja Eestis sündinud inimestel (2008. aastal vastavalt 54,1% ja 54,0%), kõige halvem aga mitte-eestlastel (42,7%) ja väljaspool Eestit sündinutel (29,7%), vt tabel 4.14. Mitte-eestlastel ja mujal sündinutel on rohkem pikaajalisi terviseprobleeme.

Ka Faktum & Ariko 2008. aasta patsiendiuringu¹⁰⁷ andmed (vt 4.16) näitavad sama mis TAI tervisekäitumise uuringud: mitte-eestlased ja Eestist väljaspool sündinud inimeste tervisehinnang pole nii kõrge kui eestlastel ja Eestis sündinutel, peale selle tunnevad mitte-eestlased ja mujal sündinud end haigemana ja neil on pikaajalisi (kroonilisi) haigusi või igapäevaelu piiravaid terviseprobleeme rohkem.

TAI uuringu järgi tunnevad eestlased end mitte-eestlastest rohkem stressis ja masenduses olevat. Mida see täpselt tähendab, on raske öelda. Seni on stressis olevateks peetud just mitte-eestlasi ning nende kohanemiskustest tuleneva stressiga põhjendatud sagedasemaid enesetappe, tapmisi, narkomaaniat, eriti narkootikumide süstimist, välispõhjustel surmasid ja paljut muud. Asjaolu, et eestlased hindavad end rohkem stressis olevaks kui mitte-eestlased, ilmes nii 2006. kui 2008. aasta uurimusest. Ilmselt on põhjust asja lähemalt uurida.

Riskikäitumise seisukohalt eristab mitte-eestlasi ja mujal sündinuid kondoomi mittekasutamine ja helkuri mitte kandmine pimedal ajal. Vt tabel 4.14. Kondoomi mittekasutamise üheks peamiseks tulemuseks on mitte-eesti naiste abortide eriti kõrge tase.

Arstiabi kasutamine ja haigused

Selleks, et arstiabi kasutada saaks, peab omama ravikindlustust. Ilma ravikindlustuseta saab vaid vältimatut abi. Ravikindlustuseta inimeste osakaal aastail 2006-2008 vähenes, kuid ravikindlustuseta isikute suur hulk on ikkagi probleemiks.¹⁰⁸ TAI tervisekäitumise uuringute¹⁰⁹ andmeil oli 2006. aastal ilma ravikindlustuseta Eestis 9,1% ja Tallinnas 9,3% 16-64aastastest inimestest, 2008. aastal aga märksa vähem, vastavalt 7,4% ja 6,9%. Mitte-eestlastest oli 2008. aastal ravikindlustuseta 10,5% (2006. aastal 12,7%) ja eestlastest 6,1% (7,4%). Vt tabel 4.15. Rahvus või kodakondsus ravikindlustust ei mõjuta. Põhjused peituvad mil-

107 Patsiendi hinnangud tervisele ja arstiabile. Faktum & Ariko. Oktoober/november 2008. Tellija Haigekassa ja Sotsiaalministeerium. Tallinn. Selles uuringus küsitleti 1 521 15-74aastast inimest.

108 Ravikindlustust mitteomajate osakaal on erinevatel allikatel erinev. Raviga kindlustatud inimeste hulk ulatus 2006. aasta lõpul 95,1%ni. Vt Ain Aaviksoo, Gerli Paat (2007). Tervishoiuteenuste kättesaadavus. Sotsiaaltrendid 4. Statistikaamet. Tallinn. Ravikindlustamata isikute suur protsent võib küsitlusuuringute korral olla ka ebatäpne, võib-olla teatud hulk küsitlusele vastajaist lihtsalt ei tea enda kindlustustest või enda kindlustatutega võrdsustusest.

109 Tatjana Veideman, Mare Tekkel (2007). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2006. TAI. Tallinn. Mare Tekkel, Tatjana Veideman, Mati Rahu (2009). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2008. TAI. Tallinn.

leski muus, nt töösuhte iseloomus - *mustalt* töötamises, aastatepikkuses mitteaktiivsuses (ei õpi, ei tööta), ettevõtlusega mittetegelevate inimeste suures osakaalus, töötuses.

Tabel 4.15. Arstiabi kasutanute ja diagnoosi/ravi saanute jaotus elukoha, rahvuse ning sünnikoha järgi 2006. ja 2008. aastal, %

	Eesti	Tallinn	Eestlane	Mitte-eestlane	Sünnikoht	
					Eesti	Muu riik
2006						
Ravikindlustuseta vastajate jaotus	9,1	9,3	7,4	12,7	9,1	9,2
Viimase 12 kuu jooksul arstiabi kasutanud						
eriarsti vastuvõtul käinud	43,4	46,0	44,4	41,4	44,3	38,9
hambaarsti juures käinud	52,3	56,3	53,2	50,3	52,6	51,0
kiirabi kutsunud	6,7	5,7	6,0	8,1	6,1	9,2
haiglaravil viibinud	10,5	10,0	10,4	10,9	10,4	11,2
Viimase 12 kuu jooksul mõne haiguse diagnoosi/ravi saanud						
kõrgenenud veresuhkur/suhkrutõbi	5,1	5,8	3,8	7,8	4,3	9,5
kõrge vererõhk/kõrgvererõhktõbi	18,2	17,7	16,1	22,7	16,1	29,6
südamelihaseinfarkt	0,7	0,7	0,4	1,3	0,5	1,6
liigesehaigused	18,7	17,7	16,1	24,2	17,5	24,6
osteoporoos	2,1	1,8	1,7	3,1	1,8	3,8
mao-/kaksteistsõrmikuhaavand(id)	5,0	3,9	4,5	6,1	4,4	8,2
2008						
Ravikindlustuseta vastajate jaotus	7,4	6,9	6,1	10,5	7,5	7,1
Viimase 12 kuu jooksul arstiabi kasutanud						
eriarsti vastuvõtul käinud	49,1	53,1	49,6	47,8	49,4	47,3
hambaarsti juures käinud	54,4	56,1	55,2	52,5	54,7	52,0
kiirabi kutsunud	6,8	6,4	6,4	8,0	6,4	9,6
haiglaravil viibinud	11,0	10,4	11,0	10,9	10,7	13,0
Viimase 12 kuu jooksul mõne haiguse diagnoosi/ravi saanud						
kõrgenenud veresuhkur/suhkrutõbi	5,7	6,8	4,2	9,3	4,6	13,0
kõrge vererõhk/kõrgvererõhktõbi	17,4	18,7	14,4	24,2	14,5	35,3
südamelihaseinfarkt	0,5	0,4	0,4	0,6	0,3	1,5
liigesehaigused	20,1	20,5	17,4	26,4	17,6	35,8
osteoporoos	2,5	2,2	1,9	4,1	2,1	5,4
mao-/kaksteistsõrmikuhaavand(id)	5,2	4,5	4,5	6,9	4,5	9,8

TAI

Olukord on keskmisega võrreldes halvem - 35,8.

Üldine tendents on, et aastail 2006-2008 on inimesed hakanud rohkem arstiabi kasutama ja neil on diagnoositud/ravitud ka sagedamini pikaajalisi haigusi.¹¹⁰ Tallinlastel on diagnoositud/ravitud vähem haigusi kui Eesti elanikel tervikuna, kuid tallinlased käivad sagedamini arsti juures. Viimane on seletatav ühelt poolt paljude tallinlaste harituse ja valgekraelise ametiga, millega käib kaasas suurem püüd hoida oma tervist, kuid teiselt poolt arstiabi hea kättesaadavusega Tallinnas. Üldiselt aga erinevad kogu Eesti ja Tallinna arstiabi kasutamise ja haiguste põdemise arvnäitajad suhteliselt vähe. Rahvuslikud erinevused arstiabi kasutamises on vähenenud, ent mitte kõik erisused pole kadunud. Nt püsib läbi aastate seaduspärasus, et mitte-eestlased kutsuvad sagedamini kiirabi (vt tabelid 4.15 ja 4.16). Haiglaravil viibimise osas TAI uuringutes rahvuslikke erinevusi ei ole, va rahvusega seotud mujal sündinud inimeste rühm, kes vajab haiglaravi sagedamini. Faktum & Ariko uurimuse andmeil¹¹¹ viibivad mitte-eestlased haiglas sagedamini. Mitte-eestlastel diagnoositakse/ravitakse tihemini mitmesuguseid haigusi. Tabelis 4.15 esitatud krooniliste haiguste seas on ära toodud tüüpilised stressiindikaatorid, nt kõrgvererõhutõbi ja mao/kaksteistsõrmiku haavandid. Tabelist 4.16 selgub sama suunaga tendents - mitte-eestlased ja väljaspool Eestit sündinud inimesed külastavad eestlaste ja Eestis sündinutega võrreldes rohkem kardioloogi, oftalmoloogi, uroloogi ja gastroenteroloogi. Väljaspool Eestit sündinud inimeste üks halvema tervise ja sagedasema eriarstide külastamise põhjuseid on keskmisest kõrgem vanus.

Küsimusi võib tekitada tabelis 4.15 ära toodud viimase 12 kuu jooksul diagnoositud/ravitud haigused: kuidas on võimalik, et mitte-eestlased ja väljaspool Eestit sündinud inimesed on 1,5-2 korda eestlastest ja Eestis sündinud inimestest haigemad? Esiteks on antud uuringute andmetest välja valitud need haigused, mille rahvuserinevused on suured. Teiseks, mitte-eestlaste suurem osakaal on suurem ja oodatav keskmine eluiga lühem kui eestlastel. Kolmandaks koosneb väljaspool Eestit sündinud kontingent eakatest mitte-eestlastest, kelle tervist tõenäoliselt mõjutasid sellised tegurid nagu raske elu lapsepõlves sõjajärgse aja tingimustes ning Eestisse ümberasumise raskused. Nooremate vanusrühmade mitte-eestlased on valdavalt Eestis sündinud.

Tabeli 4.15 TAI andmeid võib kõrvutada tabeli 4.16 andmetega. Viimased on hangitud Faktum & Ariko poolt 2008. aasta sügisel üle-eestilise küsitluse käigus. See uurimus oli vähem suunitletud inimeste tervise ja rohkem arstiabi korralduse uurimisele.¹¹² Pisut teistsugune meetodika võimaldab käsitleda inimeste

110 Tatjana Veideman, Mare Tekkel (2007). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2006. TAI. Tallinn. Mare Tekkel, Tatjana Veideman, Mati Rahu (2009). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2008. TAI. Tallinn

111 Patsiendi hinnangud tervisele ja arstiabile. Faktum & Ariko. Oktoober/november 2008. Tallinn

112 Patsiendi hinnangud tervisele ja arstiabile. Op cit.

terviseolukorda ja -käitumist pisut teise nurga alt kui seda on teinud TAI oma standarduuringutes. Ometi nende kahe erineva organisatsiooni tehtud uuringute tulemused suures osas kattuvad.

Tabel 4.16. Tervise enesehinnang ja arstiabi kasutamine elu- ja sünnikoha ning rahvuse järgi 2008. aasta oktoobris/novembris, %

	Eesti	Tallinn	Eestlane	Mitte-eestlane	Sünnikoht	
					Eesti	Muu riik
Tervise seisundi hinnang						
väga hea või pigem hea	52	58	52	49	54	31
keskmine	36	34	35	39	35	49
pigem halb või väga halb	12	8	11	11	10	20
Jah, mul on pikaajaline (krooniline) haigus või terviseprobleem, mis on piiranud igapäevaelu						
	32	29	32	34	30	45
Käinud oma terviseprobleemidega viimase 12 kuu jooksul						
perearsti juures	70	65	70	71	69	80
eriarsti juures	47	54	46	51	46	56
hambaarsti juures	49	48	49	48	49	47
Käinud viimase 12 kuu jooksul perearsti juures kolm ja rohkem korda						
	29	25	29	30	27	38
Käinud viimase 12 kuu jooksul eriarsti juures kolm ja rohkem korda						
	17	18	17	18	17	19
Millise eriarsti juures viimati käis						
günekoloog	18	18	18	18	19	12
kardioloog	10	9	9	13	8	19
oftalmoloog	8	9	6	11	7	12
neuroloog	7	4	7	8	7	5
ortopeed ja traumatoloog	6	7	7	5	7	2
üldkirurg, kirurg	6	6	6	6	6	8
endokrinoloog	5	6	5	4	5	6
otorinolarüngoloog	5	7	4	5	5	2
uroloog	3	3	3	4	3	5
gastroenteroloog	3	4	3	4	3	7
Viibinud haiglas uuringutel või ravil	14	12	14	15	14	17
Kutsunud (teile on kutsutud) kiirabi	11	6	11	13	11	15
Õhtu- ja öötundidel või nädalavahetustel ootamatult tekkiva terviseprobleemi korral eelistab kutsuda kiirabi						
	37	35	34	43	35	49
Rahulolu perearstiga (viimase külastuse ajal)						
üldiselt rahul ja väga rahul	86	88	86	85	87	89
üldiselt ei jäänud rahule, ei jäänud üldse rahule	5	4	5	8	5	6
Rahulolu eriarstiga, kelle juures viimati käis						
üldiselt rahul ja väga rahul	88	88	91	82	90	85
üldiselt ei jäänud rahule, ei jäänud üldse rahule	8	7	7	12	9	10

Faktum & Ariko 2008

Olukord on keskmisest halvem - 12.

Faktum & Ariko 2008. aasta uuring heidab valgust uuele teemale - patsiendi rahulolule. Rahulolu perearstide ja eriarstidega on kõrge, eriti kõrge on rahulolu perearstiga. Eriarstiga on mitte-eestlased millegipärast märksa rahulolematumad, samas kui perearsti puhul rahvuslikke erinevusi peaaegu pole.¹¹³ Rahulolematuse põhjuste väljaselgitamiseks tuleks rakendada individuaalset lähenemist ja süvaintervjuu meetodit.

Eluviisi tervislikkus

Mis puutub tervislike eluviiside harrastamisele, sh värsket juur- ja puuvilja söömisel ning kehalisse pingutusse, siis on mitte-eestlased selles suhtes edumeelsemad (tabel 4.17)¹¹⁴. Tallinlaste mure kogu Eestiga võrreldes on väga vähenenud kehaline pingutamine. Kui aga vaadata üksikuid muid tervisliku eluviisi näitajaid nagu toiduõli ja pansoola kasutamine, siis mitte-eestlased käituvad tervistkahjustavamalt.

Tabel 4.17. Tervisliku eluviisi harrastajate/mitteharrastajate jaotus elukoha, rahvuse ning sünnikoha järgi 2006. ja 2008. aastal, %

	Eesti	Tallinn	Eestlane	Mitte-eestlane	Sünnikoht	
					Eesti	Muu riik
2006						
Toidu valmistamisel rasvainetest põhiliselt toiduõli kasutanud	92,2	90,4	93,0	90,4	92,7	89,5
Soolast põhiliselt pansoola kasutanud	10,5	12,0	13,5	4,3	11,8	3,6
Vähemalt 6 päeva nädalas värsket juurvilja söönud	21,8	25,7	18,7	28,5	21,0	26,0
Vähemalt 6 päeva nädalas värsket puuvilja/marju söönud	27,5	31,1	27,1	28,5	27,6	27,1
Päevas vähem kui 400 g köögi- ja puuvilja söönud	51,3	47,3	53,3	47,1	51,3	51,6
Rohkem kui kord nädalas tervisesportinud	30,9	30,6	32,1	28,2	31,8	26,2
Väga vähe kehalist pingutamist	33,7	38,7	34,8	21,4	34,6	28,7
Ülekaaluliste/rasvunute jaotus	46,4	42,7	45,0	47,2	43,1	58,9
2008						
Toidu valmistamisel rasvainetest põhiliselt toiduõli kasutanud	92,6	91,8	93,2	91,0	92,7	91,5

113 Patsiendi hinnangud tervisele ja arstiabile. Op cit.

114 Tatjana Veideman, Mare Tekkel (2007). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2006. TAI. Tallinn.

	Eesti	Tallinn	Eestlane	Mitte-eestlane	Sünnikoht	
					Eesti	Muu riik
Soolast põhiliselt pansoola kasutanud	12,4	13,3	16,1	3,7	13,4	5,8
Vähemalt 6 päeva nädalas värsket juurvilja söönud	20,4	26,0	16,3	30,2	19,1	28,6
Vähemalt 6 päeva nädalas värsked puuvilju/ marju söönud	30,7	36,9	30,0	32,3	30,2	32,3
Rohkem kui kord nädalas tervisesportinud	34,7	35,0	37,6	28,0	36,3	24,9
Väga vähe kehalist pingutamist	35,9	41,9	36,6	34,2	36,6	31,5
Ülekaaluliste/rasvunute jaotus	49,5	47,1	49,0	50,7	47,2	64,1

TAI

Olukord on keskmisest halvem - 64,1.

Toiduga seotud ohtudest tõstavad ELi kodanikud suhteliselt võrdselt esile mürgitusvõimaluse ja pestitsiidide/kemikaalide/toksiliste ainete riski. Neid küsimusi TAI uuringud ei käsitle. Kolmandana toob Eurostati uuring välja ülekaalulisusega seotud probleemid. Viimaste teadvustamisel isikliku terviseriskina on Eesti kodanikud ELis viimasel kohal. Samas on mure isikliku ülekaalulisuse pärast ELis tervikuna madal - ainult 17% ELi kodanikest tunnetab seda.¹¹⁵

Tabel 4.17 andmeil vaevab ülekaalulisus u pooli Eesti 16-64aastaseid, kuid mitte-eestlasi veidi ja väljaspool Eestit sündinuid palju rohkem. Tervisesporti teevad eestlased ja Eestis sündinud inimesed sagedamini.

115 Eestlased muretsevad ülekaalulisuse pärast vähem kui teised EL kodanikud. Eurobaromeeter. <http://www.emor.ee/arhiiv.html?id=1479>.

4.5. Peatüki kokkuvõte

Kahe peamise Euroopa rahvastele iseloomuliku surmapõhjuste rühma - vere-
ringeelundite haigused ja pahaloomulised kasvaja - suremuse poolest on Eesti
ja Tallinna eestlased ning mitte-eestlased suhteliselt sarnased. Kuid kolmanda
surmapõhjuste rühma - surmad välispõhjustel (õnnetusjuhtumid, mürgistused,
traumad) - osas on mitte-eestlaste suremus palju suurem. Suremus välispõhjus-
tesse on üks peamine tegur, miks mitte-eestlaste suremus on eestlaste omast
kõrgem.

Suremus haigustesse ja välispõhjustesse näitab seost rahvusega, nagu selgus
tabelist 4.1. Järgnevalt esitatakse seoseid surmapõhjuste vahel ühelt poolt ja
rahvusrühmade vahel teiselt poolt veel ülevaatlikumalt tabelis 4.18.¹¹⁶

Tabel 4.18. Kokkuvõte: surmapõhjusted rahvuse järgi

	Eesti		Tallinn	
	Eestlased	Mitte- eestlased	Eestlased	Mitte- eestlased
Kõik surmapõhjusted	+	-	+	-
Tuberkuloos	+	-	+	-
HIV-tõbi	+	-	+	-
Pahaloomulised kasvaja kokku	V	V	V	V
Mao pahaloomulised kasvaja	+	-	+	-
Hingamiselundite pahaloomulised kasvaja	+	-	+	-
Rinna pahaloomuline kasvaja	V	V	-	+
Eesnäärme pahaloomuline kasvaja	-	+	-	+
Lümfoid- ja vereleomekoe pahaloomuline kasvaja	-	+	-	+
Leukeemia	-	+	-	+
Suhkrutõbi	+	-	+	-
Alkoholist tingitud psüühika- ja käitumishäired	+	-	+	-
Närvisüsteemi ja tundeelundite haigused	-	+	-	+
Hüpertooniatõbi	+	-	+	-
Südame isheemiatõved	V	V	V	V
Äge müokardiinfarkt	+	-	+	-
Peaajuveresoonte haigused	V	V	+	-
Kõik hingamiselundite haigused	+	-	+	-
Kopsupõletik	+	-	+	-
Kõik seedeelundite haigused	+	-	+	-
Maksa alkoholitõbi	+	-	+	-

116 + olukord on parem, sest suremus on väiksem; - olukord on halvem, sest suremus on suurem; V olukord suremuse osas on enam-vähem ühesugune. Käesoleval juhul võrreldakse eestlaste surmade osakaalu eestlaste proportsiooniga rahvastikus. Kui eestlaste protsent kõigist surmadest sellesse haigusse on väiksem, kui seda on eestlaste osakaal Eesti või Tallinna rahvastikus (vastavalt 71% ja 55%), siis märgitakse lahtrisse + märk. Kui suremuse protsent mingisse haigusse on suurem kui eestlaste proportsioon rahvastikus, siis - märk.

	Eesti		Tallinn	
	Eestlased	Mitte-eestlased	Eestlased	Mitte-eestlased
Maksatsirroos	+	-	+	-
Kaasasündinud väärarendid	-	+	-	+
Klassifitseerimata seisundid, ebaselged sümptomid	+	-	-	+
Kõik välispõhjused (õnnetused, mürgistused jt)	+	-	+	-
Sõidukiõnnetused	+	-	+	-
Suitsu, tule ja leekide toime	+	-	+	-
Juhuslikud mürgistused	+	-	+	-
Alkoholimürgistus	+	-	+	-
Ebaselge tahtlusega sündmus	+	-	+	-

Surmapõhjuste rühma *suremus välispõhjustesse* kuuluvad ka enesetapud ja tapmised (rüüded), viimaste rahvust määratakse ohvrite rahvuse järgi (tabel 4.19).¹¹⁷

Tabel 4.19. Kokkuvõte: enesetapp ja tapmine (rüüde) surmapõhjusena rahvuse järgi

	Eesti		Tallinn	
	Eestlased	Mitte-eestlased	Eestlased	Mitte-eestlased
Enesetapp surmapõhjusena, kokku	+	-	+	-
Enesetapp surmapõhjusena, mehed	+	-	+	-
Enesetapp surmapõhjusena, naised	+	-	+	-
Enesetapusuremuse muutumine	V	V	V	V
Rüüde surmapõhjusena, kokku	+	-	+	-
Rüüde surmapõhjusena, mehed	+	-	+	-
Rüüde surmapõhjusena, naised	V	V	V	V
Suremuse muutumine rüüde tagajärjel	V	V	V	V

Mitte-eestlased sooritavad sagedamini surmaga lõppenud enesetappe ja satuvad sagedamini tapmise ohvrisk. Nii enesetappude kui tapmiste sagedus on sel kümnel aastal pidevalt vähenenud.

Narkoainete kasutamine ja HIVi levik on Eestis rahvusrühmade järgi niisugune (tabel 4.20):

¹¹⁷ + olukord on parem, sest enesetappe ja tapmisi on vähem; - olukord on halvem, sest enesetappe ja tapmisi on rohkem; V olukord enesetappude ja tapmiste osas on enam-vähem ühesugune.

Tabel 4.20. Kokkuvõte: narkoainete tarvitamine ja HIVi levik Eestis rahvuse järgi

	Eestlased	Mitte-eestlased
Tubakatarvitamine	+	-
Alkoholitavitamine	-	+
Alkoholi liigtarvitamise tõttu ravi saanud	+	-
Nõuab rangete piirangutega alkoholipoliitikat	+	-
Kanepitarvitamine, 2006	+	-
Illegaalsete narkootikumide proovimine/tarvitamine	-	+
Narkoainete regulaarne süstimine	+	-
HIVi tuvastatud esmajuhud	+	-
Surnud AIDSi	+	-
Õiged teadmised HIVi levikuteedest	+	-
Tolerantsus HIVi nakatunute suhtes	+	-

Tubakatarvitamise, süstimise abil narkootikumide manustamise, HIVi esmanakatamise ja AIDSi suremise poolest on eestlaste olukord mitte-eestlastega võrreldes parem, kuid alkoholitavitamise ja illegaalsete narkootikumide proovimise/tarvitamise poolest on eestlaste olukord võrreldes mitte-eestlastega halvem ning oht tervisele seega ka suurem.

Tervis enesehinnangu järgi on parem eestlastel ja tallinlastel, halvem mitte-eestlastel ning kogu Eesti elanikel keskmiselt (vt tabel 4.21):

Tabel 4.21. Kokkuvõte: tervise enesehinnang eestlastel ja mitte-eestlastel

	Eesti		Keskmine	
	Eestlased	Mitte-eestlased	Eesti	Tallinn
Ravikindlustuse olemasolu	+	-	V	V
Tervise enesehinnang	+	-	-	+
Igapäevategevust piiranud terviseprobleemid	+	-	-	+
Talumatu stress, 2006	-	+	+	-
Masendunud, õnnetu, 2008	V	V	-	+
Mõne kroonilise haiguse diagnoosimine/ravimine	+	-	V	V
Käinud viimase 12 kuu jooksul eriarsti juures	+	-	+	-
Rahulolu eriarstiga	+	-	V	V
Kutsunud kiirabi	+	-	+	-

Mitte-eestlaste tervise enesehinnang on madalam kui eestlastel, mitte-eestlastel on ka rohkem igapäevategevust piiravaid probleeme (2008). Mitte-eestlaste seas leidub rohkem ravikindlustusest ilmajäänud inimesi kui eestlaste hulgas. Mitte-eestlased külastavad eriarsti eestlastest sagedamini ning nende rahulolu eriarstidega on väiksem kui eestlastel. Tallinlaste tervislik seisund on võrreldes Eesti keskmisega paremas seisundis ja perearstigi külastatakse harvem, kuid eriarstil käiakse sagedamini, tõenäoliselt on selle üheks teguriks eriarstide hea kättesaadavus pealinnas.

Kommentaar peatükile *Tervis*

Oluline on jõuda viie tervema rahvaga riigi hulka

Siiri Oviir, Euroopa Parlamendi saadik

Eesti rahva tervise mahajäämus arenenud riikidest on probleemiks olnud kogu taasiseseisvumisjärgse aja. Kuigi tervise koondnäitajad on viimastel aastatel mõnevõrra paranenud, jäävad need arenenud riikide keskmisest siiski üle 20 aasta maha. Kui nii edasi liigume, jõuavad meie tervisenäitajad arenenud riikide tänasele tasemele alles 2035. aastal. Arvestades asjaolu, et Eesti tervishoiukulude osakaal SKP-st on Euroopa Liidu liikmesriikide seas üks madalamaid (u 5% SKPst) ning tervishoiupoliitikas ei ole olulist pööret ette näha, võib arvata, et vahe pigem suureneb kui väheneb.

Probleemid on olnud aastaid ühed ja samad: meeste lühem keskmine eluiga ja kõrge suremus, millest omakorda moodustavad märkimisväärselt kõrge osa enesetapud ja tapmised. Viimaste puhul mängib suurt rolli alkoholi tarbimine - eestlased on alkoholitarbimises Euroopas juba aastaid esikohal. 2006. aastal tarbiti iga elaniku kohta 12 l absoluutset alkoholi.

Viimased uuringud näitavad siiski, et nooremate vanusegruppide, sh laste ja noorte tervis on võrreldav arenenud riikidega ning seda võib hinnata rahuldavaks. Ent ohumärgid jäävad - noorte mõnuainete tarbimine suureneb aasta-aastalt ning siin on „tõmbekeskuseks“ lisaks Ida-Virumaale ka Tallinn.

Tervisekäitumise analüüs rahvusliku tunnuse alusel viitab mitte-eestlaste enesehävituslikumale käitumisele võrreldes eestlastega. Mitmete rahvuslike joonte kõrval omavad suurt tähtsust ka ühiskonnast tulenevad probleemid, eelkõige mitte-eestlaste teatav tõrjutus. See väljendub näiteks tööturul, (kõrg)hariduse saamisel jne. Eesti tööjõu-uuringute (ETU) kohaselt on mitte-eestlaste töötus võrreldes eestlastega olnud pidevalt keskmisest kõrgem.

Nähtus, kus immigrantidel on tööturul kehvem seis, ei ole omane ainult Eestile, vaid seda on uurijad täheldanud ka teistes riikides. Ühe põhjusena on välja toodud sotsiaalsete võrgustike erinev struktuur, mistõttu võib etniliste vähemuste suurem tööpuudus olla tingitud võrgustikesisestest protsessidest, nagu vähene info liikumine töövõimaluste kohta ja ka väiksemad töövõimalused

võrgustikus. Mitte-eestlaste positsiooni tööturul mõjutab ka eesti keele oskus ja kodakondsus.

Tervisekäitumine sõltub paljudest tunnustest, lisaks rahvusele, haridusele ja sotsiaal-majanduslikule seisundile omavad tähtsust sugu, vanus, elukoht ning sissetulek. Tallinna elanike sissetulek on Eesti kõrgeim. Näiteks 2007. aastal oli tallinlase keskmine brutokuupalk 13 068 krooni, samas kui Ida-Virumaal oli see 8368 krooni. Eesti keskmine oli 11 336 krooni.

Tervis oleneb lisaks arstiabi kättesaadavusele ning isiklikule valmisolekule pöörduda varakult arsti poole veel suuresti tervislikust toitumisest ning kehalisest aktiivsusest, mis aga nõuab ka suuremaid kulutusi. Paraku varjutavad neid näitajaid eestlaste ja mitte-eestlaste palgaerinevused. ETU andmetel oli eestlastest ja mitte-eestlastest töötajate keskmine palk 1995. aastani ligikaudu võrdne. Edaspidi said eestlased eelise, mis püsib tänaseni - keskmiselt on mitte-eestlaste palk eestlaste omast 10-15% madalam. See kehtib ka kõrgharidusega mitte-eestlaste puhul.

Seega on tervisepoliitika ja selle kaudu inimeste tervisekäitumise kujundamine seotud teiste poliitikate rakendamise edukusega. Erinevate poliitikate põimumine ei ole veel kahjuks küllalt levinud vaatenurk, mistõttu on tegevused riigi tasandil killustunud. Omavalitsuses, sh Tallinnas on pilt kahtlemata terviklikum ning ka tegevusi planeeritakse ühest keskusest lähtuvalt, kuid probleemide lahendamist takistavad lahtised otsad riiklikul tasandil.

Arvestades kuhjunud probleeme, on enamikul juhtudel tegemist tagajärgede likvideerimisega, seda nii riigi kui omavalitsuse tasandil. Nimetagem kasvõi narkomaania, HIV-positiivsete või töötute ning kodututega seotud probleeme - need ühiskonnagrupid on automaatselt kõrge terviseriskiga.

Nende probleemide leevendumine saab toimuda suuresti siiski keskvõimu ja kohalike omavalitsuste koostöös, sest nõuavad tegevuste koordineerimist, ressursside koondamist ja efektiivset kasutamist. Alustuseks aga probleemide tunnistamist - hoiatav eeskuju HIV-positiivsete plahvatuslikust levikust peaks kõigil hästi meeles olema.

Kohaliku omavalitsuse tasandil on oluline omada tervikpilti olukorrast, mis tähendab olukorra pidevat monitoorimist, et kitsaskohtadele operatiivselt reageerida ning ka ressursid vastavalt uutele vajadustele ümber suunata, eesmärgiga viia abi andmine inimesele võimalikult lähemale.

Ressursse saab efektiivselt kasutada koostöövõrgustike tugevdamisega, näiteks haridusasutus - sotsiaalosakond - perekond või korteriühistu - sotsiaalosakond jne. Kohalikul omavalitsusel on oluline osa ka ennetavas tegevuses - sotsiaalse

heaolu ja positiivset tervisekäitumist toetava keskkonna kujundamises, sh mänguväljakute rajamine, huvitegevuse edendamine, sportimisvõimaluste loomine jms.

Tervisekäitumine algab mitte haiguse ravimisest, vaid haiguse ennetamisest ning sotsiaalse keskkonna parandamisest ja siin on omavalitsustel oluline roll. Ent jõudmaks tööpoolest saavutamiseväärse eesmärgini - viie tervema rahvaga riigi hulka, on riigi tervishoiupoliitika määrav.

Kasutatud kirjandus:

Eesti inimarengu aruanne 2008. Tallinn, Eesti Koostöö Kogu, 2009.

Sotsiaalne ebavõrdsus. Tallinn, Statistikaamet, 2007.

Pilk tööellu. Tallinn, Statistikaamet, 2008.

5. Kultuur

5. Kultuur	261
5.1. Rahvuste elu riiklik korraldamine	261
5.2. Kultuurielus osalemine kultuuriliikide järgi	266
5.2.1. Kultuuriliigid võrdluses	266
5.2.2. Kultuuris osalemine Tallinnas: sissevaade	277
5.2.3. Kultuuris osalemise rahvuslike erinevuste tegurid	280
5.3. Religioon	284
5.3.1. Kirikud, koguduste liidud ja üksikkogudused. Luterlus ja õigeusk	284
5.3.2. Suhe religiooni	287
5.4. Rahvuslik ja territoriaalne identiteet. Mitte-eestlaste lõimitus	292
5.4.1. Identiteet: rahvuslik ja/või territoriaalne	292
5.4.2. Mitte-eestlaste lõimitus	302
5.5. Peatüki kokkuvõte	306

Kommentaar. Mis järeldeb ülevaatest tulevase Euroopa kultuuripealinna Tallinna jaoks?

Linnar Priimägi, Tallinna Ülikooli Psühholoogia Instituudi
õppekavajuht

308

5. Kultuur

5.1. Rahvuste elu riiklik korraldamine

Maailma kõigis demokraatlikes riikides on rahvusvähemused kaitstud seaduste ja rahvusvaheliste kokkulepetega. Vähemustega seotud õiguslikud (ja mitteõiguslikud) probleemid on läbi aegade tekitanud vaidlusi ja diskussioone nii rahvusvahelisel kui siseriiklikul tasandil: millised õigused peaksid olema vähemuste esindajatel, kuidas neid tagada ja mis on üldse vähemus kui selline. Üldisemalt võiks vähemuseks nimetada inimeste gruppi, kel on ühised iseloomustajad või huvid, mis erinevad rahvastiku enamuse esindajate omadest. Kodifitseeritud inimõiguste arengu vältel on püütud leida täiuslikku vastet, kirjeldamaks ja andmaks tunnuseid isikutele, kes kuuluvad ühte või teise vähemusgruppi. Kuna neid gruppe võib riigis olla mitmeid ja erinevatel alustel, nagu kultuur, etnilisus, keel, religioon, seksuaalne orientatsioon jne, siis võiks piiritleda, milliseid kriteeriume nende eristamisel kasutada. Keeleliselt erinev grupp ei pea alati tähendama vähemust ja rahvuslik vähemus ei baseeru alati keelelisel kriteeriumil. Üks olulisi inimõigusi on õigus mitte olla diskrimineeritud. Vähemustest õiguslikus tähenduses saab rääkida eelkõige rahvus- ja etnilise vähemuse huve silmas pidades. See võib kaasa tuua riigivõimu teatud positiivseid kohustusi. Teiste gruppide suhtes tuleb arvestada mittediskrimineerimise nõuet.¹

Euroopa Nõukogu liikmesriigid, sh ka Eesti, on võtnud vastu *Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni*². Välisministeerium koostab aruandeid rahvusvahelistele organisatsioonidele konventsiooni täitmise kohta.³ Konventsiooni sätted käsitlevad vähemusrahvuse keele kasutamist, nimede tunnistamist, haridust, meediat, sundassimileerimise keelustamist ning kultuuri kaitset ja arengut. Eesti Vabariigi põhiseaduse paragrahv 49 sätestab: *Igäühel on õigus säilitada oma rahvuskuu-*

1 Tanel Kerikmäe (1995). Mis on vähemus? Juridica nr 8. Lk 15-17.

2 Rahvusvähemuste ja nendesse kuuluvate isikute õiguste ja vabaduste kaitse on rahvusvahelise inimõiguste kaitse lahutamatu osa ning kuulub seega rahvusvahelise koostöö valdkonda (Artikkel 1). Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsioon. Strasbourg, 1.02.1995. Ratifitseeritud 21.11.96. - President kuulutas välja - deponeeritud 6. jaanuar 1997 - jõustus 1. veebruar 1998 (RT II 1996/40/154). Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsioon. http://www.coe.ee/files2/euroopa_nk_docs/konvetsioonid/index.html Üldine informatsioon Euroopa Nõukogu vähemusrahvuste kaitsest. <http://www.humanrights.coe.int/Minorities/>. Euroopa Nõukogu portaali vähemusrahvuste olukorra kohta. http://www.coe.int/T/E/human_rights/minorities/. Vähemusrahvused Ida-Euroopa riikides. <http://www.osi.hu/eumap/minsr.htm> Victoria Pungas (2005). Euroopa Nõukogu vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni rakendamise võrdlev analüüs. Magistritöö. Tallinna Ülikool. Sotsiaalteaduskond, riigiteaduste osakond.

3 Aruanded Välisministeeriumi veebilehel välislepingute all, vt <http://www.vm.ee/>

luvus. Oma kultuuri ja rahvusliku eripära (kombed ja traditsioonid, keel) säilitamise nimel ühte rahvuskoosseisu kuuluvad inimesed ühinevad ja moodustavad Eestis rahvuskultuuriühinguid.⁴

Keel, religioon, perekondlikud ja muud traditsioonid ning elulaad ei pea olema kõigil ühiskonnaliikmetel ühesugused. Need kuuluvad iga inimese erahuviide valdkonda ning nende edendamiseks on loodud võimalused. Indiviidikesksus tähendab, et ühiskonda integreerumine on inimese enda vaba valiku tulemus, mitte "ülaltpoolt" ettekirjutatud otsus. Inimese hoiakud ja arusaamad muutuvad eeskätt tema enda initsiatiivil, riigi ülesanne on luua seda soodustavad tingimused. Järjekindla integratsioonipoliitikaga saab vastavad tingimused rahvusvähemustele luua ning nii kodanikest kui mittekodanikest rahvusvähemuste koondumine mittetulundusühingutesse, samuti vähemuste tegevus oma keele ja kultuuri säilitamiseks ning arendamiseks ei ole piiratud.

Eestis elavatel rahvusvähemustel on võimalus säilitada oma keel ja kultuuriiline eripära, eeskätt korraldada emakeelset haridust ja seltsielu. Samuti on loodud võimalused rahvusvähemuste kultuurilise eripära tutvustamiseks Eesti ühiskonnas. Selline tegevus ei sõltu mingil määral kodakondsusest. 1989. aastal oli Eestis registreeritud 22 rahvuslikku kultuuriühingut. Nüüdseks on enamus sadadest organisatsioonidest ühinenud 17 katusorganisatsiooni alla. Katusorganisatsioonide ja nende liikmetega saab lähemalt tutvuda rahvusvähemuste kultuuriseltside veebilehel⁵. Rahvusvähemuste kultuuriseltsid Eestis ühendavad kümneid tuhandeid eri rahvusest inimesi, kes peavad Eestit oma kodumaaks, samas aga püüavad säilitada oma rahvuskultuuri, traditsioone, keelt.

Vastavalt seadusele tegutsevad seltsid mittetulundusühingutena. Riiklik toetus realiseerub ühelt poolt eelarvelise finantseerimise kaudu, mis on aastast aastasse suurenenud (va viimastel aastatel), ja teiselt poolt iseseisvate projektide toetamise näol. Rahvusvähemuste kultuuriseltside tegevuse põhisuundadeks on ansambli- ja koorilaul, koreograafia, isetegevusteater, visuaalsed ja meediakunstid, kirjandus ja kirjastustegevus, koolitus, dekoratiivne rakenduskunst, klubi- ja ringitöö.

Rahvusvähemustel on Eesti Vabariigi põhiseaduse järgi õigus moodustada oma rahvuslik kultuuriautonoomia. Täpsemalt reguleerib seda vähemusrahvuse kultuuriautonoomia seadus.⁶ Vähemusrahvuse kultuuriomavalitsusi võivad Eestis moodustada saksa, vene, rootsi ja juudi rahvusest isikud ning nendest rahvusvähemustest isikud, kelle arv Eestis on üle 3000. Tänapäevaks on oma kultuuriautonoomia moodustanud soomlased ja rootslased. Ingerisoomse kultuuriautonoomia pärineb

4 <http://www.rahvastikuminister.ee/> (20.07.2009).

5 <http://rvke.ee/> (20.07.2009).

6 Vähemusrahvuste kultuuriautonoomia seadus. RT I 1993, 71, 1001. Vähemusrahvusena käesoleva seaduse mõttes käsitletakse Eesti kodanikke, kes elavad Eesti territooriumil; omavad kauaaegseid, kindlaid ja kestvaid sidemeid Eestiga; erinevad eestlastest oma etnilise kuuluvuse, kultuurilise omapära, religiooni või keele poolest; on ajendatud soovist üheskoos alal hoida oma kultuuritavasid, religiooni või keelt, mis on aluseks nende ühisele identiteedile.

2004. ning Eestirootsi kultuuriautonomiam 2007. aastast. Mõlemad kultuuriautonomiam saavad riiklikust eelarvest toetust ning selle eest vastutas varem rahvastikuministri büroo, 2009. aasta suvest alates aga Kultuuriministeerium. Viimane tegeles kultuuriautonomiam seadusega seotud õigusküsimustega ka varem.

Valitsus lõpetas 21.05.2009 *portfellita* rahvastikuministri volitused⁷ ning uut sarnaste ülesannetega ministrit ametisse ei nimetata, on käesoleva valitsuse seisukoht. Valitsus andis 11.06.2009 rahvastikupoliitikaga seotud ülesanded üle Sotsiaalministeeriumile, integratsioonipoliitikaga seotud ülesanded Kultuuriministeeriumile, väljaspool Eestit elavate rahvusaaslastega ja kodakondsusega seotud ülesanded Haridus- ja Teadusministeeriumile⁸ ning represseeritute ja represseeritutega võrdsustatud isikutega seotud ülesanded regionaalministrile.

Kultuuriministeeriumi üks ülesanne on olnud toetada Eestis elavate rahvusvähemuste kultuurielu, aidata nende kultuurilise omapära ja keele säilitamisele kaasa ning pärast rahvastikuministri institutsiooni kaotamist ka integratsioonipoliitika. Ministeerium toetab põhimäärusest tulenevalt rahvusvähemuste kultuuriseltside tegevust, nende kultuurilisi pürgimusi ja kultuuritegevuse edendamist vastavalt kehtivatele õigusaktidele. Rahvusvähemuste kultuur ja integratsioon moodustavad ministeeriumis omaette kultuurilise mitmekesisuse ja lõimumise valdkonna⁹. Samuti on Kultuuriministeeriumis loodud kultuurilise mitmekesisuse asekanstleri ametikoht, mis võimaldab integratsioonipoliitikat kõrgel administratiivsel tasandil juhtida ja teiste ministeeriumide tööd koordineerida. Kultuuriministeerium koordineerib integratsioonipoliitikat vastavalt valitsuse korraldusega nr 172 10.04.2008 kinnitatud dokumendile *Eesti lõimumiskava 2008-2013*, on vastutav asutus *Euroopa Kolmandate Riikide Integratsiooni Fondi 2007-2013* rakendamisel ning Integratsiooni Sihtasutuse riigipoolne asutajaõiguste teostaja¹⁰. Valmimas on

7 Seoses Sotsiaaldemokraatliku Erakonna väljaarvamisega valitsusest lahkusid kõik selle partei ministrid, sh rahvastikuminister Urve Palo.

8 Haridus- ja Teadusministeerium hakkab kaasa aitama teispool piiri elavate hõimurahvaste ja rahvusaaslaste kultuurilise identiteedi säilitamisele ja suhete hoidmisele Välis-Eesti kogukonnaga. Eesti keele ja eestikeelse hariduse toetamine on Eesti rahvusaaslaste poliitika kaalukaim osa.

9 <http://www.kul.ee/> (20.07.2009) kohaselt on kultuurilise mitmekesisuse osakonna teemad järgmised:

Lõimumisvaldkonna tegevused

Eesti lõimumiskava 2008-2013

Integratsiooni programm 2000-2007

Euroopa Kolmandate Riikide Kodanike Integreerimise Fond 2007-2013

Rahvusvähemuste kultuuriseltside baasfinantseerimine

Pühapäevakoolid

Integratsiooni Sihtasutus

Uuringud ja faktid lõimumise kohta

Kodakondsustseremooniad

Rahvusvähemused

Vähemusrahvaste kultuuriautonomiam

Vanausulised

Rahvusvähemuste kultuurinõukoda

Rahvusvähemuste kultuuriprojektide toetusprogramm

Eestimaa etniliste vähemuste kultuuriseltsid

Rahvusaaslastes

Hõimurahvad

Seadusandlus ja EL

10 Alus: Vabariigi Valitsuse korraldus nr 236 11.06.2009.

III Hõimurahvaste programm 2010-2014. Rahvusvähemuste kultuuri toetamiseks eraldatakse vahendeid nii Kultuuriministeeriumi eelarvest kui ka Eesti Kultuurkapitali ja Hasartmängumaksu Nõukogu kaudu. Kultuuriministeerium kasutab eelarvelist toetusprogrammi *Rahvusvähemuste kultuuri projektide toetamine Eestis*. Ministeeriumi juures tegutseb Rahvusvähemuste Kultuurinõukoda. Selle nõuandva kogu eesmärk on esitada ettepanekuid Eesti rahvusvähemuste kultuurielu- ja tegevuse edendamiseks ning aidata sellele kaasa.¹¹

Põhjalikumat tegelemist kultuurilise mitmekesisuse teemaga nõuab Kultuuriministeeriumilt ka 23.11.2006 valitsuses heaks kiidetud ja 2007. aasta märtsis jõustunud *UNESCO kultuuri väljendusvormide mitmekesisuse kaitse ja edendamise konventsioon*, millega on liitunud üle 50 riigi.¹² Kultuuriministeeriumi vastutusalas oleva riikliku programmi *Pühakodade säilitamine ja areng* raames toetatakse ka vene õigeusu kirikute ja vanausuliste pühakodade restaureerimist. Valdakondlik arengukava 2007-2010 *Maa-arhitektuur ja -maastik. Uurimine ja hoidmine* hõlmab ka vanausuliste külade arhitektuuri kaitset.

Kultuuriministeerium ja Kultuurkapital toetavad eesti kirjanduse, sh eriti lastekirjanduse tõlkimist vene keelde. Siiski ilmub eesti kirjandust vene keeles suhteliselt vähe.

2008. aasta jaanuaris kuulutati välja Euroopa kultuuridevahelise dialoogi aasta, mille ettevõtmised toimusid 2008. aasta lõpuni.¹³ Aasta üritusi koordineeris Avatud Eesti Fond.¹⁴ Enamik kavandatavaid tegevusi oli suunatud noortele - koolides toimusid väitlused, rollimängud, koolilehtede võistlus jpm. 2008. aasta oktoober oli Eestis kultuuridevahelise dialoogi kuu. Aasta 2009 on Eestis kuulutatud muuseumiaastaks, mille eesmärk on pöörata tähelepanu ümbritsevale kultuuripärandile läbi muuseumide vaatenurga: kavatsetakse tutvustada Eesti u 250 muuseumi¹⁵ tegevusi, nendes tehtavat tööd kultuuripärandi hoidmisel ja tutvustamisel, samuti tahetakse tuua nähtavale muuseumides oma igapäevast tööd tegevad inimesed, väärtustada enam kui 200 aasta jooksul tehtut.

11 Nõukoja töökord on kinnitatud kultuuriministri 14. märtsi 2008. a käskkirjaga nr 120. Eri teemade lähema käsitlemise eesmärgil otsustas nõukoda jaguneda nelja töögruppi: meedia roll ühise inforuumi loomisel, rahvuskultuuriseltside rahastamisvõimalused, rahvuskultuuriseltside tegevus ja nende sidemed emamaaga ning noorte kaasamine ühiskondlikku ja kultuuriellu. Kultuuriministeeriumi veebilehe andmeil oli 1.09.2008 Kultuurinõukoja esimees Kultuuriministeeriumi asekancler Anne-Ly Reimaa, nõukoja koosseisus on esindatud Vene Akadeemiline Selts, Eesti Ingerisoomne Liit, Vene Kultuuriseltside Assotsiatsioon Ruthenia, Eestimaa Rahvuste Ühendus, Eesti Vene Muuseum, Eesti Vanausuliste Kultuuri- ja Arendusühing, Vene Rahvuskultuuriliste Organisatsioonide Ühendus Eestis ja teised. Nõukoja töösse on hääleõiguseta ekspertidena kaasatud ajalehe *Molodjož Estonii* ning ajakirjade *Karjäär* ja *Tallinn* ajakirjanikud.

12 Vt <http://www.kul.ee>

13 Euroopa kultuuridevahelise dialoogi aasta ürituste korraldamiseks Eestis oli ette nähtud ligi miljon krooni (68 000 eurot), sellest pool Euroopa Komisjoni ja pool Eesti riigi poolt.

14 Vt lähemalt ka www.dialogue2008.eu. Vt Euroopa uurimused (Intercultural dialogue in Europe. Flash EB N° 217; www.oef.org.ee/_repository/File/fl_217_sum_en.pdf). Eesti artikleid ja uurimusi vt www.oef.org.ee/et/dialog/2008/.

15 Vt Eesti Kultuuride Infokeskus, mille veebilehel on muuseumide alfabeetiline, geograafiline, temaatiline jms nimekiri ning pääs kõikide muuseumide oma veebilehtedele, vt <http://www.muuseumid.ee/>. Teiste muuseumide seas on ka Eesti Vene Muuseum, vt <http://www.venemuuseum.ee/> (21.07.2009)

Erilist tähelepanu seoses lõimumise kontseptsiooni arenguga peaks pälvima *T-Kit käsiraamat e kultuuridevahelise õppimise käsiraamat*, mida tutvustab Avatud Eesti Fond koos teiste organisatsioonidega, kuid mis hoolimata sisu olulisusest on jäänud vähetuntuks¹⁶. Selles allikas tutvustatakse muuhulgas mitmeid teoreetilisi kultuurikäsitlusi, mis tuginevad empiirilistel uuringutel ja nende abil välja töötatud indeksitel (põhidimensioonidel), selgitatakse, millised astmed peab läbima kahe kultuuri kohandumine, soovitatakse ühiskondadel teha valik kultuuridevahelise dialoogi või mitmekultuurilisuse vahel või need suunad ühendada; õpetatakse (koolis) kultuuridevahelist dialoogi pidama.

2009. aasta juulis toimus üldrahvalik kultuurisündmus - üldlaulu- ja tantsupidu *ÜhesHingamine*. Ülekantud tähenduses võib laulu- ja tantsupidu kui kultuuri-phenomeni pidada terve rahva ühise tegutsemise väljenduseks ja alalhoidjaks. Registreerimise lõpul selgus, et peol soovis osaleda üle 48 000 esineja! Registreerus ka 59 vene kollektiivi 1500 osalejaga. Laste ja noorte laulupidu toimus 2007. aastal ja korraldatakse taas 2011. aastal.

Kultuuriministeeriumil on tõesed suhted Vene Föderatsiooni Kultuuriministeeriumiga. Kultuuriminister Laine Jänes ja Vene Föderatsiooni kultuuriminister Aleksandr Avdejev allkirjastasid 2009. aasta jaanuaris Tallinnas Eesti-Vene kultuurikoostöö programmi aastateks 2009-2011, mis aitab muuhulgas kaasa ka teatritevaheliste otsekontaktide arendamisele ning osavõtule rahvusvahelistest teatrifestivalidest.¹⁷ Eesti kultuuriminister kavandab 2009. aasta oktoobris visiiti Moskvasse, et hinnata koostööprogrammi täitmist ja arutada edasise kultuurikoostöö üle.

Tallinn on Eesti tähtsaim kultuurikeskus ning seda ka Euroopast vaadatuna. Kindlasti on Schengeni ruum lähendanud Tallinna teistele Euroopa pealinnadele ja keskustele ning vähendanud vahet nn vana ja uue Euroopa vahel. Tallinnale kujuneb proovikiviks Euroopa kultuuripealinna rolli täitmine 2011. aastal koos Turu linnaga.

16 Väljaandjaks Euroopa Nõukogu ja Euroopa Komisjon (november 2000), eestikeelse toimetatud tõlke väljaandjaks on Haridus- ja Teadusministeerium. Vt lähemalt http://euroopa.noored.ee/system/files/T-Kit_04_Kultuuridevaheline_oppimine.pdf.

17 Kultuurikoostöö hõlmab ka teisi valdkondi. Muusika- ja kontsertorganisatsioonide koostöö seisneb üksikesinejate ja muusikakollektiivide vahetamises ning sidemete tugevdamises loomeliitude vahel. Samuti teevad koostööd Eesti ja Venemaa ooperi- ja balletiteatrid. Eesti ja Vene muuseumid vahetavad näitusi ja ekspositsioone, koostööd tehakse ka restaureerimisvaldkonnas. Samuti on plaanis ühistegevused Eesti Rahva Muuseumi, Venemaa Etnograafiamuuseumi ning soome-ugri rahvaste keskmuseumidega ning aidatakse kaasa vene vanausuliste kultuuri uurimisele. Koostööprogramm soodustab Eesti ja Vene Föderatsiooni kaasaegse kunsti keskuste koostööd, mille raames vahetatakse ka näitusi. (Kultuuriministeeriumi uudised).

5.2. Kultuurielus osalemine kultuuriliikide järgi

5.2.1. Kultuuriliigid võrdluses

Kultuuriürituste külastamine rahvuse järgi

Kultuuris osalemine on üks kultuuristatistika valdkondi, mis hõlmab kultuuri-teenuste kasutamist, osalemist kultuurilises tegevuses ja kultuurisündmustes laiemas mõttes. Kultuuris osalemise näitajad on kultuurisündmuste külastamine, teenuste ja meediatarbimine, motivaatorid ja takistused, kultuuri harrastamine ja vabatahtlik töö.¹⁸ Käesolevas töös kasutatakse valikut neist näitajaist.

2006. aasta Statistikaameti sotsiaaluuringu järgi käis viimase 12 kuu jooksul kultuuriasutuses või -üritusel kaks kolmandikku eestlastest, kuid vaid pool mitte-eestlastest. Tabelist 5.1 ilmneb, et eestlased osalesid kultuurielus aktiivsemalt ka kõigis kultuuriliikides. Mitte-eestlaste seas oli viimase 12 kuu jooksul vähemalt korra teatris, kontserdil, muuseumis, näitusel või kinos käinuid umbes veerandi võrra vähem kui eestlasi, spordivõistlustel käinute puhul oli vahe veelgi suurem.¹⁹

Tabel 5.1. Eestlaste ja mitte-eestlaste kultuurielus osalemine Eestis viimase 12 kuu jooksul 2006. aastal: osalenud vähemalt korra, %

	Eestlased	Mitte-eestlased
Spordivõistlus	29	19
Raamatukogu	40	29
Muuseum, näitus, kultuurimälestised	38	27
Kino	32	25
Teater, kontsert, tantsuetendus	58	43

Statistikaamet

Alljärgnevad tabelid võimaldavad jälgida kultuuris osalemist 2007. aastal vastajate emakeele (eesti keel ja vene keel) ning kodakondsuse (Eesti kodakondsus, Vene Föderatsiooni kodakondsus, muu kodakondsus) järgi Eestis ja Tallinnas, kasutades Statistikaameti *Täiskasvanute koolituse uuring 2007* kultuurimoodulist saadud andmeid.²⁰ Tabelite 5.2 ja 5.3 sisuks on kultuurisündmuste külastamise sagedus viimase 12 kuu jooksul elukoha ja rahvuse järgi 2007. aasta küsitluse andmeil.

18 Kutt Kommel (2009). Kultuuris osalemine. Teemaleht I. Eesti Statistika.

19 Yngve Rosenblad (2007). Kultuuri ja spordi roll ühiskonna sidususes. Sotsiaaltrendid 4. Statistikaamet.

20 Statistikaametis ilmus hiljuti samale andmebaasile toetuv analüüs kultuuris osalemise kohta, ent rahvust ja kodakondsust selles ei käsitletud. Selles teemalehes vaadeldakse ka lähemalt kultuuris osalemise näitajaid ning antakse teavet kogu täiskasvanute koolituse uuringu kohta. Vt lähemalt Kutt Kommel (2009). Kultuuris osalemine. Teemaleht I. Eesti Statistika. Vt ka Kutt Kommel (2009). Kultuuristatistika meetoodika areng ja probleemid. Kultuur 1997-2007. Eesti Statistika. Tallinn. Küsitleti täiskasvanud elanikkonda vanuses 20-64.

Tabel 5.2. Kultuurisündmuste külastamise sagedus Eestis ja Tallinnas viimase 12 kuu jooksul 2007. aastal esimese emakeele järgi, %

	Kino	Muuseum, näitus *	Raamatu- kogu	Spordi- võistlus	Teater, kontsert **
Eesti					
Eesti keel Mitte kordagi	57,6	44,9	49,9	59,6	27,6
1-3	29,1	38,1	14,3	27,4	40,6
4-6	7,9	10,5	10,3	7,3	23,2
7-12	3,7	3,6	8,7	2,6	5,8
Enam kui 12 korda	1,7	2,9	16,8	3,2	2,9
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Vene keel Mitte kordagi	59,5	58,5	63,6	67,1	38,8
1-3	26,2	29,8	9,2	21,4	39,0
4-6	7,4	8,1	7,9	7,1	16,1
7-12	3,9	2,4	7,5	1,9	4,7
Enam kui 12 korda	2,9	...	11,8	2,5	...
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Tallinn					
Eesti keel Mitte kordagi	28,4	34,8	45,5	54,4	10,1
1-3	48,0	41,8	9,6	32,0	39,1
4-6	12,9	12,1	15,5	7,2	38,0
7-12	7,6	7,2	10,8	...	8,8
Enam kui 12 korda	...	4,1	18,6	...	4,0
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Vene keel Mitte kordagi	46,3	52,2	67,9	67,0	25,9
1-3	31,6	33,4	8,8	19,5	41,9
4-6	10,7	10,3	7,9	8,3	22,9
7-12	6,6	...	5,4	...	6,5
Enam kui 12 korda	4,8	...	9,9
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Statistikaamet

* Muuseumis, kunstinäitusel käimine või kultuurimälestiste külastamine.

**Teatrietendusel, kontserdil, ooperi-, balleti- või tantsuetendusel käimine.

... Andmed on avaldamiseks ebakindlad.

Sellel tabelil on näha, et eestikeelsed täiskasvanud elanikud osalevad kultuuris sagedamini kui vene keelt esimese emakeelena kõnelejad. Kui võtta võrdlusaluseks näitajaks kultuurisündmuste külastamine vähemalt korra viimase aasta jooksul (2007. aasta küsitlus, tabel 5.3), selgub, et erinevus Eesti ja Tallinna eesti- ja venekeelse elanikkonna kultuuris osalemises on suhteliselt suur.

Tabel 5.3. Külasthanud kultuurisündmuse Eestis ja Tallinnas vähemalt korra viimase 12 kuu jooksul 2007. aastal, esimese emakeele järgi, %

	Eesti keel		Vene keel	
	Eesti	Tallinn	Eesti	Tallinn
Kino	42,4	71,6	40,5	53,7
Muuseum, näitus	55,1	65,2	41,5	47,8
Raamatukogu	50,1	54,5	36,4	32,1
Sportivõistlus	40,4	45,6	32,9	33,0
Teater, kontsert	72,4	89,9	61,2	74,1

Arvutatud tabel 5.2 andmete põhjal.

Venekeelseid elanikke, kes ei käinud aasta jooksul kordagi tabelis 5.2 vaadeldud kultuuriüritustel, oli kultuuriliikide järgi eestikeelseist rohkem järgmiste protsendipunktide võrra:

	Eesti	Tallinn
Kino	1,9	17,9
Muuseum, näitus	13,6	17,4
Raamatukogu	13,7	22,4
Sportivõistlus	7,5	12,6
Teater, kontsert	11,2	15,8

Ülaltoodust järeldub, et Tallinna venekeelsed elanikud erinevad kultuurisündmuste külastamise poolest palju rohkem eestikeelseist kui see on iseloomulik Eestis keskmiselt. Seda juhul, kui aluseks võtta inimeste osakaal, kes aasta jooksul kordagi tabelis 5.2 märgitud kultuurisündmuse ei külastanud. Ent see seaduspärasus kehtib ka kultuurisündmuste külastamise teistel sagedusastmetel (1-3, 4-6 külastust jne). Kõigi kasutatud näitajate korral on järeldus üks - eesti keelt emakeelena kõnelevad inimesed külastavad kultuurisündmuse sagedamini kui seda teevad vene keelt emakeelena kõnelevad inimesed.

Tegemist on väljakujunenud rahvuslikult orienteeritud kultuurikäitumisega, mis püsib läbi aastate enam-vähem ühesugusena. Viimase 12 kuu jooksul osalesid 2004. aasta uuringu andmeil kultuurielus eestlased kõikides kultuuritegevuse liikides sagedamini kui mitte-eestlased, kui otsustada nende inimeste protsendi järgi, kes osalesid 0, vähemalt 1 kord ja 3 korda. Suurim, u kümne protsendipunktiline erinevus esineb teatris mittekäijate (0 korda) vahel (vt tabel 5.4).

Tabel 5.4. Kultuurielus osalemine viimase 12 kuu jooksul 2004. aastal kultuuritegevuse liikide ja rahvuse järgi, %

	Eestlased			Mitte-eestlased		
	0 korda	Vähemalt		0 korda	Vähemalt	
		1 kord	3 korda		1 kord	3 korda
Teatriskäimine	50,4	49,6	20,1	65,6	34,4	10,3
Kontserdil käimine	43,5	56,5	20,6	55,4	44,6	14,8
Kunstinäituse külastamine	75,4	24,6	6,9	82,7	17,3	4,0
Muuseumi külastamine	77,8	22,2	6,0	85,4	14,6	3,3
Raamatukogu külastamine	54,6	45,4	36,5	67,3	32,7	25,9
Kinos käimine	65,4	34,6	18,6	74,6	25,4	12,8
Sportivõistlustel käimine	75,2	24,8	9,3	84,1	15,9	5,2

Statistikaamet

Kui võrrelda 2007. aasta Statistikaameti uuringu tulemusi sama asutuse 2004. aasta analoogilise uuringu tulemustega (vt tabelid 5.2 ja 5.4), siis on kõige suurem erinevus see, et kultuuris osalemine on aja möödudes inimeste majandusolukorra kiire paranemise tingimustes sagenenud ning see nihe toimus nii eestlastel (eestikeelsetel) kui mitte-eestlastel (venekeelsetel). Ent nii 2004. kui 2007. aasta uurimusest ilmnis eestlaste sagedasem kultuuriürituste külastamine.

Kultuuris osalemise kasvu (kultuuriürituste sagedasemat külastamist) sedastab ka Saar Polli 2006. aasta uuring, mis võrdleb kultuuritarbimise olukorda aastail 2003 ja 2006 ning jõuab järeldusele, et Eesti elanike kultuuritarbimine ei ole kolme aasta jooksul palju muutunud, kasvanud on ainult kultuuriürituste külastamise sagedus.²¹ Kultuuriuuringu²² andmeil käivad eestlased mitte-eestlastega võrreldes rohkem teatris, muuseumides ja raamatukogudes, mitte-eestlased käivad aga eestlastega võrreldes rohkem kinos, loevad rohkem raamatuid ja ostavad rohkem kunstiteoseid. Raamatute ostmise, kunstinäituste ja kontsertide külastamise ning spordiga tegelemise sageduselt eestlased ja mitte-eestlased ei erine.

Kultuuriürituste külastamine kodakondsuse järgi

Kultuuriürituste külastamise sageduse analüüsimiseks kodakondsuse järgi kasutatakse Statistikaameti *Täiskasvanute koolituse uuringu 2007* kultuurimoodulist saadud andmeid²³, nagu selles töös eespool tehti rahvuse (esimese emakeele järgi) mõju analüüsimisel. Kodakondsuserinevused selguvad tabelites 5.5 ja 5.6.

21 Vt Kultuuritarbimise uuringu aruanne. Elanikkonna küsitlus. Kevad 2006. www.saarpoll.ee.

22 Kultuuritarbimise uuringu aruanne. Elanikkonna küsitlus. Kevad 2006. www.saarpoll.ee.

23 Ka selle kohta vt lähemalt Kutt Kommel (2009). Kultuuris osalemine. Teemaleht I. Eesti Statistika. Vt ka Kutt Kommel (2009). Kultuuristatistika meetodika areng ja probleemid. Kultuur 1997-2007. Eesti Statistika. Tallinn. Küsitleti täiskasvanud elanikkonda vanuses 20-64.

Tabel 5.5. Kultuurisündmuste külastamise sagedus Eestis ja Tallinnas viimase 12 kuu jooksul 2007. aastal kodakondsuse järgi, %

	Kino	Muuseum näitus*	Raamatu- kogu	Spordi- võistlus	Teater, kontsert**
Eesti					
Eesti kodakondsus	56,1	46,4	51,5	61,1	28,7
Mitte kordagi					
1-3	29,3	37,2	13,5	26,3	40,2
4-6	8,2	10,3	9,9	7,1	22,4
7-12	4,1	3,5	8,6	2,4	6,0
Enam kui 12 korda	2,3	2,6	16,5	3,1	2,7
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Vene kodakondsus	74,2	66,9	66,6	66,8	49,5
Mitte kordagi					
1-3	19,8	23,0	7,32	21,5	34,6
4-6	13,1
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Muu kodakondsus	68,4	64,6	72,5	69,0	43,2
Mitte kordagi					
1-3	21,7	27,4	8,0	20,2	41,5
4-6	7,4	12,1
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Tallinn					
Eesti kodakondsus	30,4	38,9	52,3	57,7	13,9
Mitte kordagi					
1-3	44,0	40,4	10,2	28,2	39,7
4-6	13,2	11,8	12,3	7,7	33,7
7-12	8,1	6,0	8,5	...	8,9
Enam kui 12 korda	4,4	2,8	16,6	4,0	3,8
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Vene kodakondsus	76,0	62,4	72,2	78,6	40,1
Mitte kordagi					
1-3	...	24,0	33,0
4-6	22,8
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Muu kodakondsus	58,9	63,4	78,0	70,8	33,2
Mitte kordagi					
1-3	26,3	26,9	...	20,1	46,2
4-6	15,5
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Statistikaamet

* Muuseumis, kunstinäitusel käimine või kultuurimälestiste külastamine.

**Teatrietendusel, kontserdil, ooperi- või balleti- või tantsuetendusel käimine.

... Andmed on avaldamiseks ebakindlad.

Tabel 5.6. Külastanud kultuurisündmusi Eestis ja Tallinnas vähemalt korra viimase 12 kuu jooksul 2007. aastal, kodakondsuse järgi, %

	Eesti		Vene		Muu	
	Eesti	Tallinn	Eesti	Tallinn	Eesti	Tallinn
kino	43,9	69,6	25,8	24,0	31,6	41,1
muuseum, näitus	53,6	61,1	33,1	37,6	35,4	36,6
raamatukogu	48,5	47,5	33,4	27,8	27,5	22,0
spordivõistlus	38,9	42,3	33,2	21,4	31,0	29,2
teater, kontsert	71,3	86,1	50,5	59,9	56,8	66,8

Statistikaamet

Arvutatud tabeli 5.5 andmete põhjal.

Nagu nende kahe tabeli andmetest selgub, külastavad Eesti kultuuriüritusi kõige sagedamini Eesti kodanikud. Nendega võrreldes on muu kodakondsusega elanike (kellest suure enamiku moodustavad määratlemata kodakondsusega isikud) kultuuriürituste külastamine u 1,5-1,7 ja Vene kodanike oma 1,7-1,8 korda väiksem. Seda juhul, kui aluseks võtta kultuurisündmuste külastamine vähemalt üks kord 12 kuu jooksul. Kuid samasugused erinevused ilmnevad, kui kodakondsusrühmi võrrelda külastamissageduse 1-3 korda (12 kuu jooksul) järgi. Suurem külastamissagedus on kodakondsuseti raskesti võrreldav, sest Vene kodanike ja muu kodakondsusega elanike rühmas oli väga vähe neid, kes olid kultuuriüritusi külastanud 4-6, 7-12, enam kui 12 korda. Peale selle oli suurem külastamissagedus Vene kodanike ja muu kodakondsusega elanike rühmades raskesti võrreldav nende kodakondsuskategooriate väikesearvulisuse pärast Eestis ning eriti Tallinnas.

Informeeritus ja info hankimine

Suurem osa Eesti elanikest, eriti just mitte-eestlased, ei ole enda hinnangul Eesti kultuurisündmustest ja -uudistest eriti hästi informeeritud (vt tabel 5.7)²⁴. Eestlastest peab end väga hästi või küllaltki hästi informeerituks 42%, mitte-eestlaste seas on informeeritud üle kahe korra vähem - 18%.

Tabel 5.7. Eesti elanike informeeritus Eesti kultuurisündmustest ja kultuuriuudistest 2006. aastal, %

	Kõik	Eestlased	Mitte-eestlased
Väga hästi	2	3	1
Küllaltki hästi	31	39	17
Mitte eriti hästi	47	45	51
Halvasti	16	10	28
Raske öelda	4	5	3

Saar Poll

²⁴ Kultuuritarbimise uuringu aruanne. Op cit.

Rahvusesti erinevad ka info hankimise allikad. Kõige rohkem saavad Eesti elanikud infot erinevate kultuurivaldkondade kohta üldloetavatest ajalehtedest ja ajakirjadest, televisioonist ning sõprade-tuttavate käest. Infot teatrite ja teatrietenduste kohta saavad eestlased kõige sagedamini ajalehtedest-ajakirjadest, mitte-eestlased sõpradelt, tuttavatelt ja töökaaslastelt, samuti televisioonist (tabel 5.8).²⁵ Ka raadio ning tänavareklaam on mitte-eestlaste jaoks tähtsamad infoallikad kui eestlastele. Seevastu eestlased loevad teatrietenduste kohta infot 1,5 korda sagedamini internetist teatrite kodulehekülgedelt.

Tabel 5.8. Teatrietenduste, filmide ja raamatute informatsiooniallikad Eestis 2006. aastal rahvuse järgi, %

	Eestlased	Mitte-eestlased	Kõik
<i>Teatrite ja teatrietenduste kohta</i>			
Üldloetavad ajalehed ja ajakirjad	66	57	63
Sõbrad, tuttavad ja töökaaslased	59	66	61
Televisioon	56	65	59
Raadio	27	43	32
Tänavareklaam, tänavaplakatid	33	39	34
Teatrite koduleheküljed internetis	30	19	27
<i>Filmide ja filmielu sündmuste kohta</i>			
Üldloetavad ajalehed ja ajakirjad	54	43	50
Sõbrad, tuttavad ja töökaaslased	47	61	51
Televisioon	66	75	69
Raadio	18	30	22
Tänavareklaam, tänavaplakatid	18	25	21
Kinode koduleheküljed internetis	17	19	18
<i>Ilmunud raamatute kohta</i>			
Üldloetavad ajalehed ja ajakirjad	51	23	42
Sõbrad, tuttavad ja töökaaslased	38	33	36
Raamatukauplused	29	28	28
Posti teel saadetavad kataloogid jms	31	7	23
Televisioon	25	19	23
Üldloetavate ajalehtede kirjanduslisad	18	7	14
Kirjastuste koduleheküljed internetis	13	10	12

Saar Poll

Vastavad need, kes on viimase 12 kuu jooksul käinud teatris, vaadanud filme, ostnud raamatuid. Respondent võis anda mitu vastust.

Filmide kohta hangivad eestlased mitte-eestlastega võrreldes rohkem infot üldloetavatest ajalehtedest ja ajakirjadest ning seltskonnaajakirjadest, mitte-eestlased aga televisioonist, sõprade ja tuttavate käest, raadiost, tänavareklaamist ning kinodes väljas olevatest reklaamidest (vt tabel 5.8).²⁶

²⁵ Kultuuritarbimise uuringu aruanne. Elanikkonna küsitlus. Kevad 2006. www.saarpoll.ee. Lk 12, 20 ja 31.

²⁶ Kultuuritarbimise uuringu aruanne (2006). Op cit.

Eestlastel on peamine teabeallikas ilmunud raamatute kohta ajakirjandus, kuid mitte-eestlaste jaoks on ajalehed-ajakirjad u kaks korda väiksema tähtsusega. Sõbrad-tuttavad-kolleegid on eestlastel teisel kohal, mitte-eestlastel aga esimesel. Järgmisena saavad mõlemad rahvusrühmad teavet raamatukauplusi küllastades (vt tabel 5.9). Eestlaste jaoks on tähtsad teabeallikad ka posti teel levitavad raamatute reklaamkataloogid, mitte-eestlaste jaoks selliseid ei koostata või hangivad sealt teavet vähesed.

Kõige rohkem hangivad Eesti elanikud informatsiooni muusika ja muusikasündmuste kohta televisioonist, üldloetavatest ajalehtedest ja ajakirjadest ning sõprade-tuttavate käest. Eestlased hangivad mitte-eestlastega võrreldes rohkem infot üldloetavatest ajalehtedest ja ajakirjadest, mitte-eestlased aga televisioonist, sõprade ja tuttavate käest ning raadiost.

Kunstihuvilised inimesed saavad kõige enam infot kunsti ja kunstisündmuste kohta televisioonist ning üldloetavatest ajalehtedest ja ajakirjadest. Eestlased hangivad mitte-eestlastega võrreldes rohkem infot üldloetavatest ajalehtedest ja ajakirjadest, mitte-eestlased aga televisioonist, sõprade ja tuttavate käest, erinevatelt internetilehekülgedelt ning muuseumidest, näitusesaalidest, galeriidest kohapeal (vt tabel 5.8).

Aastal 2009 on olukord kultuuriürituste info osas enam-vähem samasugune, ainult internet mängib nii eestlastel kui mitte-eestlastel varasemast suuremat rolli. Nt eriti tähtsaks on inimeste jaoks muutunud teatrietenduste kohta info hankimine, aga ka teatripiletite ostmine.

Kultuuri harrastamine

Kultuuriharrastajad (e kultuurilises isetegevuses osalejad e kultuuriloomega tegelejad) on need inimesed, kes harrastavad põhitöö või õppimise kõrvalt mõnda kultuuriala, nt laulmist, tantsimist, kunstiga tegelemist jne. Harrastused aitavad inimestel veeta vaba aega, end välja puhata ja arendada. Harrastajad tagavad kultuuri jätkuvuse, mis on eriti oluline kõigile rahvustele, eriti väikesearvulistele rahvusvähemustele. Kutseliste kultuuritegijate pealekasvu kindlustab harrastajate lai alus; nende tegevus on tähtis sotsiaalsete rühmade, sh rahvusrühmade lõimimisel ning Eesti riigiidentiteedi kujunemisel. Harrastajate etteasted ja kontserdid näitavad, et Eesti on rahvuslik-kultuuriliselt väga mitmekesine ning need erinevusel kuuluvad kokku. Kõige suurejoonelisem eri rühmadesse kuuluvate harrastajate kokkukuuluvustunne tekib Eestis laulu- ja tantsupeol.

2004. aasta andmete järgi tegelevad eestlased kultuuriharrastamisega 1,5-2 korda sagedamini kui mitte-eestlased (tabel 5.9), kuid 2007. aastal on erinevus

rahvuste vahel väiksem, emakeele järgi otsustades 1,3-1,7kordne (tabel 5.10).²⁷ Nii eestlaste kui mitte-eestlaste (2004, tabel 5.9), nii eesti- kui venekeelsete (2007, tabel 5.10) täiskasvanute meelistegevuseks on laulmine ja tantsimine, vähemal määral pillimäng.²⁸

Tabel 5.9. Kultuuriharrastajad Eestis soo, elukoha ja rahvuse järgi 2004. aastal, %

	Kõik	Mehed	Naised	Linna- elanikud	Maa- elanikud	Eestlased	Mitte- eestlased
Kirjandus- loome	4,5	2,9	5,8	4,7	4,0	5,3	...
Laulmine	15,7	8,0	22,3	14,1	19,5	18,7	10,2
Pillimäng	8,8	8,9	8,7	8,6	9,3	10,1	6,5
Teater, näitlemine	6,4	4,0	8,5	6,0	7,5	7,6	4,3
Film	3,9	4,3	3,6	4,8	...	3,8	...
Tants	15,2	8,2	21,3	13,3	19,8	18,7	8,8
Kujutav kunst, tarbekunst	6,8	4,4	8,9	6,3	7,9	7,7	5,2

Statistikaamet

... Andmed on avaldamiseks ebakindlad.

Eesti täiskasvanute koolitusuurimuse 2007 kultuurimooduli tulemustes (vt tabel 5.10) torkab eriliselt silma nende inimeste suur hulk, kes kirjutavad luuletusi, jutte vms: selliseid eestikeelseid on 55,7%, venekeelseid 41,3%, samas kui 2004. aastal (vt tabel 5.9) tegeles kirjandusloomega 5,3% eestlastest. Kümnekordne kasv 2007. aastal võib tulla 2007. ja 2004. aasta uurimuse küsitlusmetoodika vms erinevusest, mitte sellest, et 41-56% Eesti täiskasvanuist tegeleks ilukirjandusliku loominguga. 2004. aasta uurimuse kohaselt tegeles 7,7% eestlastest ja 5,2% mitte-eestlastest kujutava kunsti või tarbekunstiga, kuid 2007. aastal tegeles kunstiga (maalimine, skulptuur, veebigraafika vms) nii väike ja kõikuv hulk inimesi, et vastavaid andmeid peeti uurijate poolt avaldamiseks liiga ebakindlateks.

Kui võrrelda 2004. ja 2007. aasta andmeid ülejäänud harrastusliikidega tegelejate osakaalu järgi, siis nii eestlastel kui mitte-eestlastel (venekeelsetel) kasvas selliste inimeste osakaal enamiku tegevuste osas (pillimäng, laulmine, tantsimine), mida võib seletada heaolu kasvuga. Vaid näitlemisega tegeldi 2007. aastal vähem kui 2004. aastal.

27 Statistikaamet, täiskasvanute koolituse uuring 2007.

28 Saar Polli kultuuriuuringu andmeil tegelesid Eesti elanikud kõige rohkem fotograafiaga (sellega tegeleb erineval tasemel umbes veerand Eesti elanikest). Teisel kohal on laulmine ja kolmandal kohal tants. Kõige vähem on Eesti elanikel kokkupuuteid filmivaldkonnaga. 2006. aastal ei olnud 2003. aastaga võrreldes kultuurivaldkondadega tegelemises märgatavaid muutusi toimunud. (Kultuuritarbimise uuringu aruanne. Op cit).

Tabel 5.10. Kultuurilise harrastusega tegelejad Eestis ja Tallinnas viimase 12 kuu jooksul 2007. aastal esimese emakeele järgi, %

	Mänginud mõnda pilli	Laulnud	Näidelnud	Tantsinud	Kirjutanud*	Foto, film**
Eesti						
Eesti keel						
Jah	14,3	27,2	4,6	30,5	55,7	12,4
Ei	85,7	72,8	95,4	69,5	44,3	87,6
On esinenud	2,8	6,4	-	-
Ei ole esinenud	11,4	20,8	...	26,4	-	-
Vene keel						
Jah	8,4	17,8	...	20,6	41,3	11,6
Ei	91,6	82,2	98,1	79,4	58,7	88,4
On esinenud	-	-
Ei ole esinenud	7,7	15,9	...	19,2	-	-
Tallinn						
Eesti keel						
Jah	17,8	26,9	...	31,8	61,7	...
Ei	82,2	73,1	97,6	68,3	38,3	85,0
On esinenud	-	-
Ei ole esinenud	15,2	29,4	-	-
Vene keel						
Jah	...	18,4	...	23,8	43,1	...
Ei	90,7	81,6	99,1	76,2	56,9	86,6
On esinenud	-	-
Ei ole esinenud	...	16,5	...	22,4	-	-

Statistikaamet

* Kirjutanud luuletusi, jutte vms; ** Teinud fotosid, filminud.

... Andmed on avaldamiseks ebakindlad; - Ei ole vastuseid esinemise kohta.

2004. aasta uuring toob peale kultuuriharrastajate rahvuserinevuse välja linna- ja maaelanike, meeste ja naiste erinevuse. Neil andmeil tegelevad maainimesed kultuuriharrastustega sagedamini kui linnaelanikud, põhjuseks ilmselt nii maaelanike suurem suhtlemisvajadus kui suurem eestlaste osakaal rahvastikus. Maa- ja linnaelanike kultuuriharrastuse erinevus ei ole nii suur, kui seda on rahvusrühmade vaheline erinevus. Kultuuriharrastuste kõige suurem erinevus on

aga sooline: laulmise ja tantsimisega tegelevad naised ligi kolm korda ja näitlemisega u kaks korda sagedamini kui mehed, kuid meeste seas on veidi rohkem pillimängijaid (vt tabel 5.9).

Tavaliselt tegeldakse kultuuriharrastustega maal ja väikestes linnades sagedamini kui linnas. Ent kogu Eesti ei esinda ainult küla ja väikelinnade elanikke, sinna mahuvad kõik teised asulatüübid, sh Kirde-Eesti suured linnad, ning maaefekt ei toimi. Tallinnas tegeldakse kultuuriharrastustega mõnevõra sagedamini kui kogu Eestis, ainult eesti emakeelega inimesed tegelevad laulmisega Tallinnas mõnevõrra vähem kui kogu Eestis. Vt tabelid 5.10 ja 5.11. Tõenäoline põhjus on harrastusvõimaluste paljusus pealinnas.

Kui jälgida harrastustegevustega hõlmatud inimeste osakaalu kodakondsuse järgi, siis kõige suurem on see Eesti kodanikel, sh eriti Tallinnas.

Tabel 5.11. Kultuurilise harrastusega tegelenud Eestis ja Tallinnas viimase 12 kuu jooksul 2007. aastal kodakondsuse järgi, %

	Mänginud mõnda pilli	Laulnud	Näidelnud	Tantsinud	Kirjutanud*	Foto, film**
Eesti						
Eesti kodakondsus						
Jah	13,3	26,4	4,1	29,8	54,2	13,0
Ei	86,7	73,6	95,9	70,3	45,8	87,0
Vene kodakondsus						
Jah	31,1	...
Ei	93,4	86,5	97,1	86,5	68,9	94,3
Muu kodakondsus						
Jah	14,5	34,6	...
Ei	91,9	87,2	99,0	85,5	65,4	91,1
Tallinn						
Eesti kodakondsus						
Jah	14,9	25,8	...	31,2	58,1	15,8
Ei	85,2	74,2	97,9	68,8	41,9	84,2
Vene kodakondsus						
Jah
Ei	90,2	86,1	98,9	85,6	69,8	96,6
Muu kodakondsus						
Jah	0,0	...	31,5	...
Ei	92,2	88,8	100,0	85,2	68,5	89,8

Statistikaamet

* Kirjutanud luuletusi, jutte vms; ** Teinud fotosid, filminud.

... Andmed on avaldamiseks ebakindlad.

5.2.2. Kultuuris osalemine Tallinnas: sissevaade

Tallinna Linnavalitsuse tellitud avalike teenuste uurimuse tulemused andsid teavet kultuuriasutuste külastamise kohta detailselt.²⁹ Vaadeldud kultuuriasutustest on 2007. aastal kõige sagedamini külastatud muuseume: 59% on viimase 12 kuu jooksul külastanud muuseume vähemalt ühe korra (eestlased 61% ja mitte-eestlased 57%). Kõige harvem on külastatud linnaosa raamatukogusid: 29% on neid külastanud vähemalt korra (eestlased 33%, mitte-eestlased 24%). Tallinna kultuurikeskused ja rahvamajad on kohad, kus mitte-eestlased käivad mõnevõrra sagedamini kui eestlased (vt tabel 5.12).

Tabel 5.12. Kultuuriasutuste külastamise sagedus Tallinnas viimase 12 kuu jooksul (2007. aasta uurimus) rahvuse järgi, %

	Eestlased			Mitte-eestlased			Kõik		
	Mitte kordagi	1 või 2 korda	Rohkem	Mitte kordagi	1 või 2 korda	Rohkem	Mitte kordagi	1 või 2 korda	Rohkem
Tallinna muuseumid	37	46	15	42	47	10	39	46	13
Tallinna kunstisaalid	42	38	17	42	44	12	42	41	15
Tallinna kultuurikeskused	47	27	22	41	34	23	45	30	22
Tallinna Keskraamatukogu	56	24	18	65	21	10	60	23	15
Linnaosade raamatukogud	64	16	17	73	12	12	68	14	15
Oma linnaosa päevad või muud linnaosa üritused	66	31	x	69	30	x	67	31	x

Faktum & Ariko

Vaadeldava allika andmeil külastasid tabelis 5.12 märgitud kultuuriasutusi rohkem naised kui mehed (57% ja 43%), rohkem nooremad kui vanemad inimesed (15-34aastased 41%, 35-54aastased 35%, 55-74aastased 24%), rohkem eestlased kui mitte-eestlased (55% ja 45%).³⁰

Suhteliselt vähepopulaarsed on linnaosa kodukandipäevad ja muud linnaosa üritused. Neid külastas 31% küsitletuist (vt tabel 5.12), sagedamini naised, nooremad inimesed ning Nõmme/Pääsküla ja Pirita/Merivälja elanikud, kelle seas on eestlaste osakaal eriti kõrge (vt tabel 5.13).

²⁹ Tallinna Linnavalitsuse avalikud teenused. Faktum & Ariko. Juuni/juuli 2007. Tallinn.

³⁰ Tallinna Linnavalitsuse avalikud teenused (2007). Op cit, lk 25 ja 26.

Tabel 5.13. Tallinna elanikud, kes viimase 12 kuu jooksul (2007. aasta uurimus) pole kordagi külastanud kultuuriasutusi, linnaosade järgi, %

	Haa-bersti	Kesk-linn	Kris-tiine	Lasna-mäe	Musta-mäe	Nõmme	Pirita	Põhja-Tallinn	Kokku
Tallinna muuseumid	30	33	59	34	47	53	50	41	39
Tallinna kunstisaalid	34	31	69	38	46	57	24	43	42
Tallinna kultuurikeskused	37	40	73	34	61	47	29	43	45
Tallinna Keskraamatukogu	37	49	70	62	64	62	56	70	60
Linnaosade raamatukogud	49	68	89	75	75	50	53	64	68
Linnaosa päevad jms	74	65	80	77	78	47	29	53	67

Faktum & Ariko

Kristiine linnaosa elanikud on kõige vähem tabelis loetletud vaba aja üritusi külastanud: 59-89% neist pole seda kordagi viimasel aastal teinud. Ka Mustamäe ja Nõmme elanikud on neil üritustel käinud keskmisest harvem (vt tabel 5.13).

Tallinlastele rohkem meeldinud koolinoorte üritused on rahvusesti suhteliselt sarnased: nii eestlastele kui mitte-eestlastele meeldisid rohkem koolinoorte tantsu- ja laulupidu, kuid mitte-eestlastele meeldis see mitu korda rohkem. Eestlastele meeldisid kaks korda sagedamini kui mitte-eestlastele kooliüritused ning loomade ja loodusega seotud üritused, ligi 1,5 korda rohkem tantsuüritused. Mitte-eestlastele meeldisid eestlastega võrreldes kolm korda rohkem näitused ja 1,5 korda rohkem lauluüritused, kuid neile meeldisid kõige vähem klubid ja ringid (tabel 5.14). Kultuuri ja spordiga seotud üritustest, mida tallinlaste arvates võiks rohkem olla, on tabelis 5.15 ära toodud pikk loend.

Tabel 5.14. Tallinlastele 2007. aastal rohkem meeldinud koolinoorte üritused rahvuse järgi, %

	Kõik	Eestlased	Mitte-eestlased
Tantsu- ja laulupidu	22,7	16,4	42,1
Spordiüritused	21,4	22,4	18,4
Muud üritused	18,2	19,0	15,8
Kool	10,4	12,1	5,3
Loomad ja loodus	9,1	10,3	5,3
Tantsuüritused	8,4	9,5	5,3
Lauluüritused	5,8	5,2	7,9
Perepäevad	5,2	5,2	5,3
Klubid ja ringid	3,9	5,2	0,0
Näitused	3,9	2,6	7,9
Muu	11,0	11,2	10,5
Ei oska öelda	11,7	12,1	10,5

Faktum & Ariko

Tabel 5.15. Milliseid vaba aja üritusi võiks Tallinnas rohkem olla? 2007. aasta uuringu andmeil rahvuse järgi, %

	Kõik	Eestlased	Mitte-eestlased
Sport	30,2	30,7	28,8
Üritused (mitmesugused)	9,5	7,9	13,5
Noortekeskused	9,5	7,9	13,5
Huvialaringid	8,9	8,7	9,6
Tantsimine	8,9	11,0	3,8
Noorteüritused	7,3	4,7	13,5
Laulmine	5,6	6,3	3,8
Laagrid	5,6	5,5	5,8
Kõik vajalik olemas	5,0	5,5	5,8
Kool	3,9	5,5	0,0
Vaba aeg	3,9	4,7	1,9
Loodus	3,4	4,7	0,0
Alkohol ja tubakas	3,4	3,1	3,8
Omaalgatus ja isetegevus	2,8	3,9	0,0
Kunst ja kultuur	2,2	0,8	5,8
Konkursid, seminarid	2,2	0,8	5,8
Loomad	2,2	3,1	0,0
Ajalugu	2,2	2,4	1,9
Rulluisutamine ja rula	2,2	3,1	0,0
Pere- ja tervisepäevad	1,7	1,6	1,9
Teater	1,7	0,8	3,8
Film ja kino	1,1	1,6	0,0
Toetamine ja abistamine	1,1	1,6	0,0
Tasuta tegevused	1,1	1,6	0,0
Käsitöö	1,1	0,8	1,9
Muu	11,2	7,9	19,2
Ei oska öelda/Ei tea	5,0	4,7	5,8

Faktum & Ariko

Enim sooviksid nii eestlased kui mitte-eestlased spordiüritusi (vastavalt 30,7% ja 28,8%), kõikvõimalikke üritusi, noortekeskuse ja huvialaringide üritusi. Eestlased soovivad mitte-eestlastega võrreldes rohkem tantsida, osaleda kooliüritustel, looduse ja loomadega seotud üritustel. Viimaste järel ei ole mitte-eestlastel senisest suuremat vajadust (soov 0,0%). Mitte-eestlased tahavad aga senisest rohkem noorte-, kunsti- ja kultuuriüritusi, sh teatriga seotud üritusi. Heategevus, tasuta ürituste korraldamine, nõrgemate toetamine ja abistamine on ka eestlastele veel võõravõitu, kuid mitte-eestlaste seas ei pälvi need üldse tähelepanu. Vt tabel 5.15.

Statistikaameti 2006. aasta sotsiaaluuringu andmeil külastas Tallinnas aasta jooksul vähemalt korra teatrit, kontserte, tantsuetendusi 74% eestlastest ja 55% mitte-eestlastest, (Eestis vastavalt 58% ja 43%); kino 49% eestlastest ja 35% mitte-eestlastest (Eestis 32% ja 25%), muuseumi, näitust, kultuurimälestisi 53% eestlasi ja 32% mitte-eestlasi (Eestis 38% ja 27%), raamatukogu 41% eestlasi ja 25% mitte-eestlasi (Eestis 40% ja 29%), sportivõistlusi 29% eestlasi ja 16% mitte-eestlasi (Eestis 29% ja 19%). Järeldused: Tallinnas on kultuuritarbimine (va raamatukogu ja spordivõistluste külastamine) aktiivsem kui Eestis ja eestlased on kõikides valdkondades suuremad kultuuritarbijad.

5.2.3. Kultuuris osalemise rahvuslike erinevuste tegurid

Inimesed osalevad kultuuris siis, kui see on neile tähtis, kui neil on ürituste vastu huvi. Peale kultuurisündmuste külastamise sageduse mõõtis Statistikaamet oma 2004. aasta uuringus rahvuslikust seisukohast kultuuritegevuste olulisust skaalal *tähtis - tähtsusetu*. Tabelis 5.16 esitatakse nende inimeste protsent, kellele vastav kultuuriliik on tähtis. See tähendab, et nt 43,8% eestlaste ja 28,5% mitte-eestlaste jaoks on teatris käimine *tähtis (üsna tähtis ja väga tähtis)*, ülejäänute jaoks aga *tähtsusetu*.

Nagu tabelist 5.16 selgub, on eestlaste jaoks enamik kultuuritegevusi tähtsamad kui mitte-eestlaste jaoks. Mitte-eestlastele on pisut tähtsamad kui eestlastele esiteks, raadio- ja telesaadete jälgimine, ja teiseks, kirjanduse lugemine. Kõige suurema rahvuserinevusega kultuuriliigid on selle 2004. aasta uuringu andmeil teatris käimine: see on tähtis 43,8%le eestlastest ja ainult 28,5%le mitte-eestlastest, raamatukogude külastamine (41,8% ja 31,1%) ning ajalehtede ja ajakirjade lugemine (85,0% ja 75,2%).

Reeglina külastavad inimesed linnas, eriti aga suures linnas, kultuuriüritusi tihe-
mini kui maal. Maal ja väiksemates asulates on populaarsem kui suures linnas käia raamatukogus (see sisaldab maal rohkem funktsioone, olles info- ja internetipunkt) ja spordivõistlusi vaatamas. Aktiivne kultuurielu on seotud linnaliku eluviisiga, sest enamik kultuuriinstitutsioone on koondunud linnadesse, kultuuriüritusi toimub seal rohkem ja külastamine on mugavam. Pidevalt tegutsevast 12 kinost asus uuringu ajal neli Tallinnas ja 2006. aastal hõlmasid need neli viiendikku kõigist kinokülastustest. Teatrivõrgustik on veelgi Tallinna-keskem: 11 riigi- ja linnateatrit asub seal koguni koos.³¹

31 Yngve Rosenblad (2007). Op cit.

Tabel 5.16. Kultuuritegevuse olulisus Eestis 2004. aastal: hinnang *tähtis* kultuuriliigi ja rahvuse järgi, %

	Eestlased	Mitte-eestlased
Teatriskäimine	43,8	28,5
Kontserdil käimine	46,8	37,8
Näituste külastamine	22,0	20,7
Muuseumi külastamine	18,4	17,7
Raamatukogu külastamine	41,8	31,1
Kinos käimine	25,0	22,6
Raadio- ja telesaate jälgimine	89,5	91,4
Muusika kuulamine	74,1	70,4
Ajalehe, ajakirja lugemine	85,0	75,2
Kirjanduse lugemine	57,5	59,3
Kehakultuuri ja spordiga tegelemine	32,9	27,8
Sportivõistlustel käimine	32,9	27,8
Peol ja tantsuõhtul, kohvikus, restoranis ja baaris käimine	29,6	26,2

Statistikaamet

Tähtis hõlmab vastusevariante *üsna tähtis* ja *väga tähtis*.

Ülaltoodud loogika kohaselt peaksid Eesti eestikeelsed elanikud kultuuriüritusi venekeelsetest harvem külastama, sest eestlaste seas on palju maainimesi, mitte-eestlased elavad aga valdavalt linnas, kus neil on maainimestest paremad võimalused kinos, muuseumis, teatris käia. Ent olukord on just vastupidine.

Tallinnas ei peaks, kui kultuuriasutuste infrastruktuuri arvestada, kultuuriürituste külastamisel olema rahvuslikku erinevust - kõik on võrdselt kättesaadav. Ent nii ei ole, venekeelsed elanikud külastavad kultuuriüritusi harvem.

Venekeelsete elanike eestikeelsetega võrreldes väiksem kultuurisündmuste külastamise sagedus võib olla seotud võimaluste piiratusega, st venekeelsetele elanikele huvi pakkuvate kultuuriasutuste või etenduste puudumise ja vähesusega, aga tuleneda ka kultuuritraditsioonidest ning ainult ühes kultuuris elamisest. Ei eestlastel ega venekeelsetel mitte-eestlastel ole mitmes kultuuris elamise kogemust. Kõige suurema integratsiooniastmega kultuuriliigid on spordivõistlused, kino ja teatud määrani ka raamatukogud, kuid integratsioon on siin vormiline, mitte sisuline: tullakse küll ühte ruumi kokku, kuid kinolinalt vaadatakse erinevaid filme, loetakse eesti- ja venekeelseid subtiitreid, raamatukogus loetakse erikeelseid raamatuid jne. Muuseumides ja näitustel on palju vaadata, kuid seletused on eksponaatide juures peamiselt eesti või eesti ja inglise keeles.

Mitte-eestlaste väiksemat osavõttu kultuuriüritustest seletatakse peamiselt venekeelsele elanikkonnale suunatud kultuuriteenuste väiksema kättesaadavusega. Ka 2004. aasta uuringus väitsid mitte-eestlased mitme kultuuriliigi puhul

eestlastest sagedamini, et vastavates asutustes pakutav ei meeldi neile. 11 riigi- ja linnateatrist on vene publikule suunatud vaid Vene Teater Tallinnas ning riik toetab regulaarselt veel kolme Ida-Virumaa teatristuudiot, mille publikuarvud on riigiteatritest mitu korda väiksemad. Kinoteenuste puhul koheldakse eesti- ja venekeelset elanikkonda üsna võrdselt, sest Eestis on tavaks panna filmidele kakskeelsed subtiitrid. Vene keeles kõnelejad on aga rohkem harjunud filmidele pealelugemisega - neil ei ole eestlastele omast subtiitrite lugemise kommet.³²

Millised sotsiaal-demograafilised tunnused peale rahvuse veel kultuuritarbimist mõjustavad? Saar Polli uuringu järgi³³ on üheks kõige olulisemaks kultuuritarbimist mõjutavaks teguriks haridus ja vähemal määral sissetulek, erandiks on raamatute lugemine ja raamatukogude külastamine, mis sissetulekust ei sõltu. Naised on üldiselt aktiivsemad kultuuritarbijad kui mehed, erandiks on sport ja kinoskäimine, millega tegelevad mehed ja naised pea võrdselt. Kultuuritarbimine sõltub väga palju ka inimese vanusest. Noored on oluliselt aktiivsemad kui vanemad inimesed, kõige aktiivsemad on 15-19aastased. Vanuse osas on erandiks raamatute ja kunsti ostmine: kõige rohkem ostavad 30-39aastased. Linnaelanikud on üldiselt aktiivsemad kultuuritarbijad, kuid maaelanikud külastavad rohkem raamatukogusid.

Saar Polli 2006. aasta kultuuriuuringu³⁴ andmeil on kultuuris osalemise kaks suurt piirajat raha ja aeg. Üle poole Eesti elanikest sooviks senisest rohkem käia teatris, kinos ning kontsertidel, pooled Eesti elanikud sooviks senisest rohkem lugeda raamatuid. Kunstinäitustel ja raamatukogudes käimise ning kultuuriajakirjanduse lugemise vastu on huvi mõnevõrra väiksem. Kolme esimesena nimetatud valdkonna kõige olulisemaks tarbimist takistavaks teguriks on piletite liiga kõrged hinnad. Raamatute lugemist takistab kõige enam vaba aja puudumine, mis on tegelikult viimase kolme aasta jooksul muutunud pea kõikide valdkondade juures senisest suuremaks takistuseks. Olulise takistusena on nimetatud ka antud tüüpi kultuuriasutuste puudumist elukoha läheduses;³⁵ see on aga Tallinnas väiksem kogu Eesti keskmisest.

Lisaks eespool nimetatule võib veel välja tuua tegureid, mis võivad põhjustada mitte-eestlaste (venekeelsete) veidi väiksemat kultuuritarbimist eestlastega võrreldes.

- Kultuurihuvisid ei saa alati realiseerida, sest venekeelne kultuuriruum on eestikeelsest ahtam.
- Mitmed kultuurisuunad ei paku mitte-eestlastele nii palju huvi kui eestlastele (nt muusikal, pop- ja rokkmuusika, eestipärane pärimusmuusika). Vähene keeleoskus ei võimalda eestikeelset kultuuri nautida.

32 Yngve Rosenblad (2007). Op cit.

33 Kultuuritarbimise uuringu aruanne. Op cit.

34 Kultuuritarbimise uuringu aruanne. Elanikkonna küsitlus. Kevad 2006. www.saarpoll.ee.

35 Kultuuritarbimise uuringu aruanne. Op cit.

- Klassikuuluvus - mitte-eesti suhteliselt arvukas sinikraede rühm pole nii palju kultuurile orienteeritud kui valgekraed; ka ei nõua seda nende töö.
- Väiksem kultuuriline kapital lapsepõlvkodust: Eestisse elama asudes kadusid vanematel paljud kultuuritraditsioonid, uues keskkonnas kohanemine nõudis rohkesti jõudu, vähem jäi tähelepanu nt raamatukogu soetamisele.
- Immigrandistaatus - suurem stress ja kohanematus, mis võib viia marginaalseerumisele ning eemaldumisele ühiskonnast, sh ka kultuurist.
- Ootus, et riik mitte-eestlaste kultuuri korraldaks, selmet ise sellega tegelda.
- Puudub tugev isetegevuse (kultuuriharrastuse) traditsioon.
- Vähe on oma rahvusest väljapaistvaid (kultuuri)liidreid.

Kokkuvõtte rahvuslikest erinevustest: mitte-eestlased jäävad kultuuritarbimisel enamiku kultuuriliikidega tegelemise sageduse ja ka harrastajate osakaalu osas eestlastest rohkem või vähem maha. Mitte-eestlaste suure tähelepanu ja poolehoidu võitis koolinoorte tantsu- ja laulupidu, mis tähendab, et see kujunes ootamatult edukaks lõimumisürituseks. Mitte-eestlastele näib seoses kultuuritarbimisega olevat iseloomulik teatud huvipuudus alade vastu, mis on seotud loodusega. Kultuuriharrastusi ja kunstieelistusi mõjutada on üsna raske, sest sotsiokultuuriliselt on need seotud isiksusliku arengu ja inimese üldise orientatsiooniga maailmas.

Maarja Lõhmus, Marju Lauristin ja Rauno Salupere nendivad pärast põhjalikku uuringut³⁶, et kultuurisuhte seotus rahvusega on osutunud oodatust nõrgemaks. Nad kirjutavad: *Ehkki venekeelse elanikkonna kultuurisuhtes on rohkem jälgi nõukogude süsteemis kultiveeritud nn klassikalisest kultuurihuvist ning Venemaa meedia ning filmiprogrammi mõjutustest, ei ole siiski eesti- ja venekeelsete inimeste kultuurimaailmade vahel nii suurt kultuurilist erinevust, kui on meeste ja naiste ning erinevate vanusrühmade vahel.*

Raamatus *Eesti elavik 21. sajandi algul*³⁷ tõdetakse, et kultuuriline koondkapital on eestlastel suurem ja venekeelsetel väiksem. Venekeelsetel on Eestis elamiseks kasutada väiksem kultuuriline ressurss. Kuna neil on ka väiksem sotsiaalne ja majanduslik kapital, siis tähendab see rahvuste/keelerühmade erinevaid positsioone kultuurilisel, sotsiaalsel ja majanduslikul väljal. Pealinnas Tallinnas on teiste asulatüüpidega võrreldes kõrgem kultuuriline ja majanduslik kapital, kuid inimeste sotsiaalse kapitali poolest ta teistest asulatüüpidest oluliselt ei eristu.³⁸ Kultuuriuurijate sellise hinnanguga tuleb sotsioloogiliste uuringute andmeid üldistades ka nõustuda.

36 Maarja Lõhmus, Marju Lauristin ja Rauno Salupere (2004). Inimesed kultuuriväljal: aktiivsus ja eelistused (7. pt). Eesti elavik 21. sajandi algul. Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest. Toimetajad Veronika Kalmus, Marju Lauristin ja Pille Pruulmann-Vengerfeldt. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu, lk 126.

37 Eesti elavik 21. sajandi algul. Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest. Toimetajad Veronika Kalmus, Marju Lauristin ja Pille Pruulmann-Vengerfeldt. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu.

38 Samas.

5.3. Religioon

5.3.1. Kirikud, koguduste liidud ja üksikkogudused. Luterlus ja õigeusk

Igäühel on südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus. Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigikirikut ei ole. Igäühel on vabadus nii üksinda kui koos teistega, avalikult või eraviisiliselt täita usutalitusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist ega kõlblust. Nõnda ütleb Eesti Vabariigi põhiseaduse § 40.

Eestis oli 01.01.2009 seisuga registreeritud üle 500 usulise ühenduse, millest enamik kuulub kirikutesse või koguduste liitudesse.³⁹ Nagu joonealusest viitest näha, on usuorganisatsioonide hulk suur ning koosseis mitmekesine. Suuremaid

³⁹ Siseministeriumi andmed kirikute, koguduste liitude ja üksikkoguduste kohta on järgmised (allikas: e-kiri Siseministeriumi usuasjade osakonna juhatajalt Ilmo Ault 07.08.2009):

Eestis registreeritud usulised ühendused (01.01.2009)

Kirikud:

Eesti Evangeelne Luterlik Kirik (165 kogudust)
Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik (64 kogudust)
Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik (30 kogudust)
Eesti Metodisti Kirik (24 kogudust)
Eesti Kristlik Nelipühi Kirik (31)
Eesti Karismaatiline Episkopaalkirik (3 kogudust)
Eesti Karismaatiline Osaduskirik (4 kogudust)
Rooma-Katoliku Kiriku Apostellik Administratuur Eestis (9 kogudust)
Eesti Uusapostlik Kirik Eestis (3 kogudust)

Koguduste liidud:

Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liit (83 kogudust)
Adventistide Koguduste Eesti Liit (19 kogudust)
Eesti Evangeeliumi Kristlaste Nelipühilaste Koguduste Liit (3 kogudust)
Eesti Evangeelsete ja Vabakoguduste Liit (6 kogudust)
Eesti Vanausuliste Koguduste Liit (8 kogudust)
Eesti Kristlike Vabakoguduste Liit (*Elu Sõna*; 7 kogudust)
Eesti Jehoova Tunnistajate Koguduste Liit (4 kogudust)
Taarausuliste ja Maausuliste Maavalla Koda (4 koda)
Eesti Baha'i Koguduste Liit (4 kogudust)

Kloostrid

Pühtitsa Jumalaema Uinumise Stavropigiaalne Naisklooster Kuremäel (174 nunna)
Pühima Päästja Püha Birgitta Ordu Klooster Pirital (8 nunna)
Halastuse Misjonäride Ordu klooster Tallinnas (4 nunna)
Pühima Neitsi Maarja Pärispatuta Saamise Õdede Kongregatsiooni klooster Tartus (3 nunna)
Püha Franciscuse III Regulaarordu Püha Kantaliitsia Feliksi Kongregatsiooni Klooster Ahtmes (2 nunna)
Püha Franciscuse III Regulaarordu Püha Kantaliitsia Feliksi Kongregatsiooni Klooster Narvas (2 nunna)
Dominikaani Vendade Ordu Püha Katariina Klooster Tallinnas (2 munk)

66 üksikkogudust, sh:

Viimse Aja Pühade Jeesuse Kristuse Kiriku Eesti Kogudus
Eesti Juudiusu Kogudus
Eesti Islami Kogudus
Eesti Muhameedlaste Sunniitide Kogudus
Krishna Teadvuse Eesti Kogudus
Tiibeti Budismi Nyingma Eesti Kogudus
Eesti Budistlik Kogudus Drikung Kagyu Ratna Shri Keskus
Kogudus Päikese Hiis
Kogudus Tarbatu Hiis
Eesti Evangeelne Vennastekogudus
Eesti Evangeeliumi Vennasteühing
Eesti Kristlik Ühinemise Kogudus
Armeenia Apostliku Kiriku Eesti Püha Gregoriuse Kogudus

kristlikke kirikuid ühendab Eesti Kirikute Nõukogu. Ametlikult registreeritud kirikute ja koguduste liitude liikmeskond jääb vahemikku 142 kuni umbes 180 000 inimeseni, vt tabel 5.17.⁴⁰

Tabel 5.17. Eesti usuliste ühenduste liikmeskond ühenduste andmetel 1995-2007

	1995	2000	2005	2007
Eesti Evangeelne Luterlik Kirik	172 000	177 233	180 000	180 000
Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik	10 000	18 000	25 000	u 25 000
Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik			170 000- 200 000	u 170 000
Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liit	u 6 500	6 092	5 952	5 974
Adventistide Koguduste Eesti Liit	1 997	1 868	1 723	1 711
Eesti Metodisti Kirik	1 842	1 880	1 800	1 737
Eesti Kristlik Nelipühi Kirik	u 2 500	u 3 500	4 500	4 500
Eesti Karismaatiline Episkopaalkirik			300	300
Rooma-Katoliku Kirik	u 3 000	3 500	5 745	6 000
Eesti Jehoova Tunnistajate Koguduste Liit	2 600	3 846	4 248
Eesti Islami Kogudus	Üle 10 000	1 467	u 1 400	u 1 400
Taarausuliste ja Maausuliste Maavalla Koda	287	u 200
Eesti Juudiusu Kogudus	2 100	80 perekonda	u 2 500
Eesti Vanausuliste Koguduste Liit	u 10 000	5 000	u 15 000
Viimse Aja Pühade Jeesuse Kristuse Kiriku Eesti Kogudus (mormoonid)	u 300	482	803
Krishna Teadvuse Eesti Kogudus	50	100	u 150
Eesti Baha'i Koguduste Liit	85	u 150	142

Siseministeerium

Lisaks usuliste ühenduste registrisse kantud usulistele organisatsioonidele on osa religioossetest ühendustest registreerunud usuühingutena, osa mit-tetulundusühingutena ning mõned pole pidanud üldse vajalikuks end kusa-gil riigiasutuses registreerida.

Eesti uskliku elanikkonna põhiosa moodustavad kristlased. Maailmausunditest on esindatud ka judaism ja islam. Eesti Evangeelne Luterlik Kirik on nii kogu-duste arvu kui liikmeskonna poolest suurim kirik Eestis; luterlusele järgneb

40 Siseministeeriumi usuliste ühenduste statistika, <http://www.siseministeerium.ee/16682>; 18.06.2009.

levikult õigeusk. Tänapäevses Eestis eksisteerib kaks suuremat õigeusu kirikut: Konstantinoopoli patriarhaadi alluvusse kuuluv Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik (koguduseliikmed peamiselt eestlased) ja Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik (valdavalt mitte-eestlastest koguduseliikmetega). Neile kolmele kirikule järgneb suuruselt Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liit.⁴¹

Vene õigeusk hakkas Eestis levima 1840. aastatel, kui Eesti kuulus Tsaari-Venemaa koosseisu. 1920. aastal sai õigeusu kirik Eestis autonoomseks. 1923. aastal lahkus Eesti Apostliku Õigeusu Kirik (EAÕK) Moskva patriarhaadi alluvusest ja viibis 1923-1944 Konstantinoopoli oikumeenilise patriarhaadi alluvuses. Pärast Eesti taasokupatsioonist 1945. aastal allutati Eesti õigeusu kogudused Moskvale, EAÕK aga jätkas tegevust paguluses. 1993-1996 taastas kodumaal asuv EAÕK oma tegevuse ja eraldus Moskva alluvuses tegutsevatest kogudustest. 1990ndate keskel hõlmas EAÕK 84 õigeusu kogudusest 54.⁴² Käesoleval ajal on Moskvale alluvusse kuuluv õigeusu kirikus 30 kogudust ja vastavalt tabeli 5.17 andmetele koondab see kirik umbes 170 000 inimest. EAÕKis on 55 kogudust umbes 25 000 liikmega. Peale selle eksisteerib Eestis veel venekeelse liikmeskonnaga Eesti Vanausuliste Koguduste Liit kokku 8 koguduse ja umbes 15 000 liikmega. Vanausulised (staroveretsid) oli usuliikumine Venemaal, kes ei tunnistanud õigeusreformi ja kelle liikmeid hakati 17. sajandi II poolel taga kiusama, mistõttu nad rändasid Tsaari-Venemaa äärealadele. 1710-1719 jõudsid nad Eestisse Peipsi äärde, kus nad elavad tänaseni ja pakuvad elava omapärase vanavene kultuuriga suurt teadus- ja turismihuvi. Eesti vanausuliste vaimne keskus, Grebenštšikovi erakla, asub Riias.⁴³

Luterlusel kui protestantlikul konfessioonil on Eestis tunduvalt vanemad ja sügavamad juured kui vene õigeusul. Kui luterlus 16. sajandil Saksamaal kanda kinnitas, siis sajandi lõpuks oli ta levinud peale Saksamaa ka Austrias, Skandinaavias, Liivimaal ja mujal.⁴⁴ Tänapäeval on luterlus Eesti naabruskonnas levinud peale Põhjamaade veel Lätis, kuid Leedu on peamiselt katoliiklik maa. Eestis oli 1990. aastal 144 luterlikku kogudust u 60 000 liikmega, 2007. aastal 164 kogudust 180 000 liikmega. Peale eestlaste kuuluvad luterlikesse kogudustesse Eestis elavad soomlased, rootslased, lätlased, sakslased, aga vähesel määral ka venelased.

Kirikute ja koguduste endi poolt Siseministeeriumile esitatud liikmeskonna statistika erineb üsna oluliselt rahvaloendusel saadud andmetest uskkondadesse

41 Siseministeerium (vt http://www.estonica.org/est/lugu.html?menyy_id=115&kateg=5&nimi=&alam=20&tek=18.06.2009).

42 Õigeusk. EE, 10. köide, lk 594 ja 595.

43 Vanausulised. EE, 10. köide, lk 208.

44 Luterlus. EE, 5. köide, lk 666.

kuulumise kohta, vt rahvaloenduse andmeid allpool.⁴⁵ Enese identifitseerimisel mingi uskkonna liikmena võib olla väga erinevaid põhjusi (näiteks võib see väljaspool kodumaad elavate rahvusrühmade puhul olla seotud etnilise identiteediga) ning sellel ei pruugi olla otsest seost inimese maailmavaatega või tema tegeliku usulise käitumisega, nagu jumalateenistustest osavõtt, mingi konkreetse koguduse liikmeks olek, individuaalne usuline käitumine või kirikumaksu tasumine. Näiteks Eesti Evangeelne Luterlik Kirik peab liikmeskonna statistikat liikmesametajate arvu järgi⁴⁶. EELK möönab ka ise, et tegelikku liikmeskonda ei teata⁴⁷ ja sageli opereeritakse arvudega, mis jäävad rahvaloendusel saadud luterlaste arvu ja kiriku statistika vahele. Samas on annetajate hulgas kindlasti ka neid, kes käivad kirikus kombe pärast, meeldiva seltskonna või veel mingi muu asjaolu tõttu, kuid ei ole usklikud.

5.3.2. Suhe religiooni

Eesti elanike religioossete hoiakute uurimine sai hoo sisse pärast taasiseseisvumist 1990ndatel. Selle ajani oli religiooni valdkond okupatsioonivõimude tugevas ebasoosingus, mis välistas ka teema teadusliku uurimise. Alates 1991. aastast viidi lühikeste ajavahemike järel läbi rida sotsioloogilisi uuringuid, milles puudutati rohkemal või vähemal määral ka religiooni teemat. Põhjuseks oli rahvuslikul ärkamisajal tekkinud teatud usuline elavnemine ning kirikute ja kogudustega liitujate suur arv. Nii kirikutel endil kui ka valdkonnaga tegelevatel uurijatel tekkis toimuvate protsesside vastu huvi ning sooviti teada saada, millesse usuvad kaasaaja eestimaalased, kuidas see mõjutab nende igapäevaelu ja väärtusi ning kui paljud värsketest kirikutega liitunudest tegelikult oma maailmavaadet muutsid. Religioonisotsioloogilisi uuringuid viisid Eestis läbi nii kirik⁴⁸ kui ka mitmed rahvusvahelised uurimisinstituudid⁴⁹, kaasates siinseid teadlasi ja uuringufirmasid

2000. aasta rahvaloendusel esitati pärast 66 aastast vaheaega taas küsimus Eesti elanike usulise kuuluvuse kohta. Küsimusega *Milline on Teie suhe usku (religiooni)?* sooviti teada, kas vastaja on kindlat usku tunnistav, ateist või usu suhtes ükskõikne. *Kindlat usku tunnistava* vastaja puhul paluti täpsustada, millist usutunnistust isik omaks peab, jättes sealjuures arvestamata kiriku või koguduse liikmeks oleku. Arvestamata jäeti ka vastused nagu *usun jumalat* või *oma usk*⁵⁰.

45 EELK liikmete arv aastal 2007 180 000 (REL 2000 152 237), Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik u. 25 000 (REL 2000 18 517), Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik u. 170 000 (REL 2000: vene ja muust rahvusest õigeusklikke 109 528). - allikas <http://www.siseministeerium.ee/37356>; 02.04.2009 ja 2000. aasta rahvaloenduse andmestik <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvaloendus/17Usk/17Usk.asp>; 01.04.2009.

46 http://www.eelk.ee/eelk_doc/eelk_arengukava.pdf; 03.04.2009.

47 Samas.

48 Eesti Kirikute Nõukogu tegi postiküsitlustena kolm suurt usklikkuse teematist longituud-uurimust aastatel 1995, 2000, 2005.

49 Nt paljusid riike hõlmanud *World Values*'i uurimisprojektid 1991. ja 1995. aastal ning Soome Kiriku Uurimisinstituudi juhataja dotsent Harri Heino poolt koordineeritud uuring aastal 1992. aastal, samuti 1998. aastal Soome Akadeemia teadusprojekti (EMORi vahendusel korraldatud) arvamusküsitlus.

50 2000. aasta Rahva ja eluruumide loenduse juhendmaterjal (Statistikaameti veebilehel <http://www.stat.ee/rahvaloendus-2000>; 01.04.2009)

Seega ei mõõdetud mitte inimese religioossust kui sellist, vaid seda, kui paljud inimesed seostavad end mõne konkreetse usutunnistusega. Viimane näitaja erineb aga tõenäoliselt üsna palju tegelikust koguduste ja kirikute liikmeskonnast ning võib olla seotud näiteks isiku etnilise identiteediga.

2000. aasta rahvaloenduse andmetel jaotusid Tallinna elanikud rahvustunnuse ja suhtumise alusel religiooni alljärgnevalt (vt tabel 5.18)⁵¹:

Tabel 5.18. Tallinna elanike jaotumine rahvuse ja suhtumise alusel religiooni 2000. aasta rahvaloenduse andmeil

	Eestlased		Venelased	
	Arv	%	Arv	%
Ateist	13 469	8	10 853	9
Usu suhtes ükskõikne	65 521	39	31 974	28
Kindlat usku tunnistav	46 502	28	50 407	44
Ei soovi vastata	13 867	8	6 950	6
Ei oska vastata	28 524	17	15 209	13
Kokku	167 883	100	115 393	100

Statistikaamet

Kui Eestis tervikuna oli napilt suurimaks usutunnistuseks luterlus, siis Tallinnas on pilt teistsugune - liikmeskonnalt on selgelt arvukam õigeusk. 2000. aasta rahvaloenduse andmeil jaotusid peamised usutunnistused Eestis ja Tallinnas vastavalt rahvusele järgmiselt⁵²:

	Eesti		Tallinn	
	Luterlus	Õigeusk	Luterlus	Õigeusk
Eestlased	145 718	18 517	36 552	4 625
Venelased	1 689	104 698	699	47 262
Teised rahvused	4 830	20 339	1 186	10 168

Ülejäänud usutunnistused on arvuliselt tunduvalt vähem esindatud. Mõned uskkonnad on oma traditsioonilt enam seotud etnilise tunnusega: nii näiteks on siinsed vanausulised eelkõige vene rahvusest, moslemid enamasti tatarlased, luterlased ning taara- ja maausulised on eestlased. Mitmedki 19. sajandi lõpul Eestisse tulnud kristliku taustaga uskkonnad on tänu oma päritolumaal tegutsevate keskuste aktiivsele misjonitegevusele tänaseks populaarsust võitnud võrdväärselt eesti ja muudest rahvustest eestimaalaste seas. Eelkõige paistavad sellega silma Jehoova tunnustajad, keda Tallinnas on nüüdseks venelaste seas enamgi kui eestlaste seas⁵³. Uskkondadesse kuulujate rahvust peegeldab allolev tabel 5.19⁵⁴ ja joonis 5.1.

51 2000. aasta Rahva ja eluruumide loenduse andmed, 15aastased ja vanemad (Statistikaameti veebilehel <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvaloendus/17Usk/17Usk.asp>; 01.04.2009).

52 Samas.

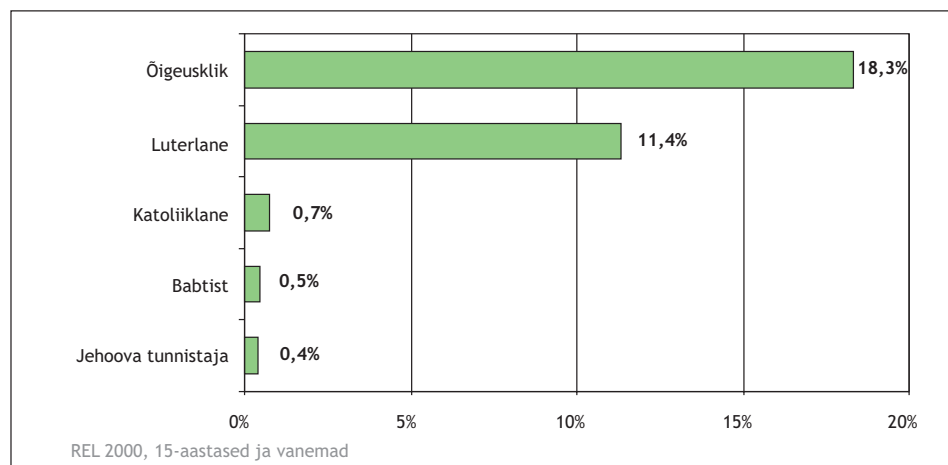
53 Mitmete niisuguste usuliikumiste töö käib sageli paralleelselt kahes keeles, mõnikord tegutsevad ühe organisatsiooni raames eraldi eesti ja venekeelsed kogudused, eksisteerib rohkelt ka segakogudusi ning vahel jumalateenistusi või palvekoosolekuid tõlgitakse muukeelsetele kohalolijatele.

54 Statistikaamet, REL 2000, 15aastased ja vanemad.

Tabel 5.19. Enamlevinud usutunnistused 2000. aasta rahvaloenduse andmeil Eestis ja Tallinnas rahvuse järgi, inimeste arv

	Eesti			Tallinn		
	Eestlased	Venelased	Muud rahvused	Eestlased	Venelased	Muud rahvused
Kokku *	745 671	294 827	81 084	179 082	123 713	35 765
Kindlat usku tunnistav	181 229	114 210	32 393	46 502	50 407	14 491
...luterlane	145 718	1 689	4 830	36 552	699	1 186
...õigeusklik	18 517	104 698	20 339	4 625	47 262	10 168
...baptist	4 705	822	482	1 354	173	99
...katoliiklane	1 736	713	3 296	769	333	1 436
...Jehoova tunnistaja	1 824	1 326	673	338	698	265
...nelipühilane	1 742	600	306	534	127	38
...vanausuline	91	2 390	34	21	217	8
...adventist	1 212	242	107	238	92	41
...metodist	998	289	168	334	101	66
...muslim/moslem	83	79	1 225	30	48	647
...eristamata kristlane	747	342	177	359	185	98
...taara- ja maausuline	1 041	6	11	228	2	2
...budist	528	50	44	218	27	23

Statistikaamet

Joonis 5.1. Enamlevinud usutunnistused Tallinnas 2000. aasta rahvaloenduse andmeil

Võrreldes 66 aasta taguse ajaga, mil tehti viimane usuküsimust sisaldanud rahvaloendus, on Eesti usuline maastik olulisel määral muutunud. 1934. aastal oli Eestis 874 026 luterlast (77,6% loendatud elanikkonna üldarvust) ja 212 764 õigeusklikku (18,9%), teistesse usuühendustesse kuuluvaks pidas ennast 2,5%

vastanutest ning usuühendustesse mittekuulujaid oli vaid 0,6% elanikkonnast (7093 inimest).⁵⁵ Põhiline muutus usulises olukorras, mis ilmneb eelkõige usklike üldarvu vähenemise ja õigeuskliku elanikkonna osakaalu kasvu näol, tulenes lisaks sekulariseerumisele ja moderniseerumisele (mis mõjutasid usklikkuse näitajaid ka mujal Euroopas) ning ateistliku propaganda survele ka rahvuskoosseisu muutumisest. Vt olukorda 2000. a rahvaloenduse andmeil tabel 5.20⁵⁶.

Tabel 5.20. Tallinna linnaosade elanike suhtumine religiooni 2000. aasta rahvaloenduse andmeil

	Kokku	Kindlat usku tunnistav		sh luterlane		sh õigeusklik		Üks-kõikne		Ateist	
	Arv	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Tallinn	338 560	111 400	33	38 437	11	62 055	18	105 588	31	26 790	8
Haabersti	31 766	10 107	32	3 307	10	5 920	19	9 604	30	2 425	8
Kesklinn	38 720	11 805	30	5 729	15	4 840	13	12 353	32	2 765	7
Kristiine	25 870	7 545	29	3 544	14	3 164	12	9 420	36	1 555	6
Lasnamäe	96 780	32 842	34	5 840	6	23 780	25	27 882	29	8 318	9
Mustamäe	58 023	18 747	32	7 394	13	9 687	17	18 324	32	5 436	9
Nõmme	30 800	9 858	32	6 124	20	2 484	8	11 349	37	1 869	6
Pirita	8 279	2 603	31	1 902	23	431	5	2 892	35	497	6
Põhja-Tallinn	47 845	17 776	37	4 552	10	11 691	24	13 651	29	3 896	8
linnaosa teadmata	477	117	25	45	9	58	12	113	24	29	6

Statistikaamet

Religioonisotsioloogilised uuringud püüavad sageli inimese religioossust uurida mitmedimensiooniliselt, võttes lisaks indiviidi suhtumisele teatud usutõdedesse arvesse näiteks ka tema kuuluvust religioossetesse organisatsioonidesse, rituaalides osalemise sagedust ja määra, usulistest tõekspidamistest mõjutatud käitumisviise ja mitmeid muid asjaolusid. Peaaegu kõik suuremad Eesti elanikkonda hõlmanud religioonisotsioloogilised küsitlused on sisaldanud ka rahvuse tunnust ning tänu sellele on meil olemas üsna hea ülevaade erinevate rahvusrühmade religioossetest hoiakutest.

Väga põhjalikult on eestlaste ja venelaste usklikkuse erinevusi analüüsinud Raigo Liiman oma 2001. aastal ilmunud monograafias *Usklikkus muutumas Eesti ühiskonnas*⁵⁷. Liiman analüüsib 1998. aastal läbiviidud EMORi küsitluse tulemuste põhjal⁵⁸ usklikkuse näitajaid läbi ideoloogilise, rituaalse, tagajärgede ja institutsionaalse dimensiooni. Ideoloogilises dimensioonis on võetud arvesse selliseid näitajaid, nagu enese pidamine usklikuks, usk Jumalasse, usk kristlikesse näh-

55 Rahvastiku koosseis ja korteriolud 1935, 119-127, Ederberg 1935, Liiman 2001 lk. 17 kaudu

56 Statistikaamet, REL 2000; 15aastased ja vanemad.

57 Raigo Liiman (2001). Usklikkus muutumas Eesti ühiskonnas. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu.

58 1998. aastal läbi viidud Emori küsitluse tulemusi võrdleb ja kõrvutab Liiman 1991. ja 1995. aasta *World Values*'i uuringute ning 1992 ja 1994 samuti Emori poolt teostatud usklikkuse uuringutega.

tustesse ja usk mittekristlikesse nähtustesse. Peaaegu kõigis nendes aspektides (välja arvatud usk mittekristlikesse nähtustesse) olid siinsed venelased usklikumad kui eestlased⁵⁹.

Rituaalse dimensiooni raames mõõdeti avalikku ja individuaalset usuelu praktiseerimist ehk siis näiteks osalemist jumalateenistustel või individuaalset palvetamist. Nii näiteks selgus uurimusest, et kõige sagedamini käivad kirikus venenaised. Üldse on aktiivsemad kirikuskäijad mõlemast rahvusest naised vanuses 65-74. Virumaal elavad venelased käivad jumalateenistustel sagedamini kui Tallinnas elavad venelased. Individuaalselt palvetavad venelased mõnevõrra enam kui eestlased, kusjuures torkab silma see, et „vaid kriisihetkel” palvetab eestlane sagedamini kui venelane⁶⁰.

Analüüsid tagajärgede dimensiooni ehk siis seda, kuidas usklikkus või mitteusklikkus on seotud moraaliküsimustega ning sellega, kuidas usklikkus mõjutab suhtumist teatud käitumisviisidesse, nagu enesetapp, abielulahutus, abort või prostitutsioon, leiab Raigo Liiman, kes on põhjalikult uurinud Eestis elavate inimeste usklikkust, märkimisväärseid erinevusi usklike ja mitteusklike eestlaste vahel ei esine. Sama selgus ka usklike ja mitteusklike venelaste võrdlemisel. Eestlaste ja venelaste vastused erinesid teatud küsimustes sallivuse osas, kuid üldiselt oli vastuste orientatsioon sama⁶¹. Eestlased ja venelased erinesid Liimani uurinud moraalinormide ja väärtushinnangute poolest tunduvalt vähem, kui seda on tavaliselt püütud rõhutada ühiskondlikes debattides ja ka mõnedes uuringutes. Liimani uuring väidab hoopis, et samas riigis elavate isikute väärtushinnangud ja moraalinormid on sarnasemad kui mitmes teises riigis elava rahvusrühma puhul ning suuremad erinevused jooksevad pigem riikide ja ühiskondade vahel⁶².

Sama autor analüüsis klasteranalüüsi meetodiga ka religioossuse ning etnilise identiteedi vahelist seost 1998. aasta TNS Emori uuringus ning leidis, et enamiku venelaste jaoks on siin olemas tugev seos⁶³. Ka mitmed teised religioonisotsioloogid on kinnitanud, et kodumaast eemal asuvale rahvusrühmale on religioon identiteeti tugevdavaks teguriks, mis aitab pidada sidet asukohamaaga ning religioosne identiteet võib kujuneda eriti oluliseks teiste identiteetide nõrkuse korral⁶⁴.

Kokkuvõtteks üritagem hinnata, kas indiviidi religioossus või mõnda uskkonda kuulumine võib Eestis olla lõimumist soodustavaks teguriks? Religiooni ja poliitika vahekorra uurija, Tartu Ülikooli õppejõud Alar Kilp on väitnud, et usutraditsioonidest ühendavad eestlasi ja venelasi enim sektid (Jehoova tunnistajad, neli-pühilased, baptistid, vabakogudused) ning õigeusk, kuna viimasesse kuulub ka

59 Raigo Liiman (2001). Op cit, lk 51-63.

60 Samas, lk 64-68.

61 Raigo Liiman (2001). Op cit, lk 72-76.

62 Samas, lk 105.

63 Samas, lk 103.

64 Keith A. Roberts (1995). Religion in Sociological Perspective. Wadsworth Publishing Company. Belmont. Lk. 55-63.

märkimisväärne hulk eesti rahvusest inimesi⁶⁵. Esimese väitega võib tingimatult nõustuda ning seda on osas 5.3.2. ka tehtud. Teine, õigeusu näide, tekitab ehk esmapilgul pigem kahtlusi, kuna siinse kahe õigeuskiriku, Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku ja Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku, suhted on olnud jahedad. Siiski ei jookse kirikutevaheline lõhe täielikult etnilist piiri mööda: Lõuna-Eesti valdavalt eestikeelsetest õigeusu kogudustest jäi ligikaudu 20% Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku alluvusse, ligikaudu kolmandik nende vaimulikest on eesti rahvusest. Samuti arvavad eestikeelsed õigeusklikud ise, et venelastest õigeusklikega ühised usulised traditsioonid ja töökspidamised ning usulised praktikad avavad paremad võimalused teineteisemõistmiseks ja soodustavad integratsiooni⁶⁶.

5.4. Rahvuslik ja territoriaalne identiteet. Mitte-eestlaste lõimitus

5.4.1. Identiteet: rahvuslik ja/või territoriaalne

Identiteedi mõistest

Integratsiooni suhtes on ühiskonnas ülal mitmed küsimusi. Kas integratsioon on keele- või meele küsimus? Kas integratsioon tähendab ennekõike kohaliku keele äraõppimist ning ollaksegi integreeritud, või tähendab see midagi rohkemat: kuulumist ühte või teise kultuuri või koguni segakultuuri, mis väljendub kokku kuulumustundes, mida väljendabki identiteet?

Identiteedi all mõistetakse ühtekuuluvuse, sarnasuse ja samastumise tunnetust kujuteldavate rühmadega.⁶⁷ Oma identiteeti määratledes samastab indiviid end teatud laadi kultuurilise ja sotsiaalse keskkonnaga. Käesoleval juhul käsitletakse kollektiivset identiteeti, mis küsib: *kuhu meie kuulume?*, mitte individuaalset identiteeti, mille puhul tuleb küsida: *kuhu mina kuulun?* Kollektiivne identiteet on enesemääratluse allikas, andes võimaluse leida oma kuulumus ühes võimalikest rühmadest. Kollektiivse identiteedi allikaks on ajaloolis-kultuuriline ühtekuuluvus⁶⁸, seepärast võib identiteeti pidada eelkõige kultuuriilminguks.

65 Alar Kilp (2007). Usk lõimumise edendajana. Metsäülikooli 2007 loeng. www.metsaylikool.ee/loengud/Alar_Kilp.ppt (20.04.2009).

66 Suuline teade EAÕK Värska koguduse liikmelt Georg Pelisaarelt 20.04.2009.

67 Identiteedimääratluste kohta vt lähemalt Triin Vihalemm, Anu Masso (2004). Kollektiivsed identiteedid siirdeaja Eestis. (3. pt.) Eesti elavik 21. sajandi algul. Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest. Toimetajad Veronika Kalmus, Marju Lauristin ja Pille Pruulmann-Vengerfeldt. Tartu Ülikooli Kirjastus. Tartu. Lk 45-55. T. Vihalemm, V. Kalmus (2008). Kultuurierinevused: identiteet ja väärtused. Eesti Inimarengu Aruanne 2007. Eesti Koostöö Kogu. Tallinn, lk 67-72.

68 Triin Vihalemm, Anu Masso (2004). Op cit.

Identiteet kujuneb välja peamiselt kodus ja igapäevases suhtlusringis, kuid seda mõjutab ka kooliharidus. Indiviidi seisukohalt võib identiteeti võtta sotsiaalsühholoogilise minapildi osana.

Kui ühiskonnas toimuvad muutused, siis on loogiline eeldada, et muutub ka inimeste enesemääratlus. Tekib küsimus: milline on eestlaste ja mitte-eestlaste (venekeelsete, eestivenelaste) identiteet pärast viimastel kümnenditel Eesti ühiskonda tabanud suuri muutusi? Identiteet koos ideoloogia ja väärtustega annab võtme lõimumiseelduste hindamiseks. Martin Ehala, kes käsitleb artiklis *Venekeelse põlisvähemuse sünd* põhjalikult eestivenelaste identiteeti, on veendunud, et ajalugu annab raamistiku, mille põhjal konstrueeritakse ideoloogia ja sellele tuginevad kollektiivsed identiteedid.⁶⁹

Peab märkima, et seoses Eesti taasiseseisvumisega tuli siinsetel elanikel, eriti mitte-eestlastel, muuta olemasolevaid identiteedikategooriaid ja nende sisu. Veel 1993. aastal tundis 59% mitte-eestlasi end nõukogude kultuuri esindajatenä. Vana, nõukogude identiteedi asendamine uute muude identiteetidega ei saa toimuda hõlpsalt ja kiiresti ning mitte-eestlaste tänapäevast identiteeti ei saa pidada väljakujunenuks. Identiteedisegadus inimeste peades väljendub ka erinevate küsitlustulemuste väga suures varieeruvuses. Allpool esitatud tabelites kajastub see selgesti.

Ühtekuuluvustunne

Mina. Maailm. Meedia (MeeMa) kultuuri ja meediauurimuse ning Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi rahvussuhete ja lõimumisuuringute andmeil on etniline kuuluvus eriti eestlastel, aga ka mitte-eestlastel peamine samastumise alus⁷⁰. Seda tõestavad andmed tabeleis 5.21⁷¹, 5.22 ja 5.23.

MeeMa uuringu (küsitlus dets 2002/ jaan 2003) jm andmeid üldistades võib märkida, et 86-97% eestlastest samastab end eestlastega, u 50-80% mitte-eestlastest venelastega (tabelid 5.21, 5.22⁷² ja 5.23).

69 Martin Ehala (2008). Venekeelse põlisvähemuse sünd. Vikerkaar 4-5, lk 93-104.

70 Triin Vihalemm, Anu Masso (2004). Op cit, lk 45-55; T. Vihalemm, V. Kalmus (2008). Op cit, lk 68 ja 69; Ivi Proos, Iris Pettai (2007). Rahvussuhted ja lõimumise perspektiivid Eestis. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. EAÜI. Tallinn., 32-39.

71 Triin Vihalemm, Anu Masso (2004). MeeMa, 3. pt, lk 48. Detsember 2002/ jaanuar 2003 küsitlusandmed.

72 T. Vihalemm, V. Kalmus (2008). Kultuurierinevused: identiteet ja väärtused. Eesti Inimarengu Aruanne 2007. Tallinn, lk 68.

Tabel 5.21 Rühmad, kellega tuntakse ühtekuuluvust: jaotus vastaja peamise keele järgi, %

	Eesti keel	Vene keel	Kogu valim
Eestlased	86	20	63
Eesti venelased	19	52	31
Venemaa venelased	3	28	12
Kõik Eestis elavad inimesed	25	42	31
Sama kodakondsusega inimesed	21	20	21
Oma linna, valla, maakoha elanikud	33	29	32
Eurooplased	19	12	16
Põhjamaalased	30	12	24
Inimkond	26	30	28

MeeMa 2004

Tabel 5.22. Ühtekuuluvustunne (identiteet) rahvuse/keele järgi 2002. ja 2005. aastal, %

	Eestlased		Venekeelsed	
	2002	2005	2002	2005
Oma etniline rühm:				
eestlased või (Eesti) venelased	86	92	52	79
Mõni teine rahvusrühm	18	15	20	29
Kõik Eestis elavad inimesed	25	32	42	44
Sama kodakondsusega inimesed	21	24	20	21
Oma linna, valla, maakoha elanikud	33	43	29	32
Eurooplased	19	30	12	24
Põhjamaalased	30	35	12	15
Inimkond	26	24	30	28

Eesti Inimarengu Aruanne 2007

EAÜI 2007. aasta uuringu andmeil elab Eesti venelase identiteediga venekeelseid inimesi Eestis koguni kümme korda rohkem kui Venemaa venelase identiteediga venekeelseid - 40% vs 4% (vt tabel 5.23). Kategooria *Eesti venelased* sisaldab ühtaegu nii etnilist kui territoriaalset mõõdet, samuti nagu ka kategooria *Venemaa venelased*. Tundub, et Eestis elavatele venelastele (slaavlastele) on kõige omasem puhtetniline venelaseidentiteet. Tabeli 5.23⁷³ andmeil samastas mitte-eesti küsitletuist end 2007. aasta suvel venelastega 69%, Eesti venelastega 40% ja Venemaa venelastega 4%.

73 Ivi Proos, Iris Pettai (2007). Rahvussuhted ja lõimumise perspektiivid Eestis. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. EAÜI. Tallinn

Tabel 5.23. Identiteet rahvuse järgi 2005. ja 2007. aastal, %. Kelle hulka kuuluvaks te ennast peate?

	Eestlased		Mitte-eestlased	
	2005	2007	2005	2007
Eurooplased	49	58	22	27
Baltlased	x	48	x	28
Põhjamaalased	45	35	19	10
Venemaa venelased		1	8	4
Venekeelsed eestlased		1		12
Eesti venelased	1	2	25	40
Eesti elanikud	82	88	72	71
Eesti kodanikud	91	88	43	38
Venelased	x	2	x	69
Eestlased	96	97	1	1

EAÜI 2007

EAÜI 2007. aasta uuringu⁷⁴ kohaselt soovivad enam kui pooled eestivenelastest Eestis elades jääda eelkõige oma rahvuse esindajaks, säilitades oma rahvuse traditsioonid ja kultuuri. Kolmandik eelistab end tunda ELi kodanikuna, vaid 7% eelistavad eestistuda. Võrreldes 2000. aastaga on niigi väike eestistuda soovijate arv kahanenud, vt tabelid 5.24 ja 5.25.

Tabel 5.24. Mida eestivenelased pidasid 2000. ja 2007. aasta Eestis elamisel kõige olulisemaks nii riigis kui Tallinnas, %

	Eesti		Tallinn
	2000	2007	2007
....jääda eelkõige oma rahvuse esindajaks Eestis	50	57	63
....tunda end eeskätt ELi kodanikuna	12	32	35
....eestistuda: rääkida eesti keelt, võtta omaks eesti kultuur ja kombed	11	7	2
....ei oska hinnata	27	4	0

EAÜI 2007

Vastaja valis ühe vastusevariandi.

Kodakondsus ja identiteet

Kodakondsus ja elukoht mõjutavad rahvusidentiteeti tublisti (vt tabel 5.25)⁷⁵.

On tähelepanuväärne, et soov eestistuda on vähene isegi Eesti kodanikel: 41% neist tunneb end eeskätt EL kodanikuna, 47% soovib säilitada oma rahvuse traditsioone ja kultuuri ning vaid 8% eestistuda. Tähelepanuväärne on idavirumaa-

⁷⁴ Ivi Proos, Iris Pettai (2007). Rahvussuhted ja lõimumise perspektiivid Eestis. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. EAÜI. Tallinn.

⁷⁵ EAÜI andmed.

laste keskmisest suurem soov eestistuda. Venelaseks (või mõne muu oma rahvuse esindajaks) jäämine on tähtsam Venemaa kodanikele ja vanemaealistele inimestele, ka tallinnlastele. Viimased tunnevad end veel rohkem kui eestivenelased üldiselt oma rahvuse esindajana või EL kodanikuna. Kehtib seos, et mida nooremad ja mida kõrgema haridusega on eestivenelased, seda kergem on neil oma rahvusidentiteeti kosmopoliitsemale vastu vahetada.

Tabel 5.25. Mida eestivenelased pidasid 2007. aastal Eestis elamisel kõige olulisemaks kodakondsuse ja elukohta järgi, %

	Jääda eelkõige oma rahvuse esindajaks	Tunda end eeskätt EL kodanikuna	Eestistuda	Ei oska hinnata
Kodakondsus				
Eesti kodanikud	47	41	8	4
Määratlemata kodakondsusega	61	26	7	5
Venemaa kodanikud	79	18	3	0
Elukoht				
Tallinn	63	35	2	0
Ida-Virumaa	56	25	12	7
Ülejäänud Eesti	48	37	10	5

EAÜI 2007

Vastaja valis ühe vastusevariandi.

Rahvus ei ole eestlaste identiteedi ainus oluline tegur. Identiteedi määratlemisel võib kõige olulisemaks osutada hoopis keel⁷⁶. Tõsi küll, see on oluline osa kultuurilisest rahvuslusest, nagu kultuurilooming, pärimus ja mälu. Ka EL kaheksa riigi⁷⁷ elanikud keskmiselt peavad identiteedi tähtsaimaks teguriks keelt ja alles teises järjekorras võrdselt rahvuskuluvust ning kohalikku territoriaalset kogukonda. Eestlased paistavad silma sellega, et neljast vaadeldavast identiteedi tegurist on keel identiteedi peategur, see on eestlaste jaoks oluliselt tähtsam kui vaadeldavates EL riikides keskmiselt; teisel kohal on rahvuskuluvus, sellest jääb omakorda tublisti maha kohalik territoriaalne kogukond ja neljandal kohal paikneb Euroopa identiteet.⁷⁸

Monokeelseil Eesti elanikel on identiteediruum palju ahtam kui kolme või enama keele oskajal.⁷⁹ Monokeelsed mitte-eestlased tundsid end harvemini Eesti Vabariigi kodanikuna, eurooplasena, maailmakodanikuna, kuid enam endise Nõukogudemaa kodanikuna, ENSVst pärit inimesena. Kolme ja enam keelt oskavad

76 Aksel Kirch (2007). Eesti noorte optimistlikud tulevikuvaated kaheksa Euroopa riigi võrdluses. Eesti sotsiaalteaduste VII aastakonverentsi ettekannete täistekstid. www.ut.ee/300705.

77 Samas. Võrreldakse Hispaania, Itaalia, Poola, Rootsi, Prantsusmaa, Saksamaa, Suurbritannia ja Eesti 16-29aastaste ja 30-50aastaste seisukohti.

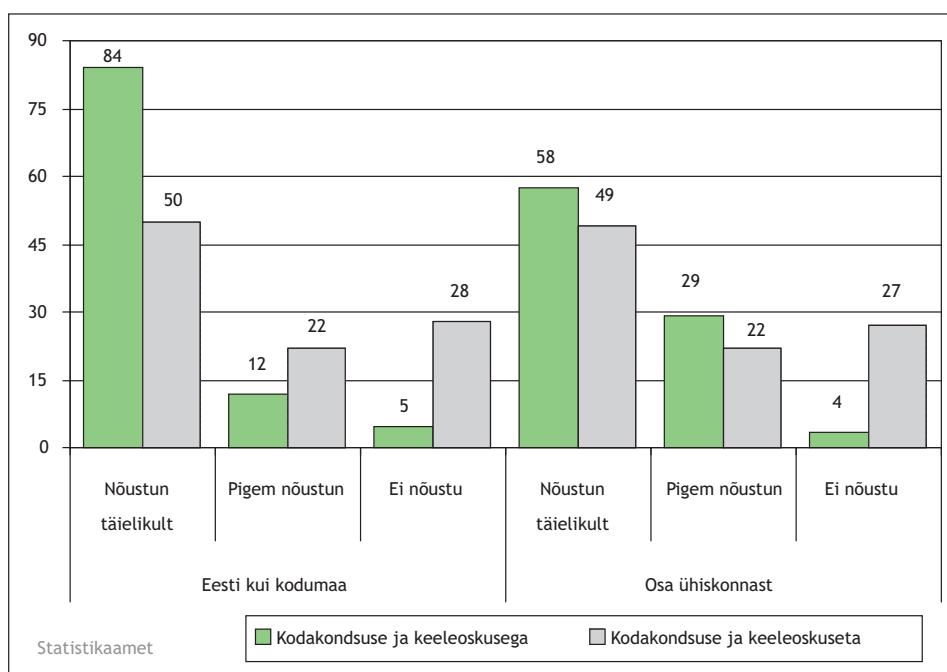
78 Aksel Kirch (2007). Op cit.

79 Anu Masso, Triin Vihalem (2005). Võõrkeelte oskus ja kasutamine, seos sotsiaalse lõimimise ja mobiilsusega Eesti ühiskonnas 2002-2003. Aruanne Haridus- ja Teadusministeeriumile. Tartu, lk 33.

mitte-eestlased tundsid end, vastupidi, keskmisest sagedamini Eesti Vabariigi kodanikuna, põhjamaalasena, eurooplasena, maailmakodanikuna. Eestlaste hulgas on keeleoskus ja kohalik identiteet vastastikku tugevdavas seoses.⁸⁰

Keeleoskus ja identiteet on seotud liikuvusega. Mitte-eestlaste Eestist lahkumise soov on suurem ühe-kahe võõrkeele oskamise korral, kuid monokeelsus ning kolme ja enama keele oskamine seostub väiksema lahkumisvalmidusega. Monokeelsed tajuvad ilmselt suuremat riski, kuid kõrgema keelelise kapitaliga inimesed leiavad eneserealiseerimise võimalusi ka kohapeal. Eestlaste puhul on lahkumissoov lineaarne keelteoskusega: mida enam keeli, seda enam võimalikule lahkumisele mõeldakse.⁸¹

Statistikaameti leibkondade uuringu põhjal tehtud mitte-eestlaste eriuuringu andmeil lähendas eesti keele oskus ja Eesti kodakondsuse omamine mitte-eestlasi eestlastele kodumaatunnetuse ja ühiskonda kuulumise osas (vt joonis 5.2)⁸².

Joonis 5.2. Eesti mitte-eestlaste kodumaatunnetus ning ühiskonda kuulumine keeleoskuse ja kodakondsuse järgi 2007. aastal

80 Samas.

81 Samas, lk 40.

82 Siim Krusell (2008). Lõimumine Eestis. Teemaleht 2. Statistikaamet.

Eesti keele oskus ja kodakondsuse olemasolu lähendavad tunduvalt kodus vene keelt kõnelevate inimeste kodumaatunnetust eestikeelsete inimeste omale, samuti tuntakse end rohkem Eesti ühiskonna osana. Oma koduks pidas mõnda muud riiki 40% määratlemata kodakondsusega ja eesti keele oskusega venekeelset inimest, eesti keelt oskavatest ja kodakondsusega inimestest vaid 12%.

Suurt rolli mängis seegi, kas inimene oli Eestis sündinud või mitte. Eestis sündinud vene kodukeelega inimeste suhtumine Eestisse kui kodumaasse ei erine nud eriti eesti keelt koduse keelena rääkivate inimeste omast. Seevastu mujal sündinutest ei pidanud Eestit oma kodumaaks kolmandik. Tunduvalt enam keeleoskuse ja kodakondsuseta inimesi tundis, et neisse ei suhtuta Eestis eriti sõbralikult. Nende seas oli eesti keele oskuse ja kodakondsusega inimestest paar protsendipunkti rohkem Eestist hea meelega lahkuda soovijaid.⁸³

Kultuuri säilitamise vajadus

Rahvustunne ja rahvusidentiteet püsivad tugevad ka 2008. aastal. Tegu ongi püsivate nähtustega, kui neid võib kõigutada mõni ootamatu ühiskondlik pööre. Ivi Proosi ja Iris Pettai tehtud noorte eestivenelaste uuringu⁸⁴ andmeil on valdava osa (89%) eestivenelaste jaoks jätkuvalt oluline oma rahvusliku omapära ja kultuuri säilitamine. Väga oluline on see neist ligi pooltele (44%). Nooremale põlvkonnale pole rahvusidentiteedist kinni hoidmine nii olulise tähendusega kui 30aastastele ja vanematele. Märksa vähem väärtustavad oma rahvuskultuuri 15-19aastased, vaid igale neljandale neist on see väga oluline. Neile on Eesti riigi, Eesti territooriumil elavate inimeste või Eesti kodanikkonna identiteet vanemate põlvkondadega võrreldes palju lähedasem (vt tabel 5.26).

Tabel 5.26. Eestivenelaste rahvusliku omapära ja kultuuri säilitamise tähtsus Eestis elades vanuse järgi 2008. aastal, %

	Kõik	15-19	20-29	30-39	40 ja rohkem
Väga oluline	44	23	37	47	50
Üldiselt oluline	45	64	44	44	42
Ebaoluline	10	14	16	9	7
Raske öelda	1	0	4	0	1

EAÜI 2008

83 Siim Krusell (2008). Op cit.

84 Ivi Proos, Iris Pettai (2008). Eestivene noored: uue põlvkonna positsioon ja ootused. Lühikokkuvõte sotsioloogilise uurimuse materjalidest. EAÜI, Tallinn, juuni. Eesti Avatud Ühiskonna Instituudis koostatud meetoodika alusel viis (Tallinna Linnakantselei tellimusel) küsitluse läbi Sotsiaal- ja turuuringute firma Saar Poll ajavahemikul 9.-28.aprill 2008. Küsitlus viidi läbi suulise intervjuu vormis respondentide kodus. Kokku küsitleti Eestis 1 495 inimest vanuses 15-74 aastat, neist 1 026 eestlast ja 469 mitte-eestlast.

Tabelites esitatud andmed veenavad, et nii eestlastel kui Eestis elavatel venelastel (venekeelsetel) on omane tugev etniline, täpsemalt etnilis-keelelis-kultuuriline identiteet. Ent sellest järeldub ka, et nii eestlased kui siin elavad venelased on suured rahvuslased. Eesti inimesed, kes on harjunud rahvusluse paradigmas elama, peavad etnilist identiteeti igati loomulikuks. Ent arenenud maailmas valitseva multikultuurilise paradigma raames ei nähta rahvusidentiteedis midagi head.⁸⁵ Eestlast on (vähemalt Venemaa poolt) ikka natsionalistiks peetud ja natsionalismis süüdistatud. Ent Eesti venelased on eestlastele natsionalismis järele jõudmas - etnilise enesemäärangu osa on venekeelse elanikkonna seas viimastel aastatel tõusnud (vt tabelid eespool). Ei maksa unustada, et etniline identiteet tekib ja püsib tänu vastandamisprintsipile. Aastasadu tagasi vastandas eesti soost (maa)rahvas end baltisaklastele, 1940ndaist alates, pärast Eestis elanud sakslaste lahkumist ja venelaste saabumist, vastandasid eestlased end venelastele. See pööre oli järsk ja põhjalik ning püsib tänapäevani. Samas ei teki Eesti eestlastel ELi elanike suhtes mingit vastandumisvajadust.⁸⁶

Eestlastel ja venekeelsel elanikkonnal on ühise etnilis-kultuurilise identiteedi väljakujunemiseks suhteliselt ebasoodsad eeldused. Eesti ja vene kultuuris on selles mõttes kerge leida ühisosa, et ollakse teineteise kultuuriga harjunud, käiakse kinos, teatris, raamatukogus, kuigi tarbitakse seal pisut erinevat kultuuri ja tarbimissageduski pole täpselt sama. Ent eraldajaks on eesti- ja vene õppekeelelasteaedade ning koolide paralleelne püsimine (selles osas on muutusi märgata), eraldiseisev infoväli erinevate infokandjate kasutamise tõttu, suhtumine Venemaasse, ja isegi keeleliselt lahus püsiv majandussüsteem.

Lõimumine eeldab aga vähemalt kahe kultuuri, tulevikku silmas pidades mitmete kultuuride kokkusulamist ja selle eeldusena multikultuurilist identiteeti, eurokosmopoliitsust. Käesoleval ajal ei ole Eesti kaks peamist rahvusühenduse kultuuride segunemiseks ning sellele vastavaks identiteedimuutuseks valmis. Võib-olla tuleb täieliku segunemise asemel kaaluda üleminekuvormina kahe paralleelse kultuuri kontakteerumist?

Identiteet riiklikul ja/või territoriaalsel tasemel võiks olla rahvusidentiteedile alternatiiviks. Samastumine kõigi Eesti elanikega peaks olema üldlevinud tunne, kuid rahvusidentiteedile jääb see ulatuselt ja tugevuselt igal juhul alla.⁸⁷ MeeMa uuringute põhjal samastavad eestlased end rohkem oma linna, valla, maakoha elanikega, venekeelsed aga kõigi Eesti inimestega. Eestlased tunnevad end venekeelsetega/mitte-eestlastega võrreldes kaks kuni kolm korda rohkem põhjamaalastena ja vähemalt kaks korda rohkem eurooplastena. Venekeelse elanikkonna jaoks jääb Põhjamaade mõõde võõraks, kuid nii nende kui ka eestlaste seas on kiiresti kasvamas Euroopa-identiteet.

85 Käesoleva kirjutise koostaja lähtub Iivi Masso rahvusluse kohta käivatest seisukohtadest. Vt Iivi Masso (2008). Osseetia kriis ja kahepalgeline suhtumine rahvuslusesse. Eesti Päevaleht, 16.08.

86 Eestlaste ja mitte-eestlaste rahvusidentiteet võib endas peita Euroopa idee suhtes vastandlikke väärtusi: ühtede jaoks on Euroopa alusväärtused vabadus, demokraatia, õiglus, solidaarsus, teistel aga Venemaa imperiaalsuse ja selle riigi „õigus“ end jõuga kehtestada, „kõva käe“ ihalemine jne.

87 MeeMa uuringute (2002/3003 ja 2005) ja EAÜI uuringute (2005 ja 2007) andmed on raskesti võrreldavad kas küsimuste sõnastuse või muude metoodilis-tehniliste erinevuste tõttu.

Poliitilis-riiklik identiteet väljendub mitut moodi. Esiteks kokkukuulumistunne riigiga, õigemini riigi rahvastikuga (vt eelmine lõik). Ent isegi Eesti kodakondsusega küsitletuist ei pea end tervelt viiendik Eesti rahva osaks.⁸⁸ Vähe sellest, suur hulk mitte-eestlasi ei pea end isegi Eesti rahva hulka kuuluvaks (2005. aastal oli neid 22%, 2007. aastal 17%).⁸⁹ Teiseks, kokkukuulumistunne Eesti riigi valdava osaga, so Eesti kodanikkonnaga. Kolmandaks kokkukuulumistunne samasse kodakondsusesse kuuluvate inimestega. Viimasena mainitud tunne hõlmas 2002. ja 2005. aastal nii eestlastel kui venekeelsel elanikkonnal 21-24% (tabel 5.27). Erinev kodakondsus on pigem eraldava, mitte ühendava ja meie-tunnet tekitava iseloomuga. Võib isegi väita, et määratlemata kodakondsusest või siis teise riigi (Venemaa) kodakondsusest loobumist ja Eesti kodakondsuse taotlemist ei võimalda olemasolev identiteet ning Eestit või eestlasi võõrastav mentaliteet.

Vaade tulevikku

Kui tihedalt aga eestlaste ja mitte-eestlaste tulevik seostub Eestiga? Ka siin pole identiteet tähtsusetu tegur. Kui võrrelda vastajate kavatsusi 2002. aastal, mil Eesti ei kuulunud veel ELi, ning 2007. aastal, kui Euroopa oli elamiseks, töötamiseks ja õppimiseks märksa enam avatud, siis nii paradoksaalne kui see pole, on kasvanud vastajate tahtmine siduda end ainult Eestiga (vt tabel 5.27).⁹⁰

Tabel 5.27. Tuleviku sidumine Eesti ja/või teiste riikidega: kus tahaks elada, töötada, õppida ise ja kus lapsed; 2002. ja 2007. aasta vastused rahvuse järgi, %

	Vastajad enda kohta				Vastajad oma laste kohta			
	Eestlased		Mitte-eestlased		Eestlased		Mitte-eestlased	
	2002	2007	2002	2007	2002	2007	2002	2007
Ainult Eestis	63	71	52	58	35	37	32	31
Osaliselt Eestis, osaliselt lääneriikides	30	21	24	18	44	42	30	32
Osaliselt Eestis, osaliselt Venemaal	0	0	8	5	0	1	8	4
Lahkuda alaliselt lääneriikidesse	2	2	6	10	4	2	11	21
Lahkuda alaliselt Venemaale	0	0	4	0	0	0	4	1
Raske öelda	5	6	6	9	17	18	15	11

RASI 2002, EAÜI 2007

88 MeeMa 2007. aasta uuringu andmeil ei pea end Eesti rahva osaks 59% määratlemata kodakondsusega isikuist ja 54% teiste riikide kodanikest. Eesti rahva hulka põhiseaduslikus tähenduses loetakse kõik Eesti elanikud, olenemata emakeelest, rahvuslikust kuuluvusest ja kodakondsusest. Loomulikult koosneb Eesti rahvas kultuuriliselt erineva taustaga inimestest. Vt M. Lauristin, K.Kallas (2008). Mitte-eestlaste osalemine Eesti ühiskondlikus elus ja poliitikas (osa 3.3). Eesti inimarengu aruanne 2007. Eesti Koostöö Kogu. Tallinn, lk 57 ja 58.

89 M. Lauristin, K.Kallas (2008). Op cit, lk 57.

90 Ivi Proos, Iris Pettai (2007). Rahvussuhted ja lõimumise perspektiivid Eestis. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. EAÜI. Tallinn.

Seda ilmselt põhjusel, et elu Eestis on kiiresti paranenud, ja paljud on ka aru saanud, et välismaal elamine nõuab suuremaid jõupingutusi kui kodumaal. Eestlased põlisrahvana seostavad end Eestiga sagedamini kui mitte-eestlased, see on igati mõisteta. 2007. aastal leidis eestlastest 71% (2002 - 63%) ja mitte-eestlastest 58% (2002 - 52%), et tahaksid tulevikus elada ainult Eestis. Suhteliselt tugev Eesti-identiteet toetab kodumaale/elukohamaale jäämise otsust. Eestlastest üle kolmandiku ja mitte-eestlastest alla kolmandiku leidis, et nende laste tulevik on ainult Eestis. Osaliselt Eestis, osaliselt lääneriikides kavatakse tulevikus elada ja töötada (või õppida) u viiendik eestlastest ja mitte-eestlastest, kuid vanemate arvates nende lastest vastavalt üle 40% ja üle 30%. Vt tabel 5.27.

Eestlastel ongi vaid kaks tulevikuga seotud elukohavarianti: esiteks elu ainult Eestis ja teiseks elu osaliselt Eestis, osaliselt lääneriikides. Eestlaste huvi alaliselt lääneriikidesse kolida oli ja on jätkuvalt väike, ainult 2%.

Mitte-eestlastel on peale nende kahe variandi ka kolmas: alaliselt lääneriikidesse elama asumine. Sellise mõtteviisi viljelemist soodustab ühelt poolt eestlastega võrreldes nõrgem seotus ja samastumine Eestiga, aga ka 2007. aasta aprillis toimunud sündmused, mis tugevdasid ärasõidusoovi, nagu selgus küsitlusest 2007. aasta juulis⁹¹. Lääneriikidesse alaliselt lahkuda tahtvate mitte-eestlaste arv 2002-2005 kasvas (vastaja ise 2002 - 6%, 2007 - 10%, vastaja oma laste kohta - 11% ja 21%). Inimeste kavatsused tegelikkuses reeglina täies mahus ei realiseeru, kuid mitte-eestlaste kasvanud lahkumissoov näitab võõrandumistendentsi ja vähest seotust Eestiga.

Mitte-eestlastest suur osa elab otsekui peaga Venemaal ja jalgadega läänes: Venemaa/ venelaste identiteet võib ju tugev olla, kuid lootus jõukamale elule kutsub siiski läände. Tahtmine lahkuda võib olla ajendatud ka vähesest kultuuri- ja ühiskonnahuvist tingitud võõrandumis- ja tühjusetundest ning sellega kaasas käivast rahulolematusest. Kui hulk inimesi pole oma sotsiaalse keskkonnaga rahul, siis võib juhtuda, et väljarännusoovi põhjust ei nähta mitte iseendas, vaid keskkonnas, mille vahetamine peaks tagama soovitud muutuse paremuse poole.

Eestlased ja mitte-eestlased on sarnased selle poolest, et enda ja oma laste elu Venemaaga seostada nad ei kavatsed (mitte-eestlastest kavatakse seda teha väga väike osa, vt tabel 5.27). Kui Venemaale siirdumise mõte⁹² väikesel arvul mitte-eestlastel 2002. aastal ka idanes (elada osaliselt Eestis, osaliselt Venemaal kavatses 8% ja Venemaale alaliselt ära kolida mõtles 4%), siis 2007. aastal

91 Samas.

92 Käesoleva kirjutise koostajal pole infot uurimustest, mis oleks tehtud eestlaste ja mitte-eestlaste (ja nende laste) Venemaa või lääneriikidega sidumise/mittesidumise põhjuste selgitamiseks.

kahanesid need protsendid veelgi väiksemaks või lausa olematuks - vastavalt 5% ja 0%. Nagu tulevikukavatsuste puhul ikka, on palju teadmatust, eriti laste tuleviku suhtes - palju on *raske öelda* vastuseid (vt tabel 5.27).

5.4.2. Mitte-eestlaste lõimitus

Peamised lõimumise tunnused

Kuidas näevad lõimumist eestlased ja eestivenelased, milliseid tunnuseid peetakse olulisemateks, milliseid vähem olulisteks? Vastajatel tuli valik teha 12 tunnuse hulgast. Lähtuvalt hinnangute tulemustest, on tunnused liigitatud tähtsuse järgi nelja rühma, alates olulistest ja lõpetades ebaolulistega (vt tabel 7.28). Tulemuste põhjal võib järeldada, et eestlased ja eestivenelased saavad lõimumisest üsnagi sarnaselt aru.

Tabel 5.28. Palju räägitakse mitte-eestlaste lõimumisest Eestis. Millised on Teie arvates peamised lõimumise tunnused. Palun valige neli kõige olulisemat. Vastused 2008, %

	Eestlased	Mitte-eestlased
I Määrava tähendusega tunnused		
Hea eesti keele oskus	74	67 (1)
Lojaalsus Eesti riigi suhtes	63	42 (4)
II Olulised tunnused		
Eesti kodakondsus	37	50 (3)
Soov midagi Eestimaa jaoks ära teha (soov Eestit paremaks muuta)	32	28 (6)
Oma tuleviku sidumine Eestiga	32	51 (2)
III Vähem olulised tunnused		
Eestlaste ajaloo tundmaõppimine	26	14 (8)
Sõbrad/tuttavad eestlaste seas	25	37 (5)
Käitumine ja mõtlemine sarnaselt eestlastega	24	7(10)
Töötamine /õppimine eesti kollektiivis	20	25 (7)
Eestimaa tundmaõppimine	19	13 (9)
IV Ebaolulised tunnused		
Eesti telekanalite eelistamine Venemaa telekanalitele	6	4 (11)
Venemaast distantseerumine	4	3 (12)

EAÜI 2008

Sulgudes tunnused tähtsuse järjekorras.

Eestlaste jaoks on määrava tähendusega kaks tegurit: hea eesti keele oskus ja lojaalsus Eesti riigile. Ka eestivenelased peavad eesti keele oskust kõige olulisemaks, kuid teisele kohale asetavad nad oma tuleviku sidumise Eestiga ja kolmandale kohale Eesti kodakondsuse. Lojaalsus seatakse neljandale kohale.

Olulisi tunnuseid on eestlaste jaoks kolm: Eesti kodakondsus, soov midagi Eestimaa jaoks ära teha (soov Eestit paremaks muuta) ja tuleviku sidumine Eestiga. Eestivenelaste jaoks on olulisteks teguriteks lojaalsus Eesti riigi vastu ja sõbrad/tuttavad eestlaste seas. Vähemoluliste ja ka ebaoluliste tunnuste loetelu langeb mõlemal rahvusgrupil kokku. On sümptomaatiline, et inforuumi küsimust ehk Eesti või Vene telekanalite eelistamist peavad vastajad lõimumise puhul ebaoluliseks teguriks.

Mitte-eestlaste jaotus lõimumisindeksi järgi

Marju Lauristin tutvustab *Eesti Inimarengu Aruandes 2007* Eesti mitte-eestlaste lõimumisindeksi, mille järgi inimesed jaotuvad nelja kategooriasse⁹³. Lõimumisindeks on koostatud järgmiste tunnuste järgi:

- Eesti kodakondsus;
- eesti keele oskamine;
- enese tunnetamine osana eesti rahvast (põhiseaduse mõttes);
- sagedane suhtlus eestlaste ja venelaste vahel;
- suhtluseks kasutatakse eesti keelt või mõlemat keelt vaheldumisi;
- positiivne suhtumine Eesti ühiskonnas viimase viieteistkümne aasta jooksul toimunud muutustesse;
- Eesti riigi usaldamine.

Lõimituse tasemelt jaotuvad mitte-eestlased neljaks rühmaks:

- lõimumata, Eesti suhtes negatiivselt häälestatud, marginaliseerunud (7,5%);
- nõrgalt lõimunud (30,9%);
- keskmiselt lõimunud (34,1%);
- tugevalt lõimunud (27,5%).

Lõimumata mitte-eestlased on enamasti määratlemata kodakondsusega isikud või Venemaa kodanikud, nende seas leidub illegaale. Nendega tegelemise põhivajadus: seadusekuulekuse tagamine ja sotsiaalne rehabilitatsioon.

Nõrgalt lõimunud mitte-eestlased on enamasti määratlemata kodakondsusega isikud või Venemaa kodanikud, kuid on ka Eesti kodanikke. Levinud on mõningane eesti keele oskus, leidub neid, kel on eestlastest töökaaslased. Enamasti on nad madalama haridusega, vanemad inimesed, paljud elavad Ida-Virumaal.

⁹³ M. Lauristin (2008). Eesti ühiskonna valmisolek lõimumiseks (osa 3.8.). Eesti Inimarengu Aruanne 2007. Eesti Koostöö Kogu. Tallinn, lk 83-86

Tallinnas on selle rühma esindajaid tõenäoliselt vähem kui Eestis keskmiselt. Nende probleemid on vähene heaolu, nõrk informeeritus, madal usaldus Eesti riigi suhtes. Põhivajadus: kindlustada sotsiaalne turvalisus.

Keskmiselt lõimunud mitte-eestlasi iseloomustab enamasti Eesti kodakondsus, heaolu ja positiivne hoiak Eesti riigi suhtes, kuid kas vähene eesti keele oskus ja vähene suhtlemine eestlastega (Ida-Virumaa), või siis hea keeleoskus ja heaolu, kuid Eesti kodakondsuse mitteomamine ning suurem võõrandumus Eesti riigist (iseloomulik pigem Tallinnale). Edasiseks lõimumiseks vajavad keskmiselt lõimunud mitte-eestlased mitmekülgsemaid kontakte riigi ja eestlastega, võimalust osalemiseks ja eneseväljenduseks.

Tugevalt lõimunud mitte-eestlasi iseloomustab Eesti kodakondsus, hea eesti keele oskus, kontaktid eestlastega, kesk- või kõrgharidus, keskmisest kõrgem sissetulek, usaldus riigi vastu ja positiivne suhtumine toimunud muutustesse. Sellised inimesed elavad Tallinnas ja teistes suuremates linnades. Nemad vajavad kaasamist avalikku ellu, tunnustust ja osalemisvõimalust täisväärtusliku partnerina.⁹⁴

Erineva lõimumistasemega mitte-eestlaste rühmade protsendi järgi saab arvutada Eesti ja Tallinna ligikaudsed lõimumisrühmade suurused tuhandetes inimestes (15aastased ja vanemad). Tallinna kohta käivad arvud on leitud kogu Eesti lõimumisrühmade osakaalu järgi.

	Eesti	Tallinn
Lõimumata	27 800	11 900
Nõrgalt lõimunud	114 400	48 800
Keskmiselt lõimunud	126 300	53 900
Tugevalt lõimunud	101 800	43 500

Lõimumata, marginaliseerunud mitte-eestlasi, kes ei oska eesti keelt, ei oma Eesti kodakondsust, ei saa ühiskonnas toimuvast adekvaatset informatsiooni ja kellel on toimetulekuraskusi ning probleeme seadusekuulekusega, on Tallinnas oletatavasti keskmisest veidi vähem. Tõenäoliselt on pealinnas tugevalt lõimunuid rohkem, kui näitavad keskmise järgi tehtud arvutused. Kui lõimumata ja nõrgalt lõimunud tallinlaste arvud kokku liita ja seejuures loota, et neid on vähem kui Eestis keskmiselt, on tulemuseks ikkagi u 45 000-50 000 inimest, kel ei lähe just hästi ja kes pole Eesti riigi suhtes alati sõbralikult meelestatud.

94 Marju Lauristin rõhutas augustis 2008 intervjuudes korduvalt, et aeg on lõimunud mitte-eestlased tugevasti ühiskonnaellu kaasata. Kuku raadio saates *Juku rännak ajas ja ruumis* (20.08.2008) sõnas Lauristin Juku-Kalle Raidile, et 85% Eesti kodakondsusega mitte-eestlastest on täiesti Eesti identiteediga eestimeelsed inimesed, kes tuleb lõpuks endi hulka võtta. Peale sellepühendab Eesti riik palju ressursse ja vaeva määratlemata kodakondsusega isikute kodanikuks värbamisel, kuid jätab Venemaa kodanikud selles suhtes hoopis tähelepanuta. Vt ka Priit Rajalo (2008). Marju Lauristin: rahvas tahab sõna saada. Postimees.ee, 21.08.

Mitte-eestlaste lõimumistahe vähenes 2007. aastal Eesti sise- ja välispoliitilise olukorra tõttu. Aprillisündmused teravdasid rahvussuhteid ja näitasid lõimumise teatud kriisi. Venemaa kasutas manipuleerimise võimalust siinsete venekeelse- tega, kelle enamik tunneb end venelaste esindajana Eestis, sisendades neile, et Eesti riik ja ühiskond suhtub neisse halvasti, aga Venemaa kaitseb neid.⁹⁵ Kõige edukamalt saab manipuleerida lõimumata ja nõrgalt lõimunud mitte-eestlas- tega, so rohkem kui kolmandikuga mitte-eestlastest.

95 Eriti ähvardavalt kõlab Venemaa lubadus oma kodanikke ja üldse kaasmaalasi igas maailma nurgas kaitsta pärast 08.08.2008, mil Venemaa tungis Gruusiasse justkui Lõuna-Osseetias elavate Venemaa kodanike kaitsmise ettekäändel.

5.5. Peatüki kokkuvõte

Kultuuri mõttes on eestlased ja mitte-eestlased (eesti ja vene emakeelega inimesed) suhteliselt sarnased, külastavad kultuurisündmusi, tegelevad kultuuriharrastustega. Kultuuriga seoses olevad rahvuslikud erinevused on märksa väiksemad, kui seda enamasti on meeste ja naiste vahelised erinevused. Siiski tegelevad eestlased kultuuriürituste külastamisega ja kultuuriharrastustega sagedamini kui mitte-eestlased (vt tabel 5.29).

Tabel 5.29. Kokkuvõte: kultuuris osalemine rahvuse (keele) järgi

	Eesti		Tallinn	
	Eestlased/ eestikeelsed	Mitte- eestlased/ venekeelsed	Eestlased/ eestikeelsed	Mitte- eestlased/ venekeelsed
Kultuuriharrastused				
Mänginud mõnda pilli	+	-	+	-
Laulnud	+	-	+	-
Tantsinud	+	-	+	-
Kirjutanud	+	-	+	-
Foto ja filmiga tegelnud	V	V
Külستانud kultuuriüritusi				
Kino	+	-	+	-
Teater, kontsert	+	-	+	-
Raamatukogu	+	-	+	-
Spordivõistlus	+	-	V	V
Muuseum, näitus	+	-	+	-

Tallinnas osalevad inimesed, nii eestlased kui mitte-eestlased, kultuuris sagedasemalt kui see toimub kogu Eestis. Tallinnas on võimalused kultuuritarbimiseks ja harrastusteks paremad ja valik rikkalikum.

Mitte-eestlaste (venekeelsete) väiksema kultuuris osalemise tegureid on palju, kuid peamised neist on seotud võimaluste piiratusena. Kultuurihuvist ei saa alati realiseerida, sest venekeelne kultuuriruum on ahtam eestikeelsega võrreldes. Kultuuriharrastamise traditsioon on eestlastel ajalooliselt kujunenud ning sügav. Mõjutavad ka teised tegurid, nagu nt sissetulek, haridus, amet.

Eestlased on Eestis religiooni poolest peamiselt luterlased, venelased ja paljud Venemaalt sisse rännanud muust rahvusest inimesed tunnistavad vene õigeusk. Eestis on kiriku või koguduse liikmete arvu järgi ülekaalus luterlased, Tallinnas aga vene õigeusk kuuluvad inimesed. Eestis on esindatud paljud erinevad usundid, ehkki igapäevaelus ei paista usuline kirjusus välja. Usk ei mõjuta Eesti ühiskonnaelu kuigi tugevasti.

Erinevate rahvuste kultuurid, sh religioonid, on ning peavadki olema erinevad, selles seisab nende võlu ja tugevus, sellel püsib identiteet. Nii eestlased kui mitte-eestlased on suured rahvuslased, st rahvus kujundab identiteeti palju tugevamini kui riik. Kui Eesti mitte-eestlastele pole Eesti riigi identiteet veel eriti omane, siis tõenäoliselt seepärast, et Eestis on elatud veel liiga lühikest aega, Venemaa avaldab otsese ja kaudse läheduse tõttu suurt mõju jne. Suurt rolli võib tulevikus hakata mängima Euroopa ühisidentiteet, kuid esialgu on see veel võõras, eriti mitte-eestlastele. Siiski on mitte-eesti noored võtnud kosmopoliitsemata hoiaku kui kui see on omane kesk- ja vanemaealistele mitte-eestlastele.

Identiteet ja väärtused panevad aluse lõimumisele. Eesti-identiteediga, so eesti keelt oskavad Eesti kodakondsusega mitte-eestlased mõistavad, mis Eesti riigis toimub, nad tunnevad end Eesti rahva hulka kuuluvana. Selliseid keskmiselt või tugevasti lõimunud mitte-eestlasi on alla kahe kolmandiku kõigist mitte-eestlastest. Nad saavad hästi hakkama ning eestlastest palju ei erine. Lõimumata või nõrgalt lõimunud mitte-eestlasi on üle ühe kolmandiku kõigist mitte-eestlastest. Nad on vähem või rohkem marginaliseerunud, Eesti ühiskonnast otsekui ära lõigatud - ei oska eesti keelt, ei suhtle eestlastega, ka riigiga on suhted minimaalsed. See on nende jaoks ebamugav olukord, olukord, mis lojaalsust Eesti riigi suhtes esile ei kutsu. Nad on Venemaa poolt kergesti manipuleeritavad. Ent nemadki vajavad mõistmist ja tuge, sotsiaalset rehabilitatsiooni ja sotsiaalset turvalisust.

Kommentaar peatükile *Kultuur*

Mis järeldub ülevaatest tulevase Euroopa kultuuripealinna Tallinna jaoks?

Linnar Priimägi, Tallinna Ülikooli Psühholoogia Instituudi õppekavajuht

Tallinna kui 2011. aasta Euroopa kultuuripealinna kontekstis tuleks kindlasti vahet teha, milline on optimaalne rahvuskultuuri ning euroopa kultuuri vahetõrge nii eestikeelses kui ka venekeelses kultuuriruumis. Meil on hulk venekeelset elanikkonda, kes rahvuskultuuriühendustesse ei kuulu. Välja tuleks selgitada (või töötada) nende kultuurimudel ja seda võimalust mööda arendada.

Tulevase kultuuripealinna kultuuripildis torkab silma, et kultuuriharrastuste seas on valdavalt esituskunstid. Virgutamiseks nende viljelust, peaks linn ilmselt rohkem ja laialdasemalt välja pakkuma esinemise, sh vastutusrikka ettevõtte võimalusi. Mitte-eestlased näeksid meelsasti noorte rakendatust kunsti- ning eriti teatritegevuses. See programm tuleks koostada (või läbi vaadata) ja sihtfinantseerida.

Linnaosa kodukandipäevade suhteliselt madal külalastatavus näitab, kui tähtis on Tallinnas võetud suund äratada asumi-identiteeti, muuta oma kodulinna tunne asumikeskseks. On ju linnaosa haldusüksus, mitte kohakultuuriline piirkond nagu asum. Mustamäe ja Kristiine probleem on selles, et neil suurtel aladel ei ole peenemat ajaloolisteks asumiteks liigendust. Siin tuleks midagi ette võtta.

Täiesti reguleerimata on Eestis ja Tallinnas vene raamatuturg. Raamatukogude töö venekeelsete lugejatega on seepärast tohutu sotsiaalpoliitilise ja -pedagoo-gilise tähtsusega. Sellest sõltuvad venekeelsete tallinlaste vaimne tase, maitse-eelistused ja lõppkokkuvõttes ka integratsioonisuutlikkus eurooplastena.

6. Haridus

6. Haridus	311
6.1. Eestlaste ja mitte-eestlaste haridustase	311
6.1.1. Haridustase ja selle muutumine rahvaloenduse andmeil	312
6.1.2. Tööjõu ja mitteaktiivsete haridustase, 2000 ja 2008	314
6.1.3. Õppivad ja mitteõppivad noored. Õppimissoov	321
6.1.4. Hariduse demograafilised eeldused	322
6.2. Eesti ja vene õppekeel Eesti haridussüsteemis	323
6.2.1. Üldised suundumused	323
6.2.2. Alusharidus	326
6.2.3. Üldharidus	328
6.2.4. Kutseharidus	339
6.2.5. Kõrgharidus	341
6.3. Hariduslik integratsioon	346
6.3.1. Vene õppekeelega gümnaasiumide reform kui hariduslik integratsioon. Üldised põhimõtted	346
6.3.2. Vene õppekeelega gümnaasiumide reformi peamised tegurid	349
6.4. Peatüki kokkuvõte	364
<hr/>	
Kommentaar. <i>Kultuuriline kapital sõltub haridusvõimalustest.</i>	
David Vseviov, Eesti Kunstiakadeemia professor	367

6. Haridus

6.1. Eestlaste ja mitte-eestlaste haridustase

Haridustase määrab ühiskonnas toimetuleku, sh valikuvõimalused tööturul, ühiskonna sidususe ja lõimumisvõimalused. Rahvastiku hariduse kasv võimaldab majandusstruktuuridel tööjõuressurssi efektiivsemalt kasutada ja loob eeldused teadusmahuka majandusarengu edendamiseks. Kõrgem haridus on ka seotud pikema elueaga.

Käesolevas peatükis käsitletakse formaalset, st tunnistuse või diplomiga omistatud haridust.

Eesti haridustaset võib teiste riikidega võrreldes pidada üsna kõrgeks - 2007. aastal oli Eestis kõrgharidusega 15-64aastasi inimesi 27,3% elanikkonnast. Selle näitajaga oli Eesti Euroopa Liidu riikide seas kuuendal kohal.¹ Vähemalt keskharidusega 25-64aastaste inimeste osakaalu poolest - neid on ligi 90% - oli Eesti 2006. aastal Eurostati andmeil kolmandal kohal Euroopas Tšehhi ja Slovakkia järel, kusjuures EL 27 riigi keskmine oli ligi 70%. Halvas valguses paistab Eesti vaid elukestva õppega haaratud inimeste poolest: 2006. aastal oli neid pisut üle 6%, samas lähenes EL 27 riigi keskmine 10%le.² Käesolevaks ajaks on ka Eesti selles suhtes edusamme teinud ning EL keskmisele järele jõudmas. Varakult koolist väljalangemine on probleem nii Eesti kui ka teiste EL riikide jaoks: 2006. aastal oli 18-24aastasi haridussüsteemist varakult välja langenuid Eestis u 13%, EL 27 riigis keskmiselt 15%.³

Mitmesugused mõõtmised on näidanud, et Eesti haridus on meie ühiskonna edukamaid valdkondi, mahajäämus on muudes näitajates. Näiteks kuulus ühe Euroopa võrdlusuuringu andmeil Eestile hariduses EL 25 liikmesriigi hulgas 7. koht, kuid keskkonna kvaliteedi, sotsiaalse sidususe ja tervisenäitajate poolest olime viimaste hulgas ning elukvaliteedi koondnäitaja alusel alles 21. kohal.⁴ See tähendab, et mitmete tegurite tõttu ei saa Eestis hariduse saanud inimesed oma hariduslikku potentsiaali täiel määral kasutada.

1 Lukas: kohustusliku kooliea võiks tõsta 18. eluaastani. Postimees.ee, 27.08.2008.

2 Tiiu-Liisa Rummo (2007). Haridus kui sotsiaalset sidusust soosiv tegur. Sotsiaaltrendid 4. Statistikaamet.

3 Tiiu-Liisa Rummo (2007). Op cit.

4 Imbi Henno, Priit Reiska, Viive Ruus (2008). Üldhariduse olukorrast hariduse tulevikukujundajatele. Riigikogu Toimetised, 18. (<http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=13586>). EL võrdluses tuginetakse allikale (Grasso, Canova 2008).

6.1.1. Haridustase ja selle muutumine rahvaloenduse andmeil

Aastakümnete jooksul madala haridustasemega inimeste osakaal nii Eestis kui kogu Euroopas väheneb ja kõrgema haridustasemega inimeste osakaal suureneb. Alari Paulus, kes uuris haridustaset kooliskäidud aastate arvu järgi, tegi kindlaks, et haridustase aastail 1959-2000 Eestis 15aastastel ja vanematel inimestel tõusis, sest 1) langes alghariduseta ja algharidusega inimeste osakaal, 2) põhiharidusega inimeste osakaal jäi samaks ning 3) kasvas kesk-, keskeri- ja kõrgharidusega inimeste osakaal.⁵ Pauluse hinnangul oli keskmine õpiaeg pikem linnarahvastiku, naiste ja mitte-eestlaste hulgas. Mitte-eestlaste keskmine õpiaeg oli kogu vaadeldava 40 aasta jooksul ületanud eestlaste keskmist, kuid vahe on vähenenud. Hariduslik ebavõrdsus (mida mõõdab Gini koefitsient) on suurem maarahvastiku, naiste ja eestlaste hulgas.⁶

Rahvaloendused annavad kõige täpsema ja usaldusväärsema pildi rahvastiku haridustasemest. Olgugi et rahvaloenduste haridusklassifikaatoreid ja andmete esitust ei saa üks-üheselt võrrelda, võib siiski öelda, et kahe rahvaloenduse vahelisel perioodil (1989-2000) on keskharidusest kõrgema haridusega rahvastiku osatähtsus kasvanud 10%. Vanemate kui 10aastaste hulgas oli 2000. aastaks vähemalt keskharidusega üle 60% rahvastikust.

Pikka aega on teadlased hinnanud Eesti mitte-eestlaste haridustaset paremaks kui eestlastel. Luule Sakkeus kinnitab oma artiklis rahvastiku sidususest (vt kogumik *Sotsiaaltrendid 4*) seda seisukohta taas. Tema võrdlusaluse moodustavad 10aastased ja vanemad inimesed Eesti põlis- ja immigrantrahvastiku⁷ lõikes 1989. ja 2000. aasta rahvaloenduse andmete järgi. Sakkeuse arvates on immigrantide keskmine haridustase kõrgem ennekõike keskhariduse omandanute suurema osakaalu tõttu, kuid ka kõrgharidusega inimeste osakaal on neil veidi suurem.

Sotsioloog Ellu Saar analüüsis uuringu *Integratsiooni monitooring 2008*⁸ raames samuti eestlaste ja mitte-eestlaste haridust 1989. ja 2000. aasta rahvaloenduse andmeil (vt tabel 6.1), kuid tegi seda tööealiste, so 15-64aastaste⁹ inimeste haridustaseme järgi, mitte nagu Luule Sakkeus.¹⁰ Nii langesid analüüsist välja hea haridusega, kuid tööea ületanud (65aastased ja vanemad) inimesed.

5 Alari Paulus (2004). Hariduslik ebavõrdsus Eestis 1959-2000: keskmine õpiaeg ja hariduse Gini koefitsient. Poliitikauuringute Keskuse Praxis väljaanne nr 7, lk 5.

6 Samas, lk 6 ja 7. Gini koefitsient mõõdab hariduse suhtelist varieeruvust.

7 Luule Sakkeuse haridustasemete analüüs põhineb põlis- ja immigrantrahvastiku mõistetel. Enamik Eesti mitte-eestlasti on nõukogude perioodi immigrandid või nende järeltulijad, seega immigrantrahvastiku ja mitte-eestlaste mõisted käesolevas kontekstis kattuvad, nii nagu kattuvad eestlaste ja põlisrahvastiku mõisted.

8 Integratsiooni monitooring 2008 (ka Lõimumise monitooring 2008) on suur esinduslik lõimumisuuring, kus Tartu Ülikooli ja Tallinna Ülikooli meeskonnad eesotsas Marju Lauristini ja Raivo Vetikuga küsisid 27.03.-13.04.2008 firma Saar Poll kaasabil 1505 inimest vanuses 15-74 aastat üle Eesti. Uuringuga saab tutvuda internetiaadressil <http://www.rahvastikuminister.ee/?id=12051> (21.05.2009).

9 Ellu Saar (2008). Haridus. Integratsiooni monitooring 2008. <http://www.rahvastikuminister.ee/public/Haridus.pdf> (21.05.2009).

10 Luule Sakkeus (2007). Op cit.

Ka Ellu Saar rõhutab Eesti mitte-eestlaste kõrgemat haridustaset eestlastega võrreldes, kuid märgib, et selline olukord kestis 1990. aastate esimese pooleni. 1989. ja 2000. aastal ületasid mitte-eestlased eestlasi just keskharidusega inimeste suurema osakaalu poolest: keskhariduse + kutsehariduse ja keskeriharidusega eestlasi oli 1989. aastal 48%, mitte-eestlasi 54%, 2000. aastal eestlasi 58%, mitte-eestlasi 62% (vt tabel 6.1).

Tabel 6.1. Eestlaste ja mitte-eestlaste haridustase 1989. ning 2000. aasta rahvaloenduse andmeil, %

	1989		2000		2000, mitteõppivad noored (15-29)			
	Eest-lased	Mitte-eest-lased	Eest-lased	Mitte-eest-lased	Eesti		Tallinn	
					Eest-lased	Mitte-eest-lased	Eest-lased	Mitte-eest-lased
Algharidus	17	14	4	4	2	1	1	1
Põhiharidus	17	15	12	13	20	17	10	15
Keskharidus*	27	28	31	28	32	31	37	33
Kutseharidus*	x	x	7	8	13	18	10	15
Keskeriharidus	21	26	20	26	20	21	22	24
Kõrgharidus	18	17	26	20	12	9	20	11
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100

Integratsiooni monitooring 2008, Ellu Saare järgi. Kasutatud on Statistikaameti 1989. ja 2000. aasta rahvaloenduse andmeid

* 1989. aasta loendusel näidati kutseharidust koos keskharidusega

Pööre tuli rahvaloenduste-vahelisel ajal sisse seoses kõrgharidusega inimeste osakaalu kasvuga eestlaste hulgas. Kui 1989. aastal oli kõrgharidusega 15-64aastaste inimeste osakaal eestlastel ja mitte-eestlastel enam-vähem võrdne (vastavalt 18% ja 17%), siis 2000. aastal oli eestlasest kõrgharidusega inimesi oluliselt rohkem: 26% vs mitte-eestlasest elanike 20%. Kui aga arvestada haridussüsteemi muutust 1990. aastatel, mil toimus keskerihariduse tasemel õppe lõpetamine koos kutsekeskhariduse ning kutse- ja rakenduskõrghariduse tasemel õppe avamisega, siis 2000. aastal oli keskeriharidust + kõrgharidust omavate inimeste osakaal võrdne (46%).

Ka vähese haridustasemega - alg- ja põhiharidusega eestlaste ja mitte-eestlaste osakaal võrdsustus 2000. aastaks: kui 1989. aastal oli eestlaste seas nimetatud haridusega inimesi 34% ja mitte-eestlaste seas 29%, siis 2000. aastal vastavalt 16% ja 17%.

Seega tuleb tunnistada, et 2000. aastal ületas eestlaste haridustase mitte-eestlaste oma ning tegi seda silmatorkavalt just kõrghariduse arvel. Kui aga jagada tabelis 6.1 toodud 2000. aasta erineva haridusega inimeste osakaalud (%) kolme haridustaseme vahel, siis selgub, et mitte-eestlaste haridus jääb veidi maha I ja II haridustasemel, kuid kolmandal tasemel on see eestlastel ja mitte-eestlastel võrdne:

	Eestlased	Mitte-eestlased
I haridustase (alg- ja põhiharidus)	16	17
II haridustase (üldkeskharidus ja kutseharidus)	38	36
III haridustase (keskeriharidus ja kõrgharidus)	46	46

Esimese taseme haridus on laiemalt levinud 55aastaste ja vanemate inimeste seas, nooremate hulgas jääb selle tasemega inimeste osakaal väga väikeseks. On teada, et neljandik lihttöolistest on esimese taseme haridusega. Eesti hariduse ohumärk on jätkuvalt madala haridustasemega noorte hulk, mis on vaatamata paranemisele ikka murettekitavalt suur.¹¹

Teise taseme haridusega inimesed moodustasid 2000. aastal u 40% 10aastastest ja vanematest; kuni 44aastaste seas oli neid üle 60%.

Kolmas tase: noorematel, kuni 44aastastel on tase madalam, 45-54aastastel kõige kõrgem, vanadel langeb see kõige madalamale. Kuigi üliõpilaste arv suureneb kiiresti, väheneb lõpetajate arv ja seega ka kolmanda taseme omandanute osakaal nooremate seas. Kõrgharidusega tööjõu kontsentratsioon on suurem Tallinnas ja Tartus.

Juhtival või tippspetsialisti ametikohal töötamise eeldusteks on kõrge haridustase, hea keeleoskus, piisav staaž. Märkimisväärselt ei erine omavahel kõrghariduse omandanud eesti ja mitte-eesti meeste osakaal ning eesti ja mitte-eesti naiste osakaal, kuid erineb kõrghariduse omandanute vanusjaotus. Kõrgharidusega eestlasi on rohkem nooremates, mitte-eestlasi vanemates vanusrühmades. Regressioonanalüüs kinnitas Eestis kõrghariduse tugevamat mõju edasilükkumisel just eestlastel ja mõlemal rahvusrühmal on see edasiviivaks jõuks Tallinnas (kogu Eestiga võrreldes).¹²

6.1.2. Tööjõu ja mitteaktiivsete haridustase, 2000 ja 2008

Majanduse arengu seisukohalt pakub riigile alati huvi tööjõu¹³ haridustase, mis on kvalifikatsiooni üheks peamiseks eelduseks. Milline on tööjõu haridustase Eestis ja kuidas on see aastail 2000-2008 muutunud, selgub tabelist 6.2. ja jooniselt 6.1.

11 Lukas: kohustusliku kooliea võiks tõsta 18. eluaastani. Postimees.ee, 27.08.2008.

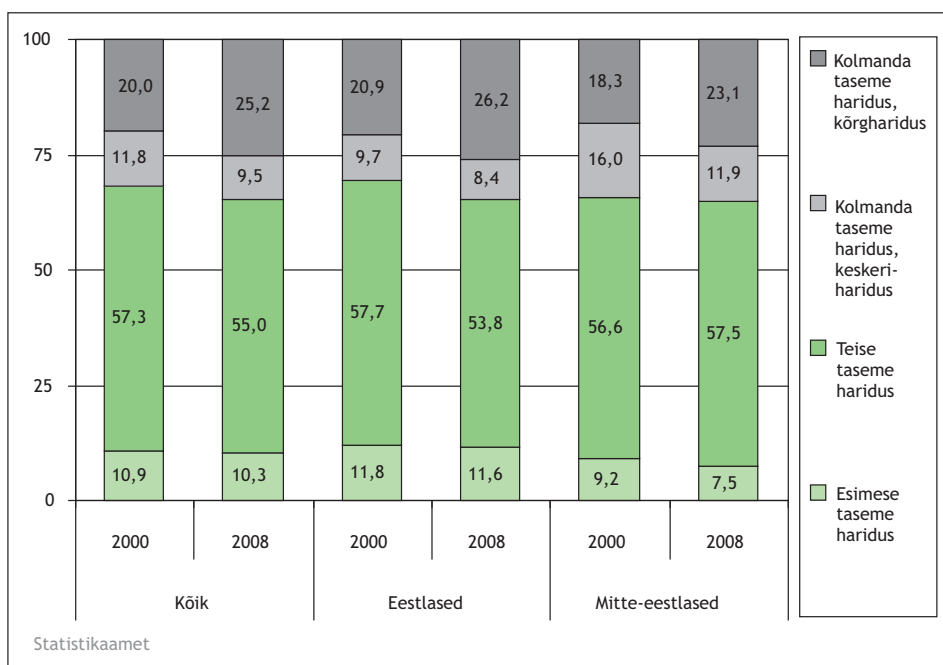
12 Sten Anspal, Epp Kallaste (2007). Vähemusrahvustest naiste olukord Eesti tööturul. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS. Tallinn, lk 8 ja 10.

13 Tööeliseks peetakse valdavalt rahvastikku vanuses 15-74. Töötaja ehk (tööga) hõivatatu töötab ja saab selle eest tasu kas palgatöötajana, ettevõtjana või vabakutselisena; töötab otsese tasuta pereettevõttes või oma talus või ei tööta ajutiselt. Tööjõud - see on majanduslikult aktiivne rahvastik - on isikud, kes soovivad töötada ja on võimelised töötama (hõivatute ja töötute summa). Mitteaktiivsed e majanduslikult passiivsed on isikud, kes ei soovi töötada või ei ole selleks võimelised.

Tabel 6.2. Eesti 15-74aastaste elanike haridustaseme seos rahvuse ning hõiveseisundiga, 2000 ja 2008, %

	Kõik		Eestlased		Mitte-eestlased	
	2000	2008	2000	2008	2000	2008
Töäjõud kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Esimese taseme haridus või madalam	12,3	11,1	13,5	12,3	10,3	8,6
Teise taseme haridus, teise taseme järgne ning kolmanda taseme eelne haridus	58,0	55,2	58,3	53,8	57,6	58,0
Kolmanda taseme haridus	29,7	33,8	28,3	34,0	32,1	33,4
..keskeriharidus pärast keskharidust	11,2	9,4	9,1	8,4	14,9	11,3
..kõrgharidus, magistri- ja doktorikraad	18,5	24,4	19,1	25,6	17,3	22,0
...hõivatud kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Esimese taseme haridus või madalam	10,9	10,3	11,8	11,6	9,2	7,5
Teise taseme haridus, teise taseme järgne ning kolmanda taseme eelne haridus	57,3	55,0	57,7	53,8	56,6	57,5
Kolmanda taseme haridus	31,8	34,7	30,5	34,5	34,2	35,0
..keskeriharidus pärast keskharidust	11,8	9,5	9,7	8,4	16,0	11,9
..kõrgharidus, magistri- ja doktorikraad	20,0	25,2	20,9	26,2	18,3	23,1
...töötud kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Esimese taseme haridus või madalam	21,6	24,1	27,3	26,9	15,4	21,3
Teise taseme haridus, teise taseme järgne ning kolmanda taseme eelne haridus	62,4	58,0	62,8	52,3	62,0	63,7
Kolmanda taseme haridus	16,0	18,0	10,0	20,9	22,6	15,1
..keskeriharidus pärast keskharidust	7,1	6,8	4,6	8,5	9,8	5,1
..kõrgharidus, magistri- ja doktorikraad	8,9	11,2	5,4	12,4	12,8	..
Mitteaktiivsed kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Esimese taseme haridus või madalam	47,3	43,8	47,6	46,0	46,9	39,1
Teise taseme haridus, teise taseme järgne ning kolmanda taseme eelne haridus	40,1	39,8	41,2	39,5	37,9	40,5
Kolmanda taseme haridus	12,6	16,4	11,2	14,5	15,2	20,4
..keskeriharidus pärast keskharidust	5,5	5,6	4,5	3,7	7,3	9,6
..kõrgharidus, magistri- ja doktorikraad	7,1	10,8	6,7	10,8	7,9	10,8
Töäjõud ja mitteaktiivsed kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Esimese taseme haridus või madalam	25,2	22,0	26,3	23,7	23,2	18,6
Teise taseme haridus, teise taseme järgne ning kolmanda taseme eelne haridus	51,4	50,1	51,9	48,9	50,7	52,3
Kolmanda taseme haridus	23,4	28,0	21,9	27,4	26,2	29,1
..keskeriharidus pärast keskharidust	9,1	8,1	7,4	6,8	12,2	10,8
..kõrgharidus, magistri- ja doktorikraad	14,3	19,9	14,5	20,6	14,0	18,4

Statistikaamet. Aastakeskmine.

Joonis 6.1. Eesti hõivatute haridustase rahvuse järgi 2000. ja 2008. aastal, %

Alljärgneva analüüsi arvuliseks aluseks on tabel 6.2.

Töötajate haridustase on eeldatavalt kõrgem kui mitte-aktiivsetel. Töötajate ja mitteaktiivsete haridustaseme erinevus on suurim kõigi muude erinevustega võrreldes. Mitteaktiivsete seas on suhteliselt palju lapsi ja noori, kes pole haridusteed lõpetanud, samuti vanemaid inimesi, kes pole enam töövõimelised ja kel on traditsiooniliselt kesmisest madalam haridustase, samuti heitunud (pikaajalised töötud, kes on loobunud töö otsimisest). Vastavate protsendipunktide võrra erineb...

mitteaktiivsete haridustase töötajate haridustasemest	2000	2008
Esimese taseme haridus või madalam	35	33
Teise taseme haridus, selle järgne ja kolmanda taseme eelne haridus,	-18	-15
Kolmanda taseme haridus	-17	-17

Mitteaktiivsed paistavad silma esimese taseme hariduse või veel madalama tasemega inimeste suure osakaalu poolest. Seevõrra vähem on nende seas teise ja kolmanda taseme haridusega inimesi.

Nagu eeldada võib, on töötute haridustase madalam hõivatute haridustasemega võrreldes. Esimeste hulgas on rohkem esimese ja palju vähem kolmanda taseme haridusega inimesi. Allpool selgub protsendipunktide erinevus:

<i>Töötute haridustase hõivatute haridustasemest</i>	2000	2008
Esimese taseme haridus või madalam	11	14
Teise taseme haridus, selle järgne ja kolmanda taseme eelne haridus	5	3
Kolmanda taseme haridus	-16	-17

Haridustaseme muutuse 2000-2008 üldnimetaja on haridustaseme tõus. Vähenes esimese ja teise ning kasvas kolmanda taseme haridusega inimeste osakaal.

2008. aasta töøjõu ja mitteaktiivsete (kokku) haridustase 2000. aasta haridustasemest on protsendipunktides väljendatud järgmiselt:

	Kõik	Eestlased	Mitte-eestlased
Esimese taseme haridus või madalam	-3	-3	-5
Teise taseme haridus, selle järgne ja kolmanda taseme eelne haridus	-1	-3	2
Kolmanda taseme haridus	5	6	3

Mitte-eestlasest töøjõu ja mitteaktiivsete (kokku) haridustase vastavate eestlaste haridustasemest

	2000	2008
Esimese taseme haridus või madalam	-3	-5
Teise taseme haridus, selle järgne ja kolmanda taseme eelne haridus,	-1	3
Kolmanda taseme haridus	4	2

Eestlaste esimene haridusprobleem on aastakümneid olnud esimese taseme hariduse ja veel madalama haridusega inimeste suur osakaal ning ka 2008. aasta andmetel see probleem püsib aktuaalsena (tabel 6.2, vt töøjõud ja mitteaktiivsed kokku). Eestlaste seas oli selliseid inimesi 2000. aastal 26,3% ja 2008. aastal 23,7%; mitte-eestlaste seas vastavalt 23,2% ja 18,6%. Mitte-eestlastel oli 2000. aastal madala haridustasemega inimeste hulk väiksem kui eestlastel ning aastani 2008. vähenes madala haridustasemega inimeste osakaal ligi kaks korda kiiremini kui eestlastel.

Eestlaste teine haridusprobleem on kolmanda taseme haridusega inimeste väiksem osakaal mitte-eestlastega võrreldes. 2000. aastal oli eestlastel kolmanda taseme haridusega inimesi 21,9% ja 2008. aastal 27,4%, mitte-eestlastel aga vastavalt 26,2% ja 29,1%. On tõsi, et kolmanda taseme haridusega eestlaste osakaal kasvas 2000-2008 ligi kaks korda kiiremini kui mitte-eestlaste oma, kuid esialgu jäävad eestlased kolmanda taseme haridusega inimeste osakaalu poolest mitte-eestlastest maha. Maha jäädakse aga keskeriharidusega inimeste väikese osakaalu tõttu. Sellise haridusega inimesed arvatakse tänapäeval kõrghariduse hulka ning just keskeriharidusega inimesi on mitte-eestlaste seas traditsiooniliselt palju. Samas on eestlaste seas kitsas mõttes kõrgharidusega e ülikooliharidusega, sh magistri- ja doktorikraadiga inimeste osakaal suurem kui mitte-eestlastel (vt tabel 6.2 ja võrdlusandmed allpool).

Mitte-eestlaste hariduslik tugevus eestlastega võrreldes on suhteliselt väike esimese taseme ja suhteliselt suur kolmanda taseme haridusega inimeste osakaal. *Mitte-eestlaste haridustaseme probleemid*: esiteks, teise taseme hariduse kasv (1,6 protsendipunkti), samas kui eestlastel sellise haridusega inimeste arv vähenes (-3,0 protsendipunkti) ja kõrghariduse osakaal teise taseme haridusega inimeste arvel kasvas; ning teiseks, kõrgharidusega, magistri- ja doktorikraadiga inimeste osakaal küll kasvas, kuid vähem kui see kasvas eestlaste seas.

Järgnevalt võrreldakse eestlasest ja mitte-eestlasest hõivatute haridustaset protsendipunktide erinevuse järgi mitte-eestlaste seisukohalt:

mitte-eestlasest hõivatute haridustase eestlasest hõivatute haridustasemest

	2000	2008
Esimese taseme haridus või madalam	-3	-4
Teise taseme haridus, selle järgne ja kolmanda taseme eelne haridus	-1	4
Kolmanda taseme haridus	4	1

Kasutatud võrdlemismeetodi järgi on mitte-eestlasest hõivatute haridustase kõrgem kui eestlasest hõivatutel. Mitte-eestlasest hõivatute seas pole nii suurt esimese taseme või sellest veel madalama haridusega inimeste osakaalu, ning teise ja kolmandagi taseme haridusega inimeste osakaal on suurem kui eestlastel.

Kolmanda taseme haridus jaguneb kaheks ja siin peitub hõivatud rahvastiku eriti suur rahvuslik erinevus. Mitte-eestlastel on eestlastega võrreldes oluliselt suurem keskeriharidusega (keskeriharidus pärast keskharidust) ja oluliselt väiksem kõrgharidusega, magistri ja doktorikraadiga inimeste osakaal:

	2000	2008
..keskeriharidus pärast keskharidust	6	4
..kõrgharidus, magistri- ja doktorikraad	-3	-3

Kolmanda taseme hariduse koosseisu seisukohalt võiks hõivatud eestlaste ja mitte-eestlaste haridustaset võrdseks pidada.

Eestlaste esimese taseme haridusega inimeste suure ülekaalu tõttu jääb kehtima ülalesitatud järeldus: mitte-eestlasest hõivatute haridustase on kõrgem kui eestlastel.

Nagu selgub, ilmnevad mitte-eestlasest hõivatutel eestlasest hõivatutega võrreldes samad haridustaseme erinevused, mis tuvastati eespool mitte-eestlasest hõivatute + mitteaktiivsete ja eestlasest hõivatute + mitteaktiivsete võrdlemisel: mitte-eestlasest hõivatutel on esimese taseme haridusega isikuid 3-4 protsendipunkti võrra vähem, 2008. aastal teise taseme haridusega isikuid rohkem ning kolmanda taseme haridusega isikuid oli 2000. aastal oluliselt ja 2008. aastal veidi rohkem kui eestlasest hõivatutel.

Järgnevalt võrreldakse töötute haridustaset.

Mitte-eestlasest töötute haridustase eestlasest töötute haridustasemest

	2000	2008
Esimese taseme haridus või madalam	-12	-6
Teise taseme haridus, selle järgne ja kolmanda taseme eelne haridus	-1	11
Kolmanda taseme haridus	13	-6

Kuna töötuid oli 2008. aasta algul suhteliselt vähe, siis on eestlasest ja mitte-eestlasest töötute haridustaseme võrdlus suhteliselt ebakindel. Seda näitab ka 2000. ja 2008. aasta haridustasemete omavaheline võrdlemine rahvuse järgi - töötute kontingent erineb palju. 2008. aastal oli mitte-eestlasest töötute seas eestlasest töötutega võrreldes vähem esimese ja kolmanda ning oluliselt rohkem teise taseme haridusega inimesi. Lühidalt kokku võttes olid sel aastal mitte-eestlasest töötud rohkem keskmise, so teise taseme haridusega, eestlasest töötute seas oli aga rohkem äärmusi - esimese ja kolmanda taseme haridusega inimesi.

Kokkuvõtteks tuleb tõdeda, et

- töäjõu ja mitteaktiivsete (kokku) ning hõivatute haridustasemete erinevus seisneb eestlaste puhul esimese taseme hariduse ja sellest veel madalama haridusega inimeste rohkuses (4-5 protsendipunkti rohkem kui mitte-eestlastel), kusjuures vähese haridusega inimeste osakaal kahaneb aeglasemalt kui see kahaneb mitte-eestlastel;
- eestlaste haridustase on kontrastsem kui mitte-eestlastel: suhteliselt palju on ühelt poolt esimese taseme haridusega ja teiselt poolt kõrgharidusega, magistri- ja doktorikraadiga inimesi. Mitte-eestlaste haridustase koondub rohkem keskele, st teisele tasemele;
- mitte-eestlaste puhul on probleemiks kõrgharidusega, magistri- ja doktorikraadiga inimeste suhteline vähesus (2-3 protsendipunkti vähem kui eestlastel) ning aastail 2000-2008 nende osakaal ei kasvanud nii kiiresti kui eestlastel. Et kõrgharidussüsteem ei suuda teiselt tasemelt tulevaid ning kolmanda taseme haridust omandada tahtvaid mitte-eestlasi ära mahutada, on hakanud kasvama teise taseme haridusega mitte-eestlaste osakaal.

Töäjõu haridustaseme seisukohalt kerkib seoses venekeelse haridusega vähemalt kaks küsimust. Esimene puudutab eesti ja vene koolihariduse tegelikku taset: kui mitte-eestlaste formaalne, tunnistuse või diplomiga omistatud haridustase on pigem kõrgem kui eestlastel, siis miks pole mitte-eestlased Eesti tööturul sama konkurentsivõimelised kui eestlased? Mitte-eestlastel on keskmine sissetulek, sh palk väiksem ning nende seas on töötuid rohkem. Samas on teada, et töötajate sissetulek sõltub suures osas nende ametist ja majandusharust, kus inimesed töötavad, need omakorda aga haridusest. 3. ptk *Töö ja sissetulek* arutleti mitte-eestlaste madalama sissetuleku üle, kuid käesolevas peaks jätma

üles küsimuse eesti ja vene koolide haridustaseme tegelikust sarnasusest või erinevusest. Kuna riigieksamite tulemused¹⁴ ja muud tasemenäitajad¹⁵ on vene koolides keskmiselt halvemad kui eesti koolides, kui võõrkeele (peamiselt inglise keele) tase on halvem, ¹⁶ kui vene koolide õpilased ei omanda eesti keelt, kui ajaloost on osal vene koolide lõpetajaist teistsugune arusaamine kui Eesti Vabariigi kooliõpikutes,¹⁷ kui vene koolides ei jätku õpetajaid ning nende ettevalmistamine Eesti kõrgharidussüsteemi kaudu läheb visalt, kas saab siis vene koolide lõpetajatel olla eesti kooli lõpetajatega tööturul ja edasiõppimisel samasugune konkurentsivõime? Vastus saab olla ainult: ei.

Teine küsimus puudutab mitte-eestlaste kõrgharidust, mida käsitletakse ka osas 6.1.3. Mis takistab mitte-eestlastel kõrghariduse omandamist? See tuleks selgeks teha. Kindlasti on üheks takistuseks eesti keele oskus, aga see pole ainus põhjus. Niipalju kui see sõltub riiklikust süsteemist ja abist vastavatele MTÜdele, tuleb mitte-eestlaste kõrgharidusteele kerkinud barjäärid kõrvaldada. Eestikeelsed töötajad saavad kõrgharidusest rohkem kasu kui venekeelsed (vt osa 3.3.5), ehk on see seotud eesti- ja venekeelse kõrghariduse taseme ja sisu erinevusega?

Seoses eestikeelse haridusega kerkib aga erakordselt teravalt küsimus: miks on paljudel eestlastel haridustase palju madalam kui mitte-eestlastel, kui silmas pidada I taseme ja sellest madalamat haridust? Kas põhjus on ainult põhikoolist väljalangevuses? Ent see rahvusesti oluliselt ei erine (vt tagapool, tabel 6.14). Võib-olla on asi ka koolikohustuse mittetäitmises, võib-olla (maa)koolide tasemes, võib-olla lastevanemate vaesuses, lastevanemate madalas haridustasemes, laste halvas tervises? Seoses koolireformiga¹⁸ kiidetakse Eesti põhihariduse tase suhteliselt heaks ja nähakse probleemi peamiselt keskharidust andvate õppeasutuste väga erinevas tasemes, mistõttu tuleb seoses õpilaste arvu kiire vähenemisega õppeasutuste arvu kärpida ja klassikomplektide arvu suurendada.

14 2009. aasta gümnaasiumi riigieksami tulemuste erinevused polnud küll suured, kuid süstemaatilised. Nt vene keel võõrkeelena 79,4 palli; eesti keel (kirjand) 58,6 palli; eesti keel teise keelena 56,3 palli ja vene keel (kirjand) 56,3 palli.

15 Imbi Henno, Priit Reiska, Viive Ruus (2008). Üldhariduse olukorrast hariduse tulevikukujundajatele. Riigikogu Toimetised, 18. <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=13586>.

16 Vt ka eespool osa 3.3.4 ning Ott Toomet, Kristjan-Olari Leping (2008). Eestlaste ja mitte-eestlaste palgaerinevused siirdeperioodil 1989-2007. - Pilg tööellu. Statistikaamet. Tallinn. Lk 82-95.

17 Vene koolide õpilased ajalooõpikutes kirjas olevat ei usu ja ammutavad enamiku teadmistest õpetajate abiga, selgus Läti Sorose fondi läbiviidud uuringust. (Läti vene koolide õpilased ei usalda ajalooõpikuid. Postimees.ee, 06.02.2009). Sama võib olla Eesti vene koolides.

„Ei tohi unustada, et muukeelse kooli roll on aidata õpilasel säilitada oma rahvuslikku identiteeti, olgu ta venelane, ukrainlane, armeenlane või juut, kujundades temast samal ajal head ja hoolivat Eesti kodanikku. Seega peame rohkem panustama just kodanikuharidusse, et muukeelse kooli vilistlased ei tunneks end võõrastena Eesti ühiskonnas ja haridusturul,“ leidsid vene koole ühendava Õpilasesinduste Assamblee liikmed kohtumisel haridusminister Lukasega. Vt Vene õpilased: rohkem tähelepanu kodanikuharidusele. Postimees.ee, 10.02.2009.

18 Vabariigi valitsus kinnitas 15.01.2009 põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse eelnõu, mis muude muudatuste seas loob eeldused põhikoolide ja gümnaasiumide lahutamiseks. Põhikoolide ja gümnaasiumide eraldi asutustena tegutsemise ettevalmistamiseks on eelnõus ette nähtud üleminekuperiood kuni 2011/2012. või 2012/2013. õppeaastani.

Koolireform lahutab põhiharidust ja keskharidust andvad õppeasutused. Kas eelolev reform lahendab automaatselt ka eestlaste madala haridustaseme suure osakaalu probleemi või tuleks sellega eraldi tegelda?

6.1.3. Õppivad ja mitteõppivad noored. Õppimissoov

Haridustaseme muutused sõltuvad peamiselt noortest inimestest. 2000. aastal oli õpingutes mitteosalevaid 15-18aastasi noori ligi 3000 ehk 8,1% samavanasustest. Sageli nende koolitee jääbki pooleli ja nad täiendavad väheharitud inimeste ridu. 5000 ehk 12% 17-29 aasta vanustest põhihariduseta inimestest ei õppinud samuti. Samas on teada, et tööpuudus on suurem vähem haritud inimeste, sh noorte hulgas.

Selles suhtes kerkivad esile ootamatud probleemid Tallinnas, kus 2000. aastal ilmnisid eriti suured erinevused mitteõppivate noorte eestlaste ja mitte-eestlaste haridustasemes (vt tabel 6.1). Kui Eestis oli paljudel mitteõppivatel 15-29aastastel eestlastel vaid alg- või põhiharidus (22%, mitte-eestlastel 18%), siis Tallinnas oli selliseid eesti noori vähe (11%), kuid mitte-eesti noori suhteliselt palju (16%) (vt tabel 6.1).

Õppivate eesti noorte osakaal oli 2000. aasta rahvaloenduse ajal nii Eestis kui Tallinnas suurem kui venelasest ja teistest rahvustest noortel (vt tabel 6.3).

Tabel 6.3. Eesti ja Tallinna õppivad noored vanuse ja rahvuse järgi 2000. aasta rahvaloenduse andmeil, %

	Eestlased	Venelased	Teised rahvused
Eesti 15-19aastased	87	83	84
Eesti 20-24aastased	36	25	29
Eesti 25-29aastased	13	6	10
Tallinna 15-19aastased	90	82	85
Tallinna 20-24aastased	49	30	33
Tallinna 25-29aastased	20	7	10
Eesti 20-24aastased üliõpilased	28	18	22
Eesti 25-29aastased üliõpilased	12	4	9
Tallinna 20-24aastased üliõpilased	41	24	27
Tallinna 25-29aastased üliõpilased	19	6	9

Statistikaamet. Integratsiooni monitooring 2008, Ellu Saare järgi.

Tallinna noorte seas oli 2000. aastal õppijate osakaal suurem kui kogu Eesti noorte seas. Põhjus on ilmselt selles, et pealinnas on haridusasutuste hulk ja mitmekesisus suur, ning paljud noored on just hariduse omandamise eesmärgil tallinlaseks hakanud.

Venelased ja teised rahvused jäävad õppivate noorte osakaalu poolest eestlastest maha kõikides vanusrühmades. Seega kerkib noorte mitte-eestlaste puhul küsimus: miks nende seas on õppijaid vähem kui eestlaste hulgas ja miks on neid vähem just kõrghariduse tasemel? Mahajäämus hariduses, mis käesolevaks ajaks on tõenäoliselt veelgi kasvanud, näitab, et mitte-eestlaste hariduslik kapital jääb väiksemaks, kui see olla võiks, ja madala hariduse tõttu jääb nende potentsiaal osaliselt kasutamata.

Integratsiooni monitooring 2008, osa *Haridus* andmetel ei jää mitte-eestlasest noorte inimeste haridustase kõrghariduse osas eestlaste vastavast tasemest maha mitte-eestlasest rahvastiku õppimissoovi puudumise tõttu. Vastupidi: mitte-eestlased on eestlastest palju rohkem kõrgharidusele orienteeritud (vt tabel 6.4), samas kui eestlaste haridussoovid jaotuvad haridustaseme skaalal ühtlasemalt. Kõrgharidust, nii rakenduslikku kui ülikooliharidust kokku, tahaks endale, oma lastele või lastelastele 64% eestlastest ja 75% mitte-eestlastest.

Tabel 6.4. Haridussoovid 2008. aastal rahvuse järgi: millist haridust sooviks endale või oma lastele/lastelastele, %

	Eestlased	Mitte-eestlased
Vähemalt kutseharidust	14	12
Vähemalt keskharidust	22	13
Vähemalt rakenduslikku kõrgharidust	31	36
Vähemalt ülikooliharidust	33	39
Kokku	100	100

Integratsiooni monitooring 2008, Ellu Saare järgi

6.1.4. Hariduse demograafilised eeldused

Hariduse kontekstis tuleb tähelepanu osutada rahvastiku vanuskoosseisule. Nõukogude ajal hariduse saanud põlvkonnad olid arvukad ja isegi kui kõrgelt haritud inimeste osakaal ei olnud nii suur kui tänapäeval, oli vastava haridusega inimeste arv ikkagi suhteliselt suur. Tänapäeval on inimeste arv laste ja noorte vanusrühmades 1,5-2,5 korda väiksem kui vanemates vanusrühmades, mis tähendab, et haritud inimeste arv kipub lähitulevikus jääma väikeseks. Peale selle põhjustab kõrgharidusega inimeste majandusliku ja kultuurilise kapitali seisukohast ebaküllaldast arvu suur väljalangevus kõrgkoolist: üliõpilasi on käesoleval ajal rohkem kui kunagi varem, kuid paljud langevad koolist välja ja lahkuvad diplomit saamata. Samas tekitab muret kõrghariduse taseme devalveerumine.

Kõrge haridustasemega inimeste arv ja osakaal kujuneb rahvuse järgi ebaühtlaseks põhjusel, et nn demograafiline ressurss on eestlastel ja mitte-eestlastel erinev. Mitte-eestlasest laste (0-14aastaste) ja noorte (15-19- ja 20-29aastaste) osakaal on rahvastikus oluliselt väiksem kui see on eestlastel (vt tabel 6.5).

Tabel 6.5. Eesti ja Tallinna elanike vanusjaotus rahvuse järgi seisuga 01.01.2007

	Eesti		Tallinn	
	Eestlased	Mitte-eestlased	Eestlased	Mitte-eestlased
0-14	16,1	12,1	15,5	11,7
15-19	8,2	6,5	6,6	6,2
20-29	15,0	15,0	15,6	15,4
30-39	14,1	12,6	17,3	12,7
40-64	29,8	36,2	28,3	36,7
65 +	16,8	17,6	16,6	17,2
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0

Statistikaamet

Lähitulevikus ei mõju mitte-eestlaste haridusolukorrale soodsalt asjaolu, et mitte-eestlaste seas on 40-64aastaseid sama vanade eestlastega võrreldes väga palju ja need inimesed on suhteliselt haritud. Nagu eespool märgitud, oli nõukogude ajal mitte-eestlaste haridustase oluliselt kõrgem eestlaste omast. Paratamatult hakkavad vanemad aastakäigud lähiajal oma ea tõttu tööjõuturult välja langema. Kui nüüd demograafilise ressursi vähenemisele mitte-eestlaste nooremates vanusrühmades lisandub ka haridusliku ressursi vähenemine, sest kõrgharidusega inimeste osakaal nooremates vanusrühmades väheneb, nagu see Eestis viimastel kümnenditel tõepoolest toimub (vt ka andmed tagapool), on tegu mitte-eestlaste inimkapitali vähenemisega füüsilises mõttes, ning lisaks sellele kultuurilise kapitali vähenemisega. Haridustaseme langus mõjutab nimelt just viimast. Ning seda olukorras, kus Eestil majandusel on vaid üks positiivne tulevikunägemus - üleminek tööjõumahukalt tootmiselt teadusmahukale tootmisele, mis tähendab piisava kõrgharitud inimeste hulga olemasolu.

Tabeli 6.5 abil saab selgeks, et Tallinna hea haridusega inimeste hulka hakkab üha rohkem mõjutama noorte vanusrühmade väike arvukus. Tallinnas on laste ja 15-19aastaste noorte osakaal väiksem kui kogu Eestis. Vaid 20-29aastaste noorte osakaal on Tallinnas veidi suurem Eesti omast, sest see vanusrühm täieneb mujalt Eestist õppima tulijate arvel. See täienemine on aga väiksem kui võiks eeldada.

6.2. Eesti ja vene õppekeel Eesti haridussüsteemis

6.2.1. Üldised suundumused

Haridus¹⁹ on keskne Eesti riigi lõimimispoliitika valdkond, mis on seotud nii eesti keele omandamise ja noorte sotsialiseerumisega kui ka nende edasise tööeluga. Hariduse kaudu taastoodetakse ühiskonna poliitilist-, sotsiaalset- ja kultuurimudelit, haridussüsteemi läbides kujuneb lapsest kodanik. Riigi kohustus tagada

¹⁹ Andmeid hariduse kohta koondab Eesti Statistikaamet ja Eesti Hariduse Infosüsteem (EHIS). Alates 2005/2006. õppeaastast koostab Statistikaamet igaaastast haridusstatistikat EHISe andmete järgi.

eestikeelse hariduse omandamise ja eesti keele õppe võimalused on sätestatud Eesti Vabariigi põhiseaduses, haridusseaduses ja haridustasemetes seadustes. Haridusvaldkonna õigusaktides on sätestatud võimalus Eestis elavatel rahvusvähemustel ja vastavatel keelelistel vähemusrühmadel omandada põhiharidus emakeeles ning õppida emakeelt ja kultuuri. Taasiseseisvunud Eesti Vabariigis toetatakse riiklikult õppimist peamiselt eesti ja vene keeles.

2008. aasta algul moodustasid Eestis paiknevad vene ja eesti-vene töö- ja õppekeelega haridusasutused alusharidusasutustest u 20%, üldharidusasutustest 19% ja kutseõppeasutustest u 50%.

Tallinna Haridusameti haldusalas oli 2008/2009. õppeaastal kokku 209 asutust²⁰, sh

126 lasteaeda, neist 79 (63%) eesti, 32 (25%) vene ja 15 (12%) eesti-vene õppekeelelega;

4 lasteaed-alkkooli (3 eesti ja 1 vene õppekeelelega);

1 lasteaed-põhikool (eesti õppekeelelega)

63 üldhariduskooli, sh

- 11 põhikooli, neist 8 (73%) eesti ja 3 (27%) vene õppekeelelega;

- 52 gümnaasiumi, neist 31 (60%) eesti ja 21 (40%) vene õppekeelelega;

3 täiskasvanute gümnaasiumi (2 eesti ja 1 vene õppekeelelega);

1 kutsekool (eesti/vene õppekeelelega);

9 huvikooli; Lasnamäe Lastekeskus; Tallinna Õpetajate Maja.

Vene töökeelega Eesti koolieelsetes lasteasutustes püsib laste arv 23% juures, vene õppekeeles õpib u 20% õpilastest, vene õppekeelega kutseõppeasutustes (õpperühmades) on õpilaste arv u 31%, venekeelsetes kõrgkoolides (rühmades) õpib u 10% üliõpilastest.²¹ 2006/2007. õppeaastal sai 96 üldhariduskoolis õppida vene keeles.²²

Teaduslikke uuringuid õppekeele ja emakeele vahekorra kohta on tehtud vähe. Üks teadaolev on Poliitikauuringute Keskuse Praxis uurimus üldhariduskoolide võrgu korraldamisest, tehtud 2001/2002.-2003/2004. õppeaasta andmete alusel.²³ Selgus, et eesti õppekeelega õpilasi on pidevalt keskmiselt 850-1100 võrra rohkem (olenevalt õppeaastast) kui eesti emakeelega õpilasi ning vene õppekeelega õpilasi on pidevalt 750-1000 võrra vähem kui vene emakeelega õpilasi. See tähendab, et osa mitte-eesti emakeelega lapsi omandab haridust eesti keeles. Need erinevused on igal aastal suurenenud.²⁴

²⁰ Tallinna Haridusameti andmed.

²¹ Haridus- ja Teadusministeeriumi andmed. Võetud allikast: *Eesti lõimumiskava 2008-2013*. Kinnitatud Vabariigi Valitsuse 10.04.08 korraldusega nr 172. Lk 7.

²² Tiiu-Liisa Rummo (2007). Haridus kui sotsiaalset sidusust soosiv tegur. Sotsiaaltrendid 4. Statistikaamet.

²³ Tiina Annus, Hanna Kanep, Liis Kraut, Jaak Kliimask, Rivo Noorkõiv, Annika Paabut, Alari Paulus (2005). Üldhariduskoolide võrgu korraldamine. Lõpparuanne. Poliitikauuringute Keskus Praxis, tellija Haridus- ja Teadusministeerium. See uuring sisaldas osa: Koolivõrgu analüüs emakeele ja õppekeele järvi, vt lk 62-71.

²⁴ Tiina Annus jt (2005). Op cit, lk 65 ja 66.

Võrreldes neid protsente mitte-eestlaste osakaaluga Eesti rahvastikust (31%), näib venekeelset õpet olevat ebaproportsionaalselt vähe. Arvestada tuleb aga kaht asjaolu. Esiteks, 0-14aastaste seas on mitte-eestlasi ainult 26% ja 15-19aastaste seas 27%; ning teiseks õppis 2006/2007. õppeaastal 17% õpilastest, kelle emakeel ei ole eesti keel, eesti õppekeelega koolides ja keelekümblusklassides. See protsent on viimaseil aastail püsinud samal tasemel.²⁵

Venemaa suursaadik Nikolai Uspenski väitis ajalehes *Tribüün*, et Eestis viiakse keelenõuete märgi all läbi õpetajate kaadripuhastust, mida teostab repressiivne organ - keeleinspeksioon, ning koolides toimub mitteavalik venekeelsete õpilaste ahistamine.²⁶ Olukorda eestikeelsetes koolides, kus õpib ka mitte-eestlasest õpilasi, kontrollis õiguskantsler, kes ei leidnud rahvuslik-keelelist ahistamisest, kuid tegi siiski märkuse, et mitte-eestlasest õpilased ei ole kohustatud vahetunnis omavahel eesti keelt rääkima.²⁷

Integratsiooni monitooring 2008 küsitlusandmeil õppis 2008. aasta kevadel viiendik venekeelsetest vastajatest (ja nende lastest või lastelastest) eesti õppekeelega põhikoolides ja lisaks veel pisut alla viiendiku keelekümblusklassides. Gümnaasiumi tasemel õppis pisut üle kümnendiku mitte-eesti õpilastest eesti õppekeelega koolis või klassis.²⁸

Kõrgkooli tasemel eestikeelne õpe suurenes pärast taasiseseisvumist järsult: 2007. aastal kõrgkooli astunud vene õppekeelega gümnaasiumi lõpetajatest valis 52% edasiõppimiseks eesti keele.²⁹ Lõimumiskavas seataksegi kõrghariduse valdkonnas eesmärgiks, et paindlik eesti keele õpe soodustaks teise emakeelega üliõpilaste osalust eestikeelses kõrghariduses.

Eesti kool on muutumas teiste Euroopa koolide eeskujul ning vajaduse tekkides järjest multikultuursemaks. Üha rohkem tuleb koolis kokku puutuda uusimigrantide lastega, kes ei valda Eestis kasutatavaid õppekeeli, st eesti või vene keelt. Haridus- ja Teadusministeerium on teinud koostööd Hollandiga Euroopa Liidu programmi MATRA raames, valmistamaks ette EL direktiivi *Migranttöölise laste haridus* rakendumist. 2004. aastast on Haridus- ja Teadusministeerium pro-

25 Haridus- ja Teadusministeeriumi andmed. Võetud allikast: Eesti lõimumiskava 2008-2013.

26 Õpilasesinduste Assamblee peasekretär Sergei Metlev leiab, et taolised avaldused on kummalised. «Eesti keel sai taas riigikeeleks Eesti Vabariigis juba 1989. aastal, isegi enne, kui lõppes nõukogude okupatsioon. Kakskümmend aastat on piisav aeg, et keelt omandada, eriti kui jutt käib pedagoogidest. ... Eesti koolides on peaaegu igas klassis mitte-eestlastest õpilasi ja meil pole ühtegi tõendit nende diskrimineerimisest rahvuse või emakeele põhjal.» Vt Vene õpilased suursaadikule: teie abita oleks parem. Postimees.ee, 09.03.2009.

27 Õiguskantsler viis läbi menetluse, et selgitada, millisel viisil on eesti õppekeelega koolides tagatud vene keelt emakeelena kõnelevate õpilaste abistamine eesti keele omandamisel ning kuidas on tagatud nende rahvusliku, keelelise ja kultuurilise identiteedi säilitamine. Selleks pöördus ta järelepärimistega mitme kooli ning haridus- ja teadusministeeriumi poole. «Mul on heameel selle menetluse tulemusena tõdeda, et koolides, kus omandavad eestikeelset haridust õpilased, kelle kodune keel ei ole eesti keel, toetatakse õpilasi nii eesti keele õppimisel kui ka nende emakeelse ja kultuurilise identiteedi säilitamisel,» ütles Teder. Ta märkis, et koolide vastuste kohaselt koheldakse koolis kõiki õpilasi võrdselt ning mingeid arusaamatusi või probleeme rahvuspinna reeglina täheldatud ei ole. Soovituse mitte sekkuda edaspidi õpilaste isikliku vaba aja suhtlemise keelevalikusse tegi õiguskantsler vaid kahele koolile. Vt BNS (2009). Teder: kool ei tohi sekkuda õpilaste suhtluskeele valikusse. Postimees.ee, 24.03.

28 Ellu Saar (2008). Haridus. Integratsiooni monitooring 2008.

29 Haridus- ja Teadusministeeriumi andmed. Võetud allikast: Eesti lõimumiskava 2008-2013.

jekti *Võõrtöölise laste hariduskorraldus Eestis* partneritega koostöös loonud võimalused selleks, et Eesti põhikoolid oleks valmis vastu võtma immigrandide lapsi. Seega on järjest suurenenud vajadus inglise ja soome keeles õppetööd pakkuvate koolide järele, et Eestis saaksid õppida siia elama või pikemaks ajaks külla tulnud teiste riikide lapsed. Inglise keel on kahe Tallinna ja ühe Tartu üldhariduskooli õppekeel, soome keeles on võimalik õppida ühes Tartu üldhariduskoolis.³⁰

6.2.2. Alusharidus

Alusharidus on koolieelne õpe, mida saavad lapsed lasteaedades ja teistes koolieelsetes lasteasutustes. Alusharidust saavate laste arv kasvas aastail 2000-2007 Eestis 17% ja Tallinnas 31%, kusjuures eesti õppekeele laste arv kasvas Eestis 16% ja Tallinnas 28%, vene õppekeele laste arv aga Eestis 17% ja Tallinnas 36%. 2007. aastaks oli sisse viidud ka ingliskeelne alusharidus, mida 2000. aastal veel polnud.

Eesti ja vene õppekeele proportsioonid alusõppes jäid 2007. aastal samaks, mis 2000. aastal: alusharidust sai eesti keeles Eestis kolmveerand ja Tallinnas kaks kolmandikku ning vene keeles Eestis veerand ning Tallinnas üks kolmandik alushariduse õpilaskonnast (vt tabel 6.6 ja joonis 6.2).

Tabel 6.6. Lapsed alushariduslikes asutustes Eestis ja Tallinnas 2000. ning 2007. aasta lõpus õppekeele järgi

	Kokku	Eesti õppekeel		Vene õppekeel		Inglise õppekeel	
		Arv	%	Arv	%	Arv	%
2000							
Eesti	50 580	38 434	76,0	12 146	24,0	0	0,0
Tallinn	14 985	10 032	66,9	4953	33,1	0	0,0
2007							
Eesti	58 934	44 708	75,9	14 157	24,0	69	0,1
Tallinn	19 632	12 828	65,3	6735	34,3	69	0,4

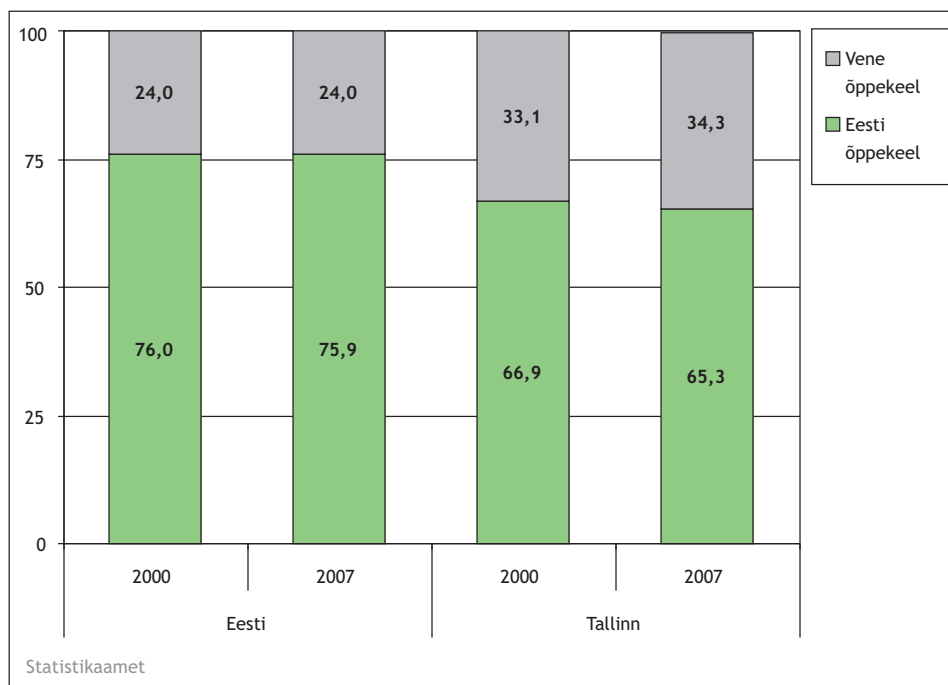
Statistikaamet

2007. aastal oli 75% lastest, kelle emakeel ei olnud eesti keel, võimalus osaleda eesti keele õppes lasteaias, eelõppes või muus lasteasutuses.³¹ Eesti lõimumiskava 2008-2013 seab 2013. aastaks sihttasemeks 90%. Selle saavutamiseks toetatakse pedagoogide professionaalset arengut. Sel teemal küsitletud inimeste ja lasteasutuste personali arvates on vaja eesti keele õppe toetamiseks abiõpetajaid.³²

30 Tiiu-Liisa Rummo (2007). Op cit.

31 Statistikaameti andmed.

32 Ellu Saar (2008). Haridus. Integratsiooni monitoriing 2008.

Joonis 6.2. Eesti ja vene õppekeel alushariduses Eestis ja Tallinnas, 2000 ja 2007. aastal, %

Millise keelega lasteasutusi eri rahvusest inimesed üldse soovivad, selgub uuringu *Integratsiooni monitooring 2008* küsitlusandmeist.³³ Peaaegu võrdne protsent eestlasi ja venelasi (vastavalt 57% ja 59%) soovib, et lapsed käiks nn segalasteaedades, kus eestlased, venelased ja teised rahvused oleks paigutatud kokku, eestlastest 16% soovis keelepõhiselt eraldatud lasteaedu ja 27% arvas, et eestikeelsete laste seas võiks olla ka piiratud arv venekeelseid lapsi. Venekeelsetest vastajatest soovis 32% keelepõhiselt eraldatud lasteaedu ja ainult 9% arvas, et piiratud hulk vene lapsi võiks käia eestikeelses lasteaedades. Lasteaedade keelepõhist eraldatust soovisid Eesti mitte-eestlastest veelgi rohkem Ida-Virumaa elanikud, kõige vanemad (60-74aastased) ja kõige nooremad (15-24) inimesed.³⁴ Tallinna ja muu Eesti (va Ida-Virumaa) venekeelsete vastajate arvamused olid sarnased. Tallinna mitte-eestlastest soovis keelepõhist eraldatust 27%, 11% oli nõus panema lapse eestikeelses lasteaeda juhul, kui venekeelseid lapsi on seal piiratud hulk, ja 62% soovis parema meelega segalasteaeda, kui seal on olemas täiendavat keeleabi pakkuv personal.

33 Ellu Saar (2008). Op cit.

34 Ellu Saar (2008). Op cit.

6.2.3. Üldharidus

Aastail 2000-2007 vähenes üldhariduskoolide arv Eestis üle 16%, kusjuures kõige rohkem on kadunud algkoolide - u pooled. Kõige vähem on muutunud keskkoolide/ gümnaasiumide ja erivajadustega laste koolide arv (vt tabel 6.7).

Tabel 6.7. Üldhariduskoolide arv Eestis 2000. ja 2007. aastal koolitüübi järgi

	Koolid kokku	Algkoolid	Põhikoolid	Keskkoolid/ gümnaasiumid	Erivajadustega laste koolid
2000	685	153	247	237	48
2007	573	81	221	226	45
2007. aastal, 2000=100%	83,6	52,9	89,5	95,4	93,8

Statistikaamet
Õppeaasta alguses.

Tallinnas vähenes aastail 2000-2007 üldhariduskoolide arv veidi rohkem kui kogu Eestis - üle 17%. Eesti õppekeelega koolide ja klassikomplektide arv vähenes sel ajavahemikul vähem kui vene ja muu õppekeelega koolide ning klassikomplektide arv. Peamine põhjus: vene õppekeelega laste arv on vähenenud enam kui eesti õppekeelega laste arv. Üldjoontes toimus koolide ja klassikomplektide vähenemine Eestis ning Tallinnas enam-vähem ühtmoodi (vt tabel 6.8).

Tabel 6.8. Üldhariduskoolide ja klassikomplektide arv Eestis ning Tallinnas õppekeele järgi 1995., 2000. ja 2007. aastal

	1995		2000		2007		2007, 2000=100%	
	Eesti	Tallinn	Eesti	Tallinn	Eesti	Tallinn	Eesti	Tallinn
Koolid kokku	742	98	685	98	573	81	83,8	82,7
Eesti õppekeelega koolid	601	55	566	55	479	50	84,6	90,9
Muu õppekeelega* koolid	116	43	100	43	69	29	69,0	67,4
Eesti/muu õppekeelega koolid	25	0	19	0	25	2	131,6	...
Päevaõppe klassikomplektid kokku	9 552	2 165	9 156	2 160	7 978	1 783	87,1	82,5
Eesti õppekeelega klassikomplektid	6 911	1 104	6 920	1 223	6 468	1 147	93,5	93,8
Muu õppekeelega* klassikomplektid	2 641	1 061	2 236	937	1 510	636	67,5	67,9

Statistikaamet
Õppeaasta alguses.

* Aastatel 1995-2003 tähendas muu õppekeel ainult vene keelt.

Kui eesti õppekeelega koolide ja klassikomplektide arv vähenes 2000.-2007. aastal 10-15%, siis vene ja muu õppekeelega koolide ja klasside arv u kolmandiku võrra (allpool vähenemine protsentides).

Eestis

eesti õppekeelega koolide arvu vähenemine	15
klassikomplektide arvu vähenemine	6,5

Tallinnas

eesti õppekeelega koolide vähenemine	9
klassikomplektide arvu vähenemine	17,5

Eestis

vene ja muu õppekeelega koolide arvu vähenemine	31
vene ja muu õppekeelega klassikomplektide arvu vähenemine	32,5

Tallinnas

vene ja muu õppekeelega koolide arvu vähenemine	33
vene ja muu õppekeelega klassikomplektide arvu vähenemine	32

2000. aastal moodustasid eesti õppekeelega koolid Eestis kõigist koolidest 83% ja klassikomplektid kõigist Eesti klassikomplektidest 76%. 2007. aastal oli koolide osakaal enam-vähem sama (84%), kuid eestikeelsete klassikomplektide osakaal oli kasvanud 81%ni. Tallinnas olid muudatused suuremad: 2000. aastal moodustasid eesti õppekeelega koolid arvuliselt kõigist koolidest 56% ja klassikomplektid 57%, 2007. aastal vastavalt 62% ja 64%.

Kõigi Eesti koolide arv vähenes aastail 1995-2000 seitsme ja aastail 2000-2007 kuueteistkümneprotsendipunkti võrra. See tähendab, et vähenemine on just viimasel perioodil suurema hoo sisse saanud. Koolide ja klassikomplektide arv vähenes Eestis ja Tallinnas seepärast, et õpilaste arv vähenes ning eriti palju vähenes vene ja muu õppekeelega õpilaste arv.

Eesti õppekeelega üldhariduskoolide õpilaste osakaalu muutumist võib jälgida tabeli 6.9 vahendusel. 1980.-1991. aastail eesti õppekeelega õpilaste arv kahanes, jõudes Eestis kõige madalamale tasemele 1990. aastal - 63%ni, Tallinnas langes see 1991. aastal koguni 45,5%ni. 1992.-2007. aastani eesti õppekeelega õpilaste osakaal aga pidevalt kasvas ja 2007. aastal moodustasid eesti õppekeelega õpilased kogu Eestis 80% ja Tallinnas 66%. Seda on rohkem kui eeldab eestlaste osakaal rahvastikus,³⁵ kuid ei või unustada, et laste (0-14) ja noorte (15-19) seas ongi eestlaste osakaal suurem kui rahvastikus keskmiselt.

35 Statistikaameti andmeil moodustasid seisuga 01.01.2008 eestlased kogu Eestis 68,7% ja Tallinnas 55,0%; mitte-eestlased kogu Eestis 31,3% ja Tallinnas 45,0%.

Tabel 6.9. Eesti õppekeelega õpilaste osakaal üldhariduskooli päevaõppes Eestis ja Tallinnas 1980.-2007. aastal, %

	Eesti	Tallinn
1980	67,5	53,1
1990	63,0	45,8
1991	63,3	45,5
1992	65,1	46,6
2000	72,8	56,8
2001	73,8	58,3
2002	74,9	59,5
2003	75,9	61,1
2004	76,9	62,8
2005	78,3	64,9
2006	79,6	66,3
2007	80,1	66,7

Statistikaamet

Andmed õppeaasta alguse seisuga.

Üldhariduskoolide eestlasest õpilaste osakaalu kasv on seotud eestlaste osakaalu kasvuga rahvastikus. Selle on tinginud u 100 000 mitte-eestlase lahkumine pärast Eesti taasiseseisvumist (lahkusid N Liidu sõjaväelased ja nende perekonnad, inimesed, kellele Eesti iseseisvumine ja uus riigikord oli vastuvõtmatu, ühineti perekondadega, kes elasid väljaspool Eestit jne), samuti pideva sisserännuvoo lakkamine endise N Liidu aladelt, mis ühtlasi tähendas noorte sünditusealiste inimeste sissevoolu suurt kahanemist.

Tabelist 6.10 selgub, et eesti õppekeelega lõpetajate osakaal kasvas Eestis nii põhihariduse kui keskhariduse koolitüübis (2007. aastaks vastavalt 78,8% ja 73% tasemele), kuid suurem oli juurdekasv põhihariduse astme lõpetanute seas. Tallinnas oli aastail 2005-2007 põhihariduse ja keskhariduse taseme eestikeelsete lõpetajate osakaal enam-vähem võrdne ja püsis samal tasemel.

Tabel 6.10. Eesti õppekeelega õpilaste osakaal põhihariduse ja keskhariduse päevaõppe lõpetanute hulgas Eestis ja Tallinnas 1993. ning 2000.-2007. aastal koolitüübi järgi, %

	Põhiharidus		Keskharidus	
	Eesti	Tallinn	Eesti	Tallinn
1993	64,8	46,2	69,9	57,0
2000	65,8	47,7	70,7	59,8
2001	65,6	45,8	69,8	60,0
2002	67,2	49,7	69,2	58,3
2003	69,8	52,2	68,5	56,8
2004	70,8	53,9	68,4	55,9
2005	73,9	58,8	69,8	57,9
2006	76,2	61,3	72,5	61,0
2007	78,8	63,6	73,0	62,9

Statistikaamet

Lõpetanud aasta jooksul. Aasta näitab õppeaasta lõpuaastat.

Keskhariduse omandanud noorte seas oli aastail 1993-2007 kogu Eestis ja Tallinnas eesti keeles õppinute osakaal suurem kui eesti rahvusest inimeste osakaal rahvastikus.

Tabelist 6.11 on täpselt näha, kui palju on Eestis ja Tallinnas olnud aastail 1995, 1998, 2000 ja 2007 ning jooniselt 6.3 aastail 2000 ja 2007 üldhariduskoolides õpilasi ning kuidas nad protsentuaalselt jagunesid õppekeele järgi. 1990. aastatel suurenes õpilaste arv kuni 1998. aastani - sel aastal oli õpilaste arv kõige suurem - ning hakkas seejärel kahanema.

2007. aastal moodustas üldhariduskooli õpilaste arv 2000. aasta õpilaste arvust Eestis 73% ja Tallinnas 72%, 1998. aasta õpilaste arvust Eestis 71% ja Tallinnas 70%. Muu, valdavalt venekeelse õppekeelega õpilaste arv moodustas 2007. aastal 2000. aastaga võrreldes Eestis 53% ja Tallinnas 56%, 1998. aastaga võrreldes Eestis 48% ja Tallinnas 51%.

Tabel 6.11. Õpilased üldhariduse päevaõppes Eestis ja Tallinnas 1995., 1998., 2000. ja 2007. aastal õppekeele järgi

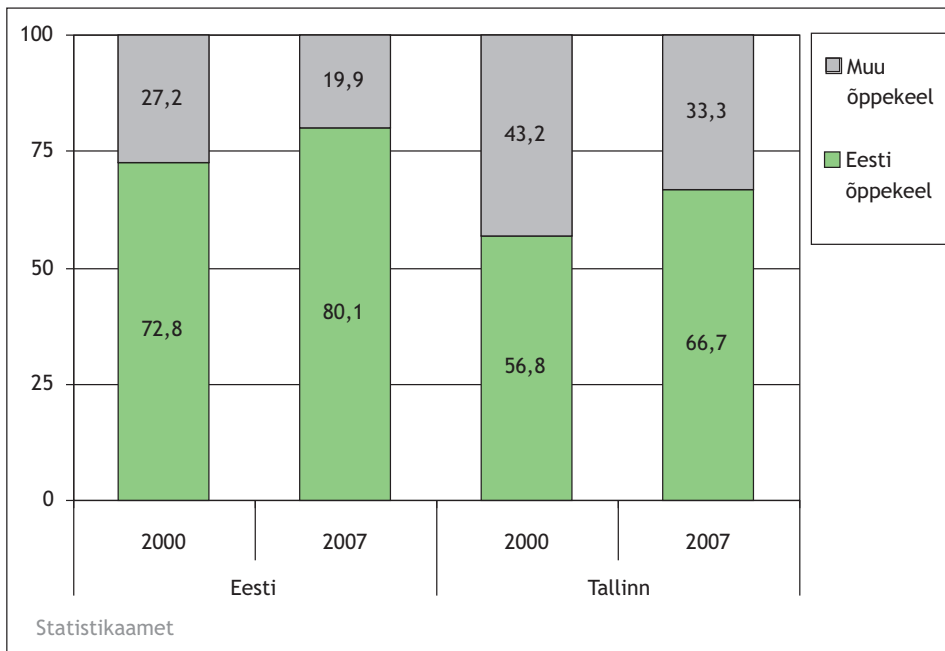
	Kokku	Eesti õppekeel		Muu õppekeel*	
		Arv	%	Arv	%
1995					
Eesti	214 562	145 276	67,7	69 286	32,3
Tallinn	60 470	30 082	49,7	30 388	50,3
1998					
Eesti	217 577	153 848	70,7	63 729	29,3
Tallinn	60 790	32 830	54,0	27 960	46,0
2000					
Eesti	212 184	154 499	72,8	57 685	27,2
Tallinn	58 891	33 425	56,8	25 466	43,2
2007					
Eesti	155 071	124 274	80,1	30 797	19,9
Tallinn	42 526	28 356	66,7	14 170	33,3

Statistikaamet

Andmed õppeaasta alguse seisuga.

* Aastatel 1995-2003 tähendas muu õppekeel ainult vene keelt.

Tabelist 6.11 on näha, kui kiire tempoga on kasvanud eestlasest (eesti õppekeelt kasutavate) õpilaste osakaal ja kahanenud muu, st peamiselt vene õppekeelega õpilaste osakaal kõigi õpilaste seas. Tallinnas on 2007. aastaks jõutud sellise eesti ja muu õppekeele suhte juurde, nagu see valitses 1995. aastal kogu Eestis - so 2/3 : 1/3. Eestis valitses 2007. aastal õppekeelte suhe 4/5 : 1/5.

Joonis 6.3. Eesti ja muu õppekeelega õpilased üldhariduse päevaõppes Eestis ning Tallinnas 2000. ja 2007. aastal, %

Ülalvaadeldud tabelist selgub ka, et Tallinna roll Eesti üldhariduses kasvab, sest ka õpilaste osakaal kasvab. Tallinna eesti õppekeelega üldhariduskooli õpilased moodustasid kogu Eesti eestikeelsetest õpilastest 1995. ja 1998. aastal 21%, 2000. aastal 22% ja 2007. aastal 23%. Muukeelsete Tallinna õpilaste osakaal oli 1995., 1998. ja 2000. aastal 44% ning 2007. aastal 46% kõigist muukeelsetest õpilastest Eestis. Tallinna nii eesti kui muu õppekeelega õpilaste osakaalu kasv on tingitud peamiselt Tallinna rahvaarvu kasvust.

Tabelis 6.12 on andmed esimese klassi, põhikooli lõpuklassi ja keskkooli/gümnaasiumi lõpuklassi õpilaste arvu kohta õppekeele järgi samade aastate kohta, mis olid vaatluse all tabelis 6.9. Selgus, et 1995.-2007. aastal vähenes nii kogu Eestis kui Tallinnas esimeses klassis õppijate arv 1,8 korda, sh eesti keeles õppijate arv Eestis 1,6 ja Tallinnas 1,4 korda, muus keeles õppijate arv kogu Eestis 2,5 ja Tallinnas 2,3 korda. Eestis läks 2007. aastal kooli 78% eesti keeles ja 22% muus, st peamiselt vene keeles õppijaist kogu riigis. Tallinnas moodustasid kõigist esimesse klassi astujaist eesti keeles õppijad 62% ja muus keeles õppijad 38%.

Tallinnas kasvas 2007. aastaks 2000. või ka 1998. aastaga võrreldes muus keeles õppijate osakaal: 1998. aastal oli see 38%, 2000. aastal 35% ja 2007. aastal taas 38%, kaldudes suhte 60 : 40 suunas (vt tabel 6.12). See tuli asjaolust, et 2000.

ja 2007. aastal jäi vene keeles õppijate arv enam-vähem samale tasemele, kuid eesti keeles õppijate arv vähenes 2007. aastaks oluliselt.

9. ja 12. klassi eesti ja muus keeles õppijate arv vastab Eestis enam-vähem suhtele 4/5 : 1/5 ja Tallinnas 2/3 : 1/3. Eesti keeles õppijate osakaal nii 9. kui 12. klassis kasvas aastatel 2000-2007. Eestikeelsete lõpuklasside õpilaste arv kasvas, samas kui muu õppekeele lõpuklasside õpilaste arv kahanes järsult (9. klass) või jäi enam-vähem samaks (vt tabelid 6.11 ja 6.12). Kui 2007. aastal õppis muukeelseid õpilasi esimeses klassis Eestis 22% ja Tallinnas 38%, üheksandas klassis oli neid vähem - Eestis 20% ja Tallinnas 35%, 12. klassis Eestis 23% ja Tallinnas 33%.

Tabel 6.12. Õpilased üldhariduse päevaõppes Eestis ja Tallinnas 1995., 1998., 2000. ning 2007. aastal õppekeele järgi 1., 9. ja 12. klassis

	Kokku	Eesti õppekeel		Muu õppekeel*	
		Arv	%	Arv	%
Esimene klass					
1995					
Eesti	22 816	15 886	69,6	6 930	30,4
Tallinn	6 048	3 069	50,7	2 979	49,3
1998					
Eesti	18 914	14 758	78,0	4 156	22,0
Tallinn	4 596	2 865	62,3	1 731	37,7
2000					
Eesti	15 161	12 106	79,8	3 055	20,2
Tallinn	3 770	2 443	64,8	1 327	35,2
2007					
Eesti	12 606	9 882	78,4	2 724	21,6
Tallinn	3 444	2 125	61,7	1 319	38,3
Üheksas klass					
1995					
Eesti	19 295	12 724	65,9	6 571	34,1
Tallinn	5 625	2 673	47,5	2 952	52,5
1998					
Eesti	19 071	12 709	66,6	6 362	33,4
Tallinn	5 436	2 650	48,7	2 786	51,3
2000					
Eesti	19 309	12 805	66,3	6 504	33,7
Tallinn	5 702	2 670	46,8	3 032	53,2
2007					
Eesti	17 222	13 838	80,4	3 384	19,6
Tallinn	4 336	2 837	65,4	1 499	34,6

Kaheteistkümnnes klass					
1995					
Eesti	9 891	7 078	71,6	2 813	28,4
Tallinn	3 128	1 877	60,0	1 251	40,0
1998					
Eesti	10 495	7 500	71,5	2 995	28,5
Tallinn	3 431	2 048	59,7	1 383	40,3
2000					
Eesti	9 213	6 426	69,7	2 787	30,3
Tallinn	3 064	1 845	60,2	1 219	39,8
2007					
Eesti	11 229	8 597	76,6	2 632	23,4
Tallinn	3 729	2 505	67,2	1 224	32,8

Statistikaamet

Andmed õppeaasta alguse seisuga. *

Aastatel 1995-2003 tähendas muu õppekeel ainult vene keelt.

Tabel 6.13 võtab veel kord ülevaatlilikult kokku õppekeelte kasutajate arvu ajalise muutumise. Esimeses klassis oli 2007. aastaks õpilaste arv kahanenud nii eesti kui muu õppekeele osas, kuid eesti keeles õppijate arv kahanes 2000. aastaga võrreldes rohkem. Üheksandas klassis eesti keeles õppijate arv veidi kas-

Tabel 6.13. Üldhariduskooli päevaõppe õpilaste arvu muutumine Eestis ja Tallinnas 2007. aastal 1995. ning 2000. aastaga võrreldes õppekeele järgi 1., 9. ja 12. klassis, %

	Eesti õppekeel	Muu õppekeel*
Esimene klass		
1995=100		
Eesti	62	39
Tallinn	80	44
2000=100		
Eesti	82	89
Tallinn	87	99
Üheksas klass		
1995=100		
Eesti	109	51
Tallinn	100	103
2000=100		
Eesti	108	52
Tallinn	106	49
Kaheteistkümnnes klass		
1995=100		
Eesti	121	94
Tallinn	133	98
2000=100		
Eesti	134	100
Tallinn	136	94

Statistikaamet

Protsendid on arvutatud tabelis 6.12 esitatud õpilaste arvu järgi.

vas, kuid muu keele osas kahanes kaks korda. 12. klassi eestikeelsete õpilaste arv kasvas suhteliselt palju, koguni 1/3 võrra, kuid muukeelsete õpilaste arv jäi kas samaks või vähenes veidi.

Statistikaameti andmeid jälgides järeldeb haridusuurija Ellu Saar, et pärast põhihariduse omandamist ilmneb haridussüsteemis teatud eraldatus: vene õppekeelelega põhikooli lõpetanutest jätkab eestikeelse põhikooli lõpetanutega võrreldes märksa väiksem protsent õpinguid keskkoolis või gümnaasiumis. Eriti märgatav on see Tallinnas. 2003/2004. õppeaastal jätkas eestikeelsetest 9. klassi lõpetanutest 96% 10. klassis, kuid vene õppekeele puhul vaid 62%.³⁶ Seevastu kutsekeskkoolides jätkanute osakaal on vene kooli lõpetanute hulgas märgatavalt suurem.

Koolist väljalangemine on muutunud märkimisväärseks sotsiaalseks probleemiks. Igal aastal jätab üldhariduskooli pooleli mitu tuhat noort (vt tabel 6.14), kusjuures kolmandik neist enne põhikooli lõpetamist. Peamiselt just põhikoolist väljalangemise tulemusena elab Eestis ligikaudu 20 000 põhihariduseta inimest vanuses 17-49 aastat. Madala haridustasemega inimeste rohkus on Eesti ühiskonna jaoks suur probleem.

Eriti kurdetakse selle üle, et nimelt poisid jätavad õpingud pooleli. Üldhariduskooli päevaõppes on poisse-tüdrukuid enam-vähem pooleks,³⁷ kuid katkestajatest on u 60% (täpsemalt 55-64%) poisid, olgu siis tegu päevaõppega või õhtu- ja kaugõppega, eesti õppekeele ja vene õppekeelega.

Tabel 6.14. Õpingute katkestajad Eesti üldhariduses õppekeele ja soo järgi 1995., 2000. ja 2003. aastal

	1995			2000			2003		
	Poisid ja tüdrukud	Poisid	Poiste %	Poisid ja tüdrukud	Poisid	Poiste %	Poisid ja tüdrukud	Poisid	Poiste %
Kokku									
Päevaõpe	1 625	954	58,7	1 787	1 129	63,2	1 790	1 063	59,4
Õhtu- ja kaugõpe	2 071	1 221	59,0	2 479	1 391	56,1	2 948	1 617	54,9
Eesti õppekeel									
Päevaõpe	1 236	748	60,5	1 250	794	63,5	1 437	857	59,6
Õhtu- ja kaugõpe	1 441	831	57,7	1 755	958	54,6	2 163	1 142	52,8
Vene õppekeel									
Päevaõpe	389	206	53,0	537	335	62,4	353	206	58,4
Õhtu- ja kaugõpe	630	390	61,9	724	433	59,8	785	475	60,5

Statistikaamet

Aasta näitab õppeaasta algust. Katkestajad õppeaasta kestel.

36 Ellu Saar (2008). Op cit, tabel 3.

37 Statistikaameti andmed: Õpilased üldhariduse päevaõppes soo ja õppekeele järgi.

Tallinna Haridusameti 2005/2006. õppeaasta andmetel jättis eelmisel õppeaastal Tallinnas kooli pooleli ligikaudu 260 õpilast, mis moodustas 0,5% Tallinna õpilaste üldarvust. Üldhariduse päevaõppe õpilastest Eestis katkestab õpingud aasta jooksul alla ühe protsendi,³⁸ ning katkestajate osakaal, nagu juba märgitud, ei sõltu kuigivõrd õppekeelest. See tähendab, et väljalangevust õppekeel ei mõjuta, samuti on tõsiasi, et vene keeles õppinud lapsed ning noored ei ole väljalangemisest rohkem ohustatud.

TSN Emor on teinud 2004. ja 2006. aastal uuringud, selgitamaks eestikeelse aineõppe levikut vene õppekeeleaga koolides.³⁹ Selgus, et 2006/2007. õppeaastal toimus uuringus osalenud 65 vene või vene-eesti koolist eestikeelne aineõpe 62 koolis e 95% koolidest (2004 - 83%), Tallinnas aga toimus eestikeelne aineõpe kõigis 21 koolis. Keelekümbluse meetodikat kasutas 37% koolidest, kus eestikeelne aineõpe toimus. Rohkem kui kahes kolmandikus koolidest, kus selline õpe toimus, kavatseti eestikeelse aineõppe mahtu suurendada. Üldiselt jäi aga uurijatele mulje, et eestikeelse aineõppe ressursid vene koolides on end ammendanud. Eesti keeles õpetatavate ainete valik sõltub vastava ettevalmistusega (sageli eestlasest) õpetaja olemasolust, aga selliseid õpetajaid ei jätku. Mitte-eestlasest õpetajad, kes seda juba teinud pole, pole valmis oma ainet eesti keeles õpetama. Koolijuhid ja aineõpetajad käsitlevad eestikeelset õpet kui lisakoormust õpetajale ja psühholoogilise pinge allikat õpilastele. Õpilaste ja lastevanemate huvi eestikeelse aineõppe vastu ja motivatsioon polnud 2006. aastaks 2004. aastaga võrreldes kasvanud.

Eesti lõimumiskava 2008-2013 näeb ette, et põhikooli lõpetanu on ühiskonnapädev, väärtustab oma emakeelt ja kultuuri ning valdab eesti keelt tasemel, mis on vajalik Eestis haridustee jätkamiseks ja ühiskonnas toimetulekuks. Lõimumisindikaatoriks on eesti keele lõpueksami keskmine tulemus, mis 2007. aastal oli 62,7 punkti, kuid sihttase 2013. aastaks on 68 punkti. Põhieesmärk on tagada keelelis-kultuuriline alus edasiste haridusvalikute tegemiseks võrdsetel alustel. Eraldi meetmena on kavandatud tegevused mitmekeelses ja -kultuurilises keskkonnas toimetuleku toetamiseks.⁴⁰

Lõimumiskava näeb ette, et Eestis üldkeskhariduse omandanud noor on tolerantne kultuurierinevuste suhtes ja valdab eesti keelt tasemel, mis on vajalik haridustee jätkamiseks või tööleasumiseks Eestis ning toimetulekuks ühiskonnas. Indikaatoriks on eesti keele kui teise keele lõpueksamil 60 ja rohkem punkti saanute osakaal: 2007 kui baasaastal oli see 78% keskkooli lõpetanutest, 2013. aasta sihttasemeks 90%. Peaesmärk on tagada edukas muukeelse gümnaasiumi

38 Arvutused Statistikaameti andmete järgi.

39 Eestikeelne aineõpe vene õppekeeleaga koolides: hetkeolukord ja vajadused. TSN Emor, tellija Haridus- ja Teadusministeerium. Tallinn 2006. Alginfo hangiti personaalsete telefoniintervjuude abil.

40 Eesti lõimumiskava 2008-2013. Kinnitatud Vabariigi Valitsuse 10.04.08. korraldusega nr 172. Lk 18 ja 19. Lõimumise ülesanded, indikaatorid ja eesmärgid erinevatel haridustasemetel on käesoleval juhul edasi antud lühendatult.

osaliselt eestikeelsele õppele üleminek ning pakkuda ühtse haridussüsteemi kaudu kõigile Eesti noortele vajalik keelelis-kultuuriline alus edasise haridus- ja elukutsevalikute tegemiseks võrdsetel alustel.⁴¹

Integratsiooni monitooring 2008 küsitlusandmeil käis venekeelsetest vastajatest või nende lastest/lastelastest põhikooli tüübiti eesti õppekeelega koolis 21%, keelekümbklusklassis 17%, vene õppekeelega koolis 61% ja võõrkeelses koolis 1%. Keskhariidust omandati aga järgmiselt: eesti õppekeelega koolis käis 12%, osalise eestikeelse aineõppega gümnaasiumis 84%, venekeelse õppega eragümnaasiumis 4%. Vastajate eelistused keskhariiduse omandamiseks olid: eestikeelse õppega kool 11%, osalise eestikeelse aineõppega gümnaasium 57%, venekeelse õppega eragümnaasium 8%, võõrkeelne kool 6%, eestikeelne vene keele ja kultuuri süvaõppega gümnaasium, kus õpe toimub koos eesti noortega 18%.⁴² Viimatinimetatud kooli pole Eestis käesoleval ajal olemas, kuid küsitlus näitas nõudmist niisugust tüüpi kooli järele.

Haridus- ja Teadusministeerium algatas pärast EHISe rakendumist uue haridusindikaatori, millega mõõdetakse eesti keelest erineva emakeelega õpilaste osakaalu eesti õppekeeles või keelekümbklusmetoodika alusel õppivate õpilaste koguhulgast põhihariduse tasemel. Vastava indikaatori näitajad on alates 2005. aastast järgmised (vt tabel 6.15 ja joonis 6.4).

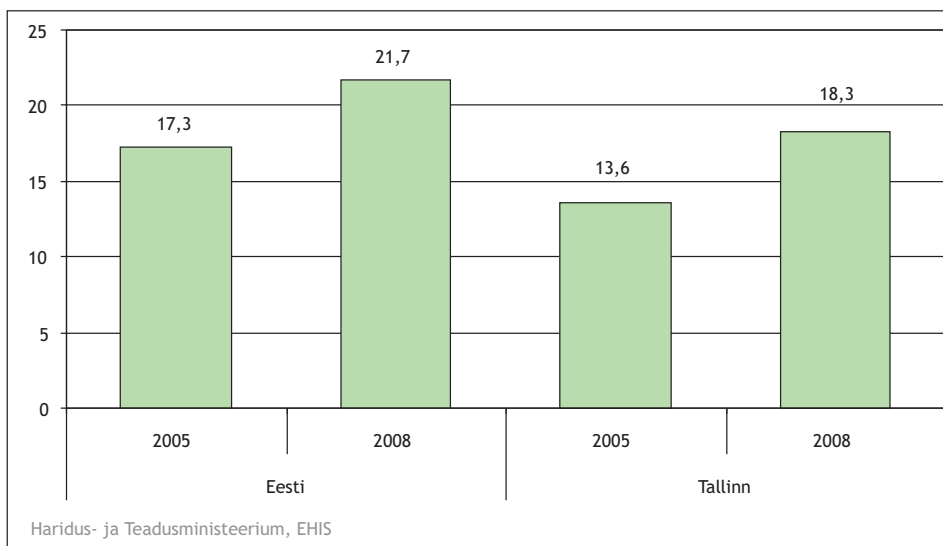
Tabel 6.15. Muu emakeelega Eesti ja Tallinna põhikooli õpilaste osalemine eestikeelses õppes 2005-2008

	2005	2006	2007	2008
Eesti				
Muu emakeelega õpilaste eestikeelses õppes osalemise määr, %	17,3	19,1	21,1	21,7
Eesti keelest erineva emakeelega õpilaste arv põhihariduse tasemel	32 211	29 757	28 758	27 563
Eestikeelses õppes ja keelekümbklusklassides osalevate eesti keelest erineva emakeelega õpilaste arv põhihariduse tasemel	5 557	5 683	6 082	5 989
Tallinn				
Muu emakeelega õpilaste eestikeelses õppes osalemise määr, %	13,6	14,7	17,0	18,3
Eesti keelest erineva emakeelega õpilaste arv põhihariduse tasemel	13 244	12 533	12 380	11 930
Eestikeelses õppes ja keelekümbklusklassides osalevate eesti keelest erineva emakeelega õpilaste arv põhihariduse tasemel	1 799	1 839	2 104	2 185

Haridus- ja Teadusministeerium, EHIS

41 Samas, lk 19.

42 Raivo Vetiku ettekanne *Integratsiooni monitooring 2008* esitlusel 10.11.2008.

Joonis 6.4. Eesti ja Tallinna muu emakeelega õpilaste eestikeelses õppes osalemise määr, 2005 ja 2008, %

Nagu andmed näitavad, on põhihariduse tasemel muukeelsete õpilaste osakaal 2008. aastal 2005. aastaga võrreldes vähenenud Eestis 14,4% ja Tallinnas 10% võrra, kuid eestikeelses õppes osalejate osakaal on suurenenud Eestis 8% ja Tallinnas 12% võrra. Siiski õppis 2008. aastal Tallinnas muukeelseid õpilasi eestikeelses õppes ainult 18%, Eestis keskmiselt aga 22%. Kuigi Tallinna võimalused on ses suhtes kindlasti paremad kui Kirde-Eestis või mujalgi, pole Tallinnas neid ära kasutatud.

Integratsiooni monitooring 2008 raames paluti eesti- ja venekeelseil vastajatel hinnata hariduse omandamise võimalusi Eestis. Eestlastest arvas 60%, et haridusvõimalused on kõigile võrdsed rahvusele ja õppekeelele vaatamata. Venekeelsetest vastajatest olid rohkem kui pooled seisukohal, et eestlaste haridusvõimalused on paremad. Nõnda arvasid ka Eesti kodakondsusega ja hea eesti keele oskusega mitte-eestlasest vastajad.⁴³ Tallinna eestlastest ja mitte-eestlastest pidas laste haridusvõimalusi võrdseks vastavalt 66% ja 15%.⁴⁴ Mida kõrgemasse ühiskonnakihti kuulusid vastajad, eriti venekeelsed, seda enam nad võimaluste võrdsuse poole kaldusid.

2007. aastal läks eestikeelse gümnaasiumi lõpetanutest kõrgkooli edasi 65%, venekeelse gümnaasiumi lõpetanutest 67% (2005. aastal mõlemast 60%). Samas sai vene koolide lõpetanutest riigieelarvelistele kohtadele 48%, eestikeelsete koolide lõpetanutest 55%. Vene õppekeelega gümnaasiumist kõrgkooli eestikeelses õppesse astujaid oli 2005. aastal 59% ja 2007. aastal 52%.⁴⁵

43 Samas.

44 Ellu Saar (2008). Op cit, tabel 14.

45 Kõrgharidus, venekeelne õpe ja riigikeele õpe Eestis, 2008. Ellu Saar (2008). Op cit järgi.

6.2.4. Kutseharidus

Kutseharidus pole Eestis just väga populaarne ning kutsekoolis õppijate, eriti aga lõpetajate hulk pole suur. Kutseharidust andvatesse koolidesse astub märksa rohkem õpilasi, kui kooli lõpetab; selline olukord valitses nii 2000. kui 2007. aastal (vt tabel 6.16). Kutseharidust eestikeelse põhihariduse baasil omandajate arv aastail 2000-2007 kasvas Eestis ligi 20% ja Tallinnas 12% võrra, kuid keskhariduse baasil õppijate arv kahanes Eestis u 50% ja Tallinnas 42% (vt tabel 6.16).

Tabel 6.16. Kutsehariduse omandajad Eestis ja Tallinnas haridustaseme ning õppekeele järgi 2000. ja 2007. aastal

	Vastuvõetud		Lõpetanud		Õppijad	
	2000	2007	2000	2007	2000	2007
Eesti keel						
<i>Defineerimata baasharidusega*</i>						
Eesti	57	178	94	33	57	224
Tallinn	0	63	0	0	0	65
<i>Kutseõpe põhihariduse baasil</i>						
Eesti	3 570	4 949	2 333	2 763	11 244	13 407
Tallinn	920	1 122	686	589	2 666	2 992
<i>Kutseõpe keskhariiduse baasil</i>						
Eesti	4 428	3 063	3 324	2 319	11 917	6 072
Tallinn	1 637	1 198	1 500	945	3 928	2 306
Vene keel						
<i>Defineerimata baasharidusega*</i>						
Eesti	139	77	154	49	139	83
Tallinn	82	68	64	0	82	68
<i>Kutseõpe põhihariduse baasil</i>						
Eesti	1 871	1 618	1 389	1 403	6 274	5 047
Tallinn	903	840	686	761	2 713	2 685
<i>Kutseõpe keskhariiduse baasil</i>						
Eesti	2 506	1 429	1 272	1 162	4 837	2 548
Tallinn	1 066	512	606	369	2 337	913
Eestikeelsete protsent						
<i>Defineerimata baasharidusega*</i>						
Eesti	29,1	69,8	37,9	40,2	29,1	73,0
Tallinn	0,0	48,0	0,0	0,0	0,0	48,9
<i>Kutseõpe põhihariduse baasil</i>						
Eesti	65,6	75,4	62,7	66,3	64,2	72,7
Tallinn	50,5	57,2	50,0	43,6	49,6	52,7
<i>Kutseõpe keskhariiduse baasil</i>						
Eesti	63,9	68,2	72,3	66,6	71,1	70,4
Tallinn	60,5	70,1	71,2	71,9	62,7	71,6

Statistikaamet. Arvutused Statistikaameti andmete järgi.

Vastuvõetud ja õppijad õppeaasta alguses, lõpetanud õppeaasta jooksul. Lõpetanute korral näitab aasta õppeaasta lõpuaastat.

* Defineerimata baasharidusega kutseõpe - kutsehariduslik õpe koolikohustusliku ea ületanud põhiharidusega isikutele (tavakasutuses tähendus samaväärne kutseharidusega).

Põhihariduse baasil vene keeles õppijate arv vähenes Eestis 20%, kuid Tallinnas jäi see praktiliselt samale tasemele. Keskhariduse baasil vene keeles õppijate arv vähenes Eestis ligi 50% ja Tallinnas 60% võrra. Viimati toodud muutuse peamisi põhjusi näib olevat kaks. Lisaks demograafilisele põhjusele (õpilaste ja rahvaarv üldse väheneb ja sündimus on langenud), eksisteerib turumajanduslik haridussüsteemist sõltuv põhjus: kõrgharidus pakub enneolematult palju õppekohti praktiliselt kõigile soovijatele, kes suudavad end õpingute ajal elatada ja (paljud) ka õppemaksu maksta. Selles kõrghariduse poolt pakutavate võimaluste külluses valitakse kutseharidus keskhariduse baasil üha harvem.

Tabeli 6.16 viimane jaotus iseloomustab vastuvõetute, lõpetanute ja õppijate protsente eesti õppekeele osas. Nagu selgub, ei õpita kutseharidust andvates koolides peamiselt vene keeles, ehkki selline kujutus on eestlastel tekkinud. Ja tekkinud on see peamiselt kahel põhjusel. Esiteks oli nõukogudeaegne kutsekool suures osas venekeelne, ka 2000. aastal oli haridustasemetega loendis kutseharidusega inimeste osakaal mitte-eestlaste seas suurem kui eestlaste hulgas (vt tabel 6.1). Teiseks on suur osa tänapäeva Eesti sinikraesid venekeelsed, mistõttu arvatakse, et küllap nad õppisid tööliseks kutsekoolis. Osalt ongi nii. Ent 2007. aastal kutseharidus enam nii segregeeritud ei ole - kutseharidust omandama asujate, lõpetajate ja õppurite õppekeele protsent vastab Eestis enam-vähem eestlaste ja mitte-eestlaste osakaalule rahvastikus.

Tallinnas on põhihariduse baasil eesti keeles õppijate osakaal väiksem kui eestlaste osakaal rahvastikus, mis tähendab, et see osa kutseharidusest on venekeelsem. Keskhariduse baasil eesti keeles õppijate osakaal on aga eestikeelsem kui rahvuslikud proportsioonid Tallinnas keskmiselt (tabel 6.16).

Käesolev analüüs tegi selgeks, et tänapäeva Eestis ei ole kutseharidus peamiselt venekeelsete õppurite päralt, ja ka Tallinnas valitseb venekeelsete õppurite ülekaal (kui lähtuda mitte-eestlaste 45%lisest osakaalust rahvastikus) vaid kutsehariduse madalamal tasemel, st kutsehariduses põhihariduse baasil.

Teatud erialade järgi jagunetakse kutsehariduses vastavalt õppekeelele. Nii näiteks õpib üle kolmandiku vene õppekeelega noortest tehnikaerialasid, suhteliselt paljud õpivad ka tootmise ja töötlemise erialasid. Eesti õppekeelega kutsekoolis on kõige rohkem õpilasi äriduse ja halduse, samuti isikuteeninduse erialadel⁴⁶. Viimasel ajal on tekkinud kahtlused, et kutsehariduse erialad ei vasta tänapäeva vajadustele ning ka kutseharidus vajab reformi.⁴⁷ Võib-olla vähendavad uued erialad rahvuslikku ametialast segregeeritust.

46 Statistikaameti andmed.

47 Kõrgharidusteemalises vestlusringis ütles TÜ rektor Alar Karis: "Mullu juunist selle aasta jaanuarini on kutsekooli lõpetajate töötuse protsent kolmekordistunud, mis näitab, et hoopis kutseharidus on meie tõsine probleem". Jätkas TLÜ rektor Rein Raud: "See on väga hea, et kutsehariduse osakaal ei ole Eestis selline, nagu paljud poliitikud on aastaid igatsenud - kõrgharidusega inimestel on rohkem võimalusi kohaneda prognoosimatu väliskeskonnaga." Vt Priit Simson, Maria Kupinskaja (2009). Eesti ülikoolimaastik - palju koole, vähe raha. Eesti Päevaleht, 20.02. Lk 2 ja 3.

Eesti lõimumiskava 2008-2013 määratleb: Eestis kutsehariduse omandanu valdab eesti keelt oma haridustasemele ja kvalifikatsioonile vastavalt ning on konkurentsivõimeline Eesti töajoturul. Lõimumise indikaatornäitajaid on kaks: 1. eesti keele kui teise keele lõpueksamil 60 ja enam punkti saanute osakaal kutsekooli lõpetajate hulgas. 2. venekeelse õppekeelega kutseõppeasutuste õppurite suundumine tööturule ja edasi õppima. 1. näitaja osas sai 2007. aastal vaid 17% lõpetajatest 60 punkti ja enam, kuid 2013 aastal peab neid olema vähemalt 30%. 2. indikaator: 2007. aastal asus tööle või edasi õppima 73% vene õppekeele ja 71% eesti õppekeelega lõpetajatest, 2013. aastal peaks eesti ja vene õppekeelega lõpetanute osakaal olema võrdne. Lõimumiskava asetab peatähelepanu mitte-eestlaste puhul eesti erialakeelele ja vastavate materjalide väljatöötamisele.

6.2.5. Kõrgharidus

Eestis jaguneb kõrgharidus niisamuti nagu alus-, üld- ja kutsehariduski õppekeele järgi peamiselt kaheks: eesti- ja venekeelseks, ent kõrghariduses lisandub 1-2%lise osakaaluga ingliskeelne õpe. Nagu tabelist 6.17 selgub, on kõrghariduses eestikeelne õpe domineerivam kui alus- ja üldhariduses ning kutsehariduses. 2007/2008. õppeaasta alguses õppis eesti keeles Eestis 88% ja Tallinnas 81% üliõpilastest, vene keeles vastavalt 11% ja 16% ning inglise keeles u 2% üliõpilastest. 2000. aastaga võrreldes on Eestis eestikeelse õppe osakaal enam-vähem samaks jäänud, kuid Tallinnas on eestikeelne õpe end pisut koomale tõmmanud ning venekeelne õpe selle võrra laienenud. 2008. aastal asutati Tallinna Ülikooli Katariina kolledž, kuhu võeti peamiselt venekeelsed üliõpilased.⁴⁸ See tõstab venekeelse õppe osakaalu Eestis ja eriti Tallinnas.

Tabel 6.17. Üliõpilased Eestis ja Tallinnas 2000. ning 2007. aastal õppeaasta alguses õppekeele järgi

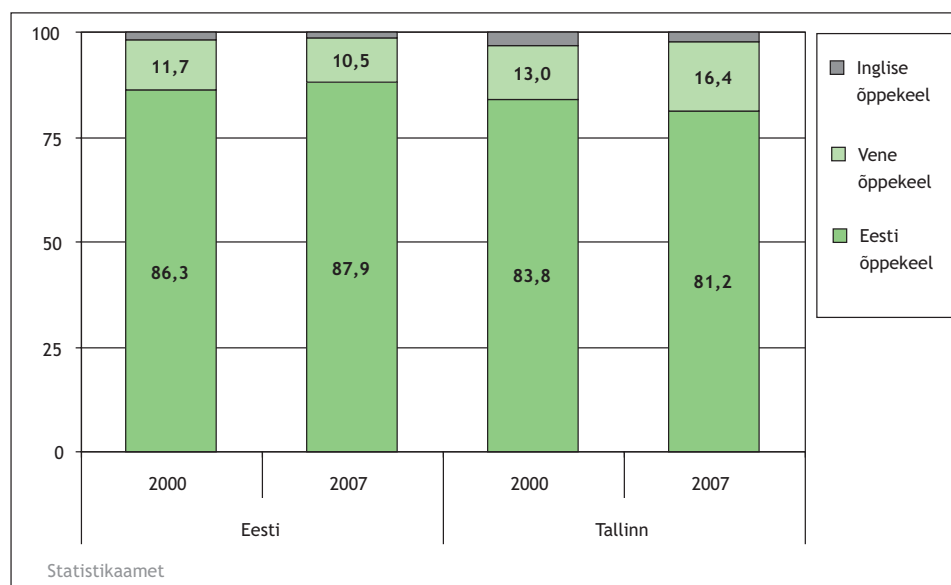
	Kokku	Eesti õppekeel		Vene õppekeel		Inglise õppekeel	
		Arv	%	Arv	%	Arv	%
2000							
Eesti	56 036	48 328	86,3	6 537	11,7	1 171	2,1
Tallinn	35 078	29 401	83,8	4 562	13,0	1 115	3,2
2007							
Eesti	68 168	59 898	87,9	7 170	10,5	1 100	1,6
Tallinn	43 026	34 924	81,2	7 073	16,4	1 029	2,4

Statistikaamet

48 Katariina kolledži eesmärk on toetada Eestis venekeelse gümnaasiumi lõpetanud noorte lõimumist Eesti ühiskonda, pakkuda nende eripära arvestavaid võimalusi kvaliteetse kõrghariduse omandamiseks, õpingute jätkamiseks eestikeelses magistriõppes ning toimetulekuks Eesti tööturul. Kolledž pakub ka võimalusi ebapiisava eesti keele oskustega väliseestlastele ning eesti keele ja kultuuri vastu huvi tundvatele välisriikide kodanikele. Vt Tallinna Ülikooli Katariina kolledži põhimäärus. Kinnitatud TLÜ senati 11.02.2008 määrusega nr 3.

Aastad 2000-2007 olid kõrghariduse laienemise aeg: üliõpilaste arv kasvas Eestis ja Tallinnas vastavalt 22% ja 23%, venekeelsete üliõpilaste arv Eestis 10% ja Tallinnas 19%. See tähendab, et venekeelsete üliõpilaste arvu juurdekasv oli väiksem kui eesti keeles õppivate üliõpilaste juurdekasv.

Tallinna osa Eesti kõrghariduses on suur: Tallinna üliõpilaste arv moodustas 2007/2008. õppeaasta algul kogu Eesti üliõpilaste arvust 63,1%, eesti keeles õppijate arv 58,3%, vene keeles õppijate arv 98,6% ja inglise keeles õppijate arv 93,5% (arvutatud tabel 6.17 üliõpilaste arvude järgi). Eesti ja Tallinna üliõpilaste õppekeele jagunemist ning selle jagunemise muutumist saab jälgida jooniselt 6.5.

Joonis 6.5. Eesti ja Tallinna üliõpilaste õppekeel, 2000 ja 2007, %

Rohkem kui pooled (2005. aastal 56%, 2007. aastal 61%) vene keeles õppivad üliõpilased õpivad kutseõppeasutustes ja rakenduskõrgkoolides (tabel 6.18). Enamik neist õppeasutustest, kus on vene keel õppekeeleks, on uued ja väikesed erakõrgkoolid, ning neil polnud oma õppekavadele võimalik saada akrediteeringut ülikooli tasemel.

Ülikoolid on Eestis üliõpilaste arvu järgi otsustades 92% ulatuses eestikeelsed, 6% ulatuses venekeelsed ja 2% ulatuses ingliskeelsed. Inglise keeles kutseõppeasutustes ja rakenduskõrgkoolides reeglina ei õpita.

Tabel 6.18. Eestis õppivad üliõpilased eri haridustasemega kõrgkoolides 08.11.2005 ja 10.11.2007 õppekeele järgi

	Kokku	Eesti õppekeel		Vene õppekeel		Inglise õppekeel	
		Arv	%	Arv	%	Arv	%
8.11.2005 kokku	68 287	60 389	88,4	6 891	10,1	1 007	1,5
Kutseõppeasutused ja rakenduskõrgkoolid	18 953	15 073	79,5	3 871	20,4	9	0,1
Ülikoolid	49 334	45 316	91,9	3 020	6,1	998	2,0
10.11.2007 kokku	68 168	59 898	87,9	7 170	10,5	1 100	1,6
Kutseõppeasutused ja rakenduskõrgkoolid	19 327	14 948	77,3	4 375	22,6	4	0,1
Ülikoolid	48 841	44 950	92,0	2 795	5,7	1 096	2,2

Haridus- ja Teadusministeerium

Õppekeele järgi otsustades on Eesti kõrgharidus väga eestikeskne ning väga vähe rahvusvaheline. Sama järelduse võib teha üliõpilaste elukohariikide ja kodakondsuse järgi. 2005.-2007. aasta andmete järgi on Eesti üliõpilaste elukohariik 98% juhtudest Eesti ja kõigist üliõpilastest 93-94% moodustavad Eesti kodakondsusega üliõpilased. Statistikaameti andmeil õppis nimetatud aastail Eestis üliõpilasi 83 riigist ja esindatud olid kõik maailmaregioonid, väljastpoolt Eestit 2007. aastal u 2% ja kokku üle 1100 inimese. Tabelis 6.19 on esitatud riigid, kust pärineb rohkem üliõpilasi, ning kõik maailmaregioonid. Tugevamini on Eesti kõrghariduses esindatud Euroopa riigid, eriti Eesti naabrid Soome, Läti, vähem Leedu ja muidugi Venemaa. Eesti kodanikest üliõpilaste järel õpib siin kõige rohkem just Venemaa kodakondsusega üliõpilasi, kuid valdaval osal juhtudest on nende elukohariik siiski Eesti.

Väljastpoolt Euroopat on sel kümnendi Eestisse õppima tulnud kõige rohkem Hiinast. Aasia suurtest riikidest, nagu Hiina ja India pärit üliõpilaste õpetamine on üks perspektiivseid kõrghariduse äriideesid, mis aitaks ülal hoida Eesti kõrgharidussüsteemi sündimuse vähenemise ja rahvastiku kahanemise tingimustes. Võib-olla aitaks võrliõpilaste suurem arv tulevikus osaliselt lahendada ka haritud ja adapteerumisvõimeliste immigrantide hankimise probleemi, sest noort tööjõudu on hädasti vaja. Eestis arutletakse kõrghariduse rahvusvahelisemaks muutmise teemadel. Jõutakse järeldusele, et kas või ühe ülikooli - Tartu Ülikooli - selliseks muutmise nõuab põhjapanevaid otsuseid rahastamise, õppekeele ning taseme osas.⁴⁹

Reformierakonna 2008. aasta konverentsil kõnelnud Euroopa Komisjoni asepresident Siim Kallas andis mõista, et rahvuslikud haridussüsteemid takistavad tööjõu

49 BNS (2008). Aaviksoo: eliitülikooli loomine nõuab riiklikku otsust. Postimees 11.11.

vaba liikumist. Kallase sõnul on idee Euroopa koolide rahvusvahelisest võrgustikust leidnud nii tugevat toetust kui ka veelgi tugevamat vastuseisu.⁵⁰

Tabel 6.19. Eestis õppivad üliõpilased 2005., 2006. ja 2007. aastal elukohariigi/ regiooni ja kodakondsuse järgi

	2005		2006		2007	
	Elukohariik	Kodakondsus	Elukohariik	Kodakondsus	Elukohariik	Kodakondsus
Euroopa riigid	68 019	65 332	68 450	67 026	67 962	66 495
Eesti	67 226	63 365	67 630	65 034	67 035	64 274
Venemaa	79	1 129	93	1 095	54	1 190
Soome	401	398	441	467	587	551
Läti	174	198	137	170	141	187
Leedu	66	84	32	61	30	57
Ukraina	16	74	15	95	11	102
Saksamaa	8	15	14	22	18	24
Valgevene	1	11	2	13	5	23
Rootsi	10	13	7	9	10	10
Aafrika riigid	4	4	3	3	9	11
Aasia riigid	139	164	127	182	83	152
Hiina	116	119	92	123	54	94
India	10	11	16	17	7	11
Ladina-Ameerika ja Kariibi piirkonna riigid	2	3	4	6	4	12
Põhja-Ameerika riigid	11	12	12	17	20	24
Ameerika Ühendriigid	9	10	12	16	18	21
Okeaania riigid	0	1	0	0	2	1
Austraalia	0	0	0	0	2	1
Riik või territoorium teadmata	112	2 771	171	1 533	88	1 473

Statistikaamet

Eurostatis kasutatav riikide ja regioonide jaotus. Eestis õppivate üliõpilaste elukohariikide loetelu ei ole selles tabelis täielik.

Küsimus pole mitte ainult Eesti haridussüsteemi nõrgas rahvusvahelises seotuses. Haridusega pole rahul mitmete valdkondade esindajad. Majandusteadlane Alari Purju viitab etnilisele ja religioosle mitmekesisusele kui potentsiaalile, mida peaks haridussüsteemi kaudu majanduses kasutama, kuid seda ei tehta.

50 „Kõrgema kvalifikatsiooniga töötajad liigub koos perega. Pere tähendab lapsi, lapsed kooli. „Meil on vajadus rahvusvaheliste koolide järele”, lausus Kallas. „Tahame muuta Euroopa koolid rahvusvaheliseks võrgustikuks, mis annaks Euroopa bakalaureuse kvalifikatsiooni. Ühtlasi annaks see inimestele võimaluse elukoha vahetuse korral tagada laste jätkuv kooliharidus”. Andrus Karnau (2008). Eesti majandust ootab must või süsimust tulevik? Postimees.ee, 17.11.

Ühelt poolt loob haridus võimaluse end arendada ja teeb võimalikuks ka kõik teised vahendid, millega ühiskond eri rühmi toetab. Teiselt poolt kujundab haridussüsteem olulisel määral norme ja väärtushinnanguid. See loob inimressursi, millel põhineb (sh kireva etnilise ja religioosse taustaga) ühiskondade edaspidine seotus majandus- ja sotsiaalses tegevuses. Haridus on kallis teenus ja selle edukaks toimimiseks ei piisa poliitilistest loosungitest. Tegelik panustamine sellesse valdkonda eeldab Eesti puhul üsna põhjalikku revisjoni.⁵¹

Hariduse rahvusvahelistumise idee kõrval on eluõigus haridusel kui eesti kultuuri säilitamise ja pideva taastootmise ideel. Haridus on institutsioon, ilma milleta eesti rahvus ei püsi. Nende kahe konkureeriva idee osas tuleb ilmselt leida kompromiss. Rahvusvahelistumine tähendab kõrgkooli õppekeelena inglise keelt, eesti keele säilitamine - eesti keelt. Üha rahvusvahelisemaks muutuv kõrgharidus on ülikoolides kaasa toonud inglise keele võidukäigu. Tartu Ülikool soovib aga eestikeelse õppetöö säilimist, mistõttu kirjutati vastav säte sisse ka ülikooli uude arengukavasse.⁵²

Mida aga taotleb lõimumine kõrghariduse valdkonnas? *Eesti lõimumiskava 2008-2013* eeldab, et gümnaasiumilõpetajad Eestis, kelle emakeel ei ole eesti keel, suudavad edukalt õppida kõrgkoolis eesti keeles. Õpetajad on tasemeõppe läbimisel võimelised õpetama mitmekeelses ja -kultuurilises õpikeskkonnas ning erineva eesti keele tasemega õpilasi. Lõimumise peamiseks indikaatoriteks on kõrgharidustasemel katkestajate määr. 2007. aastal katkestas kõrgharidustaseme 10,7% neist, kes eelnevalt olid lõpetanud eestikeelse õppe ja 13,4% neist, kel eelmine lõpetatud õpe oli venekeelne; 2013 ei tohiks see aga ületada 10%. Kõrgharidustasemel on meetmed suunatud eesti keele täiendava õpetamise võimaluste edendamisse ja toetamisse ning muukeelsetes koolides õpetavate õpetajate ettevalmistuse parandamisse.

Integratsiooni monitooring 2008 raames hindasid küsitletud venekeelsete noorte kõrghariduse omandamise võimalusi Eestis. Küsimus kõlas: kas teie arvates on venekeelsetel noortel eesti noortega võrreldes kõrgharidus Eestis võrdsest kättesaadav? Vastused protsentides:⁵³

	Jah	Ei	Raske öelda	Kokku
Eestlased	59	21	20	100
Venekeelsed	24	64	12	100

Muude Eesti piirkondade vastajad pidasid võimalusi võrdsemaks, Tallinna ja Ida-Viru mitte-eestlased aga ebavõrdsemaks.

Soovitav õppekeel hariduse omandamisel oli aga järgmine, %:⁵⁴

51 Alari Purju (2007). Sotsiaalne sidusus ja majandus. Sotsiaaltrendid 4. Statistikaamet.

52 Tartu Ülikool kirjutas emakeelse õppetöö säilitamise nõude arengukavasse. Postimees.ee, 02.02.2009.

53 Ellu Saar (2008). Op cit.

54 Samas.

	Eesti	Vene	Muu	Keel ei ole oluline	Kokku
Eestlased	65	0	3	32	100
Venekeelsed	19	36	10	35	100

Nimetatud küsitluse andmeil pidasid nii eestlased kui mitte-eestlased kõige olulisemaks takistuseks, mis piirab venekeelsete noorte kõrghariduse võimalusi, kehva eesti keele oskust ja piiratud võimalusi omandada venekeelset kõrgharidust. Olulisteks peavad mitte-eestlased ka piiratumaid materiaalseid võimalusi, kuna eelarvelistel kohtadel on mitte-eestlasi eestlastest vähem ja see tähendab, et tuleb õppemaksu maksta.

6.3. Hariduslik integratsioon

6.3.1. Vene õppekeelelega gümnaasiumide reform kui hariduslik integratsioon. Üldised põhimõtted

Haridussüsteem on ühiskonna lõimumisprotsessis üks võtmetegureid - ühelt poolt arendatakse integratsiooniprotsessi osaliste keeleoskust, teiselt poolt suunatakse keeleõppe kaudu sotsialiseerumist ja harjutatakse kultuuride kooseksisteerimist. Integratsiooniprogrammi üks tähtsaid, varem isegi peamisi eesmärgi on mitte-eestlaste keeleoskuse parandamine. See pälvib tähelepanu ka vene õppekeelelega gümnaasiumide üleminekul eestikeelsele aineõppele.

Üheks hariduspoliitika osaks on 2007/2008. õppeaastal alanud vene õppekeelelega gümnaasiumide reform, mille sisuks on järk-järguline üleminek eestikeelsele aineõppele. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses määrati 1997. aastal, et vene õppekeelelega koolide gümnaasiumiastmes toimub üleminek eestikeelsele aineõppele hiljemalt 2007. aasta 1. septembril.⁵⁵ Alates 2011/2012. õppeaastast tagab kool 10. klassi astujatele oma gümnaasiumiastme õppekava alusel eestikeelse õppe läbiviimise vähemalt 60% protsendi ulatuses gümnaasiumiastmele kehtestatud väikseimast lubatud õppemahust.

2007. aasta 7. juunil kiitis valitsus heaks põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava muudatuse, mille kohaselt alustati 2007. aasta 1. septembril venekeelsete koolide 10. klassides eestikeelset õpet vähemalt õppeaine *kirjandus* eesti kirjanduse kursuse osas. 2007. aasta 22. novembril kiitis valitsus heaks põhikooli- ja gümnaasiumi riikliku õppekava muudatuse, millega määrati kindlaks kohustuslike

55 RT I 1993,63,892; uus terviktekst paberandjal RT I 1999, 42, 497. § 52. (1) Muukeelse põhikooli õppekava ja koolikorraldus peavad aastaks 2007 tagama kõigile põhikooli lõpetajatele eesti keele oskuse tasemel, mis võimaldab jätkata õpinguid eesti keeles.

(2) Riigi- ja munitsipaalgümnaasiumides alustatakse üleminekut eestikeelsele õppele hiljemalt 2007/2008. õppeaastal. [10.09.1997]

eesti keeles õpetatavate ainete järjekord kuni õppeaastani 2011/2012. Alates 2011/2012. õppeaastast sisaldab gümnaasiumiastme õppekava üleriigiliselt kohustuslike eestikeelsete kursustena eesti kirjandust, ühiskonnaõpetust, muusikat, Eesti ajalugu ja geograafiat. Haridus- ja teadusminister allkirjastas 13.11.2007 käskkirja, mille alusel saavad lisatoetust need venekeelsed koolid, kes rakendavad eestikeelset õpet suuremas mahus, kui riiklik õppekava ette näeb.

Üleminekut toetavad tegevused on pandud paika tegevuskavas, millest saab *Üldharidussüsteemi arengukava aastateks 2007-2013*⁵⁶ osa. See rakenduskava seab järgmise eesmärgi: „Üldhariduskooli lõpetaja on omandanud kultuuriga seotud, maailmakultuure tundva, kaasaja teaduse ja tehnoloogia arengutel põhineva rahvusvaheliselt konkurentsivõimelise hariduse.”

Arengukava alaeesmärk 1.3. sedastab: „Eesti keelest erineva emakeelega põhikooli ja gümnaasiumi lõpetaja eesti keele oskus võimaldab suuremat valikut õpingute jätkamisel”.⁵⁷ Haridus- ja Teadusministeerium korraldab selle arengukava rakendamise raames õpetatavate ainete õppesisu ja õppekorralduse määratlemise, õppevara ja juhendmaterjalide koostamise, uuringu läbiviimise kakskeelsele õppele ülemineku rakendumise ning toetab eestikeelsele õppele üleminekut rahaliselt. Ühtlasi tagatakse muukeelsete koolide eesti keeles aineõpetust läbiviivate õpetajate ümberõpe ja/või täiendkoolitus kõige sinna juurde kuuluvaga (metoodikad, materjalid jne). 2009. aasta rakenduskavas on üksikasjalikult ära toodud kõik selle aasta meetmed ja vahendid arengukava täitmiseks.

Vene õppekeelega gümnaasiumide üleminek osaliselt eestikeelsele õppele kuulub integratsiooniprotsessi juurde. Senine integratsioonis ja ühiskonnas toimivate protsesside jälgimine (sh 2007. aasta aprillirahutused) viis arusaamisele, et keeleõppe kõrval on vaja pöörata rohkem tähelepanu ka muudele aspektidele, millest ühiskonna loimitus sõltub. Üks selline valdkond on riigiidentiteet ja kodanikuskasvatus. Nende teemade käsitlemine tähendab muutusi haridussüsteemis laiemalt, aga ka muutusi õppeainetes. Teine valdkond, mis eritählepanu nõuab, on kultuuride mitmekesisuse alase teadlikkuse tõstmine. Eestlaste ja mitte-eestlaste vahel valitseb teatud sallimatus kultuuride erinevuse pinnal, kusjuures eestlased näitavad üles suuremat sallimatust. See tähendab koos aineõppega toimuvat kultuure lähendavat õpet, aga veel olulisem - kontaktide tihendamist eri rahvusest inimeste vahel.

56 Haridus- ja Teadusministeerium. Arengukavad

57 Alaeesmärk 1.3 indikaatorid on järgmised:

Aastal 2010 sooritavad põhikooli lõpetajad eesti keele teise keelena lõpueksami tasemel B2 (praegu B1 tasemel).

Aastal 2013 sooritavad gümnaasiumi lõpetajad eesti keele teise keelena lõpueksami tasemel C1 (praegu B2).

Aastaks 2010 saavutatakse gümnaasiumilõpetajate riigikeele riigieksamil keskmiseks tulemuseks 65 punkti, aastaks 2013 68 punkti (2006.a. riigieksami tulemus 63,41 punkti).

Aastaks 2010 saavutatakse põhikoolilõpetajate eesti keele kui teise keele lõpueksamil keskmiseks tulemuseks 68 punkti, aastaks 2013 70 punkti (2006.a. lõpueksami tulemus 66,77 punkti).

Üldharidussüsteemi arengukava aastateks 2007-2013 on tihedalt seotud riikliku integratsiooniprogrammiga. Arengukava seda osa, mis käsitleb vene õppekeelega gümnaasiumide osalist üleminekut eestikeelsele õppele, võib tõlgendada integratsiooni jätkumisena hariduse valdkonnas e haridusliku integratsioonina.

2007. aastal jõudis lõpule riiklik programm *Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007*. Järgneva kuue aasta jooksul on riikliku lõimumispoliitika aluseks *Eesti lõimumiskava 2008-2013*. Lõimumiskava on nii strateegiaks kui tegevuskavaks valitsusasutustele ja teistele institutsioonidele lõimumisvaldkonnas.

Haridus- ja Teadusministeerium on oma veebilehel esitanud seletuse lõimumisest kui sõbralikust ja turvalisest koosolemisest, mis põhineb erinevate ühiskonnagruppide vastastikulisel aktsepteerimisel ja lugupidamisel. Lõimumine leiab aset siis, kui kõigil Eesti elanikel on võrdne huvi, soov ja võimalused **panustada riigi arengusse ja osaleda ühiskonnaelus** sõltumata rahvusest ning emakeelest.

Lõimumiskava koostamisel on lähtutud järgmistest põhimõtetest:

- Euroopa põhiväärtused (demokraatia, õigusriik, rahu, üksikisiku enesemääramise õigus, inimõigused, kultuuriline mitmekesisus).
- Põhiseaduslikud väärtused (eesti keel kui riigikeel ja igapäevane õigus säilitada oma rahvuskuuluvus).
- Võrdsete võimaluste tagamine olenemata rahvusest ja emakeelest.
- Rahvuspõhise eraldatuse vältimine.
- Riigiidentiteedi tugevdamine.

Veidi selgitust nõuab lõimitud aine- ja keeleõpe, mida vene õppekeelega gümnaasiumides rakendatakse. See on uus Eestis, aga mitte Euroopas. Integreeruva Euroopa keele- ja hariduspoliitika⁵⁸ taotleb keeleoskuse laiendamist kõigis liikmesmaades, rakendades seejuures sihipäraseid haridusmudeleid ja õppemeeetodeid. Üks soovitatav meetod on lõimitud aine- ja keeleõpe - üks võimalikke kakskeelse hariduse mudeleid. Kakskeelne haridus on õppetöö selline korraldus, kus õppekeelena kasutatakse rohkem kui üht keelt. Lõimitud aine- ja keeleõpet rakendatakse nii rahvusvähemuste kui ka -enamuste haridussüsteemis.

Kakskeelse õppe põhieesmärk on sarnane: tõhustada sihtkeele omandamist viisil, mis toetab ka sotsiokultuurilist lõimumist. Taustal on taotlus arvestada võõrkeeleõppes loomuliku keeleomandamise põhiolenumust. Laps omandab keele loomulikult moel kultuurikeskkonnas, kus vanemate põlvkondade kogemus kandub lapse teadvusse kõige ümbritseva toel. Nõnda laienevad teadmised ja arusaamad maailmast, mis leiavad ka üha täpsema keelelise väljenduse. Sama taotleb kakskeelne õpe. Üldiselt on uurimused Suurbritannias ja Saksamaal näidanud,

58 Siin toodud tutvustus põhineb allikal: Anu-Reet Hausenberg, Kristi Saarso (2008). Eesti kirjanduse õpetamine eesti keeles. Haridus nr 9-10

et valdavalt annab kakskeelne õpe häid tulemusi. Saksamaal DESI-projekti (*Deutsch-Englisch-Schülerleistungen International*) raames läbi viidud uuring osutas, et kakskeelne õpe on üks keelelise kompetentsuse parandamise edumudeleid gümnaasiumiastmel.⁵⁹

Lõimitud aine- ja keeleõppe meetodit rakendatakse Eestis venekeelse gümnaasiumi järk-järgulisel üleminekul osaliselt eestikeelsele õppele. Omaalgatuslikult on eesti õppekeelt kasutatud paljudes venekeelsetes koolides juba aastaid, aga süstemaatiline üleminek algas, nagu eespool märgitud, 2007/2008. õppeaastal ning esimene kõigile koolidele kohustuslik õppeaine oli eesti kirjandus. Seejuures lõimitud aine- ja keeleõpet kui pedagoogikateaduslikku meetodit hakatakse üha rohkem rakendama; seda võimaldab asjaolu, et õpetajad omandavad täienduskoolitusel vastava metoodika.

6.3.2. Vene õppekeelelega gümnaasiumide reformi peamised tegurid

Olukord ja hoiakud vene õppekeelelega gümnaasiumide reformi eel

Venekeelse gümnaasiumi üleminek osaliselt eestikeelsele õppele algas 2007. aastal. Reformis on nähtud päästerõngast, mis parandaks vene kooli lõpetajate eesti keele oskust, kuid mille tähendus kujuneb laiemaks kui seda on keeleõpe (vt eespool). Ettevalmistusi selleks tehti juba varem. TSN Emor tegi 2004. ja 2006. aastal uuringud, selgitamaks eestikeelse aineõppe levikut vene õppekeelelega koolides.⁶⁰ Tähelepanu äratas ja vastukaja tekitas uuringufirma TSN Emor 2004. aasta lõpul tehtud analüüs, mille järgi pidas tollal ainult 14% venekeelsete gümnaasiumide juhtidest oma kooli üleminekuks tehtud ettevalmistusi piisavaks.

Kordusuuring 2006. aasta lõpus osutas, et hoiak ja suhtumine olid küll paranenud, aga arvud näitasid olukorra tõsidust. Selgus, et 2006/2007. õppeaasta esimesel poolel toimus eestikeelne aineõpe uuringus osalenud 65 vene või vene-eesti koolist 62 koolis e 95% koolidest (2004 - 83%), Tallinnas aga toimus eestikeelne aineõpe kõigis vaadeldud koolides, mida oli kokku 21. Keelekümblyse metoodikat kasutas 37% koolidest, kus eestikeelne aineõpe toimus. Rohkem kui kahes kolmandikus koolides, kus sellist õpet rakendati, kavatseti eestikeelse aineõppe mahtu suurendada. Samas polnud 77% õpetajatest veel valmis eestikeelseks aineõppeks, põhjuseks eeskätt ebapiisav eesti keele oskus, aga ka psühholoogiline pingeline. Kuigi 51% õpetajaist oli vahepeal saanud eestikeelse aineõppega seotud metoodika täiendõpet, tunnistati jätkuvalt metoodilise ettevalmistuse nõrkust ja oodati tuge asjakohastest õppematerjalidest.

⁵⁹ Samas

⁶⁰ Eestikeelne aineõpe vene õppekeelelega koolides: hetkeolukord ja vajadused. TSN Emor, tellija Haridus- ja Teadusministeerium. Tallinn 2006. Alginfo hangiti personaalsete telefoniintervjuude abil.

Üldiselt jäi aga uurijatele mulje, et eestikeelse aineõppe ressursid vene koolides on end ammendanud. Eesti keeles õpetatavate ainete valik sõltub vastava ettevalmistusega (sageli eestlasest) õpetaja olemasolust, aga selliseid õpetajaid ei jätku. Mitte-eestlasest õpetajad, kes seda juba teinud pole, ei ole valmis oma ainet eesti keeles õpetama. Koolijuhid ja aineõpetajad käsitlevad eestikeelset õpet kui lisakoormust õpetajale ja psühholoogilise pinget allikat õpilastele. Õpilaste ja lastevanemate huvi eestikeelse aineõppe vastu ja motivatsioon polnud 2006. aastaks 2004. aastaga võrreldes paranenud.⁶¹

Ettevalmistuse puudulikkus sundis riiki korduvalt vene õppekeelelega gümnaasiumide reformi edasi lükkama, kuni see 2007/2008. õppeaasta algul lõpuks käivitati. Kõigist probleemidest hoolimata on vene koolid asjaga päris hästi hakkama saanud. Toimus üks oluline seisukohamuutus - enam ei üritata neid vene õppekeelelega gümnaasiumide aineõpetajaid, kes eesti keelt ei valda, oma ainet eesti keeles õpetama panna, neid aina koolitades. Kõik reformi asjaosalised on käesoleval ajal seda meelt, et ainet ja koos sellega eesti keelt peab õpetama head eesti keelt vabalt valdav õpetaja. Enamasti on selline õpetaja eestlane.

Õpilaste piisav eesti keele oskus. Keelekümblusklassid⁶²

2007. aastal alanud vene gümnaasiumide reformi edukus sõltub oluliselt sellest, kui tugev on eesti keele õpetamine põhikoolis. 5-6 aasta pärast peavad gümnaasiumi astuvad noored hakkama õppima eesti keeles kuut õppeainet. Juba 2007/2008. õppeaastal oli selge, et isegi ühe-kahe aine omandamine eesti keeles on raske, kui eesti keele tase pole piisav ainekõiksuseks ja oma teadmiste esitamiseks. Üha uute eestikeelsete ainete lisandumise korral ei saa osa noori hakkama ja võib jätta haridustee pooleli. Õpetajatele tekitab probleeme mitte ainult osa õpilaste vilets eesti keele oskus, vaid äärmiselt ebahütlane eesti keele oskuse tase klassis.

Venekeelsetel noortel oli seni kolm võimalust omandada eesti keelt: 1) astuda eesti kooli; 2) tavalises vene koolis või tavaklassis, kus eesti keele süvaõpet pole, õppida seda mõnes klassis kuni kaks tundi nädalas; või 3) astuda vene kooli, kus toimub eesti keele süvaõpe keelekümblusklassis. Millise kooli on lõpetanud keskkharidusega mitte-eestlased vanusrühmade järgi, kas koos eesti keele süvaõppega või ilma selleta, selgitasid EAÜI teadlased keskkharidusega 20-49aastaste mitte-eestlaste küsitlemisel. Vastuste jaotus (%) oli järgmine⁶³:

61 Samas.

62 Selles osas ning allpool on laialdaselt kasutatud järgmisi allikaid: Ivi Proos, Iris Pettai (2007). Rahvussuhted ja integratsiooni perspektiivid Eestis. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. Tellija Tallinna Linnakantsleil. Tallinn. Ivi Proos (2009). Tallinna venekeelsed koolid: hinnang olukorrale ja vaade tulevikku. Käsikiri. 2008. aastal korraldas EAÜI üleriigilisele küsitlusele e kvantitatiivuuringu lisaks ka kvalitatiivuuringu, kasutades selleks individuaalseid süvaintervjuusid vene koolide direktoritega ning rühmaintervjuusid vene koolide eesti keele õpetajatega, eesti keeles õpetatavate aineõpetajatega ning keelekümblusklasside õpilastega.

63 Ivi Proos (2009). Tallinna venekeelsed koolid: hinnang olukorrale ja vaade tulevikku. Käsikiri.

	20-29	30-39	40-49
Vene koolid ilma eesti keele süvaõppeta	78	91	88
Vene koolid koos eesti keele süvaõppega	14	4	3

Tendents on tabelis esitatud andmete põhjal selgelt määratletav: 20-29aastastest venekeelsetest gümnaasiumi lõpetanud noortest on iga seitsmes õppinud eesti keele süvaõppega ehk keelekümbelse klassis. 30-39- ja 40-49aastastest on koolis keelekümbelse läbinud väga vähesed.

Vene gümnaasiumi reform suurendab põhikooli tasandil vajadust eesti keele süvaõppe järele, et üleminek eestikeelsele aineõppele ei oleks nii järsk ja et õpe oleks ka aine omandamise seisukohalt edukas. Loodetavasti on aja möödudes üha rohkem võimalust omandada eesti keelt süvendatult keelekümbelseklassides. Intervjuud koolijuhtide, õpetajate ja vene koolide õpilastega võimaldasid selgitada, et keelekümbelse arendamise tempo ei ole piisav. Õpilaste soov õppida keelekümbelsega klassis on märksa suurem kui võimalused, mida koolid suudavad õpilastele pakkuda. Keelekümbelse vene koolis on sobiv tugisüsteem neile õpilastele või lapsevanematele, kes sooviksid endale saada ning lapsele anda head eesti keele oskust, kuid mitte kaotada vene rahvuslikku identiteeti.⁶⁴

Saavutada ilma eesti keele süvaõppeta vene koolides (klassides) hea eesti keele oskus pole seni reaalseks osutunud ega ole reaalne ka edaspidi (kas või eesti keele tundide väikese arvu tõttu). See oli vene gümnaasiumide reformi üks põhjusi. Keelekümbelseklassid on toeks üleminekul kakskeelsele aineõppele vene gümnaasiumis.

Kõigis kolmes sihtrühmas - vene koolide direktorid, eesti keele ja eestikeelsete ainete õpetajad ning keelekümbelse klasside õpilased - arutati individuaalsete ja rühmaintervjuude käigus põhjalikult keelekümbelsega seonduvaid küsimusi. Päris ühtseid seisukohti keelekümbelse tähenduse, kasutegurite ja mõjude suhtes ei esitatud. Oli nii keelekümbelust toetavaid seisukohti (valdavalt) kui ka selle tõhususes kahtlevaid seisukohti. Intervjuudest tuli selgesti välja, et kõige enam pooldavad keelekümbelust õpilased, kes ise õpivad vastavas klassis. Keelekümbelse annab õpilaste arvates piisava sõnavara, suhtlemisjulguse, igapäevasuhtlemise keele ning võimaldab õppida heade, aktiivsete õpetajate juures.

Keelekümbelse 9. ja 10. klassi õpilaste intervjuudest selgusid ka argumendid, miks lapsed valisid 6. klassis keelekümbelseklassi. Teadlikku ja ratsionaalset valikut oli vähe, õpilased ei maininud, et õpivad eesti keelt kõrgkoolis edasi-

⁶⁴ 2007. aastal nõustus 50% mitte-eestlastest, et vene noored võivad kaotada oma rahvusliku identiteedi ja 60% oli seisukohal, et halveneb vene noorte vene keele oskus. Vt Ivi Proos, Iris Pettai (2007). Rahvussuhted ja integratsiooni perspektiivid Eestis. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. Tellija Tallinna Linnakantselei. Tallinn.

õppimiseks või hea töökoha saamiseks. Sellised tegurid mõjutasid tõenäoliselt lapsevanemaid, kes ärgitasid last keelekümblusklassi minema. Peale vanemate mõjutasid vastavat otsust tegema ka sõbrad, kellega koos keelekümblusklassi mindi. Mõni laps läks sinna ka uudis- ja teadmishimust, et aru saada, millest eestlased räägivad ja selleks, et eesti keelt paremini osata. Üldjuhul valivad keelekümblusklassi parema õppeedukusega õpilased.

Õpilaste intervjuudest jäi kõlama üks tähelepanu vääriv seisukoht: venekeelsete laste eesti keele õpet ei tohi väga tugevasti forsseerida. Liigne sundimine tekitab vastupidise efekti, nimelt vastumeelsuse eesti keele suhtes. Keeleõppe liigne sund võib mõne õpilase puhul viia nn protestikäitumiseni ning seisukoha *miks pean mina eesti keelt õppima, kui eesti noored vene keelt ei õpi väljendamiseni*.

Õpetajad tõid välja neidsamu keelekümbluse positiivseid mõjusid, mida esitasid ka õpilased. Lisaks sellele nimetasid õpetajad ka negatiivseid momente, sh õpilaste erinev võimekus, töökus ja motiveeritus. Nõrgemad õpilased ei tule intensiivsemat tööd eeldavates keeleklassides kuigi hästi toime, kuigi keeleõpe ei tee ka neile kahju, vastupidi - nad omandavad vähemalt kõnekeele. Neil õpilastel, kes keelekümblusklassis toime ei tule või kes tunnevad, et nad keelt süvendatult õppida siiski ei taha, olgu võimalus minna tagasi tavaklassi.

Eestlastest õpetajate olemasolu

Õpetajaid ei jätku, sest vene õppekeelega gümnaasiumid konkureerivad esiteks omavahel ning teiseks konkureerivad nad eesti koolidega heade eesti keelt valdavate aineõpetajate ja muidugi eesti keele õpetajate pärast. Enamasti on eesti keelt suurepäraselt valdavad õpetajad eestlased, kes kõnelevad hästi ka vene keelt.

Probleemi teravdab asjaolu, et häid eestikeelseid õpetajaid ei suudeta piisavalt tasustada. Sündimuse languse tõttu jõuab Eestis kooli üha vähem õpilasi. Eriti terav on mitte-eestlaste demograafiline olukord ning seepärast ei jätku vene koolidel õpilasi. Ei jätku ka seepärast, et 15-17% venekeelsetest lastest õpib eesti koolis, kuhu läheb ka nende *pearaha*. Õpilaste arvu kahanemise tõttu eraldatakse koolidele üha vähem raha, sh õpetajate palkadeks, foneetikakabinettideks jne. Vene koolil on raske headele eestikeelsetele õpetajatele konkurentsivõimelist palka maksta. See on üks peamine põhjus, miks on selliste õpetajate puudus muutunud krooniliseks.

Vene koolide juhid ja õpetajad ei pea heaks lahenduseks, kui vene keelt emakeelena kõnelev aineõpetaja õpetab venekeelseid lapsi eesti keeles. Eriti rõhutasid sellise olukorra ebanormaalsust vene koolide õpilased. Õpilaste seisukoht

oli, et halvasti eesti keelt rääkiv aineõpetaja, kes üritab õpetada ainet eesti keeles, ei õpeta noori õigesti eesti keelt rääkima. Samuti väitsid õpilased, et sageli lähevad õpetajad kirjeldatud olukorras üle venekeelsele suhtlusele, kuna see on kergem nii õpetajale kui õpilastele. Seega on kõige olulisem leida vene õppekeelelega gümnaasiumidesse eestlasest aineõpetajaid. Käesoleval ajal on eesti keeles õpetavatest aineõpetajatest karjув puudus, ning see on käsiloleva reformi üks kõige suurem takistus.

Koolide omavahelise konkurentsi üks negatiivne joon on koolijuhtide sõnul selles, et koolid meelitavad üksteiselt õpetajaid üle. On paratamatu, et häid õpetajaid napib, neid mainitakse hea sõnaga ning väärtuslik õpetaja muutub kooli prestiiži tõstvaks visiitkaardiks laste ja nende vanemate silmis. Seega on iga kooli eesmärgiks saada oma kooli võimalikult enam häid ja mainekaid õpetajaid, kasvõi õpetajaid üle meelitades.

Geograafia on üks aine, mida vene gümnaasiumid peavad hakkama gümnaasiumireformile vastavalt eesti keeles õpetama. Koolide konkurentsis ja probleemidest rääkides oli kõigil intervjuueeritud Tallinna koolijuhtidel sama mure: *kust leida eestikeelne geograafiaõpetaja?* Geograafiaõpetaja leidmine on jäetud vene koolijuhtide enda hooleks, ning seda olukorras, kus geograafiaõpetajaid on puudu ka eesti koolides. See on probleem, mida üksikute vene gümnaasiumide tasandil on raske lahendada. Siin oodatakse abi kohalikul omavalitsuselt, Haridus- ja Teadusministeeriumilt, ülikoolidelt; selle mure lahendamiseks võib kuluda aastaid.

Koolijuhtidelt pärineb idee, et geograafiaõpetajate puudust võiks leevendada vene koolide ühiste õpetajate abil. Äraseletatult tähendaks see eestikeelsete geograafiaõpetajate *panka* vene koolidele. Direktorite arvates piisaks kahest kuni kolmest geograafist, kes teenindaks kõiki Tallinna vene õppekeelelega gümnaasiume või siis teatud linnaosa koole.

Eesti keele ja eesti kirjanduse õpetajate vähesus vene õppekeelelega gümnaasiumides ei ole võrreldav geograafiaõpetajate puudumisega, kuid paljud vene koolijuhid ja kõik õpilased tõid sellegi probleemi välja.⁶⁵ Koolijuhtide sõnul lahkusid paljud eesti keele õpetajad koolist ja suundusid tasuvamale tööle, sh õpetama peamiselt kursustel venekeelsetele inimestele eesti keelt. Tendents süvenes seejärel, kui integratsiooniprogrammi raames hakati inimestele maksma tagasi eesti keele tasuliste kursuste raha pärast seda, kui kursuslane sooritas eesti keele taseme eksami. See võimalus kasvatas eesti keelt õppivate kursuslaste arvu oluliselt.

65 2007-2008. õppeaastal õpetati eesti keeles eesti kirjandust 63, kunsti/kunstiajalugu 13, muusikaõpetust 10, kehalist kasvatust 9, eesti kultuurilugu 5, ajalugu 4, geograafiat 4, ühiskonnaõpetust 4, bioloogiat 4 ning arvutiõpetust 4 vene koolis, peale selle õpetati eesti keeles veel üheksat ainet. Haridus- ja Teadusministeeriumi statistika.

Osa vene koolide eesti keele õpetajaid on koolist ära meelitanud koduõpetaja töö. Paljud lapsevanemad palkavad oma lastele eesti keele koduõpetaja, et olla kindel laste keelesuutlikkuses. Suurele osale vene koolide eesti keele õpetajatele on töö koduõpetajana siiski vahend kooli kõrvalt lisa teenimiseks. Vajadus eesti keele koduõpetaja järele tekib umbes 8. klassist alates, sest siis läheb eesti keele õpe lapsevanema jaoks liiga spetsiifiliseks ja keeruliseks.

Koolidel on raske omal jõul leida eesti keele, geograafia- ja ühiskonnaõpetuse õpetajaid. Vene koolide direktorid on valdavalt vene rahvusest ja suhtlusvõrgustik on neil rahvuslik-keeleliselt kitsas. Eesti õpetajaid tunnevad vene koolide direktorid vähe ja eestikeelsesse suhtlusvõrgustikku ei suuda nad tungida. Ka Eesti kõrgkoolidega on sidemed nõrgad. Seetõttu on neil eriti raske eestlasest õpetajaid oma kooli tööle saada.

Riigi ja kohaliku omavalitsuse roll

Kohalik omavalitsus võiks omalt poolt vene gümnaasiumide reformile kaasa aidata 1) eesti keele õpetajate, 2) eesti keeles õpetavate aineõpetajate, sh eriti geograafiaõpetajate, ja 3) pädevate ühiskonnaõpetuse õpetajate registri loomisega ning organisatsioonilise külje korraldamisega selliselt, et üks õpetaja võiks õpetada terves reas vene õppekeelelega gümnaasiumides. Andmebaasi loomiseks saaks kindlasti kasutada eesti õpetajate kutseliitide abi, kel on sidemed eesti õppekeelelega gümnaasiumide õpetajatega.

Turumajanduslik iseregulatsioon pole vene gümnaasiumisse piisavalt eestikeelseid õpetajaid toonud; riigi korraldavast rollist oleks palju abi. Haridus- ja Teadusministeerium on organiseerinud täienduskoolitusi, soodustanud õpetajakoolitust, samuti on kõrgkoolides kohati suurendatud vastuvõttu riiklikele kohtadele defitsiitsetel erialadel või vähemalt pole riiklike kohtade arvu vähendatud. Kui tänapäeval ei saa ühtki ülikooli lõpetanud ja õpetajakoolituse läbinud noort inimest kohustada kooli õpetajaks minema, saab siiski selle soovi tekkimist soodustada. Praegu võib koolireformi suhtes aga jääda mulje, et riik andis küll ülesande, kuid õpetajate kaadrit ei taganud.

Õpetajate defitsiidi leevendamiseks tuleb proovida paindlikke meetodeid. Omavalitsuste haridusametnikud saavad aidata vene õppekeelelega gümnaasiumidele eesti keelt valdavaid aineõpetajaid leida, mis aitaks vähendada nende gümnaasiumide suletust, uuendada/muuta õpetajate valiku väljakujunenud meetodeid, suunata koole ja õpetajaid koostööle. Osalise koormusega saaksid vene õppekeelelega gümnaasiumides töötada ka pensionile siirdunud eesti keelt valdavad õpetajad. Kõne alla tulevad otsekontaktid kõrgkoolide ja viimaste kursuste

üliõpilastega. Üles tuleks leida töötuks jäänud õpetajad; mõnes muus ametis töötuks jäänud, kuid varem õpetajana töötanud inimesed. Kindlasti vajavad endised õpetajad enne tööle asumist täienduskoolitust.

Vene õppekeelega gümnaasiumis vajab kiiret lahendust ühiskonnaõpetuse õpetajate pädevuse probleem, mille üle kurdavad koolidirektorid ja õpilased. Lahenduse leidmine pole ainult gümnaasiumide endi kättes, vaid nõuab ka omavalitsuste ning Haridus- ja Teadusministeeriumi sekkumist. Ühiskonnaõpetuse eestikeelse õppe laienemist takistab pädevate õpetajate puudus. Ühiskonnaõpetus, nagu ka ajalugu, on väga eriline õppeaine, mis toetab mitmekultuurilisust, aktiivset riigi- ja kodanikudentiteeti, kujundab õpilase hoiakuid demokraatia, maailma avatuse ja otseselt Eesti riigi suhtes. See õppeaine peaks kaasa aitama Euroopa Nõukogu (2002), Euroopa Ministrite Nõukogu (Haridusministrid, 2003) ning Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee (2001) poolt välja toodud mitmekultuurilist ning demokraatlikku kodanikukasvatust toetava hariduse põhimõtete juurutamisele. Lõimumist toetava ühiskonna- ja ajalooõpetuse ülesandeks on edendada⁶⁶

- erinevate minevikutõlgenduste, maailmavaadete, kultuuritaustade jms olemasolu aktsepteerimist, eelarvamuste ja stereotüüpide vältimist;
- inimõiguste austamist ja õigusriigi põhimõtteid;
- vastuoluliselt tõlgendatavate sündmuste käsitlemise oskust;
- kriitilise teabeanalüüsi oskust.

Vene õppekeelega Eesti koolisüsteemi kõigil astmetel on hädavajalik arutada neid küsimusi kodaniku- ja ühiskonnaõpetuse tundides, sest läänelik ühiskonnakäsitus on venekeelsetele noortele võõras (vt 8. pt Poliitika). Pikaajaline ühiskonnaõpetuse halb tase võib olla üks peamisi põhjusi, miks nii mitte-eestlastest Eesti kodanikud kui määratlemata kodakondsusega isikud peavad Eesti kodakondsuse saamiseks vajaliku kodakondsuseksami tegemist liiga keeruliseks ja isegi solvavaks.⁶⁷

Tõenäoliselt sobiks ühiskonnaõpetuse puhul rakendada liikumise *Noored kooli* võimalusi. See tähendab, et hästi haritud noored ametnikud, teadlased ja ühiskonnategelased vahetaksid oma senise ameti paariks-kolmeks aastaks (või ka alatiseks) õpetajaameti vastu. Kasuks tuleks ka tuntud poliitikute, ühiskonnateadlaste ja ajakirjanike külaskäigud venekeelse gümnaasiumi ühiskonnaõpe-

66 Laura Kirss, Triin Vihalemm (2008). RIP 2008-2013 Vajadus- ja teostatavusuuringu lõpparuanne. II osa. Hariduslik integratsioon. Poliitikauuringute Keskus Praxis. Tellija Rahandusministeerium. Tartu. Lk 68 ja 69.

67 Olukord vene koolis võib olla üheks põhjuseks, et määratlemata kodakondsusega isikute naturalisatsioon on paaril viimasel aastal, sh 2009. aasta esimesel poolel, järsult pidurdunud. See võib olla seletus, miks kõik vene koolid ei jaga oma õpilastele teavet võimalusest sooritada nii eesti keele eksam kui kodakondsuseksam kooli lõpueksamina, kuigi see oleks noortele suur kergendus, sest sel juhul pole vaja Eesti kodakondsuse taotlemisel täiendavaid eksameid teha. Põhiseaduse tundmise parandamiseks kaalub valitsus kodanikuõpetuse mahu suurendamist koolis, kuid, nagu selgub, takerduks see initsiatiiv vene kooli ühiskonnaõpetuse taseme taha. Vt kodakondsuse kohta lähemalt 7. pt Kodakondsus.

tuse tundidesse mõnd teemat käsitlema või teatud teemal väitlema, ehk ka õpetama nt valikkursust põhiseadusest. Ka niisugused aktsioonid aitavad vene õppekeele koolide suletust vähendada.

Vene gümnaasiumi reform peab lõpetama eesti ja vene kooli täieliku eraldatuse. Sellele aitab kaasa vene gümnaasiumis laienev eestikeelne õpe, uusi tuuli toovad eestikeelsed õpetajad, kellest paljud on varem õpetanud või õpetavad praegugi eesti õppekeele koolis, ja õpetajad, kes on õppinud eestikeelses kõrgkoolis või ka Lääne koolis/kõrgkoolis. Riik ja kohalikud omavalitsused peaksid õpetajate ettevalmistamise ja kasvõi palgakoeffitsiendi rakendamisega kaasa aitama, et eestikeelseid õpetajaid vene kooli saada.

Haridus- ja Teadusministeeriumi kui riigi esindaja koordineerivat tegevust hindavad koolijuhid ja õpetajad meetodiliste vahendite ja meetodika seisukohast ebapiisavaks. Oodatakse tuge eesti keele õpetamise meetodiliste vahendite ettevalmistamisel ja õpikute ühtlustamisel. Õpikud peaksid olema omavahel seostatud, eeldades, et eesti keele õpetamine algab juba venekeelsetes lasteaedades ja jätkub algkoolis ja põhikoolis. Ebapiisavaks hindavad õpetajad koolide tehnilist taset, nt keelekabinettide olemasolu ja tehnilist varustatust. Eesti keele õpetamise meetodika peaks olema süsteemsem kui praegu, leiavad pedagoogid. Eesti keele õpetajatele on suureks lisakoormuseks ise otsida uusi keeleõppe materjale ja neid olemasolevatega kombineerida. Selliseks keeleõppe materjalide arendamiseks puudub aga ühtne meetodika. Õpetajad töid välja, et vabaturul on häid keeleõppe materjale, mis on aga kallid osta.⁶⁸

Puudusena töid eesti keele õpetajad välja ka selle, et õppematerjalides ei ole meetodilist vahendit õpilase iseseisvaks keeleõppeks; materjale tuleb pidevalt päevakohasemaks muuta - eriti mõjutab seda Interneti kiire areng. Puudub ühtne õppematerjalide kaasajastamise tugisüsteem ja arendustegevus on jäetud esma- ja teisejärgelisele õpetajate kanda. See omakorda muudab eesti keele õpetamise vene koolides liialt sõltuvaks õpetajate võimekusest ja suutlikkusest ajaga kaasas käia.

Haridus- ja Teadusministeeriumi koduleheküljel on loetelu vene gümnaasiumide reformi toetavatest projektidest, täienduskoolitustest, üritustest, meetodikatest ja muudest materjalidest. Nende seast võib esile tõsta Euroopa Sotsiaalfondi toetusel käivitatud projekti „Õpetajate konkurentsivõime tõstmine muukeelses koolis”, mis toimus ajavahemikul aprill 2006 kuni juuni 2008. Projekt realiseeriti Haridus- ja Teadusministeeriumi partnerkõrgkoolide kaudu. Lisaks koolitustele töötatakse projekti raames välja meetodilised materjalid õpetajatele (õpetajaraamat koos töölehtedega) nelja aine - eesti kirjanduse, muusikaõpetuse, geograafia ja ühiskonnaõpetuse - õpetamiseks eesti keeles vene õppekeele koolide gümnaasiumiastmes. Samuti koostatakse käsiraamat kakskeelse aineõppe korraldamiseks vene õppekeele üldhariduskoolis.

68 Näiteks toodi kassetiga varustatud õpik „E nagu Eestimaa“. Raamat ei ole aga tunnustatud ametlikuks õpikuks ja raamatu hind on ca 500 krooni, mis on koolidele ja lapsevanematele ostmiseks kallis.

Väga suur metoodiline abi aine- ja keeleõppe lõimimise korraldamisel vene õppekeelelega gümnaasiumis on olnud 2006. aasta suvel alanud Tallinna Ülikooli arendustöö „Uus eesti keele ja kakskeelse õppe süsteem Tallinna Ülikoolis” raames toimuvast täienduskoolitusest. Eesti kirjanduse õpetajate täienduskoolitusega oli asi lihtsam, sest eesti kirjandust õpetati ka varem mitmetes venekeelsetes gümnaasiumides eesti keeles. TLÜ arendustöö käigus koolitati ka järgmiste üleminekuainete õpetajaid, kuni polnud enam lihtne leida koolitatavaid. Täienduskoolitust korraldatakse samuti Tartu Ülikoolis.

Täienduskoolitusega tegelevad pedagoogikateadlased ja praktikud on veendunud, et koolis peaks olema välistatud hea eesti keele oskusega aineõpetaja. Nad leiavad, et peamine puudus on õpetaja oskamatus siduda ainet keeleõppega. Õpetajad saavad asjast aru ning tahavad kõige rohkem saada kakskeelse aineõppe metoodika kursusi.⁶⁹ Aine- ja keeleõppe lõimimine esitab õpetajale tõepoolest väga kõrgeid nõudmisi. See võib olla põhjuseks, miks on häid, koolireformi jaoks sobivaid õpetajaid nii raske leida.

TLÜ täienduskoolitusel käivad õpetajad on rõhutanud järgmisi kitsaskohti: õpilaste keeleoskuse liiga erinev tase klassis ja sellest tulenev tunnist osavõtu aktiivsus/passiivsus, klasside keeleoskuse erinev tase, koolide erinev valmisolek reformiks, eesti keelt ebapiisavalt oskavad õpetajad, metoodikate puudus. Peale keeleoskuse peeti õppetööd takistavateks asjaoludeks tehniliste vahendite ja raamatute puudust, ajanappust ja õpilaste vähest lugemishuvi, samuti oma aine väikest mahtu. Kritiseeriti tekstivalikut ja nõrka seost õpituga, näiteks vene kirjanduse ja kultuuriga. Samas rõhutati aga, et õpitavad ained tuleb ka Eestiga tihedalt seostada. Vene keeles õpetavad õpetajad pole seda teinud, sest ka nemad ise ei tunne Eestit. Otstarbekaks peeti töövihikut ja õppetööd rühmatundides. Peaaegu kõik vene koolid, välja arvatud süvendatud eesti keele õppega gümnaasiumid, tunnevad puudust eestikeelsest lugemismaterjalist.⁷⁰

Venekeelsete koolide maine ja võime anda kvaliteetset haridust

Koolide poolelt vaadatuna muutub tugevnevas konkrentsis üha tähtsamaks koolide individuaalne suutlikkus pakkuda head haridust ja turvatunnet õpilastele, et just selle kooli lõpetanu omaks suuremaid eeldusi minna kõrgharidust omandama või olla konkrentsivõimeline tööturul. Õpilaste ja lastevanemate poolt vaadates peaks aga hariduse kvaliteet olema igal pool ühesugune, sõltumata sellest, millises regioonis, linnas või linnaosas lapsed elavad või õpivad.

69 Anu-Reet Hausenberg (2008). Eestikeelne aineõpe vene koolis jätkub. Sirp, 19.12.
70 Samas.

Ühiskonnaõpetuse puudulik tase vene koolides ilmneb vene ja eesti õppekeelega koolide riigieksamite keskmiste tulemuste võrdlemisel (punktides). Võrdluseks on toodud ka mõned teised ained⁷¹, mille õpetamisega on vene gümnaasiumis probleeme:

	Eesti gümnaasiumid		Vene gümnaasiumid		Erinevus punktides	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Ühiskonnaõpetus	60,1	67,4	48,6	51,8	-12,5	-15,6
Ajalugu	65,5	62,8	62,7	56,6	-2,8	-6,2
Geograafia	57,4	57,1	47,5	39,3	-9,9	-17,8
Inglise keel	71,0	70,3	62,2	60,0	-8,8	-10,3

Riigieksamite keskmiste tulemuste võrdluses eesti ja vene koolide vahel ajaloo õpetamisel nii suurt erinevust ei ole kui ühiskonnaõpetuses, geograafias ja inglise keeles. 14 riigieksami seas oli 2008. aastal kaks ainet (bioloogia ja keemia), milles vene gümnaasiumide riigieksamite keskmine oli parem kui eesti omades, 2007. aastal oli selliseid aineid üks (keemia). 2005. aastal olid vene gümnaasiumide lõpetajad riigieksamite keskmiste pallide järgi otsustades paremad keemias, füüsikas ja matemaatikas. Gümnaasiumide riigieksamite keskmiste tulemuste põhjal võib väita, et eesti õppekeelega gümnaasiumid annavad paremat (kvaliteetsemat) haridust kui vene õppekeelega gümnaasiumid.

Eesti õppekeelega ja vene õppekeelega koolide erinevused ilmnevad ka PISA testides⁷². Kindlasti on koolide omavaheline võrdlemine PISA testidele tuginedes, nagu ka eesti ja vene õppekeelega koolide võrdlemine riigieksamite keskmiste tulemuste põhjal mõneti problemaatiline, kuid on kasutatav parema puudumisel.

PISA TIMSS 2003 uuringus osalesid Eesti kaheksanda klassi õpilased, üldse võttis osa 49 riiki. Eesti kooliõpilased olid selles konkurentsivõimeline edukad. Eesti poiste ja tütarlaste õpitulemused loodusteaduste üldskaalal ei erinenud. Vastupidi ootustele olid tüdrukud statistiliselt palju edukamad füüsikas ja poisid bioloogias. Eesti haridusavalikkuses üldlevinud ettekujutus, et reaalinimesed on vene õppekeelega koolid eesti koolidest tugevamad, ei leidnud kinnitust, vene õppekeelega koolide õpilaste õpitulemused olid eesti koolidega võrreldes tagasihoidlikumad.

PISA 2006 uuringus osalesid 57 riigi õpilased vanuses 15 aastat ja kolm kuud kuni 16 aastat ja kaks kuud. PISA 2006 keskendus õpilaste loodusteaduslike teadmiste ja oskuste mõõtmisele. Uuringusse oli lisatud ülesandeid, mis kontrollisid funk-

71 Haridus- ja Teadusministeeriumi statistika.

72 Imbi Henno, Priit Reiska, Viive Ruus (2008). Üldhariduse olukorrast hariduse tulevikukujundajatele. Riigikogu Toimetised, 18. <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=13586>.

sionaalsed lugemisoskust ja matemaatilist kirjaoskust. Vene koolide õpilaste õpitulemused olid eesti õppekeelega koolidega võrreldes statistiliselt nõrgemad kõigis kolmes valdkonnas.

See on hoiatussignaal koolidele ja hariduspoliitikutele: on ilmne, et vene õppekeelega koolide mahajäämuse põhjusi tuleb analüüsida ja vajalikke meetmeid rakendada, kirjutasiid pedagoogikateadlased.⁷³ Kas vene gümnaasiumi reformi juhid teadvustavad vajadust tõsta õppetöö kvaliteeti ja anda vene õppekeelega koolis senisest paremat haridust ka gümnaasiumireformi kaudu? See on kindlasti võimalik, kui selline eesmärk püstitada ja vastavad meetmed kasutusele võtta, kuid niisugusteks muutusteks võib kuluda kümneid aastaid.

Vastupidi, erinevate uurimuste käigus saadud tulemused kinnitavad, et mitte-eestlaste arvates halveneb koolireformi tõttu vene noorte teadmiste tase. EAÜI 2007. aasta uuringu järgi oli selliseid mitte-eestlasi, kelle arvates erialateadmiste tase langeb, 73%⁷⁴ ja TNS Emori 2007. aasta lõpul tehtud uuringus arvas 70% mitte-eesti vastajaist, et koolireform jätab õpilaste teadmised lünklikuks⁷⁵.

Hoiakud reformi suhtes

Reformi toetava meelsuse olemasolu on erakordselt tähtis. Kui ühiskonnas toimuvad põhimõttelist laadi muutused, nt viiakse läbi reforme, mis puudutavad väga paljusid inimesi, on oluline selgitada, mida inimesed sellest arvavad. Üldiselt on inimeste hoiakud reforme soosivamad siis, kui neil on rohkem teavet. Avalik arvamus jaguneb: 1) laiem üldsus, mis vene õppekeelega gümnaasiumide reformi puhul jaguneb kaheks suureks rühmaks - eestlasteks ja mitte-eestlasteks, 2) kooli juhtkond ja õpetajaskond, ning 3) õpilased ja lapsevanemad kui kõige tähtsamad reformi subjektid.

Avalikkuse hoiak on eestlaste poolt olnud kogu aeg toetav, kuid mitte-eestlastel tõrjuv ja kohati vaenulik. Mitte-eestlaste suhtumine on EAÜI uuringute⁷⁶ andmeil aastail 2007-2008 kiiresti paranenud. 2007. aastal hindasid vastajad reformi, mis alles käivitus (alates 01.09.2007), ja 2008. aastal juba käivitud ning kakskeelsele õppele juba toimuvat üleminekut (vt tabel 6.20). Küsimuses anti vastajale ühtlasi informatsiooni koolireformi sisu kohta, vt allpool⁷⁷.

73 Imbi Henno, Priit Reiska, Viive Ruus (2008). Op cit.

74 Iris Pettai, Ivi Proos (2007). Rahvussuhted ja integratsiooni perspektiivid Eestis. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. Tellija Tallinna Linnakantselei. Tallinn. Lk 29.

75 Eestikeelne aineõpe vene õppekeelega koolide gümnaasiumiastmes: mitte-eestlaste teadlikkus ja suhtumine ning seda mõjutavad tegurid. TNS Emor. Tellija Haridus- ja Teadusministeerium. Jaanuar 2008.

76 Ivi Proos (2009). Tallinna venekeelsed koolid : hinnang olukorrale ja vaade tulevikku. Käsikiri.

77 Samas.

Tabel 6.20. Toetushoiakud vene gümnaasiumide reformi suhtes rahvuse järgi 2007. ja 2008. aastal, %. 2007. aasta sügisest hakati Eestis venekeelsetes gümnaasiumides õpetama aineid eesti keeles. Üleminek toimub kuue aasta jooksul ja eesmärgiks on õpetada 60% õppeainetest eesti keeles. Kuidas Teie sellesse suhtute?

	Eestlased		Mitte-eestlased	
	2007	2008	2007	2008
Täielikult toetan	51	56	7	11
Üldiselt toetan	38	36	24	40
Üldiselt ei toeta	5	4	31	26
Üldse ei toeta	1	1	31	18
Raske öelda	5	3	7	5
KOKKU	100	100	100	100

EAÜI

Andmetest selgus, et eestlased olid reformi suhtes olnud mõlemal aastal ühtviisi toetava hoiakuga, üheksa inimest kümnest olid selle poolt. Aastaga toimusid venekeelsete vastajate hoiakutes tähelepanuväärsed muutused. 2007. aasta kevadel oli koolireformi suhtes negatiivselt meelestatud inimesi ligi kaks kolmandikku (62%). Analüütikud seletasid seda halva informeeritusega. 2008. aasta kevadel oli venekeelsete elanike avalik arvamus muutunud enam koolireformi toetavaks: toetajaid 51% eelmise aasta 31% vastu; mittetoetajaid 44%. Kõige rohkem vähenes reformi eriti negatiivselt hinnanud (*üldse ei toeta*) vastajate osakaal: 31% 2007. aastal, 18% 2008. aastal. Venekeelse elanikkonna hirmud on oluliselt vähenenud seoses informeerituse tõusuga. Teabe lisandudes ning reformi kulgedes on inimeste suhtumine muutunud mõistavamaks ja soosivamaks.

TSN Emor mõötis gümnaasiumireformi vajalikkushoiakuid järgmiselt: nt vajalikkus Eesti riigi ja kogu ühiskonna jaoks, vajalikkus venelaste jaoks, vajalikkus eestlaste jaoks, vajalikkus oma perekonna/lähedaste jaoks ja vajalikkus iseenda jaoks. Seega üldine ja isiklik, üldine ja rahvuste järgi mõõdetav vajalikkus. Ligi kolmveerand (72%) neist mitte-eestlastest, kes olid teadlikud gümnaasiumi üleminekust eestikeelsele õppele, pidasid seda väga vajalikuks või pigem vajalikuks. Iseendale vajalikuks hindas üleminekut üle poole (56%) vastajaist. Venelaste jaoks vajalikuks pidas üleminekut 69% ja eestlaste jaoks 52% vastajatest. Mitte-eestlaste väiksema (Tartu piirkond) ja suurema (Ida-Virumaa) osakaaluga piirkondades peeti üleminekut iseenda jaoks keskmisest vähem vajalikuks.⁷⁸

Rahvastiku paigutus on antud reformi käsitlemisel tähtis. Piirkondades, linnades ja linnaosades, kus suur osa või enamus rahvastikust ei kõnele sihtkeelt (meie reformis eesti keel) ning valdavaks on mõne vähemuse keel (vene keel), ei tunne õpilased ega neid ümbritsevad inimesed, et teise keele oskus oleks neile suht-

78 Eestikeelne aineõpe vene õppekeeleaga..., Op cit.

lemiseks, erialaliselt või sotsiaalselt vajalik.⁷⁹ Kui ka kooli ümbritsev keskkond ei soodusta teises keeles suhtlemist, on üsna tõenäoline, et õpilaste ja õpetajate keeleõppe motivatsioon on madalam kui seal, kus domineeriva vähemuse osakaal on väiksem. Selliseks vene rahvastiku suure osakaaluga piirkonnaks on Eestis Ida-Virumaa, aga ka Tallinnas saab nii hakkama, et inimesel pole ühtegi eestlasest sõpra ega tuttavat.

Vene õppekeelelaadse gümnaasiumide reformi vajalikkuse tunnetamist mõjutab ka eesti ja vene keele erinev staatus. Leitakse, et väikest (eesti) keelt pole mõtet ära õppida, sest võrreldes suure (vene) keelega on väike keel vähetahtis; õppigu parem väikese keele esindajad ise suur keel ära. Eesti keelega pole pärast (kooli lõpetamist maailmas) midagi peale hakata, sisendas Euroopa Parlamendi valimistel kandideeriv vene poliitik oma venekeelsetele kuulajatele TVs.

Veel kord tuleb rõhutada, et suur osa mitte-eestlasi tajub eesti keele õppe laendamist vene koolis ohuna vene keelele, kultuurile ja identiteedile.⁸⁰ See tekitab kooli õpetajaskonnas ja lastevanemates protestivaimu ja üleminekut mittetoetavat õhkkonda. Veidi rohkem kui poolte mitte-eestlastest vastajate hinnangu kohaselt ei väärtustata Eestis vene keelt ja vene kultuuri, eestikeelne õpe vene koolis aga ohustab vene keele ja kultuuri säilimist.⁸¹ Samas ohustab selline üli-suur keskendumine vene kultuurile teiste vene õppekeelelaadse koolis käivate vähemusrahvuste (ukrainlased, grusiinid, tatarlased jt) keelt, kultuuri, identiteeti ning soodustab nende jätkuvat venestamist Eesti riigis.⁸²

Vähene teave kakskeelse õppe kavade ja nende eesmärkide kohta ei soodusta toetavaid hoiakuid reformi suhtes. Õpilasi, õpetajaid ja lapsevanemaid peaks rahustama valitsuse poolt antud lubadus ja kõigile kättesaadav teave, et reformiga ei kavandata venekeelse õppe kaotamist, et edaspidi õpetatakse 40% ainetest vene keeles, mistõttu vene keele oskus ei kao. Lisaks sellele rikastab eesti ja vene keele kõrgtasemel oskus inimest - tõusevad inimese psühholoogilised ja sotsiaalsed võimed. Mitte-eestlastest vastajad tunnistavad neid positiivseid momente, mida vene gümnaasiumide reform kaasa toob. 2007. aasta kahe uuringu põhjal on need järgmised:

EAÜI uuring⁸³

79 Laura Kirss, Triin Vihalemm (2008). RIP 2008-2013 Vajadus- ja teostatavusuuringu lõpparuanne. II osa. Hariduslik integratsioon. Poliitikauuringute Keskus Praxis. Tellija Rahandusministeerium. Tartu.

80 Iris Pettai, Ivi Proos (2007). Rahvussuhted ja integratsiooni perspektiivid Eestis. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. Tellija Tallinna Linnakantselei. Tallinn. Laura Kirss, Triin Vihalemm (2008). RIP 2008-2013 Vajadus ja teostatavusuuringu lõpparuanne. II osa. Hariduslik integratsioon. Poliitikauuringute Keskus Praxis. Tellija Rahandusministeerium. Tartu.

81 Eestikeelne aineõpe vene õppekeelelaadse... Op cit.

82 Ka vene õppekeelelaadse noorte fookusrühmas tuli esile, et teistest rahvustest venekeelsed noored tunnevad koolis kohustust omandada vene rahvuslikke väärtusi. Vt Laura Kirss, Triin Vihalemm (2008). Op cit.

83 Ivi Proos, Iris Pettai (2007). Rahvussuhted ja integratsiooni perspektiivid Eestis. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. Tellija Tallinna Linnakantselei. Tallinn. Lk 29.

- Paraneb vene noorte eesti keele oskus. Nõustun selle väitega - 62%, ei nõustu selle väitega 27%.
- Vene noortel on lihtsam Eestis tööd leida. Nõustun - 55%, ei nõustu - 31%.
- Paranevad vene noorte võimalused ühiskonnaelus osaleda. Nõustun - 46%, ei nõustu - 36%. TNS Emori uuring⁸⁴:
- Paraneb õpilaste eesti keele oskus. Täiesti nõus ja pigem nõus - 83%. Pigem ei ole, üldse ei ole nõus - 13%.
- Avarduvad vene koolide õpilaste haridus- ja edasiõppimisvõimalused. Täiesti ja pigem nõus - 76%. Pigem ei ole, üldse ei ole nõus - 18%.
- Tõuseb vene koolide lõpetanute konkurentsivõime tööturul. Täiesti ja pigem nõus - 73%. Pigem ei ole, üldse ei ole nõus - 20%.
- Arenevad õpilase mõtlemine ja loovus. Täiesti ja pigem nõus - 49%. Pigem ei ole, üldse ei ole nõus - 39%.
- Suureneb kõigi Eestis elavate inimeste ühtsustunne. Täiesti ja pigem nõus - 46%. Pigem ei ole, üldse ei ole nõus - 41%.

Ülaltoodu tõestab, et mitte-eestlased ei näe reformi mitte ainult mustades värvides, vaid nad saavad aru ka reformi kasust, mida noored üleminekust osaliselt eestikeelsele õppele saavad.

Lastevanemate, õpilaste ja õpetajate hoiakud on mõjutatud paljudest teguritest. Allpool tuuakse välja valik üldisi tegureid koos nende negatiivsete külgedega. Vene õppekeele koolide eestikeelset aineõpet mõjutavate tegurite loetelu ei ole siinkohal ammendav.

- Õpetajate hoiakud eestikeelsele aineõppele osalise ülemineku suhtes on uuringutulemuste järgi otsustades vaashoitumad ja pessimistlikumad kui õpilaste omad. Õpilaste seas leviv optimism muudab nad õppe suhtes paindlikumaks ja vastuvõtlikumaks, optimistlikel eneseteadlikel õpilastel on ka õpitulemused paremad.⁸⁵
- Nõrgema keeleoskusega õpilased ja õpetajadki ilmutavad eestikeelse õppe suhtes suuremat vastumeelsust. Eestikeelsele aineõppele üleminek lisab tööd ja vaeva ning sellest ei olda huvitatud.

84 Eestikeelne aineõpe vene õppekeele koolide gümnaasiumiastmes: mitte-eestlaste teadlikkus ja suhtumine ning seda mõjutavad tegurid. TNS Emor. Tellija Haridus- ja Teadusministeerium. Jaanuar 2008

85 Laura Kirss, Triin Vihalemm (2008). Op cit.

- Vene gümnaasiumide reform on asjaosalistele psühholoogiliselt raske. See tähendab lisakoormust peamiselt õpilastele ja sellest tulenevaid psühholoogilisi pingeid.⁸⁶
- Teatud osas vene õppekeelega koolides ja klassides on surve saavutamisele, teadmiste omandamisele ja keelte õppimisele tagasihoidlikumad. Neis koolides-klassides tuleb reformi kordaminekuks teha rohkem jõupingutusi.
- Mitmed koolide tulemuslikkusega seotud tegurid võivad oluliseks muutuda ainult teatud hulga keskklassi õpilaste olemasolul koolis. Õppeedukuse puhul võib õpilaste sotsiaalne päritolu olla olulisem tegur kui kooliga seotud tegurid.⁸⁷ Võib-olla on keskklassi, sh valgekraeliste ametite väike osakaal mitte-eestlaste seas see kaudne tegur, miks õpilased ei ole piisavalt õppimisele, ka eesti keele õppele orienteeritud.
- Tasemel õpetamise ja õppimise koolis määravad peamiselt kolm tegurit: juurdepääs teadmistele, surve saavutamisele ja professionaalsed õpetamistingimused. Üleminek eestikeelsele aineõpetusele eeldab professionaalseid õpetamistingimusi igas suhtes, ning selles osas on ilmseid vajakajäämisi.
- Eestlaste ja venekeelsete noorte omavahelistes suhetes valitsevad negatiivsed hoiakud. Eri rahvusest noored suhtlevad omavahel vähe⁸⁸. Kui teise poolega suhtlemist on vähe ja seegi vähene suhtlemine on konfliktne, siis pole motivatsiooni omandada suhtlemisotstarbeks hea eesti keele oskus.

Hoolimata kõigist ülalloeletud negatiivsetest teguritest, said vene õppekeelega gümnaasiumid reformi käivitamisega edukalt hakkama. Seda on tunnistanud eriti need pedagoogid ja uurijad, kes jälgivad eesti kirjanduse eestikeelse õpetamise kulgu.⁸⁹

86 Eestikeelne aineõpe tekitab mitte-eestlastest vastajate arvates õpilastel psühholoogilist stressi, pingeid, arvab 63% vastajaist. Eestikeelne aineõpe vene õppekeelega..., Op cit.

87 Thrupp 1998, tsiteeritud allika põhjal: Laura Kirss (2008). Gümnaasiumid avalikkuse pilgu all: Mille alusel Eesti gümnaasiume võrrelda? Lõpparuanne. Poliitikauuringute Keskus Praxis. Tellija Haridus- ja Teadusministeerium. Tartu.

88 Sagedamini suhtleb 15-30% noortest, kuid 30-44% ei oma üldse mingeid kontakte. Pool küsitletuist leidis, et eesti ja vene noorte vahel valitseb vaen ja tülinorimine, 30% leidis, et hoitakse üksteisest eemale, ei suhelda, ning 12% arvates tuntakse üksteise ees hirmu. Vt Jüri Kruusvall, Liis Tomson (2004). Tallinna 6 linnaosa koolide 8. klasside õpilaste turvalisuse ja riskikäitumise uuringu tulemused. Tallinn.

89 Anu-Reet Hausenberg (2008). Eestikeelne aineõpe vene koolis jätkub. Sirp, 19.12. Anu-Reet Hausenberg, Kristi Saarlo (2008). Eesti kirjanduse õpetamine eesti keeles. Haridus nr 9-10.

6.4. Peatüki kokkuvõte

Alljärgnev tabel 6.21 kajastab tööjõu (hõivatute ja töötute) ning mitteaktiivsete inimeste haridustaset käesoleval ajal, 2008. aastal (täpne arvandmestik vt tabel 6.2).

Eestlasest hõivatute, töötute ja mitteaktiivsete I taseme haridusega inimeste osakaal on eestlastel suurem kui mitte-eestlastel. Selles suhtes on mitte-eestlaste olukord parem. Ka II taseme haridusega hõivatuid ja töötuid on eestlaste seas vähem ning mitte-eestlaste seas rohkem. III taseme haridusega inimesi on eestlaste ja mitte-eestlaste seas suhteliselt võrdselt. Vt tabel 6.21.⁹⁰

Tabel 6.21. Kokkuvõte: Eesti tööjõu ja mitteaktiivsete haridustase rahvuse järgi

	Eestlased	Mitte-eestlased
Hõivatud		
I taseme haridus	-	+
II taseme haridus	-	+
III taseme haridus	V	V
...keskeriharidus	-	+
...kõrgharidus	+	-
Hõivatute haridustaseme muutumine	V	V
Töötud		
I taseme haridus	-	+
II taseme haridus	-	+
III taseme haridus	+	-
Mitteaktiivsed		
I taseme haridus	-	+
II taseme haridus	V	V
III taseme haridus	-	+

Hõivatute ja mitteaktiivsete hulgas on, toetudes formaalse hariduse andmetele, mitte-eestlased haritumad kui eestlased. Ainult III taseme hariduse poolest edestavad eestlased mitte-eestlasi. Ent ka kesk-eriharidusega ja kõrgharidusega töötute pisut suurem osakaal eestlaste seas pole positiivne nähtus.

Hõivatute haridustase muutus nii eestlastel kui mitte-eestlastel aastail 2000-2008 kõrgemaks. Töötute kohta on seda raske väita, sest nende seas on palju I taseme haridusega inimesi, ning see olukord aastail 2000-2008 ei paranenud: eestlastel püsis nende osakaal samal tasemel, mitte-eestlastel isegi kasvas. Töötus on majandusliku tõusu aastail olnud suurel määral madala haridustaseme küsimus, 2009. aastal on palju töötuid ka kõrgharidusega inimeste hulgas. Mit-

90 + I taseme haridusega inimeste osakaal on väiksem, II ja III taseme haridusega inimeste osakaal on suurem; - I taseme haridusega inimeste osakaal on suurem, II ja III taseme haridusega inimeste osakaal on väiksem; V - selle haridustasemega inimeste osakaal on enam-vähem võrdne; haridustase kasvas mõlemal rahvusrühmal.

teaktiivsete seas paistavad mitte-eestlased välja oma III taseme haridusega inimeste suhteliselt suure hulga poolest. Kuna mitteaktiivsete näol on tegu peamiselt eakate inimestega, kes suure tõenäosusega tööjõuturule ei naase, ei ole III taseme haridusega inimeste kasvust 2000-2008 tuleviku seisukohalt palju abi.

Venelased ja teised rahvused jäävad 2000. aastal õppivate noorte osakaalu poolest eestlastest maha kõikides vanusastmetes; eriti suur erinevus valitseb kõrghariduse omandajate osas. Tallinna õppivate ja mitteõppivate noorte haridustasemes valitseb oluline rahvuslik lõhe, suurem kui Eestis keskmiselt. Samal ajal on mitte-eestlaste soov kõrgharidust omandada (2008. aasta andmed) suurem kui eestlastel.

Mitte-eestlaste laste ja noorte demograafiline ressurs, mis on haridusressursi eelduseks, on oluliselt väiksem eestlaste omast. Kui sellele lisandub jätkuv kõrgharidusega inimeste osakaalu puudujääk, viib see mitte-eestlaste kultuurilise kapitali langusele.

Eesti ja vene õppekeelelaste arvuline vahekord 2007. aastal oli järgmine.

Alushariduses	Eestis 76 : 24	Tallinnas u 66 : 33
Üldhariduse päevaõppes	Eestis 80 : 20	Tallinnas 66 : 33
Kutsehariduses põhihariduse baasil	Eestis 73 : 27	Tallinnas u 50 : 50
Kutsehariduses keskhariduse baasil	Eestis 70 : 30	Tallinnas 70 : 30
Kõrghariduses	Eestis u 90 : 10	Tallinnas u 80 : 15

Õpilaste ja lõpetajate arv madalamatel haridusastmetel vastab enam-vähem väljakujunenud kahe peamise rahvusühema suhte erinevatel vanusastmetel, eriti kui arvestada, et 10-20% mitte-eesti emakeelega õpilastest õpib eesti keeles ja et nooremates vanusrühmades on rahvuste omavaheline arvuline suhe Eestis 0-14aastastel 75 : 25 ja 15-19aastastel 73 : 27; Tallinnas aga 0-14aastastel 62 : 38 ja 15-19aastastel 57 : 43.

Kõige rohkem on aastatel 2000-2007 kasvanud õppurite, eriti venekeelsete õppurite arv alushariduses ning kõrghariduses. Üldhariduses on eestikeelsete õpilaste arv sel ajal vähenenud 15-20% ja venekeelsete õpilaste arv u 45% võrra, ja seda peamiselt õpilaste arvu vähenemise tõttu nooremates klassides. Üldhariduses tekitavad igal aastal endale ja ühiskonnale probleeme tuhanded haridustee katkestajad, eriti aga siis, kui koolitee katkeb põhiharidust omandamata. Katkestajate seas on küll rohkem poisse (u 60%), kuid eesti- ja venekeelseid on seal vastavalt õpilaste rahvusproportsioonile.

Kutseharidus ei ole tänapäeval sedavõrd venekeelne kui ta oli varem, Eestis ja kutsehariduses keskhariduse baasil valitsevad õppekeeles rahvuste levikuga proportsionaalsed arvulised suhted.

Kõrghariduses on õppekohti üha rohkem ning kõrgkoolide valik suur, nii on tek-

kinud olukord, et 2000-2007 kasvas üliõpilaste arv 10-24%, Tallinna venekeelses õppes koguni 55% võrra. Keelebarjääri peetakse peamiseks takistuseks venekeelse keskhariduse omandanud noore kõrgkooli astumise teel. Miks üldhariduskool vajalikku eesti keele oskust ei taga, on omaette probleem, kuid vähemalt Tallinnas on asutud venekeelset kõrgharidust laiendama.

Lõimumiskava ja venekeelse elanikkonna soovid lähevad lahku - esimene näeb ette eestikeelset kõrgharidust, mida peaks täiendama pigem ingliskeelse õppega, et tagada kõrghariduse rahvusvahelistumine. Venekeelne elanikkond on aga kindel oma venekeelse kõrghariduse nõudmise õiguspärasuses.

Lähemas tulevikus hakkab laste ja noorte arv demograafiliste tegurite tõttu järsult vähenema, algul põhikooli, hiljem kesk- ja kõrgharidust andva haridussüsteemi osas. Alates 2011/2012. õppeaastast lahutatakse põhikoolid ja gümnaasiumid ning koolide arv väheneb, et haridustaset hoida ja tõsta. Ühinema peavad ka kõrgkoolid, sh venekeelsed. Võib arvata, et hariduses seisavad ees suured ümberkorraldused. Mitte-eesti emakeelega õpilased ja nende vanemad seisavad suuremate probleemide ja kardinaalsemate valikute ees kui eesti emakeelega õpilased ja nende vanemad.

Haridus on teatavasti integratsiooniprotsessi üks võtmetegureid. Seega võib vene õppekeelega gümnaasiumide üleminekut osalisele eestikeelsele õppele pidada hariduslikuks integratsiooniks, protsessiks, mille käigus arendatakse ühelt poolt eesti keele oskust, teiselt poolt toimub sotsialiseerumine Eesti ühiskonda ja harjutatakse kultuuride kooseksisteerimist. Õppetöö toimub kakskeelse hariduse raames ja lõimitud aine- ja keeleõppe meetodit kasutades.

Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses määrati 1997. aastal, et vene õppekeelega koolide gümnaasiumiastmes toimub üleminek eestikeelsele aineõppele hiljemalt 2007. aasta 1. septembril. 2007/2008. õppeaastal vene õppekeelega gümnaasiumide reform algaski. Igal aastal lisandub üks õppeaine, mida õpitakse eesti keeles. Alates 2011/2012. õppeaastast tagab kool 10. klassi astujatele õppekava läbiviimise vähemalt 60% protsendi ulatuses eesti keeles.

Vene õppekeelega koolides jääb õpilaste tase riigieksamite ja PISA testide tulemuste järgi otsustades veidi maha eesti õppekeelega koolidest. Üleminek eestikeelsele õppele nõuab vene õppekeelega gümnaasiumide õpilastelt ja õpetajatelt lisapingutusi, et ainete sisu omandamine ei kannataks.

Reformi kulgedes on mitte-eestlaste vastuseis vähenenud, üha rohkem tajutakse reformi positiivseid momente. Eestlased on reformi toimumist kogu aeg toetanud. Reform vajab ka riigi (Haridus- ja Teadusministeeriumi) ja kohalike omavalitsuste täiendavat tuge. Suuremateks takistusteks reformi läbiviimisel on eesti keelt vabalt valdavate aineõpetajate puudus ning venekeelsete õpilaste ebakindel motiveeritus. Hoolimata kõigist raskustest kulgeb vene õppekeelega gümnaasiumide reform enam-vähem edukalt.

Kommentaar peatükile *Haridus*

Kultuuriline kapital sõltub haridusvõimalustest

David Vseviov, Eesti Kunstiakadeemia professor

Haridus valdkonnana eeldab oma olemuselt üheaegselt nii konservatiivset kui ka uuenduslikku lähenemist. Paljud õpetatavad teadmised ning õppemeetodid kehtivad sisuliselt muutmata kujul juba tuhandeid aastaid. Samas toob tänapäev pidevalt juurde uusi õpetamise käigus kajastamist vajavaid avastusi ja lähenemisi ning arvukalt tehnilisi vahendeid õpetamis- ja õppimisprotsessi hõlbustamiseks. Nii peaks harimine ideaalses variandis üheaegselt säilitama olnust parima ja samas olema aldis edasiviivatele uuendustele. Kuivõrd edukad seejuures ollakse, seda on riigiti mõõdetud saavutatud haridustasemega, mis on Eestis teiste riikidega võrreldes suhteliselt kõrge.

Haridustase sõltub paljudest eeldustest: headest õpetajatest, mõistlikest õppeprogrammidest, kaasaegsest õpetamise metoodikast jne. Kuid kindlasti ka õpilaste kontingendist ehk sellest, millise perekondliku taustaga on koolipinki istunud lapsed. Ning antud käsitluse raamides on selleks taustaks valitud keel, et analüüsida eestlaste ja mitte-eestlaste haridustaset ning suundumusi eesti ja vene õppekeelega koolides.

Sarnaselt Eesti mitme piirkonnaga kujunes Tallinna demograafiline pilt paljuski sõjajärgsetel kümnenditel, kui siia asus elama arvukalt venekeelseid inimesi, mis omakorda kasvatas järsult vene õppekeelega koolide arvu. Taoline arengusuund oli toleaege võimu poolt igati aktsepteeritud, kuna üldkasutatavast vene keelest pidi saama olulisim ühendav tegur, mis omakorda pidi perspektiivis viima ühtse nõukogude rahva kujunemiseni. Tulemusena oli 1989. aasta rahvaloenduse andmetel 15-64aastaste mitte-eestlaste seas eestlastega võrreldes rohkem kesk- ja kõrgharidusega inimesi ning pikka aega on Eesti mitte-eestlaste haridustaset hinnatud paremaks kui eestlastel.

Seega võib väita, et muutused eesti ja vene õppekeelega Tallinna ning tervikuna ka Eesti nõukogudeaegses haridussüsteemis olid määratud poliitiliste tegurite poolt. Sama tõdemus kehtib ka taasiseseisvunud Eesti kohta, kui mitte-eestlaste lõimumisest Eesti ühiskonda sai oluline, lahendamist vajav küsimus. Loomulikult oli ja on koolil seejuures mängida oluline roll. Ning viimastel aastatel toimu-

nud muudatused eestlaste ja mitte-eestlaste haridustasemes ning eesti ja vene õppekeelega koolivõrgus ongi laiemalt tingitud Eestis asetleidnud hariduspoliitilistest otsustest, mille tulemusena ületas 2000. aastal eestlaste haridustase mitte-eestlaste haridustaset ja seda silmatorkavalt just kõrghariduse arvel. Tallinnas elavate mitte-eestlaste puhul ongi probleemiks kõrgharidusega, magistri- ja doktorikraadiga inimeste suhteline vähesus ning aastail 2000-2008 nende osakaal ei kasvanud nii kiiresti kui eestlastel. Kuna mitte-eestlaste demograafiline ressurs on eestlastega võrreldes väiksem, võib kõrgharidusega inimeste vähesus viia mitte-eestlaste kultuurilise kapitali langusele. Samas torkab eestlaste puhul silma suhteliselt suurem vähese haridusega inimeste osakaal ning see, et eestlaste haridustase on kontrastsem kui mitte-eestlastel.

2007. aastal moodustasid Tallinnas kõigist esimesse klassi asujaist eesti keeles õppijad 62% ja muus keeles õppijad 38% (Eestis tervikuna vastavalt 78% ja 22%). Seejuures ei sõltu päevaõppes õpinguid katkestanud õpilaste protsent kuigivõrd õppekeelest ning 2007. aastal läks eestikeelsest gümnaasiumist kõrgkooli edasi 65%, venekeelse gümnaasiumi lõpetanutest 67%. Samas, kui 2008. aasta lõimumise monitooringu raames paluti eesti- ja venekeelsetel vastajatel hinnata hariduse omandamise võimalusi Eestis, olid venekeelsetest vastajatest rohkem kui pooled seisukohal, et eestlaste haridusvõimalused on paremad. Seda seostati peamiselt keelebarjääriga, mis olevat peamiseks takistuseks venekeelse keskhariduse omandanud noore kõrgkooli astumise teel. Seega peaks üldhariduskool tagama kõrgkooli astumiseks vajaliku eesti keele oskuse.

Kuigi Tallinna eestlaste ja mitte-eestlaste haridustasemes on märgatavad mõningad erinevused, pole need kaugeltki määrava tähtsusega ning võib kindlalt väita, et võimalused hariduse omandamisel ei sõltu Eestis inimeste rahvuslikust päritolust, kuigi mitte-eesti emakeelega õpilaste ja nende vanemate ees on sageli psühholoogiliselt keerukamad valikud. 2006/2007. õppeaastal sai Eesti 96 üldhariduskoolis õppida vene keeles. Millisel tasemel need koolid suudavad eesti keele selgeks õpetada, see määrab paljuski neis koolides õppinud laste tuleviku.

7. Kodakondsus

7. Kodakondsus	371
7.1. Kodakondsuskoosseis ja selle muutumine	372
7.1.1. Muutused aastail 1992-2009	372
7.1.2. Eestis elavate välismaalaste kodakondsus	373
7.1.3. Kodakondsuskoosseis Tallinna linnaosades	377
7.2. Kodakondsusnäitaja seos sotsiaal-demograafiliste ja majanduslike näitajatega	379
7.2.1. Sugu, vanus ja haridus	379
7.2.2. Rahvus, sünniriik ja keeleoskus	383
7.2.3. Kihtikuuluvus, hõiveseisund, sissetulek ja ametirühm	386
7.3. Peamiste kodakondsusrühmade iseloomustus	392
7.3.1. Mitte-eestlastest Eesti kodanikud	392
7.3.2. Määratlemata kodakondsusega isikud	394
7.3.3. Vene Föderatsiooni ja teiste riikide kodanikud	397
7.4. Takistused Eesti kodakondsuse omandamise teel	400
7.5. Peatüki kokkuvõte	413

7. Kodakondsus

Kodakondsuse institutsiooni vanus pole täpselt teada, kuid seadustatud kujul oli see olemas Vana-Kreekas Ateenas. Tõenäoliselt eksisteeris kodakondsus veelgi varem, eraldades püsivalt linnas elavaid inimesi nendest, kes elasid teispool linnamüüri. Esimestel oli rohkem õigusi kui teistel, aga ka rohkem kohustusi.

Kodakondsus saadakse sünniga või kodakondsuse andmise akti alusel (naturalisatsioon). Kodakondsuse mõte on konfliktide vältimine, hõlbustamaks riigi toimimist. See saavutatakse uute tulijate poliitilise otsustamisõiguse sellise piiramisega, et põlisasukad (rahvus on siin teisejärguline tegur) ei tunneks end uusasukate poolt ohustatuna, ehk kodanikuõigused antakse neile alles veendumuse korral, et uusasukad ei kasuta saadud õigusi põliselanike vastu. Kodakondsust reguleerivad nii riigisiseseadused kui ka rahvusvahelised kokkulepped. Igas riigis elab tänapäeval ka teiste riikide kodanikke. Kodakondsus on õiguslik-poliitiline kategooria, mis annab või vähemalt peaks andma tunnistust kodaniku riigiidentiteedist ja riigilojaalsusest.

Kodakondsusesse võib tõepoolest suhtuda kitsalt kui õiguspoliitilise institutsiooni, millest sõltub valimisõigus, võimalus kitsalt piiritletud riigiametites töötada, omada vastava kodakondsusega reisidokumenti (passi) ning sellega riigipiire ületada. Ent kodakondsuse mõju on laiem: see eristab mitte-põliselanikke omavahel, lisab sotsiaalse ja majandusliku mõõtme. Kodakondsusotsuse tegemine pole ainult valik antud riigi kasuks, mis annab kindlustunde elamiseks, vaid tähendab ka, et inimene on tunnistatud piisavalt integreerunuks ja lojaalseks, ning see avab uusi töö ning poliitilise elu võimalusi. Kodakondsuse laiast tähendusest kirjutatakse mitmetes viimase aja olulisemates sotsioloogilistes töedes.¹

Eesti kodakondsus lähtub õiguslikust järjepidevusest. Praegune Eesti riik on 1918. aastal rajatud Eesti Vabariigi õigusjärglane. Sama põhimõte kehtib kodakondsuse suhtes. 1992. a jõustati okupatsioonieelne 1938. aasta kodakondsuseadus (1940. aasta 16. juunil kehtinud redaktsioonis). Eesti Vabariigi põhiseaduse §54 järgi *Eesti kodaniku kohus on olla ustav põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust.*

¹ Eesti Inimarengu Aruanne 2008. Eesti Koostöö Kogu. Tallinn 2009; Marju Lauristin (2008). Kodanikud ja mittekodanikud: venekeelse elanikkonna erinevad kategooriad ja lõimumistrendid. Integratsiooni monitooring 2008. <http://www.rahvastikuminiister.ee/index.php?id=12051> (21.05.2009).

7.1. Kodakondsuskoosseis ja selle muutumine

7.1.1. Muutused aastail 1992-2009

Kodakondsuse poolest jagunevad siinsed elanikud Eesti Vabariigi kodanikeks ja välismaalasteks. Välismaalased jagunevad määratlemata kodakondsusega isikuteks ja teiste riikide kodanikeks, kelle enamiku moodustavad Venemaa kodanikud. Eesti olukorra teeb unikaalseks kaks asjaolu: esiteks määratlemata kodakondsusega isikute (endised NSV Liidu kodanikud, kes pole end kodakondsuse suhtes uues olukorras määratlenud) suur arv ja osakaal. 2009. aasta algul oli neid Eestis 8% ja Tallinnas 12%. Samuti asjaolu, et teiste riikide kodanikkond on väga ühekülgne: kõikide erinevate riikide kodanikkonnast kokku moodustasid Vene Föderatsiooni kodanikud valdava osa (2009. a alguses Eestis 83% ja Tallinnas 77%).

Pärast taasiseseisvumist toimunud Eesti elanikkonna õigusliku staatuse muutusi peegeldab ülevaatlikult tabel 7.1.

Tabel 7.1. Eesti elanike jaotus kodakondsuse järgi 1992-2009, %

	1992	1999	2007	2009
Eesti kodakondsus	68	80	82	84
Määratlemata kodakondsus	32	13	10	8
Välisriigi kodakondsus	0	7	8	8,5
Kokku	100	100	100	100

1992, 1999, 2007 - KMA andmed seisuga 01.01.2009 - Rahvastikuregister, avaldatud Välisministeeriumi poolt, andmed seisuga 02.03.2009, vt Estonian Citizenship.

Muutused on olnud suured: 1992. aastal 2/3 rahvastikust hõlmanud Eesti kodanikkonnast on käesolevaks ajaks saanud valdav enamus (84%). Määratlemata kodakondsusega isikuid oli algul 1/3, nüüd on neid ainult ligi 8% rahvastikust, kuid euroopaliku riigi jaoks on seda ikka liiga palju.

Eesti kodanike arv kasvas 1990ndatel kiiresti välismaalaste kiire naturalisatsiooni tõttu (vt tabelid 7.2 ja 7.3), määratlemata kodakondsusega isikute arv aga kahanes. 2000ndatel on naturalisatsioon pidurdunud, sest paljud määratlemata kodakondsusega isikud, kes seda on soovinud, on Eesti kodakondsuse juba saanud.

Tabel 7.2. Naturalisatsiooni dünaamika Eestis

Periood või aasta	Inimeste arv
Kodakondsuse saanud inimesi 1992 - 2002	116 854
Kodakondsuse saanud inimesi 2003 - 2008	28 877
Määratlemata kodakondsusega inimesi 2002	172 325
Määratlemata kodakondsusega inimesi 02.03.2009	104 692
Määratlemata kodakondsusega inimesi, vähenemine 2003 - 2009	67 633

KMA

Eelmisel kümnendil võeti naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsusesse inimesi massiliselt: 1992-1996 keskmiselt 17 500 inimest aastas, 1996. aastal koguni 22 773 inimest,² kuid alates 1997 toimus järsk vähenemine, sest kodakondsusnõudeid karmistati - paiksustsensus pikenes kahelt aastalt viiele ja lisaks eesti keele eksamile tuli sooritada ka põhiseaduse ja kodakondsusseaduse tundmise eksam. 1997. aastal sai naturalisatsiooni korras kodakondsuse 8124, 1998. aastal 9969 ja edaspidi märksa vähem inimesi (2001 - 3090, 2007 - 4228, 2008 - taasiseseisvunud Eesti naturalisatsiooni ajaloo väikseim hulk 2124). Venemaa kodakondsusest loobumist seoses Eesti kodakondsusesse astumisega tuleb ette vähe, kuid viimastel aastatel siiski sagedamini: 2000. aastal 64, 2005 - 412 (maksimum), 2006 - 355, 2007 - 267 ja 2008. aastal 138 juhtu. Kõigist 2008. aastal naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsuse saanud inimestest olid varem 92% määratlemata kodakondsusega isikud ja 6,5% endised Vene Föderatsiooni kodanikud. Aastatel 1992-2008 on naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsuse saanud 149 351 inimest.³

Naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsuse saanud isikute seas väärib tähelepanu isikute kategooria *Eesti taasiseseisvumist toetanud välismaalased* (vt tabel 7.3). Need 24 102 immigranti, kelle esivanemad esimese iseseisva Eesti Vabariigi territooriumil ei elanud ning Eesti kodanikud ei olnud, kuid kes toetasid Eesti iseseisvust ja täitsid 1992. aastal Eesti Komitee organiseeritud kodaniku registreerimiskaardi, said mõne aja pärast Eesti kodanikeks ilma keele- ja kodakondsuseksamita.

Tabel 7.3. Naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsuse saanud isikute jagunemine erinevate seaduses sätestatud naturalisatsioonitingimuste järgi 2007. aasta lõpus

	Inimeste arv
Üldtingimused	61 270
Alla 15aastased alaealised	30 953
Eriliste teenete eest	730
Eesti taasiseseisvumist toetanud välismaalased	24 102
Eesti rahvusest isikud	25 293
Piiratud teovõimega või puudega isikud	651
Kokku	142 999

KMA

7.1.2. Eestis elavate välismaalaste kodakondsus

Alates Eesti ühinemisest Euroopa Liiduga (edaspidi EL) kevadel 2004 on Eesti kodanikud ühtlasi ELi kodanikud. Eestis elavad välismaalased (Venemaa ja teiste riikide kodanikud ning määratlemata kodakondsusega isikud) ei ole ELi kodanikud. Sellest hoolimata laienevad nendele paljud ELis kehtivad õigused kui ELi territooriumil elavatele inimestele.

² KMA andmed, vt www.mig.ee; naturalisatsioon.

³ Samas.

Mõnel juhul jagatakse välismaalased 1) määratlemata kodakondsusega isikuteks, 2) kolmandate riikide kodanikeks ja 3) ELi, Euroopa Majanduspiirkonna ja Šveitsi kodanikeks. 2006. aasta andmeil moodustasid need kolm kategooriat vastavalt 55,8%, 41,3% ja 2,9%.⁴

Kõik Eestis viibivad välismaalased jaotatakse ELi liikmelisuse seisukohast kaheks. Ühed on ELi, Euroopa Majanduspiirkonna ja Šveitsi kodanikud ning kui nad tulevad Eestisse elama, siis sisserände kvoot neile ei kehti. Teised on kolmandate riikide kodanikud, kelle päritolumaa ei ole ELi liikmesriik. Kolmandatest riikidest sisserändavad uusimmigrandid käivad Eestis kvoodi alla ja kui nende riikide kodanikud tahavad Eestit külastada, vajavad nad enamasti viisat. Kolmandate riikide kodanike Eestis viibimist ja elamist reguleerib välismaalaste seadus. ELi kodanike Eestis viibimist reguleerib ELi kodanike seadus.

Välismaalase staatus ei tähenda, et ühiskondlikus elus ei saa osaleda, piiratud on vaid poliitilises elus osalemise võimalused. See aga ei takista kultuurilisel või elukondlikul pinnal toimuvat lõimumist. Olmes ja kultuuris toimunud mõningane lõimumine ja selle teadlik süvendamine keele- ja kodanikuteadmiste omandamise abil on Eesti kodakondsusse astumise soovi täitumise heaks eelduseks. Mittekodanikel puudub otsustusõigus, kui näiteks Riigikogu valima asutakse, oma riigi poliitikas on aga teiste riikide kodanikel õigus ja võimalus ka Eestis elades osaleda.

Välismaalased elavad Eestis elamisloa alusel. Enamikul püsielanikest on olemas alaline elamisloa, mis tuli neil ühekordselt taotleda. Need, kes viibivad riigis ajutiselt, taotleavad tähtajalist elamisloa. Alates 14.06.2008 jõustus välismaalaste seaduse muudatus, mille kohaselt tähtajalise elamisloaga inimene ei pea Eestis töötamiseks täiendavalt taotlema tööloa.

2000. ja 2009. aasta märtsi Eesti ja Tallinna elanike kodakondsuskuuluvust kajastab tabel 7.4, 2009. aasta oma ka joonis 7.1.

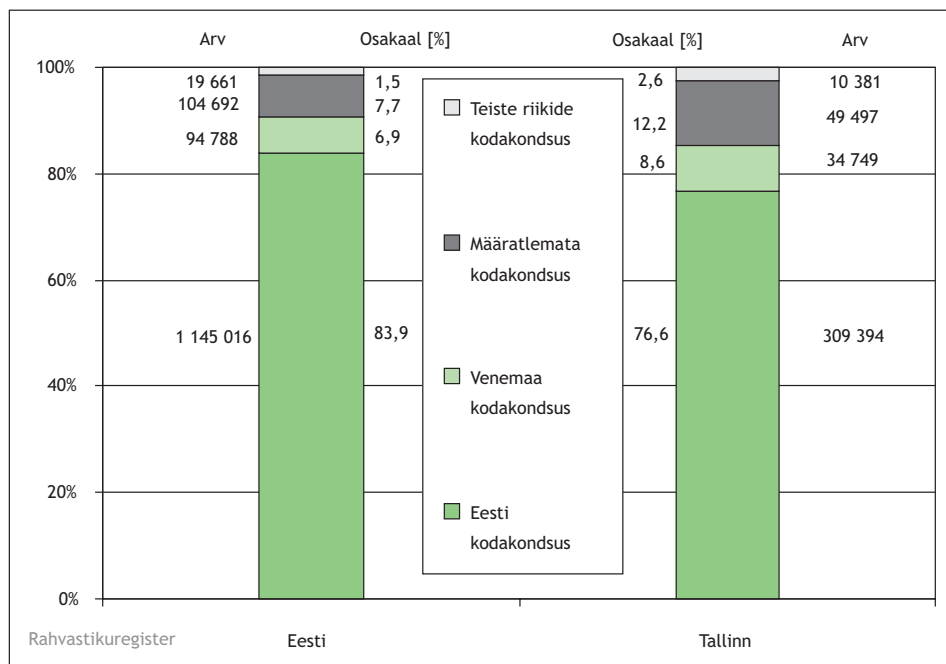
Tabel 7.4. Erineva kodakondsusega inimeste arv ja osakaal ning selle muutumine Eestis ja Tallinnas

	Eesti		Tallinn	
	Arv	%	Arv	%
31.03.2000 rahvaloendus, kokku	1 370 052	100,0	400 378	100,0
Eesti kodakondsus	1 095 743	80,0	284 631	71,1
Venemaa kodakondsus	86 067	6,3	34 967	8,7
Määratlemata kodakondsus	170 349	12,4	72 155	18,0
Teiste riikide kodakondsus ja teadmata	17 893	1,3	8 625	2,2

⁴ KMA aastaraamat 2006, lk 26.

2.01.2008 Eesti, 2.01.2007 Tallinn kokku	1 363 313	100,0	399 097	100,0
Eesti kodakondsus	1 141 875	83,8	303 339	76,0
Venemaa kodakondsus	91 914	6,7	34 200	8,6
Määratlemata kodakondsus	112 422	8,2	53 714	13,5
Teiste riikide kodakondsus ja teadmata	17 102	1,3	7 844	1,9
2.03.2009 Eesti, 2.01.2009 Tallinn kokku	1 364 157	100	404 011	100,0
Eesti kodakondsus	1 145 016	83,9	309 394	76,6
Venemaa kodakondsus	94 788	6,9	34 749	8,6
Määratlemata kodakondsus	104 692	7,7	49 497	12,2
Teiste riikide kodakondsus	19 661	1,5	10 381	2,6

2000. - Statistikaamet, alaline rahvastik, rahvaloenduse andmed;
2007., 2008. ja 2009. - Rahvastikuregister.⁵

Joonis 7.1. Kodakondsuskoosseis Eestis ja Tallinnas 2009. aasta algul, arv ja protsent

Mitmekülge ja põhjaliku ülevaate Eesti ja Tallinna elanike kodakondsuskoosseisust andis 2000. aasta rahvaloendus ning sama täpsed andmed saab alles 2011. aasta rahvaloendusega. Seni tuleb opereerida Rahvastikuregistri andmetega. 02.03.2009 oli Rahvastikuregistris 1 145 016 Eesti Vabariigi kodanikku, kel-

⁵ 2009 a. kohta vt http://www.vm.estonia/kat_399/pea_172/4518.html.

lest 53 161 elas välismaal (2008. aasta algul 45 120, 2007. aasta algul 32 681), määratlemata kodakondsusega isikuid oli 104 692 ja Vene Föderatsiooni kodanikke 94 788.⁶ Rahvastikuregister annab seisuga 02.01.2009 Tallinna elanike arvuks 404 011, kellest on Eesti kodanikud 309 394, määratlemata kodakondsusega isikud 49 497 ja teiste riikide kodanikud 45 130 inimest (vt tabel 7.4).

Tallinnas on välismaalaste, sh määratlemata kodakondsusega isikute ja Venemaa kodanike osakaal märgatavalt suurem kui Eestis keskmiselt. Eesti riigis elab käesoleval ajal u 220 000 välismaalast, kes jagunevad kaheks enam-vähem võrdse suurusega rühmaks: määratlemata kodakondsusega isikuteks (nn kodakondsusetud) ja teiste riikide kodanikeks.

2009. aasta alguse Eesti elanike kodakondsuslik kuuluvus on 2000. aasta omaga võrreldes oluliselt muutunud: Eesti Vabariigi kodanike arv kasvas 80,0%lt 83,9%le ja määratlemata kodanike arv kahanes 12,4%lt 7,7%le. Vene Föderatsiooni kodanike osakaal veidi kasvas (6,3%lt 6,9%le). Tallinnas on muutused suuremadki: Eesti kodanike osakaal, mis oli 2000. aastal 71,1%, on 2009. aasta alguseks suurenenud 76,6%ni. See muutus toimus peamiselt määratlemata kodakondsusega isikute, keda oli 2000. aastal 18% ja 2009. aastal 12,2%, ülemineku tõttu Eesti kodakondsusse. Venemaa kodanike osakaal jäi sel ajavahemikul enam-vähem samaks (8,7% ja 8,6%). Viimane asjaolu näitab, et kuigi Venemaa kodanikkond Eestis vähehaaval kasvab, ei toimu see Tallinna elanike arvel. Vene kodanike osakaal kasvab peamiselt Kirde-Eestis.

Välisriigi kodakondsusega isikud jagunesid 2009. aasta alguses riigiti järgnevalt, vt tabel 7.5:

Tabel 7.5. Eestis ja Tallinnas elavate välisriikide esindajate kodakondsuskoosseis 2009. aastal

	Eesti 02.03.		Tallinn 02.01.	
	Arv	%	Arv	%
Välisriigi kodakondsus	114 449	100,0	45 130	100,0
Venemaa	94 788	82,8	34 749	77,0
Ukraina	5 031	4,4	2 940	6,5
Soome	2 756	2,4	1 162	2,6
Läti	1 906	1,7	764	1,7
Leedu	1 546	1,4	794	1,8
Valgevene	1 397	1,2	951	2,1
Teised riigid	7 025	6,1	3 770	8,4

Rahvastikuregister

⁶ Siseministeerium / Rahvastikuregister, avaldatud Välisministeeriumi poolt, vt 2009. aasta kohta http://www.vm.estonia/kat_399/pea_172/4518.html.

Nagu eespool märgitud, koosneb välisriikide kodakondsusega inimeste enamus Venemaa kodanikest. Riigid, kelle kodakondsusega inimesi elab (peale Venemaa) nii Eestis kui Tallinnas kõige rohkem, on Ukraina, Soome, Valgevene, Läti ja Leedu.

Kui palju on Eestis EL päritolu välismaalasi, kes ei ole Eesti kodanikud, iseloomustab umbkaudu Europarlamendi valimistel väljajagatavate teatiste arv. 2004. aastal saadeti teatis võimalusest osaleda valimistel Eestis 5054 EL teiste riikide kodanikule, 2009. aastal 8649 isikule. Viimasele arvule lisandub ligi 300 isikut, kes olid taotlenud enda nimekirja võtmist juba eelmisel korral.⁷ Seega on Eestis EL teistest riikidest pärit elanikke koos lastega ainult u kümme tuhat.

Tallinnas on rohkem välisriigi kodakondsusega isikuid kui Eestis keskmiselt, sh suhteliselt rohkem teiste riikide kodanikke. Riigid, kelle kodanikke on Tallinnas lisaks tabelis 7.5 märgitule arvukamalt (100 inimest ja rohkem), on järgmised (kodanike arv seisuga 02.01.2009):

Rootsi	331	Prantsusmaa	141
Saksamaa	294	Hiina	140
Suurbritannia	235	Armeenia	109
Itaalia	199	Aserbaidžaan	107
Poola	191	Bulgaaria	102
Ameerika Ühendriigid	184		

7.1.3. Kodakondsuskoosseis Tallinna linnaosades

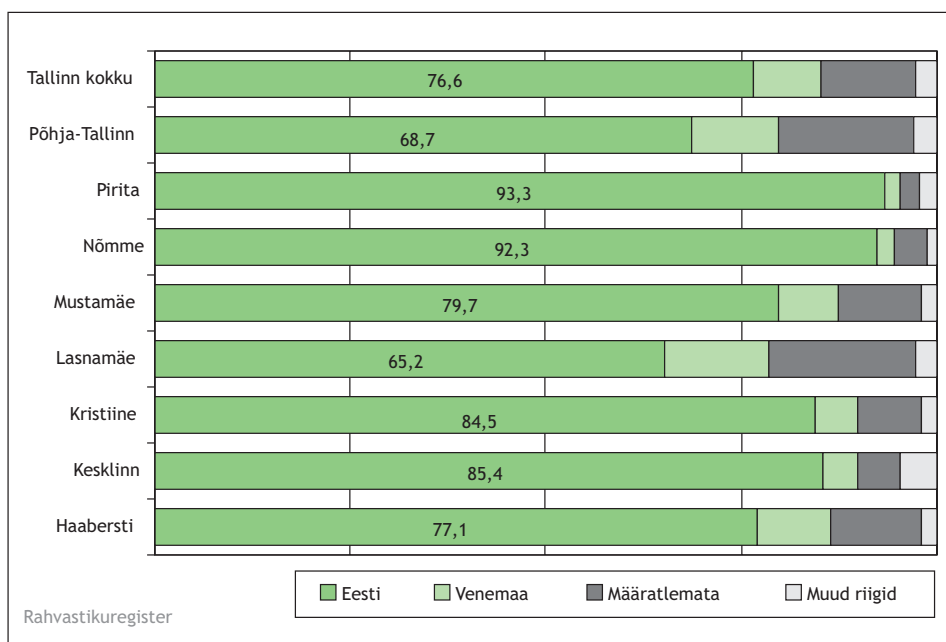
Tallinna linnaosade elanike kodakondsusest annab ülevaate tabel 7.6. Kõikides linnaosades on Eesti kodakondsusega elanike osakaal ülekaalus, ulatudes valdavalt kolmveerandist kuni 93%ni. Erandiks on vaid Lasnamäe ja Põhja-Tallinn, kus 2009. aastal moodustasid Eesti kodanikud vastavalt 65% ja 69%. Kõige suurem on Eesti kodanike ülekaal Pirita ja Nõmme linnaosas (vastavalt 93% ja 92%). Vene kodanikke ja määratlemata kodakondsusega isikuid elab kõige rohkem nõukogude ajal rajatud paljukorruselistes asumites Lasnamäel, Mustamäel ja Väike-Õismäel (Haabersti linnaosa) ning Koplis (Põhja-Tallinn). Kesklinna kodakondsuskoosseis on õige mitmekesine, seal elab kõige rohkem teiste riikide kodakondsusega isikuid (4,8%).

⁷ Vt Argo Ideon (2009). Sibul ärgitab riigikohtunikke valimiskorda otsustama. Postimees.ee, 24.04.

Tabel 7.6. Tallinna linnaosade kodakondsuskoosseis 2007. ja 2009. aasta algul, %

	Eesti	Määratlemata	Venemaa	Teised riigid	Kokku
2.01.2007					
Haabersti	76,0	12,9	9,4	1,7	100,0
Kesklinn	86,5	6,1	4,6	2,8	100,0
Kristiine	84,0	9,2	5,3	1,5	100,0
Lasnamäe	64,2	20,8	12,9	2,1	100,0
Mustamäe	79,4	11,5	7,7	1,4	100,0
Nõmme	92,1	4,6	2,4	0,9	100,0
Pirita	94,3	2,4	2,0	1,3	100,0
Põhja-Tallinn	67,9	18,8	11,1	2,2	100,0
Kokku	76,0	13,5	8,6	1,9	100,0
2.01.2009					
Haabersti	77,1	11,6	9,3	2,0	100,0
Kesklinn	85,4	5,3	4,5	4,8	100,0
Kristiine	84,5	8,3	5,3	1,9	100,0
Lasnamäe	65,2	19,0	13,2	2,6	100,0
Mustamäe	79,7	10,6	7,7	1,9	100,0
Nõmme	92,3	4,2	2,2	1,3	100,0
Pirita	93,3	2,3	2,1	2,3	100,0
Põhja-Tallinn	68,7	17,2	11,1	3,0	100,0
Kokku	76,6	12,2	8,6	2,6	100,0

Rahvastikuregister

Joonis 7.2. Tallinna linnaosade kodakondsuskoosseis 02.01.2009, %

Kõige suurem kodakondsuskoosseisu muutus, mis 2007-2009 Tallinna linnaosades aset leidis, on määratlemata kodakondsusega isikute osakaalu kahanemine ja Eesti kodakondsusega isikute osakaalu mõõdukas kasv. Viimase osas on erandiks Kesklinn ja Pirita, kus Eesti kodanike osakaal veidi langes teiste riikide kodanike osakaalu kasvu tõttu. Vene kodanike osakaal kasvas veidi Lasnamäe linnaosas. Üldiselt on kodakondsusproportsioonid linnaosati juba välja kujunenud. Kui mingeid erakorralisi poliitilisi sündmusi ei esine, toimub ka edaspidi kõikide Tallinna linnaosade Eesti kodanike osakaalu mõõdukas suurenemine ja määratlemata kodakondsusega isikute osakaalu aeglane kahanemine.

Kokkuvõtteks tuleb tunnistada suhteliselt keerulist olukorda kodakondsuse valdkonnas. Tallinnas on kodakondsusprobleem teravam kui Eestis keskmiselt, sest välisriikide kodanike osakaal on suurem ning mitmekesisem. Ka määratlemata kodakondsusega isikute osakaal on suurem. Rahvuslik eraldusjoon Eesti kodanike ja välismaalaste vahelt otse läbi ei jookse, kuid siiski on rahvus- ja keeletunnuse mõju mõnele kodakondsusrühmale (Venemaa kodanikud, määratlemata kodakondsusega isikud) tuntav.

7.2. Kodakondsusnäitaja seos sotsiaal-demograafiliste ja majanduslike näitajatega

7.2.1. Sugu, vanus ja haridus

Sugu

Tabelist 7.7 torkavad silma meeste ja naiste kodakondsuse iseärasused. 2000. aasta rahvaloenduse andmed on valitud soolise võrdlemise aluseks nende suure usaldusväärse tõttu.

Tabel 7.7. Eesti ja Tallinna rahvastik kodakondsuse ning soo järgi 2000. aasta rahvaloenduse andmeil, %

	Eesti			Tallinn		
	Kokku	Mehed	Naised	Kokku	Mehed	Naised
Eesti kodakondsus	80,0	78,5	81,2	71,1	68,3	73,4
Venemaa kodakondsus	6,3	6,5	6,1	8,7	9,5	8,1
Teise riigi kodakondsus	0,6	0,7	0,6	1,1	1,4	1,0
Kodakondsus määratlemata	12,4	13,5	11,5	18,0	19,7	16,7
Kodakondsus teadmata	0,7	0,8	0,6	0,9	1,1	0,8
Kodakondsus kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Statistikaamet

Arvestatud on ühekordset kodakondsust, st ainult Eesti, Venemaa jne kodakondsuses olemist.

Ülalesitatud tabelist selgub, et Venemaa kodanike, teiste riikide kodanike ja määratlemata kodakondsusega isikute seas on meeste osakaal ebaproportsionaalselt suur, Eesti kodanike seas aga keskmisest väiksem. Sellised disproportioonid on Tallinnas märgatavamadki kui kogu Eestis.

Et ka käesoleval ajal on soolised kodakondsuserinevused olemas, selgub *Integratsiooni monitooring 2008*⁸ respondentide isikuandmetest, vt tabel 7.8,⁹ milles esitatakse venekeelsete vastajate kodakondsus- ja sotsiaal-demograafilisi andmeid. Mitte-eestlaste ning määratlemata kodakondsusega isikute soolised proportsioonid on vastavuses kogu rahvastiku sooliste proportsioonidega, kuid Vene kodanike seas on mehi märgatavalt rohkem kui naisi. Respondentide leidmiseks kasutati proportsionaalse juhuvalimi meetodit, mis tähendab, et küsitletud inimeste koosseis peegeldab Eesti rahvastiku koosseisu.

Tabel 7.8. Integratsiooni monitooring 2008: erineva kodakondsusega venekeelsete vastajate iseloomustus, %

		Kokku	Eesti kodanik	Venemaa kodanik	Kodakondsus määratlemata
Vanus	Noored (alla 30)	26	37	7	22
	Keskealised (30-49)	37	38	25	48
	Vanemad (üle 50)	37	25	67	31
Haridus	Põhiharidus ja vähem	29	27	34	32
	Keskharidus	54	51	53	60
	Kõrgharidus	16	22	13	9
Sugu	Mees	47	46	52	47
	Naine	53	54	48	53
Eestis sündinud		56	75	18	58
Vanemad Eestis sündinud		29	59	10	28
Eesti keele oskus	Üldse ei oska	19	10	42	17
	Veidi oskab	49	34	53	75
	Oskab hästi	32	57	5	8
Inglise keele oskus	Üldse ei oska	47	31	72	56
	Veidi oskab	38	45	23	40
	Oskab hästi	15	24	5	4
Kihitikuuluvus	Madalamad kihid (1-4)	43	35	55	49
	Keskmised kihid (5-6)	44	45	38	43
	Kõrgemad kihid (7-10)	13	20	7	8

Integratsiooni monitooring 2008. Marju Lauristini järgi.

8 Vastava avaliku arvamuse küsitluse korraldas 27.03.-13.04.2008 firma Saar Poll suulise intervjuu vormis. Küsitleti 1505 inimest vanuses 15-74. Integratsiooni monitooring 2008 uurimismeeskond koosnes Tartu Ülikooli ja Tallinna Ülikooli teadlastest ning õppejõududest eesotsas vastavalt Marju Lauristini ja Raivo Vetikuga.

9 Marju Lauristin (2008). Kodanikud ja mittekodanikud: venekeelse elanikkonna erinevad kategooriad ja lõimumistrendid. Integratsiooni monitooring 2008. <http://www.rahvastikuminister.ee/index.php?id=12051> (21.05.2009)

Mitte-eesti naised on Eesti kodakondsuse võtnud sagedamini kui mehed, välisriigi kodakondsuse (2000. aasta andmeil ka määratlemata kodakondsuse) on valinud mehed naistest sagedamini. See tuleb tõenäoliselt asjaolust, et paljud mitte-eesti naised on lõimunud - nad töötasid ja töötavad jätkuvalt asutustes või teenindussfääris, kus suhtlemine on eesti- või mitmekeelne. See võimaldas mitte-eesti naistel Eesti kodakondsuse taotlemiseks teha suhteliselt hõlpsalt keele- ja kodakondsuseksam, viimase sooritamist soodustas ka asjaolu, et eesti keele oskus annab Eesti ühiskonna toimimisest selgema ettekujutuse. Pealegi on naised keeleõppes meestest edukamad, kuna panustavad sellesse rohkem aega ja vaeva. Seevastu mitte-eesti mehed töötasid ja töötavad sagedamini venekeelses tootmiskollektiivis, kus eestikeelse suhtlemise vajadust pole või see oli/on väike. Tähtsusetu pole seegi, et meeste, eriti määratlemata kodakondsusega meeste seas on teatud protsent kuritegevuse eest karistust kandvaid või veel mittekustunud karistusega isikuid, mis takistab Eesti kodakondsuse taotlemist.

Vanus

Juba 2000. aasta rahvaloenduse andmeil olid Eesti kodanikud ealt märksa nooremad kui Venemaa kodanikud. Vt vanuselist jagunemist protsentides:

	Eesti kodanikud	Venemaa kodanikud
0-14aastased	16,8	5,2
15-64aastased	69,9	63,2
65aastased ja vanemad	13,3	31,6

Ka uuemad uurimused näitavad, et vanuselised iseärasused kodakondsusrühmades püsivad ja isegi süvenevad. Käesoleval ajal on Eesti kodanikest mitte-eestlaste seas suhteliselt palju neid lapsi, kellele mittekodanikest vanemad taotlesid Eesti kodakondsust veel ajal, mil lapsed olid alla 15aastased, või neid noori, kes sooritasid kodakondsuseksami koolieksamina ajal, kui nad olid 15aastased või vanemad.¹⁰

Venemaa kodanikud on võrreldes Eesti kodanikega ealt vanemad; lapsi on nende seas vähem ja vanu inimesi palju rohkem. Laste vähesuse tõttu selle kodakondsusrühma vananemine aasta-aastalt süveneb. Määratlemata kodakondsusega inimesed on nooremapoolded ja keskealised, 60aastasi ja vanemaid inimesi on nende seas suhteliselt vähe. Lapsi (0-14aastasi) on alla 5%.¹¹ Rahvastikuregistri järgi on laste arv määratlemata kodakondsusega isikute seas veelgi väiksem, pealegi on see hakanud viimastel aastatel kiiresti vähenema: 2007. aasta algul oli neid 4328, mis moodustas 3,8%, ja oktoobris 2008 juba 2736 e 2,6% kogu kontingendist.

¹⁰ Vt lähemalt käesoleva peatüki osa 7.4.

¹¹ M. Lauristin, K. Kallas (2008). Mitte-eestlaste osalemine Eesti ühiskondlikus elus ja poliitikas. Eesti Inimarengu Aruanne 2007. Eesti Koostöö Kogu. Tallinn, lk 56 / KMA andmed.

EAÜI poolt tehtud noorte mitte-eestlaste uuring selgitas ka seose inimeste vanuse ja kodakondsuse vahel (vt tabel 7.9).¹² See tabel kajastab kodakondsuse jaotumist vanusrühmades. Noorele põlvkonnale annab kaalukust juurde kõrge Eesti kodanike osakaal. Kõige kõrgem on Eesti kodanike osakaal 20-29aastaste seas (82%), 15-19aastastest omab 69% ja 30-39aastastest 58% Eesti kodakondsust. Vanema põlvkonna seas on suurima osakaaluga Venemaa kodanikud (41%) ja vaid igal kolmandal on Eesti kodakondsus.

Tabel 7.9. Mitte-eestlaste kodakondsus vanusrühmade järgi 2008. aastal, %

	15-19aastased	20-29aastased	30-39aastased	40-a ja vanemad
Eesti kodanik	69	82	58	34
Venemaa ja teiste riikide kodanik	8	3	18	41
Määratlemata kodakondsusega	23	14	24	24
Kokku	100	100	100	100

EAÜI, 2008

Mõtlemapanev on määratlemata kodakondsusega isikute vanusjaotus: neid jagub vaadeldud vanusrühmadesse enam-vähem võrdselt, samas kui Eesti kodakondsus on populaarne nooremate ja Venemaa kodakondsus vanemaealiste mitte-eestlaste seas.

Integratsiooni monitooring 2008 küsitlusele vastanud mitte-eestlased eristuvad vanuseti vastavalt kodakondsusele väga järsult: kõige nooremad on Eesti kodanikud, neile järgnevad määratlemata kodakondsusega isikud ning ealt kõige vanemad on Venemaa kodanikud (vt tabel 7.8).

Haridus

Vanusega seostub haridus - nooremad inimesed on haritumad. Tabelist 7.8 selgub, et mitte-eestlastest Eesti kodanikud on mitte ainult nooremad, vaid ka haritumad: põhiharidus ja sellest madalam haridus on nende seas 21%, kõrgharidus aga 22%. Venemaa kodanikel on põhiharidus või sellest madalam haridus 34%, määratlemata kodakondsusega isikutel 32%, kuid kõrgharidus vaid vastavalt 13% ja 9%. Noorematel ja haritumatel mitte-eestlastel oli ilmselt suurem soov, kuid ka paremad eeldused omandada naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsus.

12 Iris Pettai, Ivi Proos (2008). Eestivene noored: uue põlvkonna positsioon ja ootused. Lühikokkuvõtte sotsioloogilise uurimuse materjalidest. Uuringu tellija Tallinna Linnakantselei.

7.2.2. Rahvus, sünniriik ja keeleoskus

Rahvus

On harjutud mõtlema, et kodakondsus on otseselt seotud rahvusega. Eestlaste valdav enamik (99%) on tõepoolest Eesti kodanikud. Kuid Eesti kodakondsuse puhul kõlbab selline mõttemall üha vähem: Eesti kodaniku ja eesti rahvusest isiku vahele ei saa panna võrdusmärki. 2008. aastaks olid Eestis alaliselt elavatest mitte-eestlastest (420 050) ligi pooled (199 000 e 47%) omandanud Eesti kodakondsuse. Eesti kodanikest moodustavad mitte-eestlased u viiendiku, täpsemalt 19%.¹³ Tallinna mitte-eestlaste (178 739) seas on Eesti kodakondsus rohkem levinud - seda omas 2008. aastal 2/3 mitte-eestlastest (117 000 e 66%).

Võrdusmärgi kodakondsuse ja rahvuse vahele võib tõepoolest panna määratlemata kodakondsusega isikute, Venemaa ning teiste riikide kodanike osas - nemad on välismaalased, kes on ühtlasi Eestis alaliselt elavad mitte-eestlased.

2000. aasta rahvaloenduse andmeil moodustasid Venemaa kodanikest 83,2% venelased, 0,8% eestlased ja 15,5% teised rahvused. 0,4% puhul polnud rahvus teada. Asjaolul, et mitte-vene muulastest on nii paljud eelistanud Venemaa kodakondsust, mitte aga Eesti või kunagise isamaa oma, võib olla neli põhjust. Esiteks ja peamisena olid valiku taga praktilised huvid, teiseks võis osal neist puududa oma, iseseisva riigina toimiv isamaa ja/või kuulub see Vene Föderatsiooni koosseisu, kolmandaks on paljud mitte-vene päritolu muulased venestunud ja neljandaks võisid valiku tingida poliitilised eelistused. Venelasi ja teisi Nõukogude Liidu päritolu mitte-eestlasi võis Venemaa kodakondsust võtma peibutada eelkõige praktiline kasu - kodakondsuse sai hõlpsalt ja eksameid ei nõutud ning kuni 1995. aastani sai endise NSV Liidu passi alusel lihtsustatult Venemaa piiri ületada. Viisavaba reisimine Venemaale on Eestis elaval Venemaa kodanikul tagatud ka tänapäeval ning uuendusena (alates 2008. aastast) saavad viisavabalt Venemaale ka määratlemata kodakondsusega isikud.

Päritolu - sündinud Eestis või mujal

Eesti kodanike suur enamus on Eestis sündinud. Venemaa kodakondsusega inimesed on suures enamikus välissündinud. 2000. aasta rahvaloenduse andmeil oli Eesti kodanikest mitte-eestlastest sündinud Eestis 88% ja Venemaa kodanikest 19%. Eesti kodanikest oli Venemaal sündinud 9% (lisaks veel Ukrainas 1% ja Valgevenes 0,5%). Vene kodanikest oli sündinud Venemaal 64%, Ukrainas 9% ja Valgevenes 4%.

¹³ Vt ka M. Lauristin (2008). Mitte-eestlased Eesti rahvastikus ja kodanikkonnas (osa 3.1). Eesti Inimarengu Aruanne 2007. Eesti Koostöö Kogu. Tallinn, 2008. Lk 46.

Demograafid on juhtinud tähelepanu immigrantrahvastiku vähesele Eestiga kohanemisele, mis ei pruugi teisel põlvkonnal olla parem kui esimesel.¹⁴ Vähenenud loimumine väljendub muuhulgas kodakondsuse valikus. Luule Sakkeus kirjutab, et Eestis sündinute osatähtsus immigrantrahvastikus küünib ligi 35%ni, Venemaal sündinud hõlmavad 48% ja teistes riikides sündinud 17%. Sünniriigist olenemata on määratlemata kodakondsusega isikute osatähtsus kõikidel juhtudel suurem, kui päritolu järgi võiks eeldada. Kindlasti väärivad just Eestis sündinud immigrantrahvastiku esindajad kodakondsuse seisukohalt eritähelepanu.¹⁵

Rohkem kui kolmandik immigrantrahvastikust pärineb 1970.-1980. aastate rändelainetest,¹⁶ kes suhteliselt hiljuti saabunuina pidid üle elama Eesti taasiseisvumise protsessi. Kohanemine teise riigi ja riigikorraga, pöördeliste aegade üleelamine, staatusrühma muutumine - kõik see nõuab suuri pingutusi ja need raskused püsivad mees kaua, inimpõlvi. Enda kindel sidumine Eestiga, mida ju kodakondsuse omandamine tähendab, käib paljudele immigrantidele ja ehk ka nende lastele üle jõu.

EAÜI noorte mitte-eestlaste uuring selgitas ka seose inimeste vanuse ja Eestis sündimise vahel (vt tabel 7.10): mida nooremad inimesed, seda suurem on Eestis sündinute osakaal ja seda sagedamini on ka nende vanemad Eestis sündinud.¹⁷ 15-19aastastest on vaid 2% ja 20-29aastastest 15%, 30-39aastastest aga juba 25% sündinud väljaspool Eestit. Üle 40aastaste põlvkonnast on Eestis sündinud vaid iga kolmas. Kuni 29aastastel on igal teisel juba ka isa-ema Eestis sündinud, nende puhul on paljuski tegemist teise Eestis elava põlvkonnaga. 40aastastel ja vanematel on vaid iga seitsmenda ema Eestis sündinud.

Tabel 7.10. Mitte-eestlaste sünnikoht vanusrühma järgi 2008. aastal, %

	15-19aastased	20-29aastased	30-39aastased	40 a ja vanemad
Ise Eestis sündinud	98	85	75	34
Isa on sündinud Eestis	53	48	32	11
Ema on sündinud Eestis	62	48	35	14

EAÜI, 2008

Integratsiooni monitooring 2008 respondentidest oli Eesti kodanikest mitte-eestlastest kolmveerand ise Eestis sündinud ja ligi 60% vanemad olid samuti siin sündinud. Sünnipäritolult olid Eesti kodanikele lähedasemad määratlemata kodakondsusega isikud, kellest ligi 60% on ise Eestis sündinud, kuid vaid rohkem

14 Kalev Katus (2004). Rahvastiku heaolu. Sotsiaaltrendid 3. Statistikaamet. Tallinn, lk 17.

15 Luule Sakkeus (2007). Rahvastiku areng sidusrühmade kaudu. Sotsiaaltrendid 4. Statistikaamet. Tallinn. Sakkeus märgib, et sotsiaalsest probleemist võib kujuneda julgeolekupoliitiline probleem, kui nii arvukas rahvastikurühmas süveneb vastuseis enda asukohamaaga sidumisele - seda enam, kui see vastupanu ei vähene ka pealekasvavate põlvkondadega.

16 Luule Sakkeus (2007). Op cit.

17 Iris Pettai, Ivi Proos (2008). Op cit.

kui veerandile vanematest oli Eesti sünnimaa. Eesti kodanikele ei sarnane päritolu mõttes sugugi Venemaa kodanikud, sest vaid vähem kui viiendik on ise Eestis sündinud ja vaid kümnendikul on vanemad Eestis sündinud (vt tabel 7.8).

Õigustatud küsimuse tekitab see viiendik Venemaa kodanikest ja ligi 60% määratlemata kodakondsusega isikutest, kes on Eestis sündinud - kas poleks loogiline taotleda Eesti kodakondsust? Selleks tuleks keeleoskust täiendada.

Noorem põlvkond omab märksa paremat sotsiaal-majanduslikku positsiooni kui vanem põlvkond ainuüksi seetõttu, et enamik nooremast põlvkonnast on sündinud Eestis. Neil on vähem kohanemiskursusi, mida koges sisseännanute vanem põlvkond, kes võõras ja harjumatus keskkonnas pidi hakkamasaamist alles õppima.

Asjaolu, kas inimene on Eestis sündinud või mitte, mõjutab tema keeleoskust, suhtumist kodakondsusesse ja kodumaatunnetust, samuti ümbritsevate suhtumise tunnetamist. Eestis sündinud, kodus vene keelt rääkivate inimeste suhtumine Eestisse kui kodumaasse ei erine eriti eesti keelt koduse keelena rääkivate inimeste omast. Seevastu mujal sündinutest ei pea Eestit oma kodumaaks kolmandik. Tunduvalt enam keeleoskuse ja kodakondsuseta inimesi tundis, et neisse ei suhtuta Eestis eriti sõbralikult. Nende seas oli eesti keele oskuse ja kodakondsusega inimestest paar protsendipunkti rohkem Eestist hea meelega lahkuda soovijaid.¹⁸

Keeleoskus

Eesti keele oskus on eeldus, mis võimaldas naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsust taotleda, ning see oskus on suureks kasuks hakkamasaamisel Eesti tööturul. Paljudes ametites, eriti valgekraelistes, on vajalik ka inglise keele oskus.

Nii eesti kui inglise keele oskus on suur mitte-eestlaste eristaja: Eesti kodanikest oskab eesti keelt hästi 57% ja ei oska üldse 10% *Integratsiooni monitoring 2008* respondentidest. Määratlemata kodakondsusega isikutel on vastavad protsendid 8 ja 17, Venemaa kodanikel 5 ja 42. Inglise keelt oskab hästi veerand mitte-eestlastest Eesti kodanikest, kuid vaid 4-5% määratlemata kodakondsusega isikutest ja Venemaa kodanikest (vt tabel 7.8).

Kodakondsuspoliitika uuringu¹⁹ järgi on määratlemata kodakondsusega isikud 97% ulatuses venekeelsed (räägivad kodus vene keelt) ning töölgil on nende peamine suhtluskeel vene keel 79% jaoks, vaid 11% kasutab tööl eesti keelt. See näitab peamiselt seda, kui võrd on ametid ja ettevõtted rahvuslikult ning antud juhul

18 Siim Krusell (2008a). Lõimumine Eestis. Teemaleht 2. Statistikaamet.

19 Vaike Võõbus (2009). Hinnangud Eesti kodakondsuspoliitikale. Turu-uuringute AS, Siseministeerium. Veebruar. Lk 57.

ka kodakondsuslikult segregeerunud, ning vähemal määral seda, et tööl räägivad ülemused venekeelsetega vene keelt. Enesehinnangu järgi valdas vaid 2% selle kategooria mitte-eestlastest eesti keelt vabalt, 15% sai eesti keelest aru, rääkis ja kirjutas, 40% sai veidi aru ja veidi rääkis, 33% sai veidi aru, aga ei rääkinud, 10% ei osanud üldse eesti keelt.

Keeleoskus mõjutab suhtumist kodakondsusesse, avardab identiteeti ja mõjutab kodumaatunnetust, selgub uuringuist. Monokeelseil Eesti elanikel on identiteediruum palju ahtam kui kolme või enama keele oskajal.²⁰ Monokeelsed mitte-eestlased tunnevad end harvemini Eesti Vabariigi kodanikuna, eurooplasena, maailmakodanikuna, kuid seda enam nõukogude kodanikuna, ENSVst pärit inimesena. Kolme ja enama keele oskajad mitte-eestlased tunnevad end, vastupidi, keskmisest sagedamini Eesti Vabariigi kodanikuna, põhjamaalasena, eurooplasena, maailmakodanikuna. Eestlaste hulgas on keeleoskus ja kohalik identiteet vastastikku tugevdavas seoses.²¹

Statistikaameti leibkondade uuringu põhjal tehtud mitte-eestlaste eriuuringu andmeil lähendab eesti keele oskus ja Eesti kodakondsuse omamine mitte-eestlasi eestlastele kodumaatunnetuse ja ühiskonda kuulumise osas, samuti tuntakse end rohkem Eesti ühiskonna osana. Oma koduks pidas mõnda teist riiki 40% määratlemata kodakondsusega ja eesti keele oskuseta venekeelset inimest, eesti keelt oskavatest ja Eesti kodakondsusega inimestest vaid 12%.²²

7.2.3. Kihnikuuluvus, hõiveseisund, sissetulek ja ametirühm

Kihnikuuluvus

Kihnikuulumine on subjektiivse hindamise meetod, mille kohaselt inimene ise paigutab end etteantud skaalal talle sobivale sotsiaalmajanduslikule positsioonile. Analüüs tegi kindlaks (vt lähemalt 3. pt Töö ja sissetulek, osa 3.5), et mitte-eestlased on end kihnikuulumise mõttes paigutanud pisut madalamale kui eestlased, kuid rahvastevahelised erinevused pole suured. Suuremaid kihnikuulumise erinevusi tingivad kodakondsus, sündimine kas Eestis või mujal endises N Liidus ning töötamine kas valgekrae või sinikraena. Võib arvata, et paljuski mõjutab neid seoseid haridus ja eesti keele oskus. Tabelist 3.35 on ühemõtteliselt näha, et Eesti kodanikud paigutavad end sagedamini kõrgematesse kihitudesse kui teiste kodakondsusrühmade esindajad. Teisel-kolmandal kohal on Venemaa kodanikud ja määratlemata kodakondsusega isikud. Venemaa kodanike seas on kõige rohkem madalkihi esindajaid.

20 Anu Masso, Triin Vihalemm (2005). Võõrkeelte oskus ja kasutamine, seos sotsiaalse lõimumise ja mobiilsusega Eesti ühiskonnas 2002-2003. Aruanne Haridus- ja Teadusministeeriumile. Tartu, lk 33.

21 Samas.

22 Siim Krusell (2008a). Op cit.

Integratsiooni monitooring 2008 mitte-eestlastest respondentidest (vt tabel 7.8) paigutavad Eesti kodanikud end teistest harvem madalamatesse kihtidesse (35%), vastupidi, nad peavad end teistest sagedamini kuuluvaks kõrgematesse kihtidesse. Määratlemata kodakondsusega isikud on kihtikuuluvuse poolest keskmised - madalamatesse kihtidesse paigutas end 49% ja kõrgematesse kihtidesse 8% vastanuist. Kolmandale kohale jäid kihtikuuluvuselt Venemaa kodanikud, vastavalt 55% ja 7%.

Hõiveseisund

Kodakondsus mõjutab tööturuvõimalusi paljudes maades ning peamine tegur selle juures on seadusandlus. Ka nt Prantsusmaal parandab kodakondsuse olemasolu immigrantide tööhõivet ja sissetulekuid. Rootsis on, vastupidi, ilmnunud kodakondsusega immigrantide madalam majanduslik aktiivsus, Taanis aga ei mõjuta naturalisatsioon töötamise (hõive) tõenäosust, kuid mõjub positiivselt sissetulekule.²³

Eestis väljenduvad hõiveseisundi erinevused peamistes kodakondsusrühmades selgesti. Eestis mõjutab kodakondsuse olemasolu lähtuvalt seadusandlusest näiteks avalikus teenistuses töötamise võimalusi. Kui jälgida 2000. ja 2008. aasta andmeid, siis selgub, et kodakondsuse ja hõivatuse vahel on ajas suhteliselt püsiv seos, vt tabel 7.11. Tööealiseks peetakse valdavalt rahvastikku vanuses 15-74.

Tööjõus osalemise määr²⁴ on kõige suurem määratlemata kodakondsusega isikutel, kelle hulgas on palju keskealisi inimesi. Sellele järgnevad Eesti kodanikud, kelle hulgas on keskmisest rohkem noori, kes alles omandavad haridust ning pole veel tööturul rakendunud. Tööjõus osalemise määr on kõige väiksem Venemaa kodanikel, sest nende seas on keskmiselt rohkem vanemaealisi, kes enam tööl ei käi (vt tabel 7.11).

Tööhõive määr²⁵ on enam-vähem võrdne Eesti kodanikel ja määratlemata kodakondsusega isikutel, vt tabel 7.11. Venemaa kodanikel on tööhõive määr märksa väiksem, kuid see tõusis aastail 2000-2008 oluliselt ning vahe teiste kodakondsusrühmadega vähenes.

Töötuse määr oli 2000. aastal väga kõrge, sest majanduses valitsesid tollal raske ajad. 2008. aasta keskmine töötuse määr oli suhteliselt madal, sest majandusolukord polnud veel oluliselt halvenenud. Suur töötuse kasv toimus alles

23 Siim Krusell (2008b). Eestlaste ja mitte-eestlaste positsioon tööturul. Pilkk tööellu. Statistikaamet. Tallinn, lk 61.

24 Tööjõus osalemise määr e tööjõu aktiivsuse määr mõõdab tööjõu osatähtsust tööealises rahvastikus.

25 Tööhõive määr mõõdab hõivatute osatähtsust tööealises rahvastikus.

2009. aastal, mil majanduskriis võttis võimust. 2000. aastal oli Eesti kodanike töötuse määr ligi kaks korda ja 2008. aastal üle kahe korra väiksem kui kahel teisel vaadeldaval kodakondsusrühmal (vt tabel 7.11).

Tabel 7.11. Erineva kodakondsusega 15-74aastaste inimeste hõiveseisund Eestis 2000. ja 2008. aastal, %

	Kokku	Eesti kodanik	Venemaa kodanik	Kodakondsus määratlemata
2000				
Töäjõus osalemise määr	63,3	63,2	53,0	68,5
Tööhõive määr	54,7	55,4	46,0	54,0
Töötuse määr	13,6	12,2	13,2	21,2
2008				
Töäjõus osalemise määr	66,6	66,5	61,5	71,8
Tööhõive määr	63,0	63,4	55,9	64,1
Töötuse määr	5,5	4,6	9,1	10,6

Statistikaamet

Ka Statistikaameti analüütiku Siim Kruselli Eesti tööjõu uuringu analüüs aastate 2002-2007 kohta tegi kindlaks, et tööhõive on peale rahvuse tugevasti seotud eesti keele oskuse ja Eesti kodakondsuse olemasoluga.²⁶ Kõige kõrgem oli nende mitte-eestlaste tööhõive määr, kel oli Eesti kodakondsus ja kes oskasid eesti keelt. Suhteliselt kõrge oli eesti keelt oskavate mitte-eestlaste tööhõive määr isegi siis, kui Eesti kodakondsus puudus. 2007. aastal oli 15-74aastaste inimeste seas 66 500 Eesti kodakondsusega ja eesti keelt oskavat mitte-eestlast, aga eesti keelt oskavaid, kuid Eesti kodakondsuseta mitte-eestlasi oli 16 000. Eesti kodakondsusega ja eesti keelt oskavate mitte-eestlaste hõivemäär oli 2007. aastal 65,6%, kuid eestlastel oli see isegi madalam - 63,2%.²⁷

Sissetulek ja ametirühm

Sissetuleku suurus ja kodakondsuskuuluvus on omavahel seotud, selgub EAÜI mitte-eestlaste kodakondsuse ja netosissetuleku (krooni kuus pereliikme kohta) rühma suuruse vahelisest seosest 2007. aastal, % .

	Madal, kuni 2 500 kr	Keskmine, 2 500-5 000 kr	Kõrgem, üle 5 000 kr	Sissetulek puudub
Eesti kodanik	31	42	16	11
Venemaa ja teiste riikide kodanik	55	33	9	3
Määratlemata kodakondsusega	46	35	4	14

26 Siim Krusell (2008b). Eestlaste ja mitte-eestlaste positsioon tööturul. - Pilt tööellu. Statistikaamet. Tallinn, 60-81.

27 Siim Krusell (2008b). Op cit, lk 62.

Eesti kodakondsusega mitte-eestlaste netosissetulek kuulub keskmisse ja kõrgemasse sissetulekurühma. Üldiselt on Eesti kodanikel netosissetulek suurem kui teiste kodakondsusrühmade esindajatel. Venemaa ja teiste riikide kodanike netosissetulek kuulub madalamasse ja keskmisse rühma, nagu ka määratlemata kodakondsusega isikutel. Viimaste seas on suhteliselt suur protsent neid, kel sissetulek üldse puudub.

Eesti kodakondsusega mitte-eestlased on sagedamini nooremad, haritumad ja oskavad eesti keelt, seepärast on suurem netosissetulek ootuspärane. See saab tähendada vaid üht: Eesti kodakondsuse on võtnud mitte-eestlased, kes sissetuleku (ning hariduse ja muude näitajate) poolest sarnanevadki pigem eestlaste kui ülejäänud mitte-eestlastega.

Ka *Integratsiooni monitooring 2008* küsitlustulemused näitavad, et kodakondsus on venekeelsete vastajate sissetulekuid oluliselt diferentseeriv tegur. Üle 5000-kroonine sissetulek pereliikme kohta oli 2008. aastal kõige sagedamini Eesti kodanikest mitte-eestlastel (50%). Madalate sissetulekute osatähtsus on kõrgeim ilma kodakondsuseta venekeelsete vastajate hulgas, kellest enam kui kolmandik peab rahulduma 3000 kroonist väiksema sissetulekuga pereliikme kohta (kogu elanikkonnas alla 1/4). Siit järeldus: kodakondsuse puudumine võrreldes Eesti kodakondsuse olemasoluga suurendab riski kuuluda madalamasse sissetulekurühma, kuid Venemaa kodakondsuse olemasolu pigem keskmisse sissetulekurühma.²⁸ Eri uurimused erinevad mõningates tulemustes, kuid peamine seaduspärasus on selgeks tehtud: Eesti kodanike sissetulek on rahvusele vaadatamata kõige kõrgem.

Sarnasust kinnitab tõik, et muu kodakondsusega (Venemaa jt riikide kodakondsuse, samuti määratlemata kodakondsusega) isikute seas on sinikraede osakaal veel suurem kui mitte-eestlaste hulgas keskmiselt. Teisisõnu: Eesti kodakondsuse on võtnud pigem valgekraed kui sinikraed, seega keskmisest suuremat sissetulekut saavad isikud. Eesti kodakondsusega leibkonnapeadest on Eestis 1/3 valgekraed ja 2/3 sinikraed; Tallinnas on aga üle poole valgekraed ja alla poole sinikraed. Valge- ja sinikraede suhe on Eesti kodakondsusega leibkonnapeadel enam-vähem samasugune ka eesti rahvusest leibkonnapeade puhul. Tallinnas on mitte-eestlaste Eesti kodakondsuse võtmine andnud tugeva tõuke valgekraede osakaalu kasvu suunas. Muu kodakondsusega, st Venemaa ja teiste riikide, samuti määratlemata kodakondsusega isikute leibkonnapeadest on Eestis ainult 15% valgekraed ja koguni 84% sinikraed; Tallinnas vastavalt 20% valgekraed ja 80% sinikraed (Statistikaameti 2006. aasta andmed; vt tabelid 3.20 ja 3.21).

28 Kairi Kasearu, Avo Trumm (2009). Eesti ja venekeelse elanikkonna aineeline olukord ja eluga rahulolu. Integratsiooni monitooring 2008. Tallinn 2009. Lk 2 ja 5. <http://www.rahvastikuminiister.ee/index.php?id=12051> (21.05.2009).

Muu kodakondsusega leibkonnapea leibkonnaliikme keskmine netosissetulek kuus võrreldes sama näitajaga kõigi Eesti kodakondsusega leibkonnapeade puhul moodustas 2006. aastal Eesti valgekraedel 65% ja sinikraedel 96%, Tallinna valgekraedel 61% ja sinikraedel 88% (vt tabel 3.22).

Siim Krusell Statistikaametist võrdles eestlaste ning erineva kodakondsuse ja keeleoskusega mitte-eestlaste hinnanguid oma majanduslikule toimetulekule. 2007. aasta uuringu andmed on protsentides:²⁹

	Eestlane	Eesti kodanik mitte-eestlane oskab eesti keelt	Eesti kodakondsuseta mitte-eestlane eesti keele oskuseta
Tulen toime	76	62	43
Tulen toime mõningate raskustega	22	36	43
Tulen toime suurte raskustega	2	2	14

Nagu selgub, jääb vaatlusalune Eesti kodakondsusega ja eesti keele oskusega mitte-eestlaste rühm enesehinnangu kohaselt oma majanduslikult toimetulekult küll eestlastest maha, kuid edestab palju märgatavamalt Eesti kodakondsuseta ja eesti keele oskuseta mitte-eestlaste rühma.

Kuigi mitte-eestlaste ja Eesti kodakondsuseta isikute sissetulek on väiksem eestlaste ja Eesti kodanike sissetulekust, on esimeste enesekindlus ja ambitsioonikus seda suurem. Mitte-eestlaste ja muude kodakondsusrühmade esindajate ootused palga osas diferentseeruvad rohkem kui eestlastel: nad küsiks tööd otsides sagedamini kõrget, nelja alampalka ületavat tasu, aga mõnevõrra tihedamini ka madalat, alla kahte alampalka jäävat tasu.³⁰ Kui Te otsiksite tööd, millist palka Te küsiksite? Nii kõlab küsimus *Integratsiooni monitooring 2008* uurimuses.³¹ Kõige väiksem palgasoov, kuni kaks alampalka, on Vene kodanikel (30% vastanuist) ja määratlemata kodakondsusega isikutel (22%). Sellise palgaga oleks nõus vaid 13% Eesti kodakondsusega mitte-eestlastest ja 16% eestlastest. Suurt palka - üle nelja alampalka - küsiks 32% Eesti kodakondsusega mitte-eestlastest ja 25% määratlemata kodakondsusega isikutest, näidates üles kõrget enesehinnangut ja usku oma tööalasesse toimetulekuvõimesse. Enesekindlaid eestlasi leidis küsitletud inimeste hulgas 19% ja Vene kodanike seas 16%. Eestlased on palgaküsimises pigem mõõdukad, küsides 60% juhtudest 2-4

29 Vt lähemalt Siim Krusell (2008b). Eestlaste ja mitte-eestlaste positsioon tööturul. Pilk tööellu. Statistikaamet. Tallinn. Tabel 6, lk 69.

30 Mitte-eestlaste kohta vt Kristina Lindemann, Ellu Saar (2009). Mitte-eestlased Eesti tööturul. Eesti Inimarengu aruanne 2008 (osa 4.5.) Eesti Koostöö Kogu. Tallinn, lk 96.

31 Marju Lauristin (2008). Kodanikud ja mittekodanikud: venekeelse elanikkonna erinevad kategooriad ja lõimumistrendid. Integratsiooni monitooring 2008. <http://www.rahvastikuminister.ee/index.php?id=12051> (21.05.2009).

alampalga suurust palka. Muu kodakondsusega mitte-eestlased olid kirjeldatud mõttes mõõdukad vaid 50% ulatuses ja vähem, ülejäänud olid nõus kas kõrgema või madalama palgaga.

Statistikaametis eestlaste ja mitte-eestlaste positsioone tööturul 2007. aasta andmete põhjal uurinud Siim Krusell kinnitab, et töötud mitte-eestlastest Eesti kodanikud, kes oskavad eesti keelt, on tööleasumise eelduseks oleva palganumbri küsimisel enesekindlamad ka eestlastest. See näitab usku, et tööturul saadakse oma oskuste eest väärilist tasu ning julgetakse loota head tööturupositsiooni. Samas töötud mitte-eestlastest mittekodanikud, kes pealegi ei oska eesti keelt, küsivad tööleasumise eeldusena eestlastest madalamat palka. Vt järgnevad andmed protsentides³²:

	Eestlane	Eesti kodanik mitte-eestlane oskab eesti keelt	Eesti kodakondsuseta mitte-eestlane eesti keele oskuseta
Vähemalt 10 000 krooni	29	32	24
Rohkem kui 10 000 krooni	22	29	3
Kokku	51	61	27

Ülaltoodud arvud näitavad, et 51% töötutest eestlastest ja 61% töötutest mitte-eestlastest, kes oskavad eesti keelt, on palga suhtes üsnagi nõudlikud, soovides saada vähemalt 10 000 kr või rohkem; ülejäänud küsiksivad väiksemat palka. Ainult üle veerandi töötutest mitte-eestlastest, kel pole Eesti kodakondsust ja kes ei oska ka eesti keelt, julgeks küsida tööleasumise eeldusena vähemalt 10 000 kr või rohkem.

Mitte-eestlaste, eriti mitte-eestlastest Eesti kodanike julge palgaküsimine näitab edukat kohanemist sotsiaalse keskkonnaga ning sellega kaasas käivat kõrget enesehinnangut. Iseasi, et ambitsioonid lähevad tegelikkusega vastuollu - mitte-eestlaste, ka Eesti kodakondsusega mitte-eestlaste tegelik sissetulek jääb eestlaste omale alla. Selline olukord tekitab rahulolematust mitte ainult sissetulekuga, vaid töö ja eluga Eestis palju laiemalt.

Sissetulekuga on eestlased võrreldes mitte-eestlastega rohkem rahul, samas kui mitte-eestlastest on kõige rohkem rahul Eesti kodanikud ning kõige vähem rahul määratlemata kodakondsusega isikud ja Venemaa kodanikud.³³ Kui mõõta rahulolu eluga üldse, siis venekeelsete Eesti kodanike rahulolunäitajad on samal tasemel eestlastega, kuid Vene kodanikud on 17% ja määratlemata kodakondsusega isikud 15% rahulolematumad.³⁴

32 Siim Krusell (2008b). Eestlaste ja mitte-eestlaste positsioon tööturul. Pilk tööellu. Statistikaamet. Tallinn. Tabel 2, lk 64.

33 Avo Trumm, Kairi Kasearu (2009). Individuaalse elukvaliteedi muutumine, 1994-2008. Eesti Inimarengu aruanne 2008 (osa 4.5.) Eesti Koostöö Kogu. Tallinn, lk 58.

34 Kairi Kasearu, Avo Trumm (2009). Eesti ja venekeelse elanikkonna aineolukord ja eluga rahulolu. Integratsiooni monitoring 2008. Tallinn 2009. Tabel 9, lk 8. <http://www.rahvastikuminister.ee/index.php?id=12051> (21.05.2009).

Eelmistest peatükkidest ja käesoleva osast 7.1.3. selgub, et mitte-eestlastest Eesti kodanikud sarnanevad sotsiaal-demograafiliselt ja majanduslikult eestlastele. Selles kontekstis on oluline veelkord märkida, et Eesti kodanikke on käesoleval ajal Eesti rahvastikust 84% ja Tallinnas 77%, mis viitab asjaolule, et valdav osa rahvastikust on õiguslik-poliitiliselt, aga ka sotsiaalselt ja majanduslikult suhteliselt ühtne. Eesti kodanikkonna osakaalu edasine kasv tugevdab Eesti riigi rahvastiku ühtsust. Kui rahvus on pigem eraldav kategooria, siis kodakondsusel on potentsiaali kujuneda ühendavaks kategooriaks.

7.3. Peamiste kodakondsusrühmade iseloomustus

7.3.1. Mitte-eestlastest Eesti kodanikud

99% eestlastest kuulub Eesti kodakondsusesse. Nagu eespool märgitud, taastas Eesti, nagu ka teised Balti riigid, iseseisvuse kodanikkonna järjepidevuse põhimõttel. Üksnes Nõukogude-eelse Eesti Vabariigi kodanikud ja nende järeltulijad on, hoolimata rahvusest, seadusjärgsed kodanikud, st nad said õiguse kodakondsusele automaatselt. Nende seas oli tollal u kümnendik mitte-eestlasi. Erandkorras said kodakondsuse otsekui preemiaks need mitte-eestlased, kes osalesid Eesti Kongressi valimistel kui kodanikeks registreerunud (Eesti taasiseseisvumist toetanud välismaalased).

Valdav osa Nõukogude ajal sisserännanud mitte-eestlastest osutus taastatud Eesti Vabariigi alguses mittekodanikeks. Nemad pidid hakkama Eesti kodakondsust taotlema. Nende ees oli kaks valikut: taotleda kas a) Eesti Vabariigi kodakondsust või b) mõne teise riigi, millega tihedad sidemed, enamasti Venemaa, kodakondsust. Eesti iseseisvusaja alguses ei kujutanud poliitikud ilmselt ette, et väga suur hulk sisserännanuid ei teegi oma valikut, jäädes pikaks ajaks kodakondsuseta.

Eesti kodanikke oli 2008. aastal Eestis 1 142 000 ja Tallinnas 303 500. Mitte-eestlasi oli tollal Eesti kodanikkonnas 17%, 2009. aasta algul aga u 19%, mis tähendab, et nende arv läheneb viiendikule.

Eestis oli 2008. aasta andmeil Eesti kodanikest mitte-eestlasi 198 600, sh Tallinnas 117 000, kes vastavalt moodustasid 47% ja 66% kõigist mitte-eestlastest. Tallinna mitte-eestlastest Eesti kodanikud moodustavad kõigist Eesti mitte-eestlastest kodanikest ligi 60%.

Väike osa mitte-eestlastest Eesti kodanikest on seadusjärgsed Eesti kodanikud, sest nad ise või nende esivanemad elasid nõukogude-eelses Eestis. Ülejäänud on saanud Eesti kodakondsuse naturalisatsiooni korras (vt tabelid 7.2 ja 7.3 eespool), olles täitnud vastavad protseduurid: peab olema vähemalt viis aastat

Eestis elanud, sooritama eesti keele eksami, samuti põhiseaduse ja kodakondsuseaduse tundmise eksami (eesti keeles). Enamasti on Riigikogu ja valitsus arvanud ning Eesti kodanikud seda arvamust toetanud, et eksamid on vajalikud, kuna nendeks valmistumine aitab lõimumisele kaasa. Need endised teiste riikide kodanikud ja määratlemata kodakondsusega isikud, kes on hankinud endale Eesti kodakondsuse naturalisatsiooni korras, on seda teinud teadlikult, selleks soovi avaldades. Kedagi ei võeta Eesti kodakondsusesse automaatselt või, mis veel hullem, sunniviisiliselt.³⁵

Eesti Vabariigi kodakondsus määrab ära kodaniku õigused ja kohustused. Eesti kodanikul on õigus valida ja olla valitud,³⁶ kuuluda parteisse,³⁷ töötada avalikus teenistuses,³⁸ õigus vabalt, ilma viisata Schengeni riikide piire ületada,³⁹ õigus vabalt, ilma viisata (turistina või äriasjus) külastada Ameerika Ühendriike ning mõningaid teisi riike⁴⁰ ning kohustus teenida Eesti kaitseväes⁴¹. Määratlemata kodakondsusega isikutele ja Eestis elavatele teiste riikide kodanikele need õigused ja kohustused ei laiene.

Eesti kodakondsusega mitte-eestlaste lühiiseloostus

on järgmine.⁴² Eesti kodakondsusega mitte-eestlased sarnanevad oma hõivatus- ja sissetulekunäitajate, sotsiaalse staatuse ja heaolu poolest eestlastega. Nende seas on suhteliselt palju lapsi ja noori, nad on ülejäänud mitte-eestlastega võrreldes haritumad ja oskavad rohkem keeli.

35 Ka Venemaa ise ei anna Eestis (või mõnes teises endises NSV Liidu liiduvabariigis) elavatele mitte-eestlastele Venemaa kodakondsust automaatselt. Kodakondsust tuleb ikkagi taotleda. Samas soovib Venemaa, et Eesti kodakondsus tuleks anda kõigile siin elavatele mittekodanikele vabalt, sh ka neile, kes seda ei küsi ja ka neile, kes seda ei taha.

36 Eesti Riigikogu valimistel saavad hääletada ja kandideerida vaid Eesti Vabariigi kodanikud, kohaliku omavalitsuse volikogude valimistel võivad hääletada kõik püsielanikud kodakondsusest hoolimata, kuid kandideerida saavad vaid Eesti kodanikud.

37 Eesti parteidesse tohivad kuuluda ainult Eesti kodanikud. Teiste riikide parteide või nende osakondade asutamine pole Eestis lubatud. Erakonnaseaduse (RTI 1994, 40, 654) järgi on erakond Eesti kodanike vabatahtlik poliitiline ühendus, mille eesmärgiks on oma liikmete ja toetajaskonna poliitiliste huvide väljendamine ning riigivõimu ja kohaliku omavalitsuse teostamine, ning mis on registreeritud kõnealusel seaduses sätestatud korras.

38 Avalikus teenistuses saavad töötada vaid Eesti kodanikud. Avalikuks teenistuseks loetakse töötamist riigi või kohaliku omavalitsuse ametiasutuse koosseisus ettenähtud valitaval või nimetataval ametikohal. Kuna ametnikutöö on otseselt seotud avaliku võimu teostamisega, paneb avaliku teenistuse seadus teenistujatele mitmeid lisakohustusi ja tegevuspiiranguid. (Avaliku teenistuse seadus. RT I 1995, 16, 228).

39 21.12.2007 liitus Eesti Schengeni ruumiga, mis tähendab ennekõike vaba liikumise õigust Schengeni ruumi kuuluvate riikide kodanikele. Peale nende võivad vabalt (väikeste piirangutega) piire ületada selle ruumi, sh Eesti, teised püsielanikud. Eestis elavad Schengenisse mittekuuluvate riikide kodanikud (sh Vene kodanikud ja määratlemata kodakondsusega isikud) peavad näitama lisadokumente (elamisluba) ja vajadusel vastama ametniku küsimustele reisi eesmärgi ning reisisks vajalike rahaliste vahendite kohta.

40 USA-d võib viisavabalt külastada alates 17.11.2008, Austraaliat alates 27.10.2008.

41 Kaitseväeteenistuse seaduse (RTI 2000, 28, 167) §3 määratleb Eesti kodaniku kaitseteenistuskohustuslikkuse. Eesti meessoost kodanik on kaitseväekohuslane 16.-60. eluaastani.

42 Vt käesoleva töö eelmised peatükid, eriti 3. pt Töö ja sissetulek ning 5. pt Kultuur ja identiteet, ning käesoleva peatüki osa 3.2, samuti Marju Lauristin. Kodanikud ja mittekodanikud: venekeelse elanikkonna erinevad kategooriad ja lõimumistendentsid. Integratsiooni monitoring 2008 <http://www.rahvastikuminister.ee/index.php?id=12051> (21.05.2009).

Kihtikuuluvuselt kuuluvad nad pigem keskmistesse ja kõrgematesse kihtidesse nagu eestlasedki. Tööhõive määr on neil keskmine või sellest pisut kõrgem, töötuid on suhteliselt vähe, sissetulek on keskmine või kõrgem.

Nende seotus Eestiga on tugev, enamik neist on siin sündinud, nende seas on rohkesti Eesti-identiteediga inimesi, nad on Eesti ühiskonda lõimunud sellisel määral, mis võimaldab ühiskonnaelus kaasa rääkida, nende poliitiline aktiivsus on suur, kuid paljuski rahuldamata, hoiak kohati kriitiline või pettunud. Nad sooviksid olla Eesti asjadesse rohkem kaasatud ning tahaksid, et neid võetaks võrdväärse partnerina. Tallinnas on Eesti mitte-eestlastest kodanike osakaal u 1,5 korda suurem kui mitte-eestlaste osakaal Tallinna rahvastikus.

Informeeritus Eestist on suhteliselt hea, sest jälgitakse nii eesti- kui venekeelset meediat. Mitte-eestlastest Eesti kodanike puhul võib olla enam-vähem kindel, et nad teavad, kuidas asjad Eesti Vabariigis käivad. Nad mõistavad siin riigis toimuvaid protsesse ja nad saavad neis ka ise täielikult osaleda, seepärast on nende elu psühholoogiliselt kergem kui välismaalasest mitte-eestlastel.

7.3.2. Määratlemata kodakondsusega isikud

Nagu ka eespool märgitud, pole määratlemata kodakondsusega isikud e kõnekeeles kodakondsusetud tegelikult ilma kodakondsuseta, vaid nad on NSV Liidu, st nüüdseks mitteeksisteeriva riigi kodanikud, kes pole Eesti või mõne muu riigi kodakondsusesse astunud.⁴³ Määratlemata kodakondsusega isikud siiski Eesti Vabariigi taasiseseisvumise järel dokumenteerimata ei jäänud - neil tuli taotleda alalise elaniku luba ja välismaalase passi. Kui nad 1990ndatel ei suutnud kohaneda uue ühiskondliku kontekstiga ega luua uut sotsiaalset identiteeti, siis käesolevaks ajaks on nad palju rohkem kohanenud. Väike osa integreerunumatest ja aktiivsematest saab igal aastal naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsuse, kuid paljud ei taotle kodakondsust, olles minetanud huvi ja vajaduse poliitilist identiteeti omada.

2009. aasta alguses oli määratlemata kodakondsusega isikuid Eestis ligi 105 000, sh Tallinnas elasid neist ligi pooled (49 500). Rahvastikuregistri 2008. aasta andmete (tabel 7.4) järgi tehtud arvutuste kohaselt elas Tallinnas ligi 46% kogu Eesti määratlemata kodakondsusega isikutest. Kui kõrvutada nimetatud protsenti kõigi Tallinna mitte-eestlaste protsendiga 42,6 (2008, Statistikaameti andmed), siis tuleb tõdeda Tallinnas elavate määratlemata kodakondsusega isikute veidi ebaproportsionaalselt suurt hulka.

43 Samas pole määratlemata kodakondsusega isikud Vene Föderatsiooni kui NSV Liidu õigusjärglase kodanikud, nagu paljud Eestis arvavad. Selline õigusjärglus laienes vaid inimestele, kes elasid Venemaa territooriumil. Endistes liiduvabariikides elavad venelased pidid siis ja peavad ka kaasajal Venemaa kodakondsust taotlema. Iseasi, et see on lihtsaks tehtud.

Kohalike volikogude valimistel võivad määratlemata kodakondsusega isikud, nagu ka muud välismaalased püsielanikena osaleda. Eesti kaitsevæes teenimise kohustust ei ole. ELi püsielanikena võivad nad Schengeni viisaruumi riikidesse reisida,⁴⁴ samuti võimaldab Venemaa neil viisata oma riigipiiri ületada. Reisi- misme osas on määratlemata kodakondsusega isikud Eesti kodanikega võrreldes eelisseisundis: viimased ei saa viisata Venemaale reisida. Välismaalastena ei saa määratlemata kodakondsusega isikud osaleda Eesti Riigikogu ja Euroopa Parla- mendi valimistel.

Lõimumispoliitika üks ülesandeid on tõsta tänaste kodakondsuseta isikute moti- vatsiooni ja informeeritust, et hõlpsam oleks taotleda Eesti Vabariigi kodakond- sust. Olukorras, kus määratlemata kodakondsusega inimeste seas on vähenenud Eesti kodakondsusesse astumine, on Eesti Vabariik võtnud suuna informeerimi- sele, mitte kodakondsusseaduse muutmisele, kuigi väiksemad muudatused pole välistatud.⁴⁵ Suuremateks muudatusteks pole Riigikogus ja valitsuses poliitilist tahet. Venemaa ja mitte-eestlaste siinsed liidrid nõuavad aga kõigile mittekod- danikele Eesti kodakondsuse tingimusteta andmist.

2008. aastal intensiivistusid vaidlused selle üle, kas anda Eestis sündinud mää- ratlemata kodakondsusega isikute lastele automaatselt Eesti kodakondsus. Seni tuleb lapsevanematel endil esitada avaldus lapsele Eesti kodakondsuse saami- seks. Avalik arvamus pole selle vastu, küll aga poliitikud. Eesti valitsus panustab määratlemata kodakondsusega isikute informeerimistöös lastele ja noortele. Väidetavalt pole nende informeeritus kodakondsuse taotlemise tingimustest olnud piisav. Näiteks nõutakse nüüd ametnikelt, et lapse sünni registreerimisel teavitataks mittekodanikest vanemaid, et nende laps võib saada Eesti koda- kondsuse vanemate avalduse põhjal.⁴⁶ Samuti püütakse leida teid venekeelsete põhikooli 15aastaste ja vanemate õpilaste teavitamiseks (sest kõik koolid ise seda ei tee) võimalusest sooritada keele- ja kodakondsuseksam kooli lõpueksam- ina; sel juhul pole Eesti kodakondsuse taotlemisel täiendavaid eksameid vaja teha. Valitsus avaldas koguni arvamust, et ministrid ja kõrgemad ametnikud ise peaks vene koole külastama ja õpilastega rääkima. Põhiseaduse tundmise paran- damiseks kaalutakse kodanikuõpetuse mahu suurendamist koolis.⁴⁷

44 Schengenisse mittekuuluvate riikide kodanikud ja määratlemata kodakondsusega isikud, kellel on elamisloa mõnes Schengeni liikmesriigis, ei vaja Schengeni ruumis reisimiseks viisat (Välisministeeriumi konsulaarinfo. 23.04.2009).

45 Kõige tõenäolisemaks peetakse ideed muuta mõnda kodakondsuse taotlemise tehnilist aspekti, nt ei peaks kodakondsusnõuded täitnud isik ootama tingimata kuus kuud kodakondsuse vormistamist, või et kodakondsuse taotleja ei tohi aastas Eestist olla eemal rohkem kui 180 päeva.

46 Pärast 1992. aasta 26. veebruari sündinud lastele, kelle vanus on alla 15 aasta, saab Eesti kodakondsust taotleda vanema(te) avalduse põhjal ning mingeid kodakondsuseksameid ei pea tegema. Vt Kodakondsus- ja Migratsiooniamet, kodakondsuse taotlemise kord http://www.mig.ee/index.php/mg/est/eesti_kodakondsus/kodakondsuse_taotlemine_lapsele. (30.04.2009)

47 Raimo Poom (2008). Kodakondsus luubi all: vaid osa ideid võib oodata valitsuses edu. Eesti Päevaleht, 30.10.

Surve määratlemata kodakondsusega isikud kodakondsusega varustada on ennekõike välispoliitiline. Nende nii suur hulk, nagu Eestis ja Lätis, on Euroopa riikides tavatu. Venemaa on viimased 17 aastat heitnud Eestile ette naturalisatsiooniprotsessi liigset aeglust ja ähvardab *aidata* kaasmaalasi, olgu nad Venemaa kodanikud või mitte.^{48, 49} Viisavabaduse andmisega Eesti määratlemata kodakondsusega isikutele alates 2008. aasta suvest pidurdab Venemaa Eesti määratlemata kodakondsusega isikute naturaliseerumisprotsessi ise, heites samas nende suurt hulka Eestile ette.⁵⁰ 2008. aasta teisest poolest alates muutusid lähenevate valimiste mõjul kodakondsusküsimused Eestis ka aktuaalseks sisepoliitilise, peamiselt erakondliku võitluse aineks, kuid 2009. aasta kevadel on seoses majanduskriisi teravnemisega nihkunud nii erakondade kui valitsuse huvi põhirõhk kodakondsuse teemalt töötuse ning eelarvekärbete teemadele.

Määratlemata kodakondsusega isikute lühiiseloostus

on järgmine.⁵¹ Määratlemata kodakondsusega isikud on valdavalt venekeelsed mitte-eestlased; Eestis sündinuid on neist ligi 60%, kuid eesti keelt oskab hästi vaid u 8-10% ja inglise keelt veelgi väiksem osa. Määratlemata kodakondsusega isikud on keskealsed, kuid märkimisväärne osa neist jõuab lähema 10-15 aasta pärast vanemaeliste vanusrühma, noori inimesi on vähem kui Eesti kodanikel, kuid märksa rohkem kui Venemaa kodanikel. Sooline koosseis on sarnane kogu Eesti rahvastiku omaga. Haridustase on suhteliselt madal, kui silmas pidada kõrgharidusega inimeste väikest ja põhihariduse või madalama haridusega inimeste suurt osakaalu.

- 48 Vt artikkel: Medvedev arvustas lääneriike ja lubas kaitsta kaasmaalasi (Postimees.ee, 15.07.2008): Medvedevi kõnest ei puudunud taas ka kriitika Balti riikide suunal, kui ta märkis, et üheks peamiseks välispoliitiliseks ülesandeks Venemaale on venekeelse elanikkonna õiguste kaitse teistes riikides. Seejuures lisas ta, et venelaste ja üldisemalt venekeelse elanikkonna õigused on reeglina surve all neis riikides, kus "ajaloo moonutamine on muutunud sise- ja välispoliitika põhivooluks, vahendas Interfax. Need samad riigid paistavad silma ka natsionalistliku kallaku domineerimisega oma poliitikas, rahvusvähemuste rõhumisega ja nn mittepoliitiliselanikkonna õiguste piiramisega", teatas president. Kremli uus peremees andis vaatlejate hinnangul sellega taas mõista, et Vene välispoliitika säilitab ka edaspidi enesekindla hoiaku, mis kujunes tema eelkäija, president Putini võimu ajal, vahendas AFP.
- 49 Venemaa riigiduuma väliskomisjoni esimehe Konstantin Kossatšovi hinnangul võiks Venemaa ja Eesti suhteid kardinaalselt parandada üksnes kodakondsuse nullvariandi kehtestamine Eestis. Vt Kossatšov: kardinaalselt parandaks suhteid vaid nullvariant. Postimees.ee, 02.11.2008. „Ja ma loodan, et need meie kaasmaalased, keda need meetmed puudutasid, lihtsalt hakkavad asuma aktiivsemale kodanikupositsioonile sõltumata sellest, kas neil on Eesti kodakondsus või mitte”.
- 50 Vene Föderatsiooni riigiduuma komisjoni esimees Aleksei Ostrovski kurtis kohtumisel Moskvat külasthanud OSCE rahvusvähemuste ülemvoliniku Knut Vollebaekiga, et „venekeelse elanikkonna inimõiguste rikkumine pole Baltimaades lakanud. Täna, juba peaaegu kaksikümmend aastat pärast NSVLI kokkuvarisemist oleme me sunnitud tõdema, et elanikkonna venekeelse osa diskrimineerimine neis kahes riigis (Eestis ja Lätis - TR) õitseb endiselt”, ütles duumasaadik. Ostrovski tõi enda sõnul kohtumisel volinikuga näiteks, et kui Eestis on „..häbiväärne mittekodaniku staatus rohkem kui 100 000 meie kaasmaalasel, siis Lätis on selliseid inimesi isegi üle 300 000. Need on isikud, kellel reeglina on võetud juurdepääs tööturule ja võimalus saada haridust jäikade keelenõuete tõttu, aga ka vajaduse pärast omada tööle minemiseks riigi kodakondsust”, väitis ta. (Interfax / BNS (2009). Vene duumasaadik kaebas OSCE volinikule Eesti ja Läti peale. 10.03. Postimees.ee).
- 51 Vt käesoleva töö eelmised peatükid, eriti 3. pt Töö ja sissetulek, 5. pt Kultuur ja informatsioon, käesoleva peatüki osa 7.2., 8. pt Kuritegevus, osa 8.2.2., samuti Marju Lauristin. Kodanikud ja mittekodanikud: venekeelse elanikkonna erinevad kategooriad ja lõimumistendentsid. Integratsiooni monitoring 2008 <http://www.rahvastikumister.ee/index.php?id=12051> (21.05.2009).

Määratlemata kodakondsusega isikute seotus Eestiga on suhteliselt nõrk, samas Venemaaga tugevasti samastuv ning tarbijalik. Informeeritus Eestist on väike, teabe allikaks on Venemaa televisioonikanalid ja kohalikud kuulujutud. Määratlemata kodakondsusega isikuid on Tallinnas veidi rohkem, kui seda eeldab Tallinna mitte-eestlaste proportsioon.

Kihtikuuluvuse osas paigutavad määratlemata kodakondsusega isikud end kõige madalamatesse kihtidesse. Tööga ollakse tugevasti seotud: tööhõive määr on neil kõrge. Samas on ka töötuid palju. Sissetulek on alla keskmise, peale selle on suhteliselt suur hulk inimesi, kel sissetulek puudub. Määratlemata kodakondsusega isikud osalevad kuritegevuses märksa aktiivsemalt kui kodakondsust omavad inimesed.

Ühiskondlikult hoiakult on määratlemata kodakondsusega isikud Eesti suhtes umbusklikud, kohati isegi negativistlikult meelestatud. Nende aktiivsus on madal, pigem ollakse passiivne ja võõrdunud. Avalikkuselt ja riigilt oodatakse abi, mõistmist, vastutulelikkust ning inimlikku suhtumist, mitte aga kõrgete nõudmiste esitamist.

7.3.3. Vene Föderatsiooni ja teiste riikide kodanikud

Venemaa kodanikega on asi selge - nemad kui välismaalased saavad Eestis elades valida Vene Föderatsiooni presidenti ja riigiduumat, kuid mitte Eesti parlamenti (Riigikogu). Kohalike volikogude valimisel võivad nad püsielanikena osaleda. Eesti kaitseväes teenimise kohustust ei ole. Teiste riikide kodanikel - kõik nad elavad Eestis elamisloa alusel, on õigus viisata Schengeni viisaruumi riikides reisisida. Venemaale pääsevad Vene kodanikud loomulikult viisata.

2. oktoobril 2008 oli Eesti rahvastiku koosseisus 111 475 (e 8,2%) teiste riikide kodanikku, sh 92 600 Venemaa kodanikku, 4921 Ukraina kodanikku, 2647 Soome kodanikku, 1832 Läti kodanikku, 1510 Leedu kodanikku ja 1386 Valgevene kodanikku (Välisministeeriumi / Rahvastikuregistri andmed). 2008. aastal elas Eestis 92 000 ja 2009. aastal 95 000 Vene Föderatsiooni kodanikku, Tallinnas vastavalt 34 200 ja 34 700. Venemaa kodanike arv Eestis on Venemaa propaganda ning Eestis asuvate Venemaa diplomaatide tegevuse tõttu kasvamas. Tallinnas elas 2008. aastal 37,2% ja 2009. aastal 36,7% kõigist Eestis elavatest Venemaa kodanikest (Rahvastikuregistri andmed, võetud tabelist 7.4). Seda on vähem kui mitte-eestlaste osakaal Tallinnas - 42,6% (2008, Statistikaameti andmed).

Eesti valitsusele ja ühiskonnale on probleemiks Venemaa kodanike arvu kasv Eestis riigis. Venemaa sooviks, et määratlemata kodakondsusega isikutele antaks Eesti kodakondsus kätte tingimusteta või et määratlemata kodakondsusega isikud võtaksid endale Venemaa kodakondsuse. Pärast Venemaa sõjalist tungimist

Gruusia territooriumile augustis 2008, ettekäändeks Venemaa kodanike kaitsmine Põhja-Osseetias, kardetakse Eestis Venemaa kodanike arvu kasvu senisest rohkem, sest arvukas kodanikkond võib saada Venemaa sõjalise agressiooni ettekäändeks. Kindlasti pole nii väga tähtis, milline on inimese ametlik kodakondsus, vaid see, millise riigi inforuumis ta elab ja milline on tema hoiak Eesti riigi suhtes. Liiga suur Venemaa kodanike arv pole siiski tähtsusetu, kui Vene kodanike arvu pidev kasv tähendab Vene riigi tekkimist Eesti riigi sees, olgu see riik siis mõtteline või väljendugu autonoomse territoriaalse üksuse taotlusena.

Eestis arutatakse viimaseil aastail kord leigemalt, kord tulisemalt selle üle, kuidas saaks määratlemata kodakondsusega isikuid meelitada Eesti kodakondsust võtma, kuid peaaegu mitte üldse selle üle, kuidas Venemaa kodanikke Eesti kodakondsusse astuma. Vene Föderatsiooni kodanikest Eesti kodakondsuse võtjaid on, kuid vähe.⁵² Omal ajal suhtuti mitte-eestlaste Venemaa kodakondsuse võtmisse igati soosivalt; kas sellega mindi liiale?⁵³ Venemaa saatkonna- ja konsulaartöötajad teevad tõhusat tööd Eestis, eriti Narvas, värbamaks määratlemata kodakondsusega isikuid Venemaa kodakondsusse.

KMA statistikast selgub, et 2008. aasta jooksul on määratlemata kodakondsusega isikute arv vähenenud 4570 inimese võrra, Eesti kodakondsus on naturalisatsiooni korras antud aga vaid 1608 inimesele. U 60% määratlemata kodakondsusega isikuist on tõenäoliselt võtnud Vene Föderatsiooni ja ainult 35% Eesti kodakondsuse.

Tähelepanuta ei saa jätta ka seda, et ilmselt on tuhandetel naturalisatsiooni korras Eesti kodanikuks saanutel lisaks Eesti kodaniku passile või kodakondsust fikseerivale isikutunnistusele (ID kaart) olemas ka Vene Föderatsiooni kodaniku pass. Eesti seadused topeltkodakondsust ei luba, Venemaa aga soosib seda igati ning on sellest teinud oma kodakondsuspoliitika osa. Kõigest hoolimata pole topeltkodakondsus ka Venemaa jaoks probleemideta nähtus. Venemaal, peamiselt Pihkva oblastis endise Eesti Vabariigile kuulunud Petseri maakonna alal elab u 4000 Eesti kodanikku, kel on loomulikult ka Venemaa kodakondsus.⁵⁴ Pihkva oblasti kuberner soovib aga, et topeltkodakondsusega ametnikud loobuksid kas Eesti kodakondsusest või lahkuksid töölt munitsipaalametnikena. Praegu keelavad seadused Venemaal topeltkodakondsust omavatel isikutel olla valitud föderaal- ja regionaalametitesse ning töötada riigiametnikena. Peale selle tekitab probleeme asjaolu, et Eesti kodanikest pihkvamaalased eelistavad läbida aja-

52 Vene Föderatsiooni kodakondsusest läks Eesti kodakondsusesse üle järgmine arv inimesi: 2000 - 64, 2005 - 412, 2006 - 355, 2007 - 267, 2008 - 138; KMA andmed.

53 KMA varasem pikaajaline peadirektor Andres Kollist kirjutab endise Nõukogude Liidu kodanike surumisest Venemaa kodanikeks ning hoiatab: Gruusia konflikt näitab, kui ohtlik on jätta suur osa elanikkonnast Venemaa mõjuvalda. Vt Andres Kollist (2008). Eestivenelased - võitlus hingede pärast. Eesti Päevaleht, 25.08.

54 Pihkva oblasti kuberner ei taha Eesti passiga ametnikke. Eesti Päevaleht, 22.06.2008.

teenistust Eesti kaitseväes, kus puudub *dedovštšina* ning valitsevad moodsamad olud. Sellega nad justkui kaotavad oma usaldusväärse Venemaa suhtes ning satuvad tagakiusamise alla.

Topeltkodakondsuse teema pole üheselt lahendatud ka ELi teistes riikides. Topeltkodakondsus tekitab Eestile pidevalt probleeme,⁵⁵ kuid topeltkodakondsusega isikuid pole eraldi välja selgitatud; teemat pole isegi laiemalt arutatud. Topeltkodakondsuse pooldajaid leidub ka eestlaste, eriti väliseestlaste seas.⁵⁶ Riik peaks topeltkodakondsuse seaduslikkuse küsimuse lahendama, sest kuigi *de jure* on see keelatud, on see *de facto* lubatud, mis tähendab, et toimub avalik seaduse rikkumine.

Segadus eri tüüpi kodanike arvuga on Eestis valdav, üheks peamiseks põhjuseks poollegaalne topeltkodakondsus. Võimalik, et kodakondsusrühmade vaieldav suurus on põhjuseks, et kodakondsuse statistikat ei taha ükski institutsioon peale Välisministeeriumi esitada ja nendegi andmete asukohta on tavainimesel keeruline üles leida. Mujal esitatakse kas vananenud arve või andmeid ainult üksikute kodakondsusrühmade kohta.⁵⁷ Just Vene kodanike kohta esitatakse eri allikates kõige suuremas amplituudis kõikuvaid arve.⁵⁸

Vene Föderatsiooni kodanike lühiiseloostus

on järgmine.⁵⁹ Venemaa kodanikud on valdavalt venelased; nende seas on ülekaalus keskealised ja vanemad inimesed ning väga vähe on lapsi ja noori; sooline koosseis on ebaproportsionaalne: mehi on selles kodakondsusrühmas märksa rohkem kui naisi. Haridustase on madalam kui Eesti kodanikel, kuid vaatamata

55 Tuntuks on saanud Venemaalt Brjanskist pärit tippkõrgushüppaja Tatjana Kivimägi juhtum, kellele Eesti valitsus andis detsembris 2008 eriliste teenete eest Eesti kodakondsuse, et Kivimägi saaks siin treenida ja Eesti eest võistelda. Kuid Kivimägi Venemaa kodakondsusest loobuda ei taha, ja soovib ikkagi saada Eesti kodakondsust, sest ta teab, et paljudel mitte-eestlastel on kaks kodakondsust. Riigi keeldumist tõlgendas ta kui poliitilist mängu. Pealegi, nagu ta väljendas: "Kui ma loobun Venemaa kodakondsusest, saab minust kodumaa reetur ning sinna tagasi sõitmine muutub raskeks". Vt Peep Pahv (2009). Soov hoida Vene passi segab Kivimägil saamast Eesti passi. Postimees.ee, 25.05.

56 Martti Martinson: topeltkodakondsus - kas riigireetmine või inimõigus? Eesti Päevaleht, 03.09.2008

57 Eesti kõige värskemad kodakondsusandmed paiknevad Välisministeeriumi ingliskeelsel veebilehel *Citizenship* all. Rahvastikuregistrilt saab andmeid tellida. Selle firma veebilehel jaotuse alt *Muud huvitavad andmed* võib leida Eesti elanike kodakondsuskoosseisu seisuga 01.03.2006 (vt <http://www.andmevara.ee/public/MuudHuvitavat030206.htm> (15.04.2009)). Statistikaamet kodakondsuse jooksva statistika kogumise ja kättesaadavaks muutmise eesmärgi tegeleb, va mõned spetsiifilised juhud, ent 2000. aasta rahvaloenduse andmed kodakondsuse kohta on sel asutusel rikkalikud. Kodakondsus- ja Migratsiooniamet (KMA) tegeleb elanike dokumenteerimisega ning koondab jooksvat statistikat osakondades tehtavate toiminguliikide järgi, kuid ilma regionaalse lõiketa. Rahvastikuministri veebilehel püsis pikka aega *Kodakondsuse statistika* all tabel Eesti kodakondsuse taotlejate, saajate ja kodakondsusest vabastatute kohta; täielikku kodakondsuse statistikat selles esitatud ei olnud. 2009. aasta esimestel kuudel polnud rahvastikuministri koduleheküljel enam sedagi ühekülgset kodakondsusstatistika. Alates 21.05.2009 pole ka enam rahvastikuministri institutsiooni ega rahvastikuministri bürood. Kodakondsusstatistika oli ja on probleemiks, pealegi on erinevate ametkondade kodakondsusandmete hankimise meetodika erinev, mistõttu eri ametkondade andmeid omavahel võrrelda pole soovitatav.

58 See arv meie ametkondade andmeil 92 600 (02.10.2008), 93 133 (01.10.2007), 96 000 (01.07.2008), 94 788 (2.03.2009) ringis, kuid Venemaa Eesti-saatkonna teatel elab Eestis ainuüksi valimisealisi kodanikke 115 000. Vt Ain Toots (2008). Vene kodanike tegelik arv. Eesti Päevaleht 01.09. Andres Kollisti artikli järgi on Eestis Venemaa kodanikke üle saja tuhande. Andres Kollist (2008). Op cit.

59 Vt käesoleva töö eelmised peatükid, eriti 3. pt Töö ja sissetulek, 5. pt Kultuur ja informatsioon, käesoleva peatüki osa 7.2., samuti Marju Lauristin. Kodanikud ja mittekodanikud: venekeelse elanikkonna erinevad kategooriad ja lõimumistendentsid. Integratsiooni monitoriing 2008 <http://www.rahvastikuminister.ee/index.php?id=12051> (21.05.2009).

suurele põhiharidusega inimeste osakaalule leidub ka suur hulk keskharidusega ja mõningane hulk kõrgharidusega inimesi. Eestis sündinuid on Vene Föderatsiooni kodanike seas väga vähe - u viiendik, ning eesti ja inglise keelt oskab väga väike ning võrdne hulk (5%) selle rühma esindajatest.

Seotus Eestiga on Venemaa kodanikel väga nõrk, kuid seotus Venemaaga väga tugev, toetav, samastuv ja aktiivne. Informeeritus Eestist on väike, kogu informatsioon toetub Venemaa meediale, ennekõike TV-le. Huvi Eesti vastu on negatiivselt valikuline. Venemaa kodanikke on Tallinnas oluliselt vähem kui seda eeldab Tallinna mitte-eestlaste proportsioon.

Kihtikuuluvuselt on Venemaa kodanike seas madalamatesse kihtidesse kuulujaid Eesti keskmisest rohkem, keskmistesse kihtidesse kuulujaid keskmiselt ja kõrgematesse kihtidesse kuulujaid vähe. Tööhõive määr on madal ja töötuid suhteliselt palju. Sissetulek on alla keskmise, kuid inimesi, kel sissetulek üldse puudub, peaaegu pole.

Ühiskondlikult hoiakult on Venemaa kodanikud Eesti suhtes meelestatud mitut moodi: on neutraalsust, umbusklikkust, otsest eitamist ja selgelt negatiivset hoiakut. Aktiivsus on madal, pigem ollakse passiivne, va nooremad inimesed. Ootustes Eesti suhtes allutakse Venemaa mõjudele, soovides vene keelt teiseks riigikeeleks ja ametlikku topeltkodakondsust.

7.4. Takistused Eesti kodakondsuse omandamise teel

Määratlemata kodakondsusega isikute naturaliseerimine on olnud integratsiooniprogrammide üks peamisi prioriteete. Naturalisatsioon sõltub peamiselt kahest tegurist: inimeste endi aktiivsusest ja naturalisatsiooni protseduurist, sh peamiselt eksami korraldusest ning esitatavatest nõudmistest. Naturalisatsiooni korras kodakondsuse omandamise kõrgaeg oli aastatel 1993-1998, nt 1995. aastal sai kodakondsuse 26 674 inimest. Aastail 1999-2007 anti kodakondsus keskmiselt u 4000 inimesele aastas. Erandlikud olid aastad 2004 ja 2005, mil kodakondsuse sai veidi suurem hulk inimesi, vastavalt 6523 ja 7072, ning aasta 2008, mil kodakondsuse saajate arv oli eriti väike - 2124. Need ja muudki tendentsid näitavad, et naturalisatsioon on jõudmas kriisi.

Ajakirjanike ja teadlaste seisukohtade mitmekesisus

Ajakirjanikud, teadlased ja poliitikud on omalt poolt esitanud terve rea põhjendusi, miks määratlemata kodakondsusega isikud ning teiste riikida kodanikud pole ikka veel omandanud Eesti kodakondsust. Allpool valik peamistest teguritest.

- *Eesti kodakondsus on eriti viimasel ajal kaotamas prestiiži ja praktilist otstarbekust.* EL seadusandlus võimaldab mõne EL liikmesriigi elamisloaga välismaalastel reisida Schengeni maades. Venemaa avas oma piiri määratlemata kodakondsusega isikutele 2008. aasta suvel.⁶⁰
- *Keeleoskus pole piisav ja keeleeksam on raske.* See võib olla argument poole kuni kolmveerandi määratlemata kodakondsusega isiku jaoks. Teine pool või vähem on tõenäoliselt suuteline eesti keele eksami olemasoleva keeleoskuse najal edukalt ära tegema. EAÜI 2008. aasta uuringu kohaselt oskab määratlemata kodakondsusega isikuist eesti keelt hästi 39%, 13% oskab keskmiselt ja 28% rahuldavalt.^{61, 62}
- *Kodakondsusteadmised ja kodakondsuseksam on keeleeksamist suurem takistus oma liigse keerukuse tõttu.* Kindlasti on see raske madala haridustasemega inimeste jaoks, kes on võõrandunud Eesti ühiskonnast ning ei oma ettekujutust Eesti riigi toimimisest. Et kodakondsuse taotlejatele vastu tulla, on tehtud ettepanekuid eksami sisu lihtsustada, küsimusi selgemalt esitada ning anda võimalus sooritada eksam vene keeles. Eksamikeele muutmise otsust ei ole siiski vastu võetud, see nõuab poliitilist tahet. Eesti lõimumiskavas 2008-2013 viidatakse kavatsusele kodakondsuse taotlejatele välja töötada eesti keelt ja Eestit tutvustav koondõppematerjal eksamiteks valmistumiseks. Esimesed materjalid on juba valminud.
- *Keele- ja kodakondsuskursused on kulukad.* Juba aastaid korraldatakse eesti keele kursusi, millest inimene ise maksab ainult väikese osa, kui ta eksami edukalt sooritab. Eksaminantide arvu suurendas kuni 2005. aastani EL Phare programmi keeleõppekulude hüvitamise süsteem Interest. 2009. aasta toob eesti keele õppijatele oma õpingutega seotud kulutuste hüvitamise osas kahte liiki võimalused: eesti keele õppekulude kompenseerimine kuni 6000 krooni ulatuses ja tasuta eesti keele kursused.
- *Meelsus ja lojaalsus ei võimalda.* Maailmavaade ja ideoloogilised tõekspidamised takistavad integreerumist, sest tuntakse end nõukogude inimesena või venemaalasena. Usaldus Eesti riigi vastu ei ole piisav. Ei tunta end eestlaste (Eesti kodanike) sarnasena.

60 Viisavabadus oli Venemaa poolt mõjus samm ka selle kategooria mitte-eestlaste suuremaks sidumiseks Venemaaga ja Eesti kodakondsuse vastu huvi vähendamiseks.

61 Iris Pettai (2008). Eestivenelased: kadunud usaldus. Eesti Päevaleht, 30.10. EAÜI 2007. aasta uuringu "Rahvussuhted ja integratsiooni perspektiivid Eestis" põhjal oli määratlemata kodakondsusega isikute eestikeelne suhtlemisoskus hea või keskmine 35%, oskas veidi 49% ja ei osanud üldse 16%. Venemaa kodanike eestikeelne suhtlemisoskus oli väiksem - vastavalt 28%, 41% ja 31%.

62 Erinevates uurimustes saadakse erinevaid tulemusi. Integratsiooni monitooring 2008 küsitlusandmetel oskab määratlemata kodakondsusega isikutest eesti keelt 8% hästi, 75% veidike ja ainult 17% ei oska üldse.

- *Ei väärtustata Eesti demokraatlikku riigikorda ja avatust.* Immigrantidel puudub demokraatiakogemus, sest seda ei olnud tsaariimpeeriumis ega N Liidus; vaid osaline demokraatia kehtib ka autoritaarsusele kalduval tänasel Venemaal. Eestlaste maailmavaadet ulatub mõjutama mälestus 1920.-1940. aasta Eestist kui euroopalikust riigist, N Liidust siia saabunuil sellist kogemust või mälestust ei ole.
- *Madal poliitiline aktiivsus ja võõrandumus Eesti ühiskonnast.* Selle peategurid on kõrge iga, eesti keele mitteoskamine, ainult Venemaa infosfääris viibimine, vähemal määral poliitilis-ideoloogilised veendumused ja madal haridustase. Kodakondsusega seotud õigused ja kohustused ei lähe kuigi võrd korda: ei tahagi Riigikogu valida ja kohalikel valimistel kandideerida, ei taha Eesti kaitseväes teenida, ei soovi vastutavaks riigiametnikuks kandideerida, ei hooli viisavabadusest Ameerika Ühendriikide ja Austraaliaga, kuid ollakse huvitatud viisavabalt Venemaale reisimisest.
- *Kuritegude sooritamine ja vanglakaristuse kandmine.* Kodakondsusseaduses on olemas sellekohased piirangud.⁶³
- *Eesti kodakondsuse puudumine ei takista Eestis elamast.* Kodakondsuse puudumisega kaasnev ebakindlus on sedavõrd väike, et ei sunni tegutsema. Hoolimata kaheldavast lojaalsusest Eesti riigi suhtes ja vaatamata suurele usaldusele Venemaa ja seal toimuvate ebademokraatlike protsesside vastu,⁶⁴ pole valdav enamik Eesti määratlemata kodakondsusega isikuid siiski taotlenud Venemaa kodakondsust (ehkki see protsess viimaseil aastail intensiivistub) ja on rahul oma halli passiga.
- *Kodakondsuse taotlejate kontingent on ammendunud.* Asjatundjad väidavad, et need, kes on tahtnud kodakondsuseksameid sooritada, on seda juba teinud, ja need, kes on tahtnud saada infot kodakondsuse taotlemise nõuetest, on seda saanud. Väike osa, nooremad ja edasipüüdlikumad, leiab lahenduse Eesti, Venemaa vmt riigi kodakondsuse võtmises, enamik elab harjunud kombel kodakondsuseta edasi.
- *Kodakondsuse mitteomamine võimaldab end tunda erilisena.* Kodakondsuse puudumine, nii nagu teise rahvusesse kuuluminegi, võimaldab nii sugustel inimestel eksponeerida end ELi ja Venemaa huviväljas olevana, tagakiusatuna või koguni märtrina ning kõigis oma hädades süüdistada Eesti riiki.

63 Vt Kodakondsuse seadus (RT I 1995, 12,122): §21. Eesti kodakondsuse andmisest või taastamisest keeldumine. (1) Eesti kodakondsust ei anta ega taastata isikule, kes: 4) on toime pannud kuriteo, mille eest talle on mõistetud vabadusekaotus kestusega üle ühe aasta ja kelle karistus ei ole kustunud või keda on kriminaalkorras korduvalt karistatud tahtlike kuritegude eest; 6) on teeninud kaardisõjaväelasena välisriigi relvajõududes.

64 Iris Pettai (2008). Op cit.

- *Teave uutest kodakondsustingimustest ja kursustest ei levi.* Seevastu levivad müüdid rasketest ning alandavatest nõudmistest ja liigkeerulistest eksamitest.

Alternatiivseid seisukohti kodakondsuse käsitluse osas

- *Eesti-identiteeti ja seda väljendavat Eesti kodakondsust ei saa peale sundida.* Määratlemata kodakondsusega isikutele tuleb aega anda või nad rahule jätta. Eestis tuleb edaspidigi leppida kümnete tuhandete määratlemata kodakondsusega isikutega, kelle hulk kahaneb aeglaselt peamiselt loomuliku liikumise teel.
- *Enne lõimumine ja alles siis kodakondsuse omandamine.* Praegune süsteem, kus kodakondsust jagatakse kõigile soovijaile integratsiooni tegelikku taset arvestamata, takistab tegelikku lõimumist.
- *Tegelda tuleb noorema põlvkonnaga. Vaja on kontsentreeruda naturalisatsiooni ja hariduse küsimustele.* Määratlemata kodakondsusega isikute vanusjaotus on vanusrühmades suhteliselt ühtlane (15-19aastased 23%, 20-29aastased 14%, 30-39aastased 24% ning 40aastased ja vanemad 24%),⁶⁵ samas kui Eesti kodakondsus on populaarne nooremate ja Venemaa kodakondsus vanemaealiste mitte-eestlaste seas. OSCE voliniku Vollebaeki sõnul⁶⁶ on naturalisatsiooni küsimuses oluliseks aspektiks just haridussüsteem, sest eesti keele eksami saab anda ja kodakondsuseksamil vaja minevad teadmisi riigikorrast omandada juba koolis.
- *Rahvus- ja kultuuriidentiteeti ei saa asendada kodakondsus- ja riigiidentiteediga.* Kodakondsusidentiteedi pealesurumine siin ei aita.
- *Levinud väide on, et kodakondsuse andmine integreerib mitte-eestlased iseenesest Eesti ühiskonda ehk toimub "integratsioon osalemise läbi".* Siit järeldatakse, et kodakondsuse mitteandmine tähendab vastuseisu integratsioonile, mitte-eestlaste tõrjumist. Ja veel samm edasi: selles väljenduvat mitte-eestlaste vihkamine, soov kätte maksta. Tülid ja vihkamine ei tule aga mingist müütilisest "muulasvihast"; konfliktid tulevad siis, kui saabuvad nõuavad, et põlisasukad peaksid hakkama kohandama oma väärtusi ja tavasid nende omadele. Kodakondsuse institutsioon ongi tekkinud sellise võimaluse ja kiusatuse ärahoidmiseks.⁶⁷

65 Vt eespool tabel 7.9.

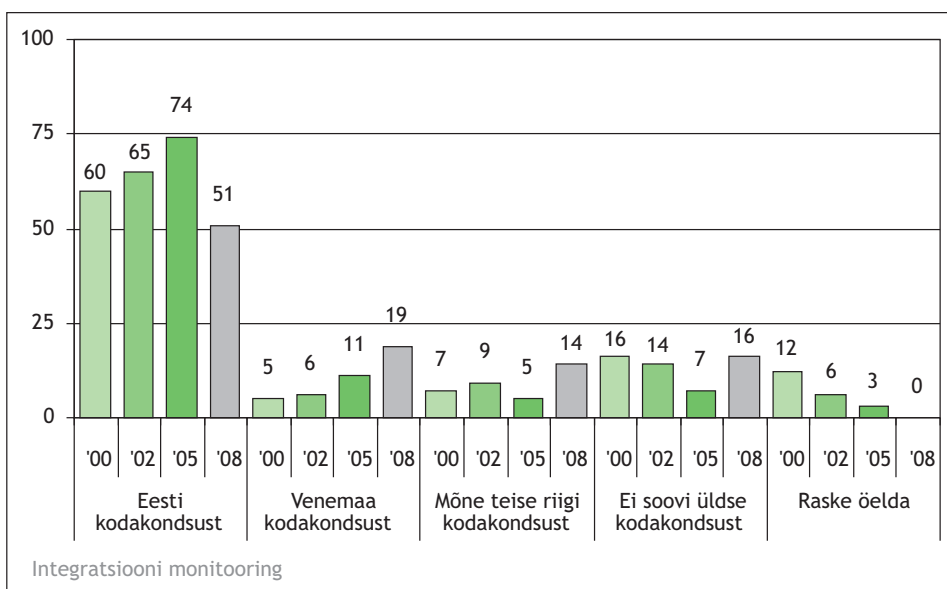
66 Aleksei Günter (2009). OSCE volinik: mittekodanikke peab rohkem informeerima. Postimees.ee, 04.03.

67 Tiit Kämer: kodakondsus - miks on ajaloos seda vaja olnud. Postimees.ee. 02.02.2008.

Määratlemata kodakondsusega isikute kodakondsuseelistused

Uurimusi, milles määratlemata kodakondsusega isikuid küsitletakse nende kodakondsussoovide osas, on tehtud sellest ajast alates, kui selgus, et naturalisatsiooni tempo hakkab langema, kuid määratlemata kodakondsusega isikute hulk on jätkuvalt suur. Selliste integratsiooniuurimuste tulemused võtab kodakondsuse osas kokku *Integratsiooni monitooring 2008*, milles kodakondsusstatistikat ja küsitlustulemusi analüüsib Gerli Nimmerfeldt.⁶⁸

Varasematel aastatel eelistasid määratlemata kodakondsusega isikud u kahe kolmandiku (2000 ja 2002) kuni kolmveerandi (2005) ulatuses Eesti kodakondsust, kuid 2008. aastaks langes selliste inimeste arv kuni pooleni küsitletutest^{69, 70} (vt joonis 7.3).

Joonis 7.3. Määratlemata kodakondsusega isikute kodakondsuseelistused 2000-2008, %. *Millist kodakondsust Te endale sooviksite?*

Aastail 2000-2008 kasvas määratlemata kodakondsusega isikute seas Venemaa kodakondsuse eelistamine 5%lt 2000. aastal 19%le 2008. aastal. Mõne teise riigi kodakondsust soovis 2000. aastal 7% ja 2008. aastal 14% vastanuist. Neid, kes soovivad oma nn kodakondsusetust säilitada, oli nii 2000. kui 2008. aastal 16%, ehkki vahepeal, 2005. aastal, langes nende osatähtsus 7%le.

68 Gerli Nimmerfeldt. Kodakondsus. Integratsiooni monitooring 2008. <http://www.rahvastikumister.ee/index.php?id=12051> (21.05.2009).

69 Gerli Nimmerfeldt (2008). Op cit, tabel 3.

70 Küsitletud määratlemata kodakondsusega inimeste arv 2000 - 170, 2002 - 109, 2005 - 102, 2008 - 105.

Kodakondsuspoliitika uurimuses⁷¹, millega koguti andmeid detsembris 2008 ja jaanuaris 2009 ning milles vastas ankeedile ligi 400 määratlemata kodakondsusega isikut, leidis enamik küsitletuist, et mingi kodakondsus on igapäevase vajalik. Enesele soovis Eesti kodakondsust 49% (naised ja keskmise sissetulekuga inimesed sagedamini), Venemaa kodakondsust 15%, mõne teise riigi kodakondsust 6% ning üldse ei soovinud kodakondsust 10% vastanuist. 20% ei osanud sellele küsimusele vastata. Viidatud uurimuse tulemused langevad suures osas kokku *Integratsiooni monitooring 2008* vastavate tulemustega (vt joonis 7.3).

Venemaa kodakondsust soovivad need inimesed, kes on vaimselt või suhete kaudu tihedalt Venemaaga seotud (Venemaa on minu kodumaa, tunnen end venelasena, lihtsam sugulaste juurde Venemaale külla sõita, soovin kolida Venemaale, soovin saada Venemaa pensioni, soovin saada Venemaa valimisõigust, kokku 54%), pole rahul Eestiga (ma pole rahul Eesti poliitikaga, tunnen, et Venemaa hoolib oma elanikest rohkem, usaldan Venemaad rohkem, kokku 13%) või kardab, et ei saa eksamitega hakkama (kodakondsuse taotlemine on liiga keeruline, ma ei oska eesti keelt, kokku 18%). Vastajad, kes ei soovinud Eesti kodakondsust, esitasid poliitilisi põhjuseid ligi 1/3 juhtudest (ei usalda Eesti poliitikut, Eesti on kriisis, olen põhimõtteliselt vastu, et Eestis sündinud/kausa aega elanud inimene peab taotlema kodakondsust). Kõigist küsitletud määratlemata kodakondsusega isikutest pidas 33% kodakondsuseksami nõuet alandavaks.⁷²

Mitte-eestlased väljendavad solvumist riigi ning selle poliitika suhtes, kuid ilmselgelt tähtsustavad nad riigi rolli kodakondsuse asjus⁷³ üle, selle asemel et mõelda iseenda kui üksikisiku rolli muutumisele ning uutele võimalustele. Eriti levinud on see eakamate inimeste puhul.

Viimase kolme aasta jooksul toimus kodakondsuseelistuses suur murrang. Eesti riigi ametlike huvide seisukohalt oli määratlemata kodakondsusega isikute kontingent kõige soodsamalt meelestatud 2005. aastal, mil oli kõige rohkem Eesti kodakondsuse eelistajaid, kõige vähem mõne teise riigi kodakondsuse soovijaid ja kõige vähem kodakondsusetu staatuse säilitamise eelistajaid. 2005. aasta oli viimane soodne aasta, sellest alates hakkas nn eestimeelsus kahanema, protesti- ja venemeelsus aga kasvama. On tähelepanuväärne, et 2005. aastaks oli Venemaa mõju Eesti määratlemata kodakondsusega isikute seas juba kanda kinitanud - Vene kodakondsust eelistaks 11% vastanuist 2000. aasta 5% vastu.

71 Vaike Võõbus (2009). Hinnangud Eesti kodakondsuspoliitikale. Turu-uuringute AS, Siseministeerium. Veebruar. Lk 43.

72 Vaike Võõbus (2009). Op cit, lk 44, 46 ja 47.

73 Ilmekas on ühe fookusgrupis osalenu (mees, 45-59) hinnang Eesti kodakondsuspoliitikale: "Niipalju, kui mina olen kuulnud, paljud inimesed, kes on halli passiga, on solvunud riigi peale, et nad on sündinud siin, elanud terve elu ja andnud oma panuse riigile ja nad ei saa aru, miks nad peavad keeleeksami tegema. Sellepärast nad printsiipsiaalselt ei lähe, nad ei saa aru, mida halba nad on riigile teinud, et riik niimoodi nendega käitub. Lisaks mõned ei saa keelt selgeks, mõned ei soovi, mõned ei hooli, mis pass neil on. Aga paljudel on solvang hinges." Vt Vaike Võõbus (2009). Op cit, lk 27.

See mõju kasvas aga edasi, nagu juba eespool märgitud, ning 2008. aastal ja 2009. aasta alguses oli Venemaa kodakondsuse eelistajaid määratlemata kodakondsusega isikute seas juba 15-19% (vt eespool).

Eesti kodakondsuse vähest atraktiivsust 2008. aastal kinnitab ka see, et 256 venekeelsest respondentist, kelle perekonnas või kellega koos elavatel inimestel on keegi, kes ei ole Eesti kodanik, sooviks neile järgmist kodakondsust: Eesti kodakondsust 42%, Venemaa kodakondsust 21%, mõne teise riigi kodakondsust 10% ning kodakondsusetuse säilimist 24%.⁷⁴

Eesti kodakondsuse mitteomandamise tegurid

Suhteliselt vähe on seni uuritud inimeste endi käest, millised on Eesti kodakondsuse omandamise põhitakistused. Seda lünka täidab *Integratsiooni monitooring 2008*, milles nii eestlastelt kui mitte-eestlastelt, sh erineva kodakondsusega mitte-eestlastelt küsiti nende arvamust kümne etteantud teguri osas. Tabelis 7.12 summeeritakse *see kindlasti* ja *ka see* vastuste osakaal protsentides.

Tabel 7.12. Erinevate rahvus- ja kodakondsusrühmade esindajate arvamused (see kindlasti + ka see) paljude mitte-eestlaste Eesti kodakondsuse senise mitteomandamise tegureist 2008. aastal, %. Mis põhjustel Teie arvates suurel hulgal mitte-eestlastel ei ole veel Eesti kodakondsust?

	Mitte-eestlased	Eestlased	Mitte-eestlased		
			Eesti kodak.	Kodak. määratlemata	Venemaa kodanik
Eesti keelt ei suudeta ära õppida	92	93	92	95	89
Kodakondsuseksami tegemine on liiga keeruline	88	67	86	93	89
Kodakondsuse puudumine ei takista Eestis elamast	75	88	70	76	82
Nii on lihtsam reisida Venemaale ja SRÜ riikidesse	72	77	75	60	80
Teise riigi kodakondsuse omamine	70	77	71	56	77
Kodakondsuseksam on alandav	63	24	55	73	71
Valimistest ega poliitilises elus osalemisest ei olda huvitatud	50	73	51	50	51
Kodakondsust peetakse tähtsusetuks	36	70	36	29	44
Maaailmas pole väikese Eesti kodakondsusel väärtust	36	56	33	38	43
Ei tunta end Eestisse kuuluvat	32	75	35	32	29

Integratsiooni monitooring 2008. Gerli Nimmerfeldti järgi arvatud.

⁷⁴ Gerli Nimmerfeldt (2008). Op cit.

Hindamisel kasutati neljapallist skaalat: *see kindlasti, ka see, see mitte, raske öelda*, millest ülaltoodud tabelis esitatakse *see kindlasti, ka see* vastuseprotsendid. Tabelist 7.12 selgub, on esimene ja peamine teguriterühm⁷⁵ seotud eksamite tegemisega: eesti keelt ei suudeta ära õppida⁷⁶ ja kodakondsuseksam on liiga keeruline. Viimase suhtes eestlaste ja mitte-eestlaste arvamused täielikult ei ühti - eestlaste meelest kodakondsuseksam nii väga keeruline ei ole. Kolmas tegur, mis eksamite rühma kuulub, on väide, et kodakondsuseksam on alandav. Tegelikult võib seda ka mõista laiemalt, kogu naturalisatsiooniprotsessi alandavaks pidamisena. Selle ülimalt emotsionaalse ja negatiivsusest laetud arvamusega nõustus veerand eestlastest, kuid pool kuni kolmveerand mitte-eestlastest. Kõige vähem alandav tundub kodakondsuseksam mitte-eestlastest Eesti kodanikele (55%) ja kõige alandavam määratlemata kodakondsusega isikutele (73%) ning Venemaa kodanikele (71%). Milles alandus seisneb, jääb vastaja enda teada. On see täiskasvanu jaoks harjumatu olukord olla sunnitud õppima ja eksameid tegema, sest täiskasvanuharidusest ja elukestvast õppest ei tea mitmed rahvastikurühmad suurt midagi; asjaolu, et ei olda varem kokku puutunud testitaitmisega; alandustunne oma väheste teadmiste pärast; eksamineerijate halvustav või liiga range suhtumine⁷⁷, nõukogulase või suurvene šovinisti alandus olla sunnitud mingi endise teisejärgulise väikerahva esindaja küsimustele eksamil vastama; inimese ebameeldivus, kellele on sisendatud, et tema inimõigus on Eesti kodakondsus automaatselt kätte saada; sisendus, et tal on õigus vene keelele kui teisele riigikeelele?

Teine teguriterühm on praktilist laadi. Siia kuuluvad väited, et kodakondsuse puudumine ei takista Eestis elamast; nii on lihtsam reisida Venemaale ja SRÜ riikidesse; teise riigi kodakondsuse omamine. See rühm on tähtsuselt teisel kohal.

Kolmas teguriterühm väljendab emotsionaalset sidet, õigemini selle puudumist Eestiga, ka poliitilist passiivsust: mingi väikeriigi nagu Eesti kodakondsus pole ihaldatav, pole väärtus, ei pea end Eestisse kuuluvaks (kolmandik eri kodakondsusega mitte-eestlastest), ei tahagi valida.

75 Tegurite rühmad vt Gerli Nimmerfeldt (2008). Op cit.

76 Keeleeksami tegemine pole lihtne, paljud kukuvad läbi: 2000. aastal tegi keele tasemeeksami 6297 inimest, kellest eksami sooritas edukalt 67% ja kukkus läbi 33 % eksamil käinutest. 2007. aastal käis keeleeksamil 4960 inimest, neist sooritas eksami 52% ja kukkus läbi 48%. Vt Laura Kirss, Marre Karu (2008). Eesti keele õppe ja tasemeeksami sooritamise motivatsioon. Lõppraport. Praxis. Tellija: Rahvastikuminister. Tartu 2008. Tõenäoliselt pole siinkohal tegu eksaminõuete karmimaks muutumisega, vaid muude teguritega, nt asjaoluga, et keeleoskajate ja edukate keeleõppurite kontingent on ammendumas ning eksamit tulevad sooritama inimesed, kellel keeleõppimine läheb väga vaevaliselt või kel pole keele omandamiseks õiget motivatsiooni.

77 Uuring Laura Kirss, Marre Karu (2008). (Eesti keele õppe ja tasemeeksami sooritamise motivatsioon. Lõppraport. Praxis. Tellija: Rahvastikuminister. Tartu 2008) andmeil on eksamisooritajate kogemused üldiselt positiivsed. Enamik (97%) eksamil osalenud inimestest leidis, et eksamineerijad kohtlesid neid viisakat (vt lk 93). Intervjueeritavate arvates valmistavad ennekõike probleeme eksamiks antud aeg ja teemad, samuti liiga karm eksamikord. Mida vanemad olid eksamineeritavad, seda rohkem neil igasuguseid probleeme tekkis. (http://www.Rahvastikuminister.ee/public/HP_HTM-RMBkeel-raport.pdf 21.05.2009).

Rahvuserinevused on suuremad kui erinevused mitte-eestlaste kodakondsusrihmade vahel. Eestlased saavad mitte-eestlastest mingil määral aru nende eksamimures ning mõistavad ka mitte-eestlaste pragmatismi - kui Eesti kodakondsus pole mitte-eestlastele kasulik, siis nad seda ei taotle. Kuid erinevused ilmnevad selgesti emotsionaalsel pinnal. Eestlased peavad mitte-eestlasi enam kui kaks korda rohkem emotsionaalselt Eestist võõrandunuiks kui mitte-eestlased ise. Eestlaste arvates ei jaga mitte-eestlased nende väärtusi - ei hooli Eesti kodakondsusest, aga eestlased hoolivad; nad ei tunne end Eestisse kuuluvat, samas kui eestlased armastavad Eestit. Emotsionaalsesse kategooriasse kuulub ka alanduse küsimus: kolmveerand eestlastest ei saanud sellest aru, et kodakondsuseksam tundub paljudele mitte-eestlastele alandav.

Erineva kodakondsusega mitte-eestlased on suure hulga mitte-eestlaste Eesti kodakondsuse puudumise teguritesse suhtumises üllatavalt ühtsed. Kõige alarmerivam on, et kõigi vaadeldud kodakondsuskategooriate esindajate arvates ei tunne kolmandik Eesti kodakondsuseta mitte-eestlastest end Eestisse kuuluvat, ja kõik nad mõistavad viimaste suurt alandustunnet seoses kodakondsuseksamiga.

Määratlemata kodakondsusega isikud ise on kodakondsuspoliitika eriuurimuses⁷⁸ pidanud tähtsaks samu takistusi, mis eespool juba välja toodud. Peamine, miks inimesed pole kodakondsust taotlenud, on vähene eesti keele oskus ja võimaluste puudumine selle omandamiseks. Tegelikult tähendab see võimetust eesti keelt omandada ja eksameid teha. Oluliseks põhjuseks, miks inimesed eesti keele kursustele ei lähe, on asjaolu, et kardetakse ebaõnnestuda eksamil; tugev on eelarvamus, et eksam on liiga keeruline. Eesti keele omandamine on inimeste endi vastuste kohaselt suhteliselt kerge meestel ja noorematel inimestel, kodakondsuseksami praegust taset hindasid mõistlikuks 15-24aastased. Asjaomastel institutsioonidel tuleks siin murda eksamite liigse keerulisuse müüt. Kursuste jaoks peab ka raha kohe välja käima, seda nii kursuste tarbeks kui transpordikuludeks, ning sellega on raskusi, eriti majanduskriisi tingimustes, olgugi et pärast eksami sooritamist saab raha tagasi. Osa küsitluid leidis, et kodakondsuse andmisel tuleks peamise kriteeriumina lähtuda lojaalsusest riigile, seevastu eesti keele õppimine peaks olema igaühe vaba valik.

Eesti kodakondsusel on tähtis koht integratsioonis. Nii eestlastel kui mitte-eestlastel on Eesti kodakondsuse omamine kolme kõige tähtsama integratsioonitunnuse hulgas. EAÜI 2008. aasta uurimuses⁷⁹ olid olulisimad tunnused ja nende osakaalud (%) järgmised:

78 Vaike Võõbus (2009). *Op cit*, lk 63 ja 64.

79 Ivi Proos, Iris Pettai (2008). *Eestivene noored: uue põlvkonna positsioon ja ootused*. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut. Tellija Tallinna Linnakantselei. Lk 15.

	Mitte- eestlased	Eestlased
Hea eesti keele oskus	67	74
Lojaalsus Eesti riigi vastu	42	63
Eesti kodakondsus	50	37
Oma tuleviku sidumine Eestiga	51	32
Sõbrad/tuttavad eestlaste seas	37	25

Loetelust selgub, et head eesti keele oskust peavad vajalikuks nii mitte-eestlased (67%) kui eestlased, viimased küll suuremal määral (74%). Mitte-eestlastel on teisel-kolmandal kohal Eesti kodakondsuse omamine (50%) ja oma tuleviku sidumine Eestiga (51%), kuid eestlaste meelest tähendab integratsioon peale keeleoskuse ennekõike lojaalsust Eesti riigile (63%) ja alles seejärel Eesti kodakondsuse olemasolu (37%).

Kodakondsuspoliitika hinnang

lahkneb mitte-eestlastel ja eestlastel diametraalselt, mitte-eesti kodakondsusrühmade sees valitseb aga suhteline ühtsus (vt tabel 7.13). Kolmveerand mitte-eestlastest leiab, et Eesti riigi senine kodakondsuspoliitika on liiga karm ja lausa inimõigusi ahistav, ning keegi ei pea seda poliitikat liiga leebeks. Kaks kolmandikku eestlastest on kindel, et tegu on täiesti normaalse, rahvusvahelistele nõuetele vastava kodakondsuspoliitikaga ning 15% leiab, et see poliitika on nii leebe, et kahjustab eesti rahvuse huve.

Tabel 7.13. Erinevate rahvus- ja kodakondsusrühmade esindajate hinnang kodakondsuspoliitika karmusele või leebusele 2008. aastal, %

	Mitte- eestlased	Eestlased	Mitte-eestlased		
			Eesti kodak.	Kodak. määratle-mata	Venemaa kodak.
Liiga karm, ahistab inimõigusi	76	5	69	85	85
Normaalne, vastab rahvusvahelistele nõuetele	12	65	16	6	4
Liiga leebe, kahjustab eesti rahvuse huve	0	15	0	0	0
Raske öelda	12	15	15	9	11

Integratsiooni monitooring 2008. Gerli Nimmerfeldti järgi.

Mitte-eestlastest Eesti kodanikud hindavad määratlemata kodakondsusega isikute ja Venemaa kodanikega võrreldes Eesti kodakondsuspoliitika pisut sage-damini normaalseks ja mitte nii karmiks.

Mitte-eestlaste hinnang Eesti riigi kodakondsuspoliitika suhtes on viimase kolme aasta jooksul radikaliseerunud. Liiga karmiks ja inimõigusi ahistavaks pidasid mitte-eestlased seda järgmiselt: 2000 - 70%, 2002 - 72%, 2005 - 70% ja 2008 - 76%, kusjuures normaalseks pidajate osakaal vähenes nii: 2000 - 17%, 2002 - 20%, 2005 - 22% ja 2008 - 12%. Eestlasel on aga hinnangud kodakondsuspoliitika suhtes vähem karmiks muutunud - kui 2000. aastal pidas kodakondsuspoliitikat liiga leebeks, rahvuslikke huvisid kahjustavaks 36%, siis 2008. aastal oli selliseid inimesi rohkem kui 2 korda vähem - 15%.

Eesti kodakondsuspoliitika on olnud kompromiss, mis algul ei rahuldanud kum-bagi poolt, eestlasi siiski rohkem kui mitte-eestlasi. Käesolevaks ajaks on eest-lased selle enam-vähem omaks võtnud ja peavad seda normaalseks, enamik mitte-eestlasi sellega leppinud ei ole, välja arvatud viiendik või kuuendik Eesti kodakondsusega mitte-eestlastest ning 4-6% määratlemata kodakondsusega isikutest ja Venemaa kodanikest.

Venemaa püüded muuta Eesti kodakondsuspoliitikat

Venemaa mõjutab edukalt nn kaasmaalasi, kelle seisukohad kodakondsuspolii-tika osas ühtivad Venemaa seisukohtadega. Kuid Venemaa töötleb samas suunas ka rahvusvahelisi organisatsioone, et need Eesti poliitikat mõjutaks. Suheldes Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooniga (OSCE), levitavad Venemaa esindajad seisukohta, et Eestis ja Lätis rikutakse jätkuvalt venekeelse elanik-konna inimõigusi. "Täna, juba peaaegu kakskümmend aastat pärast NSVLi kok-kuvarisemist oleme me sunnitud tõdema, et elanikkonna venekeelse osa diskri-mineerimine neis kahes riigis õitseb endiselt", ütles Vene Föderatsiooni riigi-duuma komisjoni esimees Aleksei Ostrovski, pidades silmas Eestit ja Lätit. Kui Eestis on *häbiväärne mittekodaniku staatus* rohkem kui 100 000 *meie kaasmaa-lasel*, siis Lätis on selliseid inimesi isegi üle 300 000. Kodakondsuse puudumise tõttu olevat venekeelse elanikkonna töötuse tase ebaproportsionaalselt kõrge, sest töö saamiseks olevat vaja riigi kodakondsust, pealegi jäikade keelenõuete tõttu puuduvat võimalus saada haridust.⁸⁰

Ostrovski hinnangul "...muutub kaasmaalaste olukord juba väljakutseks rah-vusvahelisele õigusele ja moraalinormidele ning tema sõnul on see väga tõsine probleem. Me räägime siin mittekodaniku staatuse häbiväärsest iseloomust, aga see on tegelikult häbiks Euroopale, selle paljukiidetud demokraatlikele institut-

80 Interfax / BNS. Vene duumasaadik kaebas OSCE volinikule Eesti ja Läti peale. Postimees.ee, 10.03.2009.

sioonidele, mis nii hoolitsevad inimõiguste eest”, rõhutas duumasaadik. Seejuures ei mahtunud talle pähe, kuidas taheti hiljuti ”tühiste inimõigusrikkumiste pärast” heita Venemaad välja Euroopa Nõukogu ridadest, aga ”massiline kodakondsusetus, mis on rahvusvaheliste õigusnormide vaatepunktist nonsenss” ei saa mingit konkreetset reaktsiooni ka pärast korduvaid pöördumisi. Venemaa retoorikasse kuulub ka Eesti ja Läti fašistlikuks nimetamine. Ostrovski arvates ei saa märkimata jätta seda, et need Balti riigid üritavad *heroiseerida* endisi leegionäre.⁸¹

OSCE rahvusvähemuste ülemvolinik Knut Vollebaek soovib Eesti valitsusel aktiivsemalt teavitada mittekodanikke kodakondsuse taotlemise võimalustest ning kasutada naturalisatsiooni kiirendamiseks ka koolisüsteemi. Ülemvolinik märkis, et OSCE-l ei ole Eesti valitsusele uusi soovitusi. ”Me töötame Eestis juba 1993. aastast ja oleme sellest saadik andnud palju soovitusi, millest suuremale osale on tähelepanu pööratud”, märkis ta Eesti välisministeeriumis toimunud pressikonverentsil.⁸² Vollebaeki sõnul on naturalisatsiooni küsimuses oluliseks aspektiks just haridussüsteem, sest eesti keele eksami saab anda ja kodakondsuseksamil vaja minevad teadmisi riigikorrast omandada juba koolis.

Kas kodakondsust võib anda lihtsustatud korras?

Eestlased on valmis tegema mitmesuguseid järeleandmisi senises kodakondsuspoliitikas, et naturalisatsioon toimuks kiiremini. 2008. aastal oli eestlaste suhtumine kodakondsuse andmisse lihtsustatud korras, st kergemaid keeleoskuse nõudeid rakendades kodakondsuseta mitte-eestlaste rühmade osas järgmine (vastuste osakaal protsentides):⁸³

Eestis sündinutele	46%(2000. aastal 36%; 2005. aastal 53%)
Sünnijärgsete kodanike perekonnaliikmetele	46%(2000. aastal 39%; 2005. aastal 39%)
Neile, kel on teeneid Eesti riigi ees	34%(2005. aastal 26%)
Kõigile Eesti kodanike perekonnaliikmetele	23%(2000. aastal 28%; 2005. aastal 25%)

Veel toetati selles osas kõiki noori 16. eluaasta täitumisel (6%) ja alalise elamisloa omanikke (4%). Eestlased olid 2008. aastal valmis kõigile Eestis sündinud lastele, sõltumata nende vanemate kodakondsusest, andma lihtsustatud korras kodakondsuse (22%), nagu ka pensionäridele, kel oma ea tõttu on raskusi keeleksami sooritamise (17%).⁸⁴

81 Samas.

82 Pressikonverentsi materjalid vt <http://web-static.vm.ee/static/failid/200/2009-03-04-originaal.mp3>

83 Gerli Nimmerfeldt (2008). Op cit.

84 Uurimus kinnitab, et eksami sooritamise edukus ning vanus on selgelt omavahel seotud. Eksamil kukuvad harvem läbi noored ning mida vanemad eksaminandid on, seda rohkem läbi kukutakse. Vt Laura Kirss, Marre Karu (2008). Eesti keele õppe ja tasemeeksami sooritamise motivatsioon. Lõppraport. Praxis. Tellija: Rahvastikuminister. Tartu 2008.

2008. aastal intensiivistusid vaidlused selle üle, kas anda Eestis sündinud määratlemata kodakondsusega isikute lastele automaatselt Eesti kodakondsus. Avalik arvamus pole selle vastu, küll aga juhtivad poliitikud.⁸⁵

Eesti kodakondsuse taotlemise huvi määratlemata kodakondsusega isikute seas on langemas, kuid eestlased polnud 2008. aastaks muutunud 2005. aastaga võrreldes sallivamaks - nende soov lihtsustatud korras mittekodanikele kodakondsus anda pole kasvanud. Samas on nende inimeste osakaal, kes üldse mitte mingile mittekodanike rühmale soodustingimustel kodakondsust anda ei tahaks, oluliselt vähenenud - 2000. aastal oli selliseid 18%, 2008. aastal 8%.⁸⁶

Vastaja sugu, vanus ega haridustase ei ole statistiliselt seotud suhtumisega kodakondsuse andmise korda, küll aga mängivad olulist rolli elukoht ja ühiskondlik positsioon. Nt Tallinnas on rohkem neid eestlasi, kes mitte-eestlastele kodakondsuse andmist lihtsamaks muuta ei soovi (17%, mujal Eestis 8%). Samas suunas mõjutab inimesi kuulumine madalamatesse kihtidesse (19%); end kõrgematesse kihtidesse paigutavad inimesed on tolerantsemad, nende seas on lihtsustamist mittesoosivaid inimesi vähem (5%).⁸⁷

Kokkuvõtteks tuleb tunnistada, et kodanikkonna lihtsustatud tingimustel laiendamise ideel on eestlaste hulgas potentsiaali: 2008. aastal oli sellega ühtedel või teistel tingimustel nõus kuni 46% vastanutest ja ainult 8% oli igal juhul vastu. Samas on määratlemata kodakondsusega isikute ja Venemaa kodanike seisukohad aja jooksul radikaalsemaks muutnud: 2000. aastal pidas kodakondsuspoliitikat liiga karmiks ja inimõigusi ahistavaks 79% ja 80%, 2008. aastal vastavalt 85% ja 85% nende kodakondsusrühmade esindajaist. Küsimus on aga selles, et kuidas suhtuda Eesti ühiskonda väheintegreerunud inimestele Eesti kodakondsuse lihtsustatud andmisse - võib-olla tuleks neile kohanemiseks veel aega anda?

85 Raimo Poom (2008). Kodakondsus luubi all: vaid osa ideid võib oodata valitsuses edu. Eesti Päevaleht, 30.10.

86 Gerli Nimmerfeldt (2008). Op cit.

87 Gerli Nimmerfeldt (2008). Op cit.

7.5. Peatüki kokkuvõte

1992-2009 kasvas Eesti kodanike osakaal 68%lt 84%le, määratlemata kodanikel aga kahanes 32%lt 8%le. Viimastel aastatel on määratlemata kodakondsusega isikute üleminek Eesti kodakondsusesse aeglustunud, kuigi nn kodakondsuseta inimeste arv on jätkuvalt suur - 104,7 tuhat (02.03.2009 Rahvastikuregistri järgi). Teiste riikide kodanikke, sh Venemaa omi, elas 2009. aasta algul Eestis 114 000 (8,5%) ning nende osakaal pigem kasvab kui kahaneb. Välisriikide kodanikest moodustavad 4/5 Venemaa kodanikud. Eesti mitte-eestlastest on u pooled Eesti kodanikud, pisut alla veerandi on määratlemata kodakondsusega isikud ja üle veerandi teiste riikide kodanikud. Eestlased on valdavalt Eesti kodakondsusega.

Tallinnas on Eesti kodanike osakaal (76,6%) väiksem, määratlemata kodakondsusega isikute (12,2%) ja välisriikide kodanike osakaal (11,2%) suurem kui Eestis keskmiselt, sest mitte-eestlaste osakaal on Tallinnas suurem. Kõikides Tallinna linnaosades on elanike hulgas ülekaalus Eesti kodanikud, kuid kõige rohkem (üle 90%) on neid Pirital ja Nõmmel, kõige vähem Lasnamäel (65%) ja Põhja-Tallinnas (69%).

Mitte-eestlastest Eesti kodanikud on sarnanevad oma vanuselt, hariduselt, kihitikuuluvuselt, töö ja sissetuleku poolest eestlastega. Nad on Eestis hästi kohanenud, sest enamik neist on Eestis sündinud ja valdab suhteliselt hästi eesti keelt (vt tabel 7.14).⁸⁸

Tabel 7.14. Kokkuvõte: eestlaste ja mitte-eestlaste iseloomustus kodakondsuse järgi

	Eestlased	Mitte-eestlased		
	Eesti kodanikud	Eesti kodanikud	Määratlemata	Venemaa kodanikud
Vanus - nooremad ja keskealised	+	+	+	-
Haridus - kesk- ja kõrgharidus	+	+	-	V
Sugu - proportsionaalne	+	+	+	-
Eestis sündinud	+	+	V	-
Eesti keele oskus	...	+	-	-
Inglise keele oskus	+	V	-	-
Kihitikuuluvus - keskmised ja kõrgemad kihid	+	+	-	-
Hõiveseisund / Tööhõive määr	+	+	+	-
Töötus	+	+	-	-
Sissetulek	+	+	-	-

88 + olukord on parem, - olukord on halvem; V - olukord on keskmine või mõlemal rahvusrühmal ühesugune.

Venemaa kodakondsusega isikud on vanemaealised, keskmise haridustasemega ning nende hulgas on ebaproportsionaalselt palju mehi. Eestis on sündinud neist alla viiendiku, pensionäride rohkuse tõttu on sissetulek suhteliselt väike. Määratlemata kodakondsusega isikud on võrreldes kahe ülalkirjeldatud kodakondsusrühma esindajatega madalama haridusega. Neist ligi 2/3 on Eestis sündinud, kuid eesti keele oskajaid on vähe (alla 10%), inglise keele oskus on neil pea olematu. Määratlemata kodakondsusega isikute seas on suhteliselt palju töötuid ja sissetulekuta inimesi. Eesti kodakondsuse hankimiseks vajalikke eksameid teha käib neist paljudele üle jõu, kuid Venemaa kodakondsuse saab lihtsalt. Kodakondsuse võtmist mõjutab ka Eesti-vastasuse kasv mitte-eestlaste hulgas viimasel kolmel-neljal aastal.

Lõimumispoliitika üks ülesandeid on tõsta tänaste määratlemata kodakondsusega isikute motivatsiooni ja informeeritust, et hõlpsam oleks taotleda Eesti Vabariigi kodakondsust. Kodakondsuse võtmise viimaste aastate tendentsideks on aga Eesti kodakondsuse võtjate arvu oluline vähenemine ja Venemaa kodakondsuse võtjate arvu mõningane kasv. Peamised põhjused: praegune kodakondsusetu staatus ei takista kuidagi Eestis elamast ja ka väljapoole reisimise võimalused on paranenud; ei suudeta/pole motivatsiooni ära õppida eesti keelt, ka kodakondsuseksamit peetakse liiga keeruliseks, aga ka alandavaks; kasvanud on võõrandumine Eesti riigist.

Eestlased peavad Eesti praegust kodakondsuspoliitikat normaalseks, mitte-eestlased (kodakondsuskuuluvusele vaatamata) aga enamasti liiga karmiks. Paljud mitte-eestlased panevad pahaks, et Eesti taasiseseisvumise järel ei antud kõigile immigrantidest püsielanikele Eesti kodakondsust.

8. Poliitika

8. Poliitika	417
8.1. Parteid, toetus parteidele ja kohalik võim	418
8.1.1. Kompleksse programmiga eesti ja kitsaste huvidega vene parteid	418
8.1.2. Valimistulemused ja toetus parteidele	427
8.1.3. Kelle käes on kohalik võim?	436
8.2. Poliitiline osalemine	438
8.2.1. Erinevad osalemisvormid. Valimised	438
8.2.2. Võõrandumine, rahulolu ja usaldus	448
8.3. Maailmavaate erinevused	459
8.3.1. Parem- ja vasakpoolsus, liberaalsus ja konservatiivsus	459
8.3.2. Tulevikuusk ja minevikunostalgia	462
8.3.3. Ida- või lääneorientatsioon	467
8.4. Peatüki kokkuvõte	477

Kommentaar. <i>Vene poliitika võimatusest Eestis.</i> Jevgeni Golikov, filosoofiadoktor	479
--	-----

8. Poliitika

Eestlaste ja venekeelsete elanike poliitiline taust Eesti Vabariigis on vastanduv ja kohati konfliktiderohke.¹ Üle 17 aasta taasiseseisvat Eestit, viis aastat ühiselt Euroopa Liidu (EL) liikmeks olemist ning hiljutised majandusliku tõusu aastad on erimeelsusi silunud, kuid mitte kaotanud. Need on jätnud tugeva jälje kaasaja poliitilisele olukorrale Eestis.

Taasiseseisvunud Eesti uus olukord mõjus eestivenelastele peaaegu sama traumaatiliselt, nagu see võis mõjuda ligi 70 aasta eest eestlastele, kes ühel päeval leidsid end võõra võimu allutatuna. Laulva revolutsiooni ajal oli enamik eestlasi ja suurem osa venekeelsetest eestimaalastest eri pooltel: eestlased Eesti riigile iseseisvust nõudmas, venekeelsed NSV Liidu ja nõukogude võimu säilitamise eest välja astumas. Eesti riigi iseseisvumine tõi viimastele kaasa olulise staatusemuutuse; oldi sunnitud valima kodakondsusvariantide vahel. Eesti kodakondsuse omandamiseks tuli õppida eesti keelt ja omandada teadmisi Eesti riikluse kohta; ka parema töö saamiseks muutus eesti keele oskus kasulikuks, valgekraelise töö puhul ka inglise keele oskus. Kõike seda polnud varem vaja läinud. Likvideeriti sõjatehased, vähenes põlevkivitööstus, järk-järgult suleti suuri tekstiilitööstusettevõtteid - peamiselt venekeelsel tööjõul põhjustas see muret toimetuleku pärast. Kõige selle tulemusena tekkis venekeelsel elanikkonnal tunne, et nad on sattunud poliitilisse keskkonda, mis neile ei meeldi ning kus neile tehakse liiga.

Vastuolusid süvendas erinev tõlgendus ajaloosündmustele. Paljud eestivenelased, nagu ka Venemaa, pole siiani nõus Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisega õigusliku järjepidevuse alusel, mis tõi kaasa ka kehtiva kodakondsuspoliitika. Nende meelest tekkis NSV Liidu lagunemisel uus riik, mis kuulub Venemaa kui NSV Liidu õigusjärglase mõjusfääri. Sellest lähtuvalt peetakse ka Eestis elava vene kogukonna käekäiku Venemaa asjaks. Kuigi EL institutsioonid ja ülemaailmsed organisatsioonid pole nn vene vähemuse inimõiguste rikkumist tuvastanud, arvab suur osa venekeelsest elanikkonnast seda ometi. Mitte-eestlased tunnevad end võrreldes nõukogudeaegse olukorraga Eestis teisejärgulise ja diskrimineerituna.

¹ Vt Identity and foreign policy: Baltic-Russian relations and European integration. Edited by Eiki Berg and Piret Ehin. Farnham, Burlington: Ashgate. 2009.

Nii nagu nõukogude ajal mõjutasid elu Eestis sõja, repressioonid jm katsumused üle elanud, Eesti Vabariigi aegse mentaliteedi ja väärtustega inimesed, nii mõjub Nüüdis-Eestit nõukogulikust perioodist pärit mentaliteet oma kodakondsus-, partei- ja valimiseelistustega. Lõhestatud identiteedi tõttu on mitte-eestlastel raske, kusjuures pole tegu mitte ainult tulevikule või minevikule, Eestile või Venemaale suunatud mentaliteediga, vaid veelgi sügavama lõhestatusega, mis tuleneb asendist demokraatia ja autoritaarsuse, Lääne ja Ida tsivilisatsiooni vahel. Kõik see jätab Eesti poliitikale sügava rahvusliku jälje.

8.1. Parteid, toetus parteidele ja kohalik võim

8.1.1. Komplekse programmiga eesti ja kitsaste huvidega vene parteid

Kõik Eesti erakonnad e parteid on üleriigilised. Regionaalseid, nt Tallinna erakondi, Eestis ei ole. Samas on poliitiline elu, sh parteielu, kõige intensiivsem pealinnas. Erakondade peakorterid on koondunud Tallinna, kus tegutseb lisaks juhatusele ja volikogule ka Riigikogu fraktsioon. Enamik parteide juhtfiguure elab Tallinnas alaliselt, mõni üksik ajutiselt. Suur osa enamiku parteide liikmetest elab samuti Tallinnas.

Valimistel väljendub pealinlikkus ülisuures konkurentsisis: Tallinna ringkondades on reeglina kandideerijaid ühele Riigikogu või linnavolikogu liikme kohale rohkem kui kusagil mujal². Vene parteid on veel pealinnakesksemad kui eesti parteid. Esimestel on osakondi ja liikmeid üksikutes muudes Eesti linnades (peamiselt Kirde-Eestis), teistel aga paljudes paikades üle Eesti, nii linnas kui maal.

Parteide hulk ja suurus

2004. aasta suvel oli Eesti Äriregistri teabesüsteemi (asub Justiitsministeeriumi juures) erakondade nimekirjas 14 parteid, detsembris 2007 oli neid 15, juunis 2009 taas 14. Olulisemaid, st pidevalt parlamenti (Riigikogusse) valitavaid parteisid on viis-kuus. Üheksa parteid on viimaseil aastail registrist kustutatud kas liikmete vähesuse tõttu või siis seoses ühinemisega mõne teise parteiga selliselt, et nimi muutus³.

2 2005. aasta kohalikel valimistel kandideeris Tallinnas ühe mandaadi kohta keskmiselt 15,2, Harjumaal ilma Tallinnata 6,1 ja kogu Eestis 5,0 inimest.

3 Vt Justiitministeeriumi Äriregistri teabesüsteem. Erakonnad <https://ariregister.rik.ee/erakonnad.py> (25.06.2009)

Eesti parteimaastikul opereerivad parteid on väikese kandepinnaga, sinna kuulub u 5-6% valimisealistest kodanikest. Erakondade väiksus tuleneb Eesti väikesest elanike arvust, demokraatia ja parteipaljuse perioodi lühikesest kestvusest, aga ka laialt levinud poliitika- ja poliitikutepõlgusest.

Parteid ise on väga erineva suurusega. Liikmete arv parlamendis esindatud parteidel oli järgmine:⁴

	01.01.2008	01.01.2009	23.04.2009
Keskerakond	10 102	11 011	11 175
Rahvaliit	9 903	9 881	9 779
Isamaa ja Res Publica Liit	8 823	8 823	8 820
Reformierakond	6 348	6 737	6 852
Sotsiaaldemokraatlik Erakond	3 275 (31.01.2008)	3 324	3 442
Erakond Eestimaa Rohelised	1 469	1 486	1 505

Parteide liikmeskonna suurus pole küll nende mõjukuse kõige määravam tegur, kuid tähtis siiski: kõik suuremad parteid on parlamendis esindatud, väikestest ainult üks - Rohelised (alates 2007. aastast). 2008. aasta jooksul kasvasid vaid kaks ülaltoodud parteidest - Keskerakond (900 inimese võrra) ja Reformierakond (ligi 400 võrra). Rahvaliidu liikmeskond püsis kõigi katsumuste kiuste: selle partei tuntuim liider Villu Reiljan oli kohtu all (ning mõisteti Harju Maakohtus mais 2009 süüdi), partei toetus valijate hulgas (vt tagapool) on palju kahanenud.

Vasak- ja parempoolsed parteid

Eesti on riik, kus vasakpoolsus võimu (koalitsiooni ja valitsuse) tasandil on olnud nõrgalt esindatud: 1992-2007 on peaaegu katkematult olnud võimul paremkallalikud konservatiivsed ja neoliberaalsed (nt Isamaaliit, Reformierakond) või siis selge ideoloogiata võimule orienteeritud (nt Koonderakond, Res Publica) parteid ja peaministrid. Vasakkallalikeks võib pidada Keskerakonda, Rahvaliitu, Sotsiaaldemokraatlikku Erakonda ja kaduvväikse toetajaskonnaga Eestimaa Ühendatud Vasakparteid (endise nimega Vasakpartei). Vene parteid on pigem vasakpoolsed. Paremkallalikud parteid on Reformierakond ning Isamaa ja Res Publica Liit. Samasugune parteijaotus esineb ka Lätis.⁵ Erakondi eristavad peamiselt kaks telge: suhtumine riigi sotsiaalsesse rolli ja suhtumine minevikku-tulevikku. Vasakpoolsete eesti parteide pooldajad loodavad, et riik aitab nõrgematel toime tulla, st loodavad sotsiaalsele turumajandusele, mitte sotsialismile.⁶

4 Vt Justiitministeeriumi Äriregistri teabesüsteem. Erakonnad <https://ariregister.rik.ee/erakonnad.py> (25.06.2009)

5 Veiko Spolitis (2008). Läti parteid alles arenevad. Postimees.ee, 12.03.2008: Lätis on välja kujunenud olukord, kus vasakpoolsed erakonnad (Inimõiguste Eest Ühendatud Lätis ja Kooskõla Keskus) esindavad parlamendis venelasi ja parempoolsed lätlasi.

6 Minevikunostalgia või -kogemuse mõjul kiputakse praktikas sotsiaalsust samastama sotsialismiga.

Lõimumise edukamaks muutmise võti on Eestis suurel määral seotud inimeste sotsiaalse ja majandusliku toimetulekuga ning mitte-eestlaste suurema kaasamisega ühiskonna-, sh poliitikaellu. Need teemad kuuluvad rohkem vasakpoolsesse kui parempoolsesse partei- ja valitsemispoliitikasse.

Rahvuslus

1980-ndate lõpul oli rahvuslus kogu endises Ida-Euroopas vastupanuliikumise positsioonis, nii ka Eestis. Sellest kujunes valitsev ideoloogia, mis on fikseeritud ka põhiseaduses.

Eestis pole käesoleval ajal enam selliseid mõjukaid eesti parteisid, kes peaks rahvuslust oma peamiseks programmiliseks ideeks, nagu see oli iseloomulik 1990-ndate esimesele poolele. Viimasel aastal-pooleteisel on peaprobleemiks tõusnud majanduskriis. Enamiku nn eesti parteide liikmeskonda lisandus aja jooksul mitte-eestlasi. Neid on suhteliselt palju Keskerakonnas, veel rohkem aga Eestimaa Ühendatud Vasakparteis. Viimane on kujunenud vene-eesti parteiks, kel puudub aga toetajaskond. Teiste parteide, sh Reformierakonna liikmeskonnast peletas osa mitte-eestlasi Tõnismäe monumendi teisaldamine 2007. aasta aprillis.

Tugev rahvusluse maine oli omaaegsetel ERSP-l ja Isamaal ning hilisemal Isamaaliidul, see on vähesel määral jäänud alles Isamaa ja Res Publica Liidule. Rahvusluse ideed on viljelenud ka Rahvaliit. Monumendi eemaldamisega Tõnismäelt ja nii otsekui eestlaste tõe eest võitlejana pälvis Reformierakond tugeva poolehoiu eestlaste seas. Kuid, nagu märgitud, on majanduskriisi tingimustes palju kordi aktuaalsemad riigieelarve, majandusliku toimetuleku ning töö ja töötusega seotud probleemid.

Eestis tegutsevad parteid jagunevad tinglikult eesti ja vene parteideks.⁷ Eesti praeguses avalikus rahvusluse diskursuses on arutluse all demograafiline peaküsimus: eestlus ja kuidas olla eestlane nii, et rahvaarv kasvaks või vähemalt pidevalt ei kahaneks. Sellele vastandub vene päritolu mitte-eestlaste etniline rahvuslus: kuidas olla ja jääda venelaseks ning mitte sulanduda.

Eesti parteid

jagunevad ***kompleksseteks e laiade huvidega ja spetsiifilisteks e kitsaste huvidega parteideks***. Komplekssed eesti parteid on Eesti tingimustes liikmeskonnalt suured või keskmised parteid, kes tegelevad kõigi probleemidega, mis riigis ette tulevad või tulla võivad - eriti siis, kui nad on parasjagu valitsuses

⁷ Käesoleva kirjutise autori klassifikatsioon, mille loomise tingis käsitletav teema - rahvusküsimus.

või peavad seisukohti kujundama Riigikogus olles. Need parteid nn eesti asja ajamisega eraldi kas ei tegele või on see neil ainult üks tegevussuund teiste suundade kõrval, mis igapäevaelus välja ei paista. Eesti parteideks teeb neid see, et parteisisene asjaajamisekeel on riigikeel ning peamiselt eestlastest koosneb nii juhtkond, liikmeskond kui ka valijaskond. Eesti komplekssete parteide seas on erandlik Keskerakond, kel eesti parteina on suhteliselt palju venekeelseid liikmeid ning kelle valijaskonnas on ülekaalus mitte-eestlased (vt lähemalt tagapool). Spetsiifilised - st kitsalt eesti rahvuslike küsimustega tegelevad eesti parteid on samuti olemas, kuid nad on väikesed, vähemärgatavad, vähepopulaarsed ning pole pikka aega võimu juurde pääsenud.

Eesti parteide hulgas on üks vähekompleksne, peaaegu et spetsiifiline partei - Erakond Eestimaa Rohelised. See on liikmeskonnalt väike, noor (alles 2005. aastal erakonnaregistrisse kantud), esimest korda Riigikogus (alates 2007. aasta valimistest) ja püsib vähemalt esialgu keskkonnakaitse, energiasäästu ja energiajulgeoleku temaatika juures.

Vene parteid

on spetsiifilised selles mõttes, et nad on kitsad nn üheteemaparteid, tegelevad vaid vene (mitte-eestlaste, venekeelsete, nn *kaasmaalaste*) rahvuslike huvide kaitse küsimustega ning nende juhtkonda, liikmeskonda ja valijaskonda kuuluvad valdavalt mitte-eestlased. Parteisisene asjaajamisekeel on vene keel. Nad on väikesed ja vähemõjukad. Erinevalt eesti kitsastest parteidest on vene parteid poliitikapildil selgelt eristuvad ja hästi märgatavad seoses nn vene küsimuse püsiva aktuaalsusega. Need on tõelised etnilised parteid.

Käesolevaks ajaks on parteimaastikul alles ainult kaks vene parteid, mõlemad väga väikese liikmeskonnaga. Vene parteisid on olnud aga palju rohkem, nad on tekkinud ja varsti kadunud, vt tabel 8.1.

Tabel 8.1. Vene erakonnad Eestis (aprill 2009)

Ärinimi	Staatus	Esmakande aeg	Liikmete arv
Vene erakonnad			
Konstitutsioonierakond www.kpartei.ee	Registrisse kantud	22.12.1997	1 522 - 01.01.2009
Vene Erakond Eestis www.rusparty.ee	Registrisse kantud	19.11.1998	1 404 -01.01.2008
Registrist kustutatud vene erakonnad			
Vene Ühtsuspartei	Kustutatud 10.04.2008	6.05.1998	1 314 -04.03.2002
Erakond Eestimaa Ühtsus	Kustutatud 16.01.2007	5.10.2001	13 - 16.01.2003
Vene Balti Erakond Eestis	Kustutatud 10.04.2006	27.12.2000	9 - 16.01.2003

Justiitsministeerium. Äriregistri teabesüsteem. Erakonnad

01.01.2009 oli Konstitutsioonierakonnas 1522 liiget (23.04.2009 1481; 01.01.2008 - 1542; 18.01.2007 - 1597) ja Vene Erakond Eestis 1404 liiget (23.04.2009 - 1399; 01.01.2008 - 1412; 30.08.2007 - 1189).⁸ Nagu need arvud näitavad, VEE liikmeskond 2007-2009 kasvas, Konstitutsioonierakonna liikmeskond aga õige veidi vähenes. Vene parteide väiksus on paratamatu olukorras, kus valimisealiste mitte-eestlasest Eesti kodanike arv ongi suhteliselt väike. Erakonnaseaduse kohaselt saavad partei liikmeks olla vaid Eesti kodanikud. Samuti paljud mitte-eestlased ei huvitu poliitikast, ning mis peamine - vene parteid ei suuda tugeva Keskerakonnaga venekeelse valijaskonna pärast võidelda. Ühiskonnaelus on viimaseil aastail toimunud olulisi sündmusi (nn aprillimäss 2007) ja suuri muutusi (kiire majanduskasv on asendunud kiire langusega), kuid see ei ole vene parteide liikmeskonda suurendanud ja poliitilist huvisfääri laiendanud.

Äriregistri teabesüsteemi andmeil on suhteliselt hiljuti, aastail 2006-2008, registrist kustutatud kolm vene parteid (vt tabel 8.1). Tegelikult need kolm parteid - Vene Balti Erakond Eestis, Erakond Eestimaa Ühtsus ja Vene Ühtsuspartei - osaliselt ühinesid Vene Erakonnaga Eestis (VEE) 2002. aastal⁹, osaliselt lõpetasid parteilise tegevuse, mingi osa Vene Balti Erakonnast Eestis astus aga Reformierakonda¹⁰ jms. Vene parteidele on ette heidetud programmide liigset sarnasust ja omavahelist rivaalitsemist, kuid toimunud ühinemised pole olukorda parandanud: kaks allesjäänud vene parteid on kõigele vaatamata väikesed ja valijate hulgas vähemõjukad. Kuvandi parandamiseks muutis kõige tuntum neist, Eestimaa Ühendatud Rahvapartei, oma nime: selleks on 2006. aastast Konstitutsioonierakond. Uue nime all jäi see partei toetusest täielikult ilma (vt tagapool).

2007. aasta lõpus teatas Konstitutsioonierakond, et soovib ühineda Vene Erakonnaga Eestis ja Eesti Vasakparteiga. Viimane on eesti partei, kel pole valimistel läbi lüüa õnnestunud ja kes on kandnud nimesid Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööpartei, Eesti Demokraatlik Tööpartei ja Eestimaa Kommunistlik Partei. Ühinenud parteist lubati kujundada uus ja Eesti ainuke vasakpoolne partei, kes ei vastandaks eestlasi ja venelasi, loobuks venemeelsusest ega orienteeruks enam Kremlile, kõigi Eesti erakondadega aga asuks koostööle.¹¹ Enne liitumist jagatud teabes (juuni 2008) aga radikaliseerus Konstitutsioonierakond oma avaldustes taas, lubades jätkata venekeelse elanikkonna õiguste kaitse liini. Liitumist arutanud kongressi enamus leidis, et kavandatava ühendpartei ideoloogia peab tingimata olema vasakpoolne. Suvel 2008 kinnitati Konstitutsioonierakonna ja Eesti Vasakpartei ühinemine, uueks nimeks pidi saama Eestimaa Ühendatud Vasakpartei

8 Vt Justiitministeeriumi Äriregistri teabesüsteem. Erakonnad <https://ariregister.rik.ee/erakonnad.py> (25.06.2009).

9 <http://erakonnad.instituut.ee/erakonnad/registreeritud/vee.html> (25.06.2009).

10 Sergei Ivanov: "2002 aastal, kui ma olin veel Vene Balti Erakonna esimees, allkirjastasime me Kallasega koostööpõhimõtted demokraatia arendamisel ning venelaste osalemisel poliitilises süsteemis ja siis astus minu meeskond Vene Balti Erakonnast Reformierakonda". (Reformierakonnast lahkunud Ivanov jätkab tegevust volikogu fraktsioonis. Postimees.ee, 29.04.2009.

11 Jürgens: uus erakond ei vastanda venelasi ja eestlasi (BNS). Postimees Online, 05.12.2007.

(EÜVP). Konstitutsioonierakond pidi moodustama ühenderakonnas fraktsiooni *Võrdsus*. Üleminekuperiood kestab kuni 2010. aasta kongressini. Vene Erakond Eestis liitumisprotsessiga seni ühinenud ei ole.

Äriregistri teabesüsteem käsitles juunis 2009 Konstitutsioonierakonda ja Eesti Vasakparteid kahe eraldiseisva parteina, ainult Eesti Vasakpartei nimi oli muudetud Eestimaa Ühendatud Vasakparteiks (www.esdtp.ee; 01.01.2009 liikmeid 1000, 23.04. - 1049). Konstitutsioonierakond eksisteeris oma nime all ja oma liikmeskonnaga iseseisvana edasi,¹² kuid Euroopa Parlamendi valimistel esinesid Konstitutsioonierakonna kandidaadid Eestimaa Ühendatud Vasakpartei nimekirjas.

Eesti rahvuslikud pisiparteid ja liikumised

Teatud valijakontingendil püsib vajadus rahvusluse kui konservatiivse põhiideoloogia järele. Paremäärmusluse uurija Andres Kasekamp, Tartu Ülikooli Balti poliitika professor, peab paremäärmuslust mõtlemisviisina Eestis laialt levinuks, mis aga pole eralist poliitilist väljundit seni leidnud. 1990-ndatel olid mõned üksikud üritajad: Jüri Toomepuu (Eesti Kodanike Liit) ja Tiit Madisson (Eesti Rahvuslaste Keskliit). Tinglikult võiks praegustest erakondadest liigitada nende hulka Eesti Iseseisvuspartei. Kasekamp peab paremäärmuslaste ebaedu põhjusteks karismaatilise liidri, tõhusa organisatsiooni ja usutava programmi puudumist ning institutsioonilisi tegureid. Ka valimissüsteem ja erakondade rahastamise süsteem ei soosi neid. Pealegi on kogu Eesti poliitiline maastik võrreldes teiste Euroopa riikidega tugevasti paremal.¹³

Eesti rahvuslikumalt meelestatud valijatele osutus Isamaaliidu rahvuslik meelusus liiga mõõdukaks. Eestlaste rahvustunnet on püüdnud välja mängida EL vastu (ja väidetavalt Eesti iseseisvuse eest) võitlev Eesti Iseseisvuspartei, varasema nimega Tuleviku Eesti Erakond, kes pole aga valimistel rahva toetust leidnud.¹⁴ 2005. aasta kohalikel valimistel kogus EIP Tallinnas 0,24% valijate häältest.

Rahvuslus elab edasi peamiselt väikeparteide ja mitmesuguste liikumiste näol, mida pole Äriregistri teabesüsteemi erakondade nimekirja kantud. Need poliitilised organisatsioonid on kitsalt rahvusküsimusele orienteeritud ning muud probleemid neid eriti ei huvita. Neist vanim ja tuntuim on 1991. aastal asutatud Eesti Kodanike Keskerakond. EKKE (jt rahvuslikud pisiparteid) ootavad oma aega, sest www.nommevalitsus.org andmeil on rahvuslikult meelestatuid eestlasi kõigist eestlastest pool või üle poole, mistõttu on ainult aja küsimus, millal Eesti poliit-

12 <https://ariregister.rik.ee/erakonnad.py> (25.06.2009).

13 Vt Riho Laurisaar (2009). Andres Kasekamp: võõraviha elab meis edasi. Eesti Päevaleht, 07.02.

14 Eesti Iseseisvuspartei kaitseb Eesti iseseisvust ja seisab vastu Eesti liitmisele Euroopa Liiduga. Me deklareerime, et pole olemas mitte kahte või rohkemat Eestit, vaid on üksainus Eesti. Ent see ei ole mitte vaba Eesti, nagu võimukandidaadid valelikult väidavad, vaid filigraanse hoolikusega uuskoloniseeritud riik. <http://www.iseseisvuspartei.ee/> (26.04.2009).

tikamaastikul võtab koha sisse tugev rahvuslik jõud, või koguni kaks.¹⁵ Nõmme Raadio kaudu levitab oma vaateid Eestimaalaste Radikaalne Erakond (asutatud 2003). 2006. aasta märtsis kutsuti valijaid üles looma tõelist rahvuslaste erakonda - Eesti Rahvuslaste Erakonda¹⁶. Juulis 2006 rajati Eesti Rahvuslik Liikumine.¹⁸ Katsed uusi parteisid ja liikumisi asutada aga jätkuvad: 11. aprillil 2009 tuli kokku väike seltskond, et taastada Vabadussõdalaste Liidu liikumine, aprilli lõpus 2009 valmistuti asutama Eesti Rahvuslik Konservatiivset Liitu. Ahti Mänd EKKE-st soovib lõpetada rahvuslikumalt mõtlevate inimeste edasine killustamine, kuna rahvuslike pisiorganisatsioonide arv hakkab tema andmeil liginema juba 50-le.¹⁹

Tõepoolest, miks aina tekib juurde eesti rahvuslikkust propageerivaid organisatsioone? Kas eestluse eest seismist ei peaks Eesti riigis võtma enesestmõistetavana, on ju ka põhiseaduses kirjutatud, et **Eesti on riik, mis peab tagama eesti rahvuse ja kultuuri säilimise läbi aegade.**²⁰ Mure rahvuse pärast on tingitud mitmetest põhjustest, olulisimad ilmselt rahvaarvu vähenemine, õpilaste ja üliõpilaste arvu kahanemine, aktiivne väljarännu ülekaaluga migratsioon, Eesti osalemine eurointegratsioonis ja globaliseerumises, vene šovinistide nõudmised eriõigustest venelastele jne.

Keskerakonna fenomen

Kõige enam teeb mitte-eestlastega koostööd Eesti Keskerakond. Selle partei juhatusse mitte-eestlasi küll ei kuulu, kuid nagu eespool märgitud, moodustavad mitte-eestlased Keskerakona liikmetest arvestatava, valijaskonnast aga suurema osa. 2005. aastal valitud Tallinna linnavolikogu Keskerakonna fraktsioonis moodustasid mitte-eestlased rohkem kui poole. Alla viiendiku on mitte-eestlasi 2007. aastal valitud Riigikogu Keskerakonna fraktsioonis. Mitte-eestlaste silmis

15 <http://www.nommevalitsus.org/> (23.04.2009).

16 Uue partei loomise vajalikkust põhjendati asjaoluga, et alates 1995. aastast, mil lakkas olemast Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei (ERSP), ei olevat rahvuslased suures poliitikas esindatud, kuid väljundit on vaja. Vt Algatusrühm tegi ettepaneku luua rahvuslaste erakond. BNS. Postimees.ee, 11.03.2006.

17 11. märtsil 2006 tegid seitseteist Eesti kodanikku ettepaneku asutada Eesti Rahvuslaste Erakond, mis järgib 1918. aastal rajatud Eesti Vabariigi aateid ning seab eesmärgiks Eesti omariikluse täieliku taastamise. „Me ei soovi enam riiki valitsema kvislingeid ja kollaborante, kes pole kahetsenud oma varasemat isamaavaenulikkust, rahvuskuuluvuse mahasalgamist ja omariikluse eitamist“, märgivad rahvuslased üleskutses. Nende meelest peab Eesti riik saama taas kohaks, kus hoitakse alal eestlust ja tehakse seda meie rahva soovide, mitte teiste riikide soovitude kohaselt. ERE on liikumine, mille sihiks on Eesti ühiskonna tervendamine ja rahvuslike väärtuste pidev meeldetuletamine riigivõimule. ERE Üksmeele manifest: Meie kohus on leida kolmes suures valdkonnas Eestile head lahendused - eestlus aukohale, omariiklus täielikult tagasi ja rahvuslik majandus tõusuteele! Me astume vastu Eesti kuulumisele impeeriumeisse ja üliiriikidesse.” <http://www.paganakoda.org/> (23.04.2009).

18 Eesti Rahvuslik Liikumine loodi 2006. aasta juulikuu esimesel päeval. Asutamiskoosoleku asukohaks sai valitud Puurmani kultuurikeskus, ajaloolises Puurmani alevikus, kust algas ka vabadusvõitleja Kuperjanovi sõjatee. ERL põhiline eesmärk on Eesti Vabariigi kodanike aktiveerimine ja kaasamine demokraatliku riigivõimu teostamisse ja sellega tagada: iseseisva Eesti riigi püsijäämine ning areng rahvusriigina, eesti rahva ja riigi julgeoleku kindlustamine, üksikisiku vabaduse ja turvalisuse kaitse, eesti keele ja kultuuri kaitse, kestmajäämine ja areng, eesti rahva püsima jäämiseks vajaliku elukeskkonna loomine, koostöö Liikumisele aateliselt lähedaste kodanikeühendustega Eestis ja teistes riikides. Vt <http://www.rahvuslikliikumine.ee/> (23.04.2009).

19 <http://www.syndikaat.ee/komm.php?ulD=2968&lang=est> (23.04.2009).

20 Eesti Vabariigi põhiseadus 1995, lk 5.

on erakonna ammune liider Edgar Savisaar väga populaarne ning Keskerakond on osutunud praktiliselt ainsaks parteiks, kellele mitte-eestlased oma hääle annavad. Neile oli ka tugev positiivne signaal Venemaa juhtiva partei Ühtne Venemaa (Единая Россия) ja Keskerakonna vahel 04.12.2004 sõlmitud koostöölepe.²¹

Keskerakonna III programmi järgi lähtub erakond oma poliitikas tõsiasjast, et Eesti Vabariigi territoorium on ainus koht maailmas, kus eestlased on põhirahvus ning kus sellest tulenevalt on eestlastel võõrandamatu õigus kestma jääda ja areneda. Eesti riigi ülesandeks rahvuspoliitika ja integratsiooni valdkonnas on luua kõigile Eestis elavatele rahvastele tingimused väarikaks eluks. Programmis kirjutatakse, et Eesti rahvuspoliitika on üles ehitatud mitte-eestlaste integratsioonile.²²

Tänu Keskerakonna tegevusele ja heale mainele mitte-eestlaste hulgas on Eesti üks väheseid Ida- ja Kesk-Euroopa riike, kus immigrandid endise NSV Liidu aladelt ei hääleta oma rahvuslikke huve esindavate parteide, vaid üldpoliitilisi huve esindava(te) partei(de) poolt²³ ja/või kus (endine) kommunistlik partei pole populaarne.

Kaitsepolitsei seisukohad äärmuslaste suhtes

Kaitsepolitsei ameti (kapo) aastaraamatus 2007 nimetati Konstitutsioonierakonda Venemaa Välisluureteenistuse marionettparteiks. Kapo on aastaraamatu järgi seisukohal, et Venemaa Välisluureteenistus üritab jätkuvalt luua Eestis Venemeelset parteid, et parlamendi kaudu mõjutada Eesti poliitikat.²⁴ Konstitutsioonierakonna populaarsus valimisealiste kodanike hulgas on aastaid olnud 0%, harva ka 1%. Ka Eesti Vasakparteil püsis toetus 0%. Lätis on äärmusseisukohtadel märksa laiem kandepind²⁵.

21 Keskerakonna pressiteates 11.12.2004 väidetakse, et *sõlmitud koostöölepe ainsaks eesmärgiks on kaitsta paremini Eesti huvisid Venemaal*. Keskerakonna liidrite sõnul kuulub dialoog Venemaaga euroopalike väärtuste sekka, mida tuleb edendada. Nt Postimehe online-intervjuus 21.09.2006 väitis Ain Seppik Ühtse Venemaa partei kohta järgmist: *Selle partei kõige suuremaks teeneks Vene poliitikas on meie arvates see, et ta suutis kõrvaldada suurest poliitikast Venemaa Kommunistliku Partei*. Teine argument, mida Keskerakonna juhid on toonud koostöölepingu põhjenduseks, käsitleb globaalset haaret, millega Ühtne Venemaa teeb koostööd parteidega kogu maailmas. Keskerakonna ja Ühtse Venemaa koostööprotokoll käsitlevat inimsuhteid kultuuri, hariduse ja majanduse valdkonnas. On teada, et Keskerakond osales Ühtse Venemaa kongressil novembris 2008. (Vt www.wikipedia.org, (23.04.2009).

22 <http://www.keskerakond.ee/erakond/programm/programm> (25.06.2009).

23 OSCE rahvusvähemuste ülemvolinik, Norra endise välisminister Knut Vollebaek hindas ainulaadseks Eestis toimunud poliitilist integratsiooni, kus muulased valivad erakondi mitte oma rahvusliku päritolu, vaid maailmavaate ja kogu rahvastikule omaste ühishuvide pinnalt. Vt Rahvusvähemuste volinik peab Eesti poliitilist integratsiooni ainulaadseks. Postimees.ee, 03.03.2009.

24 Vt Kaitsepolitsei aastaraamat 2007 http://www.kapo.ee/Aastaraamat_2008_EST_27.05.2008.swf.

25 Läti parlament kaalus ettepanekut hakata kriminaalvastutusele võtma neid, kes avalikult eitavad Läti toimunud okupatsiooni või kutsuvad üles seda tegema. Ettepaneku teinud fraktsiooni Isamaale ja Vabadusele arvates aitaks see seadusemuudatus õiguskaitseorganitel võidelda isikutega, kes aktiivselt astuvad välja Läti iseseisvuse vastu või kihutavad teisi riigivastasele tegevusele. Vt Okupatsiooni eitajaid Lätis kriminaalvastutusele ei võeta. Postimees.ee, 13.03.2008.

Kapo andmeil on Eestis jätkuvalt esindatud nii parem- kui vasakäärmusliikumised. Eestis ei ole seni ükski äärmuslikult meelestatud liikumine suutnud leida väljundit ametlikuks osalemiseks poliitikas.²⁶ Äärmuslased satuvad kaitsepolitsei vaatevälja niipea, kui võivad ohustada teiste isikute põhiõigusi ja -vabadusi ning riigikorda, lubab Kaitsepolitsei veebileht. Seetõttu on äärmusliikumiste tegevuse tõkestamine lähedalt seotud terrorismivastase võitlusega.²⁷ Kapo veebilehe järgi pöörab Eesti erilist tähelepanu ennetustööle takistamiseks rassilist, kultuurilist, usulist või kuuluvuslikku vihkamist levitavate liikumiste ja isikute tegevust Eestis. Vajalik on tõsta ühiskonna teadlikkust vihkamist ning vägivalda propageeriva äärmusluse ohtlikkusest. Samuti teatatakse, et Eestis islamistlikke rühmitusi ei tegutse, kuigi siin üritavad poolehoidjaid leida välismaal paiknevad islamiäärmuslike organisatsioonide liikmed.²⁸

Kaitsepolitsei 2008. aasta aastaraamatus märgiti, et Vene ametivõimud soovivad Eestis elavaid venelasi vastandada riigivõimule ning kasutavad selleks "kaasmaalaste poliitikat". Kapo märgib, et kaasmaalaste kaitsmine kujutab endas tegelikkuses vaid dekoratiivset katet suurriiklikule välispoliitikale. "Kuigi riiklik toetus peaks hõlmama kõiki isikuid, keda Venemaa sõnades oma kaasmaalasteks nimetab, on senised kogemused Eestis näidanud, et tegelikult orienteerutakse vaid üksikutele Kremlile lojaalsetele kohalike organisatsioonide juhtidele," teatab aastaraamat.²⁹

Ühtlasi on selles juttu riigi mainet kahjustavast neonatside ja paremäärmuslaste tegevusest. "Kuigi neonatside arv Eestis piirdub vaid paarikümnega, toovad nii eelmainitud juhtumid kui ka natsionaalsotsialismi ja ksenofoobiat pooldavate propageerivate isikute osalemine ajaloosündmuste mälestusüritustel Eesti riigile otsest kahju, andes Venemaa propagandale võimaluse näidata Eestit kui natsismi toetavat riiki," kirjutatakse kapo aastaraamatus. Kapo väitel suurenes eelmisel aastal Eesti paremäärmuslaste huvi poliitikas osalemise vastu. Peamiselt loodavad Eestis tegutsevad äärmuslased saavutada suuremat ühiskondlikku tähelepanu ja toetust eelkõige Eesti Iseseisvuspartei abil, märgib Kaitsepolitsei amet.

Eestis on keelatud erakonnad, kelle eesmärgid või tegevus on suunatud Eesti põhiseadusliku korra või territoriaalse terviklikkuse vägivaldsele muutmisele. Eesti Vabariigi jurisdiktsiooni all oleval territooriumil on keelatud teise riigi era-

26 http://www.kapo.ee/pohi_korra_kaitse.html (16.06.2009).

27 Samas.

28 Eesti terrorialase võitluse põhialused. ([http://www.kapo.ee/TVV_p6hialused_VV_17_08_20064\[1\].pdf](http://www.kapo.ee/TVV_p6hialused_VV_17_08_20064[1].pdf).)

29 Alates 2006. aastast kujundatakse kaasmaalaste poliitikat üha enam põlise Vene ala põhimõtet rõhutavast kontseptsioonist «Russki Mir» lähtuvalt ning tunamullu loodi Venemaa föderaalelarvest ja eraannetustest finantseeritav fond *Russki Mir*. Selle ülesanne on kaitsepolitsei kinnitusel aktiivselt toetada kaasmaalaste kongresse. 2008. aastal asus fond *Russki Mir* aktiivselt tegutsema ka Eestis, rahastades mitmeid siinseid kaasmaalaste projekte. Eestis on fondiga seotud ka mitmed endised NSV Liidu eriteenistuste ohvitserid ja mitmed äärmuspoliitikud, märkis kaitsepolitsei. Vt Kaitsepolitsei aastaraamat 2008. (http://www.kapo.ee/KAPO_aastaraamat_EST_mai09.swf)

konna või selle struktuuriüksuse või muu poliitilise ühenduse või selle struktuuriüksuse moodustamine ja tegutsemine.³⁰ Kaitsepolitsei amet jälgib nende parteide tegevust, mille loomist ja tegutsemist üritatakse juhtida Venemaal.³¹

Kapo kinnitusel kavandas Venemaa Balti riikides oma esindaja pääsu europarlamenti ning eesmärgiks on seatud Euroopas vene keelele ametliku keele staatus saamine. Eestis ei valitud Vene-meelseid Euroopa Parlamenti, kuid täiesti arvestava häälte hulga (3,2% häältest) kogus üksikkandidaat Dimitri Klenski. Küll tugevdasid oma positsioone Läti äärmusvenemeelsed.³²

8.1.2. Valimistulemused ja toetus parteidele

Valimistulemused

2002. ja 2005. aasta sügisel toimusid valimised kohalike omavalitsuste (KOV) volikogudesse, tulemused on esitatud tabelis 8.2. Kõige enam hääli saanud parteiks osutus Keskerakond, Tallinnas sai see partei hääli 1,5-1,6 korda rohkem kui Eestis keskmiselt. Teisele kohale paigutus häälte arvult Reformierakond. Selles tabelis peegeldub ka Rahvaliidu eriline roll Eestis (täpsemalt, maapiirkondades) ja peaaegu täielik oma niši puudumine Tallinnas, ning Res Publica suur tõus (eriti Tallinnas) ja suur langus. Vene parteid on kaotanud pea igasuguse poolehoidu. Järgmised KOV valimised toimuvad 2009. aasta sügisel.

Tabel 8.2. 2002. ja 2005. aasta kohaliku omavalitsuse volikogude valimiste tulemused parteidele antud häälte järgi Eestis ja Tallinnas, %

	Tallinn		Eesti	
	2002	2005	2002	2005
Vene Balti Erakond Eestis	1,1	x	x	x
Eestimaa Ühendatud Rahvapartei (vene partei)	8,3	x	4,3	0,7
Vene Erakond Eestis		x	x	0,1
Eesti Vasakpartei	x	0,1	0,1	0,1
Eesti Keskerakond	38,5	41,1	25,9	25,5
Eestimaa Rahvaliit	3,4	0,0	11,2	12,5
Eesti Pensionäride Erakond	0,3	x	x	x

30 Erakonnaseadus (RTI 1994, 40, 654).

31 Venemaa kavatsused Eestit siinsete vene parteide kaudu mõjutada on üsna avalikud: Venemaa riigiduum väliskomisjoni esimees Konstantin Kossatšov mainis intervjuus Delfile, et kahjuks ei ole Eestis õnnestunud tugevaid kaasmaalasi esindavaid erakondi luua, sest: ...venekeelne diasporaa Eestis on lõhestatud ega ole konsolideerunud, nagu võib näha kõigi parlamendi- ja munitsipaalvalimiste tulemuste põhjal. Vt Kossatšov: kardinaalselt parandaks suhteid vaid nullvariant. Postimees.ee, 02.11.2008.

32 Venemeelse Inimõiguste Eest Ühtses Lätis (PCTVL) esindaja Tatjana Ždanoka oli valitud EP eelmise koosseisu ja valiti 2009 taas. Tal on kunagise koostöö pärast KGBga keelatud Lätis poliitilisel ametikohal töötada. EPs on nüüd ka Läti Sotsialistliku Erakonna (LSP) juht ja 1991. a putši toetaja Alfrēds Rubiks, kellel on samuti Lätis poliitikakeeld. Rubiks kandideeris Üksmeele Keskuse (SC) esikandidaadina. Vt Kaspar Nāf: eurovalimised tugevdasid Läti venemeelseid. Postimees.ee 11.06.2009.

Rahvaerakond Mõõdukad/SDE	4,9	11,1	4,4	6,4
ÜVE Res Publica	21,0	9,0	15,2	8,5
Eesti Reformierakond	15,2	20,7	12,2	16,9
Erakond Isamaaliit	6,8	12,2	6,6	8,6
Eesti Kristlik Rahvapartei	x	0,7	0,1	0,4
Eesti Iseseisvuspartei	x	0,2	x	0,1

Vabariigi Valimiskomisjon

Valimisliidud ja üksik kandidaadid on tabelist välja jäetud.

2007. aasta Riigikogu valimistel ei pääsenud vene parteid üle valimiskünnise (5%): Konstitutsioonierakond sai 1,6% ja Vene Erakond Eestis 0,2% valijate häältest. Mitte-eestlasest poliitikuid on valitud KOV volikogusse ja üksikuid ka Riigikogusse eesti parteide kaudu.

Ajaloolises plaanis on Riigikogusse pääsenud mitte-eestlaste arv ja seda võimaldanud nimekirjad järgmised ³³:

1995	6	Meie kodu on Eestimaa! (Eestimaa Ühendatud Rahvapartei ja Vene Erakond Eestis)
1999	2	Keskerakond
	4	Eestimaa Ühendatud Rahvapartei (vene partei)
2003	4	Keskerakond
	1	Reformierakond
2007	5	Keskerakond
	1	Reformierakond

Nagu ülaltoodud loetelu näitab, ei saanud venekeelse elanikkonna esindajad Riigikogu valimistel 2007 vene parteide kaudu mandaati Riigikogusse; nagu ka varem, saadi see Keskerakonna või Reformierakonna kaudu.

7. juunil 2009 toimusid Eestis valimised Euroopa Parlamenti (EP). Vastavalt oma rahvaarvule täidab Eesti EP-s kuus kohta. Nagu viis aastat varem, nii said ka 2009. aastal EP liikmeks eestlastest Eesti kodanike esindajad. Ka vene poliitikud soovisid saada EP-s esindatud: 2004. aastal osales valimistel üks, 2009. aastal kaks mitte-eestlaste valimisnimekirja (Vene Erakond Eestis³⁴ ja Eestimaa Ühendatud Vasakpartei (peamiselt Konstitutsioonierakonna kandidaatidega)), kokku 10 mitte-eestlasest kandidaati. Neile lisandus kaks mitte-eestlasest üksikkan-

³³ Vabariigi Valimiskomisjon.

³⁴ Vene Erakond Eestis saadikandidaat Euroopa Parlamendi valimistel Stanislav Tšerepanov: "Meie lähme Europarlamenti, et näidata Eestimaa venelaste kohalolekut!" Tšerepanov taotleb Euroopa Liidu kaudu Eesti venelastele kultuuriautonomiat, mida Eesti justkui ei tahtvat anda. Kultuuriautonomia registreerimine Eestis annab tema sõnul loomulikult mitte võrdse, kuid oluliselt parema võimaluse venelaste rahvusidentiteedi tagamiseks. Ta on ka veendunud, et kõiki venekeelseid mitte-eestlasi tuleks pidada venelasteks: "Meil ei ela eestikeelsed või venekeelsed elanikud, vaid suuremas osas eestlased ja venelased. Tänapäeval rahvus on kultuuriline mõiste. Erinevate rahvuste esindajad loevad ennast venelasteks, kuna mõtlevad, tunnevad venelaste moodi ja loomulikult ka räägivad vene keeles. Kõiki neid ühendab vene kultuur." Vt online-intervjuu: vastas Vene Erakonna esinumber eurovalimistel Postimees.ee, 14.05.2009.

didaati ja rida mitte-eestlasi eesti parteide nimekirjades. Vene parteisid tabas 2009. aastal ebaedu nagu ka varasematel valimistel. Valimiste võitjaks osutusid Keskerakond (ennekõike Tallinnas) ja üksikkandidaat Indrek Tarand.

Euroopa Parlamenti kandideerimine ja hääletesaak³⁵ oli protsentides järgmine:

	Eesti		Tallinn	
	2004	2009	2004	2009
Keskerakond	17,5	26,1	19,1	39,5
Indrek Tarand (üksikkandidaat)	25,8	18,9		
Reformierakond	12,2	15,3	14,4	12,0
Isamaa ja Res Publica Liit	12,2	12,3		
Sotsiaaldemokraatlik Erakond	36,8	8,7	35,5	6,2
Dimitri Klenski (üksikkandidaat)	1,8	3,2		
Eestimaa Ühendatud Vasakpartei	0,9	0,8		
Vene Erakond Eestis	0,3	0,3	0,5	0,4

Tallinna linnaosade valimisjaoskondades anti venekeelsete valijatega kõige rohkem seostatavatele parteidele (Keskerakond, Vene Erakond Eestis ja Eestimaa Ühendatud Vasakpartei) ja ühele üksikkandidaadile (Dimitri Klenski) EP valimistel 7.06.2009 hääli protsentuaalselt järgmiselt:³⁶

	Keskerakond	VEE	EÜVP	Dimitri Klenski
Tallinn kokku	39,5	0,4	0,8	3,2
Haabersti	40,8	0,5	0,9	3,9
Kesklinn	24,5	0,2	0,7	2,2
Kristiine	26,8	0,3	0,5	2,4
Lasnamäe	63,2	0,6	1,2	5,4
Mustamäe	37,2	0,5	0,7	2,7
Nõmme	15,0	0,1	0,3	0,8
Pirita	15,7	0,3	0,4	1,8
Põhja-Tallinn	47,8	0,5	0,8	3,2

EP valimistel jaoskondades käinud Lasnamäe elanikest hääletas kaks kolmandikku Keskerakonna poolt. Taas selgus, et vene parteid ei kogu populaarsust, Venemaa-poolsest toetusest on selles osas olnud vähe abi.

35 Vabariigi Valimiskomisjoni andmed.

36 Arvutatud Vabariigi Valimiskomisjoni arvandmete järgi.

Parteide toetamine

Läbi aastate on potentsiaalsetele parlamendivalijatele parteidest kõige rohkem meeldinud Keskerakond ja Reformierakond, teised parteid tulevad valijatele meelde teises-kolmandas järjekorras. Tabelist 8.3. selgub, et 2005. aasta potentsiaalsetele mitte-eestlastest ja mittekodanikest parlamendivalijatele meeldib kogu Eestis kõige rohkem Keskerakond. Ka Tallinnas oli Keskerakond 2005. aastal kõigi valijate seas populaarseim.

Tabel 8.3. Poliitiliste parteide eelistamine 2005. aasta sügisel elukoha (Tallinn, Eesti), rahvuse ja kodakondsuse järgi, %. Kui eeloleval pühapäeval toimuksid valimised Riigikokku, mis erakonna poolt Te siis hääletaksite?

	Tallinn kokku	Eesti				
		Kõik	Eestlane	Mitte-eestlane	Kodanikud kokku	Mitte-eestlane kodanik
Isamaaliit	10	8	11	1	9	1
ÜVE ResPublica	4	3	3	2	3	1
Eesti Reformierakond	18	15	19	6	17	6
Sotsiaaldemokraatlik Erakond	10	6	8	3	8	5
Eesti Pensionäride Erakond	2	2	3	1	2	0
Eestimaa Rahvaliit	1	6	8	1	6	2
Eesti Keskerakond	32	26	19	42	23	43
Eestimaa Ühendatud Rahvapartei	0	0	0	0	0	0
Vene Erakond Eestis	1	1	0	3	1	3
Eesti Vasakpartei	0	0	1	0	0	0
Muud	3	2	1	4	3	4
Mitte kellegi poolt	9	13	13	12	13	12
Ei oska öelda	10	18	14	25	16	22

Faktum + EAÜI

Mitte-eestlased on valdavalt Keskerakonna pooldajad. Märkimist väärib, et teatud osa neist oleks eelistanud Riigikogu valimiste toimumisel 2005 ka Reformierakonda ja õige väike osa Sotsiaaldemokraatlikku Erakonda. Teised eesti parteid, eriti Isamaaliit kui eesti rahvusluse kandja ja Rahvaliit kui maaerakond ei tulnud mitte-eestlaste ja mittekodanike puhul enamasti kõne allagi. Eesti Vasakpartei kogus kõigilt valijarühmadelt 0-toetuse ja vene erakondadest EÜRP samuti. Väike toetus langes tollal osaks Vene Erakonnale Eestis. Suurel osal mitte-eestlastest kas polnud oma eelistust või ei osanud nad seda öelda. Eestlased aga märkisid vene parteisid sageli kui neid parteisid, kelle poolt nad kunagi ei hääletaks. Inimesi, kes ei osanud oma parteieelistust öelda, oli rohkem kogu Eestis ja vähem Tallinnas, rohkem mitte-eestlaste kui eestlaste seas ja kõige rohkem oli neid mitte-eestlaste ja mittekodanike hulgas.

2006.-2009. aastal olid valijate suursoosikud parteidest jätkuvalt Reformierakond ja Keskerakond. TNS Emori andmeil ja metoodika kohaselt³⁷ oli Eesti kodanike eelistus järgmine, vt tabel 8.4.

Tabel 8.4. Toetus erakondadele Eestis 2006-2009: Kui homme toimuksid Riigikogu valimised, millise erakonna poolt Teie hääletaksite? Erakondade eelistajate osakaal (%) kõikidest vastanud valimisealistest Eesti kodanikest.

	2006 keskmine	2007 keskmine	2008 keskmine	2009 jaanuar	2009 märts	2009 mai
Reformierakond	28	38	32	30	33	25
Keskerakond	32	23	27	28	31	30
Isamaa ja Res Publica Liit	17	14	14	12	11	17
Sotsiaaldemokraatlik Erakond	9	9	10	13	13	15
Eestimaa Rohelised	9	9	9	9	8	6
Rahvaliit	8	4	4	6	3	2
Eesti Kristlikud Demokraadid	1	1	1	0	1	1
Eesti Iseseisvuspartei	1	1	1	0	0	1
Eestimaa Ühendatud Vasakpartei	0	0	0	0	0	1
Vene Erakond Eestis	0	0	1	1	1	1
Ei oska öelda	38	28	34	28	39	37

TNS Emor, Capibuss-uuringud

Ei oska öelda vastanute protsent on elimineeritud.

2006.-2008. aastani ja jaanuarist aprillini 2009 olid jätkuvalt kõige populaarsemad parteid Reformierakond, maksimaalne toetus 2007. aasta keskmine 38%, 2009. aasta märtsis 33%; minimaalne aprillis 26%, ja Keskerakond, maksimaalne toetus 2009. aasta aprillis 33% ja minimaalne 2007. aasta keskmine 23%. Kolmandale-neljandale kohale paigutusid Isamaa ja Res Publica Liit (IRL) ja Sotsiaaldemokraatlik Erakond (SDE). Viimane on IRL-ile valijate toetuse poolest järele jõudnud just 2009. aastal. Kui SDE on suurim tõusja, siis Reformierakond suurim langeja. Võrreldes teiste Eesti piirkondadega langes Reformierakonna toetus rohkem Harjumaal ja Tartus, kusjuures kõige suurem oli toetuse langus kuni 35aastaste valijate seas. Viiendal kohal on Rohelised, kelle toetus on stabiilselt 8-9%. Rahvaliidu toetus on pidevalt vähenenud, jõudes 2009. aastal 3%ni.³⁸ Vene parteidest kogub aeg-ajalt väikest, 1-2%list toetust Vene Erakond Eestis.

37 Küsitlusi tehakse kaks korda kuus, intervjuueeritakse kokku u 1000 Eesti kodanikku vanuses 15-74 üle Eesti, neist analüüsitakse valimisealiste kodanike eelistusi. TNS Emor esitab andmed vaid neist vastajatest, kel oli erakondlik eelistus. Peale selle peetakse arvestust kodanike üle, kes valivad vastuse *ei oska öelda*. Märtsi 2009 uuringu tellis Eesti Rahvusringhäälingu uudistetoimetuse.

38 <http://www.emor.ee/arhiiv.html?id=2001> (23.04.2009)

Aprillisündmused mõjutasid väga tugevalt peamiste konkurentide Keskerakonna ja Reformierakonna reitingut Riigikogu potentsiaalsete valijate seas: Keskerakonna 2007. aasta keskmine toetus langes 23%ni, kuid 2009. aastaks on see tõusnud üle 30% (aprillis 2009 - 33%); Reformierakonna keskmine tõusis 2007. aastal 38%ni, 2009. aasta aprilliks langes aga 26%ni.

Turu-uuringute AS parteielistuse andmed erinevad TNS Emor vastavatest andmetest, kuna meetodika on teistsugune. Ent proportsioonid on jämedates joontes samad: Eesti kodanikud eelistaksid Riigikogu valimistel pisut rohkem Reformierakonda ja seejärel Keskerakonda. Aprillis 2009 läks aga Keskerakond (21%) valitsuskoalitsiooni eesotsas olevast Reformierakonnast (20%) ette. Kohaliku omavalitsuse valimise korral eelistanuks tallinlastest valijad märtsis ja aprillis 2009 märksa sagedamini Keskerakonda ja harvem Reformierakonda kui valijad kogu Eestis (vt tabel 8.5). Jätakuvalt langeb Rahvaliidu toetus.

Tabel 8.5. Parteide eelistamine Eestis ja Tallinnas 2009. aasta esimestel kuudel, %

	KOV valimised				Riigikogu valimised		
	Eesti		Tallinn		Eesti		
	Märts	Aprill	Märts	Aprill	Dets.2008	Veebruar	Aprill
Konstitutsioonierakond							
Vene Erakond Eestis			2	2			
Eesti Keskerakond	23	26	37	39	22	17	21
Eestimaa Rahvaliit	3	2	1	0	3	4	2
Sotsiaaldemokraatlik Erakond	8	7	8	7	11	8	9
Erakond Eestimaa Rohelised	6	4	4	3	7	9	5
Eesti Reformierakond	15	16	11	12	23	19	20
Isamaaliidu ja ResPublica Liit	10	8	13	6	13	9	10
Ei oska kedagi eelistada	17	...	12
Mitte ühegi erakonna poolt	16	...	11

Turu-uuringute AS, Postimees.ee järgi.

Vene parteidest märkab Vene Erakonda Eestis väike hulk Tallinna valijaid, kuid Konstitutsioonierakonnal puudub toetus praktiliselt täielikult.

Keskerakond esindab mitte-eestlasest valijaskonda, kellest seda parteid eelistas aprilli 2009 küsitluse järgi tervelt 61%. Eestlaste seas oli Keskerakonna toetus 12%. Reformierakonda toetas 2009. aasta aprilliküsitluse järgi 20% vastanuist, eestlastest 24% ja mitte-eestlastest 1%.³⁹

39 Urmas Seaver (2009). Mitte-eestlaste suur toetus tõstis Keskerakonna esimeseks. Postimees.ee, 20.04.

Viimastel aastatel ja eriti 2009 kahtede valimiste (Euroopa Parlamendi ja kohalikud valimised) eel on ka teised erakonnad peale Keskerakonna - Sotsiaaldemokraatlik Erakond⁴⁰, Reformierakond⁴¹ ja Eestimaa Rohelised⁴² hakanud astuma samme venekeelsete valijate köitmiseks. Pealinlastest eelistaks 2009. aasta aprillis 39% vastanutest KOV valimistel Keskerakonda, samas Reformierakond, IRL ja SDE said kolme peale kokku vaid 25%lise toetuse. Seejuures toetas kolmikliitu 50% eestlastest ning vaid 2% mitte-eestlastest, Keskerakonda aga 13% eestlastest ja 62% mitte-eestlastest.⁴³

Tallinna elanike parteielistusi nii tervikuna kui linnaosade järgi uuriti 2009. aasta veebruaris Norstati abiga, vt tabelid 8.6. ja 8.7.⁴⁴ 2007. aasta suve uuringu andmed pärinevad Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi integratsiooniuringust.⁴⁵

Rahvus jaotas parteid 2009. aasta eelistuse uuringus kaheks, nagu ka keel 2007. aastal: Keskerakond ja teised suuremad eesti parteid, vt tabel 8.6.

Ühte parteid, Keskerakonda, toetavad mitte-eestlased (venekeelsed), kelle toetus on Tallinnas 2009. aastal erakordselt suur, küündides 59%ni; eestlaste toetus on 9%. Mitte-eestlaste toetus teistele parteidele on väike, aga siiski olemas - Reformierakonnale 5%, IRL-ile 3%, SDE-le 2%. Teisi eesti parteisid toetavad peamiselt eestlased, kes eelistavad kõige sagedamini Reformierakonda (17%), järgnevad SDE (10%) ja Keskerakond (9%) ning neljandana IRL (8%), vt tabel 8.6. On veel kolmas rühm parteisid, keda toetatakse vähe või ei toetata üldse, ning sinna kuuluvad vene ja eesti parteid: Konstitutsioonierakonna toetus 2009. aastal oli 0 nii mitte-eestlaste kui eestlaste seas, Vene Erakonda Eestis toetas 1% mitte-eestlastest, Tallinnas ei leia peaaegu üldse poolehoidu Rahvaliid ja ka Rohelistele on toetus väga napp.

40 SDE pressiesindaja Vadim Belobrovtsi sõnul on viimasel pooleteisel aastal erinevad avaliku arvamuse uuringud ja küsitlused näidanud sotside toetuse kasvu vene keelt kõnelevate inimeste hulgas, kirjutas venekeelne Postimees.ee. *Viimastel kuudel on erakonda tulnud palju vene keelt kõnelevaid inimesi, kes on huvitatud aktiivselt poliitikas osalemisest ning soovivad just tegeleda vene elanikkonna kaitsega, rääkis ta. SDE tegevus on suunatud elanike heaolu kasvule ning partei ei tee selles osas inimestel nende rahvustunnuse alusel vahet*, rõhutas Belobrovtsi. Vt Aleksei Günter (2009). Sotsid: europarlamenti tööd tuleb teadvustada. Postimees.ee, 22.04.

41 Kuigi küsitlused näitavad, et Keskerakond võib saavutada sügisestel Tallinna volikogu valimistel peamiselt venekeelse valijaskonna toel ainuvõimu, ei pea Reformierakond vajalikuks venekeelseid valijaid eraldi püüda. Reformierakonna pressiesindaja Jevgeni Žurjari järgib partei püsivalt ühtset poliitikat, et parandada kõigi Eesti elanike elukorraldust, sõltumata rahvusest, kirjutab venekeelne Postimees.ee. Tema sõnul on kõigile oluline - emakeelest sõltumata - euro kasutuselevõtt ja uute töökohtade tekkimine. Vt Aleksei Günter (2009). Reform: me ei tee eestlastest ja muulasest valijal vahet. Postimees.ee, 22.04.

42 Erakond Eestimaa Rohelised püüab tõsta enda populaarsust venekeelse elanikkonna seas, toetudes näiteks ettepanekule, et riik toetaks kortermajade soojustamist. *Venekeelne valija elab pigem linnas ja rohelistel algatused - näiteks riigi toetus kortermajade soojustamiseks, et elanike küttearved väheneks - on olulised ka venekeelsele valijale*. Ta põhjendas partei praegu mitte just kõige suuremat toetust venekeelsete valijate seas asjaoluga, et rohelistel on Eesti poliitikas praegu noorim erakond ja kõigi valijagruppide südamesse jõudmine võtab paratamatult oma aja. Vt Aleksei Günter (2009). Rohelised himustavad venekeelsete häält. Postimees.ee, 22.04.

43 Urmas Seaver (2009). Op cit.

44 Tallinna Linnakantselei tellitud (kiir)uuring Haldusreformi eel. Küsitlus toimus 16. ja 17. veebruaril ja selle viis läbi uuringufirma Norstat. Telefoni teel küsitleti kokku 500 Tallinna linna registrisse kantud elanikku (15 aastased ja vanemad), täiendavalt võeti arvesse vastaja linnaosa, vanust ja rahvust. Meetod: öhtune telefoniküsitlus.

45 Ivi Proos, Iris Pettai (2007). Rahvussuhted ja lõimumise perspektiivid Eestis. Sotsioloogilise uurimuse käigus kogutud materjalid. EAÜI. Tallinn.

Tabel 8.6. Parteide eelistamine keele või rahvuse järgi Tallinnas 2007. aasta juulis ja 2009. aasta veebruaris ning Eestis 2007. aasta juulis, %. Millise erakonna kandidaadi poolt Te hääletaksite, kui homme toimuksid kohalike omavalitsuste valimised?

	Tallinn 07/2007		Eesti 07/2007		Tallinn 02/2009	
	Eestlane	Mitte-eestlane	Eesti keel	Vene keel	Eestlane	Mitte-eestlane
Isamaa ja Res Publica Liit	14,9	0	10,7	0	8	3
Eesti Keskerakond	5,7	56,3	7,1	46,4	9	59
Sotsiaaldemokraatlik Erakond	10,6	0	8,3	1,5	10	2
Eestimaa Rahvaliit	2,8	0,6	3,6	0	0	0
Eesti Reformierakond	36,9	1,9	32,1	1,2	17	5
Erakond Eestimaa Rohelised	3,5	0	6,8	0,3	2	1
Konstitutsioonierakond	0	0	0	0,6	0	0
Vene Erakond Eestis	0	5,7	0,3	5,4	0	1
Mõni muu partei	0,7	0	0,7	0,6	4	0
Ei ole sellist (+ raske öelda 2009)	7,1	20,3	11,7	20,5	35	22
Raske öelda	17,7	15,2	18,7	23,5		
Ei läheks valima					14	8
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0	100	100

EAÜI 2007, Norstat 2009

Kui võrrelda 2007. aasta andmeid 2009. aasta omadega, selgub, et eestlaste toetus Keskerakonnale, mis aprillirahutuste tulemusel oli madalseisus, kasvas Tallinnas 6%lt 9%le, kuid venekeelsete inimeste niigi kõrge toetus kasvas 56%lt 59%le. Samas Reformierakonna kõrge toetus kukkus Tallinnas 37%lt 17%le. Keskerakonna kohta võib Norstati uuringu (2009) põhjal kindlalt väita, et tema toetus on Tallinnas sooliselt selgelt diferentseeritud: mehed toetavad seda parteid naistest sagedamini (vastavalt 36% ja 32%). Reformierakonda toetavad mehed vähem kui naised (10% ja 12%).

Mis puutub toetajate vanuskoosseisu, siis Norstati uurimusest ilmneb, et Reformierakonda toetavad kõik vanuserühmad, aga nooremad siiski rohkem, ning Keskerakonda toetavad pigem nooremad ja keskealised kui pensioniealised. SDE toetajad on aga keskealised ja vanemapoolsed inimesed.

Norstati parteide toetusuuringus ei vasta soo ja vanuse ning parteieelistuse seosed seniste uuringute tulemusena saadud teabele. Põhjuseks võib olla andmekogumise meetodikate eripära, Tallinna potentsiaalsete valijate spetsiifika võrreldes kogu Eestiga või siis kiired muutused (Tallinna) parteide toetajaskonnas.

Levinud arusaama kohaselt on Keskerakonna (ja suhteliselt sarnase Rahvaliidu) toetajad füüsilise töö tegijad, hiliskeskeas inimesed ja pensionärid, nii eestlased kui mitte-eestlased, madalama staatuse ja sissetulekuga inimesed, kes eelistavad sotsiaalset turumajandust ning kelle seas on palju neid, kelle maailmavaade on ebamäärane. Reformierakonna pooldajateks seevastu peetakse nooremaid, haritumaid, keskmissid ja kõrgematesse kihtidesse kuuluvaid inimesi, kes esindavad liberaalset maailmavaadet koos puhta turumajandusega.⁴⁶ Mis puutub toetajate soolisse struktuuri, siis pensionieas inimeste suur hulk tähendab Eestis ühtlasi naiste ülekaalu (Rahvaliit, Keskerakond), kõrgem staatus koos kõrgema sissetulekuga aga meeste ülekaalu (Reformierakond). Parteide toetajaskonna, nagu ka liikmeskonna koosseis on tähtis, sest see mõjutab parteide programmiisi seisukohti, veel enam aga reageerimist jooksvatele sündmustele.

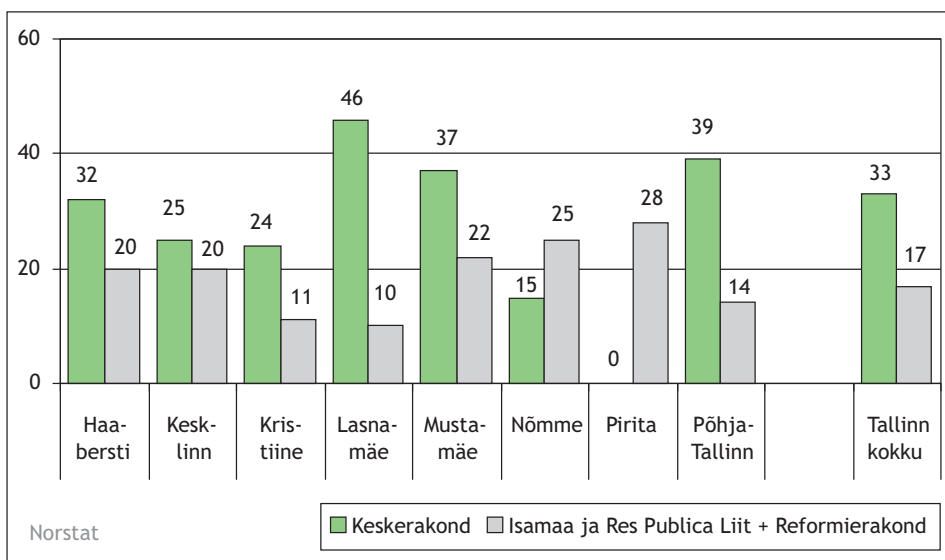
Tallinna linnaosade valijate parteielistused on seotud elanike rahvuskoosseisuga (vt tabel 8.7 ja joonis 8.1).

Tabel 8.7. Parteide eelistamine Tallinna linnaosades 2009. aasta veebruaris, %. Millise erakonna kandidaadi poolt Te hääletaksite, kui homme toimuksid kohalike omavalitsuste valimised?

	Haabersti	Kesklinn	Kristine	Lasnamäe	Mustamäe	Nõmme	Pirita	Põhja-Tallinn	Tallinn kokku
IRL	10	3	3	5	8	4	6	7	6
Reformierakond	10	17	8	5	14	21	22	7	11
Eestimaa Rohelised		2		1	1	4	6	1	1
SDE	6	7	8	1	9	6	17	9	6
Rahvaliit		2							0
Keskerakond	32	25	24	46	37	15	39	33
Vene Erakond Eestis				1					0
Muu		2	3	1	1	8	6	4	2
Pole eelistust, ei oska öelda	30	25	41	33	22	31	33	21	29
Ei läheks valima	12	18	14	8	9	10	11	11	11
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Vastajate arv	50	60	37	138	79	48	18	70	500

Norstat

46 Marju Lauristin (2007). Maailmavaade ja toetus erakondadele. Eesti Inimarengu Aruanne 2006. Ühiskondliku Leppe Sihtasutus. Tallinn, lk 56.

Joonis 8.1. Keskerakonna ja tema peaarivaalide Reformierakonna ning Isamaa ja Res Publica Liidu (kokku) eelistamine Tallinna linnaosades 2009. aasta veebruaris, %

Norstati uurimus langeb enamasti kokku 2006. aasta Tallinna juhtimisuuringuga⁴⁷. Nii 2009. kui 2006. aasta uuringu järgi toetati Keskerakonda kõige rohkem Lasnamäel (vastavalt 46% ja 45%) ning Põhja-Tallinnas (39% ja 53%), so mitteeestlaste ülekaaluga linnosades. Kõige vähem saab Keskerakond toetust Pirita ja Nõmme linnaosas ning Kesklinnas, kus potentsiaalne valijaskond on seni toetanud Reformierakonda. Neil eestlastest elanikkonna suurima ülekaaluga kolmel linnaosal on potentsiaal valida volikogusse Reformierakonna, IRL-i ning SDE esindajad (selline koalitsioon püsis Riigikogus kuni 21.05.2009, mil Reformierakond jätkas koos IRL-iga vähemusvalitsusena), sest ainult neis linnaosades ületas kolmikliidu toetajate osakaal Keskerakonna toetuse. Linnas keskmiselt aga toetavad potentsiaalsed Tallinna volikogu valijad Keskerakonda palju rohkem (toetus 33%) kui nimetatud koalitsiooni esindajaid (kokku toetus 23%).

Kui aga mõõta jõudude jaotust vähemusvalitsuse erakondade Reformierakonna ja IRL-i vahel ühelt poolt ning Keskerakonna vahel teiselt poolt, siis on Keskerakond kindel võitja pea kõigis linnaosades, va Pirita ja Nõmme (vt joonis 8.1).

8.1.3. Kelle käes on kohalik võim?

Järgmisena uuritakse üht olulisemat sisepoliitilist küsimust: kelle käes on kohaliku tasandi võim avaliku arvamuse seisukohalt. Identiteedi uurimine on näidanud, et üha rohkem inimesi tunnetab ühtekuuluvust kas oma kohaliku subkul-

⁴⁷ Avalik arvamus Tallinna juhtimisest 2006. Turu-uuringute AS. Tallinn.

tuuri pinnal või siis koos teiste rahvustega sama territooriumi jagades, mitte aga n-ö riigi tasandil, kodakondsuse kaudu⁴⁸. Sellises kontekstis võib kohalik tasand inimeste jaoks mitte ainult esmatähtis näida, vaid ka olla.

Tabelis 8.8. toodud andmed viitavad tõsiasjale, et täitevõimu (linna-/vallavalitsus, linnapea/vallavanem) peetakse Eesti riigis võimu seisukohalt tähtsamaks kui seadusandlikku võimu (linna-/vallavolikogu, volikogu esimees).⁴⁹

Tabel 8.8. Kohaliku võimu küsimus: kellel on Teie linnas/vallas kõige rohkem võimu ja autoriteeti linna/valla elu mõjutamisel? Vastused elukoha (Eesti, Tallinn), rahvuse ja kodakondsuse järgi 2005. aastal, %

	Tallinn kokku	Eesti					
		Kõik kokku	Eesti eestlased	Mitte-eestlased	Kodanikud kokku	Mitte-eestlased kodanikud	Mitte-eestlased mitte-kodanikud
Linna-/vallavalitsus	58	59	61	56	61	61	52
Linna-/vallavolikogu	35	48	51	40	48	35	45
Linnapea/vallavanem	76	61	61	61	61	63	59
Volikogu esimees	17	26	30	16	28	18	15
Politsei	24	19	18	21	19	24	18
Ametiühingud	12	7	4	11	6	11	12
Suurfirmade omanikud ja juhid	52	40	42	37	42	43	32
Kirik	6	4	4	5	4	4	6
Kohalik meedia (ajalehed, raadio)	22	14	12	19	13	17	20
Üleriigiline meedia	29	15	14	16	14	16	17
Erakondade juhid ja esindajad	33	23	20	29	21	28	31
Kohalikud ühendused ja seltsid	6	10	11	8	10	7	9
Kuritegelikud grupid	12	6	6	7	7	12	1
Muu - täpsustage	1	1	1	1	1	1	1
Raske öelda	6	7	5	11	6	11	10

Faktum + EAÜI

Toetus on keskmisest suurem - 76

On tunnuslik, et täitevõimu, eriti selle tippu - linnapead või vallavanemat, tähtsustavad üle ennekõike eestlased, kodanikud ja mitte-eestlastest kodanikud. Täitevõim on pidevalt ajakirjanduse, sh kohaliku ajakirjanduse tähelepanu all, volikogu rollist ja otsustest teatakse vähe. Eriti palju võimu arvatakse

⁴⁸ T. Vihalemm, V. Kalmus (2008). Kultuurierinevused: identiteet ja väärtused (osa 3.5.). Eesti Inimarengu aruanne 2007. Eesti Koostöö Kogu. Tallinn, lk 69.

⁴⁹ Valitsust peetakse tähtsamaks Riigikogust.

koonduvat Tallinna linnapea kätte (2005. aastal küsitluse ajal, linnapea Jüri Ratas): 76% vastajatest andis oma hääle linnapea ja 17% volikogu esimehe võimu ning autoriteedi poolt. Tallinnas on linnapea eriline võim ilmselt traditsiooniga seotud, ja selle võimu annab rahvas oma toetusega.

Peale täitev- ja seadusandliku võimu (Eestis linna-/vallavalitsus keskmiselt 59% ja linna-/vallavolikogu 48%, Tallinnas linnavalitsus 58% ja -volikogu 35%) peetakse võimu poolest teisel-kolmandal kohal olevaks jõuks suurfirmade omanikke ja juhte (Eestis 40%, Tallinnas 52%). Suurfirmade võim e rahavõim näib kohalikul tasandil (ehk on nii ka riigi tasandil?) märkimisväärselt ületavat erakondade, st poliitilist võimu, ning seda nii kogu Eestis (erakonnad 23%) kui Tallinnas (33%), kus erakondade mõju peaks olema suurem kui kusagil mujal.

Meediat, olgu siis kohalikku või üleriigilist, peetakse Eestis suhteliselt vähe võimu omavaks jõuks (vastavalt 14% ja 15%), see mõjub üllatavalt, eriti kui mõelda televisiooni peale; Tallinnas on meedia tähtsus siiski suurem (vastavalt 22% ja 29%). Tabeli 8.8 ülejäänud võimuinstitutsioonidest on märkimisväärsed veel politsei (Eestis 19%, Tallinnas 24%), kuritegelikud grupid (Tallinnas 12%) ja ametiühingud (samuti Tallinnas 12%).

Nimetatud tabelis torkab silma Tallinna ja kogu Eesti suhteliselt suur erinevus. See on loomulik, sest Tallinnasse ongi rohkem võimu koonduvad ja ka erinevatel jõukeskustel on enamasti võimu rohkem kui riigis. Sarnased on Eesti eestlaste ja Eesti kodanike hinnangud - nagu ikka. Mitte-eestlased ja mitte-eestlastest kodanikud on oma arvamustes samuti suhteliselt sarnased, kuid mitte-eestlastest kodanikud on oma pilku rohkem teritanud, mitme institutsiooni võim tundub neile tugevam. Umbes kümnendik mitte-eestlasi, nii kodanikud kui mittekodanikud, ei oska seisukohta võtta (*raske öelda* 10-11%).

8.2. Poliitiline osalemine

8.2.1. Erinevad osalemisvormid. Valimised

Osalemisaktiivsus üldiselt

Inimeste seotust ja kuuluvustunnet ühiskonnas suurendab osalus kodanikuühiskonnas ning avalikus elus, sh poliitikas. 2008. aastal kuulus kodanikuühendustesse, seltsidesse ja ringidesse enam kui 85% elanikest, 1990. aastal 31%.⁵⁰ Kasv on toimunud peamiselt korteri-, suvila- või tarbijaühistu liikmelisuse suurenemise tõttu. Muudes ühistegevuse vormides osales 2008. aastal 46% vastanutest, jäädes alla Lääne-Euroopa riikide vastavale näitajale. Aktiivne osalemine kohaliku piirkonna üritustel ja nende korraldamisel on rohkem levinud väljaspool

50 Avo Trumm, Kairi Kasearu (2009). Individuaalse elukvaliteedi muutumine, 1994-2008. Eesti Inimarengu Aruanne 2008. Eesti Koostöö Kogu, Tallinn. Lk 61.

Tallinna ja Kirde-Eestit.⁵¹ Kodanikuühendustesse ja teistesse vabatahtlikesse organisatsioonidesse kuuluvad peamiselt nooremaealised, kõrgharidusega ja kõrgema sissetulekuga inimesed ning eestlased. Vabatahtlikes ühendustes osalemist tähtsustavad mitte-eestlased ja Eesti kodakondsuseta inimesed vähem kui eestlased ja Eesti kodanikud (vt tabel 8.9).⁵² Eestlaste ja mitte-eestlaste poliitikaelus osalemisse suhtumist peegeldab joonis 8.2.

Tabel 8.9. Erinevate osalusvormide oluliseks pidamine rahvuse ja kodakondsuse järgi: oluliseks pidajate % : mitteoluliseks pidajate %

	Rahvus		Kodakondsus		
	Eestlane	Mitte-eestlane	Eesti	Vene-maa	Määratlemata
Käia valimas	85:11	72:23	83:13	74:19	60:36
Olla mõne erakonna liige	28:63	28:64	28:64	26:61	27:66
Osaleda vabatahtlikes ühendustes	68:25	57:33	66:26	55:35	56:36
Osaleda streikides	24:63	35:54	25:62	34:50	33:55
Osaleda allkirjade kogumises / andmises märgukirjadele	45:45	43:44	46:44	43:47	36:51
Osaleda meeleavaldustel / pikettides	27:60	34:53	29:59	38:51	30:57
Osaleda internetifoorumites ja kirjutada internetikommentaare	19:66	25:53	21:63	19:47	25:56

Integratsiooni monitooring 2008. Piret Ehini (2009) järgi

Eestlased osalevad kodanikuühendustes, mitmesuguste organisatsioonide üritustel ja kõikvõimalikel massiüritustel sagedamini kui mitte-eestlastel, kuid viimaste seast paistavad aktiivsusega silma Eesti kodanikud kui paremini eesti keelt oskavad, haritumad, nooremad ja parema sissetulekuga inimesed.

Mitte-eestlaste poliitilise passiivsuse põhjuseid on palju, nt venekeelse teabe nappus, võõrandumus, madal usaldus Eesti riigi ja eestlastest poliitikute vastu jne. Venemaa kodanikest oskab vaid väike osa eesti keelt, inimesed on keskmisest kõrgema vanusega ja elust rohkem eemale jäänud. Ka määratlemata koda-

51 Samas.

52 Vastava avaliku arvamuse küsitluse korraldas 27.03.-13.04.2008 firma Saar Poll suulise intervjuu vormis. Küsitleti 1 505 inimest vanuses 15-74. Integratsiooni monitooring 2008 uurimismeeskond koosnes Tartu Ülikooli ja Tallinna Ülikooli teadlastest ning õppejõududest eesotsas vastavalt Marju Lauristini ja Raivo Vetikuga. Vt . Integratsiooni monitooring 2008. Rahvastikuministri büroo. <http://www.rahvastikuminister.ee/index.php?id=12051> (21.05.2009).

kondsusega isikud on vähese eesti keele oskusega, võitlevad kohati majanduslike raskustega ning on suhteliselt passiivsed. Hinnanguid ühiskonna mõjutamise viiside olulisuse kohta rahvuse ja kodakondsuse järgi näitab tabel 8.9.⁵³

Eestlased tähtsustavad valimas käimist ja kodanikeühendustes olemist märksa enam kui mitte-eestlased. Viimased omakorda omistavad mõnevõrra suuremat tähendust streikides ja pikettides osalemisele, mis näitab nende suuremat valmisolekut protestiaktisioonideks, mida õhutavad sotsiaalse tõrjutuse meeleolud.⁵⁴ Valimas käimist peab oluliseks ühiskonna mõjutamise viisiks 85% Eesti kodanikest, 74% Venemaa kodanikest ja ainult 60% määratlemata kodakondsusega isikutest. Erakonda kuulumise tähtsustamises rahvuse ja kodakondsuse järgi suuri erinevusi ei ole (vt tabel 8.9). Kodakondsuse puudumine põhjustab poliitilist passiivsust ja poliitiline passiivsus omakorda kodakondsuse puudumist.⁵⁵

Määratlemata kodakondsusega isikute poliitikas osalemise soov on neil üldiselt madal, kuid meestel madalam kui naistel ja noortel madalam kui kesk- ja vanemaealistel. Kõige rohkem sooviks poliitikas osaleda 35-44aastased määratlemata kodakondsusega inimesed. Kodakondsuse puudumine on poliitikas osalemise takistus, kuid huvi puudumine poliitikas osalemise vastu on üks argumente, miks kodakondsust mitte taotleda. Need, kes poliitilises elus osalemise vastu erilist huvi tunnevad, tahaksid võtta Eesti kodakondsuse, huvipuuduseta isikud tahaksid võtta Venemaa kodakondsuse, aga kõige vähem tahaksid poliitikas osaleda inimesed, kes ei tahagi kodakondsust. Määratlemata kodakondsusega isikud põhjendasid oma passiivsust sellega, et "pole, keda valida", sest vene rahvusest poliitikuid on vähe.⁵⁶

Erinevalt vanematest inimestest peavad noored ja keskealised Internetti suhteliselt oluliseks poliitilise osaluse areeniks. Suhtumises valimas käimisse ja erakonda kuulumisse ei ole vanusrühmadel suurt vahet.⁵⁷

Vene emakeelega inimesed hindavad oma kompetentsi ja poliitilise tegevuse võimalusi eestlastega võrreldes suhteliselt väikeseks, paljuski on see seotud kodakondsusega. Nende nõustumine poliitilist mõjukust ja kompetentsust näitavate väidetega on kodakondsuse järgi järgmine (*nõus ja pigem nõus*), %⁵⁸:

53 Piret Ehin (2009). Poliitiline toetus ja poliitiline osalemine: eestlaste ja mitte-eestlaste võrdsus. Eesti Inimarengu Aruanne 2008. Tabel 4.4.4.), lk 94.

54 Marju Lauristin. Kodanikud ja mittekodanikud: venekeelse elanikkonna erinevad kategooriad ja lõimumistendentsid. Integratsiooni monitoring 2008. Rahvastikuministri büroo. <http://www.rahvastikuminister.ee/index.php?id=12051> (21.05.2009).

55 Piret Ehin (2009). Op cit, lk 93 ja 94.

56 Väike Vööbus (2009). Hinnangud Eesti kodakondsuspoliitikale. Turu-uuringute AS, Siseministeerium. Veebruar. Lk 51, 52 ja 62.

57 Piret Ehin (2009). Op cit, lk 94, tabel 4.4.4.

58 Piret Ehin (2009). Poliitiline toetus ja poliitiline osalemine: eestlaste ja mitte-eestlaste võrdsus. Eesti Inimarengu Aruanne 2008. Tabel 4.4.3.), lk 94. Andmeallikas: Integratsiooni monitooring 2008.

	Kõik	Eesti	Vene	Määratlemata
Asjade käik riigis sõltub rahva valikutest, ka minust ja minusugustest	25	33	19	11
Ma arvan, et olen poliitikas piisavalt pädev, minu seisukohad võiks teistele huvi pakkuda	26	31	21	17

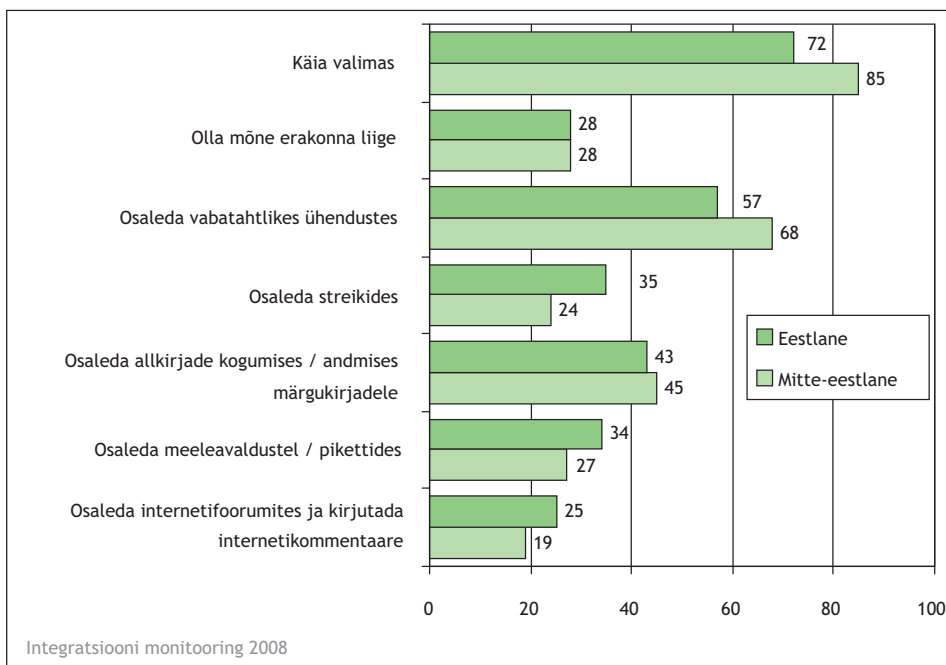
Asjade käik riigis sõltub rahva valikutest, ka minust ja minusugustest, arvas 2008. aastal 42% eestlastest ja 25% venekeelsest elanikkonnast. Väide "ma arvan, et ma olen poliitikas piisavalt pädev, minu seisukohad võiks teistele huvi pakkuda" rahvuslikult tugevalt eristavat mõju ei omanud, sellega nõustus 28% eestlastest ja 26% venekeelsetest. Mõlemal juhul paistsid suurema poliitilise enesekindlusega silma Eesti kodanikud.

Kui võrrelda käesolevat perioodi 1980-ndate lõpu ja 1990-ndate esimese poolega, siis erinevus tollase fosforiidisõja ja laulva revolutsiooni ajaga on suur: elu on nüüd rahulikum, poliitilisi väljaastumisi peaaegu pole ning poliitikaga tegelemist peetakse üldiselt marginaalseks, sellega tahaks tegelda vähesed inimesed. Tollal oli poliitiliselt aktiivne suurem osa ühiskonnast. Ent suhteliselt rahulikud olud ei takista poliitikast huvituvate inimeste osakaalu kasvu.

Seotust riigiga või sellest võõrandumist saab vaadata huvi kaudu riigi poliitika ja riigi arengu vastu. 1994. aastaga võrreldes on 2008. aastaks kolmekordistunud poliitika vastu suurt huvi tundvate inimeste hulk (5%lt 17%le), samuti on kasvanud "pigem huvitatute" osakaal (35%lt 52%le). Enim tunnevad poliitika vastu huvi kõrgharidusega inimesed, samuti on ligi veerand 60-75aastastest poliitikast väga huvitatud. Vastupidiselt senisele ettekujutusele erinevate rahvuste huvist poliitika vastu selgus *Integratsiooni monitooring 2008* andmetest, et mitte-eestlased huvituvad poliitikast mõnevõrra rohkem, kuid eestlaste seas on rohkem neid, kes on poliitikast väga huvitatud.⁵⁹

Poliitilised juhtumid mõjuvad aktiveerivalt: 2007. aasta aprillisündmuste järel oli tahtmine senisest aktiivsemalt poliitikasse tulla u 6% Tallinna eestlastest ja mitte-eestlastest ning 5% eesti- ja 9% venekeelsetel eestimaalastel (vt tabel 8.10). Mitte-eestlaste aktiveerumine oleks suur samm muutuse suunas. Eesti poliitika huvitab mitte-eestlasi vähe. Ka selle tabeli andmeil on Tallinnas ja Eestis üle kahe korra rohkem mitte-eestlasi/venekeelseid, kes märkisid, et *mind poliitilised küsimused ei huvita*. Eestlased on aga enesekriitilised ja valivad mitte-eestlastest sagedamini vastuse "Poliitikaga saavad hakkama minust targemad inimesed".

59 Avo Trumm, Kairi Kasearu (2009). Individuaalse elukvaliteedi muutumine, 1994-2008. Eesti Inimarengu Aruanne 2008. Eesti Koostöö Kogu, Tallinn. Lk 62.

Joonis 8.2. Eestlaste ja mitte-eestlaste suhtumine poliitilisse osalemisse Eestis 2008. aasta kevadel: Milles osalemist peetakse oluliseks?, %

Tabel 8.10. Eesti ja Tallinna elanike poliitikas osalemise soov rahvuse/keele järgi 2007. aasta juulis, %. Milline alljärgnevatest väidetest kirjeldab kõige paremini Teie soovi osaleda poliitikas?

	Tallinn		Eesti	
	Eestlane	Mitte-eestlane	Eesti keel	Vene keel
Tahan tulla senisest aktiivsemalt poliitikasse	6,4	6,3	5,0	9,3
Olen rahul selle osalusega, mis mul poliitikas praegu on	21,3	14,6	15,7	13,0
Poliitikaga saavad hakkama minust targemad inimesed	56,0	37,3	48,0	34,3
Mind poliitilised küsimused ei huvita	14,2	33,5	25,6	35,8
Raske öelda	2,1	8,2	5,6	7,5
Kokku	100,0	100,0	100,0	100,0

EAÜI

Valimised

Tallinna linna poliitilise olukorra uurimise seisukohalt on esmatähtsad kohaliku omavalituse volikogu valimised (kohalikud valimised), sest selle valijaskonda kuuluvad kõik püsielanikud kodakondsusest hoolimata, mistõttu valijaskond on märksa laiem kui Riigikogu valimistel. Riigikogu on õigus valida vaid Eesti kodanikel. Näiteks viimastel, 2005. aasta kohalikel valimistel oli Tallinnas nimekirjadesse kantud 312 963 valijat, 2007. aasta Riigikogu valimistel aga 241 677 valijat. Nimekirja kantute koosseis määratletakse valimisseadustega.⁶⁰

Kaugeltki mitte kõik teoreetiliselt valimisõigust omavad inimesed ei võta end valimisnimekirja ning mitte kõik nendest, kes seda on teinud, ei lähe hääletama. Osavõtt valimistest (hääletamine) on üks olulisemaid poliitilise aktiivsuse näitajaid. Andmeid osavõtust Eestis toimunud valimistest Tallinna linnas esitatakse alljärgnevas tabelis 8.11.

Tabel 8.11. Osavõtt valimistest Tallinnas 1999-2009

	Nimekirja kantud		Hääletanud		
	Inim. arv	Arvu kasv*	Inim. arv	%	Arvu kasv*
Kohaliku omavalitsuse volikogu valimised					
1999	222 040	0,88	152 671	49,4	1,01
2002	289 945	1,14	155 364	53,6	1,03
2005	312 963	1,24	138 963	44,4	0,92
Riigikogu valimised**					
1999	223 810	1,8	135 420	60,5	1,49
2003	220 763	1,77	141 185	64,0	1,55
2007	241 677	1,94	161 881	67,0	1,78
Euroopa Parlamendi valimised***					
2004	233 586	...	72 736		1,00
2009	246 591	1,06	133 550	54,15	1,84

Vabariigi Valimiskomisjon

* Arvu kasv kordades 1992. aasta (Riigikogu valimised), 1993. aasta (kohalikud valimised) ja 2004 (Euroopa Parlamendi valimised) suhtes.

**Kolmes Tallinna valimisringkonnas kokku.

*** Tallinn koos väismaal hääletanutega

60 Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse järgi on hääletamisõigus Eesti kodanikul ja Euroopa Liidu kodanikul, kes on valimispäevaks saanud 18aastaseks ja kelle püsiv elukoht, see on elukoht, mille aadressiandmed on kantud Eesti rahvastikuregistrisse, asub vastavas vallas või linnas. Hääletamisõigus on ka välismaalasel, kes: 1) elab Eestis alalise elamisloa alusel ja 2) on valimispäevaks elanud seaduslikult vähemalt viimased viis aastat vastavas vallas või linnas. Kandidateerimisõigus on igal hääleõiguslikul Eesti kodanikul ja Euroopa Liidu kodanikul, kelle püsiv elukoht asub hiljemalt valimisaasta 1. augustil vastavas vallas või linnas. (Vt <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=938781>).

Tallinnas Riigikogu valimise nimekirjadesse kantud kodanike arvu kasv on olnud kiire, toimudes peamiselt määratlemata kodakondsusega isikute naturalisatsiooni teel. 1992-2007 kasvas nt Riigikogu valijate arv Tallinnas 1,94 korda, Eestis aga ainult 1,3 korda.

Käesolevaks ajaks on valijaskond muutunud kvantitatiivselt, aga ka oma tõekspidamistelt. Paljud nn laulva revolutsiooni lapsed said 2007. aastal esimest korda valida ja seega on järjest rohkem valijaid, kel puuduvad mälestused nõukogude ajast või ka Eesti iseseisvuse taastamisest. Esimest korda said valida noored, kes sündisid aastatel 1984-1988, keda on Statistikaameti andmetel ligi 98 000. Uutest valijatest on suur osa venelased, väitis ajakirjandus.⁶¹ Tallinnas elavad valijad moodustavad Eesti valijatest u 27-30% (vastavalt 2007. aasta Riigikogu valimistel ja 2005. aasta kohalikel valimistel).

Demokraatia ei püsi ilma valmiduseta osaleda poliitikas, eriti valimistel. Iseisvusaja jooksul on valimisaktiivsus nii Eestis kui teistes Balti riikides tublisti vähenenud. Võrdlus teiste EL liikmetega näitab, et parlamendivalijate protsent jääb Eestis (2007 - 61,9%) alla EL keskmisele tasemele (70,5%), kuid püsib samal tasemel teiste Ida-Euroopa demokraatiatega.⁶²

Riigikogu valimistel hääletamas käijate osakaal on suurem kui kohalikel valimistel. 2007. aastal käis Riigikogu valimistel hääletamas Eestis 61,9% (vt eespool) ja Tallinnas 67%, 2005. aasta kohalikel valimistel osales hääletamisel Eestis 47% ja Tallinnas 44,4% valijatest. Huvi kohalike valimiste vastu on väiksem, võiks aga vabalt olla vastupidi, sest nt Tallinna elanike igapäevane heaolu sõltub esmajoones kohalikust võimust ja alles seejärel riigivõimust. Kohalikel valimistel on tallinlaste hääletamisaktiivsus üsna sarnane Eesti keskmisega või jääb sellest veidi allapoole, Riigikogu valimistel aga ületab tublisti Eesti keskmist.

Küsitluse andmeist (tabel 8.12) selgub, et eestlased ja Eesti kodanikud on seni olnud aktiivsemad valimistel osalejad, nii oli vähemalt 2005. aasta kohaliku omavalitsuse volikogude valimistel. Kõige enam jätsid hääletamas käimata mitte-eestlastest mittekodanikud. Võib arvata, et mitte-eestlaste madal valimisaktiivsus on tingitud vähesest huvist Eesti poliitika vastu, kuid ka meelepäraste isikute, parteide ja valimisliitude puudumisest. Eestlastest poliitikuid tuntakse vähe ning Eesti riigi poliitika tundub arusaamatu või isegi vaenulik.

61 Kai Kalamees (2006). Ligi 48 000 uue valija seas on valdavalt venelased. Eesti Päevaleht Online, 16. 11.; Allar Tankler (2007). Kohtumine muutunud valijatega. Eesti Päevaleht Online, 13.01.

62 International Institute for Democracy and Electoral Assistance (2008), Database and Networks: Voter Turnout. <http://www.idea.int/>

Tabel 8.12. Eesti elanike osavõtt kohaliku omavalitsuse volikogude valimistest 2005. aastal, %

	Tallinn kokku	Eesti					
		Kõik	Eestlane	Mitte-eestlane	Kodanikud kokku	Mitte-eestlane kodanik	Mitte-eestlane mitte-kodanik
<i>Jah, käisin valimas</i>	57	58	63	47	61	50	45
<i>Ei käinud valimas</i>	42	40	35	49	37	46	52
<i>Ei soovi vastata</i>	1	2	1	3	2	4	3

Faktum + EAÜI

Sagedasemad valimaskäijad on küsitluste andmeil keskealised inimesed ning pensionärid, samuti kõrgharidusega inimesed. Harvem käivad valimas noored ja madalama haridustasemega inimesed.

Integratsiooni monitooringus 2008 küsiti samuti osavõtu kohta viimastest valimistest ning *jah*-vastuseid andsid mitte-eestlastest vastajad kodakondsuse järgi võrreldes eestlastega järgmiselt (%):⁶³

	Eestlased	Eesti kod.	Mitte-eestlased: Vene kod.	Määratlemata
Osales 2005. aasta kohalikel valimistel	65	56	41	23
Osales 2007. aasta Riigikogu valimistel	70	58	1	2

Inimeste vastustele toetudes oli eestlaste valimisaktiivsus 2005. aasta kohalikel valimistel 1,16 korda suurem kui mitte-eestlastel, mitte-eestlastest Eesti kodanikel 1,4 korda suurem kui Venemaa kodanikel ja 2,4 korda suurem kui määratlemata kodakondsusega isikutel. 2007. aasta Riigikogu valimistel oli eestlaste valimisaktiivsus mitte-eestlaste omast 1,2 korda suurem.

Nagu näitab tabel 8.13, on Eestis valimistest osavõtu puhul peetud kõige tähtsamaks anda oma hääl kindla kandidaadi (Eestis keskmiselt 77%) kui kindla erakonna toetuseks (56%). See soov on iseloomulik nii eestlastele kui mitte-eestlastele, nii kodanikele kui mittekodanikele, kuid eriti iseloomulik on see soov mitte-eestlastele (85%), sh nii mitte-eestlasest kodanikele (86%) kui mittekodanikele (85%). Erandlik on Tallinn: pigem tahetakse anda oma hääl kindla

63 Marju Lauristin. Kodanikud ja mittekodanikud: venekeelse elanikkonna erinevad kategooriad ja lõimumistendentsid. Integratsiooni monitoring 2008. Rahvastikuministri büroo. <http://www.rahvastikuminister.ee/index.php?id=12051> (21.05.2009).

erakonna (77%) kui kindla kandidaadi poolt (67%). Kaks ülejäänud tabelis 8.13 esitatud põhjendust - soov otsustada selle üle, kes hakkavad korraldama asju minu elukohas, ja täita valimas käimisega oma kohust -, on kõigi jaoks olulised, kuid atraktiivsemad on need siiski eestlaste ja Eesti kodanike jaoks. Tallinlastel on esileküündivam just soov kohust täita.

Tabel 8.13. Eesti elanike 2005. aasta kohaliku omavalitsuse volikogude valimistest osavõtu põhjendused. Jah-vastused, %

	Tallinn kokku	Eesti					
		Kõik	Eestlane	Mitte- eestlane	Kodanikud kokku	Mitte- eestlane kodanik	Mitte- eestlane mitte- kodanik
Soovin anda oma hääle kindla kandidaadi toetuseks	67	77	74	85	76	86	85
Soovin anda oma hääle kindla erakonna poolt	77	56	55	58	56	60	56
Soovin otsustada selle üle, kes hakkavad korraldama asju minu elukohas	77	81	83	78	82	82	73
Valimas käimine on iga täiskasvanud Eesti elaniku kohus	89	87	89	82	88	84	81

Faktum + EAÜI

Euroopa Parlamendi valimistel 13.06.2004 käis Eestis hääletamas 26,8% valijatest, Tallinnas 31,1%. Tõenäoliselt oli selle vähese osavõtu põhjuseid mitu. Kõigepealt väsimus ja tüdimus referendumeist ja valimistest, sest lühikese aja jooksul olid eelnenud Riigikogu valimised (02.03.2003) ning rahvahääletus EL-ga ühinemise ja Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamise osas (14.09.2003). Euroreferendumist osavõtt oli seevastu aktiivne - hääletamas käis 64% nimekirja kannuist (Tallinnas 69%). Ühe tegurina võib välja tuua Euroopa Parlamendi kaugeks ja võõraks jäämise, ka valiti viimasesse ainult kuus esindajat. Inimeste jaoks oli tähtsam varem toimunud rahvahääletusest osavõtt, et Eesti pääseks Euroopa Liitu.

07.06.2009 oli Euroopa Parlamendi valimistest osavõtt palju suurem kui 2004. aastal: Eestis 43,9% ja Tallinnas 54,15%. Eesti valimisaktiivsus oli 2009. aastal peaaegu võrdne EL 27 liikmesriigi keskmisega (43%). 2004. aastal jäi Eesti EL keskmisest tublisti maha, 2009 aga valijate aktiivsus Eestis tõusis ning EL liikmesriikides keskmiselt langes. Tallinlaste valimisaktiivsus ületas nii 2004. kui

2009. aastal Eesti keskmist. Tallinnas oli aktiivsem just mitte-eesti elanikkond, kuid osavõtuprotsenti tõstsid ka muud asjaolud, eriti elektrooniline hääletamine. Need tallinlased, kes käisid valimas jaoskondades (välja on jäänud Interneti teel ja välismaal hääletanud), näitasid linnaositi järgmist valimisaktiivsust (osalusprotsent)⁶⁴:

Tallinn kokku	44,2		
Haabersti	44,6	Mustamäe	44,6
Kesklinn	38,9	Nõmme	45,1
Kristiine	43,3	Pirita	46,0
Lasnamäe	46,6	Põhja-Tallinn	43,5

Selgub, et valimistel osaleti Tallinna linnaosades suhteliselt ühtlaselt, aktiivsemad oldi Lasnamäel ja Pirital. Kõige vähem jaoskonnas kohal käinuid oli Kesklinnas.

Osavõtt ja hääletamine valimistel pole ainuke inimeste aktiivsuse näitaja. Kui tallinlaste osavõtt 2005. aasta kohalikest valimistest jäi Eesti keskmisest väiksemaks (44,4% vs 47,4%), siis tallinlaste kandideerimisaktiivsuse näitaja *kandidaate ühe mandaadi kohta* oli Eesti keskmisest kolm korda suurem (15,2 vs 5,0). Kandideerimisaktiivsus on Tallinnas väga suur olnud kõigil valimistel. See näitab, et konkurents ühele volikogu kohale või ka Riigikogusse on Tallinnas sedavõrd suur, et nt naised ja mitte-eestlased kas ei pääse üldse valimisnimekirja või jääb nende nimi nimekirja lõpuossa ning inimene ei osutu valituks.

Kokkuvõtteks tuleb tõdeda mitte-eestlaste, sh eriti mittekodanike väiksemat huvi valimistel hääletamise vastu võrreldes eestlaste ja Eesti kodanikega. Riigikogu valimistel osalevad ainult Eesti kodanikud, see vähendab määratlemata kodakondsusega isikute ja teiste riikide kodanike huvi Eesti poliitika vastu. Mitteeestlaste madalam valimisaktiivsus on tõenäoliselt seotud väiksema usaldusega Eesti riigi ja tema institutsioonide vastu. Mitteeestlastest elanikkond peab oma võimalusi Eesti poliitikas suhteliselt piiratuks, suurema poliitilise enesekindlusega on Eesti kodanikud ja nooremad inimesed. Mitteeestlased ütlevad poliitikat puudutavate küsitluste korral sagedamini, et neid see ei huvita või raske öelda. Mitteeestlased peavad mõnd osalemisvormi olulisemaks kui eestased, nt on nad rohkem valmis streikima, piketeerima ja internetifoorumites vaidlema, kuid eestlased peavad olulisemaks valimas käia ja vabatahtlikes ühendustes osaleda.

Huvi poliitika vastu sunnib poliitikas osalema, sh valimas käima. Kui aga ollakse riigist, tema võimuorganeist ning muudest institutsioonidest võõrandunud, rahulolematu ja kannatatakse usalduse puuduse käes, siis see enamasti pärsib poliitika osalemist.

64 Vabariigi Valimiskomisjon

8.2.2. Võõrandumine, rahulolu ja usaldus

Võõrandumine

1990-ndate alguse restitutsiooni ning ühiskonna kiire kihistumise tulemusena süvenes mitte-eestlaste võõrandumine. Ka eestlastel oli raske, kuid Eesti riigi areng tekitas neis positiivseid tundeid ja tulevik tundus lootusrikas. Mitte-eestlaste staatusemuutus, NSV Liidu kadumine maailmaareenilt ja sattumine uude riiki sundis tulevikku nägema ebakindlana. Võõrandumine muutis subjektiivse hinnangu majandusliku toimetuleku, edukuse ja riigi poliitilise olukorra suhtes negatiivsemaks, mille tulemusena objektiivne olukord tundub olevat palju halvem kui see on tegelikult.

Rahulolematus, mida mõjutab suhteliselt vähe tegelik olukord või suhete seis, peegeldab ühiskonnast võõrandumist. Inimeste jaoks on nende subjektiivne hinnang palju olulisem kui objektiivne reaalsus. Rahulolematus mingi valdkonnaga kandub üle teistesse valdkondadesse: kui ollakse rahulolematu oma sissetuleku ja edukusega, võidakse olla rahuleolematu ka elutingimuste, julgeoleku ja riigi poliitikaga üldse. Võõrandumise tajumist saab mõõta mitmesuguste erinäitajate abil, nagu seda on tehtud *Integratsiooni monitooringus 2008* (vt tabel 8.14)⁶⁵, aga ka rahulolu ja usalduse mõõtmise teel (vt tabelid 8.14-8.20).

Tabel 8.14. Ühiskonnast võõrandumist väljendavate väidetega nõustumine 2008. aastal rahvuse järgi: vastused *täiesti nõus* ja *pigem nõus*, %

	Kõik	Eestlane	Mitte-eestlane
Ma ei vaata lootustega tulevikku	21,1	18,6	26,1
Minu poolt tehtavat ei tunnustata	23,5	19,3	32,0
Ma tunnen end ühiskonnas teisejärgulise inimesena	26,3	22,0	35,1
Inimesed vaatavad mulle minu sissetuleku või töö tõttu <i>ülevalt alla</i>	13,8	10,8	19,7
Mulle tundub, et olen <i>rongist maha jäänud</i>	22,5	18,9	29,4
Mul ei ole võimalust mõjutada ühiskonda	63,3	57,8	72,3
Ma ei suuda oma huve kaitsta	25,7	16,4	44,5

Integratsiooni monitooring 2008. Avo Trumm, Kairi Kasearu (2009) järgi

T

abelist 8.14 selgub, et mitte-eestlaste/venekeelsete seas leidub eestlastega võrreldes rohkem neid, kes ei vaata tulevikku lootusrikkalt (7,5 protsendipunkti rohkem), kes leiavad, et nende tehtut ei tunnustata (12,7 pp rohkem), kes tunnevad end ühiskonnas teisejärgulisena (13,1), kes arvavad, et teised vaatavad

65 Avo Trumm, Kairi Kasearu (2009). Individuaalse elukvaliteedi muutumine, 1994-2008. Eesti Inimarengu Aruanne 2008. Eesti Koostöö Kogu, Tallinn. Lk 62, tabel 3.2.6.

neile *ülevallt alla* (8,9), kellele tundub, et nad on *rongist maha jäänud* (10,5), kes arvavad, et neil ei ole võimalust ühiskonda mõjutada (14,5) ja eriti palju on neid, kes tunnevad, et ei suuda oma huve kaitsta (28,1 pp rohkem).

Võõrandumine ühiskonnast on enesetunde asi, see väljendab võimaluste puudumist ning sõltub peale rahvuse ka paljudest muudest teguritest, nt riigi majanduslikust olukorrast, inimese vanusest, elukohast, haridusest jne. Aastail 2006-2008 kasvas inimeste optimism ja tulevikku vaadati üha positiivsemalt, optimistlikumad olid maaelanikud linnaelanikega võrreldes, kõrgharidusega inimesed ja nooremaelised.⁶⁶ On huvitav, et maal elamine vähendab võõrandumist peaaegu kaks korda. Mitte-eestlasi maaelu soodus mõju peaaegu ei puuduta, sest valdav osa neist elab linnas.

Eesti ühiskonna, nii eestlaste kui mitte-eestlaste murekoht on võimaluste puudumine ühiskonda mõjutada. Murettekitav on mitte-eestlaste ja 60-75aastaste inimeste tunne, et nad ei suuda oma huve kaitsta ja ühiskonda mõjutada. Euroopa uuringud näitavad, et Balti riikides on võrreldes EL teiste riikidega ühiskonnast väljajäetus enam levinud ning vähem seotud sotsiaal-majandusliku positsiooniga.⁶⁷ 2006. aasta Euroopa sotsiaaluuringu andmed toovad aga esile, et just eestlasi vaevab tunne, et nad ei saa oma eluga hakkama. Eestlaste puhul võidakse oma ebaedu põhjuseks pidada pigem iseendast tulenevaid probleeme, venekeelne elanikkond näeb aga ebaedu ühe põhjusena struktuurseid ühiskonna korraldusest tulenevaid tingimusi.

Eluga rahulolu

Eluga rahulolu on üldistav subjektiivne näitaja, mis peegeldab inimeste kõrget subjektiivset heaolu ja positiivsete emotsioonide ülekaalu negatiivsete üle. Õnnelikumad, eluga rahulolevamad inimesed on edukamad: neil on õnnelikumad abielud, rohkem sõpru ja paremad suhted teiste inimestega, neil on suurem sissetulek, nad saavad oma tööga paremini hakkama, nad on enam seotud ümbritseva kogukonnaga ja nad on rohkem hõivatud vabatahtliku tegevusega ning - mis kõige tähtsam - neil on parem tervis ja nad elavad kauem. Inimesed on terved ja edukad seetõttu, et nad on õnnelikud ja eluga rahul.

66 Samas, lk 62.

67 Samas, lk 62.

Enne 1990. aastat oli oma eluga rahul u 60% Eesti elanikest. Taasiseseisvumise järel rahulolu langes, 1996. oli eluga rahul ja väga rahul 37% ja 1999. aastal 56%.⁶⁸ TNS Emori andmeil oli kevadel 2007 Eesti kodanikest eluga rahul ja väga rahul 69%, mis jääb EL keskmisele näitajale (81%) tublisti alla.⁶⁹ Eurobaromeeter 2007 sügis järgi oli Eestis oma eluga rahul ja väga rahul 78% vastanuist, EL keskmine oli 80%.⁷⁰ Küll olid aga eestlased märksa optimistlikumad tulevikkuvaatajad: lähema aasta jooksul ootas elukvaliteedi paranemist Eestis 43% ja EL riikides keskmiselt 35% kodanikest.⁷¹

Rahulolu mõjutavad ennekõike isiksuslikud ja kultuurilised tegurid ning sotsiaalsed suhted, aga ka majanduslik olukord ja demograafilised erisused. Eestis on noorte, kõrgharidusega, suurema sissetulekuga, hea tervisega ja Eesti kodakondsusega inimeste rahulolu oma eluga suurem. Sugu rahulolutunnet oluliselt ei mõjuta. Eesti kodakondsusega inimeste seas oli 2006. aastal eluga rahulolevaid ligi 20% enam kui Vene kodakondsusega inimeste seas ja 10% enam kui määratlemata kodakondsusega inimeste hulgas.⁷²

Eestis on rahvus rahulolu puhul tugevam tegur kui kodakondsus. Seos kodakondsusega on teatud ulatuses määratud rahvusega. Asjaolu, et rahulolu on tugevasti seotud rahvuse ja kodakondsusega, teeb Eesti Euroopa kontekstis küllaltki eriliseks.⁷³

Elukvaliteeti ja eluga rahulolu mõjutavad tublisti sotsiaalsed suhted, sh ka suhted riigiga. Sotsiaalset integreeritust mõõdavad sellised näitajad, nagu poliitika-huvi ja osavõtt üritustest (vt eespool), sotsiaalsed suhted sugulaste ja sõpradega (isikliku sotsiaalvõrgustiku suurus ja tugevus), samuti suhtumine riigi poliitikasse, usaldus institutsioonide suhtes, tajutud diskrimineerimine jms. Enamiku vaadeldud näitajate kasutamise korral Eestis ilmneb, et immigrandid on passiivsemad ja rahulolematumad, kusjuures eluga rahulolematust ei vähene ka nooremates põlvkondades. Seega ei saa olla kindel, et põlvkondade vahetudes muutuvad mitte-eestlaste kui vähemuse hinnangud ja hoiakud "loomulikult" optimistlikumaks.⁷⁴

Nii mõnedki autorid on jõudnud järeldusele, et Eesti riigil tuleks investeerida mitte-eestlaste sotsiaalse kapitali suurendamisse ja inimeste kaasamisse riigi ellu, et aidata kaasa usalduslikumate suhete kujunemisele riigiga.⁷⁵ Teisalt näi-

68 Anu Realo (2009). Eluga rahulolu ja õnnelikkus. Eesti Inimarengu Aruanne 2008. Eesti Koostöö Kogu, Tallinn. Lk 64.

69 Eurobaromeeter. TSN Emor, märts-aprill 2007.

70 Anu Realo (2009). Op cit. Lk 64.

71 Eurobaromeeter. TSN Emor, märts-aprill 2007.

72 Anu Realo (2009). Op cit. Lk 65.

73 Anu Masso (2009). Etnilised erisused rahulolu hinnangutes: Eesti eripära Euroopa kontekstis. Eesti Inimarengu Aruanne 2008. Eesti Koostöö Kogu, Tallinn. Lk 82.

74 Anu Masso (2009). Op cit, Lk 83.

75 Samas, lk 85.

tab rahulolematustunne subjektiivset võõrandumist, see aga ei allu mõjutustele kuigi lihtsalt. Mitte-eestlaste staatuse järsk ja sunnitud muutus 1990-ndate alguses mõjutab suhtumist Eesti riiki edaspidi veel aastakümneid.

Suhtumine riikide poliitikasse on muutunud negatiivsemaks kogu Euroopas: rahulolu on kahanenud ja kriitilisemad hoiakud kasvanud. Varasemat aupaklikku suhtumist on vähendanud haridustaseme tõus, suurem teadlikkus ja poliitiline informeeritus. Elujärje paranemise ja poliitilise stabiilsuse kasvu perioodil rahulolu siiski tõusis. Arvata on, et majanduslangus ning töötus vähendavad rahulolematust, sh eriti vähemuste hulgas.

2005. aasta oli rahulik aeg, mil elu hakkas minema paremaks ja pronkssõduri sündmusi ei ennustanud miski. Rahulolu oma eluga Eestis ja Tallinnas, eestlastel ja mitte-eestlastel, Eesti kodanikel ja teistel oli sel aastal väga sarnane, välja arvatud väike, kuid tendentsi näitav erinevus: mitte-eestlased, mitte-eestlasest Eesti kodanikud ja mittekodanikud olid eestlastega võrreldes veidi vähem rahul. Tallinna elanike rahulolu oma eluga oli veidi suurem kui Eesti elanikel keskmiselt (vt tabel 8.15).

Tabel 8.15. Rahulolu oma eluga Eestis ja Tallinnas rahvuse ning kodakondsuse järgi 2005. aasta sügisel, %

	Tallinn kokku	Eesti					
		Kõik kokku	Eesti eestlane	Mitte-eestlane	Kodanikud kokku	Mitte-eestlane kodanik	Mitte-eestlane mitte-kodanik
Väga rahul	5	4	4	4	4	5	4
Üldiselt rahul	63	63	64	61	63	61	63
Mitte eriti rahul	25	27	26	27	27	28	26
Mitte üldse rahul	5	5	5	7	5	6	7
Raske öelda	1	1	1	1	1	1	0
Kokku	100	100	100	100	100	100	100
Rahulolijate % : rahulolematute %	68:30	67:32	68:31	65:34	67:32	66:34	67:33

Faktum ja EAÜI

Integratsiooni monitoring 2008 järgi oli eestlaste ja mitte-eestlaste rahulolu oma eluga suurem kui eeltoodud uuringus: eluga üldiselt oli rahul 81% eestlastest ja 72% mitte-eestlastest. Ka järgmised rahulolu rahvuserinevused olid märkimisväärsed (olukorraga rahul, %):⁷⁶

Rahulolu	Eestlased	Mitte-eestlased
...suhetega	95	92
...perekonnaeluga	85	72
...majandusliku olukorraga	85	31
...eluasemega	79	68
...turvalisusega	87	63
...tööga	80	54

2005. aasta oligi viimane suhteliselt rahulik aasta eestlaste ja mitte-eestlaste suhetes, sellest alates muutusid meeleolud üha pingelisemaks, kuni rahulolematu plahvatas 2007. aasta aprillisündmuste käigus.

Rahulolu riigi ja võimuorganitega

Eestlastel ja mitte-eestlastel on erinev suhtumine Eesti riiki, selle juhtimisse ja valitud arenguteedesse. Eestlaste rahulolu (väga rahul ja üldiselt rahul) oli 2000. aastal 1,3 korda, 2007. aastal 3,4 ja 2008. aastal 2,3 korda suurem mitte-eestlaste omast. Seevastu mitte-eestlaste rahulolematu (üldiselt ja täiesti rahulolematu) oli 2000. aastal 1,1 korda, 2007. aastal 2,4 ja 2008. aastal 1,7 korda suurem kui eestlastel. Vt tabel 8.16.

Tabel 8.16. Rahulolu Eesti riigi juhtimisega 2000., 2007. ja 2008. aastal, %

	Eestlased			Mitte-eestlased		
	2000	07.2007	04.2008	2000	07.2007	04.2008
Väga rahul	1	6	4	...	1	2
Üldiselt rahul	34	59	51	27	18	22
Üldiselt rahulolematu	45	25	35	52	39	47
Täiesti rahulolematu	14	6	6	15	35	23
Raske öelda	6	4	4	6	7	6
Kokku	100	100	100	100	100	100
Rahulolijate % : rahulolematute %	35:59	65:31	55:41	27:67	19:74	24:70

EAÜI

⁷⁶ Kairi Kasearu, Avo Trumm. Eesti- ja venekeelse elanikkonna aineeline olukord ja eluga rahulolu. Integratsiooni monitoring 2008. Rahvastikuministri büroo. <http://www.rahvastikuminister.ee/index.php?id=12051> (21.05.2009).

2000. aasta oli majanduslikult suhteliselt raske aeg, mistõttu nii eestlastest kui mitte-eestlastest rahulolematude protsent oli suurem rahulolijate omast. 2007. ja osalt ka 2008. aasta olid majanduslikus mõttes kõrgtasemel, mis pidanuks tõstma rahulolu rahulolematusest suuremaks. Nõnda läks vaid eestlastega, kelle majanduslikust heaolust mõjutatud rahulolutunnet veelgi tõstis monumendi teisaldamine Tõnismäelt. Mitte-eestlaste rahulolu oli eriti suures languses 2007. aasta suvel ja jäi madalaks ka kevadel 2008, sest nn pronkssõduri juhtumi tekitatud tugevad negatiivsed emotsioonid lämmatasid majandusliku heaolu tundeid tekkida võiva rahulolu.

Tabelis 8.16 ilmnesid suured käärid Eesti peamiste rahvusrühmade rahulolu-hinnangutes. Varasemad uuringud on näidanud, et mitte-eestlaste rahulolu on majanduslikest teguritest tugevamas sõltuvuses kui eestlaste oma, nagu vähe-musrahvuste puhul enamasti.⁷⁷ Ent nagu selgub, võivad teatud tingimustel olla poliitilis-usulised tegurid - antud juhul Suure Isamaasõja glorifitseerimine ning valitsuse järsud võtted pühaks peetud monumendi teisaldamisel - majandusli-kest teguritest mitmeid kordi tugevamad. Kuigi poliitilises mõttes väga rahulole-matud, on mitte-eestlased majanduslikest teguritest siiski tugevasti mõjutatud (vt eelnevaid peatükke, eriti 3.), mistõttu käesolev majanduskriis annab tõenä-oliselt mitte-eestlaste rahulolematustundeid veelgi hoogu juurde.

Märtsis 2007 toimusid viimased Riigikogu valimised. Rahulolu äsja moodustatud valitsusega mõõdeti enne aprillisündmusi, st veel suhteliselt rahulikul ajal. Kes-kerakond sai valimistel palju häáli, kuid valitsuse moodustas Reformierakond koos Isamaa ja Res Publica Liidu ning Sotsiaaldemokraatliku Erakonnaga. Ent juba siis ei olnud mitte-eestlased uue valitsusega rahul või jäid valitsuse suhtes osavõtmatuiks (50% mitte eriti rahul ja mitte üldse rahul; 28% ei oska öelda), mis näitas selgesti, et see valitsus ei vastanud nende ootustele. Eestlaste seas oli rahulolematuid väga vähe (8%; raske öelda 11%), vt tabel 8.17.

Tabel 8.17. Rahulolu uue valitsusega Eestis enne ja riigi juhtimisega Tallinnas pärast aprillisündmusi 2007. aastal rahvuse järgi, %

	Tallinn, 07.2007		Eesti, 04.2007	
	Eestlased	Mitte-eestlased	Eestlased	Mitte-eestlased
Väga rahul	11,3	1,3	18	1
Üldiselt rahul	61,7	10,1	59	20
Mitte eriti rahul	22,0	41,8	8	25
Mitte üldse rahul	2,8	42,4	4	25
Raske öelda	2,1	4,4	11	28
Kokku	100,0	100,0	100	100
Rahulolijate % : rahulolematute %	73:24,8	11,4:84,2	77:12	21:50

EAÜI - Tallinn 07.2007; TSN Emor - Eesti 04.2007

77 Piret Ehin (2009). Poliitiline toetus ja poliitiline osalemine: eestlaste ja mitte-eestlaste võrdsus. Eesti Inimarengu Aruanne 2008. Tabel 4.4.4., lk 93.

Usaldus Eesti riigi vastu

Üldist usaldust riigi kui sellise vastu, sõltumata valitsuse hindamisest, võib pidada oluliseks poliitilise integratsiooni indikaatoriks. Nii 2007. aasta juunis kui 2008. aasta märtsis-aprillis väljendas tugevat usaldust Eesti riigi vastu 62% eestlastest ja 23% mitte-eestlastest, samas kui valitsuse vastu tundis täit usaldust umbes kaks korda väiksem osa eestlasi ja mitte-eestlasi.^{78,79} Usaldus on üks neid näitajaid, mis peegeldab kuuluvustunnet ja viitab sotsiaalse sidususe määrale.

Integratsiooni monitooring 2008 uuris ka erinevate kodakondsusega elanike usaldust Eesti riigi suhtes. Mitte-eestlastel oli usalduse ja mitteusalduse suhe olenevalt kodakondsusest järgmine (%):⁸⁰

	Eesti	Vene	Määratlemata
Usaldab : ei usalda	23:39	27:33	20:43

Mitte-eestlaste puhul pole kodakondsusel suurt vahet - usaldus on 1,5-2 korda väiksem usaldamatusel; kuid üllatuslikult kalduvad Venemaa kodanikud Eesti riiki pisut rohkem usaldama kui Eesti kodanikud. Ilmselt on riik neile kui vanemaalastele taganud teatud turvalisuse.

Kui eestlastest usaldavad riiki rohkem noored, keskealiste usaldus jääb keskmisele tasemele ning vanemaalised usaldavad riiki kõige vähem, siis mitte-eestlastel on usaldajate osakaal (%) kõigis vanusrühmades enam-vähem ühtviisi madal, kuid usaldamatute osakaal kõrge, vt joonis 8.3:⁸¹

Kuigi 15-29aastaste mitte-eestlaste seas on usaldus Eesti riigi suhtes pisut suurem kui teistel vanusrühmadel, siis selle vanusrühma usaldamatus on oluliselt suurem kui teiste vanusrühmade esindajatel. See näitab, et mitte-eestlased on kõik ühtviisi võõrandunud; vanus või põlvkond eriti ei loe.

Mis puutub eestlaste ja mitte-eestlaste usaldustasemetega erinevusse, siis 15-29aastased eestlased usaldavad Eesti riiki kolm korda, 30-49aastased eestlased 2,7 korda ja 50-74aastased eestlased 2,4 korda rohkem kui sama vanad mitte-eestlased.

Usaldus Eesti riigi institutsioonide vastu

Negatiivse efekti selgema väljatoomise eesmärgil on tabelis 8.18 mõõdetud usaldust mitteusaldamise (pigem ei usalda, üldse ei usalda) kaudu, kusjuures institutsioonid on reastatud usalduse suurenemise suunas. Tabelis 8.18 mõõdeti

78 Marju Lauristin. Kodanikud ja mittekodanikud: venekeelse elanikkonna erinevad kategooriad ja lõimumistendentsid. Integratsiooni monitooring 2008. Rahvastikuministri büroo. <http://www.rahvastikuminister.ee/index.php?id=12051> (21.05.2009).

79 Piret Ehin (2009). Op cit, lk 92 ja 93.

80 Piret Ehin (2009). Op cit, tabel 4.4.2., lk 93.

81 Samas.

usaldust veel suhteliselt rahulikul, ent siiski politiseeritud ajal, st enne 2005. aasta sügisel toimunud kohaliku omavalitsuse volikogude valimisi. Tabelis 8.19 mõõdeti aga usaldustunnet (usaldan täielikult, üldiselt usaldan), andmed pärinevad 2008. aasta märtsist-aprillist, st aasta pärast aprillisündmusi, mil rahvuslik-poliitilised vastuolud püsisid ikka veel kõrgele.

2005. aasta sügisel oli Eesti elanikel kõige vähem usaldust erakondade (63%) ja ajakirjanduse vastu (62%), kusjuures erakondade usaldamatus oli suur just eestlastel (68%) ja Eesti kodanikel (66%), vt tabel 8.18. Ajakirjandus ja erakonnad olid küsitluse ajal ainsad institutsioonid, mille usaldamatuse tase ületas usalduse taseme - mitteusaldajaid oli rohkem kui pool küsitletuist. Kõigi muude institutsioonide puhul oli usaldustase kõrgem usaldamatuse tasemest, st usaldus jäi positiivsele poolele. See näitab, et eestlaste usaldus oli suhteliselt kõrge kõigi poliitiliste institutsioonide vastu, va rahva enda esindajad - erakonnad. Kõigil ülejäänud arvukatel institutsioonidel oli mingigi rahvpoolne usalduskrediit olemas. Järgmisel tasemel, so usaldamatus 30-40%, oli Riigikogu (40%) ja valitsus (38%), ning suurimat usaldamatust näitasid taas üles eestlased ja kodanikud. Ka kohtu suhtes tundsid eestlased pisut suuremat usaldamatust.

Eestlased ja kodanikud ei usaldanud 2005. aastal omaenda riigi juhtivaid või muu-institutsioone niigi palju kui mitte-eestlased, mis viitab Eesti riigi nõrgale sidususele ja asjaolule, et asi pole ainult mitte-eestlaste ja Eesti riigi suhetes. Kõik neli võimu - seadusandlik ja täidesaatev, kohtuvõim ning ajakirjandus - vanguvad usaldamatuse koorma all.

Mitte-eestlased olid 2005. aastal eestlastega samal tasemel erakondade usaldamises (mõlemad 33%), kuid valitsust ja Riigikogu usaldasid mitte-eestlased eestlastest rohkem (mitte-eestlased vastavalt 59% ja 57%, eestlased 53% ja 51%). Mitte-eestlaste ja mittekodanike usaldamatus oli 2005. aastal eestlaste omast suurem politsei, kohaliku omavalitsuse, kaitseväe, ametiühingute, kaitseväge ja presidendi suhtes, kuid usaldamatuse tase oli siiski suhteliselt madal (vt tabel 8.18).

Tabelis 8.18 esitatud küsimuste kohta andsid *ei oska öelda* vastused rohkem mitte-eestlased ja mittekodanikud, vähem aga eestlased ja kodanikud. *Ei oska öelda* mõõdab kursis mitteolemist ja/või huvi puudumist.

Pärast sündmusi 2007. aasta aprilli lõpus läheb kaua aega, kuni mitte-eestlaste usaldus Eesti riigi institutsioonide vastu taastub olgu või varasemale tasemele. 2007. aasta juulis seda veel juhtunud polnud, 2009. aasta alguseks oli aga mitte-eestlaste usaldus paljude institutsioonide suhtes tõusnud. Tabelist 8.19 on näha, milliseid institutsioone peetakse tekkinud vastasseisu eest rohkem, milliseid vähem vastutavaiks.⁸²

82 Tõnis Ormisson (2007). Avalik arvamus ja riigikaitse. Turu-uuringute AS. Kaitseministeerium. Tallinn, juuli. Lk 15. Tõnis Ormisson (2009). Avalik arvamus ja riigikaitse. Turu-uuringute AS. Kaitseministeerium. Jaanuar. Lk 11.

Tabel 8.18. Eesti elanike usaldamatus Eesti riigi institutsioonide vastu rahvuse ja kodakondsuse järgi 2005. aasta sügisel. Pigem ei usalda ja üldse ei usalda, %

	Kõik kokku	Eestlane	Mitte-eestlane	Kodanikud kokku	Mitte-eestl. kodanik	Mitte-eestl. mittekod.
Erakonnad	63	68	53	66	54	52
Ajakirjandus	62	63	59	62	59	59
Riigikogu	40	42	33	41	39	26
Valitsus	38	41	33	40	37	30
Politsei	30	28	34	30	37	30
Kohalik omavalitsus	28	28	29	28	30	28
Kohus	22	23	19	23	21	19
Kaitseliit	21	15	32	19	31	29
Ametiühingud	20	18	26	20	29	23
Kaitsevägi	14	9	23	13	25	22
President (A. Rüütel)	14	11	20	14	21	18

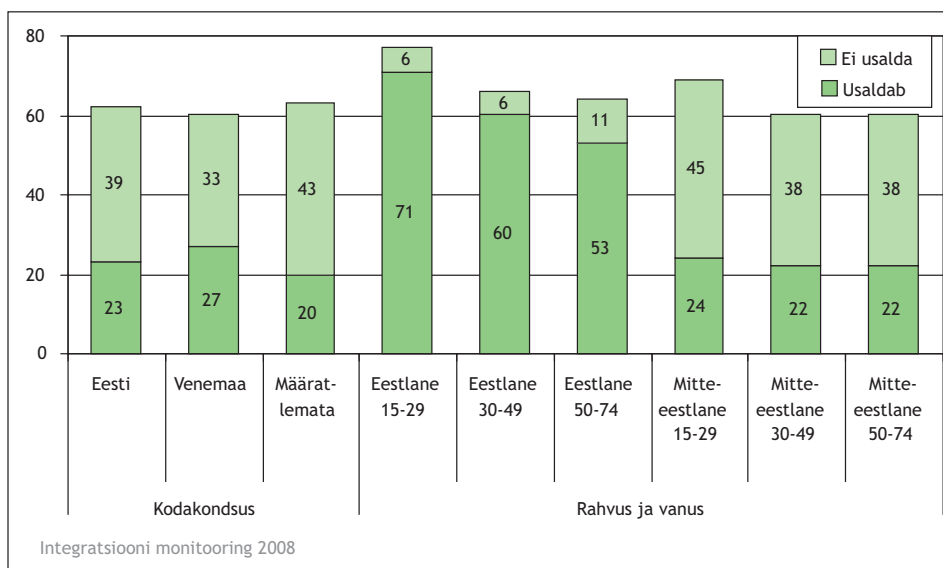
Faktum ja EAÜI

Tabelis toodud negatiivsed arvud tulenevad meetodikast, mille kohaselt mitteusaldamist märgitakse skaalal negatiivse ja usaldamist positiivse märgiga arvuga. Kuigi eestlased tunnevad institutsioonide vastu suhteliselt suurt usaldust, on mitte-eestlaste usaldamatus sedavõrd suur, et tulemuseks on ikkagi negatiivse märgiga näitaja.

Suurimaks vastutajaks pidasid mitte-eestlased 2007. aasta aprillisündmustes peaministrit, aga ka politseile appi tõtanud Kaitseliitu, peale selle presidenti, politseid ja alles seejärel valitsust (vt tabel 8.19). Erakonnad osutusid selles käsitluses kõige vähem "süüdi" olevaks institutsiooniks, nagu ka kirik. 2009. aasta jaanuaris erines eestlaste ja mitte-eestlaste hinnang kõige rohkem NATO ja presidendi puhul, kuid suur oli erinevus ka Kaitseliidu, peaministri, kaitseväge ja valitsuse hindamisel. Politsei usaldatavus oli paranenud ja rahvusrühmade suhtumine lähenenud.

Nagu selgub, ei ole president Ilves oma suhteid mitte-eestlastega korda saanud, kuigi on taotlenud. NATO suhtes on mitte-eestlased võtnud veelgi negatiivsema hoiaku pärast 2008. aasta augusti sõda Gruusias. Turu-uuringute AS 2007. ja 2009. aasta uuringutest selgus, et mitte-eestlased usaldavad vähe NATO-t, mis on üldteada tõsiasi, kuid küsimusi tekitas 2007. aasta uuringus nende vähesem usaldus EL suhtes. EAÜI 2008. aasta uuringu⁸³ tulemuste kohaselt eestlaste

83 Iris Pettai, Ivi Proos (2008). Eestivene noored : uue põlvkonna positsioon ja ootused. Lühikokkuvõtte sotsioloogilise uurimuse materjalidest. Uuringu tellija Tallinna Linnakantselei.

Joonis 8.3. Usaldus Eesti riigi vastu rahvuse ja vanuse järgi 2008. aasta kevadel, usaldajad : mitteusaldajad, %

Tabel 8.19. Eesti elanike usaldushinnangute erinevus rahvuse järgi juulis 2007 ja jaanuaris 2009. Mitte-eestlaste usaldusprotsendist on lahutatud eestlaste usaldusprotsent.

	07.2007	01.2009
Peaminister	-52	-35
Kaitseliit	-44	-36
President	-43	-49
NATO	-43	-49
Politsei	-37	-15
Valitsus	-32	-29
Kaitsevägi	-28	-32
Euroopa Liit	-24	-5
Kohus	-22	-5
Riigikogu	-16	-11
Ametiühingud	-12	-2
Kohalikud omavalitsused	-1	-3
Erakonnad	7	5
Kirik	8	14

Turu-uuringute AS

Mitte-eestlaste usaldusprotsendist on lahutatud eestlaste usaldusprotsent.

ja mitte-eestlaste hinnangud Euroopa Liidu arengutele oluliselt ei lahkne ja eestlaste ning venekeelsete vastajate hinnangutes domineerib positiivne suhtumine.⁸⁴ 2009. aasta jaanuari uuringu järgi on eestlaste ja mitte-eestlaste usaldus EL suhtes taas lähenenud, erinevus on vaid 5 protsendipunkti. See näitab, et EL on üks väheseid olulisi institutsioone, mis eestlasi ja mitte-eestlasi omavahel lähendab ning üheskoos Euroopaga seob. NATO seevastu on institutsioon, mida mitte-eestlasted käsitlevad vaenulikuna ning mis neid eestlastest lahutab.

Omaette probleem on suhtumine sellistesse institutsioonidesse nagu kaitsevägi ja Kaitseliit. Usaldus nende vastu on Kaitseministeeriumi tellitud uuringu järgi ajas suurenev nii eestlastel kui mitte-eestlastel, kusjuures eestlased usaldavad neid institutsioone rohkem kui mitte-eestlased⁸⁵:

		Eestlane	Mitte-eestlane
Kaitsevägi	2000 I	53	39
	2001 II	67	40
	2007 VII	82	61
	2009 I	91	59
Kaitseliit	2000 I	39	20
	2001 II	48	22
	2007 VII	67	37
	2009 I	79	43

Mitte-eestlased usaldasid 2009. aasta algul 1,8 korda vähem kui eestlased Kaitseliitu ja 1,5 korda vähem kaitseväge. Kaitseliit kas ei kutsu mitte-eestlastes erilist usaldust esile, sest nõukogude võim pidas seda vaenulikuks organisatsiooniks⁸⁶, või ei osata tema suhtes seisukohta võtta, sest mitte-eestlasi kuulub sinna suhteliselt vähe. Kõige suuremad "ei oska öelda" näitajad ongi mitte-eestlastel Kaitseliidu puhul.

2008. aasta kevadel osutus *Integratsiooni monitooring 2008* järgi Eesti elanike silmis Riigikogu kõige vähemusaldatud institutsiooniks, seda usaldas vaid veerand eestlastest ja 10% mitte-eestlastest. Teistes, eespool toodud uuringutes on

84 Noored eestlased hindavad Euroopa arenguid kõige positiivsemalt. 15-19aastastest eesti noortest arvab 75%, et EL-s arenevad asjad õiges suunas. 20-29aastaste eestlaste vanuserühmas on sama meelt 61% vastajatest. Venekeelsed noored on Euroopa arenguid hinnates sarnaselt eesti noortega optimistlikumad kui nende vanemaealised rahvuskaslasted. 15-19aastastest vene noortest hindab Euroopa arenguid positiivseks 62% ja 20-29aastastest 59%. 40-47aastastest mitte eestlastest hindavad EL arenguid positiivselt 43% vastajatest, ei oska hinnata 20% eestlastest ja 27% mitte eestlastest. See ei ole kriitiline osa elanikest, kuid siiski mõtlemapanevalt suur osa Eesti täiskasvanud elanikest ei ole kursis või ei suuda kujundada hinnangut EL arengutele. Vt Iris Pettai, Ivi Proos (2008). Op cit.

85 Avalik arvamus ja riigikaitse - veebruar 2001. ES Turu-uuringute AS/2001. Tõnis Ormisson (2007). Avalik arvamus ja riigikaitse. Turu-uuringute AS. Kaitseministeerium. Tallinn, juuli. Tõnis Ormisson (2009). Avalik arvamus ja riigikaitse. Turu-uuringute AS. Kaitseministeerium. Jaanuar.

86 Eesti okupeerimise järel tähendas Kaitseliitu või politseisse kuulumine kas mahalaskmist või vangilaagrisse saatmist.

Riigikogu peetud poliitiliselt suhteliselt neutraalseks institutsiooniks, vähemalt valitsusega võrreldes. Valitsust usaldas 37% eestlastest ja 13% mitte-eestlastest, presidenti 67% eestlastest ja 13% mitte-eestlastest ⁸⁷, vt tabel 8.20.

Tabel 8.20. Usaldus institutsioonide vastu Eestis 2008. aastal. Usaldan täielikult, üldiselt usaldan %

	Eestlane	Mitte-eestlane
Riigikogu	25	10
Kirik	37	50
Valitsus	37	13
Kohalik omavalitsus	45	31
Kohtusüsteem	48	13
Pangad	56	46
Politsei	62	27
President (T. H. Ilves)	67	13

Integratsiooni monitooring 2008, Piret Ehini (2009) järgi

Ka teistele Ida-Euroopa uutele demokraatiatele on iseloomulik, et kõige vähem usaldadakse demokraatlikult valitud või otseselt rahvast esindavaid institutsioone, sh parlamenti ja erakondi. Igapäevapoliitikast eemal seisvad institutsioonid, nagu president ja jõustruktuurid (sh sõjavägi), naudivad tavaliselt märksa kõrgemat usalduse taset. Mitte-eestlased tundsid 2008. aastal kõige suuremat usaldust selliste mittepoliitiliste institutsioonide vastu, nagu kirik (usaldab 50%) ja pangad (46%), eestlased usaldasid aga kõige rohkem presidenti (67%) ja politseid (62%). Arvatakse, et Ida-Euroopa riikides ei usalda inimesed riiklikke poliitilisi institutsioone seepärast, et oma iseseisva riigi kogemus on veel lühiajaline. Samuti on võimu delegeerimine valimiste teel kohalike omavalitsuste volikogudele ja riigi parlamendile demokraatiatraditsiooni lühiajalisuse tõttu veel võõras, valija ei tunnetata seost enda valitud võimuorganitega.

8.3. Maailmavaate erinevused

8.3.1. Parem- ja vasakpoolsus, liberaalsus ja konservatiivsus

Klassikalist maailma koos klassikaliste parteide ja nende pooldajatega pole enam ning poliitiline maailmapilt on postmodernistlikult mitmekesine. Erakondade eristumine klassikaliste poliitiliste ideoloogiate ning liberaalsete ja sotsiaalsete veendumuste alusel kulgeb Eestis suurte raskustega. Ka inimestel on suuri raskusi aru saada, kuhu nad ise klassikaliste ideoloogiliste tunnuste järgi kuuluvad ja kuhu kuulub toetatav partei. Enamikku vasakkallaklike erakondade

⁸⁷ Piret Ehini (2009). Poliitiline toetus ja poliitiline osalemine: eestlaste ja mitte-eestlaste võrdlus. Eesti Inimarengu Aruanne 2008. Joonis 4.4.1., lk 93.

- Keskerakond, Rahvaliit, Vasakpartei - toetajaist iseloomustas 2005. aasta andmeil paremerakondade (Isamaaliit, Res Publica, Reformierakond) toetajatega võrreldes väga suur ebamäärase maailmavaatega inimeste osa.⁸⁸ Vasakpoolsemad parteid, kelle hulka kuuluvad ka Sotsiaaldemokraatliku Erakonna pooldajad, peavad tähtsaks riigi sotsiaalset rolli, toimetulekuabi nõrgematele. Parempoolsed erakonnad rõhutavad aga üksikisiku vaba tahte tähtsust, kuid ka nende pooldajad tahavad kindlad olla riigi toele, tahavad, et riik reguleeriks vajadusel turgu. Puhta turumajanduse ja riigi mittesekkumise pooldajad olid vähemuses.

Veel olulisemaks inimeste diferentseerijaks, kui seda oli vasak-parem telg, osutus paigutumine minevik-tulevik teljel, milles väljendub minevikunostalgia ja häiritus muutuste suhtes ühelt poolt ning kaasaminek ühiskonnas toimunud muutustega ja tulevikuusk teiselt poolt. Tihti samastatakse vasakpoolsust minevikuihalusega - poolehoiuga nõukogude ajale ja sotsialistlikule süsteemile.⁸⁹

2006. aasta presidendikampaania ajal, mil tuli otsustada presidendikandidaatide Toomas Hendrik Ilvese ja Arnold Rüütli suhtes, jagunesid parteide toetajad vasak-parem teljel ja minevik-tulevik teljel üsna selgelt kaheks. Ühele poole jäid Sotsiaaldemokraatliku Erakonna, Reformierakonna, Isamaaliidu ja Res Publica toetajad, teisele Rahvaliidu ja Keskerakonna toetajad.⁹⁰

EAÜI on uurinud, kuhu parem-vasakpoolsuse skaalal inimesed end ise paigutavad (tabel 7.21).

Tabel 8.21. Eesti elanike poliitiliste vaadete parem- või vasakpoolsus 2005. aasta sügisel, %

	Tallinn kokku	Eesti					
		Kõik	Eestlane	Mitte-eestlane	Kodanikud kokku	Mitte-eestlane kodanik	Mitte-eestlane mitte-kodanik
Vasakpoolsemad vaated (-1 kuni -3)	21	20	19	21	17	13	29
Vaadet skaala keskel (0)	29	18	17	21	18	24	17
Parempoolsemad vaated (1 kuni 3)	31	27	32	15	29	18	13
Ei oska öelda, ei taha end määratleda	20	36	32	43	35	45	41

Faktum + EAÜI

88 Marju Lauristin (2007). Maailmavaade ja toetus erakondadele. Eesti Inimarengu Aruanne 2006. Ühiskondliku Leppe Sihtasutus. Tallinn, lk 56.

89 Marju Lauristin (2007). Maailmavaade ja toetus erakondadele. Eesti Inimarengu Aruanne 2006. Ühiskondliku Leppe Sihtasutus. Tallinn, lk 52.

90 Samas, lk 57.

Tallinnas oli 2005. aasta sügisel, enne kohalikke valimisi parempoolsema ilma-vaatega inimesi rohkem kui vasakpoolseid, kuigi partei-eelistuse pinnal või valimiste tegelikel andmeil tuleb välja teisiti. Eestis keskmiselt oli parempoolsust vähem kui Tallinnas, nagu ka skaala keskele hoidvaid, poliitiliselt tsentristlikke inimesi; kuid end määratleda mitteoskavaid või mittetahtvaid oli see-eest rohkem. Rahvus mõjutab poliitilist poolevalikut märksa tugevamini kui kodakondsus: eestlased on oma vaadetelt parempoolsemad ja mitte-eestlased tsentristlikumad või vasakpoolsemad. Mitte-eestlased, sh nii kodanikud kui mittekodanikud paistavad ka silma selle poolest, et ei oska või ei taha end parem-vasakskaalal määratleda. Eesti kodakondsuse omandamine pole selles asjas selgust tuua aidanud. Need mitte-eesti kodanikud, kes valiku on teinud, on määratlenud end pigem neutraalsena, st tsentristlikuna, mitte-eestlasest mittekodanikud aga vasakpoolsemana kui mistahes muu vaatlusalune rühm.

Rahvusliku konservatiivsuse ideede kandjad jagunesid 2005. aasta andmeil Isamaaliidu ja Rahvaliidu vahel. Kõige vähem konservatiivsed olid Reformierakonna pooldajad, kuid selles suhtes ei eristunud keskmisest Keskerakonna, Sotsiaaldemokraatliku Erakonna ja Res Publica pooldajad. Inimesed, kes ei pooldanud ühtegi parteid või kelle eelistuseks oli mõni parlamendist välja jäänud erakond, olid oma hoiakutelt üldiselt konservatiivsemad ja vähemuste suhtes sallimatamad, samas aga ka vasakpoolsemad kui parlamendierakondade toetajad.⁹¹

Rahvuse püsimine, suhtumine teistesse kultuuridesse ja vähemustesse on teemad, mille suhtes eestlased näitavad üles suurt konservatiivsust. Eestlased ei paista silma sellise sallivuse või avatusega, st liberaalsusega, mis lubaks mitte-eestlastele anda suurema osaluse poliitikas ja majanduses. Mitte-eestlaste senisest suurema kaasamise suhtes Eesti ühiskonna majandus- ja poliitikaellu olid eestlastest vastajad pigem eitaval seisukohal hoolimata sellest, millist parteid toetati. Erandiks olid vaid Keskerakonna pooldajad. Poliitiline tahe sallivuse suurendamiseks mitte-eestlaste suhtes on veel väike. 2005. aasta küsitluse kohaselt leidis 40% eestlastest ja 4% mitte-eestlastest, et mitte-eestlaste osalus Eesti poliitikas ja majanduses on Eestile kahjulik⁹², samuti 41% eestlastest ja 27% mitte-eestlastest, et vähemused peaksid arvestama enamuse tahet ning üldkehtivaid väärtusi ja käitumisnorme. Konservatiivsed pole mitte ainult eestlased, vaid ka mitte-eestlased: neist vastavalt 52% ja 54% on häiritud kõrvalekalduva elustiili avalikult välja näitamisest.⁹³

91 MeeMa 2005 andmed. Vt Marju Lauristin (2007). Op cit.

92 Ka teised uurimused annavad analoogilisi tulemusi: eestlased pole valmis mitte-eestlastega otsustajapositsioone jagama. EAÜI uuring 2007. aasta suvest andis küsimusele *Mis Te arvate, kuidas Eestil läheks, kui eestivenelasi töötaks rohkem kui seni juhivatel ja vastutusrikkastel ametikohtadel?* eestlaste poolt järgmised vastused: kindlasti ja arvatavasti läheks Eestil paremini - 7%, see ei muudaks midagi - 44%, kindlasti ja arvatavasti läheks Eestil halvemini - 31%, raske öelda - 18% Vt Ivi Proos, Iris Pettai (2007). Rahvussuhted ja integratsiooni perspektiivid Eestis. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. EAÜI. Uuringu tellija Tallinna Linnakantselei. Juuli-september.

93 MeeMa 2005 andmed. Vt Marju Lauristin (2007). Op cit, lk 53.

Maailmavaateliste hoiakute suur mõjutaja on vanus: koos vanusega kahaneb tavaliselt poolehoid liberaalsetele arusaamadele ja tõuseb vasakpoolsete sotsiaalsete veendumuste osa. Vanus ongi peamine parem-vasakpoolseuse indikaator. Kombinatsioon vasakpoolsus-sotsiaalsus-konservatiivsus on iseloomulik pea kõikidele haridustasemetele, va kõrgharidus, madalamale staatusele, pigem naistele kui meestele, pigem mitte-eestlastele kui eestlastele. Kõige rahvuslikumad, ühtlasi ka kõige tõrjuvamad võõraste suhtes on pensioni-eelses eas suhteliselt madala sotsiaalse enesehinnanguga ja väikese sissetulekuga inimesed. Nemad hindavad minevikku positiivsemalt ja vaatavad tulevikku kõhklevamalt. Kõige vähem konservatiivsed ja kõige sallivamad on noored, liberaalse maailmavaatega keskkihti kuuluvad kõrgema haridusega inimesed.⁹⁴ Nemad on muretumad, muutuste suhtes positiivsemad ja julgemalt tulevikku vaatavamad.

8.3.2. Tulevikuusk ja minevikunostalgia

Küsitlusuuringud on näidanud, et eestlased on hinnanud lätlaste ja leedulastega võrreldes ühiskondliku süsteemi muutumist 1990. aastail tunduvalt positiivsemalt.⁹⁵ Alles 2004. aastal jõudsid leedulaste hinnangud eestlastega võrreldavale tasemele. Eestis valitsenud positiivne suhtumine on seda üllatavam, et Eestit on peetud äärmuslikult liberaalseks riigiks, nn šokiteraapia e kiirete ja radikaalsete turumajanduslike reformide esindajaks, mis ühtlasi tähendab järske ja sageli ebameeldivaid muutusi. Inimeste positiivse suhtumise üheks põhjuseks ei peeta mitte ainult faktilist olukorda ühiskonnas, vaid ka meedias domineerinud positiivset tõlgenduskeemi.⁹⁶

Liberaalse eduideoloogiaga läksid kaasa mitte ainult eestlased, vaid ka mitte-eestlased, kuid viimased suhtusid uude ühiskonnakorraldusse palju mõõdukama optimismiga. Erinevus eestlaste ja mitte-eestlaste vahel suhtumises minevikku, olevikku ja tulevikku jäi suhteliselt suureks, kuigi seisukohtade ajutist lähene-mist esines. Kui eestlased olid kõigis küsitlustes alates 1993. aastast andnud väga selge eelistuse uuele poliitilisele korraldusele, siis mitte-eestlased olid kõigis küsimustes hinnanud nii nõukogudeaegset majandussüsteemi kui poliitilist režiimi positiivsemalt kui praegust. Siiski olid Eestis põlisrahva ja venekeelse elanikkonna hinnangute erinevused väiksemad kui Lätis. Kõigis Balti riikides on aga põlisrahva ja vähemuste hinnangud hakanud lähenema. 2005. aastal oli nii eestlaste kui mitte-eestlaste seas ühiskondlike muutuste üle rõõmustajaid üle-

94 Marju Lauristin (2007). Op cit, lk 53.

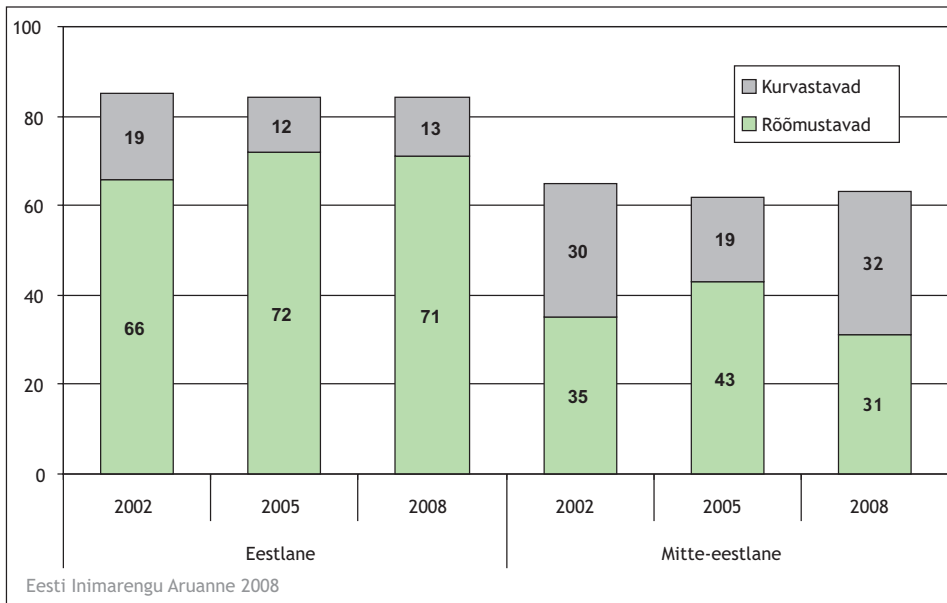
95 New Baltic Barometer'I uuringud ja mitmete välismaa uurijate küsitlustulemused. Vt Peeter Vihalemm (2009). Hinnangud ühiskondlikele muutustele Eesti, Läti ja Leedu põlisrahvuste ja rahvusvähemuste seas. Eesti Inimarengu Aruanne 2008. Eesti Koostöö Kogu. Tallinn. Lk 87.

96 Samas.

kaalukalt rohkem kui kurvastajaid. 2008. aastal oli mitte-eestlaste seas rõõmustajaid ja kurvastajaid peaaegu võrdselt, eestlased aga rõõmustasid niisama ülekaalukalt kui 2005. aastal.

Suhtumine muutustesse Eesti ühiskonnas 2002., 2005. ja 2008. aastal annab aimu eestlaste ja mitte-eestlaste erinevustest ning seda mõeldakse vastajate protsendi abil. Alljärgnevalt uuritakse, kuidas vastajad on suhtunud viimase 10-15 aasta jooksul Eesti ühiskonnas toimunud muutustesse ⁹⁷:

	2002		2005		2008	
	Eestlane	Mitte-eestlane	Eestlane	Mitte-eestlane	Eestlane	Mitte-eestlane
rõõmustavad	66	35	72	43	71	31
kurvastavad	19	30	12	19	13	32

Joonis 8.4. Eestlaste ja mitte-eestlaste suhtumine viimase 10-15 aasta jooksul Eesti ühiskonnas toimunud muutustesse 2002., 2005. ja 2008. aastal, %

Tulemustest selgub, et eestlasi on ühiskonnas toimunud muutused pidevalt rõõmustanud ning rõõmustajaid oli eestlaste hulgas 2002. aastal 1,9, 2005. aastal 1,7 ja 2008. aastal 2,3 korda rohkem kui mitte-eestlaste seas. Viimase kolme aasta muutused rõõmustasid 2008. aasta kevadel 61% eestlasi ja ainult 29%

⁹⁷ Peeter Vihalemm (2009). Hinnangud ühiskondlikele muutustele Eesti, Läti ja Leedu põlisrahvuste ja rahvusvähemuste seas. Eesti Inimarengu Aruanne 2008. Eesti Koostöö Kogu. Tallinn. Tabel 4.3.2., lk 90.

mitte-eestlasi, vt tabel 8.22, st viimaseid oli eestlastest röömustajatega võrreldes kaks korda vähem. Mitte-eestlastest rohkem kui pooli (57%) viimased arengud hoopis kurvastavad.

Tabel 8.22. Suhtumine muutustesse Eesti ühiskonnas rahvuse ja vanuse järgi 2008. aastal, % Eesti ühiskonnas toimunud muutused on minu jaoks olnud viimasel kolmel aastal ...

		Eestlane	Mitte-eestlane
röömustavad	kõik	61	29
	15-25	73	51
	25-39	70	34
	40-59	56	20
	60-75	45	19
kurvastavad	kõik	34	57
	15-25	22	36
	25-39	28	55
	40-59	40	64
	60-75	48	69

Integratsiooni monitoriing 2008. Peeter Vihalemma (2009) jägi, tabel 4.3.3.

Tabelist 8.22 ilmneb, et mida nooremad inimesed on, seda rohkem neid muutused röömustavad, ja mida vanemad nad on, seda rohkem muutused kurvastavad. Mõtlemapanev on aga, et hinnangute erinevuse murrang toimub alates 40aastasest ja mitte 60aastasest. Juba 40-59aastased, kes on ju üldiselt veel töötavad, terved ja tegusad inimesed, tunnevad keskmisest vähem rõõmu (eestlased 0,9 ja mitte-eestlased 0,7 korda) ning kurvastavad keskmisest rohkem (eestlased 1,2 ja mitte-eestlased 1,1 korda). Mitte-eestlaste nooremad earühmad, eriti 15-25aastased, suhtuvad hoolimata noorusele omasest protestimeelsusest Eesti ühiskonnas toimuvasse positiivsemalt. See näitab, et mitte-eesti noored on Eestis rohkem kodunenud kui vanemaealised mitte-eestlased, nad on toimuva suhtes sarnaselt eestlastega positiivselt häälestatud.⁹⁸

Muutused, mis Eestis on toimunud viimasel 10-15 või viimasel kolmel aastal, said 2007. aasta aprillisündmuste mõjul mitte-eestlaste poolt tugevalt negatiivse tõlgenduse. Nende sündmustega seonduv on Eesti tagasi viinud olukorda, kus eestlaste ja mitte-eestlaste suhtumine Eesti riiki ja ühiskonda erineb kontrastselt.

Usk Eesti tulevikku

Need, kes usuvad Eesti tulevikku, leiavad, et mitte ainult neil, vaid ka nende lastel on tulevikus kindel ja turvaline siin elada. Eestlaste usk Eesti tulevikku on suurem kui mitte-eestlastel, vt tabel 8.23.⁹⁹

⁹⁸ Samas, lk 88.

⁹⁹ Ivi Proos, Iris Pettai (2008). Eestivene noored: uue põlvkonna positsioon ja ootused. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. EAÜI. Uuringu tellija Tallinna Linnakantselei. Juuni. Tabel 19, lk 22.

Tabel 8.23. Usk Eesti tulevikku rahvuse järgi 2008. aastal, %. Kas Te usute, et Eestist saab tulevikus riik, kus Teie lastel on kindel ja turvaline elada?

	Kõik	Eestlane	Mitte-eestlane
Kindlasti usun	15	17	12
Üldiselt usun	55	60	46
Üldiselt ei usu	18	14	24
Üldse ei usu	3	1	7
Raske öelda	9	8	11
Kokku	100	100	100
Uskujad : mitteuskujad	70:21	77:15	58:31

EAÜI

Mitte-eestlased usuvad kaks korda vähem Eesti tulevikku kui eestlased, mitteuskujaid on vastavalt 31% ja 15%. Siiski on mitte-eestlaste seas Eesti tulevikku uskujaid ligi kaks korda rohkem kui mitteuskujaid. Eestlastega võrreldes siiski vähe: eestlaste seas on Eesti tulevikku uskujaid üle viie korra rohkem kui mitteuskujaid.

Nooremate, 15-19- ja 20-29aastaste mitte-eestlaste usk Eesti tulevikku on palju suurem kui vanemate vanusrühmade esindajate oma¹⁰⁰:

	Uskujad : mitteuskujad, %	Uskujad : mitteuskujad, erinevus kordades
15-19	65:25	2,6
20-29	68:24	2,8
30-39	57:38	1,5
40-74	54:32	1,7
Kõik	58:31	1,9

Nooremate mitte-eestlaste usk Eesti tulevikku läheneb eestlaste keskmistele näitajatele. Tähelepanelikuks peaks aga tegema asjaolu, et nooremas keskeas (30-39) mitte-eestlased on nooremate vanusrühmadega võrreldes Eesti tuleviku suhtes küllaltki umbusklikud.

Kindlustunnet ja optimismi Eesti tuleviku suhtes annavad peale noorema eluea veel Eesti kodakondsus ja Eestis sündimine, mis kõik kokku tähendavad suuremat kohanemist. Kõige ebaturvalisemalt tunnevad end ning kõige vähem usuvad Eestisse Venemaa kodanikud ja väljaspool Eestit sündinud mitte-eestlased.¹⁰¹

Mis suunas tuleks Eestit arendada?

Valimispropaganda tegemisel on poliitikutel oluline teada, mis probleemidega valijaid aktiviseerida. Silmatorkavalt tähtis oli mitte-eestlastele üldse, sh nii kodanikele kui mittekodanikele, inimeste elatustaseme tõstmine ja tööpuuduse

100 Samas.

101 Samas, lk 22 ja 23.

vähendamine: 71-93% neist arvas, et valitsus peaks just neile küsimustele eelkõige tähelepanu pöörama ning sellega seoses tuleb tagada majanduse areng (50-55%). Kõik need majandusega seotud probleemid on tähtsad ka eestlastele ja Eesti kodanikele, kuid mitte sedavõrd. Tõenäoline peapõhjus: mitte-eestlastel on võrreldes eestlastega madalam sissetulek ja suurem töötus (vt lähemalt 3. pt).

2005. aasta sügisel, kui küsitlus tehti, arvas veerand mitte-eestlastest, et nende lõimumisele tuleks rohkem tähelepanu pöörata. Eestlastele ei läinud *mitte-eestlaste lõimumine* korda (selle probleemi tähtsaks pidajaid oli ainult 3%). Eestlastele ja kodanikele olid traditsiooniliselt tähtsad põllumajanduse ja maaelu toetamine (45-47%) ning hariduse ja kultuuri arengu tagamine (39-40%). Riigi kaitsevõime tugevdamine oli probleemiks vähem kui viiendikule eestlastest ja kodanikest (16-17%). Demokraatia arendamine ja koostöö NATO-ga rahu tagamisel olid probleemid, mis puudutasid vähe nii eestlasi kui mitte-eestlasi, viimaseid siiski eriti vähe.

Sisepoliitilised probleemid on samuti rahvuse ja kodakondsuse eripäraga - kui otsida vastust küsimusele, mis on Eestis vaja pärast parlamendivalimisi 2007 esmajoones ära teha, et inimeste elu paraneks? Mis on inimeste jaoks kõige tähtsam? Selgub, et ikka majandusprobleemid, kuid eestlased tahaks parandada ennekõike laste, noorte, noorte perede ja iibega seotud toimetulekut (25%, mitte-eestlased 13%), mitte-eestlased aga soovivad rohkem mõelda pensionäride olukorra parandamisele (22%, eestlased 14%), (vt tabel 8.24).

Tabel 8.24. Kaks probleemi, millega 2007. aastal moodustatud uus valitsuskooalitsioon esmajärjekorras tegelema peaks. Vastused rahvuse järgi 2007 aprillis, enne aprillirahutusi, %

	Kõik	Eestlane	Mitte-eestlane
Noored, noored pered, lapsed, vane mapalk, iive	21	25	13
Pensionärid, pensioned	17	14	22
Haridus	15	18	10
Palkade/elatustaseme tõstmine	15	15	15
Tervishoid, arstiabi	11	11	10
Sotsiaalprobleemid ja -toetused	8	8	8
Teedeehitus, teedehooldus	8	8	7
Pronkssõduri küsimus	8	5	13

TNS Emor

Eestlased tahaksid rohkem raha ja tähelepanu haridusele (18%, mitte-eestlased 10%). Mitte-eestlased tahaks, et valitsuskooalitsioon tegeleks pronkssõduri küsimusega (13%, eestlased 5%). Ülejäänud probleemidele - palgad/elatustase, tervishoid ja arstiabi, teehitus ja -hooldus - pühendasid eestlased ja mitte-eestlased tähelepanu võrdselt (vt tabel 8.24).

Eelnevast selgub, et eestlastele on tähtis ennekõike eesti rahvuse ja kogu Eesti rahva arvu languse pidurdamine ja noorte elukvaliteet, mille tagab hea haridus ning kultuur. Mitte-eestlastel on laste ja noorte osakaal suhteliselt väike, vanade osakaal aga kasvamas, seepärast on aktuaalne tänases hakkamasaamine ning vanaduse kindlustamine. Valitsuse asi on leida kahe vastandliku taotluse vahel kompromiss.

2009. aasta esimesel poolel on probleemid muutunud. Valitsus peaks Turu-uuringute AS andmeil¹⁰² tähelepanu pöörama järgmisele (%):

Tööpuuduse vähendamine	77
Majanduse arengu tagamine	69
Inimeste elatustaseme tõstmine	67
Sotsiaalabi süsteemi tõhustamine	47
Mitte-eestlaste integratsioon	10
Eesti tegevus Euroopa Liidus	10
Demokraatia arendamine, kodanike ja erinevate huvigruppide kaasamine otsustusprotsessi	10
Koostöö NATO-s rahu ja rahvusvahelise julgeoleku tagamisel	8

Majanduskriisi tingimustes taanduvad mitte-eestlaste integratsioon, erinevate huvigruppide kaasamine otsustusprotsessi, aga ka NATO problemaatika teisejärgulisteks probleemideks. Esmatähtsad on majanduse ja tööga seotud, st eksistentsiaalsed probleemid, mis on eriti teravad noorte inimeste ning mitte-eestlaste jaoks.¹⁰³

8.3.3. Ida- või lääneorientatsioon

Suhtumine Eestisse Euroopa Liitu ja Venemaasse suhtumise taustal

Poliitiline orientatsioon on kultuuri, ajaloo, kogemuse ja üldse teadvuse küsimus, reaalne tänapäeva elu mõjutab seda vähe. Eesti paistabki välja selle poolest, et mitte-eestlaste suhtumise taga pole mitte niivõrd Eesti majanduslik olukord ja demokraatia toimimine, kuivõrd subjektiivsed tegurid. Euroopa vähemuste puhul on teisiti - üldine rahulolu on seotud eeskätt majandussüsteemi ja demokraatiaga.¹⁰⁴

102 Vahur Koorits (2009). Rahvas kardab enim tööpuudust. Postimees.ee, 27.05. <http://www.turu-uuringute.ee>.

103 http://www.turu-uuringute.ee/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=26&cntnt01dateformat=%25e%2F%25m%2F%25Y&cntnt01lang=et_EE&cntnt01returnid=51 (23.05.2009)

104 Anu Realo (2009). Eluga rahulolu ja õnnelikkus. Eesti Inimarengu aruanne 2008. Eesti koostöö Kogu. Tallinn.

Eestlased on pärast riigi taasiseseisvumist taastanud poliitikas täielikult varasema lääneorientatsiooni, mitte-eestlased on aga säilitanud peamiselt idaorientatsiooni, kuid peavad oluliseks ka lääneorientatsiooni vähemalt osas, mis puudutab Euroopa Liitu. Viimase kaudu väljendub mitte-eestlaste ihalus lääne elulaadi ning keskkonna järele. Ka Eestisse rännati omal ajal kui NSV Liidu *läände*.

Kreml'i avalikustatud uuest rahvusliku julgeoleku strateegiast nähtub, et USA ja NATO on Moskva silmis suureks ähvarduseks üleilmsele julgeolekule ning potentsiaalselt ka Venemaa enda relvajõududele. Lääne agentuuride hinnangul peegeldab dokumendis kirjapandu aga jätkuvat Venemaa hirmu külma sõja aegsete vaenlaste ees.¹⁰⁵ Paljud Eesti mitte-eestlased käsivad Venemaa mõjul USA-d ja NATO-t vaenulikena ning selles osas mitte-eestlastel lääneorientatsioon puudub. Vt eespool tabel 7.32, mille andmeist selgus, et institutsioonide usaldamise võrdluses lahknevad eestlaste ja mitte-eestlaste usaldusnäitajad NATO osas maksimaalselt.

EAÜI 2008. aasta noorte mitte-eestlaste uurimuses võrreldakse eestlaste ja mitte-eestlaste suhtumist Eesti, Venemaa ja Euroopa arengutesse. Selgub, et eestlased peavad peamiselt Eesti ja EL, mitte-eestlased aga peamiselt Venemaa ja EL arengusuundi õigeks. Eesti mitte-eestlased on kahetsusväärse olukorras - nad ei pea õigeks oma elukohamaa Eesti, küll aga Venemaa arengusuundi ja poliitikat.¹⁰⁶ Samas eelistavad mitte-eestlased elukohana Eestit ja kõne alla tulevad ka lääneriigid, mitte aga Venemaa. Enamik respondentidest Eestist lahkuda ei kavatse.¹⁰⁷

Eestlastest vastanutel valitseb rohkem kui pooltel (58%) küsitletuist positiivne hoiak Eesti ja peaaegu sama positiivne (55%) hoiak EL suhtes, inimesed on kindlad, et asjad liiguvad nii siin kui seal õiges suunas. Samamoodi Eesti suhtes positiivses võtmes mõtlejaid on mitte-eestlaste seas u kaks korda vähem, alla kolmandiku (31%); teine kolmandik arvavab, et Eestis seisavad asjad paigal ja kolmas kolmandik, et asjad liiguvad vales suunas, vt tabel 8.25 ja joonis 8.5.

105 Vt Interfax teatel kinnitas president Dmitri Medvedev «epohhilise» dokumendi, millega pannakse paika riigi välis- ja sisepoliitika kujunemise printsiibid kuni 2020. aastani. Vt <http://interfax.ru/politics/txt.asp?id=79345&sw=%E1%E5%E7%EE%EF%E0%F1%ED%EE%F1%F2%E8&bd=13&bm=4&by=2009&ed=13&em=5&ey=2009&secid=0&mp=0&p=1>.

106 Iris Pettai, Ivi Proos (2008). Eestivene noored : uue põlvkonna positsioon ja ootused. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut. Uuringu tellija Tallinna Linnakantselei.

107 Venemaale elaminekust üldjuhul huvitatud ei olda, pigem soovitakse liikuda Lääne-Euroopasse või Skandinaaviasse. Arvatakse, et vene rahvusest inimesed, kes soovivad Eestist Venemaale lahkuda, tegid seda valdavalt juba 1990-tel, peale Eesti taasiseseisvumist. Vt Vaike Vööbus (2009). Hinnangud Eesti kodakondsuspoliitikale. Turu-uuringute AS, Siseministeerium. Veebruar. Lk 11.

- see jagab eestlased ja mitte-eestlased kahte vastasleeri: eestlastest arvab vaid 13%, et Venemaal liiguvad asjad õiges suunas, kuid mitte-eestlastest arvab nõnda 80%. Samas ligi kolmandikul (31%) eestlastest puudub seisukoht Venemaa arengute suhtes, mis tähendab, et Venemaad ei tunta. Mida vähem teavad eestlased Venemaast, seda kergem on nendega manipuleerida ja seda suurem tähendus võib olla Venemaa kohta käival juhuslikul infomüral.¹⁰⁸

Noorte mitte-eestlaste hoiakud Eesti suhtes on antud juhul positiivsemad kui nende vanematel rahvuskaaslastel. 15-19aastastest mitte-eesti noortest hindab Eesti arenguid positiivseks (*asjad liiguvad õiges suunas*) 49% ja järgmises vanuserühmas, 20-29aastastest on positiivse hinnangu andjaid 42% vastajatest. Murrang toimub üle 30aastaste mitte-eestlaste vanusrühmast alates: 30-39aastastest hindab Eesti arenguid positiivseks vaid 28% ja 40-74aastastest kõigest 25%. Noored mitte-eestlased suhtuvad ELi positiivsemalt kui Eestisse: 15-19aastastest 62% ja 20-29aastastest 59% leiab, et ELis liiguvad asjad õiges suunas. 40-74aastastest mitte-eestlastest arvab nii vaid 43%. Mitte-eestlaste positiivne suhtumine Venemaa arengutesse on ühtlaselt kõrgel tasemel kõikides vanusrühmades: positiivne suhtumine vanemates vanusrühmades ei vähene nagu Eesti või ELi puhul.

Ka noored eestlased suhtuvad Eesti arengutesse soosivamalt, vanemad vastajad on aga kriitilisemad: 15-19aastastest suhtub positiivselt 70% ja 20-29aastastest 65%; 40-74aastaste vanusrühmas on positiivsed hoiakud kahanenud 53%ni, kuid positiivne suhtumine Eesti arengutesse domineerib selgelt eestlaste kõikides vanuserühmades. EL arenguid hindavad noored eestlased kõige positiivsemalt: 15-19aastastest 75% ja 20-29aastastest 61% leiab, et asjad arenevad ELis õiges suunas.¹⁰⁹

Kodakondsuspoliitika uurimuses¹¹⁰ andsid fookusrühmade liikmed (ühed neist määratlemata kodakondsusega isikud, tised värsked Eesti kodanikud) hinnanguid Eesti sise- ja välispoliitikale. Eesti suhtes ollakse pea eranditult kriitiliselt meelestatud. "Pronksiöö" nähti Eesti valitsuse vastuvõetamatu poliitika loogilise kulminatsioonina, kuid samas ei kiidetud heaks protesti agressiivset väljendamist. Leiti, et "pronksiöö" toimus ajaloo eestipoolse väärtõlgendamise otsese tulemusena ning näitas Eesti poliitikuid halvas valguses. Sama uuringu raames anketeeriti määratlemata kodakondsusega isikuid, kellest pidas Eesti riiki ja valitsust usaldusväärseks 24%, ebausaldusväärseks aga 53%. Küsitletud leidsid, et seadusandja (st Riigikogu) suhtub venekeelsesesse vähemusse halvasti ja kodakondsuspoliitika on selle väljenduseks.¹¹¹

108 Iris Pettai, Ivi Proos (2008). Op cit.

109 Samas.

110 Vaike Võobus (2009). Hinnangud Eesti kodakondsuspoliitikale. Turu-uuringute AS, Siseministeerium. Veebruar.

111 Vaike Võobus (2009). Op cit. Lk 11 ja 62.

Küsitletud kodakondsuseta mitte-eestlased arvasid, et Eesti riik peaks parandama suhteid Venemaaga. Leiti, et kuigi Venemaa soovib Eestiga saavutada poliitilisi kokkuleppeid, töötavad Eesti poliitikud sellele vastu. Venemaa poliitikaga oli rahul 54% ja ei olnud rahul 10% määratlemata kodakondsusega inimestest. Pea pooled uskusid, et Venemaa seisab Eestis elava venekeelse elanikkonna õiguste eest ning 36% oli nõus, et Venemaa peaks sekkuma Eestis elava venekeelse elanikkonna probleemide lahendamisse. Viimast väidet pooldasid eelkõige 15-24aastased, eakamad olid Venemaa sekkumise suhtes kriitilisemad. Just nooremad, 15-24- ja 25-34aastased, on kõige rohkem rahul Venemaa praeguse välispoliitikaga. Kõige eakamad (55-74) on selles suhtes teistest mõõdukamad.¹¹² Viidatud uuringus paistavad nooremaelised mittekodanikest mitte-eestlased silma Eesti riigi ja valitsuse vähese usaldamise, Venemaa välispoliitika toetamise ning Venemaa sekkumisele lootmisega. Selles uuringus peegeldub ühelt poolt noortele omane radikaalsus, teiselt aga määratlemata kodakondsusega isiku staatus. Kodakondsuse puudumise tõttu tunnevad paljud end "teise sordi inimestena".

Integratsioonipoliitikat tajuvad määratlemata kodakondsusega isikud ELi, mitte aga Eesti riigi algatusena. Peaaegu sama palju, kui on neid, kes arvavad, et Eesti riik on huvitatud sellest, et võimalikult paljud saaksid Eesti kodakondsuse (44%), on ka neid, kelle arvates Eesti riik pole huvitatud kodanikkonna suurendamisest (42%).¹¹³ Viimast seisukohta levitavad ka vene poliitikud: 25. mail 2009 ETV2-s¹¹⁴ Euroopa Parlamendi valimistele pühendatud saates *Vandekohus* teatasid neist mitmed, et nende kohus on püüda pääseda Europarlament, et seal võidelda Eesti mitte-eestlaste diskrimineerimise vastu. Diskrimineerimine seisneb aga valimisõiguse puudumises (sest ei ole/ei anta Eesti kodakondsust) ning asjaolus, et vene keel ei ole Eesti teine riigikeel.

Üldiselt siiski EL ühendab Eesti eestlastest ja mitte-eestlastest kodanikke. Viimasel ajal toetavad eestlased ja mitte-eestlased Emori andmeil (09.2008) ELi enam-vähem võrdselt, kusjuures toetajate hulk ületab mittetoetajate hulga 5-7 korda. Varem oli suurem kord mitte-eesti kodanike toetus (05.2006), kord jälle eestlaste oma (05.2007), kuid igal juhul ületas toetamine mittetoetamist, vt tabel 8.26.

Eesti kodanikest naiste toetus ELile on veidi väiksem kui meestel, 51aastased ja alla 35aastased toetavad veidi rohkem kui 35-50aastased. Tugev seos valitseb aga sissetuleku ning ELi toetamise vahel: mida suurem sissetulek ühe inimese kohta, seda suurem toetus.

112 Vaike Vööbus (2009). Op cit, lk 51 ja 63.

113 Vaike Vööbus (2009). Op cit, lk 64.

114 Kordus (eestikeelsete subtiitritega) 28.05.2009 ETV2-s.

Tabel 8.26. Valimisealiste kodanike toetus Euroopa Liidule ja euro kasutuselevõtule rahvuse järgi 05.2006 - 09.2008, %

	05.2006		05.2007		09.2008	
	Eestlane	Mitte-eestlane	Eestlane	Mitte-eestlane	Eestlane	Mitte-eestlane
Toetus Euroopa Liidule						
Toetate	36	51	58	53	58	62
Pigem toetate	31	28	29	25	26	22
Pigem ei toeta	13	12	4	4	7	9
Olete vastu	9	1	4	6	5	7
Ei oska öelda	10	7	6	11	4	0
Kokku	100	100	100	100	100	100
Toetab : ei toeta	67:22	79:13	87:8	78:10	84:12	84:16
Toetus euro kasutuselevõtule						
Toetate	21	22	29	20	29	24
Pigem toetate	22	17	22	17	22	17
Pigem ei toeta	21	21	19	18	17	17
Olete vastu	28	28	19	27	28	28
Ei oska öelda	9	12	11	18	4	15
Kokku	100	100	100	100	100	100
Toetab : ei toeta	43:49	39:49	51:38	37:45	51:45	41:45

TNS Emor

Mitte-eestlastest Eesti kodanike usk ELi ühtsuse ja majandusedu sümbolisse - ühisraha eurosse - on siiski nõrk. 2006-2008 oli nende seas euro toetajaid vähem kui mittetoetajaid. See näitab, et mitte-eesti kodanikud küll üldiselt toetavad ELi, kuid mitte Eesti liitumise osas eurotsooniga. Ka eestlased olid veel 05.2006 pigem mittetoetajaid, kuid viimaseil aastail on üle poole eestlastest olnud euro kasutuselevõtu poolt, vt tabel 8.26. Mida suurem sissetulek ühe inimese kohta kuus, seda suurem on toetus euro kasutuselevõtule Eestis.

Valitsus, kes majanduskriisi tingimustes pingutab, et mitte lasta riigieelarvet defitsiiti üle 3%¹¹⁵, et teenida sellega luba eurole üle minna, peaks selgitama rahvale, sh eraldi mitte-eestlastele, miks euro on Eestile ja tema elanikele kasulik.

115 Kui euro loodi, siis kehtestati euroga ühinemiseks teatud kriteeriumid ja teatud reeglid euro ohjamiseks. Nende hulgas olid tarbijahinna tõusu piir, pikaajalise laenu intressi ülempiir, riigivõla suhe sisemajanduse kogutoodangusse (60%) ja eelarve talutava puudujäägi ülempiir (3%). Kõik kõva rahapoliitika seisukohalt mõistetavad ja makromajanduslikult põhjendatud seisukohad. Tegelikult olid ka kriteeriumid euroga ühinemiseks mitte ainult rahandustehnilistest vajadustest lähtuvad, vaid ka poliitilise iseloomuga. Vt Euroopa Komisjoni asepresident Siim Kallase kõne Eesti krooni 15ndale aastapäevale pühendatud Eesti Panga konverentsil 24.05.2007.

Erinev suhtumine Eesti ja Venemaa poliitikasse pingestab rahvussuhteid, vt *Integratsiooni monitoringust 2008* pärit andmed tabelis 8.27.¹¹⁶

Tabel 8.27. Valik rahvuste suhteid häirivaid tegureid Eestis 2008. aasta kevadel. Vastused: häirib väga, %

	Eestlane	Mitte-eestlane
Eesti valitsuse poliitika	11	62
Venemaa poliitika	41	11
Majanduslik ja sotsiaalne ebavõrdsus	12	52
Okupatsiooni ja sõjaga seotud kogemused	29	30
Hoolimatus, üleolek teise rahvuse suhtes	30	53

Integratsiooni monitoring 2008

Eestlased tajuvad Venemaa poliitikat ähvardava ja vaenulikuna: neist 41% häirib Venemaa poliitika väga. Võrdluseks: mitte-eestlased on eestlastest palju rohkem häiritud Eesti valitsuse poliitikast (62%). Eesti puhul häirib mitte-eestlasi ka majanduslik ja sotsiaalne ebavõrdsus ning eestlaste hoolimatu ja üleolev suhtumine. Mitte-eestlased ilmselt ei taju Venemaa riikliku poliitika, aga ka oma vaenuliku Eesti riigisse suhtumise mõju eestlaste hoiakutele, samas kui eestlased ei taju sotsiaalmajandusliku ebavõrdsuse rahvuslikku külge, Eesti valitsuse tegevust pingestava tegurina ega ka seda, et mitte-eestlased tõlgendavad eestlastepoolset reserveeritud suhtumist kui hoolimatut ja üleolevat. Nii eestlastest kui mitte-eestlastest on u kolmandik väga häiritud okupatsiooni ja sõjaga seotud vastastikku erinevast ajalootõlgendusest.¹¹⁷ Terava konfliktina väljendus vastupidiselt tõlgendatud ajalugu 2007. aasta aprillis.

Ajalootõlgenduse teema töötab tuua Eesti ja Venemaa suhetesse uusi pingeid: Venemaa president Dmitri Medvedev moodustas nn töökomisjoni, mille tegevusvaldkonda kuuluvad vastuaktsioonid katsetele võltsida ajalugu Venemaa huve ja julgeolekut kahjustades. Sätestatu alusel on *ajaloo võltsijatele* ja *Vene huvide kahjustajatele* võimalik määrata 3-5 aastat vangistust. Seejuures hakkavat see kehtima nii Vene kui välisriikide kodanikele. *Tõe* hulka kuulub ka arvamus, et *1940. ja 1944. aastal Balti riike ei okupeeritud*.^{118, 119}

EAÜI 2007. aasta lõimumisuuringus küsiti, kas Venemaa on Eestile ohtlik või sõbralik naaber. Eestlastest 32% leidis, et kindlasti ohtlik ja 49%, et pigem ohtlik; mitte-eestlastest leidis sama vaid vastavalt 3% ja 4%. Mitte-eestlaste 27% jaoks

116 Marju Lauristin. Kodanikud ja mittekodanikud: venekeelse elanikkonna erinevad kategooriad ja lõimumistendentsid. Integratsiooni monitoring 2008. Rahvastikuministri büroo. <http://www.rahvastikuminister.ee/index.php?id=12051> (21.05.2009).

117 Samas.

118 Interfax (<http://www.interfax.ru/news.asp?id=80400>).

119 Venemaa teeb Suure Isamaasõja kohta samasugust seadust, nagu Iisraelis on holokausti kohta ja Ukrainas holodomori (30ndate näljahäda) kohta, väitis tuntud Ukraina infosõjateoreetik Georgi Potšeptsov. Vt Argo Ideon (2009). Georgi Potšeptsov: neljanda külmä sõja radadel. Postimees.ee, 29.05.

oli Venemaa kindlasti sõbralik ja 33% jaoks pigem sõbralik naaber.¹²⁰ Suhtumises Venemaasse saab Eestis rääkida etnilisest lõhestatusest.

2009. aasta jaanuari küsitlusandmeil paikneb mitte-eestlaste julgeoleku tagatis idas: need on koostöö ja heanaaberlikud suhted Venemaaga (76%, eestlastel 35%, pool aastat varem 25%). Eestlaste peamine julgeolekutagatis paikneb läänes, see on kuulumine NATO-sse (77%, mitte-eestlased 29%). Eesti peamistel rahvusrühmadel on ka ühine tähtis julgeolekutagatis, mis samuti asub läänes - EL (40% eestlastel, 51% mitte-eestlastel). Nende võimsate ning väljast tulevate julgeolekutagatiste kõrval on Eesti riigi oma iseseisva kaitsevõime arendamise roll väike, sellele loodab 27% eestlastest ning ainult 14% mitte-eestlastest.¹²¹

2007. aasta uuringu järgi uskusid eestlased veel tugevamini NATO kaitsvat vihmavarju (87%, mitte-eestlased 30%), ning headele suhetele Venemaaga kui julgeolekutagatisele lootsid ennekõike mitte-eestlased (73%, eestlased 26%). Näib, et eestlaste hirm Venemaa ees on 2009. aastaks kasvanud ning see on neid sundinud rohkem kui varem lootma Venemaa heatahlikusele. Panustamine ELile 2007-2009 vähenes: 2007. aastal lootis EL peale 59% eestlastest ja 62% mitte-eestlastest.¹²²

Assümeetria, mis iseloomustab eestlaste ja mitte-eestlaste arusaamasid, raskestab vastastikust mõistmist.¹²³ Eestlaste ja mitte-eestlaste elumaailmad Eestis on erinevad ja lisaks sellele on erinev poliitilis-kultuuriline orientatsioon: mitte-eestlaste enamikku tõmbab ida ja ainult osalt lääs, eestlasi aga valdavalt lääs. Teineteise positsioonist mitteamusaamine võib kriisiolukorras viia konfliktideni. Lepitavat ja integreerivat rolli võib mängida EL, kelle mõjuväli mitte-eestlastele on üsna tugev, ehkki mitte nii tugev kui Venemaa oma.

Veel parem, kui Eesti mitte-eestlastele jagaks ELi olemuse, poliitika ning euro suhtes selgitusi mitte vastumeelne Eesti valitsus, vaid ELi institutsioonid. Kui mõlema kanali kokkulangevus on suur, võib Euroopa kaudu pikapeale tulla ka usaldus Eesti riigi vastu.

Venemaa mõju Eesti mitte-eestlastele

Venemaa on suur, kirev ja vastuoluline naaber, kes soovib hoida endised NSV Liidu liiduvabariigid, sh Eesti, oma mõjusfääris. Üheks võimaluseks seda teha on kasutada neis riikides elavaid Vene päritolu vähemusi, kuulutades nad kaasmaalasteks. Rohkem kui pooltele (57%) Eesti mitte-eestlastele on Venemaa kaasmaa-

120 Iris Pettai, Ivi Proos (2007). Rahvussuhted ja integratsiooni perspektiivid Eestis. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. EAÜI. Uuringu tellija Tallinna Linnakantselei. September.

121 Tõnis Ormisson (2009). Avalik arvamus ja riigikaitse. Turu-uuringute AS. Kaitseministeerium. Jaanuar. Joonis 11, lk 16.

122 Tõnis Ormisson (2007).). Avalik arvamus ja riigikaitse. Turu-uuringute AS. Kaitseministeerium. Juuni. Lk 22.

123 Tõnis Ormisson (2009). Op cit. Joonis 11, lk 16.

laste retoorika positiivse tähendusega, mis näitab, et Venemaa propagandaliin töötab tõhusalt. Ülejäänuid suure osa jätab kaasmaalaste retoorika ükskõikseks, peale selle on veel väike osa neid, keda see häirib (vt tabel 8.28).¹²⁴

Tabel 8.28. Hinnangud Venemaa kaasmaalaste retoorikale rahvuse lõikes 2008. aastal, %

Kuidas Te suhtute sellesse, et Venemaa poliitilised liidrid nimetavad Eestis elavaid mitte-eestlasi kaasmaalasteks?

	Eestlane	Mitte-eestlane
Meeldib väga	2	21
Üldiselt meeldib	8	36
Jätab ükskõikseks	59	39
Üldiselt häirib	24	3
Häirib väga	7	1
Kokku	100	100
Meeldib : häirib	10:31	57:4

EAÜI

Emotsionaalne sild Venemaalt noorte *kaasmaalasteni* töötab peaaegu niisama tõhusalt kui Venemaalt vanemate *kaasmaalasteni*. Nooremate seas on siiski veidi vähem neid, kellele Venemaa kaasmaalaste propaganda meeldib ning rohkem neid, keda see jätab ükskõikseks. Haridus kaasmaalaseks olemise tunnet ei mõjuta. Kaasmaalaste retoorika peibutab kõige rohkem Eestis elavaid Venemaa kodanikke. Eestlaste enamiku jätab kaasmaalaste-propaganda ükskõikseks (59%), kuid kolmandikku (31%) see häirib.

Venemaa on võtnud endale korralooja ja järeelvaataja rolli endise NSV Liidu territooriumil, ilmse lootusega impeerium taastada. Venemaa juhtiv arvamusuuringute korraldaja Levada Keskus uuris 2008. aasta juunikuus Venemaal, kuidas Venemaa peaks tegutsema rahvuslikes konfliktides, mis leiavad aset endistes NSV Liitu kuulunud piirkondades. Suurem osa (49%) venemaalastest oli arvamusel, et Venemaa peab konfliktidesse sekkuma, kasutades diplomaatilisi vahendeid. 6% oli aga seisukohal, et Venemaa peab sekkuma otsustavalt ja otseselt.¹²⁵ Venemaa paneb pahaks EL idapartnerlusinitsiatiivi, mida võib Venemaa seisukohalt tõlgendada kui järjekordset kaotust võitluses mõjusfääride pärast. Kõikidest konfliktidest hoolimata püüab EL Venemaaga hästi läbi saada, seda nõuavad EL huvid.¹²⁶

124 Iris Pettai, Ivi Proos (2008). Eestivene noored : uue põlvkonna positsioon ja ootused. Sotsioloogilise uurimuse materjalid. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut. Uuringu tellija Tallinna Linnakantselei.

125 <http://www.levada.ru/press/2008060601.html>.

126 Euroopa Liit eelistab konfrontatsiooni asemel pidada Moskva dialoogi ja sõlmida kokkuleppeid, püüdes leevendada Gruusia sõja ja Vene-Ukraina gaasisõja tagajärjel tekkinud pingeid. Vt Solana: EL eelistab pidada Moskva dialoogi. Postimees.ee, 21.05.2009.

Eesti mitte-eestlaste ning eestlaste diametraalselt erinev suhtumine Venemaasse väljendub hinnangutes Vene-Gruusia 2008. aasta sõtta. Uuringukeskus Klaster¹²⁷ selgitas, et suurem osa eestlastest (47%) ja väike osa mitte-eestlastest (7%) nägi konflikti algatajana ja sissetungijana Venemaad, kuid üle poole (52%) mitte-eestlastest ja vaid 1% eestlastest arvas, et sõja põhjustas Gruusia agressiivsus. Vene-Gruusia sõja mõju tulemusena kardab 59% eestlastest ja ainult 25% mitte-eestlastest, et sellised konfliktid võivad aset leida ka Baltikumis, sh Eestis. Enne Vene-Gruusia sõda peeti Venemaa sõjalist sissetungi vähetõenäoliseks. 2009. aasta jaanuariks oli hirm kas haihtunud või seda ei väljendatud: vastajad pidasid ulatuslikku sõjalist rünnakut mõne välisriigi poolt kõigist Eestit ähvardavatest ohtudest kõige vähem tõenäoliseks.¹²⁸

Mis juhtub, kui välisriigi sissetung tõepoolest aset leiab? Valmisolek isiklikult osaleda kaitsetegevuses, kui Eestile tungitakse kallale, on eestlastel poolteist korda suurem kui mitte-eestlastel: 2009. aasta jaanuaris teeks seda kindlasti või tõenäoliselt 72% eestlastest ja 48% mitte-eestlastest. Kui Eestile tungitaks kallale, lahkuks 15% eestlastest ja 24% mitte-eestlastest.¹²⁹ Enamikule mitte-eestlastest on Eesti küll kodumaa, kuid maailmavaatelise orientatsiooni ja riigiidentiteedi mõttes tunnevad paljud tugevat seotust ka Venemaaga. Palju sõltub sõnumist, mida Venemaa juhtkond otsustaval hetkel kaasmaalastele edastab.

Mitte-sõjaliste rünnakute oht on kindlasti suurem sõjalisest. Nii eestlaste kui mitte-eestlaste arvates on Eesti 2009. aasta alguse kõige suurem julgeolekurisk ulatuslik merereostus. Eestlastel asub riskidest teisel kohal küberrünnakute, mitte-eestlastel massiliste tänavarahutuste risk.¹³⁰ 2007. aasta aprillis-mais leidsid aset kriisiaegsed küberrünnakud Eesti riiklike ja üksikute erafirmade veebilehtede vastu, nende lähtekohta osutus aga keeruliseks tõestada. Nüüd paikneb Eestis NATO küberkaitsekeskus.

Küsitlused ja uuringud kinnitavad, et suur osa Eesti mitte-eestlastest viibib Moskva telekanalite infoväljas. Sealt saavad nad teavet Venemaal ja mujal maailmas toimuva kohta, sealne meelelahutus täidab nende argipäeva. Veel enam: idapoolne propagandatöötlus kujundab nende mineviku- ja olevikumõistmist, nende suhtumist sellesse väikerahvasse, kellega koos nad elavad. Venemaa mõju integratsioonile takistab mitte-eestlaste lõimumist Eesti ühiskonda. Edu saab loota, kui võetakse kainelt arvesse väljast tulevat vastasmõju, nii ida- kui läänepoolset. Lõimumise tulemus sõltub Eesti, Venemaa ja ELi koosmõjust. Tugevam Eesti enda integreerumine Euroopa Liitu ja euroopalike väärtuste laialdasem omaksõõtmine suurendab lääne mõju Eesti mitte-eestlastele ning seega ka eestlaste ja mitte-eestlaste vastastikust arusaamist.

127 Uuringukeskus Klaster küsitles 12.-13. augustil Eesti Päevalehe tellimusel 402 elanikku telefonitsi üle Eesti juhusliku valimis järgi.

128 Tõnis Ormisson (2009). Avalik arvamus ja riigikaitse. Turu-uuringute AS. Kaitseministeerium. Jaanuar. Joonis 10, lk 16.

129 Tõnis Ormisson (2009). Op cit. Lk 25.

130 Samas.

8.4. Peatüki kokkuvõte

Demokraatliku riigi poliitilise elu võtmeinstituutsioonid on parteid, vt tabel 8.29. Eesti poliitikaelu määravad parteid on suhteliselt suured ja kompleksed (mitmekülgsed), vastasel juhul oleks raske osaleda Riigikogu või valitsuse töös. Vene parteid on väikesed ja spetsiifilised, vene elanikkonna õiguste kaitsega tegelevad ühe-teema-parteid. Vene parteid pole valimistel edukad, neid ei toeta ka mitte-eestlased ise. Unikaalne on Eesti Keskerakonna fenomen, keda eesti parteina toetavad suures osas mitte-eestlastest valijad, ent kes samal ajal leiab toetust ka eestlaste seas. Eestlased toetavad eesti suuri kompleksseid võimuparteid, kuid mitte väikesi ainult eestlusele orienteeritud ühe-teema-parteid.

Tabel 8.29. Kokkuvõte: parteid ja poliitiline osalemine

	Eestlased	Mitte-eestlased
Parteid		
Parteide suurus - suured parteid on olemas	+	-
Kompleksed parteid on olemas	+	-
Spetsiifilised parteid on olemas	V	V
Äärmusrahvuslikud parteid on olemas	V	V
Valimisvõidud	+	-
Vene parteide toetamine	-	-
Keskerakonna toetamine	V	+
Teiste eesti parteide toetamine	+	-
Ei ole parteisid, keda toetada	V	-
Poliitiline aktiivsus		
Valimas käimine	+	-
Parteisse kuulumine	V	V
Vabatahtlikesse ühendustesse kuulumine	+	-
Streikides osalemine	-	+
Meeleavaldustel, pikettidel osalemine	-	+
Internetikommentaare kirjutamine	-	+
Suhtumine enda osalusse poliitikas		
Mind poliitilised küsimused ei huvita	+	-
Tahan tulla senisest aktiivsemalt poliitikasse	V	V

Mitte-eestlased jäävad poliitilises aktiivsuses eestlastest mõnevõrra maha valimas käimise ja vabatahtlikesse ühendustesse kuulumise osas, kuid mitte-eestlaste aktiivsus ületab eestlaste oma streikides, meeleavaldustel-pikettidel osalemise ja internetikommentaare kirjutamise osas (vt tabel 7.43). Euroopa Parlamendi valimistel ületas aga Tallinna ja Ida-Virumaa mitte-eestlaste vali-

misaktiivsus tõenäoliselt eestlaste valimisaktiivsust.¹³¹ Seni on aga üks peamisi erinevusi eestlaste ja mitte-eestlaste vahel seisnud selles, et mitte-eestlasi poliitilised küsimused eriti ei huvita (vt tabel 8.29).

Tabel 8.29. näitab eestlaste ja mitte-eestlaste suhtumist Eestisse ja selle arengutesse.

Tabel 8.29. Kokkuvõte: võõrandumine ja suhtumine arengutesse

	Eestlased	Mitte-eestlased
Lootus tuleviku suhtes, usk tulevikku	+	-
Tunnustuse leidmine	+	-
Enese tähtsana/teisejärgulisena tundmine	+	-
Võimalus mõjutada ühiskonda	+	-
Suutlikkus oma huve kaitsta	+	-
Rahulolu oma eluga	+	-
Rahulolu riigi juhtimisega	+	-
Usaldus Eesti peaministri, valitsuse, presidendi vastu	+	-
Usaldus Kaitseliidu vastu	+	-
Usaldus NATO vastu	+	-
Usaldus Euroopa Liidu vastu	V	V
Hinnang senistele arengusuundadele		
Eestis	+	-
Euroopa Liidus	V	V
Venemaal	-	+
Toetus euro kasutuselevõtule	+	-
Suhtumine Venemaa kaasmaalaste retoorikasse	-	+

Mitte-eestlastel on eestlastega võrreldes väiksem usk tulevikku, nad tunnevad end teisejärgulistena, nad ei leia piisavalt tunnustust, neil on tunne, et ei suuda mõjutada ühiskonda, nad pole rahul oma eluga, kuid veel vähem on nad rahul Eesti riigi ja valitsusega, nad ei usalda paljusid Eesti institutsioone - sest nad on Eesti ühiskonnast võõrandunud. Ka paljud eestlased on võõrandunud, kuid mitte-eestlased palju suuremal määral. Eestis tehakse mitte-eestlaste meelest valesid valikuid; Eesti areneb vales suunas, Venemaa poliitika on vastuvõetavam, eriti meeldib kaasmaalaste poliitika. Mitte-eestlased usaldavad ja hindavad kõrgelt Euroopa Liitu, kuid poolehoid ei hõlma kõiki valdkondi, nt suhtutakse kahtlevalt euro kasutuselevõtmisse. See osa läänest, mida esindavad USA ja NATO, Eestis aga Kaitseliit, tunduvad Eesti mitte-eestlastele vaenulikuna. EL on see lüli, mis ühendab läände vaatavaid eestlasi ja idast mõjutusi saavaid mitte-eestlasi.

¹³¹ Ajakirjanike ja politoloogide arvamuse järgi. Vastavad uuringud veel 09.06.2009 puuduvad (valimised toimusid 07.06.2009).

Kommentaar peatükile *Poliitika*

Vene poliitika võimatusest Eestis

Jevgeni Golikov, filosoofiadoktor, Tartu Ülikooli diplomiga sotsioloog

Vaade väljastpoolt on alati kasulik ja seetõttu huvipakkuv. Kasulik on see isegi siis, kui pole kõiges täpne ja õiglane, sest inimene saab endast teada midagi niisugust, mida pole eneses märganud, on kartnud või pole osanud märgata. Oskus mõista ja vastu võtta väljastpoolt antud hinnanguid kasvatab intelligentsust. Selles on nende peamine kasu.

Peatüki autor taotleb järgmist: 1. kirjeldada paralleelselt kaht autori arvates Eestis olemasolevat poliitilist süsteemi, poliitilist organismi - eesti ja vene oma; 2. näidata mitte ainult Eesti nn vene poliitika perspektiivitust, vaid analüüsida ka nimetatud poliitiliste organismide eesmärkide, suundumuste, struktuuride jne olemuslikke erinevusi; 3. n-ö käepäraste vahenditega leida väärtuste ja maailmavaatelise asümmeetria ning sellest tulenevate vastandlike poliitiliste orientatsioonide põhjusi ja mehhanisme, mis on selgunud nii eesti- kui venekeelse ühiskonna paljude sotsioloogiliste uuringute käigus.

Sealjuures püüab autor säilitada truudust empirismile ning väldib liigseid teoreetilisi üldistusi ja järeldusi. Praktiliselt ei sisalda töö soovitusi ning teoreetilise iseloomuga kõrvalpõiked on ülimalt lühidad. Hoolimata sellest puudutab autor siiski kas otseselt või kaude mitmeid ühiskonnaelu põhilisi arenguid, mille purustav loomus ilmutas end täie jõuga endise Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa aladel 20. sajandi lõpuveerandil. Seepärast pole otstarbekas piirduda vaid Eesti kogemusega, vaid püüda näha analoogilisi või sarnaseid protsesse ka teistes riikides ja eri rahvaste saatuses.

Juba teksti esimestest ridadest on selge, et autori eesmärk pole mitte Eesti poliitilise süsteemi *kui terviku* analüüs (mistõttu jäävad paljud tähtsad küsimused välja uuringu vaateväljast), vaid ainult Eesti poliitika see aspekt, mis on seotud etnokultuurilise parallelismi ja Eesti ühiskonna kahelijaotumusega. Kuigi etnokultuuriline lõhestatus on Eesti ühiskonna vaieldamatu ja tõsine probleem, tundub autori demonstreeritud bipolaarne „eesti“ ja „vene“ poliitika vastandamine tegeliku elu liigse lihtsustamisena ning meenutab paradoksaalsel moel nõukogudeaegset propagandistlikku stampi „kaks maailma, kaks saatust“.

Eesti ühiskonna lõhenemist rahvuslikku vektorit mööda 'eestlased - mitte-eestlased' selgitatakse mitme aksioomina käsitletud kinnituse toel: 1. kuni 1991. aastani oli Eesti okupeeritud riik; 2. Nõukogude Liidu lagunemine šokeeris mitte-eestlasi, kuna nad samastasid end impeeriumiga ning seda šokki on alust kõrvutada eestlaste tunnetega pärast riikliku iseseisvuse kaotust 1940. a; 3. venekeelsete elanike tänased raskused seletuvad kohanemisvõimetusega uutes oludes, milles neil pole endist tagatud staatust ja eeliseid põlisrahva ees; 4. eestivenelaste kohanematust seletatakse nende „mittelääneliku“ mentaliteediga ja Vene propaganda mõjuga; viimast demagoogilise „kaasmaalaste toetusena“ ja ka ajaloo teemaliste vaidlustega, mille eesmärgiks on poliitilise mõju ennis-tamine endiste NSVL vabariikide üle; 5. Eesti vene parteid on kitsaste suundumustega ning nende tegevus pole suunatud poliitilises protsessis täiemahulisele osalemisele, vaid nn „vähemuste õiguste“ kaitsele, mis tegelikult teenib Venemaa poliitika huve Eestis ja teistes Balti riikides; 6. kohanemise võimetus ja sõltuvus Venemaa uusimpeerlikest poliitilistest huvidest kujundavad eestivenelaste väärtussüsteemi ja orientatsioonid, mis on vastupidised eestlastele omaste demokraatlike ja läänelike väärtuste ja orientatsioonidega. Taoline väärtuste asümmeetria on ohtlik ühiskonnale, kuna ühiskondlike pingete kasvades (näiteks seoses majanduskriisiga) võib see viia sarnaste konfliktideni, nagu leidis aset 2007. a aprillis seoses mälestussamba teisaldamisega.

Põhimõtteliselt võib peatüki teksti ideoloogilist sisu redutseerida ülaltoodud järeldustele. Fenomenoloogiliselt näivad need järeldused täiesti tõepärastena, seda enam, et selles küsimuses ühtivad need täielikult avaliku arvamusena. Kuid minu arvates vajavad esitatud „vaieldamatud tõesed“ palju sügavamat mõtestamist. Nagu ka meie ühise nüüdisajaloo keerulised probleemid - NSVL lagunemine, laulev revolutsioon, Eesti Vabariigi taasiseseisvumine ja tema edasine areng vajavad täielikumat ja täpsemat mõistmist. Lootuses Eesti eri kultuuride traditsioone järgivate inimeste mõistva intellektuaalse dialoogi arendamise võimalusele tahan siinkohal esitada arutluseks mõned teesid, mis usutavasti võimaldavad näha ja mõista arenguid mõnevõrra teise nurga alt.

1. Ma pean otstarbekaks vaadelda Gorbatšovi perestroika aegseid probleeme ja sündmusi koostoimes ja järjepidevuses Eesti demokraatlike rahvusliikumiste tekkimisega. Kui unustada tõsiasi, et perestroika sündis Nõukogude Liidu sisemiste vastuolude ajal ning et see oli katseks lahendada need vastuolud demokraatlikult korraldatud ühiskonna ehitamisega, siis võib nõustuda, et eesti rahva võitlus iseseisvuse taastamise eest oli võitlus impeeriumi ja impeeriumirahvuse vastu. Selles juhul on kõik või peaaegu kõik Eestis elavad mitte-eestlased **impeerlased**, kes nautisid heaolu eestlaste kannatuste ja rahvusliku alanduse arvel.

Kuid minu arvates (ja nagu ma siiani mäletan), oli perestroika sihiks luua demokraatlikult korraldatud ühiskondlik süsteem. Just selle tõttu, et vastavad ühiskondlikud impulsid tekkisid mitte ainult altpoolt, vaid neid genereeriti ka poliitilise süsteemi ülakihtides, osutus võimalikuks peaaegu veretu massiliste demokraatlike rahvalikumiste teke. Eestis oli selleks eelkõige Rahvarinne, kes perestroika toetuseks seisis demokraatia eest võitlejate esiridades, ning tänu sellele osutus võimalikuks iseseisvuse taastamine. **Nimelt demokraatlikud väärtused ja võitlus nende elluviimise eest oli riikliku iseseisvuse toonud protsessi põhisuks - need väärtused ühendasid eesti rahva suure enamuse ja suure osa venekeelsest elanikkonnast. Ilma selle ühtsuseta poleks olnud võimalik Eesti veretu taasiseseisvumine. Seda esiteks. Teiseks: taoline lähenemine nõuab tuntavalt teistsugust - kui Eestis täna kombeks - suhtumise mõtestamist eestivenelastesse, nende demokraatiasse, Euroopasse jms.**

2. Lühidalt ja veidi lihtsustatult on minu seisukoht selline, et Eesti taasiseseisvumine olnuks võimatu juhul, kui Nõukogude Liidus poleks alanud demokraatiasuunaline liikumine. Nagu see ajaloos juhtub kõige sagedamini, ei toonud ka see protsess endaga kaasa demokraatlike algatajate kõigi eesmärkide teostumist. Taganemist demokraatiast ei näe me ainult Valgevenes, Turkmeenias või Venemaal, vaid ka Balti riikides, kus ülddemokraatlikud eesmärgid ja väärtused transformeerusid väga kiiresti rahvuslik-demokraatlikeks, ning muutusid seejärel uue majandus- ja poliitilise eliidi grupihuvide kattevarjuks. Mõtleva vaatelejal on juba ammu aeg hakata juurdlema ühe fenomeni üle: mida enam uued „pehmed ja karvased“ tunnetavad oma isiklike ja grupihuvide vastandlikkust rahva huvidele, seda enam pöörduvad nad ideoloogiliste kattevarjude poole. Tänapäeval täidavad rahvuslikud ideaalid, mille üle on patt naerda, niisuguse ideoloogilise kattevarju ülesannet.

3. Lähtudes ülalöeldust pean ma ekslikuks ettekujutust 1988.-1991. a Eestist kui kaheks vaenutsevaks leeriks lõhenenud ühiskonnast. Tõepoolest, oli olemas Interrinne, kelle lipu all ja nõukogude direktorite käsul aeti kokku tööliste masse. Enamus miitinguil osalenuist tundsid, et selle liikumise taga *polnud tõde*, see oli pööratud minevikku ning sel polnud tulevikku. On samuti tõsiasi, et enamus Eesti venekeelsest humanitaarintelligentsist võttis omaks Rahvarinde eesmärgid ja väärtused. Enamgi veel - ta oli Rahvarinde radikaal-demokraatlik rühm.

Kasutades sotsioloogia 'sotsiaalse distantsi' mõistet, tuleb möönda, et distants eestlaste ja venelaste vahel oli 1980ndate lõpul väiksem kui tänapäeval. Integratsiooni viljad!? Eesti on kaotanud peaaegu täielikult vene demokraatliku intelligentsi, mis ligi 20aastase iseseisvuse jooksul killunes, degradeerus ja suri välja - ja mitte talle omistatava „asiaatlikkuse“ tõttu, vaid sellepärast, et jäi ilma sotsiaalselt olulisest rollist ühiskonnas. Oluline on samuti märkida, et suur osa

eesti intelligentsist, sh sotsiaalteadlased, on alateadvuse tasemel kaotanud huvi ja vajaduse aru saada sellest, mis tegelikult toimub venekeelses kogukonnas, millest seal mõeldakse ja kas üldse mõeldakse. Isegi vaadeldav tekst tunnistab, et sotsiaalselt mõtlemaid kohalikke venelasi nagu ei eksisteeriks, eriti siis, kui nad ei järgi ega korda eestlaste „kollektiivse alateadvuse“ tagamaid.

4. Venekeelse kogukonna rohkearvulised sotsioloogilised mõõtmised ja nende poliitilise käitumise vaatlused näitavad, et selles kogukonnas domineerivad laostumine ja hääbumine. Sellega seletub muuseas ka nn vene parteide kummaline käitumine ja nende programmeeritud poliitiline kitsarinnalisus. Venelaste sotsiaalsele vaegtervisele viitab ka nende võõrandumine Eesti riigist ja eesti kultuurist. Töös märgitakse möödaminnes ka rahvuslikust kuuluvusest tingitud majandusliku ebavõrdsuse olemasolu ja ebavõrdsed sotsiaalseid võimalusi. Tegelikuses mõjutab see ebavõrdsus tohutult venekeelsete inimeste eneseteadvust ning kujundab nende suhtumist Eesti riiki ja eestlastesse. See nähtus on sündinud juba „vabaduse“ ajal. Seepärast on katse seletada eestlaste ja venelaste polaarseid väärtushoiakuid „nõukogude minevikust mittevabanemisega“ vähemalt kergemeelne. Minevik, teadagi, määrab palju, kuid kaugeltki mitte kõike tänapäeva eestivenelaste käitumises ja sisemaailmas. Teised põhjused peituvad tegelikus elus, mis viib paljud venelased lohutule mõttele: „Kui sa oled venelane, siis tea, et sul pole elus vedanud.“

5. Ja lõpetuseks veidi ka „vene identiteedi eksistentsiaalsest kriisist“. Kahtlemata on kriis olemas, veelgi enam - see on erakordselt tugev ja haiglane. Asi pole mitte niivõrd ületamata „impeerlikes ja asiaatlikes“ kompleksides. Ma seletan eestivenelaste keskkonnas suurte eesmärkide ja sellest tulenevalt ka väljapaistvate liidrite ja mõtlejate puudumist mitte lihtsalt sellega, et lagunes ja lakkas olemast Nõukogude Liit, vaid sellega, et tema varemeil ei suutnud tänini sündida *maailm, mida oodati ja mille õiglusse usuti*. Lühidalt öeldes: gorbatšovliku demokratiseerimise projekti läbikukkumine on eestivenelaste identiteedi kriisi tegelik põhjus.

Tegelikult on jutt sellest, mille poolest erineb Eesti Vabariigi tegelik elu selle sotsioloogilistest rekonstruktsioonidest. Antud arutlus on võimalik, veelgi enam, see võib olla huvitav ja vastastikku kasulik, kuid kõike seda vaid ühel tingimusel: kui ühe dialoogi osapoole suust lendu lastud sõnad ei osutu teise osapoole jaoks valeks ning kui tekib tõeline vastastikkuse mõistmise vajadus.

9. Kuritegevus

9. Kuritegevus	485
9.1. Kuritegevus	485
9.1.1. Registreeritud kuriteod Eestis	486
9.1.2. Tallinna osa Eesti kuritegevuses	488
9.1.3. Kuritegevus Tallinna linnaosades	492
9.2. Kurjategijate koosseis	494
9.2.1. Sugu, vanus, rahvus	494
9.2.2. Kodakondsus	499
9.3. Vangistus ja kriminaalhooldus	502
9.3.1. Vangide ja kriminaalhooldeluste arv	502
9.3.2. Vangide ja kriminaalhooldusaluste koosseis	504
9.3.3. Muu vanglale iseloomulik: õppimine, HIVi levik, narkootikumid	508
9.4. Avalik arvamus kuritegevusest ja karistusest	510
9.5. Peatüki kokkuvõte	514

Kommentaar. *Kuidas hinnata ilmnevaid kuritegevuse trende?*

Uno Traat, Sisekaitseakadeemia kriminoloogia ja kriminalistika õppetooli lektor 516

9. Kuritegevus

9.1. Kuritegevus

Alates 1. septembrist 2002 jõustus Eestis uus karistusseadustik, millega seoses muutusid kuritegude raskusastmete definitsioonid. Seetõttu ei ole alates 2002. aastast kõikide kuriteoliikide puhul võimalik võrrelda andmeid varasemate aastate andmetega. Enam-vähem omavahel võrreldavad aastad algavad 2003. aastast. Kuritegude arvu mõjutas ka alates 1. juulist 2004 kehtima hakanud kriminaalmenetlusseadustik, mille järgi on politseil kohustus uurida juhtumit ka siis, kui kannatanu sellekohast avaldust esitanud ei ole. Tulemuseks oli registreeritud isikuvastaste kuritegude arvu kasv.

Probleeme tekitab samuti asjaolu, et kasutusel on paralleelselt kaheksugune statistika: Justiitsministeeriumi kuritegevuse statistika ja Politsei ameti oma.¹ Statistikaamet koondas Politsei ametilt saadud infot, kus arvud olid tavaliselt väiksemad kui Justiitsministeeriumi omad. Justiitsministeerium kogub infot laiemalt: lisaks politseile hangitakse andmeid ka teistelt asutustelt (Maksu- ja Tolliamet, piirivalve jt). Viimased kokku moodustavad väga väikese osa kõigist registreeritud kuritegudest. Ka on registreerimise detailides väiksemaid erinevusi. Segadus kuritegevuse statistikaga on suures osas lahenenud, sest kokkuleppel Siseministeeriumiga on Justiitsministeerium alates 2007. aastast peamine andmeavaldaja. Kuritegude arvestamise üleandmine tähendas ka arvestusmeetodika mõningast muutumist.²

Kuritegevuse üheks eriteguriks on kujunenud rahvus, täpsemalt küll immigrandina elamine. Viimane tähendab eelkõige juurtetust, stressi, sellest tulenevat kontrollimatut või suisa kuritegelikku käitumist. Justiitsministeerium ei käsitle kuritegevuse aastaülevaadetes kuritegude sooritajate rahvust; 2008. aasta ülevaates tehakse seda vaid vanglas viibivate isikute ning kriminaalhooldusaluste puhul. Alates 2002. aastast süüdistatavate rahvuse kohta kas andmed puuduvad või on need lünklikud, mistõttu pole teada, kas rahvuserinevused kuritegevuses on sel kümnendil vähenenud, nagu võib oletada. Kurjategijate sotsiaal-demograafilises analüüsis asetab Justiitsministeerium pearõhu kodakondsusele.

1 Enne 2002. aastat sisaldas politsei andmestik kõiki registreeritud kuritegusid (sh muude ametkondade juhtumid), kuid alates 2002. aastast vaid politsei poolt registreeritud kuritegusid - samamoodi on seni ka Statistikaameti andmestik.

2 Tallinn arvudes 2007. Tallinna Linnavalitsus. Tallinn, 2008, lk 124.

9.1.1. Registreeritud kuriteod Eestis

Eestis registreeritud kuritegude dünaamikas saab eristada kahte ajavahemikku. Perioodi taasiseseisvumisest kuni 2001. aastani iseloomustab pidev kuritegevuse suurenemine, eriti märgatav oli see 1990. aastate teisel poolel. Murrang toimus 2001. aastal, kui kuritegevuse kasv peatus ja hakkas aastatel 2003-2008 vähenema.

Vaadeldes ajavahemikku 2003-2007, vähenes Justiitsministeeriumis registreeritud kuritegude arv Eestis 12,3% ja 2003.-2008. aastani 11,2% võrra, seejuures esimese raskusastme kuriteod vastavalt 26,3% ja 18,5%, teise raskusastme kuriteod 11,3% ja 10,5%.³

Nagu selgub tabelist 9.1, vähenesid Eestis arvuliselt 2003-2008 kõige enam keskkonnavastased kuriteod, varavastased kuriteod ja intellektuaalse omandi vastased kuriteod.⁴ Samas kasvas majandusalaste kuritegude arv (2,3 korda). Kasvas ka isikuvastaste kuritegude arv ja osakaal, kuid sh vähenes tapmist ja mõrvade⁵ arv. Süüteod perekonna ja alaealiste vastu kasvasid üle kaheksa korra. Rahvatervisevastased kuriteod on kasvav kuriteoliik, sh eriti narkootilise ja psühhotropse aine suures koguses ebaseaduslik käitlemine (2,5 korda).⁶ Riigivastaseid kuritegusid sooritatakse vähe, aga nende arv kasvas (3,2 korda) ning seda peamiselt Tõnismäel paiknenud monumendiga seotud sündmuste mõjul. Just nn pronksiöö tõttu ei olnud kuritegevuse langus Eestis ja Tallinnas 2007. ja 2008. aastal nii suur, kui olnuks selle sündmuseta. Kasvav on ka õigusemõistmisevastaste kuritegude arv (3,3 korda).

Kordades kasvasid uued kuriteoliigid, nagu poliitiliste ja kodanikuõiguste vastased süüteod või süüteod perekonna ja alaealiste vastu. Viimati mainitute järsk kasv tuleneb koduvägivallaga seotud kuritegude lisandumisest, selliseid kuritegusid enne 2007. aastat üldse ei registreeritud (vt tabel 9.1). Ühe osa kuritegude ja nende liikide arv ning vastavalt sellele ka registreerimise arv tõepoolest kasvas, teise osa võttis politsei eritähelepanu alla (süüteod perekonna ja alaealiste vastu), nii et see kasvatas ka registreeritud kuritegude arvu. Kolmanda osa puhul toimus nii see kui teine, nt narkootilise ja psühhotropse aine suures koguses ebaseaduslik käitlemine ja arvutikelmus.

3 Esimese astme (I astme) kuriteod on raskemad kuriteod, mille eest on raskeima karistumäärana ette nähtud üle viie aasta vangistust; juriidilise isiku puhul sundlõpetamine. Teise astme (II astme) kuriteod on kergemad kuriteod, mille eest on raskeima karistusena ette nähtud alla viie aasta vangistust või rahaline karistus.

4 Kuritegevus Eestis 2007. Justiitsministeerium, 2008. Lisa 1 ja lisa 3. Kuritegevus Eestis 2008. <http://www.just.ee/39930> (09.03.2009).

5 Karistusseadustik eristab tapmist ja mõrva. Mõlemal juhul on kurjategija eesmärk ohver tappa, kuid mõrv toimub raskendavatel asjaoludel, kui lisandub piinamine, üldohtlik viis, mitu ohvrit jms. Kui tapmise eest võimaldab karistusseadustik määrata isikule 6-15aastase vangistuse, siis mõrva puhul ulatub võimalik karistumäär 8 aastast eluaegse vangistuseni.

6 Anna Markina (2007). Turvalisus. Sotsiaaltrendid 4, teadustoimetaja Alari Purju. Statistikaamet, Tallinn, 87-94. Siiski tuleb arvestada, et kuritegude arvu suur muutus on osalt tingitud sellest, et 2002. aasta 1. septembril jõustunud uus karistusseadustik erineb oluliselt seni kehtinud kriminaalkodeksist. Samas.

Tabel 9.1. Registreeritud kuriteod Eestis 2003., 2007. ja 2008. aastal: üksikasjalik ülevaade

	2003	2007	2008	2008
	Arv	Arv	Arv	2003=100%
Kuriteod kokku	57 417	50 375	50 977	88,8
I raskusaste:	3 639	2 681	2 965	81,5
II raskusaste:	53 778	47 694	48 012	89,3
Isikuvastased kuriteod	3 982	6 004	6 540	164,2
tapmine	147	90	88	59,9
mõrv	41	20	16	39,0
vägistamine	140	122	160	114,3
Poliitiliste ja kodanikuõiguste vastased süüteod	5	27	7	140,0
Süüteod perekonna ja alaealiste vastu	54	376	446	825,9
Rahvatervisevastased kuriteod	1 000	1 489	1 600	160,0
narkootilise ja psühhotroopse aine suures koguses ebaseaduslik käitlemine	462	1 048	1 143	247,4
Varavastased kuriteod	43 177	27 600	28 262	65,5
vargus	35 191	21 685	22 471	63,9
röövimine	1 927	887	909	47,2
omastamine	677	967	818	120,8
kelmus	2 285	2 481	2 222	97,2
Intellektuaalse omandi vastased kuriteod	82	81	61	74,4
Riigivastased kuriteod	9	73	29	322,2
Avaliku rahu vastased kuriteod	3 424	4 366	4 565	133,3
Ametialased kuriteod	305	232	310	101,6
Õigusemõistmisevastased kuriteod	582	1 941	1 527	333,5
Avaliku usalduse vastased kuriteod	927	2 168	1 991	214,8
Keskkonnavastased kuriteod	191	55	35	18,3
Majandusalased kuriteod	346	465	779	225,1
Üldohtlikud kuriteod	455	351	449	98,7
Liikluskuriteod	2 878	5 127	4 359	151,5
mootorsõiduki juhtimine joobeseisundis	2 453	4 835	4 179	170,4
Kaitseteenistuslased kuriteod	0	15	17	...

Justiitsministeerium

2009. aasta jaanuarist mai lõpuni, so viie esimese kuu jooksul vähenes 2008. aasta sama ajaga võrreldes kuritegude koguarv 9% võrra. Kõige rohkem vähenes liikluskuritegude (-34%) ja vägivallakuritegude (-21%) arv, röövimiste ja kelmuste arv vähenes mõõdukalt (vastavalt -7% ja -5%), kuid varguste arv kasvas 10% võrra.⁷ Need andmed näitavad, et 2009. aastal teravnenud majanduskriis pole ennustustest hoolimata kuritegevuse kasvu kaasa toonud. Erandiks on vargused, mille arv tõepoolest suurenes ning mis tõenäoliselt jätkub ka 2009. aastal.

9.1.2. Tallinna osa Eesti kuritegevuses

Tallinnas sooritatud kuriteod moodustavad 41-44% kõigist Eestis registreeritud kuritegudest.⁸ Seega registreeritakse Tallinnas proportsionaalselt enam kuritegusid, kui seda võiks eeldada Tallinna elanike osakaalu (u 30%) alusel.

Tallinna kuritegevuse tase on juba 1990. aastate algusest püsinud Eesti linnade seas kõige kõrgemal - nii koguarvult kui ka arvestatuna 10 000 elaniku kohta. Politseiametis registreeritud kuritegude arvust moodustas Tallinna osa 2003. aastal 46,7%, kuid nii 2007. kui 2008. aastal vähem - 41%. Eriti langes Tallinna I astme kuritegude osakaal, mis 2003. aastal moodustas kõigist Eesti samalaadsetest 50,3%, 2007. ja 2008. aastal 43% (vt tabel 9.2). 2003. aastal moodustasid Eestis I astme kuriteod 5,5%, Tallinnas 6,0%, 2007. aastal olid vastavad osakaalud 5,2% ja 5,4% (vt tabel 9.3). Tallinna kuritegevuse andmed pärinevad allviidatud allikatest.⁹

Tabel 9.2. Registreeritud kuriteod Tallinnas 2007. ja 2008. aastal: üksikasjalik ülevaade

	2007		2008	
	Arv	Tallinna % Eestis	Arv	Tallinna % Eestis
<i>Kuriteod kokku</i>	20 671	41,0	20 732	40,7
<i>I raskusaste:</i>	1 142	42,6	1 282	43,2
<i>II raskusaste:</i>	19 529	40,9	19 450	40,5
Isikuvastased kuriteod	2 174	36,2	2 217	33,9
tapmine	28	31,1	27	30,7
mõrv	7	35,0	2	12,5
vägistamine	41	33,6	49	30,6
Poliitiliste ja kodanikuõiguste vastased süüteod	9	33,3	1	14,2

7 Justiitsministeeriumi statistika.

8 Kuritegevus Eestis 2006. Justiitsministeerium. 2007. Kuritegevus Eestis 2007. Justiitsministeerium, 2008, lisa 1 ja lisa 3. Kuritegevus Eestis 2008. <http://www.just.ee/39930> (09.03.2009).

9 Kuritegevus Eestis 2007. Justiitsministeerium, 2008. lisa 1 ja lisa 3. Kuritegevus Eestis 2008. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond. Tallinn 2009, lisa 1 ja lisa 3.

Kuritegevus

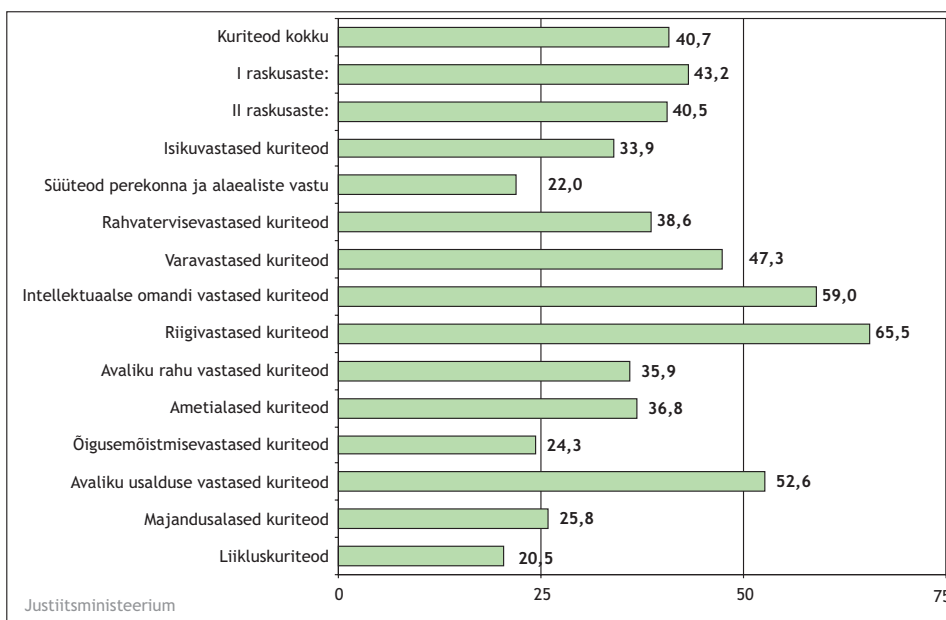
Süüteod perekonna ja alaealiste vastu	83	22,1	98	22,0
Rahvatervisevastased kuriteod	476	32,0	617	38,6
narkootilise ja psühhotroopse aine suures koguses ebaseaduslik käitlemine	378	36,1	502	43,9
Varavastased kuriteod	13 298	48,2	13 381	47,3
vargus	11 076	51,1	11 300	50,3
röövimine	493	55,6	505	55,6
omastamine	493	51,0	257	31,4
kelmus	747	30,1	755	34,0
Intellektuaalse omandi vastased kuriteod	38	46,9	36	59,0
Riigivastased kuriteod	37	40,7	19	65,5
Avaliku rahu vastased kuriteod	1 649	37,8	1 638	35,9
Ametialased kuriteod	76	32,8	114	36,8
Õigusemõistmisevastased kuriteod	468	24,1	371	24,3
Avaliku usalduse vastased kuriteod	1 099	50,7	1 047	52,6
Keskkonnavastased kuriteod	3	5,5	2	5,7
Majandusalased kuriteod	103	22,2	201	25,8
Üldohtlikud kuriteod	89	35,4	86	19,2
Liikluskuriteod	1 063	20,7	894	20,5
mootorsõiduki juhtimine joobeseisundis	1 021	21,1	860	20,6
Kaitseteenistusalased kuriteod	6	40,0	10	58,8

Justiitsministeerium

Kuritegevuse protsent Tallinnas on suurem Tallinna rahvastiku protsendist Eesti rahvastikus - 50,7, kuritegevuse protsent Tallinnas on väiksem Tallinna rahvastiku protsendist Eesti rahvastikus - 19,2

Joonis 9.1. näitab Tallinna osa Eesti kuritegevuses 2008. aastal ning enamiku kuriteorühmade puhul on Tallinna osakaal üle 30%, st suurem kui Tallinna rahvaarvu osakaal.

Tallinn on linn, kus varavastaseid kuritegusid, eriti vargusi ja röövimisi, toimub eriti palju (vt tabel 9.2 ja 9.3). Samuti on palju intellektuaalse omandi vastaseid ja riigivastaseid kuritegusid (kahe viimase kuriteoliigi kasv toimus 2008. aastal), samuti avaliku usalduse vastaseid kuritegusid jt. Suhteliselt vähe toimub Tallinnas keskkonnavastaseid kuritegusid, süütegusid perekonna ja alaealiste vastu, majandusalaseid kuritegusid jt.

Joonis 9.1. Tallinna osakaal Eesti kuritegevuses 2008. aastal, %

Kuritegude arv 10 000 elaniku kohta vähenes 2003-2007 Eestis 13%, Tallinnas 25%, kuid Tallinna kuritegevuse tase jäi seejuures ikkagi kõrgemaks Eesti keskmisest. Kuritegudes hukub vähem inimesi ja kuritegevusega tekitatud kahju väheneb, seda nii kogu Eestis kui Tallinnas, kuid Tallinnas on langus suurem (vt tabel 9.3)¹⁰. Käesoleval juhul tuleks silmas pidada, et alljärgnev tabel tugineb Politsei ameti kogutud statistikal, mistõttu on kuritegevuse arvnäitajad mõnevõrra väiksemad kui Justiitsministeeriumi statistika korral. See aga ei takista Eesti ja Tallinna kuritegevuse muutumise jälgimist.

Tabel 9.3. Mõningaid kuritegevuse suhtarve Eestis ja Tallinnas 2003. ning 2007. aastal

	Eesti		Tallinn		Tallinn 2003-2007, %
	2003	2007	2003	2007	
Kuriteod kokku	53 595	46 186	25 026	18 761	75,0
Muutus võrreldes eelmise aastaga, %	0,6	-4,4	-2,2	-10,9	x
I astme kuriteod	2 976	2 407	1 496	1 022	68,3
I astme kuritegude osatähtsus					
kuritegude koguarvus, %	5,5	5,2	6,0	5,4	x
Kuritegudes hukkunud inimesed	579	271	122	70	57,4
Kuritegudega tekitatud kahju, mln kr	964,8	443,1	473,0	209,4	44,3
Avastatud kuriteod	20 266	24 682	6 544	7 400	113,1
avastatud I astme kuriteod	1383	1863	398	678	170,4

Politsei amet. Tallinn arvudes 2007 põhjal, lk 120.

¹⁰ Tallinn arvudes 2007 põhjal, lk 120.

Kõige kriminogeensem piirkond Eestis ongi Tallinn koos Harjumaaga, eriti aga Tallinn üksi.¹¹ Selles veenavad meid teiste andmete kõrval ka Justiitsministeeriumilt pärit kuritegude arvud 10 000 inimese kohta, mis olid 2007. ja 2008. aastal järgmised:¹²

	2007	2008
Eesti keskmine	375	378
Harjumaa (koos Tallinnaga)	493	491
Tallinn	521	519
Tartumaa (koos Tartuga)	367	330
Tartu	332	386
Pärnumaa (koos Pärnuga)	342	340
Pärnu	412	431
Ida-Virumaa	332	377
Narva	350	394
Kohtla-Järve	259	298

Teine olulisem kuritegevuspiirkond Eestis on 2008. aasta andmeil Ida-Virumaa 377 kuriteoga 10 000 inimese kohta. Ida-Virumaal kasvas kuritegude arv võrreldes 2007. aastaga 13%, samas kui Harjumaal jäi see samaks. Ent Harjumaa kuritegevus ületab ainsa maakonnana Eesti keskmist, mis annab tunnistust Harjumaa kuritegude eriti suurest arvust. Tallinnas sooritati 2008. aastal 519, Pärnus 431, Narvas 394 ja Kohtla-Järvel 298 kuritegu 10 000 elaniku kohta. Nagu selgub, ületab Tallinna kuritegevus 10 000 elaniku kohta Ida-Viru linnade oma kindlalt, hoolimata viimaste, sh eriti Narva kuritegevuse suurest kasvust eelmise aastaga võrreldes.

Nagu üldiselt teada ja nagu kinnitavad ka viimaste aastate andmed, on kuritegevus linnas alati suurem kui maal ning suures linnas suurem kui väikses linnas. Mida suurem asustustihedus, seda suurem on kuritegevus, ja mida kaugemal asub linn või piirkond suurimast linnast, seda väiksem on seal kuritegevus.¹³ Kuritegevust soodustab ka üleriigiliste, pealinnaliste funktsioonide täitmiseks vajalike administratiivasutuste ja ametnikkonna koondumine, inimeste kõrged sissetulekud, hästi arenenud rahvusvaheline transport (reisi- ja kaubasadamad, rongi- ja lennujaamad) ning sellega kaasnev kaupade ja inimeste liikumine, sh turistide suur hulk ja vanglate olemasolu. Suure linna anonüümses keskkonnas on kurjategijal väiksem tõenäosus vahele jääda. Kuritegevust võivad vähendada

11 Kui võtta Eesti linnade kriminogeensuse hindamise aluseks tapmiste ja mõrvade arv 100 000 elaniku kohta, siis pilt muutub oluliselt - Tallinn ei ole isegi esimese kolme kriminogeensemata linna seas. Järjepidevalt paljude aastate jooksul on esikohal olnud Narva. Narva paistab väga negatiivselt silma lisaks tapmiste ja mõrvade suurele arvule ka röövimiste ja narkokuritegude väga kõrge tasemega. Erinevalt vargustest, mis moodustavad lõviosa üldkuritegevusest ja kujundavad Tallinna kuritegevuse näo, iseloomustavad kuritegevust Narvas eriti rasked kuriteod - tapmised, mõrvad, röövimised ja narkokuriteod. Sisekaitseakadeemia kriminoloogia ja kriminalistika õppetooli lektori Uno Traadi arvates on just Narva Eesti kriminogeensem linn. (Vt Uno Traat. Kommentaare peatükile *Kuritegevus*).

12 Kuritegevus Eestis 2007. Op cit, lk 11 ja 12. Kuritegevus Eestis 2008. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond. Tallinn 2009

13 Kuritegevus Eestis 2006. Toim M.-L. Liiv. Kriminaalpoliitika uuringud 4. Justiitsministeerium. Tallinn. 2007.

mitmed tegurid, nt tehnilised innovatsioonid: Tallinnas vähenes kõikjal, eriti kortermajade piirkondades, korterivarguste arv järsult seoses turvauste ja tänapäevaste ukسلukkude paigaldamisega.

Eestis moodustasid 2008. aastal kõige suurema osa (55%) varavastased kuriteod. Vägivallakuritegude osakaal oli 16%. Varavastased kuriteod on kõige levinumad nii politseistatistika kui elanike küsitluste järgi. Varguste arv oli aastail 2003-2007 vähenemas; eriti märgatavalt kahanes eluruumist varguste arv. Käesolev majanduskriis võib aga taas kuriteoliikide proportsioone muuta, sh varavastaste kuritegude osakaalu tõsta. Aastail 2007-2008 varavastaste kuritegude arv kasvas siiski Eestis vaid paari protsendi, Tallinnas 0,3% võrra.

Kuritegevusel on oma piirkondlikud erinevused. Harjumaa (koos Tallinnaga), Ida-Virumaa ja Eesti keskmine kuritegevus jaotus 2007. aastal liigiti järgmiselt (%):¹⁴

	Harjumaa	Ida-Virumaa	Eesti keskmine
varavastased kuriteod	61	53	56
isikuvastased kuriteod	11	12	12
liikluskuriteod	7	11	10
muud kuriteod	28	36	23

Tallinnale kui suurele linnale ja pealinnale on tüüpiline suur varavastaste kuritegude arv. Üle poole kõigist 2007. aastal registreeritud vargustest toimus (turvauste olemasolule vaatamata) Tallinnas. Ebaproportsionaalselt suured on ka kuritegevusega tekitatud kahjud Tallinnas, need moodustasid 2007. aastal 47% Eesti vastavast kahjust.

Avastatud kuritegude osakaal (30% 2007. a) ei ole Tallinnas vastavuses registreeritud kuritegude osakaaluga (41%), ja ka see on osa pealinna kui suure anonüümse keskkonna kuritegevuspildist. Peale majanduse ja selle kasvuga seotud kuritegude on Tallinnale iseloomulikud moodsad kuritegevusliigid: nt intellektuaalse omandi vastu suunatud kuritegudest pandi 2006. aastal rohkem kui pooled toime Tallinnas. Mida arenenum ühiskond, seda kõrgem on varavastase kuritegevuse tase ja seda madalam vägivallaga seotud kuritegevus.

9.1.3. Kuritegevus Tallinna linnaosades

Tallinn pole kuritegevuse mõttes linnaositi kaugeltki ühtlane. Nii nagu Tallinn on Eesti kuritegevuse kese, nii on seda Kesklinn Tallinnas. 2003. aastal ületas kuritegevus Kesklinnas 1000 elaniku kohta Tallinna keskmist 2,9 ja 2007. aastal 3,1 korda. See püsis 2007. aastal veel suhteliselt kõrge ka Põhja-Tallinnas ja Kesklinna mõju all olevas Kristiines. Kõige väiksem oli 2007. aastal kuritegevus Haaberstis ja Nõmmel (tabel 9.4).

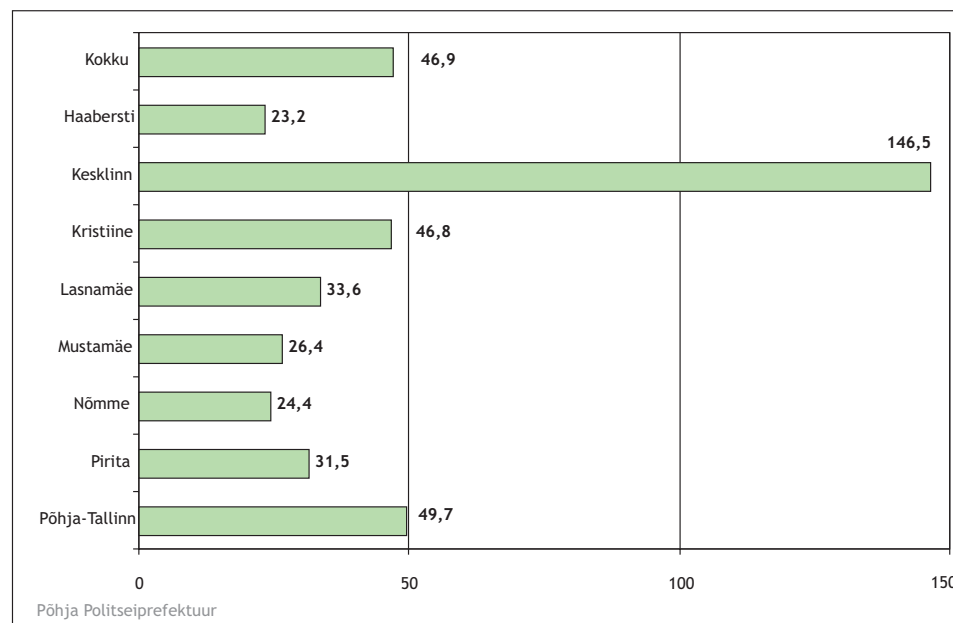
¹⁴ Kuritegevus Eestis 2007. Op cit, lk 13.

Kuritegevus vähenes aastail 2003-2007 kõikides Tallinna linnaosades, kõige vähem aga Põhja-Tallinnas - ainult 6% võrra. Tallinnas keskmiselt oli vähenemine 26,6%, Kesklinnas 23,5% ja Lasnamäel 16,9% võrra, kui aluseks võtta kuriteod 1000 elaniku kohta (vt tabel 9.4)¹⁵.

Tabel 9.4. Politseis registreeritud kuriteod Tallinna linnaosades 2003. ja 2007. aastal

	2003		2007		Tänavakuritegusid 1 000 elaniku kohta	
	Arv kokku	1 000 elaniku kohta	Arv kokku	1 000 elaniku kohta	2003	2007
Haabersti	1 443	39,7	911	23,2	16,3	10,7
Kesklinn	8 272	191,5	6 863	146,5	82,2	57,2
Kristiine	2 053	70,7	1 380	46,8	22,7	18,5
Lasnamäe	4 479	40,4	3 766	33,6	18,0	13,5
Mustamäe	2 951	46,1	1 699	26,4	20,8	11,5
Nõmme	1 814	49,2	946	24,4	14,2	9,4
Pirita	673	68,1	430	31,5	32,1	13,3
Põhja-Tallinn	2 909	53,0	2 766	49,7	20,8	24,1
Tallinn kokku	24 594	63,9	18 761	46,9	26,3	19,5

Põhja Politseiprefektuur

Joonis 9.2. Kuritegude arv 10 000 elaniku kohta Tallinna linnaosades 2007. aastal

¹⁵ Tallinn arvudes 2007 (2008), lk 121 ja 122.

Linnades on põhjust karta tänavakuritegevust. Selle ohvriks võib kõige sagedamini sattuda Kesklinnas, seejärel Põhja-Tallinnas ning Kristiines. (Iseasi, millises linnajaost või linnast kurjategijad ise pärit on.) Tänavakuritegevust tuleb kõige vähem ette Nõmmel ja Haaberstis (vt tabel 9.5 ja joonis 9.2).

2009. aastaks ennustatakse seoses majanduskriisiga kuritegevuse kasvu varasemate aastaga võrreldes. See on vastupidine tendents 2002.-2007. aasta trendile, mil majandus üha kasvas ja kuritegevus kahanes. Viimane kriisiaegne kuritegevuse tõusulaine jääb kaheksa-üheksa aasta taha. Majanduslangust oli tunda juba 2007. aasta teisel poolel, kuid siis see ei mõjutanud veel kuritegevust. Vastupidi - arvuliselt vähenesid 2007. aastal kõige enam varavastased kuriteod, mis näitab hea majandusliku olukorra mõju.

2008. aasta üheksa kuu kuritegevusstatistika kinnitab, et majanduse jähnemine tõi kaasa vägivaldsust ja vargusi, st varavastaseid kuritegusid. Vägivaldsuse tõus avaldub aga peamiselt isikuvastaste kuritegude kasvus, ning isikuvastased kuriteod on, nagu eel märgitud, riigi kriminogeensuse indikaator, kuid annavad märku ka organiseeritud kuritegevuse olemasolust. Sagenema hakkavate tapmiste kõrval suureneb tõenäoliselt enesetappude arv. Sagenev vägivaldsus näitab ühelt poolt alkoholi liigtarbimist, teiselt poolt on hakanud inimesed politseid rohkem usaldama ja teatavad kuritegudest. Majanduslangus on kaasa toonud ka midagi head: liiklusrikkumised on vähenemas. Ida prefektuuri andmetel on kuritegevus 2008. aastal Virumaal kasvanud u kolmandiku võrra ning eriti paistavad silma narkokuriteod, mida on võrreldes 2007. aastaga ligi poole rohkem.

9.2. Kurjategijate koosseis

Paljud kuriteod jäävad avastamata. Kõigist Politseiametis registreeritud kuritegudest avastati 2007. aastal Eestis 53,4% ja Tallinnas 39,4%. I astme kuritegusid avastatakse rohkem - Eestis 77,4% ja Tallinnas 66,3%. Seepärast tuleb tunnistada, et kurjategija väga täpset sotsiaal-demograafilist portreed pole võimalik koostada. Kurjategijate koosseis on teada kuritegevuses süüdistatute, süüdimõistetute ja vangis viibivate isikute (viimaste kohta vt osa 9.3) järgi.

9.2.1. Sugu, vanus, rahvus

Statistikaameti andmetest Eestis ja Tallinnas 2000. aastal kuritegudes süüdistatavate koosseisu kohta (vt tabel 9.5) selgub, et Tallinnas oli kurjategijate seas pisut rohkem naisi ja vähem eestlasi kui riigis keskmiselt.

Tabel 9.5. Kuritegevuses süüdistatud inimeste sotsiaal-demograafiline koosseis Eestis ja Tallinnas 2000. aastal

	Eesti		Tallinn	
	Arv	%	Arv	%
Isikud kokku	13 297	100,0	3 989	100,0
Naised	1 116	8,4	515	12,9
Eestlased	7 061	53,1	1 287	32,6
Alaealised	1 920	14,4	547	13,7
18-29aastased	6 974	52,4	2 378	59,6
30-39aastased	2 529	19,0	669	16,8

Statistikaamet

Sugu

Sotsiaal-demograafilistest näitajatest on kuritegevuses kõige eristavam näitaja sugu: u 90% ulatuses on kurjategijateks mehed ning selline sooline jagunemine püsib sama läbi aastate (vt ka tabel 9.5). Kümnest kuriteost üheksa panevad toime mehed. Eriti suur on meeste osatähtsus vägivallakuritegude ja varguste puhul. Kõige suurem on kuriteos kahtlustatavate meeste osakaal liiklus- ja üldohtlike kuritegude puhul (vastavalt 98% ja 95%, 2007. aasta andmed). Keskmisest (90%) suurem on meeste osakaal ka pere- ja alaealiste-vastaste (94%) ja õigusemõistmisvastaste (93%) kuritegude puhul. Naiste osakaal on suurem avaliku usalduse vastaste (35%), ametialaste (26%), rahvatervisevastaste (14%) ja majanduskuritegude (14%) osas.¹⁶

Kuriteo tagajärjel kannatanud isikute hulgas oli 2007. ja 2008. aastal mehi 61% ja naisi 39%. Naiste osakaal ületas meeste oma isikuvastastes kuritegudes (ohvrite seas naisi 53%, siin ja järgnevalt 2007. aasta andmed) ning pere ja alaealiste vastu suunatud vägivallakuritegudes (93%). Naised satuvad sagedamini ähvardamise, vägistamise ja piinamise ohvriks. Meeste osakaal kannatanute hulgas oli kõrgem ametialastes (84%, eelkõige võimulialduse juhtumid) ja avaliku rahu vastastes (71%) kuritegudes ning nad saavad isikuvastastes kuritegudes raskeid tervisekahjustusi. Tapmiste ja mõrvade tagajärjel hukkunuist oli mehi 73% .

Vanus

Kogumiku *Kuritegevus Eestis 2008* andmeil panid kuritegusid kõige rohkem toime (10 000 elaniku kohta) 18-24aastased, teisel kohal kuritegevuslikult aktiivsusele oli alaealiste vanusrühm. Kuritegude absoluutarvu järgi oli kuritegude vanusjotus järgmine, %¹⁷:

¹⁶ Kuritegevus Eestis 2007 (2008). Op cit, lk 26.

¹⁷ Andri Ahven (2004). Turvalisus ja heaolu. Sotsiaaltrendid 3. Teadustoimet. Alari Purju. Statistikaamet, Tallinn, lk 25. Kuritegevus Eestis 2008. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond. Tallinn 2009, lk 20.

	2007	2008
17aastased ja nooremad	14	13
18-24	28	28
30-39	21	22
40-55	17	19
56 ja enam	4	

Just 18-24aastased on esikohal vägivallakuritegudes. Murettekitav on alaealiste suur osakaal kurjategijate seas (viimaseil aastail 13-15%), kuid 1990ndail oli olukord veel halvem: tollal oli alaealiste vanem rühm, 16-17aastased, kuritegelikult kõigist vanusrühmadest kõige aktiivsem.¹⁸ 2007. aastal oli kuni 24aastaste osakaal suurim riigivastaste kuritegude puhul (66%), enamik neist olid aprillirahutustes osalejad. Üle 40aastaste osakaal on suurim ametialaste, majandus- ning üldohtlike kuritegude puhul (44-46%). Alaealiste kuritegevus ja selle vähendamine¹⁹ on ühtlasi tuleviku- ja lõimumisprobleem, mida tuleks lahendada peamiselt sotsiaal-majanduslike vahendite, mitte erikoolidesse ja vanglasse sulgemisega.

Kui kurjategijad on peamiselt noored, siis kannatanud pigem keskealised. Kannatanuid on igas eärühmas, 10 000 elaniku kohta arvutatuna aga kõige rohkem 30-39aastasi (2008. aastal). Kui vanemas eärühmas on kurjategijaid suhteliselt vähe, siis ohvrite seas märksa rohkem (15%). Alaealisi oli ohvrite seas 7%. Alaealisi saab kõige rohkem kannatada isikuvastastes ja liikluskuritegudes.

Rahvus

Kuritegevust mõjutavaid sotsiaal-majanduslikke ja demograafilisi tegureid, sh rahvust, käsitletakse põhjalikult ühes Justiitsministeeriumi 2005. aastal valminud uurimuses.²⁰ Autorite mudel kuritegevuse sotsiaal-demograafiliste mõjurite hindamiseks võimaldab väita, et muude tegurite samaks jäädes kaasneb mitte-eestlaste osakaalu üheprotsendilise suurenemisega kuritegude arvu, isikuvastaste kuritegude arvu ja varguste arvu kasv teatud hulga võrra. Sissetulekute suurenemine 1000 krooni võrra tõstab aga varguste arvu samuti kindlas hulgas.²¹

18 Andri Ahven (2004). Turvalisus ja heaolu. Sotsiaaltrendid 3. Teadustoimet. Alari Purju. Statistikaamet, Tallinn.

19 Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava aastateks 2007-2009. Tallinn, 2006. Selles ei pöörata rahvusküsimusele tähelepanu.
<http://www.kuriteoennetus.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=25519/Alaealiste+kuritegevuse+v%E4hendamine+arengukava+aastateks+2007-2009.pdf> (27.03.2009).

20 Kuritegevust mõjutavad sotsiaal-majanduslikud ja demograafilised tegurid (2005). Koostajad Toomas Raus ja Liis Timmusk. Justiitsministeerium kriminaalpoliitika osakond 3.

21 Samas, lk 37-39.

Mitte-eestlaste kriminaalne aktiivsus Eestis oli eestlaste omast suurem ka nõukogude ajal. Rahvuserinevused suurenesid 1990ndate teisel poolel: kui 1993. aastal ületas mitte-eestlaste kriminaalne aktiivsus eestlaste oma 1,2 korda, siis 2000. aastal juba 1,9 korda ja 2001. aastal 1,8 korda. Mitte-eestlaste kriminaalne aktiivsus ületab eestlaste oma eriti narkokuritegude osas (2001. aastal ligi 10 korda). Märgatavad erinevused ilmnesisid ka vägistamiste, röövimiste, tahtlike tapmiste, salajaste varguste jmt kuriteoliigi osas (loetelu oli antud langevas järjekorras).²² Prostitutsiooniga tegelejatest on hinnanguliselt 80% mitte-eestlased.²³

Eestlaste osakaal kuritegevuses süüdistatavate ja kinnipeetavate seas on väiksem, kui seda eeldab proportsioon rahvastikus. Seevastu mitte-eestlaste osatähtsus kuritegevuses süüdistatavate seas on püsitud pidevalt suurem kui nende osatähtsus rahvastikus. Eesti olukord pole erandlik - kõikides riikides ületavad sisserännanute kuritegevuse ja vangistatuse näitajad oluliselt põhipopulatsiooni vastavaid näitajaid. Subkultuursed käitumuslikud stereotüübid ja eelarvamused, mis iseloomustavad sisserännanute kui vähemuste rühmi, halvendavad nende liikmete kontakte õigusliku infrastruktuuriga.²⁴

Mitte-eestlaste enamik on Eestisse sisse rännanud suhteliselt hiljuti, II maailmasõja järel. Inimesed, kes asuvad ümber teisele maale, on reeglina oma emamaa rahvuskaslastega võrreldes nooremad, sagedamini meessoost, ettevõtlikumad, riskialtimad ja nende seas on keskmisest rohkem õnneotsijaid, kes sageli ei vali vahendeid. Võõra maa olude ning vaimulaadiga ei suudeta otsemaid kohaneda, vaid kasutatakse veel kaua emamaal levinud tegutsemismeetodeid, hoiakud ja väärtusi, nagu tõestasid omaaegsed Ameerikasse ja Austraaliasse väljarännanud. Peale selle võib tavaline lootusrikas töötaja võõral maal mitte suuta kohaneda, sellega võib kaasneda töötus, probleemid eluaseme ja tervisega (depressioon). Elule alla jäämine, stress ja selle ületamiskatsed alkoholi ja narkootikumidega võivad tõugata kuritegelikule teele.

Tapmiste arvu ja immigratsiooni intensiivsuse seosele viitab ka soome uurija M. Lehti, kelle arvates oli Eestis nõukogude ajal tapmiste arvu kiire kasvu peapõhjus intensiivistunud sisseränne teistest liiduvabariikidest, sest sisserännanute kriminaalne aktiivsus tapmiste toimepanemisel oli ja on praegugi ligikaudu kolm korda suurem kui põliselanikkonnal.²⁵ 2007. aastal olid mõrva või tapmise

22 Andri Ahven (2004). Turvalisus ja heaolu. Sotsiaaltrendid 3. Teadustoimet. Alari Purju. Statistikaamet, Tallinn, lk 112.

23 Jüri Saar (2002) Eestlaste ja mitte-eestlaste kriminaalsed karjäärid. Eesti Inimarengu Aruanne 2002. Tallinn, lk 44-50.

24 Samas, lk 49.

25 M. Lehti (1997). Viron henkrikollisuus 1990-luvulla. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitoksen julkaisu, 148. Helsinki.

toime pannud isikuist 60% venekeelsed ja 64% Eesti kodakondsusega. Eestlaste kriminaalne aktiivsus ületab mitte-eestlaste oma maksukuritegude, ametialaste kuritegude ja liikluskuritegude toimepanemisel.²⁶

Kui täiskasvanud isikute kuritegevuses ilmnevad selged rahvuslikud iseärasused, siis alaealiste kuritegevuses pole rahvuse ja kuritegevuse seosed nii ühesed. Alaealiste hälbiva käitumise uuring²⁷ näitas, et varavastaste ja vägivaldaga seotud ning kõigi õigusrikkumiste puhul tõuseb peamisena esile erinevus vägivaldses käitumises: venelastele on omane suurem vägivaldsus. Samas on eesti noored alkoholilembesemad, kuid kanepi ja hašiši tarvitamine oli vene noorte seas võrreldes eestlastega sagedasem.^{28, 29} Ka oli poes vargil käinud vene noorte arv tunduvalt suurem. Vene noorte seas on kambakaklused rohkem levinud. Kambakaklustega on seotud ka külmrelva kaasaskandmine, mis on samuti eeskätt omane vene noortele. Vene noorte seas on üldse rohkem levinud kampadesse kuulumine. Kehavigastuste tekitamises eristuvad vene ja eesti noored samuti. Kohati on aga agressiivsem käitumine omane pigem eesti noortele: nimelt ütles rohkem eestlasi kui venelasi, et on elu jooksul kedagi peksnud või löönud noa või muu esemega nii, et tema ohver vajab hiljem arstiabi.³⁰

Kuna mitte-eestlased on statistika kohaselt kuritegevuse osas märksa aktiivsemad kui eestlased, siis sellest järeldub, et Tallinnas tuleks (peale Kesklinna) eritählepanu pöörata Lasnamäele ja Põhja-Tallinnale, sest need on mitte-eestlaste suure ülekaaluga linnaosad. Kuritegusid toimub Tallinnas küll kõige rohkem Kesklinnas (vt tabel 9.5), kuhu koondub linna ühiskondlik elu, kuid Põhja-Tallinn paigutub kohe selle järele, kui kuritegevuse taset mõõta kuritegude arvu järgi 1000 elaniku kohta. Teine venekeelse elanikkonna ülekaaluga linnaosa Lasnamäe jääb sama näitaja järgi suhteliselt tagasihoidlikuks, kuid tõuseb Tallinna suurima linnaosana esile kuritegude suure arvu poolest. Pealinna linnaosade kuritegevust mõjutavad rahvuse kõrval teisedki tegurid.

Kannatanute hulgas on suhteliselt rohkem mitte-eestlasi kui eestlasi ja rohkem mehi kui naisi. Statistikaameti andmed surma põhjuste kohta 2006. aastal näitasid, et Eestis toimunud 99 ründe tagajärjel tabas surm 57 inimest, kellest 57,6% olid mitte-eestlased. Mitte-eestlasi on kannatanute seas olnud eestlastest enam ka teistel aastatel.

26 Andri Ahven (2004). Turvalisus ja heaolu. Sotsiaaltrendid 3. Teadustoimetaja Alari Purju. Statistikaamet, Tallinn.

27 Anna Markina, Beata Šahverdov-Žarkovski (2007). Eesti alaealiste hälbiv käitumine. TÜ, Justiitsministeerium. Tallinn.

28 Samas. Tõsi, mõne teise institutsiooni korraldatud uuringu kohaselt on narkotarbimise rahvuslikud erinevused kadumas.

29 Viimase aja uuringute järgi on kanepitarbimine noorte eestlaste hulgas enam levinud. Vt 4. pt *Tervis*.

30 Anna Markina, Beata Šahverdov-Žarkovski (2007). Eesti alaealiste hälbiv käitumine. TÜ, Justiitsministeerium. Tallinn.

9.2.2. Kodakondsus

On harjutud mõtlema, et kodakondsus on otseselt seotud rahvusega, kuid Eesti kodakondsuse puhul kõlbab selline mõttemall üha vähem: aastaks 2007 on Eestis alaliselt elavatest mitte-eestlastest pooled (u 218 000) saanud peamiselt naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsuse. See tähendab, et Eesti kodaniku ja eestlase vahele ei saa panna võrdusmärki. Midagi ühist on Eesti kodanikel sellegipoolest: eespool paiknevates peatükkides selgus, et mitte-eestlastest Eesti kodanikud sarnanevad paljuski eestlastest Eesti kodanikele. Võrdusmärki kodakondsuse ja rahvuse vahel on õigustatud määratlemata kodakondsusega isikute, Venemaa jt riikide kodanike osas - nemad on valdavas enamuses Eestis alaliselt elavad mitte-eestlased.

Eesti kodanike kuritegevuse tase on madalam kui Eesti kodanike osakaal rahvastikus. Ka Venemaa jt riikide kodanikud ei paista Eestis kuritegevuse poolest eriti eredalt silma (vt tabel 9.6); vaid tollis registreeritud eeskirjade rikkujate seas on ebaproportsionaalselt palju Venemaa kodanikke (tabel 9.7). Alljärgnevates tabelites saab võrrelda olukorda 2000. ja 2004. aastal. Alates 2005. aastast Statistikaamet süüdimõistetute statistikat kodakondsuse järgi ei koonda ega avalikusta.

Tabel 9.6. Jõustunud kohtuotsusega süüdimõistetud Eestis kodakondsuse järgi 2000. ja 2004. aastal, %

	2000	2004
Jõustunud kohtuotsusega süüdimõistetud kokku	100,0	100,0
Eesti kodanikud	68,1	67,2
Venemaa kodanikud	4,1	3,8
Teiste riikide kodanikud	0,8	1,2
Määratlemata kodakondsusega isikud	27,0	27,8

Statistikaamet

Tabel 9.7. Tollis registreeritud eeskirjade rikkujad Eestis kodakondsuse järgi, 2000. ja 2004. aastal, %

	2000	2004
Tollis registreeritud eeskirjarikkujad kokku	100,0	100,0
Eesti kodanikud ja määratlemata kodakondsusega isikud	57,9	62,8
Venemaa kodanikud	34,7	27,3
Teiste riikide kodanikud	7,3	9,9

Statistikaamet

2007. aasta lõpul oli Eesti kodanikke rahvastikust 84%, Tallinnas 76% (vt 7. pt, Kodakondsus, tabel 7.1). Kuritegusid 2007. aastal (korduvuseta) toime pannud isikute seas oli Eesti kodanikke 71,2% ja 2008. aastal 71,9%.³¹ Venemaa kodanikke on Eesti rahvastikus 6,7% (Tallinnas 8,6%), kuriteo toimepanijate seas 2007. aastal 5,9% ja 2008. aastal 6,5%. Seega on nii Eesti kui Venemaa kodanike hulgas kuritegevus väiksem kui eeldab osakaal rahvastikust. Vene kodanike puhul tuleb arvestada ka selle kontingendi vanemaealisusega. Ebaproportsionaalselt suure osa kuritegudest panevad toime kodakondsuseta isikud - 2007. aastal koguni 17,8%, 2008. aastal 16,5%. Samas on nende osakaal rahvastikus 8,2% (Tallinnas 13,5%). Kurjategijate seas oli ülejäänud riikide kodanike osakaal väga väike; ligi 4% oli 2007. aastal isikuid, kelle kodakondsus pole teada.

Määratlemata kodakondsusega (e kodakondsuseta) isikud näivad nii varasema³² kui käesoleva perioodi andmete järgi (vt ka tabelid 9.6 ja 9.8) olevat eriti silmapaistvad kuritegevuse subjektid ning peaksid seoses sellega pälvima eritähelpanu. See on üks märk nende marginaliseeritusest, mille olemuse võtab kokku kriminoloog Jüri Saar: "Tegu pole õiguskaitse sfääris toimuva (määratlemata kodakondsusega isikute - *TR märkus*) diskrimineerimisega, vaid spontaanselt toimuva sotsiaalse protsessiga, mis on seotud mitte-eestlaste ühiskonda lõimumise raskustega".³³

Tabeli 9.8 abil võib jälgida, kuivõrd on Eesti kodanikud tegevad eri liiki kuritegevuses ning kui suur osa jääb muu kodakondsusega isikutele.³⁴

Tabel 9.8. Eestis 2007. ja 2008. aastal kuritegusid toime pannud isikute jaotus kuriteo liigi ja kodakondsuse järgi: Eesti kodanikud

	2007			2008		
	Kõik kokku	Eesti kodanikud		Kõik kokku	Eesti kodanikud	
	Arv	Arv	%	Arv	Arv	%
Inimsuse- ja rahvusvahelise julgeoleku vastased kuriteod	1	1	100	1	1	100
Isikuvastased kuriteod	3 438	2 444	71	4 187	3 064	73
Politiiliste ja kodanikuõiguste vastased süüteod	6	4	67	2	2	100
Süüteod perekonna ja alaealiste vastu	219	178	81	273	212	57

31 Kuritegevus Eestis 2007. Toim Mari-Liis Sööt. Kriminaalpoliitika uuringud 8. Justiitsministeerium. Tallinn, 2008. Lisa 10. Kuritegevus Eestis 2008, vt <http://www.just.ee/39930> (27.04.2009).

32 Jüri Saar (2002). Eestlaste ja mitte-eestlaste kriminaalsed karjäärid. Eesti Inimarengu Aruanne 2002. Tallinn, lk 49.

33 Samas, lk 50.

34 Kuritegevus Eestis 2007. Op cit, lisa 10. Kuritegevus Eestis 2008, vt <http://www.just.ee/39930> (27.04.2009)

Kuritegevus

Rahvatervisevastased kuriteod	627	390	62	932	632	68
Varavastased kuriteod	6 883	4 503	65	7 498	5 141	69
Intellektuaalse omandi vastased kuriteod	38	30	79	29	19	66
Riigivastased kuriteod	66	25	38	22	12	55
Avaliku rahu vastased kuriteod	3 175	2 294	72	3 298	2 549	77
Ametialased kuriteod	120	105	88	104	99	95
Õigusemõistmisvastased kuriteod	1 038	750	72	1 444	1 047	73
Avaliku usalduse vastased kuriteod	784	604	77	746	578	78
Keskkonnavastased kuriteod	30	25	83	25	23	92
Majandusalased kuriteod	447	273	61	593	325	55
Üldohtlikud kuriteod	227	163	72	255	160	63
Liikluskuriteod	3 962	3 104	78	4 315	3 277	76
Kaitseteenistusalased kuriteod	6	6	100	12	11	92

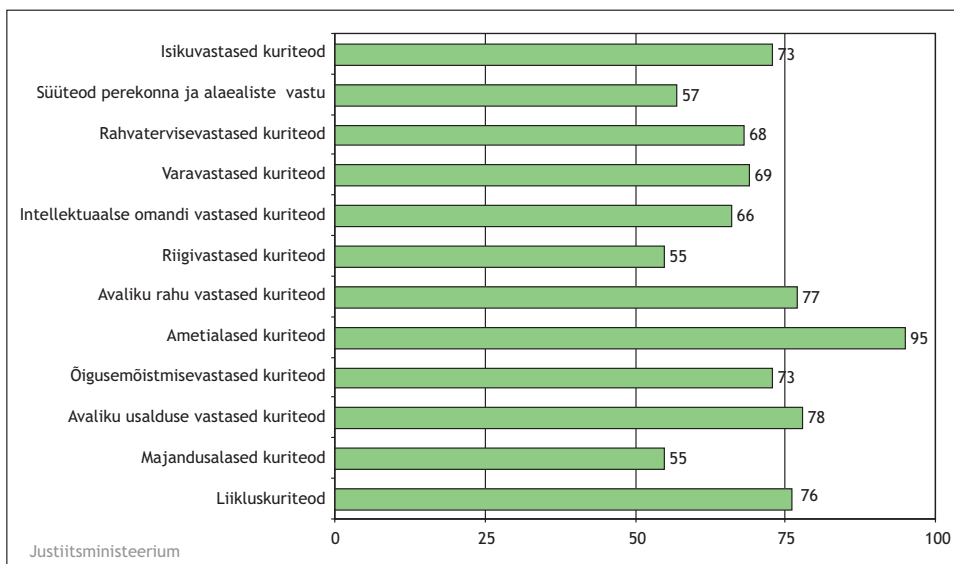
Justiitsministeerium

Eesti kodanike kuritegevuse protsent on suurem Eesti kodanike protsendist rahvastikus - **95**, Eesti kodanike kuritegevuse protsent on väiksem Eesti kodanike protsendist rahvastikus - **38**.

Eesti kodanikele on iseloomulikud ametialased kuriteod ja kaitseteenistusalased kuriteod, sest otsuseid vastu võtavad ametnikud ja kaitseteenistuses viibivad või seda korraldavad isikud peavadki olema Eesti kodanikud. Suhteliselt suur on Eesti kodanike osakaal ka keskkonnavastaste kuritegude sooritajana. Eesti kodanike osakaal on enamiku kuriteorühmade osas palju madalam, kui eeldab nende osakaal rahvastikust (84%). Kõige vähem olid 2008. aastal Eesti kodanike hulgas levinud riigivastased ja majandusalased kuriteod (vt joonis 9.3).

Kokkuvõttena tuleb märkida, et Tallinn kui Eesti suurim ning pealinna funktsioone täitev linn on kuritegevuse tähtsaim keskus Eestis. Eesti kodanikke, kelle seas on kuritegevus keskmisest vähem levinud, on Tallinnas vähem kui kogu Eestis keskmiselt. Samas on teiste riikide kodakondsusega, eriti aga määratlemata kodakondsusega isikuid Tallinnas rohkem. See viitab tõenäosusele, et Tallinnas sooritatakse 10 000 elaniku kohta kuritegusid rohkem kui kogu Eestis peale kõigi muude põhjuste ka spetsiifilise rahvus- ja kodakondsuskoosseisu tõttu. Kuritegevusega võitlemiseks kulub Tallinnas rohkem inim- ja rahalisi ressursse kui teistes linnades. Munitsipaalpolitsei³⁵ loomine oli samm õiges suunas.

35 Munitsipaalpolitsei tööstatistika vt: Tallinn arvudes 2007. (2008) Tallinna Linnavalitsus, 122 ja 123.

Joonis 9.3. Eestis kuritegusid toime pannud Eesti kodakondsusega isikute osakaal kõigist kurjategijaist 2008. aastal, %

9.3. Vangistus ja kriminaalhooldus

9.3.1. Vangide ja kriminaalhooldealuste arv

Vangla on Justiitsministeeriumi valitsemisalas olev asutus, mis viib täide vangistust ja eelvangistust. Aastal 2008 oli Eestis viis vanglat: Harku, Murru, Tallinna, Tartu ja Viru vangla. Esimene moodne, kambersüsteemiga vangla on Tartus ja 2008. aastal avati sama tüüpi Viru vangla. 2012. aastaks peaks valmima Tallinna vangla uued hooned ja ning liidetama Tallinna ja Harku vangla. Kui vangide arvu õnnestub oluliselt vähendada, võidakse sulgeda ka viimane laagertüüpi vangla Murrus.

2007. aasta lõpuks/2008. aasta alguseks vähenes kinnipeetavate arv 3467 inimeseni, neist 2540 süüdimõistetut ja 916 vahistatut (eelvangistuses viibijat), mis oli ühtlasi suur edasimineku kinnipeetavate arvu vähendamisel.³⁶ 12.06.2009 oli kinnipeetavate arv 3710, sh süüdimõistetuid 2766 ja vahistatuid 944. 2009. aasta juunis oli vanglas kinnipeetavaid u 11% rohkem kui 2008. aasta algul. Töötajate koguarv oli 2007. aastal 2187.³⁷ Vangide arvu vähenedes vabaneks ka tööjõudu muude valdkondade tarbeks.

³⁶ Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat 2007. Tallinn 2008, lk 40.

³⁷ Justiitsministeeriumi statistika (29.06.2009).

Käesoleva kümnendi esimesel poolel kõikus vanglapopulatsioon pidevalt 4300 ja 4800 vahemikus, mis ületas vanglakohtade arvu: 2006. aastal oli vanglakohti 4383. Kõige rohkem vange sel kümnendil oli 2000. aastal - 4803, 100 000 elaniku kohta 351. 2003. aastal oli kinnipeetavate arv 100 000 elaniku kohta 339, 2008. aasta lõpus oli vastav arv kahanenud 272le (2007. aastal isegi 257). Seda on siiski väga palju, eriti kui võrrelda Põhjamaade ja teiste Euroopa riikidega: 100 000 elaniku kohta oli kinnipeetavaid Soomes 64, Rootsis 74 ja Hollandis 100.³⁸ Kinnipeetavate arv on Eestis sel kümnendil vähenenud u 1100 võrra, kuid näitab viimase 1,5 aasta jooksul taas tõusutendentsi, peegeldades majanduskriisi mõju ja fakti, et olemasoleva seadusandluse raames polegi lihtne vangide arvu pidevalt vähendada. Kinnipeetavate arv oli aastail 2000-2009 Justiitsministeeriumi andmeil järgmine:

2000	4 803	01.01.2008	3 467
01.01.2006	4 410	2008. a lõpul	3 656
01.01.2007	4 310	12.06.2009	3 710

Vangide rohkuse poolest on riikide seas esimestel kohtadel USA, Euroopas aga Venemaa, Ukraina ja Valgevene. Enamikus arenenud riikides on vange 100 000 elaniku kohta siiski vähem kui 150.³⁹ Eesti selle enamiku sekka ei kuulu. Euroopa Liidu riikide seas on Eesti vangistatuse taseme poolest endiselt väga halval positsioonil, esimese kolme seas. Justiitsministeeriumi seisukoht on, et Eesti liiga suur vangide arv on peamiselt tingitud laagertüüpi vanglate olemasolust, kuna need toimivad kuritegevuse leviku ja väljaõppekeskustena.⁴⁰

Justiitsministeerium alustas sihipärast tegevust Eesti vangide arvu vähendamiseks 2005. aastal,⁴¹ kus peamine meede on ennetähtaegne vabastamine. Vangide arvu on vähendanud kriminaalhoolduse all viibivate isikute⁴² arvu suurendamine, elektroonilise järelevalve rakendamine jalavõru abil (alates 2007. a) ning kambertüüpi vanglate rajamine. Kuid on ka mõningaid loomulikke eeldusi: esiteks, kui kuritegude arv väheneb jätkuvalt, nagu see toimus majandustõusu perioodil 2002-2007, muutub ka vangide arvu vähendamine lihtsamaks; teiseks hakkab vähenema noorte, st kõige aktiivsemas õigusrikkumise eas olevate isikute arv sündimuse languse tõttu 1990ndate teisel poolel. Nagu eespool selgus, 2008. aastal kuritegude arv siiski võrreldes 2007. aastaga suurenes 5%.

38 Kuritegevus Eestis 2008. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond. Tallinn 2009, lk 117.

39 Justiitsministeerium 2006-2008. Aastaraamat (2007). Tallinn, lk 36.

40 Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat 2007. Tallinn 2008.

41 Vangide arv Eestis 1991-2005 ja selle vähendamise karistusõiguslikud ja kriminoloogilised alused. (2007) Projekti juhid Jüri Saar ja Anna Markina. TÜ Õigusinstituut. Tallinn.

42 Kriminaalhooldusalune - tingimisi karistatud või tingimisi karistusest enne tähtaega vabastatud süüdimõistetud, kelle kohus on katseajaks kriminaalseaduses sätestatud korras kriminaalhooldaja järelevalve alla määratud.

Kriminaalhooldus on alternatiiv vangistusele. Kriminaalhooldussüsteem kuulub alates 1. juunist 2008 kokku vanglasüsteemiga: see toodi piirkondlike kohtute juurest ära ja asub nüüd vanglate juures. Kriminaalhooldusaluste arv on Eestis kasvanud järgmiselt:⁴³

2000	6 356	2007	8 487
2003	7 277	2008	8 363
2005	8 099		

2007. aastal mõisteti tingimisi süüdi (kriminaalhoolduse alla) 3938 inimest⁴⁴. Tingimisi karistus kriminaalhoolduses lõppes 2007. aastal 4249 inimesel, neist 176 suunati vanglasse kriminaalhoolduse tingimuste mittetäitmise eest, 617 aga sooritas uue kuriteo ja sai reaalse vangistuse. 2007. aastal jõustusid tingimisi ennetähtaegse vabastamise muudatused koos võimalusega rakendada elektroonilist järelevalvet. Elektroonilise järelevalve korras on alates 2007. aasta maist kuni 2008. aasta novembrini paigaldatud 348 võru. 2008. aasta novembris oli elektroonilise valve all 82 isikut, kusjuures neist saadeti vanglasse tagasi 8%.⁴⁵

9.3.2. Vangide ja kriminaalhooldusaluste koosseis

Elukoht, sugu ja vanus

Kui paljude vanglas kinnipeetute endine elukoht oli Tallinn, pole täpselt teada, kuid 01.01.2007 paiknes see 40,4% isikutest Harjumaal, sh Tallinnas⁴⁶. Ka 2008. aastal oli kõigist kinnipeetutest 40% pärit Harjumaalt (koos Tallinnaga). Kriminaalhooldusalustest oli 2008. aastal 35% pärit Harjumaalt (koos Tallinnaga). Suhteliselt suur on Ida-Virumaalt pärit kinnipeetavate osakaal - 2008. aastal 19%.⁴⁷ Harjumaa (ja Tallinna) ning Ida-Virumaa domineerimine kajastab teataval määral registreeritud kuritegevuspilti. Siiski on Ida-Virumaa osakaal kinnipeetute seas suurem kui seal toime pandud kuritegude osakaal (13%) - see on seotud raskete kuritegude keskmisest suurema osatähtsusega Ida-Virumaal.

Kinnipeetavate seas oli naisi 2000. aastal 9%, 2006 - 8%, 2007 - 4% ja 2008 - 5%. 2007. ja 2008. aastal olid kriminaalhooldusalustest 7% naised.

Kinnipeetavate seas on esindatud kõik vanusrühmad, kuid nooremaid inimesi ja keskealisi on rohkem, ning vanusstruktuur on aastati üsna püsiv.⁴⁸

43 Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat 2007. Tallinn 2008, lk 43. Kuritegevus Eestis 2008. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond. Tallinn 2009, lk 110.

44 Justiitsministeeriumi andmed (<http://www.vangla.ee/>).

45 Samas.

46 Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat 2007. Op cit.

47 Kuritegevus Eestis 2008. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond. Tallinn 2009.

48 Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat 2007. Op cit, lk 25-27. Kuritegevus Eestis 2008. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond. Tallinn 2009, lk 100-110.

	Kinnipeetavad		Kriminaalhooldusalused	
	2007	2008	2008	2008
kuni 17aastased	1	1	1	4
18-24aastased	22	22	22	29
25-29aastased	21	22	22	18
30-39aastased	32	31	31	25
40-49aastased	15	15	15	15
50-59aastased	8	7	7	7
60aastased ja vanemad	1	2	2	2

Kuni 30aastasi oli kinnipeetavate seas 44-45% ja kriminaalhooldusaluste hulgas 51%. On tähelepanuväärne, et alaealiste hulk on kiiresti vähenenud: 2000. aastal oli neid 13,0%, 2006 - 4,8%, 2007 ja 2008 - ainult 1%.⁴⁹ On saanud selgeks, et kuritegelikule teele sattunud alaealise koht ei ole vanglas, vaid kasvatusasutuses.

Rahvus, kodakondsus ja muu

Kinnipeetavate ja kriminaalhooldusaluste rahvus- ja kodakondsuslik koosseis oli 2008. aasta lõpus järgmine (vt joonis 9.4).⁵⁰

Kinnipeetavate rahvus on viimastel aastatel püsinud enam-vähem samasuguseks: *Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamatu 2007*⁵¹ andmeil olid vanglas 2007. aastal kinnipeetavatest 42% eestlased, 51% venelased ja 7% teistest rahvustest inimesed. Kriminaalhooldusaluste seas oli eestlasi rohkem - 58%. 34% olid venelased ja 8% teiste rahvuste esindajad. 2000. aastal ja 2008. aastal oli kriminaalhooldusaluste kontingent enam-vähem ühesugune - eestlasi vastavalt 61% ja 59%.

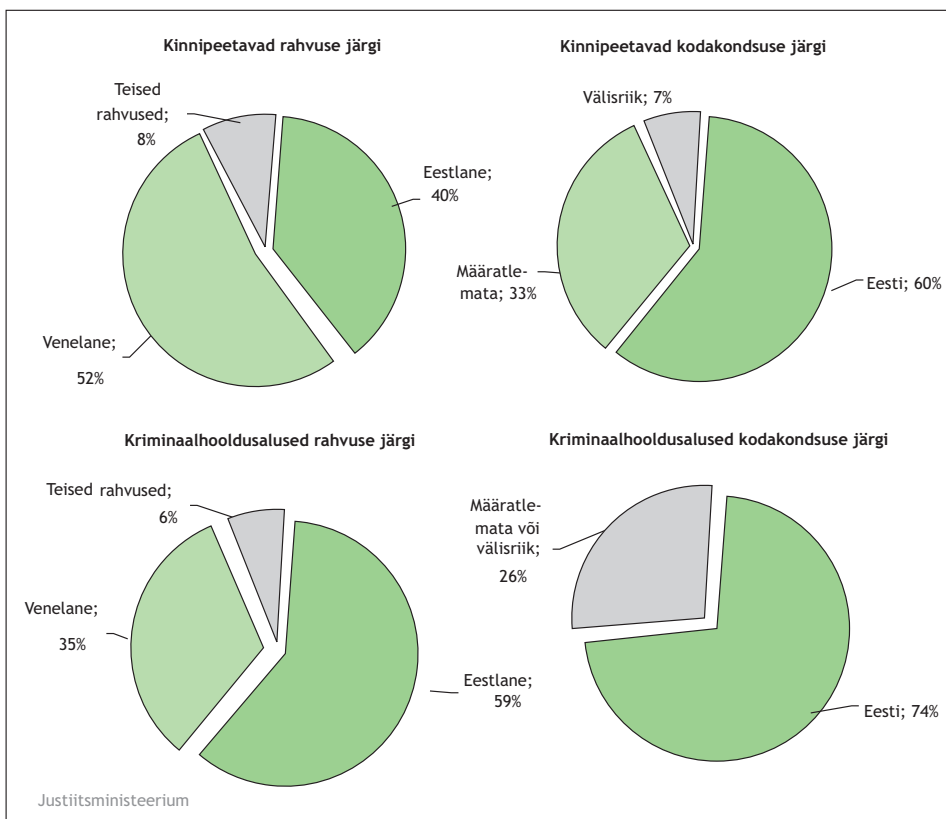
Ajas palju rohkem muutus kodakondsuskoosseis. 2000. aastal oli Eestis kinnipeetavatest Eesti kodanikke 49% ja määratlemata kodakondsusega isikuid 46%, 2006. aastal vastavalt 62% ja 33%, 2008 - 60% ja 33% (vt tabel 9.9)⁵². Tegelikult näitab viimaste aastate võrdlus, et ka kinnipeetavate kodakondsusstruktuur on aastail 2006-2008 stabiliseerunud. Peamiseks põhjuseks tõenäoliselt määratlemata kodakondsusega isikute aeglustunud naturalisatsioonitempo. Kriminaalhooldusaluste seas on Eesti kodanike osakaal palju kõrgem kui kinnipeetavate hulgas: Eesti kodanikest kriminaalhooldusaluseid oli 2008. aastal 74%.

49 Vangide arv Eestis 1991-2005 ja selle vähendamise..... Op cit. Kuritegevus Eestis 2008. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond. Tallinn 2009, lk 100-110.

50 Kuritegevus Eestis 2008. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond. Tallinn 2009, lk 100-110.

51 Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat 2007. Op cit.

52 Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat 2007. Op cit. Kuritegevus Eestis 2008. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond. Tallinn 2009

Joonis 9.4. Eesti kinnipeetavad ja kriminaalhooldusalused rahvuse ning kodakondsuse järgi 2008. aasta lõpus, %

Tabel 9.9. Eesti kinnipeetavate kodakondsus 2000., 2006. ja 2008. aastal, %

	2000	2006	2008
Kokku	100	100	100
Eesti kodakondsus	49	62	60
Määratlemata kodakondsus	46	33	33
Välisriigi kodakondsus	5	5	7

Justiitsministeerium

2008. aastal kõneles kinnipeetavatest 59% vene ja 39% eesti keelt. Mõningad erisused kinnipeetavate rahvuse osas avaldusid kuriteoliikide puhul, mille eest isikud vangi on sattunud.⁵³ Kinnipeetavate rahvuslikud erinevused mõne kuriteoliigi järgi olid 2008. aasta lõpul järgmised, %⁵⁴

	Eestlased	Venelased	Teised rahvused
Röövimine	39	54	7
Vargus	41	52	7
Narkokuriteod	27	64	9
Liikluskuriteod	73	20	7
Vägistamine	32	63	5

Üldjuhul peetakse välismaalaste (määratlemata kodakondsusega isikud ja välisriikide, sh Venemaa kodanikud) suurt osakaalu vanglates immigratsioonisurve tõttu Euroopa Liidu *vanade riikide* probleemiks, kuid nii on ka Eestis. Eesti paistabki lisaks vangide suurele hulgale silma välismaalaste arvukusega vanglates - 2007. aastal oli kõigis vanglas viibijatest 39% välismaalased.⁵⁵ 2008. aasta lõpus oli välismaalasi kinnipeetavate seas 40%. Meenutagem, et kogurahvastikust moodustavad välismaalased 16%.

1991.-1999. aastani olid vanglas kõige rohkem määratlemata kodakondsusega isikud, kuid 2006-2008 langes nende osakaal kolmandikuni. Kuna nüüdseks on Eesti kodakondsusega isikute arv mitte-eestlaste seas oluliselt kasvanud, moodustavad Eesti kodanikud vanglates kinnipeetute kontingendist suurima ning kasvava hulga: 2000. aastal 49% ja 2006. aastal juba 61,5%, 2007. aastal 61% ja 2008. aastal 60%. Venemaa ja teiste riikide kodanikke oli 2007. aastal kinnipeetavate seas 6%.⁵⁶,

Kriminaalhooldusaluste kodakondsusalane koosseis sarnaneb natuke rohkem Eesti rahvastiku struktuurile kui vanglas kinnipeetute oma: Eesti kodanikke oli 2000. aastal 72,7% ja 2006. aastal 75,5%. 2007. aastal oli kriminaalhooldusaluste seas Eesti kodanikke 74%, 20% määratlemata kodakondsusega isikuid, 4% Venemaa kodanikke ja 2% teiste riikide kodanikke.⁵⁷ Ka 2008. aastal oli kriminaalhooldusaluste kodakondsuskoosseis enam-vähem samasugune - Eesti kodanikke oli 74%.

Vanglas kinnipeetavate määratlemata kodakondsusega isikute üleminekut Eesti kodakondsusesse on takistanud peamiselt eesti keele oskuse puudumine. Selle kõrval on komistuskiviks ka vanglakaristus ise, õigemini kodakondsuse seaduse need sätted, mille kohaselt Eesti kodakondsust ei tohi omistada isikutele, kes

53 Statistikas arvestatakse vaid raskeimat kuritegu; samas on osa kinnipeetavaid toime pannud erinevat liiki kuritegusid.

54 Kuritegevus Eestis 2008. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond. Tallinn 2009, lk 104.

55 Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat 2007. Op cit, lk 27.

56 Vangide arv Eestis 1991-2005 ja selle vähendamise....., lk 34. Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat 2007. Op cit, lk 26 ja 27. Kuritegevus Eestis 2008. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond. Tallinn 2009.

57 Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat 2007. Op cit.

kannavad vanglakaristust, kes on korduvalt karistatud tahtlike kuritegude sooritamise eest või kelle karistus pole kustunud.⁵⁸

Vanglas kinnipeetavate endise tegevusvaldkonna analüüsist selgus, et aastail 2006-2008 olid vanglas kinnipeetavad 66-69% ulatuses olnud enne kinnipidamist kas töötud või mitteaktiivsed, 25-26% töötas erasektoris, 3% olid õpilased ja 3% pensionärid.

Väiksem osa (30% 2008. a) süüdimõistetutest viibis vanglas esimest korda. Teist korda süüdimõistetuid oli 34%, kolmandat korda 18% ja neljandat ning enam korda 18%. Kriminaalhooldusalustest oli 2008. aastal varem karistamata 37% (2007 - 40%).

2007. aastal olid vangid süüdi mõistetud järgmiste kuriteoliikide järgi: vägivaldakuriteod 56%, varavastased kuriteod 21%, narkokuriteod 13%, liikluskuriteod 7% ja muud kuriteod 3%. Vägivallakuritegude jaotus oli aga järgmine: tapmised 42%, röövimised 27%, väljapressimised 2%, seksuaalkuriteod 8%, muud isikuvastased kuriteod 21%.⁵⁹

Eesti vanglates viibis kuriteoliikide järgi 2008. aastal kõige rohkem tapmise või mõrva toime pannud isikuid (620), varguse toime pannuid (468), narkokuriteo sooritajaid (406) ja röövimise toime pannud isikuid (402). Isikuvastaste kuritegude eest karistatud oli vanglates 2007. aasta lõpus 56% ja 2008. aastal 51%.⁶⁰ Kriminaalhooldusalustest olid sooritanud isikuvastase kuriteo 15%. Kriminaalhooldusaluste seas oli 2008. aastal kõige rohkem liikluskuriteo (29%) ja varavastase kuriteo (27%) sooritanuid.

9.3.3. Muu vanglale iseloomulik: õppimine, HIVi levik, narkootikumid

Välismaalastel, kelleks on Venemaa kodanikud, teiste riikide kodanikud ja määratlemata kodakondsusega isikud, on Eesti kodanikega võrdne võimalus ning õigus vanglas õppida, töötada, sportida, harrastustega tegelda ja täita oma usu-

58 Vt Kodakondsuse seadus (RT I 1995, 12,122). §21. Eesti kodakondsuse andmisest või taastamisest keeldumine.

(1) Eesti kodakondsust ei anta ega taastata isikule, kes:

1) on Eesti kodakondsuse või seda tõendava dokumendi taotlemisel valeandmete esitamisega varjanud asjaolusid, mis välistavad talle Eesti kodakondsuse andmise või taastamise või oleksid välistanud talle Eesti kodakondsust tõendava dokumendi väljastamise;

2) ei järgi Eesti põhiseaduslikku korda või ei täida Eesti seadusi;

3) on tegutsenud Eesti riigi ja tema julgeoleku vastu;

4) on toime pannud kuriteo, mille eest talle on mõistetud vabadusekaotus kestusega üle ühe aasta ja kelle karistus ei ole kustunud või keda on kriminaalkorras korduvalt karistatud tahtlike kuritegude eest;

5) on töötanud või töötab välisriigi luure- või julgeolekuteenistuses;

6) on teeninud kaadrisõjaväelasena välisriigi relvajõududes, sealt reservi arvatud või erru läinud, samuti tema abikaasale, kes on saanud Eestisse seoses sõjaväelase lähetamisega teenistusse, reservi või erru.

(1') Eesti kodakondsus võidakse erandina anda või taastada isikule, keda on kriminaalkorras korduvalt karistatud tahtlike kuritegude eest ja kelle karistus on kustunud, võttes arvesse kuriteo toimepanemise asjaolusid ning süüdlase isikut.

59 Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat 2007. Op cit, lk 42.

60 Kuritegevus Eestis 2008. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond. Tallinn 2009

kombeid. Vabanemise eel aidatakse neil taotleda dokumente ning vabanemise järel tagatakse välismaalastele, kelle elukoht on Eestis, samasugused sotsiaalteenused ja -toetused nagu ka Eesti kodanikele.

2007/2008. õppeaastal õppis vanglates 820 vang, neist 330 üldharidusõppes (põhi- ja gümnaasiumiharidus) ning 310 kutseõppes (metalli- ja puidutöö, elektri- ning õmbleja eriala, Viru vanglas ka koka eriala), 180 käis eesti keele kursustel. Õppetöö toimus nii eesti kui vene keeles. Mitte-eestlaste kaasamiseks Eesti ühiskonda korraldatakse vanglates riigikeele kursusi ning vangidel on võimalik sooritada eesti keele tasemeeksameid. 2007. aastal hakati vangidele eesti keele õppimise eest tasu maksma.

Vanglas kinnipeetavad moodustavad ühiskonna ja muidugi iseenda jaoks suure terviseprobleemi harjumuse tõttu tarvitada narkootikume ja levitada HIV-viirust (vt lähemalt 4. pt *Tervis*.) Uuringud vangide hulgas kinnitavad, et enamikule narkootikumide süstijaist on omane riskikäitumine.

2000. aastal moodustasid kinnipidamisasutustes avastatud juhtumid 20% kõigist uutest HIVi nakatumise juhtudest Eestis, 2003. aastal 32%. Seejärel kinnipeetavate osakaal langes ja viimaseil aastail moodustavad nad kõigist uutest juhtudest 10-20%. 2006. aastal oli Eesti kinnipidamisasutustes teadaolevalt kokku 628 HIVi nakatunud isikut, sh 61 naist ja 6 alaealist. Kinnipidamisasutuses on HIV-testi teinud 76% süüdimõistetutest.⁶¹ Eestlastest kinnipeetavate teadmised HIVi levikuteedest olid täielikumad, nad teadsid paremini ka kohti, kus HIV-testi teha saab. Korrektsed teadmised HIVi levikuteedest omas 47-56% süüdimõistetuist, kusjuures paremad teadmised olid 20-39aastastel, vanemate (40aastased ja üle selle) seas oli selliseid teadmisi 31,5% ja päris noortel 40% vastanust.⁶² Kinnipidamisasutustes on loodud HIV-nakkuse ja teiste ohtlike haiguste kohta teabe jagamise süsteem ning on võimalik teste teha.

Mais 2006 tehtud küsitluse abil uuriti 807 süüdimõistetut, kellest 33% väitis, et kaasvangide hulgas on inimesi, kes on proovinud või tarvitavad praegu narkootikume, sh viiendik teab mõnda, kümnendik teab aga paljusid selliseid vange, 3% arvas, et narkootikume tarvitab enamik. Narkootikumide süstimist (63% tarvitanutest) tunnistanutest kasutab ühist süstalt alati 22,6%, enamasti 6,3%, harva 15,8%, mitte kunagi 55,3%.⁶³ 2008. aastal viibis vanglas 500 narkosõltlast, kes eespoolviidatud kogumiku *Kuritegevus Eestis 2008*⁶⁴ andmeil moodustavad 20%.

Eesti vanglasüsteem on moderniseerumas, kusjuures üheks eesmärgiks on kuritegevuse vähendamine riigis. Kuna Tallinn on suurim kuritegevuse keskus ning

61 Liilia Lõhmus, Aire Trummal (2006). Op cit, lk 6.

62 Samas.

63 Liilia Lõhmus, Aire Trummal (2006). HIV/AIDSi ja narkomaaniaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine süüdimõistetute hulgas. Tervise Arengu Instituut. Tallinn.

64 Lk 117

suur hulk (40%) tänaseid vange Tallinnast ning mujalt Harjumaalt pärit, siis peaks vangla- ja üldse karistussüsteemi euroopastumine vähendama kuritegevust pealinnas.

9.4. Avalik arvamus kuritegevusest ja karistusest

Kuritegevus kui riigi ees seisev suur probleem

Eurobaromeetri küsitluse raames uuritakse igal kevadel ja sügisel EL liikmesriikide elanike arvamust selles osas, mis on peamine riigi ees seisev probleem. Mure-teemasid on peamiselt kaks, probleemide loetelu aga järgmine: hinnatõus, majanduslik olukord, kuritegevus, tervishoiusüsteem, energiaga seotud teemad, tööpuudus, maksud, pensionid, haridussüsteem, keskkonnakaitse, elamumajandus, kaitse- ja välispoliitika, sisseränne, terrorism, muu. Kuritegevus on Eesti elanike arvates viie aasta jooksul olnud pidevalt peamiste mure-teemade hulgas⁶⁵, vt tabel 9.10.

Tabel 9.10. Kuritegevus kui riigi ees seisev mure-teema Eestis ja Euroopa Liidus keskmiselt aastail 2004-2008

Baromeeter nr	Läbiviimisaeg	Kuritegevus on elanike meelest peamine riigi ees seisev mure (%)		Kuritegevuse positsioon murede järjestuses		Eesti mure nr 1	Eesti mure nr 2	Eesti mure nr 3
		Eesti	ELi keskmine	Eesti	ELi keskmine			
61	kevad 2004	36	25	3	3	Töötus	Hinnatõus	Kuritegevus
62	sügis 2004	43	24	1	3	Kuritegevus	Töötus	Tervishoid
63	kevad 2005	38	23	1	3	Kuritegevus	Tervishoid	Töötus
64	sügis 2005	43	24	1	3	Kuritegevus	Hinnatõus	Töötus
65	kevad 2006	48	24	1	2	Kuritegevus	Hinnatõus	Tervishoid
66	sügis 2006	45	23	1	2	Kuritegevus	Tervishoid	Hinnatõus
67	kevad 2007	44	24	1	2	Kuritegevus	Hinnatõus	Tervishoid
68	sügis 2007	33	24	2	3	Hinnatõus	Kuritegevus	Tervishoid
69	kevad 2008	26	20	3	3	Hinnatõus	Majandus	Kuritegevus
70	sügis 2008	22	17	3	4	Majandus	Hinnatõus	Kuritegevus

Justiitsministeerium

⁶⁵ Vt ka http://ec.europa.eu/public_opinion/standard_en.htm

Mure-teemade seas esikohal oli kuritegevus sügisest 2004 kuni kevadeni 2007, mil see pani muretsema 43-48% inimestest. Sellest ajast alates on kuritegevuse osatähtsus probleemide pingereas järjest langenud ning viimase, 2008. aasta lõpus läbi viidud küsitluse tulemuste kohaselt peab kuritegevust peamiseks riigi ees seisvaks mureks 22% inimestest (vt tabel 9.10).

EL riikides keskmiselt oli kuritegevus peamine probleem 23-24% inimeste jaoks kuni 2008. aastani, mil vähenes 17-20%ni. Kuritegevust riigi ees seisva probleemina nägevate inimeste osakaalu poolest oleks Eesti jõudnud 2008. aasta teisel poolel ELi keskmisele peaaegu järele, kui see poleks taas eest ära liikunud.

Eesti elanike karistushoiakud

Enamus (59%) karistushoiakute ja turvatunde uuringus küsitletud Eesti elanikest peab kurjategijatele määratavaid karistusi liialt leebeks.⁶⁶ Umbes kolmandik (31%) pidas neid enam-vähem õigeteks ning ainult 2% vastanute arvates on karistused Eestis liialt ranged. (Enam-vähem samuti arvavad ka teiste riikide elanikud.) Enamiku eesti rahvusest vastanute arvates on kurjategijatele määratavad karistused liialt leebed (65%), mitte-eestlastest vastanutest pidas karistusi liialt leebeks alla poole (42%). Ainult 1% eesti rahvusest respondentidest ning 5% teiste rahvuste esindajatest arvas, et karistused on liialt ranged.

Eestlaste ja mitte-eestlaste hoiakute erinevus võib tulla asjaolust, et mitte-eestlastest vastajate hulgas oli tõenäoliselt sagedamini isikuid, kel on vanglate ja vangidega kokkupuuteid. Neil, kes ise vangis olnud või nende lähedastel, on raske karistusi liiga leebeks pidada.

Elanikkonna karistuslike hoiakute hindamiseks korrati Eestis aastatel 1993-2004 läbi viidud ohvriuringute standardküsimust: *Missugune oleks sobivaim karistus teistkordses murdvarguses süüdi tunnistanud 21aastasele mehele, kes on varastanud teleri?* Vanglakaristuse pooldajail paluti ka täpsustada, kui pikk peaks olema niisuguse kuriteo eest mõistetud vanglakaristus. Vastajale anti valida järgmiste variantide vahel:

1. vanglakaristus tingimisi	2. vanglakaristus
3. rahaträhv	4. üldkasulik töö
5. muu karistus	6. ei oska öelda

Võrreldes 2000. ja 2004. aasta ohvriuringute tulemustega jagunesid vastused 2006. aastal suhteliselt üllatavalt. Dramaatiliselt on kasvanud vanglakaristuse pooldajate osakaal ning vähenenud üldkasuliku töö pooldajate oma. Võrreldes 2000. aasta uuringuga, mil 23% vastanutest pidas sobivamaiks vanglakaristust, on nii arvavate inimeste arv 2006. aastaks kasvanud 44%ni. Samas langes sellise

66 Vangide arv Eestis 1991-2005 ning selle vähendamise...

alternatiivkaristuse nagu üldkasulik töö (ÜKT) sobivaks karistuseks pidavate vastajate arv rohkem kui 2 korda - 51%lt 2000. aastal 22%ni 2006. aastal. Tingimisi vanglakaristuse pooldajate osakaal on samal perioodil kasvanud 11%lt 17%ni.

Ilmnesid olulised erinevused rahvuse järgi. Suurem toetus reaalsele vanglakaristusele on mitte-eestlaste seas (55% võrreldes 40% eestlastega), kusjuures mitte-eestlased eriti ei toeta tingimisi vanglakaristust (10%, eestlaste seas oli vastav näitaja 20%). ÜKTsse suhtumises suurt rahvuslikku erinevust ei täheldatud (mitte-eestlased 21%, eestlased 22%). Tallinna elanikud jagunevad karistuslike hoiakute osas selgelt kaheks peamiseks rühmaks: suuremaks *vanamoodsate* rühmaks, kes eelistavad vanglakaristust (50%) ja väiksemaks rühmaks, kes eelistab teistest rohkem ÜKT-d (27%). Külaelanike seas on kõrgeim toetus rahatrahvile (20%) ning madalaim vanglakaristusele (35%) ja ÜKT-le (16%). Tallinlaste seas on toetus tingimisi vanglakaristusele eriti madal (12%).

Tuginedes viidatud uuringu tulemustele⁶⁷, ilmneb selge vastuolu ühelt poolt elanike soovi vahel karmistada karistusi ja teisalt Eesti riigi poliitika vahel, mis on suunatud vanglakaristuste vähendamisele. Elanike selline hoiak näib põhjendamatu, sest kuritegevus vähenes ajas pidevalt ja sellele vastavalt kasvas inimeste turvatunne. Loogiliselt võttes peaks selline kombinatsioon tooma kaasa ka karistuslike hoiakute leebemaks muutumise, mida pole aga toimunud. Eestis elanikkonna karistuslike hoiakute varasem (1990. aastate keskpaigast kuni 2004. aastani) leebemaks muutumise trend oli 2006. aastaks asendunud hoiakute karmistumisega. Eesti elanike karistuslike hoiakute profiil sarnanes 2008. aastal 1990. aastate keskpaiga omaga, mil kuritegevus kasvas ja turvatunne oli madal.

Enamik kaasaegseid kriminolooge usub, et karistamine ja kuritegevus sõltuvad üksteisest suhteliselt vähe, st nende vahel ei eksisteeri selgeid põhjus-tagajärg seoseid.⁶⁸ Poliitikud ja reakodanikud seda seisukohta ei jaga, nemad on vastupidisel seisukohal. Üldiselt tundub inimestele, et kohtud määravad liiga leebeid ning liiga lühiajalisi vanglakaristusi. See viitab vähesele usaldusele mitte ainult õiguskaitse-süsteemi, vaid ka riigi vastu. Kas kodanikele tundub, et riik ei saa kuritegevusprobleemiga hakkama, või on inimesed lihtsalt väheinformeeritud - neile pole seletatud ja üle korratud, miks on meil just selline karistuspoliitika ning mida sellega taotletakse.

Ülekaristamine

2009. aasta suvel on asutud avalikku arvamust ette valmistama karistusseadustiku muutmise suunas selliselt, et karistatute arv väheneks. Eestis on 1,3 miljonit elanikku ning karistusregistri andmetel on meil karistatuid 484 529, see

67 Samas.

68 Vt nt D. Smith (1999). Less Crime Without More Punishment. *Edinburgh Law Review* 3, 294-316.

tähendab, et veidi vähem kui kolmandik kõigist Eesti inimestest.⁶⁹ Neist omakorda on umbes kolmandik karistatud kriminaal-, ülejäänud väärteo korras.⁷⁰ Tegemist on justkui kurjategijate riigiga või siis vähemalt riigiga, kelle elanikest suurele osale on õiguskuulekus võõras.

Pelgalt karistuse kartus ei tee õiguskuulekaks. Karistuspoliitika väljatöötajad peaks arvesse võtma ka teisi võimalusi, nt tegelema rohkem õigusrikkumiste ennetamisega, aga ka dekriminaliseerimisega. Viimasel ajal rohkem tähelepanu pälvinud seadusemuudatused on aga jätkuvalt ülekriminaliseerimise teed läinud. Nt presidendi poolt väljakuulutamata jäetud seadusemuudatused, milles kehtestatakse karme karistusi rahvakogunemiste korraldamise ja Eesti riigi vastaste valeandmete levitamise eest, võivad tunduda õigustatud aprillirahutuste valguses, kuid kahjuks võivad need emotsioonide ajal läbisurutud sätted hakata elama oma elu ajal ja viisil, mida nende autorid ette ei kujutanud. Esimene oht peitub olukorras, kus riigitüüri juurde saavad ebademokraatlikult meelestatud tegelased. Sellisel juhul oleks väljakuulutamata jäänud sätted väga mugavaks abinõuks poliitikutele, kellele eriti ei meeldi, kui kodanikud omi mõtteid väljendavad. Õige ja vale on alati vaieldavad mõisted ning sõltuvad nende otsuste tegemisel valitsevast paradigmat. Teiseks probleemiks on noore kodanikuühiskonna ujedus ja argus, mida saab tugevdada ainult piire kompides. Kui sellist faasi ei läbita ja igasuguste piiride katsumine juba eos lämmatatakse, siis jõutakse küpse kodanikuühiskonna asemel järjekordse vaikiva ajastuni.⁷¹

Tartu Ülikooli kriminaalõiguse professor Jaan Sootak ja liberaalse mõttekoja Vaba Ühiskonna Instituut juhataja Paul Vahur leiavad, et Eesti võiks hakata liikumisele narkootikumide tarvitamise legaliseerimise suunas. See vähendaks Eestis ülekriminaliseeritust ja aitaks ühtlasi narkoprobleemiga tõhusamalt tegeleda.⁷² Mitte just eriti suure narkokoguse omamisega vahele jäänud inimese saab kerge vaevaga kuulutada kriminaalkurjategijaks. Arvestades, kui suur osa Eesti noortest on narkootikumide proovinud, on potentsiaalne kurjategijate hulk tohutu. Küsimuse lahendab Sootaki arvates hetkel vaid see, et enamik juhtumeid jääb politseil avastamata.

69 Kui riik oma kodanike rikkumisi sama hoogsalt edasi kriminaliseerib, pole kümne aasta pärast Eestis enam piisavalt kodanikke, kes riiklikku masinavärki ja sotsiaalsfääri üleval pidada suudavad, ennustab õiguskoolitusfirma juht Kalle Preismann. Ta väidab, et suurim riskigrupp ehk 17-25aastased noored rändavad pidevas karistamise hirmus Eestist lihtsalt välja, näiteks Austraaliasse või Uus-Meremaale, sest nooruse rumalusest oma kontole pealtnäha lihtsa eksimuse eest saadud kriminaalkaristus hakkab tulevikus mõjutama noorte soovi kandideerida mõnele vastutusrikkale ametikohale. Rohkem kui 94 000 kehtiva kriminaalkaristusega elanikku teevad Eestist selles valdkonnas elanike suhtarvult arenenud riikide arvestuses ühe liidritest. Kuigi ametlik statistika selles valdkonnas Eestis puudub, nõustub sellega enamik siinseid õiguseksperthe. Mullu lisandus kehtiva kriminaalkaristusega inimeste nimekirja Eestis 3706 inimest rohkem, kui sealt nimekirjast pääses ehk kelle karistus kustus, mis näitab, et kriminaliseerimise tendents on jätkuvalt pigem kasvav. Ometi hakkab Eestis tänasest kehtima uus liiklusseadus, mis muudab mootorsõiduki keskmise jooles juhtimise kriminaalkuriteoks ehk hiiliv kriminaliseerimine jätkub ning siingi on suurim riskigrupp 17-25aastased noored ehk Eesti tulevik. (Vt Üle kolmandiku elanikest on seadusega karistada saanud. Postimees.ee. 01.07.2009).

70 Juhtkiri: ülekaristamine. Postimees.ee. 01.07.2009.

71 Sten Luiga (2009). Tähtis verstepost kodanikuühiskonna arengus. Eesti Päevaleht, 02.07., lk 3.

72 Alo Raun (2009). Sootak: narkokurjategijaks saada on liiga lihtne. Postimees.ee. 07.07.

07.07.2009 vastasid Postimehe peamiselt eestlastest lugejad gallupiküsimusele *Kuidas peaks narkootikumide tarvitamise eest karistama?* järgmiselt: lahjad narkootikumid tuleks hoopis legaliseerida - 69,4%; narkootikumide tarvitamise eest tuleks karistada võimalikult karmilt - 26,4%; õigem oleks karistada leebelt: esmalt saata ravile ning inimesi harida - 4,2%. Küsimusele vastas 683 inimest.⁷³

06.07.2009 vastas aga Postimehe gallupiküsimusele *Kas Eesti peaks narkootikumide tarvitamise karistamist leevendama?* 79,4%, et seda ei tuleks teha, kuna see hukutaks Eesti ühiskonna. 13,5% vastanutest leidis, et lahjemad narkootikumid tuleks legaliseerida, ning 7,1%, et rahumeelne narkootikumide tarvitamine ei peaks olema kriminaalkuritegu. Küsimusele vastas 1813 inimest.⁷⁴

Nagu selgub, on avalik arvamus üsnagi vastuoluline: ühelt poolt soovitatakse lahjad narkootikumid legaliseerida, teiselt poolt aga ei soovita leevendada karistusi narkootikumide tarvitamise eest. Kodanike valikud on ikka kõikunud vabaduse ja turvalisuse ihaluse vahel, kuid valikute tegemise eeldus on Eesti põhiseaduse tundmine, valikuvabaduse tunnetamine ning lakkamatu valvsus vabadusi ohustavate piirangute otstarbekuse suhtes.⁷⁵

Justiitsministeeriumi hinnangul on tõstatatud ülekriminaliseerimise teema aktuaalne. Ülekriminaliseerimine on sama halb kui alakriminaliseerimine: kui karistusi pole, tekib karistamatus, kui kõik on karistatud, tekib karistuskartmatus. Tasakaalupiir on kusagil vahepeal ja selle peavad leidma kriminaalpoliitika asjatundjad.

9.5. Peatüki kokkuvõte

Perioodi taasiseseisvumisest kuni 2001. aastani iseloomustab pidev kuritegevuse suurenemine, eriti märgatav oli see 1990. aastate teisel poolel. Murrang toimus 2001. aastal - kuritegevuse kasv peatus ja hakkas 2003.-2007. aastal vähenema. Kuritegevus vähenes aastail 2003-2007 kõikides Tallinna linnaosades, kõige vähem aga Põhja-Tallinnas.

Kuritegevuse tase on Eestis Euroopa mõistes väga kõrge. Justiitsministeeriumi andmeil sooritati 2007. aastal 10 000 inimese kohta Eestis keskmiselt 375 ja Tallinnas 521 kuritegu.

73 Gallup: lahjad narkootikumid tuleks legaliseerida. Postimees.ee. 07.07.2009.

74 Samas.

75 Sten Luiga (2009). Op cit.

Mitte-eestlaste kriminaalne aktiivsus Eestis on eestlaste omast suurem (vt tabel 9.11), ja oli seda ka nõukogude ajal. Rahvuserinevused suurenesid 1990ndate teisel poolel: kui 1993. aastal ületas mitte-eestlaste kriminaalne aktiivsus eestlaste oma 1,2 korda, siis 2000. aastal juba 1,9 korda ja 2001. aastal 1,8 korda.

Tabel 9.11. Kokkuvõte: Eesti kuritegevus ja vangistus rahvuse järgi⁷⁶

	Eestlased	Mitte-eestlased
Kriminaalne aktiivsus	+	-
Kuritegevuse läbi kannatanud	+	-
Vanglas kinnipeetavad	+	-
Kriminaalhooldusalused	+	-
Vangide teadmised HIVi levikuteedest	+	-
Vangide teadmised HIVi testimiskohtadest	+	-
Karistushoiak: kas kurjategijatele määratud karistused on õiged, leebed või ranged?	-	+
Vanglakaristuse või alternatiivkaristuse õigemaks pidamine	+	-

2007. aastal olid vanglas kinnipeetavatest 42% eestlased, 51% venelased ja 7% teistest rahvustest inimesed. Kriminaalhooldusaluste seas oli eestlasi rohkem - 58%; 34% olid venelased ja 8% teiste rahvuste esindajad. Eesti kodanikud moodustavad kinnipeetavatest suurema ning kasvava osa: 2007. aastal oli neid 61%; kriminaalhooldusaluste seas aga 74%. Määratlemata kodakondsusega isikute osakaal nii vangide kui kriminaalhooldusaluste seas on Eesti rahvastiku kodakondsuskoosseisuga võrreldes ikka veel ebaproportsionaalselt suur, kuid Venemaa ja teiste riikide kodanike osakaal suhteliselt väike.

Eesti elanikud kardavad kuritegevust - nad peavad ELi teiste riikide elanikega võrreldes palju sagedamini üheks kõige olulisemaks probleemiks kuritegevust. Inimesed tunnevad kuritegevuse ees hirmu. Arenenud maailmas ollakse seisukohal, et karistuse karmus ja pikkus kurjategijat ei paranda. Eesti rahvas arvab enamasti teisiti ja aastatel 2000-2006 elanike karistusseisukohad hoopis karmistused. Üldiselt tundub inimestele, et kohtud määravad liiga leebeid ning liiga lühiajalisi vanglakaristusi. Samas asus Eesti riik vangide arvu vähendama ja karistusi liberaliseerima. Tallinna linn on asunud kuritegevusprobleemi senisest enam ohjama, tugevdades seadusliku korra kaitset munitsipaalpolitsei abil.

⁷⁶ + kuritegevust ja vange on vähem, teadmisi on rohkem, olukord on parem, seisukohad on tänapäevasemad; - kuritegevust, vange on rohkem, teadmisi on vähem, olukord on halvem, seisukohad on konservatiivsemad.

Kommentaar peatükile *Kuritegevus*

Kuidas hinnata ilmnevaid kuritegevuse trende?

Uno Traat, Sisekaitseakadeemia kriminoloogia ja kriminalistika õppetooli lektor

Justiitsministeeriumi poolt esitatud 2009. a esimese viie kuu kuritegevuse statistika näitab jätkuvalt kuritegevuses langustrendi. Kuid mitmed politseijuhid ennustavad siiski selle trendi muutumist ja kuritegevuse, eriti just varavastaste kuritegude, plahvatuslikku kasvu. Usun samuti, et kuritegevuse trend mõne aja pärast muutub, kuid millal ja kas toimub kuritegevuse plahvatuslik kasv - seda ei oska hinnata.

On selge, et Eesti ja Tallinna turvalisuse taset mõjutavad vastandlikud tendentsid. Üks olulisemaid turvalisust soodustavaid tegureid on rahvastiku vananemine, eriti just noorte osatähtsuse langus elanikkonnas. Viimase rahvusvahelise ohvri-uuringu *International Crime Victim Survey* olulisemaid tulemusi oligi sellise sotsiaaldemograafilise teguri nagu *noorte osatähtsus elanikkonnas* kriminaalse potentsiaali selgitamine. (Criminal Victimization in International Perspective. Key findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS. UNODC. 2007). Just asjaoluga, et Eestis oli noorte osatähtsus elanikkonnas Euroopa Liidu riikide seas suuremaid, seletati ka Eesti kuritegevuse kõrget taset EL riikide seas. Kuritegevuse langustrendile on kaasa aidanud ka alkoholi tarbimise taseme langus, nagu seda näitavad Konjunktuuriinstituudi andmed. Samas kuritegevuse kasvu soodustavate teguritena võib nimetada tööpuuduse kasvu, toimetulekuraskustes olevate inimgruppide kasvu, ettevõtluskeskkonna halvenemist, elanikkonna vöörandumist riigist jms.

Mida ette võtta? Kuritegevuse langustrendi tuleks süvendada, vähendades riskitegurite mõju ja tugevdades kaitsetegurite mõju. Nii vabariigi valitsus kui ka linnavalitsus peaksid aktiivselt tegelema ühe olulisema kuritegevuse riskiteguriga - töötuse kasvuga. Kindlasti tuleb tunnustada neid omavalitsusi, kes on püüdnud luua sotsiaalseid töökohti, mis pisutki leevendavad toimetulekuraskustes olevate inimeste olukorda. Vaatamata masule ei tohiks omavalitused vähendada kuritegevuse ennetustöö finantseerimist. Noorte huvitegevust tuleks igati ergutada; järsult karmistada alkoholipoliitikat, sh raskendada alkoholi kättesaadavust ja piirata selle reklaami. Kasiinosõltlaste arvu vähendamiseks tuleks radikaalselt vähendada kasiinode arvu Tallinnas. Loomulikult eeldab kuritegevuse vähendamise programmide väljatöötamine kriminoloogiliste uuringute läbiviimist ja nende tulemustele toetumist.

Tabelite ja jooniste loend

Tabelite ja jooniste loend

1. Rahvastik

1.1. Rahvaarv ja rahvus

Tabel 1.1. Eesti ja Tallinna rahvaarv soo ning rahvuse järgi 1. jaanuaril 2000 ja 2006-2009
Joonis 1.1. Tallinna rahvastiku osakaal ja eestlaste ning mitte-eestlaste osakaal rahvastikus, 2000. ja 2009. aastal, %

Tabel 1.2. Eesti ja Tallinna rahvaarvu muutumine 2000-2009 soo ja rahvuse järgi (2000 = 100%), %

Tabel 1.3. Rahvaarv ja selle muutumine Tallinna linnaosades 1. jaanuaril 2003-2009

Tabel 1.4. Meeste ja naiste osakaal Eestis ja Tallinnas 2000. ja 2009. aastal rahvuse järgi, %

Tabel 1.5. Eesti ja Tallinna rahvuskoosseis 1. jaanuaril 2000 ja 2008

Joonis 1.2. Eesti ja Tallinna rahvuskoosseis 1. jaanuaril 2008, %

Tabel 1.6. Tallinna rahvusrühmade osakaal Eestis elavatest rahvustest 2000. ja 2006. aastal, %

Tabel 1.7. Tallinna linnaosade rahvuskoosseis 1. jaanuaril 2005 ja 2009, %

Joonis 1.3. Tallinna linnaosade rahvuskoosseis 1. jaanuaril 2009, %

1.2. Sündimus, suremus ja iive. Abordid

Joonis 1.4. Eestlaste ja mitte-eestlaste summaarne sündimuskordaja, 1990-2005

Joonis 1.5. Eesti suuremate rahvusrühmade sündimuse üldkordaja, 2000-2005 (2001-2004)

Tabel 1.8. Sünnid, surmad ja loomulik iive rahvuse järgi Eestis ja Tallinnas 2000. ja 2006. aastal

Tabel 1.9. Sünnitajate rahvus Eestis 1992., 2002., ja 2006. aastal

Tabel 1.10. Eesti ja Tallinna elussündinud lapsed vanemate rahvuse järgi, 2001. ja 2006. aastal

Joonis 1.6. Eesti ja Tallinna elussündinud lapsed vanemate rahvuse järgi 2006. aastal

Tabel 1.11. Sünnid Eestis isa tuvastuse järgi 2006. aastal, %

Tabel 1.12. Legaalselt indutseeritud abordid Eestis ja Tallinnas, 2000. ja 2006. aastal

Tabel 1.13. Legaalselt indutseeritud aborti teinud naiste rahvus Eestis 1996., 2002. ja 2006. aastal

Tabel 1.14. Koolis seksuaalteemadel rääkimine eesti ja vene emakeelega vastajate hulgas, %

1.3. Abielud ja lahutused

Tabel 1.15. Abielud ja lahutused Eestis ning Tallinnas rahvuse järgi, 2000. ja 2006. aastal

Tabel 1.16. Abielude sõlmimine mehe rahvuse järgi Eestis ja Tallinnas, 2000. ja 2006. aastal

Joonis 1.7. Abielud ja vabaabielud eestlaste ning venelaste vahel 2000. aasta rahvaloenduse andmeil, %

1.4. Leibkond

Tabel 1. 17. Leibkonna koosseis Eestis ja Tallinnas liikmete arvu ning koduse keele järgi, %, 2000. ja 2006. aastal

Tabel 1.18. Leibkonna koosseis Eestis ja Tallinnas laste arvu ning koduse keele järgi, %, 2000. ja 2006. aastal

Tabel 1.19. Alla 18aastaste lastega perekondi ja alla 18aastasi lapsi 1000 perekonna kohta Tallinna linnaosades 2000. aasta rahvaloenduse andmeil

Tabel 1.20. Alla 18aastaste lastega leibkonnad Tallinna linnaosades 2008. aastal

Tabel 1.21. Leibkonna koosseis Eestis ja Tallinnas leibkonna tüübi ning koduse keele järgi, %, 2000 ja 2006

1.5. Rahvastiku vanuskoosseis

Tabel 1.22. Tallinna rahvastiku rahvus- ning vanuskoosseis seisuga 1. jaanuar 2000 ja 2007

Tabel 1.23. Eesti ja Tallinna eestlaste ja mitte-eestlaste vanuskoosseis (0-14-, 15-64- ja 65+ aastased) seisuga 1. jaanuar 2007, %

Tabel 1.24. Eesti ja Tallinna laste ning noorte vanuskoosseis rahvuste järgi seisuga 1. jaanuar 2007, %

Joonis 1.8. Eesti eestlaste ja mitte-eestlaste vanuspüramiidid seisuga 01.01.2007

Joonis 1.9. Tallinna eestlaste ja mitte-eestlaste vanuspüramiidid seisuga 01.01.2007

Tabel 1.25. Eesti ja Tallinna demograafiline tööturusurveindeks seisuga 1. jaanuar 2007,

Tabel 1.26. Eesti ja Tallinna ülalpeetavate määr soo ja rahvuse järgi seisuga 1. jaanuar 2007, %

Tabel 1.27. Eesti ja Tallinna 15-49aastaste naiste arv ja osakaal (%) rahvastikust ning naistest rahvuse järgi seisuga 1. jaanuar 2007

Tabel 1.28. Eesti ja Tallinna oodatav 15-49aastaste naiste arv ja % rahvuste järgi 15 aasta pärast (lähte aasta = 2006)

Tabel 1.29. Rahvuskoo seis muutumine vanusrühmade järgi Eestis ja Tallinnas 01.01.2007

1.6. Oodatav eluiga

Tabel 1.30. Oodatav eluiga Eestis sünnimomendil soo ja sünniaasta järgi 1965/66-2007

Tabel 1.31. Oodatav eluiga sünnimomendil Tallinnas ja mõningais regionaalseis võrdlusiüksustes 2004. aastal

Tabel 1.32. Oodatav eluiga sünnimomendil Eestis rahvuste järgi 2005. aastal

1.7. Peatüki kokkuvõte

Tabel 1.33. Kokkuvõte: demograafiline olukord Eestis ja Tallinnas rahvusrühmade järgi

2. Elukeskkond

2.1. Elamistingimused: korter ja maja

Tabel 2.1. Eesti ja Tallinna leibkondade eluaseme suurus 2000. ning 2006. aastal peamise koduse keele järgi, %

Joonis 2.1. Tallinna leibkondade eluaseme suurus 2006. aastal peamise koduse keele järgi, %

Tabel 2.2. Tallinna leibkonna eluaseme suurus rahvuse järgi 2007. aastal, %

Tabel 2.3. Rahulolu eluruumi suurusega (tubade arvuga) Tallinnas 2006. aastal rahvuse järgi, %

Tabel 2.4. Eesti ja Tallinna leibkondade elamu tüüp ja seisund 2000. ning 2006. aastal peamise koduse keele järgi, %

Tabel 2.5. Eesti ja Tallinna leibkondade eluaseme elementaarsed mugavused 2000. ning 2006. aastal peamise koduse keele järgi, %

Joonis 2.2. Tallinna leibkondade eluasemete elementaarsed mugavused 2006. aastal peamise koduse keele järgi, %

Tabel 2.6. Osavõtt erastamisest Tallinnas rahvuse järgi (2006. aasta küsitlus), %

Tabel 2.7. Käesoleva eluaseme omanikuks saamise teed Tallinnas 2006. aasta andmeil, %

Tabel 2.8. Hinnang elamistingimustele Tallinnas 2006. aastal võrreldes 10 aastat varasema ajaga rahvuse järgi, %

Tabel 2.9. Hinnangud elamu remondivajadusele Tallinnas 2006. aastal, %

2.2. Teenuste kättesaadavus ja kasutamine

Tabel 2.10. Teenuste paiknemiskaugus Eesti leibkondade eluasemest 2000. ning 2006. aastal peamise koduse keele järgi, %

Tabel 2.11. Teenuste paiknemiskaugus Tallinna leibkondade eluasemest 2000. ning 2006. aastal peamise koduse keele järgi, %

Joonis 2.3. Tallinna leibkondade osakaal (%), kellel lähim peatus, pood, kool ja arst asus 2006. aastal kuni 0,5 km kaugusel, peamise koduse keele järgi

Tabel 2.12. Teenuste ruumiline kättesaadavus Tallinna linnaosades 2006. aastal: lähim teenus asub vähem kui kilomeetri kaugusel, %

Tabel 2.13. Tallinna linna pakutavad sotsiaalteenused ja -toetused 2007. aastal rahvuse järgi, %

Tabel 2.14. Rahulolu ametnikepoolse teeninduse erinevate aspektidega 2008. aasta augustis.

Kuivõrd rahule Te jäite 1. ametnike vastutulelikkuse ja sõbralikkusega, 2.

ametnikepoolse aktiivsusega lahenduse leidmisel ning 3. ametnike kompetentsuse ja asjatundlikkusega?

2.3. Suhtumine Tallinna elukeskkonda

Tabel 2.15. Rahulolu Tallinna elukeskkonnaga 2008. aastal peamise koduse keele järgi, %

Joonis 2.4. Suhtumine Tallinna elukeskkonda 2008. aastal peamise koduse keele järgi:

muretsemine elukeskkonna seisundi pärast ja hinnang keskkonnaseisundile, %
 Tabel 2.16. Rahulolu elukohajärgse keskkonna aspektidega Tallinnas 2006. aastal, %
 Tabel 2.17. Tallinna linnaosade elanike rahulolu (igati rahul/enam-vähem rahul) elukohajärgse keskkonna aspektidega 2006. aastal, %
 Tabel 2.18. Tallinna linnaosa elanike rahulolematuse (pigem ei ole rahul/ei ole üldse rahul) linnakeskkonna valdkondadega 2006 ja 2008. aastal, %
 Tabel 2.19. Tallinna linnaosa elanike rahulolu (pigem olen rahul/olen väga rahul) linnakeskkonna valdkondadega 2006 ja 2008. aastal, %
 Tabel 2.20. Suurim ja väikseim rahulolu kodulinnaosaga 2008. aastal, %
 Tabel 2.21. Hinnang Tallinna linna planeerimisele 2007. aastal rahvuse ja hariduse järgi, %.
Kas linnaplaneerimine on Teie arvates...
 Tabel 2.22. Hinnang Tallinna linna planeerimisele linnaositi 2007. aastal, %.
Kas linnaplaneerimine on Teie arvates...
 Tabel 2.23. Tallinna linna planeerimise hinnangut täpsustavad põhjendused rahvuse järgi, %
 Tabel 2.24. Suhtumine turistide hulka Tallinnas rahvuse järgi 2007. aastal, %
 Tabel 2.25. Suhtumine turistide hulka mõnes Tallinna linnaosas 2007. aastal, %
 Tabel 2.26. Hinnang eluaseme lähiümbruse turvalisusele Tallinna linnaosades 2006. aastal, %

2.4. Liikuv ja muutuv Tallinn

Tabel 2.27. Tallinna linnaosade elanike töökäimine jalgsi, ühistranspordi ja isikliku autoga 2006. aastal, %
 Joonis 2.5. Tavaline liikumisviis tööpäeval tööle, kooli või mujale Tallinnas 2007/2008. aasta talvel, %
 Tabel 2.28. Töökorras sõiduauto omanike (nii era- kui ametiautona) Tallinna leibkondades 2008. aasta suvel, %
 Joonis 2.6. Tallinnas elamise aeg, %
 Tabel 2.29. Elukoht enne Tallinna elama asumist, %
 Tabel 2.30. Tallinlaste eelistatuid elupaik Eestis 2006. ja 2008. aastal, %
 Tabel 2.31. Uue eluaseme muretsemise plaani pidavate tallinlaste ootused uue eluaseme suhtes 2006. aastal, %
 Tabel 2.32. Tallinlaste uue eluaseme muretsemisel arvesse tulevad tegurid 2006. aastal, %
 Tabel 2.33. Mõned tallinlaste uue eluruumi muretsemisel arvesse tulevad tegurid 2006. aastal rahvuse järgi, %
 Tabel 2.34. Eesti, Tallinna, Tallinna tagamaa ja uusasumite elanike sotsiaaldemograafiline iseloomustus, %

2.5. Peatüki kokkuvõte

Tabel 2.35. Kokkuvõte: korteri ja maja olukord ning muutumine elanike peamise keele järgi
 Tabel 2.36. Kokkuvõte: teenuste kaugus ja kasutamine, mitmesugused hinnangud rahvuse järgi
 Tabel 2.37. Kokkuvõte: Tallinna kui liikuva ja muutuva linna rahvuslikud iseärasused

3. Töö ja sissetulek

3.1. Tööturg

Tabel 3.1. Tööjõud (15-74aastased) Eestis ja Tallinnas soo ning rahvuse järgi 2000. ja 2006. aastal
 Tabel 3.2. Mitteametlikud (15-74aastased) Eestis ja Tallinnas rahvuse järgi 2000. ja 2006. aastal
 Tabel 3.3. Tallinna 15-74aastaste elanike hõiveseisund rahvuse järgi 2006. aastal, %
 Joonis 3.1. Tallinna 15-74aastaste elanike hõiveseisund rahvuse järgi 2006. aastal, %
 Tabel 3.4. Tööjõu osalemise määr Eestis ja Tallinnas 2000 ja 2006. aastal rahvuse, soo ning vanusrühma järgi, %
 Tabel 3.5. Tööhõive määr Eestis ja Tallinnas soo, rahvuse ning vanusrühma järgi 2000. ja 2006. aastal, %
 Tabel 3.6. Töötuse määr Eestis ja Tallinnas soo, rahvuse ning vanusrühma järgi 2000. ja 2006. aastal, %
 Joonis 3.2. Tööhõive määr Eestis ja Tallinnas soo, rahvuse ning vanusrühma järgi ja 2006. aastal, %

Tabel 3.7. Eesti 15-74aastaste inimeste tööhõive löhe rahvuse ja kodakondsuse järgi 2000-2008, protsendipunktides

Tabel 3.8. Eesti elanike (15-74aastased) hõiveseisund kodakondsuse järgi 2000. ja 2006. aastal, tuhandetes

Tabel 3.9. Tööjõus osalemise, tööhõive ja töötuse määr Eestis 2000 ja 2007. aastal kodakondsuse järgi, %

Tabel 3.10. Eesti 15-74aastaste elanike hõiveseisund kodakondsuse järgi 2007. aastal, %

3.2. Hõivatus majandussektorite ja tegevusalade järgi

Tabel 3.11. Hõivatud Eesti ja Tallinna elanikud rahvuse, soo ja majandussektori järgi, 2000. ja 2006. aastal, %

Tabel 3.12. Hõivatud Eesti ja Tallinna elanikud rahvuse, vanusrühma ja majandussektori järgi, 2000 ja 2006, %

Joonis 3.3 Hõivatud Eesti ja Tallinna elanikud rahvuse, vanusrühma ja majandussektori järgi 2006. aastal, %

Tabel 3.13. Hõivatud Eesti elanikud rahvuse ja tegevusala järgi, 2000. ja 2006. aastal, %

Tabel 3.14. Hõivatud Tallinna elanikud rahvuse ja tegevusala järgi, 2000. ja 2006. aastal, %

3.3. Sissetulek ja palk

Tabel 3.15. Keskmise sissetuleku leibkonnaliikme kohta Eestis ja Tallinnas peamise koduse keele järgi 2000. ning 2006. aastal

Joonis 3.4. Keskmise netosissetuleku leibkonnaliikme kohta Eestis ja Tallinnas peamise koduse keele järgi 2006. aastal, krooni

Tabel 3.16. Palgatöö osakaal leibkonnaliikme netosissetulekust Eestis ja Tallinnas leibkonna peamise koduse keele järgi 2000. ning 2006. aastal, %

Tabel 3.17. Elanike aasta ekvivalentnetosissetulek 2003 ja 2005. aastal elukoha (Eesti ja Tallinn), soo ja rahvuse järgi

Tabel 3.18. Eesti elanike aasta ekvivalentnetosissetulek 2007. aastal rahvuse, soo, kodakondsuse, hariduse ja elukoharegiooni järgi

Tabel 3.19. Keskmise sissetuleku leibkonnaliikme kohta Eestis leibkonnapea rahvuse ning ametirühma järgi 2006. aastal

Tabel 3.20. Keskmise sissetuleku leibkonnaliikme kohta Tallinnas leibkonnapea rahvuse ning ametirühma järgi 2006. aastal

Joonis 3.5. Keskmise netosissetuleku leibkonnaliikme kohta Eestis ja Tallinnas leibkonnapea rahvuse ning ametirühma järgi 2006. aastal, krooni

Tabel 3.21. Eesti ja Tallinna mitte-eestlasest leibkonnapea leibkonnaliikme keskmine sissetulek koos võrreldes eestlasest leibkonnapea leibkonnaliikme keskmise sissetulekuga 2006. aastal ametirühma järgi, %. Eestlasest leibkonnapeaga leibkonnaliikme keskmine sissetulek = 100%

Tabel 3.22. Eesti leibkonnaliikme keskmine sissetulek koos leibkonnapea kodakondsus- ning ametirühma järgi 2006. aastal

Tabel 3.23. Tallinna leibkonnaliikme keskmine sissetulek koos leibkonnapea kodakondsus- ning ametirühma järgi 2006. aastal

Tabel 3.24. Eesti ja Tallinna muu kodakondsusega leibkonnapea leibkonnaliikme keskmine sissetulek koos võrreldes Eesti kodakondsusega leibkonnapea leibkonnaliikme keskmise sissetulekuga 2006. aastal, %. Eesti kodakondsusega leibkonnapeaga leibkonnaliikme keskmine sissetulek = 100%

Tabel 3.25. Eesti leibkonnaliikme keskmine sissetulek koos 2006. aastal leibkonnapea hariduse, rahvuse ja ameti järgi

Tabel 3.26. Eestlaste ja mitte-eestlaste keskmine sissetulek koos leibkonnaliikme kohta Eestis hariduse ja vanuse järgi 2004. ja 2006. aastal, krooni

3.4. Juurdepääs juhtivatele ametikohtadele

Tabel 3.27. Juhtide ja tippspetsialistide osakaal Eesti hõivatutest rahvuse järgi 2000., 2004. ja 2006. aastal, %

Tabel 3.28. Töötajate jaotumine ametikohtadel soo ja rahvuse järgi 2006. aastal, %

Tabel 3.29. Juhtide, tippspetsialistide ja ametnike osakaal teiste ametialade seas rahvuse, kodakondsuse ning eesti keele oskuse järgi 2003. ja 2007. aastal, %

Tabel 3.30. Juhtide, tippspetsialistide ja ametnike (kokku) osakaal teiste ametialade seas rahvuse ning eesti keele oskuse järgi 2007. aastal, %

Joonis 3.6. Juhtide, tippspetsialistide ja ametnike (kokku) osakaal teiste ametialade seas rahvuse, kodakondsuse ning eesti keele oskuse järgi 2003. ja 2007. aastal, %

Tabel 3.31. Mis Te arvate, kuidas Eestil läheks, kui mitte-eestlasi töötaks rohkem kui seni juhtivatel ja vastutusrikastel ametikohtadel? Vastused protsentides

Tabel 3.32. Eesti- ning venekeelsete omavaheline koostöötahe ja usaldus, 2000 ja 2008.

Täiesti nõus, pigem nõus, %

Joonis 3.7. Eesti- ning venekeelsete omavaheline koostöötahe ja usaldus, 2000 ja 2008.

Täiesti nõus + pigem nõus, %

3.5. Kihtikuuluvus rahvuslikus kontekstis

Tabel 3.33. Tööalane positsioon ning kihtikuuluvus Eestis 2001. ja 2007. aastal, %

Tabel 3.34. Rahvusjaotus kihtide vahel Eestis 2001. ja 2007. aastal, %

Tabel 3.35. Rahvusjaotus kihtide sees Eestis 2007. aastal, %

Joonis 3.8. Kihtikuuluvus ja rahvus Eestis 2001. ja 2007. aastal, %

Tabel 3.36. Sünnikoht ja kihtikuuluvus Eestis 2007. aastal, %

Tabel 3.37. Kodakondsus ning kihtikuuluvus Eestis 2001. ja 2007. aastal, %

3.6. Peatüki kokkuvõte

Tabel 3.38. Kokkuvõte: tööturg rahvuse järgi

Tabel 3.39. Kokkuvõte: hõivatus majandussektori, tegevusala ja rahvuse järgi

Tabel 3.40. Kokkuvõte: sissetulek ja palk keele või rahvuse järgi

4. Tervis

4.1. Surmapõhjused

Tabel 4.1. Eestis ja Tallinnas 2006. aastal surnud elanike ning eestlaste surmapõhjused.

Joonis 4.1. Eestlaste surmad Eestis ja Tallinnas vereringeelundite haigustesse, pahaloomulistesse kasvajatesse ning välispõhjustel 2006. aastal, % kõigist vastavatest surmadest

4.2. Enesetapud ja tapmised

Tabel 4.2. Enesetapp surmapõhjusena Eestis ja Tallinnas rahvuse järgi aastail 2000 ja 2006

Joonis 4.2. Enesetapp ning tapmine (rünne) surmapõhjusena rahvuse järgi Eestis ja Tallinnas 2000. ning 2006. aastal (100 000 inimese kohta)

Tabel 4.3. Enesetapp surmapõhjusena Eestis ja Tallinnas soo ning rahvuse järgi aastail 2000 ja 2006 (100 000 inimese kohta)

Tabel 4.4. Rünne surmapõhjusena Eestis ja Tallinnas ohvri rahvuse järgi aastail 2000 ja 2006

Tabel 4.5. Rünne surmapõhjusena Eestis ja Tallinnas ohvri soo ning rahvuse järgi aastail 2000 ja 2006 (100 000 inimese kohta)

4.3. Uimastitarvitamine ja HIVi levik

Tabel 4.6. Tubaka, alkoholi ja narkootikumide tarvitamine elukoha, rahvuse ning sünnikoha järgi 2006. ja 2008. aastal, %

Joonis 4.3. Noorte tubaka tarvitamise harjumused rahvuse ning vanusrühmade järgi 2007. aastal, %

Tabel 4.7. Erinevused eesti- ja venekeelsete koolide 15-16aastaste õpilaste uimastitarvitamises 2007. aastal, %

Tabel 4.8. Alkoholarvitamine rahvuse järgi Tallinnas 2003. aastal

Tabel 4.9. Purjusoleku sagedus rahvuse järgi Tallinnas 2003. aastal

Tabel 4.10. Alkohoolsete jookide tarbimissagedus Eestis sõltuvalt rahvusest 2007. aastal, %

Joonis 4.4. Alkoholarvitamine mõnel korral nädalas ning narkootikumide proovimine/ tarvitamine viimase 12 kuu jooksul vanuse järgi 2008. aastal Eestis ja Tallinnas, eestlastel ja mitte-eestlastel, %

Tabel 4.11. Hinnang, milline peab olema Eesti riigi alkoholipoliitika 2007, %

Tabel 4.12. Registreeritud uusi HIVi juhtumeid Eestis, Tallinnas ja teistes Eesti piirkondades, 2001-2008

Joonis 4.5. Uute HIV-juhtude arv Eestis, sh Tallinnas ja Ida-Virumaal 2001-2008

Tabel 4.13. HIV: teadmised levikuteedest ja tolerantsus nakatunute suhtes rahvuse ning noorte inimeste vanusrühmade järgi Eestis 2007. aastal, %

4.4. Tervis enesehinnangu järgi

Tabel 4.14. Tervise enesehinnang ja riskikäitumine elukoha, rahvuse ning sünnikoha järgi 2006. ja 2008. aastal, %

Tabel 4.15. Arstiabi kasutanute ja diagnoosi/ravi saanute jaotus elukoha, rahvuse ning sünnikoha järgi 2006. ja 2008. aastal, %

Tabel 4.16. Tervise enesehinnang ja arstiabi kasutamine elu- ja sünnikoha ning rahvuse järgi 2008. aasta oktoobris/novembris, %

Tabel 4.17. Tervisliku eluviisi harrastajate/mitteharrastajate jaotus elukoha, rahvuse ning sünnikoha järgi 2006. ja 2008. aastal, %

4.5. Peatüki kokkuvõte

Tabel 4.18. Kokkuvõte: surmapõhjused rahvuse järgi

Tabel 4.19. Kokkuvõte: enesetapp ja tapmine (rünned) surmapõhjuseks rahvuse järgi

Tabel 4.20. Kokkuvõte: narkoainete tarvitamine ja HIVi levik Eestis rahvuse järgi

Tabel 4.21. Kokkuvõte: tervise enesehinnang eestlastel ja mitte-eestlastel

5. Kultuur

5.1. Rahvuste elu riiklik korraldamine

5.2. Kultuurielus osalemine kultuuriliikide järgi

Tabel 5.1. Eestlaste ja mitte-eestlaste kultuurielus osalemine Eestis viimase 12 kuu jooksul 2006. aastal: osalenud vähemalt korra, %

Tabel 5.2. Kultuurisündmuste külastamise sagedus Eestis ja Tallinnas viimase 12 kuu jooksul 2007. aastal esimese emakeele järgi, %

Tabel 5.3. Küllastanud kultuurisündmusi Eestis ja Tallinnas vähemalt korra viimase 12 kuu jooksul 2007. aastal, esimese emakeele järgi, %

Tabel 5.4. Kultuurielus osalemine viimase 12 kuu jooksul 2004. aastal kultuuritegevuse liikide ja rahvuse järgi, %

Tabel 5.5. Kultuurisündmuste külastamise sagedus Eestis ja Tallinnas viimase 12 kuu jooksul 2007. aastal kodakondsuse järgi, %

Tabel 5.6. Küllastanud kultuurisündmusi Eestis ja Tallinnas vähemalt korra viimase 12 kuu jooksul 2007. aastal, kodakondsuse järgi, %

Tabel 5.7. Eesti elanike informeeritus Eesti kultuurisündmustest ja kultuuriuudistest 2006. aastal, %

Tabel 5.8. Teatrietenduste, filmide ja raamatute informatsiooniallikad Eestis 2006. aastal rahvuse järgi, %

Tabel 5.9. Kultuuriharrastajad Eestis soo, elukoha ja rahvuse järgi 2004. aastal, %

Tabel 5.10. Kultuurilise harrastusega tegelejad Eestis ja Tallinnas viimase 12 kuu jooksul 2007. aastal esimese emakeele järgi, %

Tabel 5.11. Kultuurilise harrastusega tegelejad Eestis ja Tallinnas viimase 12 kuu jooksul 2007. aastal kodakondsuse järgi, %

Tabel 5.12. Kultuuriasutuste külastamise sagedus Tallinnas viimase 12 kuu jooksul (2007. aasta uurimus) rahvuse järgi, %

Tabel 5.13. Tallinna elanikud, kes viimase 12 kuu jooksul (2007. aasta uurimus) pole kordagi küllastanud kultuuriasutusi, linnaosade järgi, %

Tabel 5.14. Tallinlastele 2007. aastal rohkem meeldinud koolinoorte üritused rahvuse järgi, %

Tabel 5.15. Milliseid vaba aja üritusi võiks Tallinnas rohkem olla? 2007. aasta uuringu andmeil rahvuse järgi, %

Tabel 5.16. Kultuuritegevuse olulisus Eestis 2004. aastal: hinnang *tähtis* kultuuriliigi ja rahvuse järgi, %

5.3. Religioon

Tabel 5.17. Eesti usuliste ühenduste liikmeskond ühenduste andmetel 1995-2007

Tabel 5.18. Tallinna elanike jaotumine rahvuse ja religiooni suhtumise järgi 2000. aasta rahvaloenduse andmeil

Tabel 5.19. Enamlevinud usutunnistused 2000. aasta rahvaloenduse andmeil Eestis ja Tallinnas rahvuse järgi, inimeste arv

Joonis 5.1. Enamlevinud usutunnistused Tallinnas 2000. aasta rahvaloenduse andmeil

Tabel 5.20. Tallinna linnaosade elanike suhtumine religiooni 2000. aasta rahvaloenduse andmeil

5.4. Rahvuslik ja territoriaalne identiteet. Mitte-eestlaste lõimitus

Tabel 5.21 Rühmad, kellega tuntakse ühtekuuluvust: jaotus vastaja peamise keele järgi, %

Tabel 5.22. Ühtekuuluvustunne (identiteet) rahvuse/keele järgi 2002. ja 2005. aastal, %

Tabel 5.23. Identiteet rahvuse järgi 2005. ja 2007. aastal, % *Kelle hulka kuuluvaks te ennast peate?*

Tabel 5.24. Mida eestivenelased pidasid 2000. ja 2007. aasta Eestis elamisel kõige olulisemaks nii riigis kui Tallinnas, %

Tabel 5.25. Mida eestivenelased pidasid 2007. aastal Eestis elamisel kõige olulisemaks kodakondsuse ja elukoha järgi, %

Joonis 5.2. Eesti mitte-eestlaste kodumaatunnetus ning ühiskonda kuulumine keeleoskuse ja kodakondsuse järgi 2007. aastal

Tabel 5.26. Eestivenelaste rahvusliku omapära ja kultuuri säilitamise tähtsus Eestis elades vanuse järgi 2008. aastal, %

Tabel 5.27. Tuleviku sidumine Eesti ja/või teiste riikidega: kus tahaks elada, töötada, õppida ise ja kus lapsed; 2002. ja 2007. aasta vastused rahvuse järgi, %

Tabel 7.28. Palju räägitakse mitte-eestlaste lõimumisest Eestis. *Millised on Teie arvates peamised lõimumise tunnused. Palun valige neli kõige olulisemat.* Vastused 2008, %

5.5. Peatüki kokkuvõte

Tabel 5.29. Kokkuvõte: kultuuris osalemine rahvuse (keele) järgi

6. Haridus

6.1. Eestlaste ja mitte-eestlaste haridustase

Tabel 6.1. Eestlaste ja mitte-eestlaste haridustase 1989. ning 2000. aasta rahvaloenduse andmeil, %

Tabel 6.2. Eesti 15-74aastaste elanike haridustaseme seos rahvuse ning hõiveseisundiga, 2000 ja 2008, %

Joonis 6.1. Eesti hõivatute haridustase rahvuse järgi 2000. ja 2008. aastal, %

Tabel 6.3. Eesti ja Tallinna õppivad noored vanuse ja rahvuse järgi 2000. aasta rahvaloenduse andmeil, %

Tabel 6.4. Haridussoovid 2008. aastal rahvuse järgi: millist haridust sooviks endale või oma lastele/lastelastele, %

Tabel 6.5. Eesti ja Tallinna elanike vanusjaotus rahvuse järgi seisuga 01.01.2007

6.2. Eesti ja vene õppekeel Eesti haridussüsteemis

Tabel 6.6. Lapsed alushariduslikes asutustes Eestis ja Tallinnas 2000. ning 2007. aasta lõpus õppekeele järgi

Joonis 6.2. Eesti ja vene õppekeel alushariduses Eestis ja Tallinnas, 2000 ja 2007. aastal, %

Tabel 6.7. Üldhariduskoolide arv Eestis 2000. ja 2007. aastal koolitüübi järgi

Tabel 6.8. Üldhariduskoolide ja klassikomplektide arv Eestis ning Tallinnas õppekeele järgi 1995., 2000. ja 2007. aastal

Tabel 6.9. Eesti õppekeelega õpilaste osakaal üldhariduskooli päevaõppes Eestis ja Tallinnas 1980.-2007. aastal, %

Tabel 6.10. Eesti õppekeelega õpilaste osakaal põhihariduse ja keskhariduse päevaõppe lõpetanute hulgas Eestis ja Tallinnas 1993. ning 2000.-2007. aastal koolitüübi järgi, %

Tabel 6.11. Õpilased üldhariduse päevaõppes Eestis ja Tallinnas 1995, 1998., 2000 ja 2007. aastal õppekeele järgi

Joonis 6.3. Eesti ja muu õppekeelega õilased üldhariduse päevaõppes Eestis ning Tallinnas 2000. ja 2007. aastal, %

Tabel 6.12. Õpilased üldhariduse päevaõppes Eestis ja Tallinnas 1995, 1998., 2000 ning 2007. aastal õppekeele järgi 1., 9. ja 12. klassis

Tabel 6.13. Üldhariduskooli päevaõppe õpilaste arvu muutumine Eestis ja Tallinnas 2007. aastal 1995. ning 2000. aastaga võrreldes õppekeele järgi 1., 9. ja 12. klassis, %

Tabel 6.14. Õpingute katkestajad Eesti üldhariduses õppekeele ja soo järgi 1995, 2000 ja 2003. aastal

Tabel 6.15. Muu emakeelega Eesti ja Tallinna põhikooli õpilaste osalemine eestikeelses õppes 2005-2008

Joonis 6.4. Eesti ja Tallinna muu emakeelega õpilaste eestikeelses õppes osalemise määr, 2005 ja 2008, %

Tabel 6.16. Kutsehariduse omandajad Eestis ja Tallinnas haridustaseme ning õppekeele järgi 2000. ja 2007. aastal

Tabel 6.17. Üliõpilased Eestis ja Tallinnas 2000. ning 2007. aastal õppeaasta alguses õppekeele järgi

Joonis 6.5. Eesti ja Tallinna üliõpilaste õppekeel, 2000 ja 2007 %

Tabel 6.18. Eestis õppivad üliõpilased eri tüüpi kõrgkoolides 08.11.2005 ja 10.11.2007 õppekeele järgi

Tabel 6.19. Eestis õppivad üliõpilased 2005., 2006. ja 2007. aastal elukohariigi/territooriumi ja kodakondsuse järgi

6.3. Hariduslik integratsioon

Tabel 6.20. Toetushoiakud vene gümnaasiumide reformi suhtes rahvuse järgi 2007 ja 2008. aastal, %. *2007. aasta sügisest hakati Eestis venekeelsetes gümnaasiumides õpetama aineid eesti keeles. Üleminek toimub kuue aasta jooksul ja eesmärgiks on õpetada 60% õppeainetest eesti keeles. Kuidas Teie sellesse suhtute?*

6.4. Peatüki kokkuvõte

Tabel 6.21. Kokkuvõte: Eesti töajõu ja mitteaktiivsete haridustase rahvuse järgi

7. Kodakondsus

7.1. Kodakondsuskoosesis ja selle muutumine

Tabel 7.1. Eesti elanike jaotus kodakondsuse järgi 1992-2009, %

Tabel 7.2. Naturalisatsiooni dünaamika Eestis

Tabel 7.3. Naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsuse saanud isikute jagunemine erinevate seaduses sätestatud naturalisatsioonitingimuste järgi 2007. aasta lõpus

Tabel 7.4. Erineva kodakondsusega inimeste arv ja osakaal ning selle muutumine Eestis ja Tallinnas

Joonis 7.1. Kodakondsuskoosesis Eestis ja Tallinnas 2009. aasta algul, arv ja protsent

Tabel 7.5. Eestis ja Tallinnas elavate välisriikide esindajate kodakondsuskoosesis 2009. aastal

Tabel 7.6. Tallinna linnaosade kodakondsuskoosesis 2007. ja 2009. aasta algul, %

Joonis 7.2. Tallinna linnaosade kodakondsuskoosesis 02.01.2009, %

7.2. Kodakondsusnäitaja seos sotsiaal-demograafiliste ja majanduslike näitajatega

Tabel 7.7. Eesti ja Tallinna rahvastik kodakondsuse ning soo järgi 2000. aasta rahvaloenduse andmeil, %

Tabel 7.8. Integratsiooni monitooring 2008: erineva kodakondsusega venekeelsete vastajate iseloomustus, %

Tabel 7.9. Mitte-eestlaste kodakondsus vanusrühmade järgi 2008. aastal, %

Tabel 7.10. Mitte-eestlaste sünnikoht vanusrühma järgi 2008. aastal, %

Tabel 7.11. Erineva kodakondsusega 15-74aastaste inimeste hõiveseisund Eestis 2000. ja 2008. aastal, %

7.3. Peamiste kodakondsusrühmade iseloomustus

7.4. Takistused Eesti kodakondsuse omandamise teel

Joonis 7.3. Määratlemata kodakondsusega isikute kodakondsuseelistused 2000-2008, %. *Millist kodakondsust Te endale sooviksite?*

Tabel 7.12. Erinevate rahvus- ja kodakondsusrühmade esindajate arvamused (see kindlasti + ka see) paljude mitte-eestlaste Eesti kodakondsuse senise mitteomandamise tegureist 2008. aastal, %. *Mis põhjustel Teie arvates suurel hulgal mitte-eestlastel ei ole veel Eesti kodakondsust?*

Tabel 7.13. Erinevate rahvus- ja kodakondsusrühmade esindajate hinnang kodakondsuspoliitika karmusele või leebusele 2008. aastal, %

7.5. Peatüki kokkuvõte

Tabel 7.14. Kokkuvõte: eestlaste ja mitte-eestlaste iseloomustus kodakondsuse järgi

8. Poliitika

8.1. Parteid, toetus parteidele ja kohalik võim

Tabel 8.1. Vene erakonnad Eestis (aprill 2009)

Tabel 8.2. 2002. ja 2005. aasta kohaliku omavalitsuse volikogude valimiste tulemused parteidele antud häälte järgi Eestis ja Tallinnas, %

Tabel 8.3. Poliitiliste parteide eelistamine 2005. aasta sügisel elukoha (Tallinn, Eesti), rahvuse ja kodakondsuse järgi, %. *Kui eeloleval pühapäeval toimuksid valimised Riigikokku, mis erakonna poolt Te siis hääletaksite?*

Tabel 8.4. Toetus erakondadele Eestis 2006-2009: *Kui homme toimuksid Riigikogu valimised, millise erakonna poolt Teie hääletaksite?* Erakondade eelistajate osakaal (%) kõikidest vastanud valimisealistest Eesti kodanikest.

Tabel 8.5. Parteide eelistamine Eestis ja Tallinnas 2008. aasta lõpul ning 2009. aasta esimestel kuudel, %

Tabel 8.6. Parteide eelistamine keele või rahvuse järgi Tallinnas 2007. aasta juulis ja 2009. aasta veebruaris ning Eestis 2007. aasta juulis, %. Millise erakonna kandidaadi poolt Te hääletaksite, kui homme toimuksid kohalike omavalitsuste valimised?

Tabel 8.7. Parteide eelistamine Tallinna linnaosades 2009. aasta veebruaris, %. *Millise erakonna kandidaadi poolt Te hääletaksite, kui homme toimuksid kohalike omavalitsuste valimised?*

Joonis 8.1. Keskerakonna ja tema pearivaalide Reformierakonna ning Isamaa ja Res Publica Liidu (kokku) eelistamine Tallinna linnaosades 2009. aasta veebruaris, %

Tabel 8.8. Kohaliku võimu küsimus: *kellel on Teie linnas/vallas kõige rohkem võimu ja autoriteeti linna/valla elu mõjutamisel?* Vastused elukoha (Eesti, Tallinn), rahvuse ja kodakondsuse järgi 2005. aastal, %

8.2. Poliitiline osalemine

Tabel 8.9. Erinevate osalusvormide oluliseks pidamine rahvuse ja kodakondsuse järgi: oluliseks pidajate % : mitteoluliseks pidajate %

Joonis 8.2. Eestlaste ja mitte-eestlaste suhtumine poliitilisse osalemisse Eestis 2008. aasta kevadel: *Milles osalemist peetakse oluliseks?*, %

Tabel 8.10. Eesti ja Tallinna elanike poliitika osalemise soov rahvuse/keele järgi 2007. aasta juulis, %. *Milline alljärgnevatest väidetest kirjeldab kõige paremini Teie soovi osaleda poliitikas?*

Tabel 8.11. Osavõtt valimistest Tallinnas 1999-2009

Tabel 8.12. Eesti elanike osavõtt kohaliku omavalitsuse volikogude valimistest 2005. aastal, %

Tabel 8.13. Eesti elanike 2005. aasta kohaliku omavalitsuse volikogude valimistest osavõtu põhjendused. Jah-vastused, %

Tabel 8.14. Ühiskonnast võõrandumist väljendavate väidetega nõustumine 2008. aastal rahvuse järgi: vastused *täiesti nõus* ja *pigem nõus*, %

Tabel 8.15. Rahulolu oma eluga Eestis ja Tallinnas rahvuse ning kodakondsuse järgi 2005. aasta sügisel, %

Tabel 8.16. Rahulolu Eesti riigi juhtimisega 2000., 2007. ja 2008. aastal, %

Tabel 8.17. Rahulolu uue valitsusega Eestis enne ja riigi juhtimisega Tallinnas pärast aprillisündmusi 2007. aastal rahvuse järgi, %

Joonis 8.3. Usaldus Eesti riigi vastu rahvuse, vanuse ja mitte-eestlaste kodakondsuse järgi 2008. aasta kevadel, usaldajad : mitteusaldajad, %

Tabel 8.18. Eesti elanike usaldamatus Eesti riigi institutsioonide vastu rahvuse ja kodakondsuse järgi 2005. aasta sügisel. *Pigem ei usalda ja üldse ei usalda*, %

Tabel 8.19. Eesti elanike usaldushinnangute erinevus rahvuse järgi juulis 2007 ja jaanuaris 2009. Mitte-eestlaste usaldusprotsendist on lahutatud eestlaste usaldusprotsent.

Tabel 8.20. Usaldus institutsioonide vastu Eestis 2008. aastal. *Usaldan täielikult, üldiselt usaldan* %

8.3. Maailmavaate erinevused

Tabel 8.21. Eesti elanike poliitiliste vaadete parem- või vasakpoolsus 2005. aasta sügisel, %

Joonis 8.4. Eestlaste ja mitte-eestlaste suhtumine viimase 10-15 aasta jooksul Eesti ühiskonnas toimunud muutustesse 2002., 2005. ja 2008. aastal, %

Tabel 8.22. Suhtumine muutustesse Eesti ühiskonnas rahvuse ja vanuse järgi 2008. aastal, % *Eesti ühiskonnas toimunud muutused on minu jaoks olnud viimasel kolmel aastal...*

Tabel 8.23. Usk Eesti tulevikku rahvuse järgi 2008. aastal, %. *Kas Te usute, et Eestist saab tulevikus riik, kus Teie lastel on kindel ja turvaline elada?*

Tabel 8.24. Kaks probleemi, millega 2007. aastal moodustatud uus valitsuskooalitsioon esmajärjekorras tegelema peaks. Vastused rahvuse järgi 2007 aprillis, enne aprillirahutusi, %

Tabel 8.25. Hinnangud Eesti, Euroopa ja Venemaa arengusuundadele 2008. aasta aprillis. *Mis suunas asjad liiguvad? Vastused protsentides*

Joonis 8.5. Eestlaste ja mitte-eestlaste suhtumine Eesti, Euroopa Liidu ja Venemaa arengutesse 2008. aasta aprillis: *asjad liiguvad õiges suunas*, %

Tabel 8.26. Valimisealiste kodanike toetus Euroopa Liidule ja euro kasutuselevõtule rahvuse järgi 05.2006 - 09.2008, %

Tabel 8.27. Valik rahvuste suhteid häirivaid tegureid Eestis 2008. aasta kevadel. Vastused *häirib väga*, %

Tabel 8.28. Hinnangud Venemaa kaasmaalaste retoorikale rahvuse lõikes 2008. aastal, %. *Kuidas Te suhtute sellesse, et Venemaa poliitilised liidrid nimetavad Eestis elavaid mitte-eestlasi kaasmaalasteks?*

8.4. Peatüki kokkuvõte

Tabel 8.29. Kokkuvõte: parteid ja poliitiline osalemine

Tabel 8.29. Kokkuvõte: võõrandumine ja suhtumine arengutesse

9. Kuritegevus

9.1. Kuritegevus

Tabel 9.1. Registreeritud kuriteod Eestis 2003., 2007. ja 2008. aastal: üksikasjalik ülevaade

Tabel 9.2. Registreeritud kuriteod Tallinnas 2007. ja 2008. aastal: üksikasjalik ülevaade

Joonis 9.1. Tallinna osakaal Eesti kuritegevuses 2008. aastal, %

Tabel 9.3. Mõningaid kuritegevuse suhtarve Eestis ja Tallinnas 2003. ning 2007. aastal

Tabel 9.4. Politseis registreeritud kuriteod Tallinna linnaosades 2003. ja 2007. aastal

Joonis 9.2. Kuritegude arv 10 000 elaniku kohta Tallinna linnaosades 2007. aastal

9.2. Kurjategijate koosseis

Tabel 9.5. Kuritegevuses süüdistatud inimeste sotsiaal-demograafiline koosseis Eestis ja Tallinnas 2000. aastal

Tabel 9.6. Jõustunud kohtuotsusega süüdimõistetud Eestis kodakondsuse järgi 2000. ja 2004. aastal, %

Tabel 9.7. Tollis registreeritud eeskirjade rikkujad Eestis kodakondsuse järgi 2000. ja 2004. aastal, %

Tabel 9.8. Eestis 2007. aastal kuritegusid toime pannud isikute jaotus kuriteo liigi ja kodakondsuse järgi: Eesti kodanikud

Joonis 9.3. Eestis kuritegusid toime pannud Eesti kodakondsusega isikute osakaal kõigest kurjategijaist 2008. aastal, %

9.3. Vangistus ja kriminaalhooldus

Joonis 9.4. Eesti kinnipeetavad ja kriminaalhooldusalused rahvuse ning kinnipeetavad kodakondsuse järgi 2008. aasta lõpus, %

Tabel 9.9. Eesti kinnipeetavate kodakondsus 2000., 2006. ja 2008. aastal, %

9.4. Avalik arvamus kuritegevusest ja karistusest

Tabel 9.10. Kuritegevus kui riigi ees seisev mure-teema Eestis ja Euroopa Liidus keskmiselt aastail 2004-2008

9.5. Peatüki kokkuvõte

Tabel 9.11. Kokkuvõte: Eesti kuritegevus ja vangistus rahvuse järgi

